KÜÇÜK AĞA

TARIK BUĞRA

Bu romandan ilk defa rahmetli Peyami Safa beye bahsetmiştim. Rejans lokantasında idik. Arkamızdaki masada genç bir çift yüksek sesle Fransızca konuşuyordu. Fakat artık Fransızca'nın mânâsı başka idi. Tıpkı İngilizce'nin, Rumca'nın, Ermenice'nin ve başka dillerin olduğu gibi.
1919, 1920, 1921, 1922, 1923, ve I960!..
Değişen yalnız yabancı dillerin, yabancıların mânâsı değildi, artık her şey değişmişti: Mutfaklar değişmiş, gardroplar değişmiş, edebiyat, mimari, takvim ölçüler ve bütün ölçüler değişmiş, insan değişmişti.
Fakat bu koca bir dünyanın değişmesi, bir milletin ölüm geçidindeki 4 yıl süren eşsiz macerasından sonra olacaktı. Bense işte bu maceray anlatmak istiyordum. Rahmetli ustamız — <Bu bir epope olur> demişti. Fakat hayır; ben bir destan yazmak niyetinde değildim. Bunun tam aksine bir roman, romanlardan bir roman yazmaya çalışacaktım. Doğru • Başta «Nutuk» olmak üzere o hem yürek paralayıcı,. hem alın ağartıcı devre ait kitapların hemen hepsini tekrar tekrar okumuştum. Fakat bu uzun çalışmalar o 4 yılın grafiğini çizmek için değildi. Ben bütün bu eserlerde birtakım kırıntılar arıyordum; Küçük Ağa'nm niçin ve nasıl Küçük Ağa olduğunu aydınlatacak kırıntılar. Bunları bulduğumu sanıyorum. Eğer elde ettiğim malzemeyi iyi kullanabildiysem şu roman gerçek bir romandır.
Küçük Ağa'nm macerası çağdaşlarından en az yarısının macerası, Küçük Ağa'nm insan gücüne göre çok ağır ve ezici olan tereddütü çağının trajedisidir. Burada bu trajediden kısaca bahsetmeliyim.
Bu millet. her zaman olduğu gibi o devirde de vatan sevgisini, devlet şuurunu dini ile içice duyardı. Her savaş bir cihad olagelmişti. Vatan, millet sembolleri din sembolü ile birleşiyordu.- Bir tek bayrak ta üç kutsallık. Bu milletin kaderi, bu milletin tu kendisi yüzyıllar boyunca işte bu bayraktı.
Ve bu bayrağı halife-yi rû-yi zemin, şâh-ı cihan açardı. Taçlar, tahtlar devirmek, ülkeye ülkeler katmak için açardı. Hayatı bu gelenek düzenlerdi.
Ancak bu gelenekle var olabileceğine inanan bu millet bir gün bir başka bayrak altına çağrıldı. Bayrak bir başka bayrak, bayrağı açan el bir başka «i di. Fakat bu bayrak da ata ocağı için diyor, vatan için diyordu. Kurtuluş ümidi, 6 asırlık yaşama geleneğinin karşısında idi. Hiç bir milletin tarihi bu kadar trajik bir çelişme görmemiştir. Bu çelişmede doğru yolu seçmek bir fazilet işi olmaktan çıkıyor, herkesten beklenemiyecek bir görüş üstünlüğü gerektiriyordu. Buna karşılık yanılanlan suçlandıramazdınız, zira menekşe, rengi mor olduğu için ne kadar suçlu ise. bu insanlar da yanılmaları yüzünden ancak o kadar suçlu idiler.
Bu kurtuluş ümidi ile o 6 asırlık gelenek arasın daki büyük çelişme, hattâ mağlûbiyet ve istilâdan da koyu bir trajediye sebep oldu. Bu roman işte bunu iddia etmekte ve bu trajediyi anlatmaya çalışmak tadır. 24 yaşındaki "İstanbullu Hoca> Küçük Ağa ki-siliği ile ikinci defa doğarken, insanoğlunun kolay kolay katlanamıyacağı bu kahredici trajedinin kah ramanlanndan sadece birisi oluyordu. Kurtuluş Savaşı boyunca böyle ikinci doğumlar çok, pek çok ol muştur. Küçük Ağa kendi macerasında bu benzerle rini de anlatabilirse, okuyucularım baba ve dedele rini, cephe kahramanlıklarından çok, işte bu trunk çelişmede çektikleri acılar için rahmetle anacaklardır. Tank BUĞRA

BİRİNCİ KİTAP
Akşehir: 1919
Önce Tekke Deresi'nin üstü karardı, sonra şimşekler çakmaya başladı, ardından da yağmur boşandı. Kasabanın doğuya meyilli sokaklarında sağlı sollu ırmaklar peyda olmuştu. Gökyüzü neyi var neyi yoksa boşaltacak gibi idi. Akşehir 1919'un baharını, büyük çöküntüden sonraki ilkbaharı karşılıyordu: Parasızlık, yokluk ve açlığa karşı belli belirsiz bir ümit baharı bekliyordu. Bu ümidin hattâ adını söyleyebilecek bir babayiğit zor çıkardı. Fakat ne de olsa artık üşümeyecekler, hiç değilse soğuktan kurtulacaklardı. Ve soğuk, yaşlılarla çocuklar için açlık kadar yıkıcı idi, açlıkla büsbütün katlanılmaz oluyordu. Kasabada da yalnız yaşlılar, kadınlar ve çocuklar kalmıştı.
Dört yıldır dükkânlarla, bağlarla, bahçe ve tarlalarla yalnız onlar uğraşıyor, her şeyin verimi de ona göre düşüyordu.
Aylardan beri her ev kocaman bir göz olmuş, yollara dikilmişti: Her evin beklediği biri vardı, bir yavuklu, bir koca, bir oğul, bir ağa veya dayı...

Kimi hastahaneden, kimi dağıtılan kıtasından, kimi esaretten gelecekti. Nasıl geleceklerdi? Hangi beden, hangi ruhla geleceklerdi? Bunu düşünen veya düşünmeye cesaret eden pek yoktu; geleceklerini, gelmelerinin muhtemel olduğunu bilmek yetiyordu. Sonra gelmeleri gerekti, şarttı artık. Yoksa pırıl pırıl Akşehir kendi üzerine kapanan bir mezar olur çıkardı. Buna az bir şey kalmıştı.
Yağmur bardaktan boşanırcasma yağıyor, sokakları su götürüyordu. Çay çoktan taşmış, kıyıdaki evlerin eşiklerini yalamaya başlamıştı. Kimsenin yapacak bir işi yoktu. Kadınlar evlerde, ak sakallı erkekler kahvelerde toplanıyorlardı. Bu toplantılarda saatlerce susulurdu. Tek tek değil de birarada susuşun bir başka anlamı var gibiydi. Belki de dünyanın sonu böyle beklenirdi.
Ama kasabanın değişmeyen, hattâ büsbütün canlanan bir yönü de vardı: Gâvur Mahallesi.
Tekke Deresi'ne doğru sokulan bu kârgir ve kiremit damlı evlerde hava bambaşka idi. Akşehir'i saran çöküntüye karşı bu mahalle gün gün dinçleşiyordu. Yatsıyla birlikte kasaba o deliksiz karanlığının içinde mezar uykusuna dalar, fakat bu evlerde pencereler turuncu turuncu bakardı ve Minas'm, Yorgo'nun meyhanelerinden sokağa kahkahalar, şarkılar, gitar ve ud sesleri taşardı. Çok geç vakitlerde sahipsiz sokakların sessizliğini naralar, Rumca ve Ermenice naralar parça parça, delik deşik ederdi. Ve beşikteki çocukların, kamayaklı kızcağızların korkmamaları lâzımdı. Korkmaya hakları yoktu; çünkü yalnız sokaklar değil, bütün kasaba, bütün memleket sahipsizdi, sahibini yitirmiş, kimin sahip çıkacağı, nasıl bir sahibin çıkacağı bilinmiyordu.
Bir vakitler Mumcu Mustafa'nın, Akağa'nın veya Hacı Küçüğün, hattâ Nalband Mustafa'nın önünde elpençe divan duran, gülümsemekten, hayhay demekten başka birşey bilmeyen, sokaklarda başları saygılı saygılı öne eğik geçen Li-gorlar, Minaslar, Bapkumlar ve ötekilere bir hal olmuştu. Sanki onlar kral, ötekiler köle idi, en iyi tutumları sadece yüz vermemekti arük. Eski günlere dayanan teklifler en azından yılışık bir alayla karşılanıyordu.
Acaba yeni sahip, yeni efendi bunlar mı idi veya bunlar mı olacaktı?
Sonra bir ingiliz birliği geldi. Bu bir ümitti. Zira ne de olsa bunlar, kendine göre bir hukuku bulunan savaşın rakipleri idiler ve elbette bir hukuk değeri olan anlaşmaya göre davranacaklardı. Ama ümit boşa çıktı.
Askerler kasabaya beş kilometre uzaktaki istasyona yerleştiler. Görevleri demiryolunu korumaktı. Bir faydaları bir dilim ekmek için bile imkânları olmayanlara dokundu. Bunlar ellerinde sahanlar ve torbalarla istasyona kadar iniyor, yemek ve ekmek alıyorlardı.
İngiliz askerlerine bu konuda ne cömert, ne de hain veya cimri denebilirdi; zira veriyorlardı, ama hakaret kusan bir gururla veriyorlar, en düşküne bile "Keşke vermeselerdi" dedirten bir şekilde veriyorlardı.
Sonra onlar gitti ve yerlerini İtalyanlar aldı: Farfaracı, sıcakkanlı, anlaşmaya uygun vo leylek düşmanı italyan askerleri.
Bunların halk üzerindeki ilk etkileri muthuj olmuştu. Ellerinde silâhları, üçer beşer kişilik gruplar halinde kasabaya geliyor ve Çınaraltındaki asırlık çınara, Ulu Caminin kubbesine, hatta bacalara yuva yapan leyleklere ateş ediyorlardı. Pek de iyi nişancı sayılmazlardı ama, eninde sonunda halkın âdeta kutsal saydığı zavallı hayvanların üçünü beşini vuruyor, kanat tüylerini yolup şapkalarına takıyorlardı.
Fakat buna da alışıldı ve hava tez ısındı. Zira karargâhlarına gelen çocuklara ve ihtiyarlara bol bol yemek veriyorlar, isteye isteye veriyorlar, üstelik ahbap olmak için hıristiyanı müslü-mana üstün tutmuyorlardı. Nitekim genç Niko'yu herkesten fâzla sevişleri onun Rum oluşundan değil, İtalyancayı bilişinden ve sokulgan, cana yakın oluşundandı.
Niko ile Çolak
Niko ile Salih'in arkadaşlıkları çocukluklarından başlamıştı. Bu dostluğu hazırlayan olayı ikisi de hiç bir zaman unutmadılar. Salih dokuz yaşında, orta boylu, zayıfça, fakat acı bir kuvvete sahipti, yaşına rağmen erkek yapılı ve mizaçlı idi. Niko ise yedi yaşında pespembe, gri gözlü, kumral saçlı, kız gibi birşeydi.
Bir gün Taşoluk sokağının üç beş çocuğu Niko'yu Gâvur Mahallesi'ne yakın tahtaköprünün beri tarafında fena halde kıstırmış, yer misin yemez misin pataklıyorlardı. Arkadaşları kaçmış, Niko yalnız kalmış, Salih Kızılca'daki teyzelerinden dönüyordu. Karşılaştığı direnişe ve göz-dağlarına rağmen Niko'yu kurtardı, çayda elini, yüzünü yıkadı ve evine gönderdi. Artık arkadaşlıkları başlamıştı, kilisenin arkasındaki bahçede buluşur konuşurlardı. Yavaş yavaş Niko, Salih'in erkek yapısına hayran olmaya başlamış, Salih de ondaki kız çocuğu güzelliğine bağlanmıştı. Bu hep böylece sürüp gitti.
Başlangıçta bu dostluğu iki cephe de yadırgar, hatta sert müdahalelerde bulunurdu, ama yavaş, yavaş benimsendi gitti, zamanla imalar bile yapılmaz oldu.
Niko, Salih'e Gâvur Mahallesi'nin hazinelerini açıyordu. Diğer müslüman çocuklar için fantastik bir âlem olan bu semt Salih'e bütün sırlarını vermiş, bu da onu akranları, hatta büyükleri arasında önemli bir kişi yapmıştı. Boyuna sorarlardı:
"Bahçeler nasıldı? Çocuklar ne oynuyorlardı? Duvarlar hep putlu muydu? Kadınlar neye benziyordu? Hiç tehlike atlatmış mı idi?"

Doğrusunu söylemek gerekirse Gâvur Mahallesinin öyle pek mühimsenecek özellikleri yoktu. Dişe dokunur değişiklik sadece evlerin yapısında idi ki, bu da Topyeri'nden veya Çobankaya'dan da pekâlâ görülebiliyordu. Yoksa çocuklar orada da aynı oyunları, aynı şekilde oynuyor, kendileri gibi itişip kakışıyor, kavga edip küsüşüyorlardı ve erik hırsızlığı orada da aynı tehlikeleri taşıyordu, ne eksik, ne fazla.
Ama Salih'in gönlü buna razı olmaz, bu yüzden de sorulanları yarım Ağızla,söylediğinden başka yönlere de çekebilecek şekilde cevaplandırır,yalancılığı hiç sevmediği halde,bir vakitler kendi kafasını da kurcalamaış olan kuruntulara uygun masalcıklar uydururdu.
Salih'e bir kişilik kazandıran bu arkadaşlık ustaya verildikleri çırak,kalfa ve delikanlı oldukları günlerde de ama çeşni değiştire değiştire sürüp gitti.

Salih demirci Hamdi ustanın,Niko'da terz. Yaninin yanında çalışıyordu.Biri Cuma öteki Pazar günü tatil yapardı.Salih beş vakit namazını kılar,Niko kilisesine devam ederdi.Fakat bütün ayrılıklara rağmen arkadaşlıkta değişen bir şey yok gibiydi.Halbuki bütün bu zaman içinde,o birbirine karşı zıt iki büyük dünyanın birer minik örneği daha oluşurmuş.Salih bunu çok geç,yıllar sonra anlayacak,hayatı da bu öğrenişle bambaşka bir hedefe yönelecekti.

Tıpkı ölüm
Şimşekler Tekke Deresinde Şişman Bertalar gibi gümbürdüyor.Yağmur oluktan boşanırcasına yağıyordu.Bitkin tren Halep'ten yüklediği kendindende bitkin kafilenin beklide en çökgün,en yıkılmışını Akşehir istasyonuna bıraktı.Bozgunla biten o inanılmaz maceranındöküntüleri sılasına kavuşan bu silah arkadaşlarına vagonların penceresinden donuk donuk bakıyorlardı.Ne gülen,ne el sallayan,ne de bir çift laf eden oldu. Tren puflaya puflaya kuzeye doğru uzayan ve sonu gelmeyeceğe benzeyen yoluna koyulmuştu. Salih yavaş yavaş eriyen ve bir defa daha göremeyecek olduğu bu yüzlere öyle kımıldamadan bakarken o büyük, o yürekler paralayıcı bozgun için dikilmiş bir heykelden başka bir şeye benzemiyordu.E1 sallamak, güle güle diye bağırmak isterdi. Bahtınız açık olsun demek isterdi. Fakat el sallayamazdı, bir eli bütün koluyla birlikte Kütülammare'de, bir kum tepesinde kalmıştı, öbür eli de pis, sefil fakat kocaman torbasını tutuyordu. Ve artık bütün iyi dilekler boşunaydı, bu trenin yolcuları gülmeyi de, bahtlarını da topyekûn kaybetmişlerdi. Bunlar bozgunun sakat, yarım kalmış döküntüleri idi, işe yarayabilecekler esir kamplarında ve tecrit edilmişlerdi.
Katarın son vagonu da ilerledi virajda kayboldu. Fakat Salih trenin hâlâ önünden geçmekte olduğunu sanıyordu. Aynı vagonlar, aynı pencereler sanki milyon kere milyon üremişti ve bu geçiş ebediyete kadar sürecekti. Aynı vagonlar, aynı pencereler, aynı yüzler... Aynı vagonlar, aynı pencereler, aynı yüzler, aynı yüzler, aynı donuk bakışlar.
Hele o ses... Hele o erkekçe, bir bakıma güzel, bir bakıma harikulade, fakat insana ait de-ğilmişcesine canlılığını kaybetmiş, bu yüzden de melankoliden çok daha ezici, çökertici bir tesir yapan ses!.. Bu ses mezarda bile kulaklarını bırakmayacak gibiydi:
"Adı yemendir,
Gülü çemendir..."
Bozüyük'lü bir topal saatlerce, hangi saatlerce? Günlerce tekrarlayıp durmuştu:
"Adı yemendir,
Gülü çemendir,
Giden gelmiyor
Acep nedendir?"
Keşke gelmek olmasaydı. Gelmek mi denirdi
buna?
Nerede sağ kolun yavrum Salih? Nerede sağ kulağının yarısı oğlum Salih? O kehribar gibi gözlerine ne oldu bir tanem? Ya o yiğit yüzün kardeşim? Gelmek mi denirmiş buna? Ve aynı vagonlar, aynı pencereler, aynı yüzler önünden geçiyor-, geçiyor, tekrar geçiyordu. Salih o trenden ayrılmak istemiyor, inmemiş olmak, gitmek, gitmek, gitmek istiyordu çünkü.
Birden irkildi. Bu bir alarmdı: Ardında konuşanlar vardı, gâvurca konuşanlar. Kavrulmuş bedeninden umulmayacak bir çeviklikle, zemberek boşanır gibi döndü: Tüylü şapkalar. «— Haa... İtalyanlar...» Ve Salih bu tombul, bu şaklaban yüzlerin arasında Niko'nun yüzünü aynı anda farketti. — Salih, vre sen misin? Tanıdı be. Demek hâlâ Salih? İçinden, torbasını atıp o tek koluyla Niko'yu kucaklamak geldi. Fakat silâhlı İtalyan askerleri... Hafifçe gülümsedi, hafifçe ama candan.
— Merhaba Niko! Sesi de belli belirsizdi.
— Vay Salih vay... Bu ne hal vre? Ne olmuş
sana böyle?

Canlı, sıhhatli, neşeli idi. Eskiden Rum şivesini örtmeye çalışırdı. Şimdi inadına belli etmeye çalışır gibiydi. İtalyanlara onların diliyle bir-şeyler söyledi, berikilerden biri tek kelime ile cevap verdi, Niko da:
— Gel, dedi.
Salih'in kolsuz tarafına geçmiş, elini omuzuna atmıştı, fakat daha üç adım gitmeden epey ayrıldı. Salih çok fena kokuyordu.
istasyon binasına, müdürün odasına girdiler. Niko'da ne olduğunu göstermek isteyen bir hal vardı:
— Aç mısın? diye sordu.
Salih şöyle bir yokladı kendini, hattâ düşündü : Açtı.
— Acıkmışım, dedi.
Niko dışarı çıktı. Salih de yan gözle etrafını süzmeye başladı. Telgrafın başında ve müdür masasında İtalyan zabitleri vardı. Eski Müdür Necati Bey gişede idi, iyice ihtiyarlamıştı.
Niko iki konserve kutusu, bembeyaz ekmek, sucuk ve çatalla geldi.
— Ye... Sucuk domuz etinden değil. Güldü. Birşeyler hesaplar gibi sustu, sonra
yine konuştu:
— Ama artık sizinkiler domuza momuza bakmıyorlar.
Güldü:
— Ne verirsen yiyorlar.
Salih yutmaya hazırlandığı lokmayı üç beş defa daha çiğnedi. Demek «Sizinkiler?»
— Ee bakalım Salih Çavuş, anlat be... Salih kendisini Niko'nun karşısında, eskisi
gibi hissediyordu artık. Sanki yine iki kolu, iki

bileği ve tuttuğunu koparan iki eli vardı, demirci eli. Donuk bakışları bir an için Niko'nun gözlerini aradı:
— Çavuş olamadım Niko... Bir kola bir ter-fiye.
Niko anlamıştı. Ama eskisi gibi sinmedi, aksine daha bir rahat güldü :
— Aldırma. Biz burada böyleyiz işte. Kötü günler de geçirdik ama. Korktuk bile. Bildiğin' gibi değil, italyanlarla pek iyi aram. Bir dediğimi iki yapmıyorlar.
Yağmur yeniden ve aynı hızla başlamıştı. Salih'in içi bir tuhaftı. Fakat inat etti, önündekilerin hepsini yiyecekti. Yemek için ikinci ele pek lüzum yoktu.
— Konuş be Salih.
Salih ona bir defa daha donuk donuk baktı. Cevap vermedi. Niko artık ona boyun eğmiyordu. Gri gözlerini kaçırmadan:
— Anana da İtalyanlardan öteberi götürürdüm.:.
Salih'in ağzındaki lokma büyüdü, büyüdü ve taşlaştı. Niko iyice keyiflenmişti.
— Anlat be... Nasılsın? Salih ayağa kalkıverdi.
— İyiyim.
Ceketinin onbaşılık şeridi sökülmüş sağ kolu bomboş sarkıyordu. Sağ kulağı yarım, yanağı kapanmış bir yaradan ibaretti ve iyiyim diyordu. Açlık, uykusuzluk, kızgın güneş, kum fırtınaları ve ölümle bir daha, bir daha, belki bin defa pençeleşmeler kavurup gitmişti de, iyiyim diyordu.
Herşeyi kaybettikten sonra ümidi de kaybedenin karşısına ne ile çıkılabilir, zafer için neye güvenilirdi? Niko bu imkânsızlığı sezdi. İşte şimdi sinmek üzereydi. Salih bir an için ona eskisinden çok daha kuvvetli görünmüştü.
Fakat büyüyü Salih'in kendisi bozdu:
— Yemek iyi oldu, sağol.
Evet bir midesi vardı hâlâ. Acıkacak, yemek isteyecekti, yemek. Yemek mi? Ekmekten ne haber? Ekmek arslanm ağzında idi, tek kolla da arslanla boğuşmak bir parça güç olmaz mıydı?
— Niye kalktın? Otur da iki çift laf edelim!.. Eğildi, torbasını aldı.
— Gideyim artık... Niko yine gülüyordu.
— Nereye?
— Şehre... Anamı göreyim. Niko bu sefer kahkaha ile güldü:
— Şehre mi? Bu yağmurda?.. Ne ile?..
— Sahi be... Amma da yağıyor... Üşüyordu da ve Niko artık onun acıkacağı
gibi ıslanıp üşüyeceğini de biliyordu. Kanapeye iyice yerleşti. Cebinden bir paket İtalyan sigarası çıkardı.
Sigara? Salih'in gözleri parladı. Sigara insanın karnı doyunca yemekten de değerli oluyordu. Niko bunu da anladı.
— Yak bakalım... otur hele.
Fakat Salih de onu anlıyordu. Sanki o kum çölleri gibi sonsuz savaş yeniden başlamıştı. Direnmek, her ne pahasına olursa olsun direnmek lâzımdı.
— Yok, dedi, gideyim. Hadi eyvallah.

Şaka değil gidecekti. Adımını atmıştı bile.
— Görüşürüz Niko. Niko telâşlandı:
— Dur hele.
Ayağa kalkmıştı. Salih artık onun çocukluk galibi Salih'ti:
— Sen otur biraz. Otur, otur.
Eskiden olduğu gibi, tıpkı dört beş yıl önceki gibi rica ediyordu ve gerçekten de Niko eskisi gibiydi artık. Salih oturdu. Niko dışarı fırladı. Döndüğü zaman elinde kocaman bir paket vardı:
— Haydi, dedi.
Yürüdüler.
— Doğru. Seni tutmak olmaz şimdi. Eve git de sonra nasıl olsa bol bol oturur konuşuruz. Artık vakit çok.
Dışarı çıktılar. Saçağın altından hızlı hızlı yürüdüler. Bekleme salonundan geçtiler. Binanın arkasında bir fayton duruyordu. Niko:
— Ligor seni götürecek, dedi.
— Sağol, diye mınldajndı.
— Güle güle Salih, konuşacağız... Eskisi gibi. Salih anlaşmayı kabul etti:
— Ver bir sigara.
Niko paketi telâşla çıkarıp uzattı:
— Ver ağzıma... Görüyorsun elim dolu. Hüzünle, dostça gülümsüyordu.
— Yak şimdi de bakalım.
«Mademki dostluk dirildi, işte bu kadar zayıf, bu kadar aciz, bu kadar yoksulum, kibritim de yok...» der gibiydi.
Niko onun sigarasını yaktı. Salih faytona binmişti. Elindeki paketi onun dizlerine koyarken :
— İçinde sigara da var, dedi.
— Sağol Niko.
— Haydi güle güle.
Yağmur deli gibi yağıyor, fayton iki tarafı ağaçlı caddeden vadiye doğru tırısla gidiyordu. Karşıda yükselen Topyeri ile Çobankaya yağmurun ve bir kördumanın ardından hayal meyal görünüyordu.
Analar, analar, analar ve bir ana
Topyeri ile Çobankaya'nın arasındaki Tekke Deresi'ni bir üçgenin tabanı gibi kapatan Taş-oluk sokağı iki fırını, bir bakkalı, bahçeli ve iki, üç katlı evleri ile Akşehir'in gözde semtlerinden biri idi. Sokağın tam ortasında Halıhane'nİn büyük bahçesine dayanan bir çıkmaz vardı. Salih'lerin evi bu çıkmazın sol tarafında, en dipte idi. Bir vakitler, üç kız ikisi oğlan, beş çocuklu bu ev, o devrin kendine mahsus varlık ve saadeti ile cıvıl cıvıldı. Sonra kızlar gelin olup gittiler ve kendi alın yazılarını yaşamaya başladılar, oğlanlardan büyüğü harbin daha ilk yılında Çanakkale'de şehit düştü, öteki, babasının ölümünü Şam'da iken haber alan Salih, işte şimdi, artık bir ihtiyar dulun sessizliği ve yoksulluğu ile dolan o evin kapısı önünde faytondan iniyordu.
Salih arabadan köşebaşmda inmek istemişti. Fakat lAgor tembihliydi, kapının önüne kadar götürdü. Üstelik Salih bu sokaktan böyle tek kollu, tek kolunda pis bir torba ile geçmek istemiyordu. Bu iş nasıl olsa olacaktı ama ilkin verdiği bir korku vardı, bu da az şey değildi.
Bir eyvallah da ligor'a çektikten. sonra arabadan indi. Hiç bir tarafa bakmadığı halde bütün sokak halkının pencerelere üşüştüğünden emindi. Atların nal sesleri buna yeterdi. Mühim olan ise karşı evin penceresi idi. Acaba Raziye orada mıydı? Orada idi de Salih'in bu halini görünce içi fenalaşmış mıydı?
Bir dünya çöker de insanın içi fenalaşmaz mı? Nitekim Salih hastahanede kendine gelir gelmez ilk olarak Raziye'yi hatırlamış ve «Bitti» diye düşünerek şarapneli bir kere daha yemiş gibi olmuştu.
Tahta kapının aşı boyaması yer yer dökülmüş, kanatları iyice kaykılmıştı. Fakat, ucuna küçük bir kızılcık dalı bağlanmış ip olduğu gibi duruyordu. Çekti onu. Kapı açıldı. Salih:
«— Bismülâhirrahmanirrahim» diye mırıldandıktan sonra, neşeli bir sesle bağırdı-. «Ana ben geldim.»
Taşlık hatırladığından daha serin, çok daha loştu. Karşıdaki bahçe kapısı aralıktı ve bu aralıktan tavuk kümesi görünüyordu. Çil horoz, paçalı tavuk, Raziye adım taktığı kar gibi beyaz tombul ve takkeli tavuk, sonra, başkaları., onlar, elbette çoktan gitmişlerdi; ama torunları da yoktu. Kümes bomboştu, bırakılmış evleri andırıyordu.
Soldaki mutfağın kapısı ardına kadar açıktı. Ve mutfak da çoktan terkedilmiş gibiydi.
Salih'in sesi neşeyi artık büsbütün kötü taklit ediyordu:
«— Ana, ben geldim diyorum sana.»
Kapıyı kapattı. Taşlık büsbütün karardı ve yukarı sofanın tahtaları hızlı hızlı gıcırdadı:
«— Salih, Salih.. Salih'im.»
Bir kadının bu sesi çıkarabilmesi için ana olması, bir oğlunu şehit vermesi, dul kalması ve nihayet, son oğlunu da işte böyle cepheden beklemesi gerekti.
Ve, insanın harbin ne demek olduğunu anlaması için bu sesi işitmesi gerekirdi.

Ve bu sesi hiç bir ana bir ikinci defa tekrarlayamazdı.. tekrarlamaya gücü yetmezdi. Onun da imdadına gözyaşları yetişti: .
— Ana diyen dillerin dert görmesin., ana diyen dillerin şeker yesin, bal yesin.
Merdiven basamakları sarsılıyordu. Üçüncü basamakta kucaklaştılar. Yaşlı kadıncağız nasıl da bir kuvvetle sarılıyordu oğluna!.. Bu kollan çözmek için ecelin kuvveti bile az gelirdi.
Sonra kendini bıraktı ve sarsıla sarsıla ağlamaya başladı. Sık sık:
— Salih'im, Salih'im, diyordu. Fakat artık salıncaktaki bebeğe söyler gibiydi.
Ve birden dondu kaldı. Ağlamıyordu da. Neden sonra ve büyük bir zorlayışla:
— Kolun... diyebildi.
Salih'e, «İnme trenden... al başını git» dedirten facia başlıyordu. Herşeyi önceden hesaplamış olması işine yaradı. Şaşılacak bir can sıkıntısı ile:
— Amaan sen de be ana... Geldiğime şükredecek yerde kalkmış kolun diyorsun. Harp bu be ana.
Şimdi şakacılığı da şaşılacak kadar tabii idi:
— Bir kolun lafı mı olur? Afyonlu bir çavuş başını bıraktı da döndü memleketine. Daha neler var... Harp bu.
Kadıncağız uykuda gibi tekrarladı:
— Harp bu... öyle.
Sustular. Dışarda yağmur olanca hızı ile devam ediyor, kül rengi aydınlık gitgide esmerle-şiyordu. İçerde ise gece başlamıştı bile.
— Lamba nerede ana, yakayım.
— Yakalım ya.
Kaçar gibi uzaklaştı. Salih ne yukarı çıkabiliyor, ne de aşağı inebiliyordu. Bulunduğu basamağa çakılıp kalmıştı.
Biraz sonra anası geldi:
— İspirte de kalmamış. Var mı sende? Salih kibriti olmadığını biliyordu ama yine
de ceplerini kanştırdı:
— Yok bende de... dur dur, belki torbada vardır.
Taşlığa indi. Bahçe kapışından sızan belli belirsiz ışıkta Niko'nun verdiği paketi açtı. Sucuk, peynir, konserve, reçel, üç paket İtalyan sigarası ve bir kutu da kibrit.
— Varmış, varmış. Getir lambayı.
Lamba değil kandildi ve haşhaş yağı kokuyordu.
— Gazı kalmadı da.
Ve teselli etmek içinmiş gibi çabucak ekledi:
— Kimsede yok ki... Salih kandili yaktı:
— Biraz su ısıtsak ana... Pek kirliyim. İlâçlı suya hatırdılar ya, trende yeniden bitlendik galiba. Yıkanıvereyim.
Kadın:
— Tabii tabii, dedi ve mutfağa koştu. Salih de ardından ışığı götürdü. Kandili sol eliyle tuttuğu, üstelik iyice de yana aldığı için yüzünün sağı belli olmuyordu.
«— Onu da sabah görsün» diye düşünmüştü.
— Senin karnın da açtır... Ben yedim de...
— Ben de yedim. İstasyonda... Niko ikram etti.
Kadın yutkundu ve kendini zorladı:
— Sağ olsun... Kötü çıkmadı pek o gâvur oğlu. Bize de öteberi getirdi durdu. Ne ise işte.
Kasabada da cephedekine benzer birşeylerin olduğu belliydi. Üstüne varmadı. Onları yarın çarşıda öğrenirdi.
— Şubeden geçen hafta haber verdiler geliyor diye... Ha bugün, ha yarın... Bekleye bekle-ye bir hâl olduk.
— Tren çok oyalandı yollarda.
Mutfakta biraz önce birşeyler yendiğini belli edecek hiçbir şey yoktu. Gitti taşlıktan Niko'nun paketini getirdi:
— İki lokma birşey yiyiverelim ana.
— Yedim be Salih.
Demek bunun da yalanı olurmuş!
— Hele hele... Bak reçel de var.
Ekmek tenceresi hep eski yerindeydi. Kandili ocağın yanma astı. Tencerenin kapağını kaldırdı, boştu.
— Bitmiş mi?
Ekmeğin dünden bittiğini bilen sanki o değildi. Salih'in içi önce cız etti, sonra da katılaşı-verdi. Fakat yine de gülmek, sarılıp anasını şa-pur şapur öpmek istiyordu.
— Bende peksimet var. Pek güzel olur re-çelte. Dur çıkarayım.
Torbayı karıştırırken eline ilk önce Adana istasyonunda çaldıkları soğanlardan biriyle taş gibi olmuş bir ekmek parçası geldi. Bir türlü tek başına kalıp da yiyememişti bunları. İçi dışı peksimet olmuştu.
Ocak tutuşmuş, duvarlarda alevler oynamaya başlamıştı. Peksimetleri alıp mutfağa girdi:

— Keser nerede? Bir de bıçak ver.
— Gâvur işi bunlar Salih... Zehirli filân olmasın.
Salih güldü:
— Yok ana... Bunları da Niko verdi.
— Ne bileyim ben... Çok işittik de... Gâvurlar zehirli şeyler bırakırmış kaçarken...
— Bunlar öylesi değil. Hadi buyur.
Kadın peksimetle başa çıkamıyordu. Fakat elinden geleni yaptı ve epeyce yedi.
Salih epeyce tereddütten sonra sordu:
— iç çamaşırı gibi bir şeyler var mı? Kadın canlandı: .
— Var ya, var ya... Babanınkilerden çıkarayım sana.
Çıkmaya davrandı:
— Işığı al sen..; Burada ocağın şavkı var. Anası yukarıda iki yıldır el sürmediği bir
çamaşır bohçasını açarken Salih de hasır iskemleye çökmüş ve çenesi avucunda, alevlere dalıp gitmişti. Biri huzur ve ümit günlerinin hatıraları ile mahzun, öteki üç yıldan beri ilk defa yorgundu. Çıtırdayan ocak, sahanlar, tencereler, iskemle, kapı, tavan, gusülhane, kilim, sedir, çarşaflı, yorganlı yatak, odalar... Kısacası ev işte!..
Uykusuzluğun, yorgunluğun, bitkinlik haline kadar varması başka, uykusuzluğu, yorgunluğu, pisliği, açlığı duymak başka şeydi. Salih şimdi bunları duyuyor ve sağ kolunun yokluğuna, yüzünün harap haline rağmen saadet denen şeyi sezer gibi oluyordu. Yalnız kol ve yüz meselesi de değildi, herkesin, çolak Salih de dahil, dört elle sarıldığı tatlı hayat artık dul ve ihtiyar bir kadınla sakat oğlunun karşısında, günleri, hattâ saatleri sıra dağlar, yalçın yarlar gibi dizecek, her günü bir, Kütülammare veya Demmer Tepesi savaşına döndürecekti.
Amma uyku göz kapaklarını ağırlaştırıyor, kanının akışı ağdalaşıyor ve Salih hazla gülümsüyordu.
Dışarda rüzgâr fırtınaya çevirmiş, hızı dinmeyen yağıştan binlerce kırbaç yaparak camları, çatılan, duvar ve sokak kapılarını dövmeye başlamıştı. Pervazlar sarsılıyor, zangırdıyor-du. içerde ise alevler, tatlı bir ılıklık, sessizlik, huzur ve dinlenme, yorgan altında uyuma imkânı vardı. Harpte cephenin mutlak bir emniyet altına alındığı günler olmuştu. Salih alevleri dalgın dalgın seyrederken bunları hayal meyal hatırlıyor, hatırlıyor ve işte öyle hazla gülümsü-yordu. Savaş elbette başlayacak ve ecel işaret parmağını akıl dışı bir hız ve kayıtsızlıkla her yöne birden uzatıp duracaktı. Fakat kurtarılmış garantiye alınmış birkaç gün, h*ttâ birkaç saat, hayat içinde bir başka hayattı. .
Anası da yukarda zamanı çekip unutmaya, saniyeleri dakika yapmaya çalışıyordu. Mis gibi kokan çamaşır bohçasında yaşama denilen sonsuz dram, hesapların, kitapların, ümitlerin iflâsı vardı. Kadın, bir tek cümle kuramadan bu duygu ve seziş sağnağının altında eziliyor, yine cümlelerini bulamadığı endişeler, üzüntüler ve ümitsizliklerle ölümü bir dua dileği haline getiriyordu. Farkına varmadan tekrar tekrar içini çekiyor, her iç çekişi ancak bir "Ah" fısıltısı ile nefes kesilmesi olmaktan kurtarabiliyordu.
O değil, bu... Yok şu, şu... Fakat öteki daha iyi... Seçimin bu kadar da zoru olur mu imiş? Birbirinden hiç de farklı olmayan don, fanila, çorap ve gömleklerden birer tanesini almak için dakikalar geçirdi. Sonra bahçe tarafındaki odaya giderek aynı ağırlıkla yatağı serdi. Salih alevlerin içinde kaybolup gitmiş, anasını çoktan unutmuştu. Kadın da oğlunu unutmuştu, fakat bambaşka bir unutuştu bu. Unutuş da değil de sadece çölde bırakılan koldan ibaret bir hatırlayış.
Su kaynamaya başlamıştı. Salih silkindi
— Ana bu oldu. -İyi.
— Gel de ılıştıralım.
Anasına muhtaçtı. Kadın çağırışın pek farkına varamadı. İndiği zaman ;
— Yatağını da yaptım, dedi.
Su kabını beraber taşıdılar. Soğuk su kabını gusülhaneye Salih taşıdı. Anası kibrit kutusu kadar kalmış bir sabun getirdi. Cimri .sayılabilecek bir idareli kullanış olmasa o da çoktan biterdi. Salih,
— Benim torbada sabun var, dedi.
Bunu söylemeye mecbur saymıştı kendini. Sonra•
— Hadi sen yat ana, dedi.
— Niye?.. Yatsıyı bekleyeceğim zati. Konuşmaz mıyız?..
— Konuşuruz. Konuşuruz da ben pek yorgunum.
— Helbette... Helbette... Sen yatarsın. İşte giyeceklerin.
Gitti:
Salih torbasını aldı, boşalttı. Kandilin kör ışığında sefalet pek belli olmuyor, her parça bir hatıra ve duygu değerini koruyabiliyordu.

Çamaşırları tekrar torbaya doldurdu, soyundu, çıkardıklarını da oraya bastı. Bunların iyice kaynaması lâzımdı. Fakat elbise işi büyük dertti. Ondaki bitleri ne yapmalıydı? Başka bir elbise yoktu, bunları da öyle bir yere koymalıydı ki, bitler etrafı sarmasın:
«— Sabah ola hayır ola» diye dolak, külot, serpuş ve ceketini de torbaya koydu, ağzını büzerek gusülhanedeki çiviye astı.
Başını üç defa sabunladı, çitiledi, çitiledi, bütün vücudunu tek eliyle ne kadar mümkünse o kadar sabunladı, ovdu ve bol bol su döküldü, vücudu da, ruhu da yenilenmiş gibiydi artık. Hele babasının çamaşırları ile geceliğini giyince büsbütün bir başka adam oldu. Uyku da daha bir tatlı arzu halini almıştı.
Sofaya çıktı. Anası pencerenin önündeki sedirde büzülmüş oturuyordu.
— Ana temiz temiz bir öpeyim de öyle yatayım, dedi.
Eline uzandı.
— Bin yaşa Salihim, el öpenlerin çok olsun. Sesi tuhaf bir şekilde donuktu, duygusuzdu.
Oğlunu kucakladı. Ama bu işi bir makine gibi yapmıştı.
Salih tertemiz yatağın içinde yeni bir insan gibi çabucak uykuya dalarken anası da, o da "El öpenlerinin" çok değil, hiç olmayacağını pek iyi biliyorlardı. Kadının hüznü burada ebedî ayrılışın melalinden de koyu idi.
Bu ev gelin ve torunlar görmeyecekti.
Bir başka gün başlıyor
Salih horultulu, inlemeli, çırpıntılı, fakat derin uykulu bir gece geçirdi. Top atsalar kulağının dibinde uyanmazdı. Belki de rüyasında bin-bir topun birden sağ koluna gülle yağdırdığını görmüştü. Fakat gördüğü rüya ne olursa olsun, ister kâbus ister hurili, kevserli, asla hatırlamayacaktı. O, üç yılın uykusunu uyuyordu."
Anası sık sık uyanmış, her uyanışında da giderek üstünü sıkı sıkı örtmüştü. Salih bunları da farketmedi.
Sabah namazından yarım saat sonra idi. Salih hâlâ inliyor, horulduyor, yarım-yamalak kelimelerle sayıklıyordu. Kadın üstünü yine açmıştır diye odaya gitti.
Şafak söküyordu. Yağmur dinmişti. Gök masmavi, pencereleri doğuya bakan oda güneşin ilk ışıkları ile aydınlıktı ve Salih'in yüzü olduğu gibi görünüyordu. Sağ kulak yarım, yanak paramparça, yırtılmış dudağın aralığından görünen kırık dişler...
Kadının gözleri büyüdü büyüdü ve donup kalan göz kapaklarının arasından camlaşıp kaldı. Bir "Hihh..." hepsi o kadar ve sersemlemiş bir halde, kaçar gibi dışarı fırladı, merdivenleri yuvarlanır gibi indi, mutfağa girdi, raftan bir sahan aldı, onu tekrar yerine koydu, ekmek tenceresinin kapağını açtı kapadı ve hasır iskemleye çöküp kaldı.
Artık iki yanına sallana sallana ağlıyor, sesini boğmaya çalışarak "Salihim, Salihim" diye inliyordu.
Sonra bu da bitti ve donup kaldı. Aradan ne kadar zaman geçtiğinin farkında değildi, kapı çalmıyordu. Birisi idare edermiş gibi kalktı, gidip kapıyı açtı.
Gülümseyen bir kız çocuğu. Elinde bakır bir tepsi. Tepside küçük bir tencere.
Kadın boş gözlerle bakarak:
— Hu?., dedi.
— Salih ağam gelmiş de...
— Gelmiş ya.:.
— Gözünüz aydın diyor anam.
Kadın kendini zorlaya zorlaya cümleyi buldu :
— Aydının içinde kalın.
— Anam bunu gönderdi. Fatma teyzenin telâşı vardır, şunu yiyiversinler diyor. Bulamaç.
— Bulamaç mı?..
Kızcağız şaşırmıştı. Tepsiyi biraz daha uzattı:
— Buyur.
— Ha...
Önce tepsiyi almak istedi. Sonra tencereyi almak icap ettiğini anladı. Fakat uyanmış değildi ve artık asla uyanmayacaktı. Ara sokağın Fatmanım teyzesi artık "Deli Fadik" olmuştu. Oğlu kalktığı zaman onu mutfaktaki iskemlede oturur buldu ve bir dokunan olmasa orada hep öyle kımıldamadan kalacağını anladı. Fakat bunun neden böyle olduğunu anlayamadı. Sebebini sonra sonra öğrenecekti.
Salih gerçi yüzünün halini düşünüyordu ama bu daha çok sokaklar ve çarşı içindi. Anası nasıl olsa kolunun uçtuğunu öğrenmişti, ötesi teferruattı. Ona böyle geliyordu. Çarşı pazar endişesine gelince, bu iş de Akşehir'e dönmeye karar verdiği gece kapanmıştı.
Salih bunu sık sık tekrarlayarak yüreğine cesaret vermeye çalıştı. Başardı da.
«— Ana ne var o tencerede?» «— Hı?»
«— O tencerede ne var dedim.» «— Hı?»
Salih kendini zorlayıp gülüyor: «— Hı mı var?»

O da gülüyor, fakat bu duygusuz bir gülüş. Salih güldü diye... «— Ana be...» Silkeleniyor: «— Ana mı dedin...»
Salih eğilip başındaki ak tülbendi öpüyor:
«— Ana dedim helbette... Ana, ana, ana!»
«— De bir tanem...»
...Ve konuşmalar hep böyle devam ediyor.
«— Soğumuş bulamaç...»
«— Bulamaç mı?»
Salih un çorbasını ısıtıyor.
«— Gel hadi içelim...»
İki kaşık çıkarıyor ve zorla içiriyor.
«— Ana su koyver de ateşe şu benim çamaşırları kaynatalım.»
Bu işi de öyle yaptırabiliyor ve artık cümleyi buluyor:
«— Anama bi hâl olmuş...»
— Hadi sen çık yukarda otur ana.
Ve çıkarıp sedire oturtuyor.
Salih elindeki değnekle kaynayan suyun içindeki çamaşırlarını bastırıyordu. Hiç bir şey düşünmeden dalıp gitmişti. On saatlik uyku üç yıllık yorgunluğu suyun yüzüne çıkarmıştı. Yatmak, yalnız yatmak istiyordu. Kapı çalındı.
— Kim o?., diye seslendi.
— Niko, ben, Salih!.. Salih kapıyı açtı.
— Ben terzi Niko!..
Güzel yüzü geniş bir gülümseyişle ışıl ışıldı. Sıhhatli, sağlam, hareketli, dinç ve kendinden emindi. Arada hiç bir bit yeniği bulunmasa böyle biriyle dost olmak bir ikinci hayat kazanmak gibi bir şey olurdu. Salih:
— Buyur, dedi.
— Yoo. Epey oldu. Giyinmedim de. Niko güldü:
— iyi ki giyinmemişsin.
Elinde bir bohça vardı. Salih ne yapacağını pek bilemiyordu. Nihayet kilerin yanındaki küçük oda geldi aklına. Yürüdü, kapıyı açtı, eh işte... Hiç de fena değildi. Yerde o güzelim acem halısı cennet bahçesi gibi serili idi. Demek satılmamış. Duvardaki yeşili bol halı seccade de olduğu gibi duruyordu.
— Gel burada oturalım.
Niko girdi ve sedire rahatça yerleşti. Salih kapının çalmışı ile hiç ilgilenmeyen anasını düşünüyordu. Merdiven başına kadar giderek seslendi :
— Ana, Niko gelmiş.
Cevap yok. Beklemiyordu da zaten. Döndü:
— Ee, hoş geldin bakalım. Biraz utangaç ilâve etti:
— İkram edecek bir şey de yok galiba.
— Bırak Salih ikramı. Hemen gideceğim. Bak sana ne getirdim.
Bohçayı açtı. Bir kat elbise, bir gömlek. Gülüyordu :
— Terzi Niko geldi dedim ya. Düşündüm ki hazırda elbisen yoktur. Yok değil mi?
Salih yutkundu, ama cesaretle :
— Yok, dedi.
— Hayli giy şunu da bir göreyim. Ceket bol, pantolon uzundu. Niko:
— Korktuğum kadar değil, dedi. Yarım saatlik işi var. Haydi gidelim dükkâna, çabucak yaparım.
Artık bu münasebete razıydı. Altından bir şey çıkıp çıkmayacağını, çıkarsa bunun ne olacağını umursamayacaktı.
— Dur da anama Allahaısmarladık diyeyim. Merdiveni çabucak çıktı. Anası sedirde, donmuş gibi oturuyor. Çobankaya'ya bakıyordu:
— Ana bak...
— Hı?..
Dönmedi. Gidip omuzundan tuttu:
— Bi bak hele...
Donuk gözler ve bir "Hı?" daha.
— Eyi mi ana?
Ümit yoktu. Acele acele anlattı, eğildi, önce yüzünü, sonra elini öptü ve:
— Allahaısmarladık, dedi. Akşama gelirim. Döndü. Kadın alçak bir sesle:
— Gidiyor musun? dedi. Salih ümitle durdu:
— Tez geleceğim.

Fakat hayır. Anası Çobankaya'ya dalıp gitmişti. Geride kalan sadece "Gitmenin" belli belirsiz tortusundan ibaretti. Kızları gitmiş, büyük oğlu gitmiş, kocası gitmişti. Salih de gitmişti. Dönen bir o idi. Fakat kadın artık Salih ve ötekiler gitmeden önceki günlerin sisleri içinde sallanıyordu. Yalnız gitmek vardı.
— Hepsi eyi ya, ayağıma ne geyeceğim?
Niko sokak kapısının eşiğinde onu bekliyordu. Salih şapşal şapşal aranıyordu. Zoraki bir gülüşle:
— Bu bayramlıkların altına da yansı uçmuş postallar geyilmez ya! dedi.
Salih birden eğildi. Kilere çıkan dört basamaklı merdivenin yanındaki kapağı açtı. Burası ayakkabı dolabı yerine kullanılırdı. Nitekim içerde bir alay pabuç vardı. Çıkardı.
Babasıyla ağasının kunduraları, fotinleri, yemenileri, lâstikleri ve mesleri... Fakat hepsi de küflenmiş, takır takır olmuş. Ümitsizlikle baka kaldı. Niko onu çekti:
— Giy şunları şimdilik. Ama siliver de öyle. Bir çift yemeniyi gösteriyordu. Salih onun dediğini yaptı. Sokağa çıktılar. Yol boyunca bütün pencereler bir cümle arayan gözler ve aralık dudaklar vardı. Bu gözler, onlar görünmez olduktan sonra birbirlerine dönüyor ve ancak o zaman aralık dudaklar kıpırdıyordu:
„ «—• Kız, bu Fatmanım teyzenin Salih değil mi?» .
«— Töbe töbe...» •— Vah vah...»
«— Aslan gibi oğlanın haline bak anam.» «— Giz vallahi yüreğim cızz etti...» Niko şen şakrak konuşa konuşa yürüyor, Salih ona tâbi gidiyordu. Kendini ilk defa bakkal Alâaddin'in dükkânını görünce duydu. Çınaraltı'nın az aşağısmdaki bu dükkân çocukluğunun nirengi noktalarından biriydi. Buraya ağa-sıyla veya arkadaşları ile leblebi şekeri, iğde, fıstık almaya gelirlerdi. Dükkân bayramlarda büyülü rüyalara dönerdi. Kimi karpuz biçimi, kimi üstüvane, fakat hepsi de sarı, mavi, yeşil, kırmızı renkli kâğıt fenerler, mantar tabancalar, çatırpatırlar, maytaplar, kavanoz kavanoz akide şekerleri, renk renk fırıldaklar., her el öpmeden
addin'e koştururlardı. Bakkal Alâaddin'in adı da "Aleddin emmi" idi. Şimdi Aleddin emmiye bir selâm vermeden mi geçecekti?..
Ne çare... Öyle oldu. Çünkü... Çünkü yanında şen şakrak Niko, sırtında Niko'nun getirdiği yepyeni elbise vardı. Salih bunun ne demek olduğunu daha pek iyi bilmiyor, hattâ hiç bilmiyor, fakat ürkütmeye yetecek bir şekilde seziyordu. Seziyordu ki bu durum yarım kalan bedenine değilse bile Akşehir'e ihanettir. Adımlarını hızlandırdı, yan gözle de dükkâna baktı. Raflar bomboştu, o ezeli minderinde şöyle bir dikilip kendisine bakan "Aleddin emmi" kocamış kocamış çöküp gitmişti. Oğlu Tahsin ne oldu acaba?
Bugün bir başka gündü, bir ikinci hayatın belki de ölümüne kadar sürecek bir rüyanın ilk günü. Ve Salih artık çarşıdaki "Aleddin em-mi'leri, uzak yakın akrabaları, baba dostlarını ve arkadaşlarının babalarını düşünüyordu.
Birdenbire sinirleri zemberek gibi gerildi ve içinden, sırtındaki elbiseleri sıyırıp atmak, Ni-ko'ya da; "Haydi yavrum, bu iş yürümez" demek geldi. Fakat hiç bir şey değişmedi. İplik car miinin yanındaki sokaktan sapıp Terziler Arastasına vardılar. Niko:
— Buyur, dedi.
Niko'nun dükkânı kocamandı. İçerde üç çırak iki kalfa çalışıyordu. Niko derhal ceketini çıkardı ve eline mezruyu alarak Salih'in üzerinde bir çeşit prova yaptı.
— Tamam. Gel sen şimdi, biz yukarı çıkalım. Dipte küçük bir asma kat vardı. Çıktılar.
Salih ceketi çıkardı.
— Pantolonunu da. Niko'dan utanacak değilsin ya?
Salih Köyceğiz yukarılarında çayda çırılçıplak yıkandıkları ve çayırların üstünde kuruyun-caya kadar çırılçıplak yattıkları günleri hatırladı. Niko'nun vücudu pembe beyaz... Hafifçe tombul ve yumuşaktı. O pek değişmemişti. Buna karşılık kendisininki büsbütün kurumuş, daha da kararıp sertleşmişti.
— Yoo, diye gülümseyerek pantolonunu da çıkardı. Bu arada ceplerinin bomboş olduğunu düşündü:
Niko kalfayı çağırdı:
— Çabucak düzelt, amma önce bize birer de kahve yap, dedi. Rumca konuşmuştu.
Salih masanın arkasında oturuyor, böylece de uzun donlu bacaklarını gizlemiş oluyordu. Birdenbire ciddileşen Niko damdan düşer gibi sordu:
— Şimdi ne yapacaksın?
— Nasıl şimdi?
Niko, Salih'in onda hiç hatırlamadığı bir ısrarla gözlerinin içine bakıyordu:
— Yani ne iş tutacaksın?
— Haa... Şu mesele.
— Geçinmek lâzım.
— Doğru.
Niko aynı kuvvetle hep gözlerinin içine bakıyordu. Salih:

— Elbette, diye tekrarladı; ama daha bir şey düşünmedim. Dün bir, bugün iki. Bile değil. Sonra eş dostla, büyüklerle bir konuşmam lâzım.
guıuu:
— Ben eş dost değil miyim?
— Olmasan yaptıklarını yapar miydin?
— Bırak bu yaptıklarımı. Hiç bunlar. Asıl iş geçimi kurtarmakta.
Çırak, dükkânda pişirilen kahveleri getirdi. Niko sigara çıkardı. Yaktılar. Kahvelerini yudumluyor ve susuyorlardı. Salih'in başı artık eğikti. Niko da bu yüzden onu şimdi daha rahatça, daha emniyetle süzüyor, kendi üstünlüklerini pervasızca düşünüyordu. Bu acaip birşey-di ve kalbinin daha çok Salih'den yana çıkmasına sebep oluyordu.
— Dinle bak Salih, dedi. Salih başını kaldırdı, bekledi.
— Hani senin kerpiçliğin yanında bir bahçen var...
Salih düzeltti:
— Benim değil, anamın.
— Olsun. Senin o. Çünkü anan öyle dedi.
— Ne zaman dedi?
— Daha bu geçen güz. Manifaturacı Eftim'i tanırsın. O şimdi benim eniştem. Satın almak istedi de anan: "Bahçe Salih'in, ben satamam" dedi. Eftim de pek istediğinden değil, yardım olsun diye alacaktı. Bilir bizim birbirimizi sevdiğimizi. Anan dardaydı, bahçe de bomboş duruyordu. Kim ekip biçecekti? öyle mi?..
— öyle...
— Bu halinle —Niko sağ omuzunu oynatmıştı sermayesiz ne iş yapacaksın, değil mi?
"Değil mi"ler Salih'in sinirine dokunmaya başlamıştı, biraz sertçe:
— Sen konuş hele, dedi.
Niko'nun sesi büsbütün yumuşadı.
— Düşündüm ki, sana bir iş gerek. Hafif bir iş. Bir dükkân. Bir kahve, öyle bir şey işte.
Bu da sermaye ister. Ne yapacak şimdi Salih ne yapacak...
Ne yapmalı derken aklıma bu bahçe işi geldi. İnanmazsın be Salih, uyku' tutmadı be...
Sustular. Niko sigarasını tazeledi, paketi cebine koyarken vazgeçip bir de Salih'e uzattı:
— Yak Salih.
— Yok istemem. Sustular, yine.
Ve Niko birdenbire, bir nefeste:
— Satalım bahçeyi Eftim'e, deyiverdi. Şimdi Salih ona bakıyordu; tuhaf bir ısrarla bakıyordu. Kızgınlık? Değil. Kırgınlık? O da değil. Hüküm yoktu bu bakışta.
Salih anlamak için bakıyordu, sırf bunun için. Teklif akla yatkındı. Ama Niko'dan ve Ef-tim adına geliyordu. Acaba buna benzer teklifler ve alış verişler olmuş muydu kasabada?
Olmuşsa nasıl olmuş, nasıl karşılanmış, ne yaralar açmış, hangi yaralara merhem olmuşlardı.
— Sağol... Ama bir düşünüp taşmayım. Sonra sen anamın dediğine bakma. O öyle der, ama hak anamındır. Bir danışmam lâzım., ona da büyüklere de...
Niko .ferahlamış, gülüşünü bulmuştu.
— Senin aklın yattı değil mi? . Salih yine mırıldandı:
— Yattı.
Niko aşağı indi. Kalfalanyla gene Rumca birşeyler konuştu, sonra daha fazla oyalanmadan geri döndü.
— Oluyor...
— Ne oluyor?..
Pantolonsuz, ceketsiz olduğunu unutmuştu. Niko güldü:
— Esvabın.
— Haa...
Salih de gülmeye çalıştı. Ve birdenbire ağzından kaçınverdi:
— Burada bir şeyler oldu mu Niko? Sorar sormaz yüzü kızarıvermişti. Niko suali anlamadı:
— Ne gibi?..
— Şey yani... Harp olurken burada sizin-kilerle bizimkiler arasında?..
Niko donuk bir sesle;
— Yoo, dedi.
Salih ferahlamak istiyordu.
— Olmadı ha?.. Eyi...

Böyle bir şeyi ne kadar merak etse de soracağı insan herhalde Niko değildi. Sormayacaktı da. Ağzından kaçıvermesine sebep belki de onun çırak ve kalfaları ile ikide bir Rumca konuşması idi. Eskiden böyle yapmazlardı. Çarşıda, sokakta, hattâ meyhanelerinde hep Türkçe konuşurlardı. Salih tekrarladı:
— Eyi....
Fakat Niko, işin ciddiyetini anlamıştı:
— Olduysa bile ufak tefek şeyler... Mühim değil.
Salih'in içi yeniden katılaştı. Ufak tefek şeyler... Neye göre, kime göre ufak tefek şeyler?.. Bu Niko'nun ufak tefek de-
diği şeyler belki de dullara, yetimlere, kocamışlara, hayatı zehir etmişti.
Pantolonu, ceketi beklemeden dışan fırlamak istiyordu, tçi içini yiyordu. Bir an önce Kunduracılar Arastasında, Mumcu'nun dükkânının üstündeki kahvede olmak istiyordu.
— Çok sürer mi daha? diye sordu. Niko aşağı seslendi, cevâbı aldıktan sonra:
— Yok, az bir şey kalmış, dedi. Sıkıldın tabii.
— Eh, biraz.
— Bitsin, beraber çıkar, babamın oraya gideriz. Benim büyüğüm Kiryako'yu hatırlar mısın? Yaman bir aşçı oldu o. Karnımızı doyururuz.
Çıraklardan biri elinde üç dört çift kundura ile geldi. Niko:
— Dene bir şunları, dedi.
Salih büsbütün bozuldu, şaşaladı, içi bir teşbih böceği gibi tortop oldu. Nasıl bir tavır takınacağını, hangi duyguda karar kılacağını bir türlü bilemiyordu. Halbuki bu şarttı artık. Bir karar vermenin şart olduğunu artık iyice biliyordu.
Cephede bir ordu ölümle pençeleşirken burada ve elbette buralarda, yalnız Akşehir'de değil, bütün memlekette bir şeyler "Ufak tefek bir şeyler" olmuştu. Salih ve binlerce Salih sınırlarda kol, bacak bırakır, meslek, zenaat bırakırken Niko ve Nikolar usta olmuş, dükkânlar açmış, bahçeler satın almışlardı... Ve birşeyler "Ufak tefek bir şeyler" olmuştu.
Salih'in ağası ve Salihlerin, Salihlerin, Sa-lihlerin, binlerce Salih'in ağası, babası Çanakka-
le içinde vurulurken, yâd ellerde kalırken, Niko'-nun ve Nikoların ağası yaman bir aşçı, yaman birer tüccar olmuştu. Haydi bu bir şey değildi. Ama ya şu olan "Ufak tefek şeyler?"
Kol, bacak bırakanların, ölenlerin hesabında "Osmanlı tab'asından" Niko'lar yok muydu? Biraz da onların tezgâhı, evi, barkı, serveti, samanı için dövüşülmemiş mi idi? Buna kim, hangi Niko "Hayır" diyebilirdi? Elbette hiç biri. Ama işte Akşehir'de ve Akşehir'lerde "Ufak tefek bir şeyler" olmuş, Akşehir ve Akşehir'ler de cephelere dönmüştü.
Salih içinde isyanı körükleyen bir uysallıkla kunduraları denerken bir tavır takınmanın, bir duyguda karar kılmanın şart olduğunu tekrarlayıp duruyordu:
Fakat hangi tavır, hangi duygu?
— Bu iyi galiba ha Salih?
Şu paçası bağlı ak donuyla olmasa Salih çoktan bomba gibi patlayacaktı. Vücudu baştanbaşa değişmiş ama huyu değişmemişti; Salih hep eski Salih'di, içinden çıkamadığı bir durum oldu mu sebep icat eder patlayıverirdi ve mesele azıcık kanşıksa Salih içinden çıkamazdı. Çok duyan, çok sezen, fakat düşünmeye, ölçüp biçmeye, karar vermeye pek gelemeyen bir adamdı işte.
— Eyi, eyi, dedi.
Artık sinirlendiği belli de oluyordu.
— Tarağı biraz sıkıyor gibi... Doğrusu da buydu. Ama Salih ?
— Sıktığı filân yok, dedi. Niko güldü:
— Çocuk... Çocuksun be Salih!..
Niko bir kere daha sokulmasını bilmişti. Hani çocukken insan bu olmazsa hiç olmayacak sanır da sıksa bile ayağından çıkarmak istemez gıcır gıcır pabuçları ya? Niko öylesine bir yorumla işi şakaya boğup yatıştırmak istiyordu. Yatışmasa bile patlayamazdı artık.
Niko çırağa-:
— Bunun tarağı geniş olacak, yallah, dedi. Çocuk da koşa koşa gitti.
— Sinirlisin be?
Dudaklarını emmeye başlamıştı. Bunu görünce havayı değiştirmeye çalıştı:
— Haklısın tabii...
— Neye hakhymışım? Niko güldü:
— Gülme. Söyle bakalım, ne sanıyorsun sen? Bir de bakalım.
— Yak bir sigara.
— İstemem.
— Yak be kuzum.

— Peki, ver. Hadi de bakalım.
Niko, Salih'in sigarasını yaktıktan sonra daracık odada dolaşmaya başladı:
— Kolay değil. Üç yıl harp ettin.
— Etmedim, ettik!..
— Öyle olsun.
— Olsun değil, öyle.
— Peki ettiniz. Yine kesti sözünü:
— Peki neye ettik?
Niko tam onun karşısında durdu. Boylu poslu, dalyan gibi bir delikanlı, sıhhat ve kuvvet fışkırıyordu. Fakat boynu sol omuzuna düşmüş-
li, gri gözleri mahzun mahzundu, hüzün gülümseyişine de sinmişti:
— Salih be...
— Ne var?..
— Ne oluyor sana?..
— Ne oluyormuş?..
Niko bir adımda onun yanına vardı ve, çömelerek kucakladı. Salih artık itemez, kendini kasamazdı. Niko şimdi her şeyi -anlıyordu, hem belki de Salih'den daha açık olarak ?.
— Kötü şeyler oldu... Doğru... Amma biz arkadaşız Salih... Düşün Çatırpatır'ı, Ligor'un bahçesini, Halıhânenin bahçesini... Bu kötü şeyler var da onlar yok mu?
Niko'nun sesi sıcak, basık ve çarpıntılı idi. Söylediklerinden de değerli ve sancı şeyler hatırlatıyor, duruyordu. Salih gözlerinin . sulandığını farketti, çene kemikleri kenetlendi. Söyleyecek sözü yoktu, fakat "Kötü şeyler" gibi "İyi şeyler"in de olduğunu, inkâr edemezdi. O tek eliyle Niko'yu doğrulttu.-
— Bak şunlara Allahını seversen, bitmemiş mi hâlâ?
Niko aşağı indi. Salih'in gözlerinden pıt pıt diye iki damla yaş düştü. Bunlar delirmiş bir kızgınlığın, ama kelepçelenmiş deli bir kızgınlığın yaşları idi. Ne var ki, Salih bu kızgınlığın neye veya kime karşı olduğunu bilemiyordu. Bilemediği müddetçe de ipsizin, haytanın, kopuğun biri olacaktı. İşte bunu pek iyi biliyordu. Ve düşünmemenin azabıyla yan kızgın, yan şaşkın, fakat kızgınlığa da, şaşkınlığa da rağmen alabildiğine mahzun bakan koyu elâ göz-

leri o perişan yüzünde harikulade mücevherler gibi parıldıyordu.
Salih Niko'nun dükkânından hiç de fena sayılmayacak bir delikanlı olarak çıktı. Lâcivert elbise zayıf ve belli, omuzlu vücuduna tıpatıp oturmuştu. Kırmızı fesi, pırıl pırıl kunduraları göz çekiyordu.
O kadar hızlı yürüyordu ki, görenler "Ne kadar da canlı, ne kadar da kuvvetli" derdi. Asıl sebebi kim bilecekti? Fakat Salih'in de bilmediği bir şey vardı. Bütün kasaba onun trenden indiği saatten beri ne yapıp ne ettiğini, yani Ni-ko ile beraberliğini ve anasının halini öğrenmişti. Sabahtan beri evlerde, dükkânlarda ve kahvelerde bu konuşuluyordu. İhtiyarların içinde, Salih'le ilk karşılaştıkları zaman söylemek için hazırladıkları zehir gibi sözler vardı.
Salih'e gelince, o dükkânlara bakmadan hızlı hızlı yürüyor, çünkü kimseyle ayak üstü konuşmak istemiyordu. Ona etraflıca konuşmalar, beş on kişiyle birden yapılan konuşmalar lâzımdı. Kafasının içindeki keşmekeş gitse gitse ancak böyle konuşmalarla gidebilirdi.
Son köşeyi de aynı hızla döndükten sonra Mumcu'nun dükkânına bitişik dar kapıdan içeri daldı ve hemen başlayan dar merdivenleri koşar adımlarla çıktı.
Fena. Ne tuhaf bir hayal kırıklığı idi bu. Duvarlar boyunca uzanan sedirler bomboştu. Kimsecikler yoktu kahvede. Köşedeki ihtiyar müstesna. Salim dipteki ocakta, arkası dönük, sol tarafıyla koltuk değneğine dayanmış, bardak yıkıyordu. Salih biraz dikkatli bakınca ihtiyarı tanıdı. Güdük Hamdi'nin babası Ali emmi. Adam
tel çerçeveli gözlüğü tabakanın içine girecek gibi eğilmiş sigara sarıyordu. Uzun ve hafifçe sararmış sakalı da titreyip duruyordu. Salih yutkundu, hafifçe öksürdü:
— Selâmünaleyküm.
Salim omuzunun üstünden baktı. Tel çerçeveli gözlükler Salih'e doğru uzandı:
— Aleykümselam.
Gözlükler yine tütün tabakasına sokuldu. Salim birdenbire dönerek:
— Salih, dedi.
— Geldik işte.
— Hoş geldin, safa geldin, gazan mübarek olsun.
Salim, koltuk değneği tak tak diye yeri döverek ona doğru yürüdü. Dizden aşağısı uçmuş olan sol bacağı acaip bir şekilde sallanıyor, sanki bu hızlı yürüyüşe katılıyordu.
— Ali emmi, dedi; bak Hafız Ahmed'in oğlu Salih. Cepheden gelmiş.

Tel çerçeveli gözlükler yine Salih'e doğru uzandı:
— Ya... Gazan mübarek olsun. Gel otur.
Sigarasını sarmıştı. Kâğıdı dili ile ıslattı, kenarını dudaklarıyla tırtıllı bir şekilde kopardı, kırıntıları "Tu" diye attı ve:
— Salim, ateş ver oğlum, dedi.
Salih ocağa koştu ve ucu ateş bağlamış bir tahta parçası getirdi, Ali emmiye tuttu. Sigara yanmıştı.
— Gel otur Hafız'in oğlu. Hangi cephedeydin sen?
— Arabistan.
— Ya?.. Çok kırıldık mı?..
Salih bunu bilemiyordu.
— öyle zahir, diye mırıldandı. Merdivenler gıcırdamaya başlamıştı. İki kişi
geldi, sonra bir kişi daha, sonra üç kişi... derken kahve adamakıllı doldu. Her gelen Salih'e:
— Hoş geldin, gazan mübarek olsun, diyor ve bir yere oturuyordu.
Salih'in kafası bulanmaya başlamıştı. Bütün bu yüzleri, bu bütün çökmüş, artık başka bir dünyaya dönmüş olan yüzleri pek iyi hatırlıyor, ama isimleri çok güç çıkarıyordu. Kolayca tanıdıkları oğulları olanlardı.
" Derken ustası Hamdi geldi. İyice şişmanla-mıştı. Şişmanda ihtiyarlık şirin bir şey olurdu, fakat Hamdi usta koca bir konak harabesi gibi bir şeydi artık. Zor yürüyordu, nefes nefese idi, çöküp gitmişti.
Salih ayağa fırladı, eline sarıldı. O da onu kucakladı.
— Duydum da... hoş geldin. Kendi yerine buyur etti.
— Yok, otur sen Ali emminin yanına. Şalim, Salih'e sordu:
— Ne içersin?
— Bilmem... Bir kahve...
Yüzlerde bir gülümseyiş belirip silindi. Ama Salim güldü.
— Ne gezer kahve... Lâf olsun diye sordum. Sana ıhlamur yapayım. Yalnız ıhlamur var.
Herkes susuyordu. Herkes Salih'in elbisesini gizliden gizliye bir iyice süzmüştü. Bunun farkındaydı ve sinirleri yeniden karıncalanmaya başlamıştı. Kendini tutmaya çalışıyor, .bağırıp
çağırmaya başlayıvereceğim diye bayağı korkuyordu.
Ali emmi:
— Eee, anlat bakalım, dedi.
— Ne anlatayım Ali emmi?
Salim ıhlamuru getirdi... Bardakta şeker yerine beş on kuru üzüm vardı. Ocağa giderken ortaya:
— Yakında çay, kahve, şeker gelecekmiş, dedi.
Mumcu:
— Ya, eşittik, dedi.
Ali emmi sigarasından son nefesleri ardarda çekti:
— Şuna bakın ağalar, ne anlatayım diyor. Güldü. Çubuğundan çıkardığı izmariti yerde ezdikten sonra tekrar bağdaş kurdu ve:
— Ne olup bittiyse onu anlat, dedi. Alnındaki kırışıklıklar büsbütün derinleşmiş,
tel çerçeveli gözlük burnuna düşmüştü. Akıl almaz bozgunların hesabını Salih'ten sorar gibiydi. Salih'in sinirlerindeki karıncalanma artmış, tırmalama halini almıştı. Başından geçenleri anlatmak kolaydı. Fakat iyi biliyordu ki, ondan sorulan büyük hesaptı, sorunun içinde büyük facianın bütün kırıntıları vardı:
"Kanlarımız, kızlarımız neden aç kaldı?" "Neden yakacağımız, giyeceğimiz yok?" "Biz Galiçya'sından Kanal'ma kadar dünyanın her yerinde aslan gibi evlâtlarımızı bırakalım da İtalyan oğlanları tâ kasabamıza kadar gelsin ha? Sebep?.."
Bütün bunların sebebini Salih onlar kadar bile bilmiyordu. Farkına varmadan güldü. Bu gülüş zerre kadar istemediği, kast etmediği ve yine farkına varmadığı halde küçümseyici, hattâ alay edici idi. Sesindeki yırtıcı ton da gülüşünün mânâsını tam bir kasıt haline getiriyordu:
— Ne bileyim ben?.. —omuzlarını silkinişti. Seferberlik dediler. Sancâk-ı Şerif açıldı dediler, hadi askere dediler, biz de gittik. Padişahım çok yaşa diye bağırdık. Sonra toplar, tüfekler patladı. Boyuna yürüdük, koştuk, süründük, sindik, saldırdık, ikide bir süngüleştik. Kiminde kazanmışız, ilerliyormuşuz, kiminde gerilermişiz. Hepsinde de ölen tam ölüyor, kalanlarınsa kimi tam, kimi de yarım yamalak kalıyordu. Sonunda harp bitti, yenildik dediler.
Sustu. Ihlamuru şarap içer gibi dikti. Nefes nefese idi. Gözleri çakmak çakmaktı. Sanki onu suçlandırmışlar da savunmasını yapıyordu :
— Yenildik dediler, diye tekrarladı. Hüzün sesini yumuşatmıştı. Gülümsedi. Paydos der gibi. Yine gülümsedi. Hani bayram yerinde salıncakçı; yandın der ya... tıpkı onun gibi; harp bitti dediler. Bir de baktık ki bizde ne kol kalmış, ne kanat. Hafız'in oğlu demirci Salih, Çolak Salih olup çıkmış. Sen olsan nişlersin? de bakalım şimdi Ali emmiii?

Gülüyordu:
— Surat da kalmamış. Anamın halini bi gör. Ihlamuru yeniden dikti:
— Padişahım çok yaşa!..
Ona bakıyor ve susuyorlardı. Çeşit çeşit bakışlar ve çeşit çeşit susuşlar. Salih şapşal bir gülüşle:
— Padişahım çok yaşa, diye tekrarladıktan sonra alçak bir sesle ilâve etti. Amma böyle bi bağırma istiyor insan. Padişahım, madişahım... ne olursa olsun, bi şey için, biri için "Çok yaşa" diye bağırmalı insan... Pek hoş oluyor yani... kol bacak gitse de!..
Ali emminin belden yukarısı ona doğru iyice eğilmişti. Salih'in bir karış ötesine kadar gelen tel çerçeveli gözlükten irileşmiş kıllar ve hücreler görünüyordu. İhtiyar donuk, hiç bir duygu taşımayan bir sesle:
— Hafız'ın oğlu, esvabın da pek yaraşmış hani... Ne çolaklığın belli oluyor, ne suratın, hele hele pantol!..
Salih aptallaştı ve kendini toparlayamadı:
— N'olmuş yani?..
Tel çerçeveli gözlük şimdi iyice uzaklaşmış, yön değiştirmişti. Ali emini tabakasını çıkarmıştı, fakat elleri artık fazlaca titriyordu. Yanında-kine uzattı:
— Sarıver, dedi.
Kahvede çıt yoktu. Salim ocağı karıştırıp duruyordu. Gözlerin kimi tavanda, kimi tabanda, kimi de pencerelerde idi. Salih istediği halde sesini yükseltmeden tekrarladı.
— N'olmuş yani?..
Ali emmi ona dönmeden ters ters cevap verdi :
— Yani yi de Ligor'u da bilmem ben. Salih kıpkırmızı olmuştu. Tam ağzını açacağı sırada Ali emmi bir delikanlı gibi gürledi:
— Utan len Hafızın oğlu utan. Koca Memâ-lik-i Osmaniye seuden beter oldu, bin beter oldu. Kıçı kırık İtalyan askeri gelmiş tâ Akşehir'e dayanmış da Hafızın oğlu kolundan budundan konuşur. Haranı olsun o gaza sana diyucum emme dilim varmaz. Utan, utan. Len Salim yap bir ıhlamur bana.
Salih, şaşkın ve mağlûp gözleriyle etraftaki-lerin içinde bir yardımcı arıyordu. Fakat bütün gözler başka başka yerlere dalıp gitmişlerdi. O, "Neden utanacakmışım?" diye mırıldanırken, ya-mndakinin yaptığı sigarasını yapıştırmaya çalışan Ali emmi de mırıldanıyordu:
— Lahavle velâ kuvvete illâ bülâhilaliyyüla-zim... tövbeler tövbesi yarabbi...
Tel çerçeveli gözlükler birdenbire Salih'e çevrildi :
— Töbe de sen de len!..
Ses tıpkı babasının küplere bindiği zamandaki sesi gibi idi. Salih ezilerek ağzından kaçırdı:
— Töbe...
Ne töbesi be?..
Salih patlayıverecekti. Ama aynı anda Ali emmi, sanki deminki ses onun değilmiş gibi yumuşak, tatlı fısıldar gibi konuştu:
— Yürekli ol Salih'im, yürekli. İmânını yitirme. Allaha dayan ki sırtın yere gelmesin. Bak bakayın etrafına! Hadi bak... önce bana bak istersen. Bi ayağı çukurda Ali emmi... ne tutar beni ayakta? Tahtın ağam bildin mi? Benim oğlum. Otuz yaşındaydı. Ümüğünden tuttu mu ayıyı boş çuval gibi yere sererdi. İki oğlu, bi kızı var. Onlar şinci analanyla kaldı. Tahsin ner-de? Mezerini bile bilmem... ne tutar sandın beni ayakta?
Nefesi kesilmiş gibi sustu. Fakat sigarasını pek rahat içiyordu. Kahvede çıt yoktu: Ali emmi aynı sesle yeniden konuştu:
— Senin ağan nerde? Şuna bak, bildin mi? Yemenici Mustafa Ali... oğlu da gitti, kardeşi de gitti. Söyletme beni. Yürekli ol, yürekli, imanını yitirme. Töbe de de yeni baştan başla!..
Bir ses birdenbire, bir kurtuluş müjdesi verir gibi çıkıverdi:
— Ezan!..
İplik camide öğle ezanı okunuyordu. Kahvede bir toparlanma oldu.
Ali emmiye itibar artmış gibi geldi Salih'e. Çenesi yine kenetlendi.
Adamlar yaş ve baş sırası ile daracık merdivenden birer birer inip kayboldular. Salim sol bacağı havada sallana sallana Salih'e yaklaştı.-
— Hadi biz de gidelim.
— Ben gelmeycem.
Salim koltuk değneğine abanmış onu seyrediyordu. Tatlı bir gülümseyişle:
— Len Salih, harp gördün, darb gördün ya hep eskisi gibi inatçısın. Papaza kızıp oruç bozmanın âlemi var mı? Üstelik haklı da Ali emmi..
— Olsun. Benimki ne inat, ne de kızma... Temiz değilim o kadar. Hadi sen git. Allah kabul etsin...
Salim başını salladı ve koltuk değneği ile basamakları döve döve indi, gitti.

Salih ceplerini karıştırdı; ne sigara, ne kibrit bütün cepleri bomboştu. Etrafına bakındı. Ali emminin sedef kakmalı abanoz tabakası sedirin üstünde duruyordu. Gidip aldı, bir sigara sardı. Ocaktan yaktı ve tüttürmeye başladı.
Bir nefes, bir nefes, bir nefes daha. Hiç bir şey düşünmüyordu. Ama birden:
"Neden, utanacakmışım?.." diye mırıldanıverdi.
Ali emmi şehitleri sayıyordu. Şehit oldun mu iş biterdi, ötesi geri kalanları ilgilendirecekti. İş sadece Allahla senin aranda olup bitse kolaydı. Amma böyle tek kollu, ama böyle paçavra gibi suratlı kaldın mı mesele arap saçına dönüyordu.
"Anam acaba ağama mı, bana mı daha çok yandı?.."
Ali emmi yerden göğe kadar haklıydı. Bu hakkı Salih tâ can evinden duyuyordu. Fakat ne yapıp ne edecek, bu bedenle, bu anayla nasıl başa çıkacaktı?..
Ve bir de gönül vardı. Bir de büyük bombardımanlardan, süngü hücumlarından veya siperde "Ne zaman saldıracaklar?" diye beklerken hatırlanan uzun ve gür kumral saçlar, pembelerin kan tutuşturucusu ile süslenen buğday rengi ten, simsiyah gözler vardı, özleyişi, isteği süngü yarasından da acı olan o ince, dolgun, o canlı, o hayat dolu vücut vardı. O hayal yıkıldıktan, o ümit de uçup gittikten sonra utanmak ha?..
Ali emminin hakkı bu sınırı da mı aşacaktı?
"Temiz değilim" demişti Salim'e.
Halbuki şimdi kahvenin yer yer sararmış gazete kaplı, teneke yamalı ve kül rengine dönmüş camlarından bomboş sokağa bakarken, böyle yapayalnız iken kendini gül gibi temiz hissediyordu. Ne bitliydi, ne de kötü. Belki bundan böyle hiç bir zaman bitlenmeyecek, uyuz olmayacaktı ama içi ürpererek seziyordu, kötüleşmesi, arsız, yüzsüz, geçimsiz

bir pis herif olması mukadderdi. Hatta öyle olması, kader karşı gelse bile, artık lâzımdı. Bu yarım beden, bu paçavra gibi surat hiç bir işte, hiç bir halde, hiç bir mazerete lâyık sayılmayacaktı.
Bu kaderi, kader yoksa, bu kuruntuyu silip atacak bir yer, bir çevre yok muydu?
"Gelmez olaydım" diye mırıldandı ve topuklarının üzerinde döndü. O kadar hızlı dönmüştü ki, ceketinin boş kolu bir sırtına, bir de karnına çarptı.
Bu hasır kaplı sedirler, bu alçak masalar ve onlara göre hasır iskemleler, bu badanası yer yer dökülmüş veya sarıdan siyaha kadar renk renk kirlenmiş duvarlar... bu kahveyi de özledikleri olmuştu. Muhteşem çöl gecelerinde, ölümü her atlatıştan sonra ya leş gibi uyunur, ya da hatırlanır, hatırlanır, hatırlanırdı.
Şimdi Ali emmiye veya ötekilerden birine sorsa, "asker kaçağı ne demektir?" diye. Onu da bilmeyecek, bilmeyeceklerdi. Korku, ihanet, alçaklık ve benzerleri!.. Değildi halbuki. Hiç- değilse yandan çoğunun sebebi bunlar değildi.
Günler geçer, haftalar, aylar ve yıllar geçer, sonunda da saniyeler geçmez olur da, kafa bir takıldı mı sılaya! Sıcak terletir, soğuk üşütür, humma sayıklatır, sıla büyücü gibi çeker. îş yakalanmamakta. Yakalandın mı bu özleyişe bitmiştir artık.
Kaçarken görülürsen vuracaklarmış... kervan yutan çöle bir düştün mü cehennem avuntusu bile kalmayacak, o kilometreleri, kilometreleri, dağlardan, yarlardan, azgın nehirlerden geçen kilometreleri aşmak bir mucize istermiş...
Eninde sonunda yakalanıp bir köpek gibt. köpekliği hak ederek gebertilmek varmış... düşünemezsin ki bunları. Büyülenmişsin bir kere. Hem de ne ile? Kâh bir çift kara göz veya hasta bir ana hayaliyle, fakat bazan da bir dere boyu, bir çınar altı, bir... bir... işte böyle bir sefil kahve hayaliyle.
Şimdi gelip de bir dokunan olsa Salih kudurmuş gibi yerlerde yuvarlanır, bağıra bağıra, böğüre böğüre ağlardı. Çünkü o büyüye kaç defa ve o büyünün kaç çeşidine dayanmıştı!..
Kelimeyi aklından geçirmiyor, fakat ne derse desin, ne yaparsa yapsın bir kahraman gibi muamele görmek istiyordu. Bir kahraman gibi. Fakat kulak parçası, yanak eti, kol bıraktığı için değil, Sancâk-ı Şerif için, Halife-i Ru-yi zemin için, ata yurdu için, ölümü hiçe sayışları yüzünden değil, işte o büyüye dayanabilişleri için kahraman sayılmak istiyordu. Bunlar aklın, geleneğin, vicdanın tabii saydırdığı şeylerdi. Dert, akıl, fikir uçup gittikten sonra başlamaz mıydı?
Karşısındaki duvara dalıp gitmişti. Neden sonra baktığı çerçeveyi gördü. Bu pencerelerin aksine camı pırıl pırıl bir Gazi Osman Paşa port-resiydi.
Dönüp Ali emminin tabakasından bir sigara daha sardı ve hırslı hırslı:
"Helâl etsin" diye güldü. Onlar şimdi camide idiler ve kendisi hakikaten kötüleşecek, arsızın, yüzsüzün, geçimsiz, yılışık herifin biri mi olacaktı?..
Ayrılırken Niko'ya. yemek için :
"öğleyin gelirim" demişti. Gidemeyecekti.
Ah şöyle beş on gün, anasını bile görmeden tek başına kalabilseydi...

Birdenbire davrandı ve merdivenleri paldır küldür inerek kimsesiz çarşıdan koşar gibi geçti. Yalnız Ermeni ve Rum dükkânları açıktı, ötekilerin kepenkleri öğle namazı için çekilmişti. Gıcık kuyusuna varınca bir an durakladı, sonra mezarlığa giden yola saptı.
Gökyüzü masmavi, dağlar pırıl pın'dı, fakat yerler, dünkü yağmurdan vıcık vıcık çamurlaşmış, yer yer gölleşmişti ve Salih bastığı yere dikkat etmeden aynı hızla yürüyordu. Çamur ayakkabılarını çoktan sarmış, pantolonunun paçalarından iki karış yukarıya kadar sıçramıştı.
Köprüyü geçti. Harmun Yeri'ni kucaklayan yol kavşağında durdu.
Doğru yürüse Kerpiçliğe varacaktı. Kerpiç-lik bahçelerinin yanında idi. Fakat o burada hiç yıkanmamıştı. "Kerpiçlik her sene bir adam yutar" derlerdi. Bu sözün acaip bir canavar canlılığı kazandırdığı bu gölcüğe dair masal çeşnisinden vak'alar anlatılırdı. Kasabanın gözü pek çocukları buraya hem yıkanmak, hem de yılan tutmak için gelirlerdi. Gölcük bir boğazla iki parçaya ayrılmıştı. Büyük Aynalık denilen ve yol tarafına düşen kısım sazlar, yosunlar, nilüferler ve su altında boyuna kımıldanan kırbaç gibi ince uzun otlarla çocuklar için tam bir efsane bölgesi idi. Burada yüzen kahramanlar da vardı. Ve kerpiçlik her yıl onlardan birini yutardı. Salih, anasının dalgın tarafına getirip Büyük Aynalığa ilk yaklaştığı günü hatırladı. İçindeki ürperme... nefesini zayıflatan, aklını donduran korkulu hayranlık!..
le Büyük Aynalığa bakar gibiydi.
"Koca Memalik-i Osmaniye senden beter oldu, bin beter oldu'."
Ali emmi böyle demişti. Ve Salih şimdi seziyordu ki, "sen"in, "ben"in değerini sıfıra kadar kaybettiği devirler vardır, işte böyle bir devir yaşanmaktadır. Büyük Aynalık gibi bir devir. Büyük Aynalık yılda bir adam yutardı, yıkananlardan bir adam. Buna karşılık bu devir binlerle adamla doymuyordu. Ve galiba doymayacaktıda...
"Şu namussuz Kerpiçliği kurutamadık gitti..."
Üstelik sıtma kaynağı olan gölcüğün her çanaksında bu söz bütün kasabada dalgalanır, fakat yine de Kerpiçlik kalırdı. Zira kasabada bu işi becerecek işbirliği, harekete geçme gücü ve
para yoktu.
Bu devir önünde de âciz mi kalınacaktı? "Kıçı kırık İtalyan askeri ta Akşehir'e dayandı da.."
Harp bitti, yenildik demişlerdi. Yenilmek?.. Ne idi yenilmek?.. Topların dakikalarca, dakikalarca, her altmış saniyesi bir yıl gibi, hangi yıl? Tam bir ömür gibi süren dakikalarca dövdüğü bölgelerdeki tam siper, kuma yapışırcasına, kumlardan bir kum tanesi olurca sına ölümü bekleyişler... Süngü süngüye boğuşmalar... Her adımı, ana baba kuzularının canı pahasına aşılan ilerlemeler... Arkadan, kahpecesine vurulmalar. Geri çekilmeler... Karşı hücumlar...
Kafkas Cephesi... Galiçya... Çanakitaıe... roı-ver Paşa... Talât Paşa... İttihad ve Terakki Fırkası... Hürriyet ve İtilâf Fırkası... Meşrutiyet... Meclis-i Mebusan... Düvel-i İtilâf iye... İttifak!..
Yenilmek galiba bunların hepsi birdendi. Fakat Salih bunların hiçbirini bilmiyordu. Bütün bildikleri Rüştiye'de okuduğu ."Oku" isimli kitabından ve babasının söylediklerinden kafasında kalan parça bölük cümlelerden ibaretti. Bunlardan birini şimdi bile mühimseyerek hatırlıyordu. Çünkü babası da, babasının arkadaşları da bunu sık sık tekrarlarlardı.
Bu fırka kavgaları bizi batıracak!.." Yenilmek, batmak demekti belki de ve belki de bu, dedikleri gibi, fırkalar yüzünden olmuştu... Belki de "Kıçı kırık İtalyan askerinin ta Akşehir'e dayanması" fırka kavgaları yüzündendi, kimbilir?
Sağdaki, su birikintileri ile kaplı düzlüğün ardında Nasreddin Hoca mezarlığı bir bahçe gibi uzanıyor, daha geride, kasabanın sırtında dağlar, baharın ilk güneşi ile buharlaşan yağmur kalıntıları yüzünden titreyip ürperiyordu.
Eskiden, ama çok eskiden, belki de bir asır, beş asır önce de böyle günler olurdu. O zamanlar Salih ve Salihler menevşe ve sümbül çalmak için bahçe aralarına dalarlardı. Şöyle kör gözle baktın mı, ağaçlar yine kupkuru görünür, fakat can gözüyle gördün mü bir de dallara su yürüdüğünü, pütür pütür olduğunu anlar, sen de canlanır, cıvıldardın.
Acaba şimdi de öyle mi idi? Kıçı kırık İtalyan askeri ta Akşehir'e dayansın, Nıko. Nıko... O cennet çağında dostu Niko bir haysiyet lekesi olsun... Sonra da mor menevşeler açsın, badem ağaçları pütür pütür olsun ha? İmkânsızdı bu, daha doğrusu olmamalıydı böyle yüzsüzlük.
"Oku" adlı kitapta Devlet-i Osmaniye'yi ulu bir çınara benzeten bir yazı vardı. O ulu çınara su yürümeliydi ki önce, menevşeler açsın, badem ağaçlarına da su yürüsün. Ama madem ki bu mucize artık imkânsızdı, madem ki memleket batmıştı, yenilmişti, menevşelerden, bademlerden başka şeyler düşünmek gerekti artık. Tek kollu, fakat sapasağlam mideli kalan bedeni, ihtiyar anayı düşünmeliydi artık. Düşünmeli ve hiç bir şey hatırlamamalıydı.
Hem hatırlamak, hem de düşünmek mi? Fakat cehennem dedikleri işte bu değilse nedir?
Salih tek eli pantolonunun cebinde daha uzun zaman olduğu yerde durdu. Topyerine, Hıdırlığa, Kapkaleye ve güneye doğru uzanıp giden, dumanlı tepelere görmeden baktı, baktı. Sonra da karar vermiş gibi mezarlığa doğru yürüdü. Şimdi artık bastığı yere dikkat ediyor, çamurdan ve sudan korunuyordu.

Mezarların arasında uzun uzun dolaştı. Dedesi ile ninesinin ve küçük ablasının mezarlarını biliyordu. Onların başında okumadan, bir şey düşünmeden durdu. Babasının nerede yattığını bilmiyordu. Epey aradı, ama bulamadı. Demek taş dikilmemişti. Ümit kesince Hocanın türbesine gitti. Yandaki türbedarın kulübesi bomboştu. Girip kerevete oturdu ve ortalık karanncaya kadar orada1 kaldı.
Bu acaip bir savaşın ilk günü idi. Savaşı Akşehir'e karşı kendisi açmıştı. Fakat kendisini namütenahi perişan, halsiz ve kararsız hissediyordu. Bir kumandan değil, bir eşkiya idi sanki ve bir mağaraya sinmişti.
Karanlık çarşıdan, geldiği gibi hızlı hızlı geçti ve hükümet konağının elli adım ötesindeki meyhaneye, kapının önünde bir an bile duralamadan girdi.
Aftii Nihtameni
— Bu ne hal vire Salih?..
Dipteki masadan fırlayıp gelen Niko pabuçlarına ve pantolonuna bakıyordu. Salih de baktı : Rezalet.
Niko çakırkeyifti. Gülerek elinden tuttu.
— Kiraz hırsızlığına gittin desem, daha kirazlar çıkmadı bile., gel.
Bir, birbuçuk arşın kalınlığında bir bulut gibi, sigara dumanı tavan boyunca hafif hafif dalgalanıp duruyordu. Dipteki mutfağın karşısına asılı bir lüks lambası, insanı birkaç saniye içinde acaip bir melodinin sonsuz tekrarlanışını andıran bir fısıltı ile meyhaneye ışığından çok hâkim oluyordu. Duvarlar romantik tablolarla hemen hemen kaplanmış gibi idi. Pembesi uçmuş dolgun ve diri memeler, dantelli uzun etekler, güllü, karanfilli şapkalar, renkli şemsiyeler tutan, uzun eldivenli mini mini eller, kozmetikli bıyıklar, baston, fötr şapka., ütülü riye pantolon... ormanın sigara dumanlarıyla neftileşmiş yeşili ortasında naz, işve, kibarlık... aşk!..
Koyun sürüleri... bir mektubun üzerine ağan lepiska saçlar... mahzun ve hülyah gözler... tablolar, tablolar, tablolar!..
Duvarlar boyunca uzanan peykeler dolu idi. Dudaklarda ve gözlerde daha şimdiden çakırkeyfin pırıltıları vardı. Salih yıllardan beri böyle memnuniyetin gururdan ayırd edilemeyeceği bir topluluk görmemişti. Herkeste bir efe hali vardı. Pervasız, neşeli bakışlar... Geniş ve rahat, yumuşak jestler... kesilmeyeceğinden emin sesler.
Salih bütün bunları çoktan unutup gitmişti ve bir an için böyle bir sahnenin olmaması gerektiğini düşünür gibi oldu. Fakat bu bir esintiden ibaretti. Farkına ancak varabildi. Niko onu lüksün altındaki masaya götürdü.
— Otur. Oturdu.
— Baba Salih'i tanıdın mı?
Pos bıyıklarının akı nikotinden sararmış ihtiyar :
— Ohi, dedi.
Niko içeri seslendi:
— Yanaki bak Salih geldi.
Niko'nun ağası mutfaktan çıktı, önlüğüne kuruladığı elini uzattı:
— Hoş geldin Salih. Ne olmuşsun vire... İçeceksin bir şey?
Salih:
— içerim, dedi.
Miço bir kadeh, bir bardak ve çatal getirdi. Bülbül yuvasını Niko'nun babası doldurdu
— Hadi şerefe!
— Şerefe.
Bülbül yuvası boşalmıştı.
— Meze al.
— Alırım.
Yüzüne doğru bir alev dalgası'yükseldi. Niko ona kendi çatalıyla yağı donmuş bir et parçası uzatıyordu. Dişleriyle tutup aldı. Kadehini bu sefer kendisi doldurmuştu:
— Hadi şerefe...
Bülbül yuvası yine boşaldı. Pilakiden arka arkaya üç çatal aldı. Artık gözkapaklan titremiyordu, etrafına tanımak, anlamak ve hüküm vermek ister gibi baktı. Gözleri her çehrede üç - beş saniye oyalanıyordu. Sağ ilerisinde tapucu Çerkeş Reşid'i gördü. Pembe beyaz bir yüz elma gibi parıldıyordu. San kaytan bıyıklar, bu elma yüze yeşil gözler de eklenince insanda bir dikkatli olma, önünü, ardını kollama ihtiyacı uyandırmaktaydı.
Salih'e:
— Hoş geldin delikanlı, dedi. Gülümseyişi genişlemiş alaycı bir gülüş olmuştu :
— Gazan mübarek olsun.
Salih Akşehir'e gelişinden beri ilk defa sırıtıyordu.
— Olsun bakalım, bey.
Niko onun bu sırıtışını hatırlayıverdi ve içinden :
"İyi ki kolunun biri yok artık" diye geçirdi.

Salih o zamanlar bir böyle sırıttı mı durma önünde... Beş altı kişilik grupların içine dalar, darmadağın ederdi. Çerkeş Reşid'in yanında Hristaki ve Mavridis kardeşler oturuyordu. Hristaki -büyükleri- iyice çökmüştü. Alkol karaciğerini daha harpten ön-
ce yemeye başlamıştı. Demek işin sonu geliyordu. Ellerinde gitarları, başlarını birbirine yaklaştırıp ne güzel Rumca şarkılar, Türkçe türküler söylerlerdi.
Mavridis daha o zamanlar çekiştirmeye başlamıştı ağasını:
«— Biz sesimizle geçiniyoruz. Hiç bakmıyor kendine» diye.
Salih, dikkat etti, şimdi Mavridis de tıpkı Hristaki gibi içiyordu. İçmekten mes'uttu, içmek saadeti idi. Salih, Çerkeş Reşid'e: "Olsun bakalım" deyince elinde kadehi, o eski günlerdeki gibi cana yakın gülümseyişi ile masalarına geldi.
— Ah vire Salihumu, sen gelmişsin ha... Hristo baksana vire.
Eğilip öptü. Hristaki de gelmişti. Fakat o samimiyeti ve memnunluğu kardeşi kadar iyi tak-lid edemiyordu. Salih ise Çerkeş Reşid'e söylediği sözle bütün duygularını ilân etmiş sanıyordu kendini. İçine bir emniyet gelmişti. Duvarlara yaslanarak sordu:
— Mavri be... Benim şarkıyı hatırlıyor musun?..
Mavridis ellerini iki yana açarak :
— Hatırlamaz olur muyum vire?.. Hatırlamıyordu halbuki. Tereddüdünü gizlemeye çalıştığı ancak sezilebilirdi.
— Şipra agapi mu... uyan sevgilim. Değil mi?
— Yok be Mavri...
— Ha... Bak nasıl da yanıldım... Şarabı bırakacağım... he?..
Salih anladı:
— Af ti...
Mavri neşeyle bağırdı:
— Tamam, tamam... Aftii nihta meni!.. Nasıl da unutmuşum... ee... kaç sene geçti vire Salih? Dört değil mi?
— Üç yıl.
— Üç yıl ha?.. Vay be... Üç yıl... Söyleyeceğim senin için. Tamam. Hadi şerefe.
Meyhanedeki uğultu Salih girmeden önceki tonunu bulmuştu artık. Alçalan, ikili, üçlü fısıltılar ve mırıltılar halini alan konuşmalar şimdi yine o cesur, perdesi yüksek konuşmalara dön-rcüştü. Kahkahalar bile yine Rumca idi artık.
Niko'nun babası başka bir grubun yanına gitmişti. Masada ikisi kalmışlardı. Yanaki sık sık meze gönderiyor. Niko boyuna çocukluk günlerinden bahsediyordu. Salih ise çoktan sarhoş olmuş, son üç yılı bir sis yığını ardında kaybetmeye başlamıştı. Niko'nun cümlelerini, hatta kelimelerinin çoğunu anlamıyordu. Fakat hava teşekkül etmiş, altın çağın geniş, yüksek ve fantastik oyunlarla, sedef kakmalarla süslü, şafak renkleriyle pırıl pırıl kapısı aralanmıştı. Bahar bahçeleri, yaz tarlaları, güz bağlan, yemyeşil vadiler, dibinde çakıltaşları yankılanan dereler ve bunların hepsinden aydınlık neşeler, büyük, ifadesi keşfedilemeyecek kadar büyük çocukluk macera ve hülyaları belirmeye başlamıştı. Salih o çağın vadettiği adam gibi duyuyordu artık kendini. Bülbül yuvası bilmem kaçıncı defa diplendi. Niko'nun sesi belli belirsizdi.
— Yavaş iç be Salih.
— Biz... Niko, eskisi gibiyiz... arkadaşız, değil mi?
— Elbette be Salih...
Ve bülbül yuvası bir defa daha boşalıyordu.
Sonra her şey silindi, yalnız sesler kaldı. Berrak ve virgüllerine kadar idrak edilen cümleler.
Hristaki,
— Şimdi, diyordu: çok sevgili arkadaşımız Salih'in çok sevdiği şarkısını söyleyeceğiz size...
-ve teatral bir tonla bağırıyordu-: Aftii nihta meni!..
"Son gecem!"
Ve şarkı söyleniyordu. Tempo tutuluyor, şarkıya iştirak ediliyordu. Salih dudaklarını kımıldatamıyor, fakat şarkıyı, bir vakitler yarım yamalak Rumcasıyla nasıl mânalandırmışsa o şekilde tâ kalbinde duyuyordu.
Sonra başka şarkılara geçildi: "Kısıpma aga pi mu", "Uyan sevgilim... güneş doğuyor". Arkasından şen şakrak bir başkası ve nihayet Kasap Havası. Artık kıyamet kopuyordu meyhanede. Niko'nun sesi de deminki ninni sesi değildi artık. Neşe fırtınası onu da içine almıştı ve artık Salih de görüyordu.
İskemleler kenara itilmiş, sekiz on kişi ellerini birbirlerinin omuzlarına atmış, daralıp açılan, dönen bir hilâl şeklinde oynuyorlardı. Aralarında Çerkeş Reşid ve Ermeni Minas da vardı. Hepsi birbirlerine kenetlenmiş gibi idiler. Oyun bir başka mâna almıştı. Ve Salih sadece Minas ile Çerkeş Reşid'i görüyor, belki de görmüyor, düşünüyordu.
Birdenbire ayağa kalktı. Daha doğrusu hızla kalkmak istedi, fakat dengesini bulamadığı için üç beş saniye kaykılmış, duvara yaslanmış halde kaldı:

— Ben de oynayacağım!..
Kelimeler istediği gibi çıkmıyordu ağzından. Ezilip yayvanlaşıyordu. Sallana sallana oyunculara yaklaştı. Bir el derhal omuzuna dolandı. O da sol elini yanındakinin omuzuna attı. Sağ taraftaki Salih'i tutuyor, fakat Salih onu tutamıyordu. Ama sağ omuzu bir kol gibi uzamak istiyordu. Baktı bu Minas'dı, onun yanında da Çerkeş Reşid vardı.
Keskin nidalar, efece haykırışlar:
— Hop... hop... hop...
Ve daha da efece süzülüşler...
Minas, Ligor, Çerkeş Reşid... ve Çolak Salih!..
Salih birdenbire tel çerçeveli gözlükleri kendine doğru eğilir gibi gördü: Ali emmi!
Ali emmi şimdi uyuyordu. Dullar uyuyor, yetimler uyuyor, nişanları, sözleri paramparça olmuş körpecik kızlar uyuyordu.
Salih çemberden çıktı. Midesi altüst oluyor, başı fırfır dönüyordu. Sağını solunu göremeden sallana sallana gitti, arka kapıdan bahçeye çıktı ve başını bir ağaca dayayarak kusmaya başladı. Kustu, kustu, kustu, öğüre öğüre kustu. Midesi ağzına gelecek gibiydi. Vücudunu buz gibi bir ter kaplamıştı. Ama kafasının bir yanı artık pırıl pırıldı. Tel çerçeveli gözlüğü, uzun ve beyaz sakalı ile bu köşede de sadece Ali emmi vardı.
Ali emmi, daralıp açılan, bir sağa, bir sola doğru dönen, hop... hop diye çömelip doğrulan hilâli seyrediyor, fakat bunun asıl mânâsını an-lamıyordu:
"Koca Memâlik-i Osmaniye senden bin beter oldu da?.." demişti.
JLaıtı dunlar, lâftı artık. Minas, Iigor, Çerkeş Re-şid... Evet hepsi de birbirlerine kolları ile bağlıydılar, Salih de kollarının arasında ve kol atmıştı... Ama Ali emminin var sandığı o şey yoktu artık. Hilâlin ortasında bir Salih vardır; tek kollu, yüzü paçavraya dönmüş bir Salih, dünyası çökmüş bir Salih!..
Şimdi artık Salih'den beter veya Salih'den bir parça iyi bir şey yoktu, tıpkı Salih gibi bir şey vardı. Tıpkı Salih gibi kolu kanadı kırılmış, dünyası yıkılmış bir şey. Adı ne idi bunun?
Adı bile yoktu, önce bunun adını koymalıydı da, yanılacaksa ondan sonra yanılmalı, bir şey yapılabilecekse ondan sonra neler yapılabileceğini düşünmeliydi.
Ve Salih ne bu "Şey"in adını, ne de kendi adını bilebiliyordu. Bunları daha uzun zaman kasaba da bilemeyecekti. En kolayı, yani Salih'in adı bile uzun zaman kararlaştırılamayacak, ona kimi "Pantollu Salih" diyecek, kimi "Deli Fadiğin Salih", kimi "Niko'nun Salih", kimi de "Yüzsüz Salih" veya "Çolak Salih" diyecekti ve Salih kendisine bir "Gazi" diyeni ömrünün sonuna kadar bulamayacaktı.
Niko'nun serin eli alnını bastırıyordu:
— Açıldın mı biraz?..
— Hı...
Ve Salih öğürüyor, fakat artık kusamıyordu. Bitmiş, perişan olmuştu.
— Ben gideyim.
— Böyle olmaz. Gel.
Tek eliyle buz gibi suyu yüzüne çarptı, çarptı. Sonra başını musluğun altına uzattı. Bu çok iyiydi. Üşüdüğünü, kurumaya başlayan terlerin sırtında büsbütün buzlaştığını farketmiyor, ferahlık duyuyordu. Ciğerlerini boşaltıverdi.
— Ooohh...
Yiğit bir sesti bu. Böyle bir ses çıkarabilme-yi bütün gün istemişti, sanki ciğerlerinde hava' kalmamıştı. Şimdi ise bu sesin farkında bile değildi.
— Açıldın?..
Niko'ya döndü. Hâlâ sallanıyordu ama, artık içinde bir kuvvet, bir genişlik vardı.
— İyiyim, dedi.
— Gidelim, üşüyeceksin.
— Üşümem, gir sen. Biraz dolaşayım. Niko girdi. Salih lüksün ışık parçalarıyla
yer yer aydınlattığı bahçede, fakat dolaşmadan uzun zaman kaldı. Bir sancı başını yoklayıp yok-layıp kayboluyordu. Zorlamaya gelmeyecekti ama, o mümkün olduğu kadar gayret harcıyor, uçsuz bucaksız kâinatın ve asırlarca uzayıp, yayılıp giden zamanın hangi noktasında, ne halde olduğunu anlamak istiyordu. İstek hırstan farksızdı ve... imkânsızdı. Üstelik, bu işlenmemiş kafa yüzünden her zaman olduğunun aksine, dimdik sezişlerinin ve bu sezişlerden doğan duyguların peşine düşecek takati da yoktu.
içerde o daralıp açılan, fır fır dönen ve "Hop... hop"larla eğilip dikilen hilâl hâlâ devam ediyor, fesini atan Çerkeş Reşid'in sarı perçemleri ve Ligor veya Minas yine öyle efelerin efesi gibi mi idi? Ya kendisi de bu hilâle yeniden katılsa Ali emmi o tel çerçeveli gözlüğü ve ak sakalı ile yine karşısına dikilecek mi idi?
Sırtında ürpermeler başlamıştı. Fakat içeri girmek istemiyordu. Ayağını bağlayan duyguların arasında korkuya benzer bir çekingenlikten utanca kadar herşey vardı. Sonunda umduğu oldu, Niko geldi.
— Haydi artık, yeter.

Girdiler.
Müşterilerin çoğu gitmişti. Mavro köşedeki grubun masasında pes bir sesle, alabildiğine romantik, hüzün bulutlarım andıran bir şarkı söylüyordu :
"Ego tsakopse krosi - Şarabı bırakacağım!" Salih'in başı masaya düştü. Ağlıyordu, hem de sarsıla sarsıla, fakat niçin ağladığını kafiyen bilemeden ağlıyordu. Uzun uzun ağladı.
Hayır, sebebi kafiyen söyleyemezdi ve ne kimsesiz evde artık konuşamadan, uyuyamadan, sedirin Çobankaya'ya bakan köşesinde mıhlanmış anasını, ne çölde kolunu, ne önünde uçurum gibi açılan açlık ihtimalini, ne de Ali emmiyi veya Çerkeş Reşid'i düşünüyor, hele "Kıçı kırık İtalyan askerlerini ve Memâlik-i Osmâniye"yi hiç düşünmüyordu. Sadece ağlıyordu işte. Sessiz sessiz, fakat sarsıla sarsıla ve hatta simsiyah gözleri, buğday renkli teni, o lepiska saçları aklına bile getirmeden ağlıyordu.

II

Büyük deniz kabarıyor, kabarıyordu.Haziran ayı, hem bereket, hem de kararsızlıklar, endişeler, ümitler ve çekişmeler doğuran çalkantılarla girdi. Payitahttan şifre gibi haberler geliyordu. Geçen yılın büyük, tarihi değiştiren bozgunu unutulup gitmiş, yerini hatta çoktan siyaset kavgalarına, dalaverelerine bırakmıştı. Fakat Haziran gazetelerinde köşeye bucağa sıkışmış, mini mini, yorumu veya açıklaması olmayan öyle haberler çıkıyordu ki, ihtiyarlar, yeni yeni söz hakkı edinmeye başlayan delikanlılar ve gaziler her birinin üzerinde saatlerce çene ve kafa yoruyorlardı.
İzmir'in işgali ile belirir gibi olan bir esinti durulmuş fakat bu haberlerle yeniden yaprakları kımıldatmaya başlamış.
Neresinde olursa olsun, Anadolu menşeli bu mini mini haberler uzun uzun lâboratuvar incelemelerine tâbi tutuluyor, kafalarda henüz söylenemeyecek cümleler teşekküle başlıyordu. Zira bu cümlelerin sualleri aşması da gerekti.
"— Acaba herşey bitmemiş miydi?"
— Hilâl için bir ümit var mıydı? -
Ve asıl önemlisi:
— Bu ümit nerede idi, hangi ocakta idi?»
Akşehir büyük yokluğu bir ölçüde olsun atlatmıştı. Artık bakkallarda gaz, pirinç, külah şekerleri, fırınlarda da ekmek bulunuyor, asıl iyisi satışa çıkarılan her şey şöyle böyle de olsa müşteri buluyordu. Ocakların çoğu tütmeye, evlerin çoğunda tencereler kaynamaya başlamıştı. Zât-ı Şahâne'ye dua için kımıldayan dudaklarda bir canlılık vardı artık.
Ama Zât-ı Şahâne'ye de, Der Saadet'e de küskün, kırgın hatta karşı gönüllere de rastlanır olmuştu. Belki sözde, tarizde ileri gitmiyor, hatta açıkça konuşmuyorlardı bile, ama böyle gönüller vardı ve bu biliniyordu. Gazeteler bile, bunlardan bahsetmeye başlamıştı. Anadolu'ya sıçrayan bu kıvılcım henüz duman çıkarmıyor, sadece şüphelere, ithamlara, isnatlara, o la gizliden gizliye sebep olabiliyordu.
Bu şüphelerin, bu itham, bu suçlandırma ve isnatların cümleleri de başlangıçta Payitaht gazetelerinden gelirdi. Sonra sonra bütün köyler, kentler gibi, Akşehir'de sözcüsünü buldu.
İstanbullu Hoca
İstanbullu Hoca'nın Akşehir'e gelişi Mayıs'ın 29'unda idi. Gelişi sonradan yaptığı tesirle ölçülünce pek sönük hatırlanır.
Bu gelişi hatırlamayanlar bile vardır. O kadar ki, sonra sonra İstanbullu Hoca doğma büyü-
me Akşehirli idi gibi sanılmıştır. "İstanbul"lu lâkabı bile bu zannı zedelememiştir.
İstanbullu Hoca'nm asıl adı Mehmet Reşit idi. Fakat hiç söylenmemiş, kendisine "Hocaefen-di" veya "Hocaefendi hazretleri" diye hitap edilmiş, ardından da böyle söylenmişti.
Memleketin eşrafı ile hoca sınıfı onun geleceğini bir gece Müftü efendinin yaptığı hususi ve gizli bir toplantıda öğrenmişlerdi.
Müftü o gece her kelimesine ayrı bir önem vererek konuşmuştu:
«— Akşehir'imiz âlim, fazıl ve kâmil bir hocaya kavuşuyor. Bugün Vali Cemal Beyefendi hazretlerinden aldığım bir mektup müjdeledi. Adı Mehmet Reşit Efendi imiş. Genç imiş. Amma Der Saadet'de dahi pek muteber, pek mergup ve mu-temed imiş. Cemal Beyefendi hazretleri, kendisinin bu mühlik ve muhataralı günlerde yalnız Akşehir'e değil, bütün havaliye ziyadesiyle faydalı olacağını yazıyorlar ve ahalimizdeki imanın, pây-i taht'a karşı merbutiyetin tecdidine ve tahkimine medar olacaktır buyuruyorlar ve kendisine karşı lâyık olduğu itibarı göstermekte kusur etmememizi emrediyorlar. Hâl-ü keyfiyeti bil-sçniz deyu sizleri taciz ettim.»
"Alimmiş, fâzılmış, kânülmiş. Ama Der Saadet'de dahi pek mergub ve mutemed imiş!.."
Haber bütün kasabayı bir günde dolaştı.
"'Padişahımıza ve halife-yi ruyi zemine karşı merbutiyetin tecdidine, tahkimine, sarsılan imanın takviyesine medar olacakmış!"

Göğüsleri izahı reddeden bir emniyet ve ümitle genişliyordu. Üç gün sonra Hoca Mehmet Reşit Efendi istasyonda Akşehir'in o güne kadar görmediği bir hararetle karşılandı. Halk, ileri gelenlerinden çoluk çocuğuna kadar merak ve heyecanla doluydu. Bu yüzden, İtalyan muhafız kıt'asının da karşılama merasimine bütün resmiyetiyle katıldığına dikkat eden olmadı.
Mehmet Reşit efendi'ye daha haberle birlikte "İstanbullu Hoca" lâkabı takılıp tutulmuştu. Genç olduğu biliniyordu. Fakat İstanbullu Hoca gür ve siyah sakalına rağmen insanı şaşırtacak kadar gençti. Müftü bile onun elini öpmeye hazırlanmıştı, fakat müezzin Rıfat efendi bile "mu-safaha" ile yetindi. Hepsi de, elini öpmeye kalkışmanın saygısızlık olacağını sanır gibi olmuştu. Hatta bu körpe yüzü görür görmez hayal kırıklığına uğrayanlar, güvensizliğe kapılanlar bile vardı. Fakat İstanbullu Hoca, bu duyguları tez sildi. Neticeyi hal ve tavrındaki temkin ile, bilhassa sesinin tonu sağlamıştı.
Gözleri bir tuhaftı, karşısında daima göz arıyordu. Renkleri yeşile çalan açık ela idi ve simsiyah sakalı ile şaşırtıcı bir tesir yapıyordu. Bakışlarındaki mâna şefkat, tevazu ve hüzün ile didikleyici, meydan okuyucu, sorguya çeken, hüküm veren ışıltılar arasında dalgalanıyor, sesinin buna muvazi tonu ile birleşince de bu genç adamı "hüküm verilemez, hükme bağlanamaz, uyulur" bir şahsiyet yapıp çıkıyordu.
Boylu posluydu. Pehlivan yapısını hafifçe öne eğik duruşu ve hareketlerindeki yumuşaklık gizliyordu. Akşehirlilerdeki tereddüt minicik bir iz bile bırakmadan kaybolup gitti ve İstanbullu Hoca, vali Cemal Beyin takdim ettiği gibi
kabul edildi.
Bu durum İstanbul Müftüsünden, Dahiliye Nazırına, Sadrâzam'a ve Şeyhüüslâm Efendi hazretlerine kadar pek çok şahsiyetin de başından geçmişti.
Mehmet Reşit Efendi hakkındaki her tavsiye pek hararetli ve mübalâğalı oluyor, bu yüzden de her kabul, her tanışma bir tereddüt uyandırıyor, fakat tereddüt daima iz bırakmadan silinip gidiyordu. Onu her, tanıyan, her gören "parlak bir istikbali var" demekte birleşmiş, bütün politikacılar onunla ilgilenmişti.
Müderris Faik Efendi'nin üç ay evvel büyük bir cesaretle ona Fatih Camiinde verdirdiği vaaz İstanbul'da hâlâ konuşuluyor, İstanbul hâlâ onu sorup soruşturuyordu. Sesinin tesiri tam, tonuna hâkimiyeti kusursuz ve mantığı ise sağlamdı. Fırkalardan, hiziplerden, cemiyetlerden kapanın elinde kalacaktı. Dâhiliye Nazırı sahip çıktı. Nazır, Şeyhülislâm efendi hazretlerine:
"— Onu seyyar bir kale gibi kullanacağım" demiş ve nitekim Konya bölgesi netameli bir hal alınca hemen yola çıkarmış. Onun Konya Valisi'-ne yazdığı tavsiye mektubu, Valinin Akşehir Müftüsüne gönderdiğinden de övücü idi, satırları arkasında âdeta "Hoca ne isterse öyle olsun" diyen bir mâna vardı.
Vali Cemal, Hoca'yı üç gün yanında tutmuş, bu arada da onun değerini anlamış, asıl önemlisi, onun taşıdığı ve kabul ettirdiği değerden habersiz olduğunu açıkça görmüştü. Bir silâh kendi kudretini nasıl bilmezse Hoca da öyleydi, bu konuda yüzde yüz idraksizdi. Boynunu bükmeyen, el ovuşturmayan, göz kaçırmayan bir alçakgönüllülüğü vardı.
Hoca'nın tek ihtirasım da keşfetmiş: Bu ihtiras dinine, padişah ve halifeye bağlılıktan başka bir şey değildi. Hoca, islâm âleminin içine düştüğü korkunç sarsıntıdan sadece derin bir acı duyuyor, fakat Allah'ın inayeti ve halifeyi ru-yi zeminin dirayeti sayesinde bu sarsıntının atlatılıp hak olan ikbale yeniden kavuşulacağına iman ediyordu. Onun için tek, fakat bütün ümit kapılarını kapatabilecek olan tehlike ehl-i iman arasında tefrika olurdu. Bunu önlemek, Padişahın etrafında yek-vücut bir kitle haline gelmek için Muhammed ümmeti elinden geleni yapmalı idi, o da bu işte elinden geleni yapacaktı. Bu mukaddes ve muazzez gaye uğruna, gönüllü bir nefer gibi and içmişti.
Vali Cemal Bey memlekette büyük kaynama istidatları ve devlette bölünmelere mahkûmiyet görüyor, tuttuğu makam yüzünden de ister istemez önemli bir rol alacağını kuvvetle kestiriyordu. Bu mütarekeden bu yana böyle idi. Yapısından ve yetiştiği çevreden gelen bir takım üstünlükleri vardı. Meselâ yakışıklı, dinç bir erkekti. Gür ve bitimlerine doğru kavis alan kaşları, hafifçe köprülü burnu, kumral ve modaya uygun kesilmiş badem bıyıkları, geniş alnı, kestane renkli iri gözleri, uzun boyu, sağlam omuzları, daracık kalçaları vardı. Çoğu zaman faytona binmez, Alâeddin Tepesi'nin karşısındaki konağından Vilâyete yürüyerek gider gelirdi. Daha ziyade ritmik sallayışları yüzünden meşhur olan, gümüşten yılan başlı, abanoz bastonu, ölçülü çevikliğini tamamlar ve ona unvanından
çok daha müessir bir hakimiyet iadesi kazandırırdı.
Denenmiş, tutulmuş klişe cümlelerle konuşur, fakat bunları hemencecik bulmuş, yüzde yüz kendi malımış gibi kullanırdı.
Hali tavrı, bu biçim konuşması ve en nihayet her kritik anda otoritesini, etiketini hatırlatan bir kesinlikle her çeşit münakaşaları önlemesi, bütün konuşmaları sadece yanlış, doğru hüküm cümleleri ile noktalaması onu Konya'ya büyük bir adam olarak kabul ettirmişti.
Aslında ortaya ancak varan bir zekâsı, hatta klâsik tahsili koruyamayan bir bilgisi vardı. Kendi durumu ile uzak veya yakından ilgili bütün meselelerde uyanıktı, bu çeşit kırıntıları gözünden kaçırmazdı. Tez yükselişi de bu sayede olmuştu. Normal zamanlarda sınıfının en üst noktasına kadar varabilecek bir adamdı. Bunu

kendisi de bilir ve statükonun bozulmaması için çalışmayı bir mecburiyet sayar, daima o cepheye bağlı kalırdı. Daha doğrusu bu bağlılık mizacının mahkûmiyeti idi.
Cemal Bey, böylece, Mütareke'den ve bilhassa İzmir'in işgalinden sonra memlekette başgös-teren küçük büyük bütün hareketleri görüyor, ancak bunların gelişme şanslarını, ne kadar düşünürse düşünsün tam olarak kestiremiyordu. Bunun da tabiî neticesi payitahta karşı tam bir bağlılık şeklinde ortaya çıkacaktı, öyle de olmuştu.
Hocayla geçirdiği üç gün, bu bakımdan, ona fazla tesir etti, içinde gizlediği endişeleri giderdi. Hoca'yı bir yandan kendisi ve kendi safı için bir koz, bir âlet sayarken, bir yandan da, belki farkına varmaksızın ona bağlanıyordu. Akşehir'e uğurlayacağı gün:
— Hocam, demişti; "irtibatı daima muhafaza edelim. Mektuplarınızı bekliyorum!"
Bu mektupların metanetini koruyacağını güzelce sezmekteydi.
îstanbuİ'lu Hoca o gece Müftünün evinde misafir kaldı. Eşrafın da bulunduğu yemekten sonra yapılan konuşmalar itibarını iyice arttırmış, ona hatta nüfuz sağlamıştı:
Hafif ve ürkek bir imtihan havasıyla başlayan konuşma, ortaya getirilen çeşitli meselelerle Hoca'nın ilm-i kelâma, tefsire ve mecelleye derin aşinalığını gösterdi. Fakat asıl rolü daima sesi ve şahsiyeti oynuyordu. Hepsini de büyülemiş gibiydi. Müftü efendi kısa zamanda onun etrafında dört dönmeye başlamıştı.
Saygı? Evet... Bu mühim bir şeydi. Genç bir adamın yaşça da, makamca da kendinden çok büyüklerde saygı uyandırması elbette küçümsenemezdi. Ama saygı kuru bir şey olarak kalabilir, hatta Vali'nin mektubu gibi bir sebeple pek güzel taklid de edilebilirdi. Ama kökleri sevgi, hem de nikbinlik, ferahlık ve gayret uyandıran bir sevgi esen saygı çok büyük bir ^eydi. İstanbullu Hoca da ilk sohbetinde işte böyle bir hava uyandırmıştı.
Yatsıdan sonra Müftü'nün evinden çıkanlar Tekke Deresi'ne doğru yükselen Gâvur Mahallesini daha bir başka türlü düşünüyorlardı : Tıpkı çocukluklarındaki, o değilse bile dört boş yıl önceki gibi.
Ve Müftü efendinin sofasında beliren hava ertesi günü bütün Akşehir'i kaplayıvermişti. Sevgi, saygı, ferahlık, gayret ve nikbinlik tıpkı bir rüzgâr gibi esiyor, çarşıyı, arastaları, kahveleri, sokakları dolaşıyor, pervaz aralıklarından evlere sızıyordu.
Devlet-i Aliyye-yi Osmaniye'ye ikbal yaraşırdı ve mukadderdi. Yeşil sancağı bekleyen şandı, zaferdi, şerefti ve bu bir kaderdi. Muhammed ümmeti elbette ahu açık, ak ve yukarda yaşayacaktı. Bu nurlu yol daha şimdiden belirmişti. Zât-ı Şahane ve ümerâ-yı devlet her türlü tedbiri ittihaz eylemiş, lüzumlu çarelere başvurmuşlardı. Takdir-i ilâhî değiştirilemezdi, bu da ehl-i Islâmın halâsı, necatı ve istilâsı idi. Akşehir şimdi artık âyet-i kerimelerin ve hadîs-i şeriflerin ümit kaynağı, itimat kaynağı olanları tekrarlıyor, tefsirler hep bu yolda oluyordu.
Ve Akşehir nifakçıları, tefrikacıları, makam-ı hilâfet penâhiye aykırı veya karşı olanları lanetliyordu. Bu günler ittihad günleriydi; Mısır se-ferindeki, fetih devrindeki gibi ittihad günleri idi.
Bir başkası daha geldi
îstanbuİ'lu Hoca'dan üç gün sonra Akşehir'e bir başkası daha geldi. Bu, kasabanın yetiştirdiği ilk doktor Haydar Bey'di. Gönülsüzlerin Haydar Bey.
Otuzbeş yaşında, orta boylu, çelimsiz, yüzü çiğitli, durgun denecek kadar içine kapanık bir adam olan Haydar Bey Arabistan cephesinde zabit idi. Harbin sonlarına doğru bir arap aşireti tarafından seyyar hastanesiyle birlikte esir edilmişti.
Uzun bir müddet çok kötü bir muamele gördü. İngilizlere teslim edileceği günü beklerken bir tesadüf imdadına yetişti. Aşiret beyinin koltuk altında korkunç bir çıban çıkmıştı. Haydar Bey'e gösterdiler. Küçük bir ameliyat, birkaç pansuman... Adam iyileşmiş ve tedavi sırasında bu az konuşan, işini tam bir ciddiyetle yapan, eğilip bükülmeyen, fakat gözlerinde bir an için olsun kızgınlık, nefret veya kin çakmayan doktoru benimsedi. Artık onu sofrasında oturtuyordu. Ayın çöl semasında bir tepsi gibi doğduğu bir gece şöyle konuştular:
«— Bizimle kalır mısın?..»
«— Hayır.»
«— Neden?..»
«— Sizleri sevmiyorum.»
«— Sebep?.. Bizi pek mi iptidai buluyorsun?»
«— İptidai, pis... Fakat asıl sebep bu değil.»
«— Ya ne?»
«— Bizi arkadan vurdunuz! Kâfirlerle birleş-
tiniz!»
Adam dakikalarca susmuş, muhteşem aya bakarak yağlı ve kıvır kıvır sakalını sıvazlamış durmuştu. Nihayet kolay unutulamayacak bir sesle, tane tane konuşmuştu. Bu seste hâkim unsur hüzündü.
«— Doktor bey., biz Arabız ve Müslümanız elhamdülillah... Osmanlı Devleti de Müslümandır. Dedelerimiz asırlarca bu din kardeşliği için Araplıklarını hatırlamadılar. Osmanlılardan ayrılsalar dinlerini mi kaybederlerdi?

Hayır elbette. Hallerinden memnundular ve ondan hatırlamadılar. Fakat hatırlamamak vazgeçmek değildir doktor bey. Dediğim gibi onlar memnundular. Çünkü Osmanlılar âdildi ve kuvvetliydi. Adalet ve kuvvet! Bunların ikisi birarada olunca mesele kalmaz. Ama bir başka ırkı veya kavmi elde tutabilmek için bunlardan biri lâzımdır. Hem de tam olarak olması lâzımdır. Osmanlı Devleti ise uzun zamandır ne âdil, ne de kuvvetli. Bir fırsat bekledik, İngilizler, refah vâdettiler. Siz şimdi yalnız aldığımız paralan düşünüp bize hain, hem de din haini gözüyle bakıyorsunuz. Bu ayı büyültüp küçülten bu milyonlarca yıldızı ve bizi yaratan Allah adına yemin ederim ki, biz hain değiliz, biz yaşamanın, ayakta kalmanın tek yolunu keşfetmiş bulunuyoruz. Allah yanıltmış olmasın!..»
Doktor susmuştu, içinden "Yanıldınız" demek bile gelmiyordu. Adam sordu:
•— Ne istersiniz?»
«— Memleketime gitmek.»
Adam derhal ayağa kalkmış, Arapça bağırmıştı. Atlar hazırlandı ve doktor ile üç neferi iki rehberle birlikte yola çıkarıldı. Şafak sökerken doktor artık serbestti. Akşehir'e, Sivas'ta iki ay kadar kaldıktan sonra dönüyordu.
Haydar Bey'in Akşehirliler üzerindeki tesiri hemen hemen tıpkı Arap şeyhinde bıraktığı tesire benzerdi. Çünkü öz memleketinde ve harpten önce de o esirlik günlerindeki gibiydi. Şimdi de öyleydi.
Döndüğü işitilince, Kızılca Mahallesindeki îbre çeşmesinin az altındaki baba evi günlerce, üçer beşer kişilik "Hoşgeldinciler" gruplarını ağırladı.
Herkes ondan birşeyler öğrenmek istiyor, fakat konuşmalar Akşehir'de olup bitenlerin anlatılmasından ibaret kalıyordu. Doktor konuşmasına konuştu, fakat hiç bir hüküm cümlesi söylemedi, sadece belli etmeden öğrenmeye çalıştı ve öğrendi. Her şeyi öğrendi ve her öğrendiği şeyden sonra Arap şeyhini düşündü. Halbuki konuşmak istiyor, konuşabileceği adamlar arıyor, bunların da çok olmasını istiyordu. Ne çare? Bir tane bile kestiremedi. Koca bir devletin kaderi birbirine tamamen zıd iki noktaya varacak bir yol ağzında iken, acaba herkes, bütün millet aynı akıbeti mi seçmişti? Ve asıl mühimi acaba haklı olan onlar mıydı? Tek ümit gerçekten payitaht mıydı?
Ağır karar verirdi. Şimdi ise büsbütün ağırlaşmıştı. Artık sadece düşünmek, anası ve babası ile bile konuşmamak istiyordu. Günlerce dışarı çıkmadı. Yalnız artık seyrekleşen misafirlerden birine Salih'i sordu.
«— Salih mi? Hani şu Hafızın Salih'i mi sordun?»
«— Evet cephede beraberdik de...» «— O iyiden kötüleşti be doktor bey...»
«— Nasıl kötüleşti?..»
«— Cuma'yı bile kılmaz oldu. O bir yana, büyük küçük kimseye sokulmaz, yalnız Meyhaneci Ligor'un oğlu Niko ile düşer kalkar... Namaz yok, niyaz yok, amma rakıya, şaraba gelince iç babam

iç; kaç kere sokaklara yıkıldı. Anası evlere şenlik, bir tuhaf oldu. Salih ona da aldırmaz..»
Doktor, o delidolu, gözünü budaktan esirgemeyen, en ağır en tehlikeli vazifelere oyuna gider gibi giden, edebini terbiyesini hiç bozmayan Salih'i düşündü:
«— Bir söyleseniz de bana uğrayı verse...»
«— Şeytan görsün yüzünü pis çolağın doktor bey!..»
Fakat Çolak Salih'in yüzünü isteseler de, istemeseler de her gün görüyorlardı. Onun artık bir mazisi yoktu. Şöyle veya böyle tarafları olduğunu, bir vakitler sevdiklerini hatırlamıyorlardı. Kahveye girdiği, yahut da bir dükkanın önünde toplanan bir gruba sokulduğu zaman suratlar açıkça asılır, selâmını alan bulunmazdı. Söylediği ne olursa olsun dinleyen yoktu artık. Hiçbir sualine cevap alamazdı. Ama o yine lâfa karışır, aklına gelenleri söyler, sualler sorardı:
«— Len ne yüzsüz herifsin sen!..»
«— Bak arsıza. Bak hele...»
«— Yalak herif... Sana lâf eden var mı?»
«— Seni davet eden mi oldu len..»
•— Kalk git burdan...»
«— Sen git meyhaneye de gâvurlarla kadeh tokuştur...»
Bütün bunlar Salih'in her gün işittiği lâflardı.
Lâkin o bunlara aldırmaz, sırıtır;
"Hi hi hi..." der cebinden çıkardığı İtalyan sigarasını yakar, bacak bacak üstüne atardı.
Kerpiçliğin yanındaki bahçeyi de Niko'nun eniştesine sattıktan sonra büsbütün tiksinilen bir mahlûk olup çıktı. Şimdi ona karşı acaip bir boykot kararı alınmıştı.O geldimi, ya Kimse ağzını açmıyor, ya da birer ikişer dağılıp gidiyorlardı. Yine öyle olacaktı:

Öğleye doğruydu. Salim'in kahvesinde, iki duvar boyunca sıralanan bütün pencereler sarışın bir bahar maviliğine açıktı ve içerisi buna rağmen sigara dumanı doluydu. Hemen herkes orada idi. îki gün sonra, Cuma günü istanbullu Hoca'nın vereceği vaazdan bahsediyor, böylece de sözü ister istemez âhval-i

âleme getiriyorlardı. Ve âhval-i âleme Istanbul'lu Hoca'nın hususi sohbetlerinde açtığı bir pencereden bakıyorlardı. Ama kimse pencerenin mencerenin farkında değildi, herkes Hoca'nın verdiği bilgilerle, Hoca'nın yorumlarıyla konuşur olmuştu da, yine kendi bilgisini, kendi kanaatini söylüyor sanırdı.
Artık lafların arasında sık sık "Şarki Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti", "Amerika Mandası", "Muhafazai Hukuk", "Merkeziyet Cemiyeti", "Reddi İlhak", "Trakya - Paşaeli Cemiyeti" gibi tabirler geçiyor ve bunların hepsi için, hemen herkes tarafından, üslûp ve kelime farkları bir yana, aynı şeyler söyleniyordu. Hiç bir zaman değişmeyen ana fikir, umumileşmesi beklenen işgale karşı kurulan bu teşekküllerin zararları ve payitaht etrafında birleşmenin lüzumu idi, tek ümit ışığı Yıldız'dı. Padişah, halife idi, bu da hem şer'an, hem aklen böyleydi.
Konuşmanın, daima olduğu gibi yine fısıltılı, fakat en heyecanlı anında Salih merdivenleri paldır küldür çıkarak kahveye girdi. Yüzünde artık bir adam görünce hemen beliriveren o arsız sırıtışı vardı. Her zamanki gibi cevabı umursamadan ortaya:
— Selamunaleyküm, dedi ve her zamanki gibi derhal ekledi, yap bir sade kahve bakalım Salim.
İçerde ses seda kesilmiş, çehreler asılmıştı. Salih etrafına şöyle bir bakarak oturacak yer aradı. Yoktu. Ocağın yanına çömeldi. Salim eşikte, onun yanında, kesik bacağı başının hizasında kımıldamadan duruyordu.
— Yap bi kahve dedik ya., ben de bi kahve açıyorum.
Ali emmi bir küfre karşılık verir gibi.-
— Ne halt edersen et... Bize ne?
— Hi hi hi... deme be Ali emmi...
Ali emminin tel çerçeveli gözlükleri şöyle bir sarsıldı:
— Şuna bak, şuna bak hele, len amma da yüzsüz şey ha. Şu halimle bir tekme vursam yarısı boşa gidecek.
— Hi hi hi... Deme be Ali emmi...
— Lahavle. Sittir git burdan yalak herif. Şeytan görsün suratını. Pis.
Salih bir tuhaf oldu :
— Ali emmi ben seni sayarım... Tamamlayamadı:
— Yere batsın senin saygın. Salih inat etti:
— Amma...
— Uzun ettin be.
Fişek gibi patlamıştı bu "be". Bir baktı, dev gibi bir adam: Burma bıyıklı, çatık ve orman gibi kaşlı, iyiden iyiye, genç, onyedi, onsekiz yaşlarında biri, ilk defa görüyordu ve çoktan unuttuğu bir kabarma vardı içinde. Bir kan dalgalanması, bir kızgınlık esintisi, ancak kuvvetin karşısında duyduğu bir gerileme, bir çene kenetlenmesi, kafa kol, dalıvermek hırsı...
Yüzündeki o yılışıklık kaybolup gitti. Şimdi dudaklarında tükürür gibi bir gerilme, hakaret dolu bir gülümseme belirmişti, gözleri iyice kısılmıştı.
— Sana ne oluyor efe?.. Cevap sivrisinek kovar gibiydi:
— Çok konuşma!..
Salih'in dudaklarındaki gülümseyiş, mânası ile birlikte genişlemiş, tam bir küfür olmuştu.
— Amma sen çok zırlandın. Delikanlının yerinden gülle gibi fırlaması ve
tekmeyi yapıştırması bir oldu.
Salih, Salim'in koltuk değneğine çarptı ve onu da kapaklandırdı. Herkes ayağa kalkmıştı. Ali emmi delikanlıya:
— Dokunma şu mekruha, dedi. Mumcu da elinden tutup:
— Hadi oğlum Mehmed, diye merdivene götürdü.
Salih ayağa fırlamış burnundan soluyor... Arsız arsız sırıtıyordu, önündekiler hep ak sakallı, buruşuk yüzlü ve kendine ters ters bakan ihtiyarlardı. Bir bir karşısından geçip merdivene gidiyorlardı. Bir dakika içinde kimse kalmadı. Ama Salih hep öyle sırıtarak soluyor, olduğu yerde dik dik duruyordu :,
— Hi hi hi, diye güldü; gitmese bi halt edecektim sanki bu tek kolla... Oğlan deve gibiydi be.
Sonra döndü, yalvarır gibi Salim'e baktı.
— Yap bi kahve dedim be Salim.
— Kahve mahve yapmam sana ben.
Sustular. Salih kendisini pek mecalsiz hissediyordu. Ayakta duracak dermanı yok gibiydi, çöker gibi sedire oturdu. Omuzları inip kalkıyor, burnundan soluyordu:
— Ah... Ah sağ kolum... Sağ kolum, sağ kolum... Nerdesin sağ kolum!..
Bir sigara çıkardı:
— Amma da koflaşmışım!.. Saman çuvalı gibi. Herif tekmeyi yapıştırınca uçuyom sandım.
Hırs geçmiş, sesine insanın içini burkan bir hüzün sinmişti. Gözleri mıhlanmış gibi, hiç bir şey düşünmeden ona bakıp duran Salim'in yüreğine dokunur gibi oldu. Ama tez önledi bunu ve ocağa dönüp tabak, fincan yıkamaya koyuldu.
—Gidecem ben buralardan, gidecem!..

Adeta bağıra bağıra söylemişti bunu, fakat yine de kendi kendine, hatta düşünürcesine söyler gibiydi. "*
Salim birdenbire canlandı:
— Git ya...
Farkına varmadı, işitmedi bile:
— Amma marifet hiç gelmemekmiş. Gitmek!..
Evet, yapılacak, yaşar gibi hırsla yapılacak, yaşandığına göre yapılacak şey bu idi, gitmekti. Fakat nereye? Fakat nasıl?
Aklına gele gele çöller, vahalar, Arap çadırları ve kasabaları geliyordu, isim sorsalar, Halep, Şam, Bağdat, Kütülammare der ve orada kalırdı. Hem de sokak mokak hatırlamadan, hatırlayabildikleri bambaşka şeyleri bağırıp çağırmalar, kanlar, susuzluklar, acılar, sancılar, donmuş yüzler,parça parça olmuş bedenler...
Ve hasretler, hüzünler, şortu gelmeyecekmiş, ebediyete kadar sürecekmiş sanılan hasretlerle hüzünler. ölümden ve vahşetten başka bir bunlar vardı, bir de bunların türküleri...
Onlar nasıl sesler, nasıl türkülerdi heyyy!..
Erzurumlu sesler ve Erzurumlu türküler, Rizeli sesler ve Rizeli türküler... Salih Erzurum'u, Rize'yi. Bursa'yı. Kayseri'yi, Sivas'ı, Balıkesir'i, Bolu'yu, Van'ı, böylece işitmiş duymuştu. Bildiği ise bir tek yerdi: Akşehir.
Gitmek mi?..
Elbette en güzeli, en yakışanı bu idi. Ama nereye, ne ile, nasıl gitmeli, ne götürmeli, hangi gönlü, hangi bedeni götürmeli idi?..
Ama Salih hırsla homurdanıyordu:
— Gidecem ben. Gidecem buralardan!.. Sigarayı sömürür gibi içiyordu. Tez bitirdi ve tazeledi:
— İşleri güçleri vır vır çene çalmak... Yok Devlet-i Osmaniyeymiş... Yok İstanbullu Hocaymış... Yok padişahımızmış... Ne yapmış bana Devlet-i Osmaniye? Padişah bana kılını mı vermiş? İstanbullu Hoca topları iftar topu mu sanırmış?..
"Hak tuu" diye açık pencereden sokağa tü-kürdü. Salim ateşe sürdüğü cezveyi ocağın kenarında tuttu, vazgeçecekti. Fakat yine de pişirdi ve sallantılı bir sesle:
— Töbe de, töbe!..
Ve getirip kahveyi, köpeğe kemik atar gibi, Salih'in önüne koydu.
— Yaptın kahveyi ha?., hi hi hi...
Salih sırıtıyordu. Fakat bu sırıtışların bu "hı kadere lanet okuyan bir taşlama olduğunu artık anlamamak için insamn gönül gözü kör doğmuş olması gerekti.
Salim tez uzaklaştı ve yine fincanlarla, tabaklan şakırdatmaya başladı. Salih şimdi hem kahvesini içiyor, hem de doğrudan doğruya ona sesleniyordu:
— Töbe demesi kolay. Demesine deyeyim, deyince ne olacak? Bunu bilebildin mi? Ben bilemiyorum işte.
Salım, onun duymasını ister gibi konuştu:
— Küfür dağı çatlatırmış.
— Ne dedin, ne dedin?
— Heç... Bi şey demedim. Amma diyeyim: îç de şu kahveyi git burdan. Gelme bi daha da Allasen...
Salih kahveyi bitirmişti. Kalktı: .
— Gelmem, korkma. Sen gel amma benim kahveye.
Merdiven başında durdu:
— Sahiden, kimdi o Mehmet dedikleri ayı?.. Salim durakladı. Salih de kımıldamadan cevap bekliyordu:
— Topçunun kardeşi...
— Çerkeş Reşidin..
— Hı!..
Salih bir tuhaf gülümsedi ve paldır küldür inip gitti. Merdivenlerin yarısında iken Salim arkasından seslenmişti:
— Doktor bey seni görmek istermiş. Salih'in kahvesi alafranga bir şey olacaktı.
Yer, o zamana kadar görülmemiş bir şekilde, sokakla bir hizada bir salondu. Seki yerine hep masalar Konmuştu. Çoktan açılacaktı ama çırak bulunamıyordu. Kimse çocuğunu vermedi. Sonunda Niko küçük Rum oğlanı buldu ve:
— Aldırma, dedi, zaten müşterilerin bizimkiler olacak.
Bu işi -bizimkiler işini epeyden beri açıktan açığa konuşur olmuşlardı.
Salih dükkânına bakıyor, bakıyor, bir türlü doyamıyordu. İçinde gurura, emniyete, sevince benzer bir şeyler vardı. Fakat içinde bir tatsızlık da vardı. Üzerine düşse bu pırıl pırıl kahve zehir zemberek olacaktı. Bunu bildiği için aldır-mamaya çalışıyordu. Niko:
— Pek güzel oldu, dedi ve ilâve etti. Hayırlısıyla yarın sabah ocağı yakarsın. Hadi şimdi gidelim pedere.

Ortalık kararmış, kepenkler çoktan çekilmişti. Salih:
— Sen git, dedi. Ben gelmeyeceğim bu akşam.
— Niye?..
— Biraz işim var da. Niko güldü:
Salih açıklamaya mecbur saydı kendini.
— Doktor bey gelmiş de...
— Hangi doktor bey?..
— Gönülsüzlerin Haydar bey. Niko donuklaştı.
— Beni görmek istemiş. Cephede beraberdik... Bi gideyim...
Niko kapıya yürüyordu.
— Nasıl istersen.
Çıktı gitti. Salih bir masada, hiçbir şey düşünmeden karar verdirecek bir esinti bekler gi-
yürüyüşle Kızılca Mahallenin yolunu tuttu. Sokaklar her gece olduğu gibi bomboştu ve Salih'i bütün hallerde, bütün duygularda rahatlatan da bu idi.
Kapıya doktorun kendisi çıkmıştı:
— Kim o?..
— Ben Salih, doktor bey. . Kapı açıldı:
— Buyur bakalım Salih onbaşı. Kucakladı ve sağ kolunun yokluğunu içi
burkularak anladı. Sahanlıktaki kandilin aydınlattığı merdivenlerden çıktılar. Zifiri bir karanlığın yuttuğu kasabaya ve ovaya bakan pencerenin önündeki sedire oturdular:
Doktor idare lâmbasını Salih'in karşısındaki masanın üzerine koymuştu. Fakat ışık bu yüzü iyice belirtmeye yetmiyordu.
— Ne zaman oldu Salih? Anlayamadı:
— Hangisi?..
— Kolun..
— Ha... Geç be doktor bey... oldu işte. Hani bizim bölüğü... adı neydi onun, bir yere gönderdilerdi işte, orada. Bu kadarına da şükür. Bi şeyler getirebildik yine... Ama onu da çok görüyorlar. Hi hi hi...
Arsız değildi bu gülüş... Buruk bir şeydi. Doktor; şeytan görsün onun yüzünü... dediklerini hatırladı. Anlıyordu. Karanlığa bakarak mırıldandı:
— Bunda senin hiç kabahatin yok mu? Salih doktorun derhal kabul ettiği saf bir
samimiyetle:
-Benim ne kabahatim olur... dedi.
-Hiiiç.Fakat mesela Niko iel falan ahbaplık etmesen,sonra içmesen....
Salih dudaklarını kemiriyordu:
— Geçti gari.
İçini çekmişti. Kendini hâlâ adam yerine koyan biriyle konuşmak ona kaybettiklerini hatırlatıyordu.
Tekrarladı:
— Geçen geçmiş bi kere... Sustular.
— Beni görsün demişsin de ondan geldim. Kendini sebep söylemeye mecbur sayıyordu.
Doktor suçlu gibi:
— Tabii, tabii, demekte acele etti; iyi, kötü günler geçirdik beraber. Silâh arkadaşıyız değil mi? Birbirimizi görmeyeceğiz de kimi görüp kiminle konuşacağız? Yaksana bir sigara.
Salih «Sağol» diye aldı. Sigaralarını doktorun getirdiği lambadan yaktılar.
— Halden anlamak güç. Ne çektiğini, ne olduğunu herkes pek merak etmez. Üzme kendini. Amma biraz dikkat et. Eski Salih nasıl unutulursa bugünleri de unuturlar.
Salih dudağına yapışan tütünü dişleyip duruyordu. Başı yere eğik:
— Dert o değil doktor bey. Sen eyi bilin; ben unutmam, ben. Ben unutamadıktan sonra elâlem unutmuş neye yarar? Ben eski Salih'i unutabiliyorum mu ki bugünkünü kafamdan silip atayım?
Sustular. Doktor diyecek bir şey bulamıyordu. Sigaraları yarıyı geçmişti. Salih izmariti dışarı attıkan sonra davrandı:
— Geç oldu be doktor bey... gidem...
— Sen bilirsin. Kalktılar;
— Anan nasıl?
— Eh işte.
— Dediler.
— öyle işte.
— Yarın sabah gelip bir bakayım mı?
— Sen bilin.

— Gelirim..
— Sağ ol. Hadi eyvallah... Yo yo... Sen zahmet etme ben giderim.
Fakat doktor, idare lâmbasını alarak onu kapıya kadar geçirdi:
— Güle güle. Salih yine gel olmaz mı?
— İnşallah...
Durdu. Arkası doktora dönüktü. Bir şey söylemek istediği belliydi. Doktor bekledi. Nihayet Salih, vücudunu kımıldatmadan, başını hızla çevirdi. Kandilin zayıf ve titrek ışığında bu yüz korkunç yaraları ve kötü bir gülümseyişi ile boyuna şekil değiştiriyor, mâna değiştiriyor, ama insanı hüküm vermekten de alıkoyuyordu.
Üc beş saniye öylece durdular:
— Bir işe yaramam değ mi doktor bey? Doktor şaşaladı:
— Ne münasebet?
Salih'in yüzündeki gülümseyiş daha da genişledi ve daha da arsızlaştı.
— Ben biliyorum, eyi biliyorum. Hadi eyvallah:
Ve yürürken ilâve etti:
— Hayırlı olsun doktor bey.
Bu «Hayırlı olsun» diyen ses dost mu, yoksa alaycı mı idi? Doktor bunu anlayamadı. Fakat bunun değişik bir ses olduğu belliydi.
Acaba Salih birşeyler mi işitmiş, yoksa niyetine dair bir şeyler mi sezinlemişti.
Evet, Salih artık «Bir işe», doktorun düşündüğü alanda «hiç bir işe» yaramazdı, doktor da bunu aklından böyle geçirmişti. Ama yıkılmış, yıpratılmış bir gönüle bir sızı da kendisi vermek istemezdi. Estesi sabah anasına bakmaya gittiği zaman Salih evde yoktu. Aklı donmuşa benzeyen kadıncağız da bir şey söylemezdi. Doktor yapılacak şeyleri ve alınacak ilâçları yazarak bir komşu çocuğuna bıraktı.
Ertesi gün, doktor, Gönülsüzlerin Haydar bey Akşehir'de yoktu.
Mayıs sonlarına doğru İstanbul gazetelerinden birinde çıkan küçük bir haber Akşehir'i şöyle dalgalandırdı. Yunan ordusunun Manisa'ya doğru yürüyüşünden bile bu kadar heyecan duyulmamış, herşey kısa zamanda yatışan veya yatıştırılan bir üzüntüden ibaret kalmıştı. «Padişahımız elbette bir tedbir alacak, mütareke ahkâmının ihlâli önlenecekti.»
Kimsenin kaynaklarına aldırış etmediği bu inanç ortalığı yatıştırmış, daha doğrusu o eli kolu bağlı, boynu bükük ve sadece bekleyen havayı yeniden geri getirmişti.
Fakat o küçük haber her kelimesi üzerinde

düşünmeye, konuşmaya, tartışmaya elverişli bir mahiyet taşıyordu. Üstelik şimdi, tıpkı ötekinde olduğu gibi kimsenin dikkat etmediği, aslını, ilk ağızı araştırmadığı birtakım kaynaklar bu ve bunun benzeri haberleri devamlı olarak ayakta tutuyor, günün konusu olarak sürdürmeyi başarabiliyordu.
Habere göre, Yunan ordusunun yürüyüşü bütün Anadolu'da büyük kaynamalara, hatta ayaklanmalara sebep olmuştu. Hemen hemen her vilâyette büyük nümayişler hazırlanıyor, müttefik kuvvetlerin temsilcilerine protesto ve ihtar telgrafları yağıyordu.
Kahvelerdeki, dükkânlardaki konuşmalarda belli bir hükme varamayanlar, îstanbul'lu Hoca'nın evini bir karargâha çevirmişlerdi. Artık insanlar hiç alışmadıkları, hatta denemedikleri bir şekilde yaşıyor, gecenin şimdiye kadar hiç görmedikleri saatlerini tanıyorlardı. Yatsıyı arka arkaya İstanbullu Hoca'nın evinde kıldıkları oldu. Konuşmalar namazdan sonra da devam ediyor, Hoca, akla hayale gelmeyecek suallerle karşılaşıp duruyordu.
«— Düşman ya mütarekeyi dinlemezse?..»
«— Payitaht işgal altında. Zât-ı Şâhâne dilediği, düşündüğü gibi hareket edebilir mi?..»
«— Hükümet erkânı İngilizleri mi, Amerikalıları mı seçelim diye ihtilâfta imiş, doğru mudur acaba?..»
«— Garbi Anadolu'da Rumlar, vilâyet-i şar-kiyede Ermeniler mezalim yapıyorlarmış, gittikçe azıtırlarmış... Bunun önüne nasıl geçilecek?..»
«— Burada da aynı facialar olursa ne yapacağız?..»
Artık kasabada delikanlılar ve orta yaşlılarda var idi.Bunlar esaretten dönen terhis edilen neferler, onbaşılar, çavuşlar, ihtiyat zabitleri idi. Hemen hemen hepsi de, mecalsiz, yorgun, kırgın, zayıf ve yarı yarıya sakat kimselerdi, ama hemen hemen hepsi de birtakım isimler, birtakım maceralar ve kahvelerde, evlerde teşekkül eden düşüncelere pek de uymayan düşünceler getirmişlerdi Akşehir'e.
Yaşlılar bunlara, kolay kolay "Harp bozmuş" diyemiyorlar, üstelik söyledikleri kumandanlara karşı çok açık ve belirli olmasa da, bir merak duyuyorlardı:
•— Mustafa Kemal mi dedin? Nasıl bi adam?»
«— Kâzım Karabekir Paşa mı? Ne yaptıydı o?..»
«— Ne demiş, ne demiş? Hele bi daha de?..»
•— Ha... Ali Fuad... Geçende Doydukların Ali Çavuş da lâfını etti. Pek de gençmiş ha?.»

•— Kak ülen sende... Nazım diye amma da kafa şişirdin ha... eni sonu bi yüzbaşı bunun! Bi yüzbaşıdan ne çıkar? Yüzü bi araya gelse n'olacak?.. Karşında koca düvel-i muazzama var...»
«— Topbaşların Rıza da bi yerlere gitmiş, haberin var mı len?..»
Ve bu arada Istanbul'lu Hoca evlendi.
Kız daha onbeşine basmamıştı. Anası ile birlikte dedesinin yanında kalıyordu. Başka kimsesi yoktu. Sülâlesi, iki koldan da köklü idi, sevilir sayılırdı. Üç dükkânları, bir evleri, dört parça
Emine idi. Bütün tanıyanlar ona hayırlı, hayırlı ve parlak bir kısmet dilemeye başlamışlardı. Huyu ile, güzelliği ve kışa doğru bir fidan gibi ser-piliveren yapısı ile, görenlere «Tu, tu, tu, kırk bin kere maşallah» dedirtirdi. Bunu da hak ederdi.
Nikâh Akşehir'e herşeyi unutturacak kadar şaşaalı oldu. Başta Vali olmak üzere Konya'dan on, onbeş kadar büyük geldi. Tâ İstanbul'dan hediyeler gönderildi. Bunlar da Hoca'nın itibarını büsbütün arttırdı.
Söz kesme, şerbet, kına gecesi, gerdek ve erte... Istanbul'lu Hoca bir başka iklime geçmiş, mutluluğu tatmıştı. Koltuktan sonra çekildikleri odada, o kuvvetli elleri titreyen bir heyecanla duvağı kaldırdığı zaman, iri simsiyah gözleri, hafifçe çatık hilâl kaşları, kırmızı —nasıl bir kırmızı ya Rabbim ve kalınca dudakları, narin ve çekme burnu, nihayet pespembe teniyle ayın ondördü gibi Emine doğmuştu.
Bu ince belli, fakat dolgun körpe ile, genç kuvvetli, fakat daha çok ilm-i cedel'in malı olan adam aşkın her gün bir yönünü daha beraberce keşfetmeye başladılar. Emine'nin Hoca'ya karşı duyduğu saygı bir hayranlık kıvamı bulmaya başlıyor, Hoca'nın temkin ile tüllenen sevgisi de bununla birleşince ortaya evlerin en güzeli, en temizi çıkıyordu. Kaderleri huzur, şefkat ve sadakatti. Hoca'ya yemin et deseler, yeminle söyletseler bundan başka bir ihtimalden bahsedemezdi.
Fakat Istanbullu Hoca çarşıda pazarda yine bilinen İstanbullu Hoca idi. Halinde, tavrında, konuşup görüşmesinde en ufak bir değişiklik olmamıştı. Evlenmiş olduğunu çabucak unutturdu. Düğünden bahseden yalnız kadınlardı, bu da on gün ya sürdü, ya sürmedi.
Bu arada çeşitli yönlerden esen haber rüzgârları Akşehir'i tarayıp tarayıp geçiyordu. Bunların mahiyeti de rüzgârlarınki gibi çeşitli idi, bunlar da rüzgârlar gibi bazen bunaltıcı, bazen dondurucu, pek seyrek olarak da serinletici, ferahlatıcı idiler.
Aralarında padişahın, Yunanlıların geri çekilmesi için İngilizlerle anlaştığından tutun da, gizli ve Amerika'dan yardım gördüğü için çok kuvvetli bir ordu kurduğunu, hatta ordunun harekete geçmek için son emri beklediğine kadar binbir çeşidi vardı.
Ordu ne ile kurulurdu? Nerede kurulmuştu? Asker ve para kalmış mı idi? Amerika nerede idi, ne yapıyordu? Madem ki anlaşma vardı, neden öyleyse İngilizler bulundukları bölgelerde yapmadık baskıyı koymuyorlardı? Denilenler doğru ise Akşehir gibi kocaman bir yere dünyanın eksenine niçin dedikokudan başka bir şey, meselâ askerlik şubesine veya kaymakamlığa bir emir, bir tamim gelmezdi?
Kimsenin bu gibi sorulara aldırış ettiği yoktu. Söylentileri keyfince, inanışına ve dileklerine göre yorumlamak, bu yorumlara göre bol bol konuşmak herkesin tercih ettiği işi, herkes ümidi tercih ediyordu.
Fakat parmaklara öyle kolayca boyun eğip istenilen şekli alacak kadar yumuşak olmayan haberler de vardı. Meselâ her dağ başına, her bel'e, her geçide bir eşkiya çetesi tünemiş deniyordu. Hatta Yalvaç'tan hasta getiren bir arabacı, Akşehir'e yirmi kilometre ötedeki Engilli'-nin eşkıyalar tarafından basıldığını söylemişti. Şimdi artık ortalıkta birtakım efe ve çete reisi isimleri dolaşıyor, bunların huyundan,suyundan bile bahsediliyordu. Çakıcı gaddarmış, bir kadının bileziklerini çıkaramamış da bileğini kesmiş... Bir kilo buğday istemiş, herif yok deyince, çoluk çocuk hepsini içine kilitlediği evi ateşe vermiş. Gundullu'nun kırk adamı varmış, hepsi de pürsilâhmış. Ama, «Senin kulağına bir şey diyeyim mi?» Gundullu iyi adammış, gâvur evlerini başarmış, bir şehit anasının halini öğrenmişti, bi harar un, bi teneke kıyma, bi çömlek yağ, beş kâğıt da para yollamış.
Ve bunların çeşit çeşitleri. Hele bir Demirci Efe lâfı çıktı ki, duyanlar neuzübillâh diyorlardı. En kötüsü de filân çete ile falanın birleşip işi iyice azıttığını bildiren söylentilerdi.
Bir de, doğrudan doğruya Devlet'e padişaha, halifeye karşı ve Yunan'la harp etmek için kurulmuş çetelerden bahsediliyordu. Herkesin içini bir Allah bilir, kimsenin bunları övdüğü, tuttuğu yoktu, hatta düpedüz "Olur mu öyle şey?" deniyor, küçümseniyor veya kötüleniyordu. Ama, bir yandan da, meselâ "Gönülsüzlerin Haydar bey de aralarında imiş len.. Hani bizim doktor bey vardı ya, işte o" veya "Çaylıların Mustafa da onlara katılmış, duydun mu? Çavuşmuş o len.. , Tosun gibiydi maşallah" gibi laflar da ediliyordu. Beride ilerleyen Yunan ordusunun, işitince insanın tüylerini diken diken eden mezalimine
rin buna eşit gaddarlıklarına dair korkunç olaylar anlatılmaktaydı:
Yakılıp yıkılan köyler, kasabalar, süngûlenen gebe kadınlar, içindeki cemaatla beraber, gaz dökülüp ateşe verilen camiler ve mescitler...
Derken adı belli veya işitilmemiş eşkıyalar kasabanın ileri gelenlerine haber salmaya başladılar: «Ya üç güne kadar beş yüzü hazır edersin, ya da kellen gider!» Ve beş yüzü hazır edemedikleri için dağa kaldırılanlardan söz açılıyordu.

Kısacası Akşehir, çeşit çeşit ve birbirine benzemez haber rüzgârlarıyla çalkalanıp duruyordu. Ümit vardı, ümitsizlik de vardı, ferahlamalar vardı, dehşetler ve korkular da vardı, tahminler, yorumlar pek boldu. Fakat kanaat ve hüküm yoktu; ne olacaktı, ne yapılabilirdi, ne yapmak lâzımdı? Bunu kimse bilmiyor, hatta, belki de bilmek istemiyordu. Bunları, bu olamayanları Akşehir, İstanbul'lu Hoca'dan bekliyordu.
İstanbul'lu Hoca, Cuma'dan sonra konuşacaktı. Hoca durumun ağırlığını duyuyor, kafasındakilerin, mevcut bilgi ve inançların bu yükü karşılayıp karşılayamayacağında kararsızdı. Bu ilk defa başına geliyodu. Düşünmek lâzımdı. Bunu biliyordu. Fakat yine ilk olarak, düşünme yetersizliğini de sezmekteydi.
Ortada yepyeni meseleler, yepyeni sorular vardı ve kendisi dünyaya belli bir açıdan bakmaya alışmış, böyle yetişmişti. Böyleydi.
İlk defa oflayıp pufladı, ilk defa elleri arkasında kenetlenmiş olarak evinin sofasını bir aşağı, bir yukarı arşınlayıp durdu.
Gece geç vakitlere kadar okuyordu. Durumla ilgili âyet-i kerimeleri ve hadis-i şerifleri tekrar tekrar gözden geçirdi, tefsirlere baktı. Emir ile, sultan ile halkın karşılıklı hak, hukuk ve ödevlerinden bahseden her cümlenin üzerinde uzun uzun, inceden inceye durdu.
Ayrıca İstanbul'dan ve Konya'dan, Vali Cemal Beyden aldığı mektupları çıkardı, onları da aynı dikkatle okudu, notlar çıkardı. Bütün bunlardan sonra halkın arasında dolaşan söylentileri ve kendisine sorulan, önüne getirilen meseleleri düşündü. Gece yarısına doğru Hoca, ertesi günü nasıl bir konuşma yapacağını artık biliyordu.
îçi rahattı... Doğruyu söyleyeceğine inanıyordu. Halkı ikna edeceğinden, rahatlatacağından emindi. Fakat yapacağı konuşmanın, kendi hesabına, hiç de yeni olmayacağını, yıllardan beri taşıdığı inanç ve bilgilerin yeni bir tekrarından ibaret kalacağını bilemiyor, tahmine bile yanaşamıyordu. Duyduğu heyecanın kuvveti onu tatmine yetiyordu.
Nitekim konuşması bir heyecan fırtınası estirecek, üstelik inanç ve bilgileri halkın kafasına ve gönlüne yerleşenlerle aynı olduğu için, bu konuşma tarzının şaheser örneklerinden biri olacaktı.
Hakikat?
Hakikati kim biliyordu, kim bilebilirdi ki?.. Parçalanmış, hançerlenmiş, yorgun ve bitkin imparatorlukla bugün için sadece iddialar, teşebbüsler, içgüdülerine dayanan direnişler ve her biri birbirine karşı, her biri birkaç yönlü mücadeleler vardı. Hakikati bu iddiaların, bu teşebbüslerin, bu direniş ve mücadelelerin şansı yaratacaktı.
Öyle bir şans ki, damarlarda dolaşan kandan, kafa, beden ve ruh yapılarından yetmîşiki-buçuk milletin durumuna ve tarihe varıncaya kadar binbir maddi ve manevi tesirden her biri onu şöyle değil, böyle yapabilirdi.
Ama bugün için insanlara, bu topraklarda yaşayan ve bu topluluğun kaderini paylaşan insanlara kabulü şart bir mecburiyet düşüyordu. Karar vermek.
Karar vermek, şöyle değil, böyle olacak, çünkü böyle olması iyidir, lâzımdır, demek ve bu cümleye göre yaşamak, hayata ancak bu cümle ile katılmak.
Hoca Cuma'dan sonra işte bu, herkesin şuurlu veya şuursuz olarak kaçındığı cümleyi söyleyecekti. Bu hükmün kolay kolay geri alınamaz mesuliyetini yüklenecek ayrıca bir kasabanın aynı mesuliyetine de büyük çapta ortak olacaktı...
Söyleyecekleri, şimdiye kadar söylediklerinden hiç de farklı değildi. Fakat bu defa sonuç bambaşka olacak, kesin sonuç verecekti. Hoca bu ikinci ihtimali seziyor, daha doğrusu umuyordu. Aldandığı nokta, sözlerinin, yeni olacağını sanmasında idi.
Hoca, ne sanırsa sansın hatta Akşehir de ne sanırsa sansın, bu Cuma başka bir Cuma olacaktı. Nitekim Perşembe günü, herkes "Yarın" diyor, yarını bekliyordu. Salih de, Niko'ya:
— Bizim Hoca yarın konuşacakmış, dedi; bakalım ne diyecek, gidip dinleyeceğim... Hi hi hi!..
Fakat gülüşü hiç de arsızca değildi.. Olsa olsa alışkanlıktan ibaretti.
Ortalık kararmak, çarşıdan el ayak çekilmek üzereydi. Niko, kendi deyişi ile: "Şöyle bir uğramıştı."
Donuk, belki de müteredditbir hali vardı.
Salih,
— Otur bi kahve yapayım, dedi. Fakat razı edemedi:
— Yok... istemem, işim var.
Ama gitmiyor, sallanıyordu, "işim var" lafını da bastıra basura söylemişti. Salih üzerinde durmadı.
Niko kahvenin eşiğinde idi. Düşünceli bir hali vardı. Orada da savsaklanıyordu. Nihayet:
— Haydi... dedi. Gidiyorum. Bu gece beraber olamayacağız. Yarın görüşürüz.
Gitti. Salih de biraz sonra kepenkleri çekti. Ocağın altındaki küçük dolabı açtı. Buraya «Tezgâh» derdi. Bir rakı şişesi vardı, meze olarak fıstık, biraz kavurma, peynir ve soğan vardı. İçmeye başladı.
Her zamanki gibi niyeti bir çay bardağının üçte ikisi idi, fakat her zaman olduğu gibi, ölçüyü kat kat geçti, içindeki yalnızlığı, daha önemlisi o acaip korkuyu duyamaz hale gelmesi, bunun için de sarhoş olması lâzımdı.

Mırıldana mırıldana içiyordu. Büyücek, kahvecinin, masaya diktiği mumun oynak ve canlı hale getirdiği loşluğunda tam bir mağara adamı gibiydi. Ruhuyla da, bedeni ile de öyle.
Delik deşik yüzünde gölgeler oynaşıyor, ceketinin sağ kolu macanın üzerinde bomboş ve kıvrım kıvrım duruyordu. Zayıf, fakat pençe sal-
maya hazır, daha doğrusu mahkûm bir hayvandı sanki. Sanki daima saldırış bekliyor, daima daldırma zarureti ve mecburiyeti duyuyordu. Düşünemiyor, konuşarak anlamaya çalışıyordu. Eskiden bu kadar değildi. O da pekâlâ ötekiler kadar düşünüp, fikir yürütebilirdi. Son zamanlarda, belki de düşündüklerini söylemeye söylemeye böyle olmuştu.
Kime söyleyecekti, söylemek istese kim dinleyecekti? Hiç.
•— Ah şu kolum olsaydı!..»
Bir yudum daha içti.
«— O zaan doktor beyle haydi haydi giderdim.»
Yutkundu:
«— Ama o zaman gitmeyi aklıma bile getirmezdim belki de hi hi hi...»
Bu gülüş -işte- arsızca idi bir yılışma idi.
«— Eşkiya olmalı dinine yandığımın... en iyisi bu. Gönder len beş yüzü... Yoksa sen bilin!..
Daha kuvvetle güldü:
«— Hıhıhı...»
Ali emmi gelmişti aklına:
«— Gönder bakalım şu sarı ineği...»
Ciddileşti:
«— Ama gabahet Ali emmide filan değil, iş îstanbul'lu Hoca'da. Bakalım herif yarın ne cevher yumurtlayacak? Şart olsun gidecem. İsterse dövsünler. Kim ne karışırmış hem. Cami değil mi bunun burası? Bi bağırmalıyım şöyle gücümün yettiği kadar, padişahım çok yaşa diye, ardından da bi gülsem, bi gülü versem. Hıhıhı!»
içti, kalan kavurmayı sildi süpürdü, şapur şupur yedi. Keyiflenmişti.
Hocaya kızıyordu: Haklı haksız diye değil. Haklı mı haksız mı olduğunu anlanuyordu ki. O'nu kızdıran şey Hoca'run şudur, budur, şunun için, bunun için demeden herşeye, herkese saldırması, padişah, halife, Devlet-i Osmaniye dedin mi idi de akan suları durdurup yine aynı şekilde övmesiydi.
Aslını pek arılamıyordu ama, hayatın akıp gittiğini, bu akışın birşeyler götürüp birşeyler getirdiğini ve gidenlerin daima iyi, daima lüzumlu, gelenlerin de hep kötü, zararlı, istenmeyen şeyler olduğunu sağlam biliyordu. Hoca söyleyecekse, çetelerin, Kuvâyı Milliyenin, padişahın, halifenin bununla ilgisini veya bunun yaptığı yapacağı tesiri söylemeliydi.
Pis, zındık, mendebur bir mahlûk olup çıktığını herkesten önce kendi kabul etmiş, öylece de kalmıştı. Fakat yüreğinde bir sır gibi yatan bazı sevgi ve saygıları da vardı. Onlar olduğu gibi, hatta daha da kuvvetlenmiş olarak duruyorlardı. Bunu da bir Allah, bir de kendi bilirdi. Bunlara, meselâ dinine, imanına, memleket sevgisine lâyık olduğuna bir aklı yatsa, aklı bunu kendisinden bir isteyenin bulunduğuna bir yatı-verse... Alimallah ortalığı dümdüz ederdi. Ama lâyık sayamıyordu ki kendini.
Hem mesele o değildi. Hoca'nın söylediklerine âmenna ve ve saddakna... iyi ya bu sözler bir kapı aralamadıktan sonra neye yarardı?
«— Bağır bakalım, padişahım çok yaşa! diye de kimin karnı doyuyor, kimin ağrısı, sızısı diniyor, görelim!.. »
«— Doktor beylerden bi iş çıkacak mı ki?..»
Rakıyı tazeledi:
.«— Ne çıkacakmış... laf... gâvur, kuduz köpek sürüsü gibi saldırır... senin askerin yok, asker bulsan topun yok, tüfeğin yok... ekmeğin yok...»
Gâvur deyince hatırladı.
— Niko da bi tuhaflaştı bugünlerde, ötekiler daha beter. Bi iş var bunda ya, Allah bilir. Ülen kardeş gibi büyüdüydük... Herkes birbiriyle alışveriş eder, selâmlaşır, güler oynardı. Ne kahpe dinliymiş namussuzlar. Senin kolun koptu ya, onların da mayası çıktı ortaya!»
Ali emminin "Koca Devlet-i Osmaniye senden beter oldu" deyişini hatırlamıştı:
«— Gidip elini öpsem yüzüme tükürür mü ki?»
Baya hüzünlüydü, fakat tez geçti:
— Valla yaşına başına bakmaz bi söver, bi de tekme yapıştırır kabama...»
Mum çatırdamaya başlamıştı. Bitmek üzereydi. Kalan rakıyı bir dikişte bitirdi, ağzına bir lokma peynirle bir soğan parçası attı ve toparlandı. "Afti i nihta meni"yi mırıldanıyordu. Bardağı yıkadı, şişeyi, kalan yiyecek kırıntılarını kaldırdı, masayı sildi ve hafiften yalpalayarak sokağa çıktı.
Hava ılık, gökyüzü yıldız doluydu. İplik Camiinin ye Şadırvanlı hanın arkasındaki yoldan Yoğurt Pazarına çıktı. Niyet etmediği, düşünmediği halde, Niko'larıh meyhanesinin bu pazara açılan tek kanatlı, bahçe kapısına doğru yürüdü.

İtti. Açılmadı. Hafifçe yüklendi, bu sefer tek kanatlı kapı sürgüden kurtulmuştu. Eşikte durdu. Bahçede kimse yok. Halbuki tam mevsimi. Baktı, salonun perdeleri sımsıkı kapalı. «— Allah Allah...» dedi... Şimdi artık merak sürüklüyordu ayaklarını. Penceredeki aralıklardan hiçbir şey görünmüyordu. İşitebildiği sesler de meyhanenin her zamanki sesleri değildi. Bir defa daha:
"Allah Allah... dedi. Bi iş var, dedim ya bu gâvur dinlilerde!.."
Mutfağın bahçeye açılan kapısına gitti. Artık usul usul ve dikkat ederek yürüyordu... Kapı kapalıydı. İyice dinledi. Mutfakta çıt
yok.
Mandala dokundu, kapı hafiften gıcırdayarak aralandı ve bir ses atladı.
«— Yasu!..»
İrkildi. Fakat kendine değildi... içerde biri bağırmıştı... Sonra sesler birbirine karıştı. Rumca konuşuyorlardı. Biri:
"— Tek, tek konuşun" dedi. Emreden biri idi bu. Salih kafasını şöyle bir zorladı ve sesin sahibini tanıdı:
"Papaz len bu!.."
Söylenilenleri yarım yamalak anlayabiliyordu, fakat içerde neler döndüğünü belli etmeye bu kadarı da yetti.
Papaza İstanbul'dan ve Trabzon'dan mektuplar gelmişti.
Kumların asırlardan beri kalplerinin derinliklerinde yatan bir ümit güneş gibi doğmak, Ka-.radeniz'in cennet kıyılarında Pontus Hükümeti kurulmak üzere idi.
İngiliz haritalarında sınır çizilmişti bile. Trabzon metropolidi Hrisantos, Paris Sulh Konferansına mükemmel bir muhtıra göndermişti.
Bunun etkisi pek olumlu idi. Fakat işi yalnız muhterem Hrisantos gibi kimselerin gayretlerine terk etmemek, yalnız siyasi faaliyetlere bel bağlamamak gerekti.
Nitekim bizzat muhterem Hrisantos dahi bunu böylece emrediyordu. Trabzon ve havalisinde teşkil ve teşvik ettiği çete hareketlerinin bütün Rumlar tarafından her şekilde desteklenmesini istiyordu.
Bu fedakâr ve kahraman ırkdaşları yalnız bırakmamalıydı. Tanrı ve asil Rum cemaati adına her çeşit yardım için kolları sıvamanın zamanı gelmişti.
Tarih, Rum neslinin ikbalini vaad eden bir dönüm noktasındaydı. Bu noktada gafiller ve menfaat düşkünleri büyük bir cehennemlik hainler olarak cemaat ve kilise tarafından tel'in edilecekti. Bereket versin böyleleri çıkmıyor, Trabzon'a ve İstanbul'daki cemiyete para yardımı yağıyordu. Irkdaşlann uyanıklığı ve gayreti bu kadarla da bitmiyordu; Rum gençleri, yalnız gençleri değil, eli silah tutanların çoğu akın akın Pontus ruhunu gerçekleştirmek için Trabzon'a koşuyordu.
Bu mukaddes yarışmada Akşehir Rumları utanılacak bir duruma düşmemeliydi.
Papaz uzun konuşmasını:
«— Lâf zamanı bitti. Şimdi kendinizi göstereceğiniz gün geldi. Derhal işbaşına...- diye bitirdi.
Meyhaneyi yeni bir heyecan dalgası sardı.
Şimdi yine hepsi birden konuşuyordu. Bir avuç, masaya «Pat pat» diye vurdu. Sesler önce mırıltı halini aldı, sonra tamamen kesildi. Papaz :
«— Kirye Vasili söz istiyor» dedi.
Tereddütlü, zorlama ve ürkek bir iki öksürükten sonra, ancak işitilebilen bir ses kelimeleri bulmak için çabalaya çabalaya konuştu.
«•— Benim, dinimize ve cemaatimize ne kadar bağlı olduğumu bilirsiniz, muhterem peder. Siz de bilirsiniz... bilirsiniz değil mi?»
Cevap bekliyordu: «Biliriz, biliriz» mırıltıları arasında adam devam etti:
«— Fakat ben, evet işte böyle, ben bu işi doğru bulmuyorum. Böyle işte...»
Papazın sesi gürlemekte acele etti:
«—• Hangi işi?»
Aynı soru hemen papazın arkasından, beş altı kişi tarafından da soruldu. En hızla çıkan ses Niko'nunki idi. Tiz, yırtıcı ve kızgın.
Adam bir parça cesaretlenmiş olmalıydı, öfkenin doğurduğu öfke.
Yüksek perdeden ve kararlı cevap verdi.
«— Bu Pontus işini!»
Papaz, gürültü ve taşkınlığı kolayca bastırdıktan sonra, deminkinin tamamen aksine, yumuşak bir sesle sordu:
«— Neden? Lütfen izah edin Kirye Vasili?..»
Vasili artık kendini bulmuştu:
«— Çünkü bu doğru değildir. Biz Osmanlıyız.»
Bir gürültü, bir patırtı. Papaz güç bastırdı bu defa:

«— Susunuz, susunuz. Lütfen oturunuz... Niko... Siz de oturunuz Lef ter ve Eftim... oturunuz diyorum size. Dinleyiniz. Dinleyiniz ki bir gaafili, bir yanılmışı kurtarmanın imkânını kaybetmiş olmayalım!.. Konuşunuz Vasilaki!..»
«— Yanıldığımı sanmıyorum muhterem peder. Evet biz Osmanlıyız. Babalarımız ve dedelerimiz asırlardan beri bu toprakta Türklerle birlikte, onların haklarına sahip olarak yaşadı. Bir zulüm, bir hakaret görmedik. Aldık, verdik, hak hukuk geçti aramızda... Devlet galip gelince bir kötülük görmedik, üstelik makamlar, unvanlar aldık. Fakat yenilince biz kötülüğe kalkıştık. Ne için? Yakışır mı bu? îşte işitiyoruz. Bizim dediğimiz Atina ordusu girdiği yerde bize köpek gibi bakıyormuş. Halbuki siz bayram yaptınız geliyorlar diye...»
Bu defa papaz kesti:
«— Fakat dikkat ediniz Kirye Vasili. Pontus
ile Atina'nın alâkası yoktur!»
«— Olsun. Ben böyle düşünüyorum.» Niko'nun sesi daha tiz, daha yırtıcı ve daha kızgın bir ıslık gibi öttü.
«— Böyle düşünen defolsun buradan!..» Bir patırtı işitildi. Papaz acele acele: «— Bırakınız onu Niko... Size diyorum, bırakınız.»
Bir sessizlik oldu. Niko soluyan bir sesle: «— Fakat muhterem peder bu alçağı gebertmek lâzım. Şimdi gider herşeyi anlatır...» dedi. Papaz alaycı bir şekilde-. «— Hayır, dedi. Vasilaki aptal değildir; bugün kimin kuvvetli olduğunu, kimden tehlike geleceğini iyi bilir Güle güle Vasilâtu... Tanrı sizi affetsin. Fakat ben henüz ümidimi kesmedim sizden. İyi düşünün-, bize döneceğinizden eminim.»
Bir ayak sesi geldi ve Niko hırçını hırçın bağırdı:
«— Oradan değil, bahçeden defolacaksın...»
Salih irküdi. Fakat kımıldayamadı. Vasili'nin metin yürüyüşü bir anda mutfak kapısına gelivermişti. Adam bir an tereddüt etti. Sonra, tabiatıyle, bahçe kapısı kapalı, mutfağınkiler açık olduğu için doğru oraya girdi ve ocağın yanındaki lamba ile aydınlanan köşede sinmiş, hat-da donmuş bir halde duran Salih'i gördü. Şöyle bir baktı ve.
«— Pis...» dedikten sonra bahçeye çıkıp hızla yürüdü. Salih hakaretin bu kadar canlı ifadesini Ali emmide filan görmemişti. Gönlü perişan oldu. Kafasının işlemesine zaten imkân yoktu.
İçerisi şimdi uğulduyordu âdeta ve Salih artık hiçbir şey anlamıyordu. Yalnız bu uğultunun bir iki dakikada anlam değiştirdiğini, bir zafer törenine döndüğünü hissetti. Bu arada iki cümle kafasına çakılıp kalmıştı. Bunları unutmadı ve asla unutmayacaktı.
Niko büsbütün vahşileşen sesiyle: «— Ben öbür gün Trabzon'a gidiyorum, gelen gelir!» diye bağırmış, buna çeşitli sesler: «Ben de... Ben de...» diye cevap verirken papaz:
«— Niko'nun temsil ettiği ruh ve müstakbel ve aziz Pontus için içeceğiz şimdi» demişti.
Salih perişan ve sersem bir halde kaçtı; artık hayal meyal hatırladığı harp yıllarında, bir gün bir çemberden tesadüfen kurtulan bölüğü
ne halde idiyse tıpkı öyleydi. O gün bölük alaya kavuşmayı nasıl şuursuz bir hırsla istemiş idiyse Salih de şimdi biriyle konuşmayı tıpkı öyle istiyordu.
Biri ile konuşmalı, mutlaka konuşmalı idi. Kendisini tokatlayacak, yüzüne tükürecek, sövecek, fakat daha önce dinleyip, bütün şu olanların ve herşeyden önemlisi— kendisinin neden böyle olduğunu anlatacak biriyle. Mumcu?.. Olmaz! Akağa? Olmaz! Salim de öyle.. Ali emmi?.. O hiç olmaz! Hayır, tanıdıkları olmaz, olamazdı. Ona, kendi hakkında değiştirilemez hükmü vermemiş birisi lâzımdı. Fakat kendini saklamak için istemiyordu bunu. Tam tersine, Salih, onların bildiklerinden de kötü, çok daha iğrenç buluyordu kendini ve bunun neden böyle olduğunu anlatmak istiyordu, öyle birisini bulsaydı, önce bunu anlatacak, içini bir çöp tenekesi gibi ortaya dökecekti. Bir çöp tenekesi gibi, evet. Ama bu tenekeye gaflet, anlayışsızlık, sevgi yokluğu ve insanın yüreğini parça parça edecek kuruntular yüzünden çok çok güzel, değerli şeyler de atılmıştı. Salih, bunları da anlatmak isterdi ve bunları kurtarmanın yolu var mıdır, yok mudur? Varsa nedir? Bunu öğrenmek isterdi. Fakat kiminle konuşmalıydı?
Soluya soluya, hızlı hızlı yürüyor, fakat gittiği yönü bilmiyordu. îdadi'nin önünden geçti, sonra iki yoldan Çay'a çıkan yolun kavuştuğu küçük meydanda bir parça durakladı ve Kızılca mahallesine doğru yürüdü. Köprüyü geçti, iki dakika sonra tstanbul'lu Hoca'nın evine varmıştı. Orada kendine geldi.
Az ilerisinde, Mescidin kapısında yanan bir
fener Salih'i ancak bir gölge gibi belirtebiliyordu. Fakat zifir gibi karanlık yollardan sonra, bu fersiz aydınlık ona aşırı bir şekilde etki ediyordu. Kendini keskin çöl güneşinin altında, sonsuz düzlükte, yüzlerce namlunun karşısında barınak-sız kalmış sandı.
Demek istanbullu Hoca'yı seçmişti.
Fakat niçin?
Hoca'nın o kadar övülüşünden mi, yoksa tanımadığı, hiç konuşmadığı için mi?

Kapının önünde sallandı durdu; eli tokmağa bir türlü varmıyordu. Sonunda aynı hızla ve yine soluya soluya yukarı doğru yürüdü. Topyeri'-nin yamacından dolanan küçük yola saptı. Çatır-patır köprüsünden Taşoluğa geçti. Yolda bir defa söylendi:
«— Leş gibi rakı kokarken...»
Az sonra evdeydi. Kunduralarını kapının ardında bırakmış, merdivenleri çoraplı ayaklarıyla gıcırdatmamaya çalışarak çıkıyordu. Fakat anasını, selâmlığın içinde kımıldamayan bir gölge gibi oturur buldu:
«— Ana!..»
<— Sen misin Salih?»
«— Benim» dedi ve koşarak yanına gitti, başını dizlerine koyup hıçkıra hıçkıra ağlamağa başladı. Dakikalarca ağladı.
«— Neye ağlan Salih'im? Ağlama koçum...»
Saçlarını hafif hafif okşuyordu. Koç ha? Salih koç ha?.. Fakat ne olursa olsun bir şeyler yapabilirdi. Her insanın ölünceye kadar yapabileceği bir şeyler vardı. Her insan da, kör topal bunu yapıyordu. Mesele iyiyi kötüden ayırabilmek.
Bir kelime söylemeden kalktı, odasına girip yattı. Artık Salih ne yapacağını biliyordu.
Beklenen Cuma
Akşehir, Cuma günü pırıl pırıl, mavisi sarışın ebrulu, serin bir yayla sabahına ve alışılmış, en büyük değer sayıla gelmiş temkinin sınırlarında zorla tutulabilen bir heyecana uyandı.
Akşehir artık üç beş büyüğün hazırladığı veya kabullendiği cümlelere göre yaşıyor, üstelik bunun böyle olduğunu da pekâlâ biliyordu. Akşehir'de artık başkaldırmaya meyilli tereddütler, patlayıverecek, "Yok ülen"ler, körpe dudakların bile ucuna kadar gelen alışılmamış cümleler vardı. Akşehir hâlâ oturuyordu, hâlâ oturmayı tabii görür gibiydi, ama Akşehir, artık oturmama-nın gerektiğini de seziyordu. Sanki kırk yıllık ata yurdundan göç gerekiyor, ama kendisine "Göç olmasa da olur" diyecek birini arıyordu.
Bu Cuma o Cuma idi. Bütün bu sallantıları yatıştıracak cümlenin beklendiği ve söyleneceği Cuma! Bilgi ve düşünce yetersizliğinin sığındığı Cuma!
Akşehir, İstanbullu Hocaya güveniyordu. Çünkü güvenecek birine ihtiyacı vardı:
istanbullu Hoca bilirdi. İstanbullu Hoca akıllı idi ve İstanbullu Hoca namuslu idi. Çünkü İstanbullu Hoca onların bilgi, akıl ve karakterinin idi.
Bozgun, istilâ, istiklâl, varlık, darlık, can korkusu, küçümsenme, hiçe sayılma, köleleşmek... Akşehir bütün bunları biliyor, değerlendiriyordu. Ama bunların; çete, Dersaadet, Padişah, Halife, Kuvayi Milliye, Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Gönülsüzlerin Haydar Bey, Mütâreke, Mütârekenin ihlâli, ihlâle karşı duruş, din, milliyet gibi şeylerle ve hepsinin de birbiriyle ilgisini, ilişiğini bilemiyordu.
Ve Akşehir, adamın başını fır fır döndüren bu keşmekeşin içindeki yerini, tutumunun ne olması gerektiğini öğrenmek, herşeyden önce bunu öğrenmek istiyordu:
Herkes daha ölçülü, herkes daha az konuşuyordu:
«— Selâmünaleyküm...» ve:
«— Aleykümselâmlar»ın bile tonu değişmişti.
Herkes belki de en sağlam gününü yaşıyordu. Ama baş ağrısından, halsizlikten söz açanlar pek çoktu. "Üzerine afiyet" lâfı belki kırk defa edildi.
Buna karşılık İstanbullu Hoca'yı ve va'zı ağzına alan yoktu. Yalnız çift kapaklı Serkisoflar sık sık kuşak arasından veya yelek ceplerinden çıkarılıyor, ikide bir:
«— Saat kaç?..» diye soruluyordu.
İstanbullu Hoca da hemen hemen aynı haldeydi. Sabah namazını evinin karşısındaki mescitte kılmış, oradan da doğru Ulu Camie inmişti.
Nihayet Kulaksız Hafız o yanık sesiyle Selâ vermeye başladı. Şimdi bütün Akşehir Ulu Camiye akıyor gibiydi. Yaşlara, başlara göre kurulmuş üçer beşer kişilik gruplar, ağırlık noktası sabırsızlık olan ve endişe ile ümit arasında sallanıp duran, duygularını şaşılacak bir şekilde gizleyerek, en ufak bir özelliği olmayan bir günün öğle esneyişini yaşarmış gibi, şundan bundan konuşarak, aşağıdan, yukarıdan, ara sokaklardan geliyor, camide toplanıyorlardı.
Ali emmi ile Köyceğizli Fırıncı Yaşar, kahvede başladıkları bahsi, imamlığı yapan müftü "Allahu Ekber" diyene kadar fısıltı ve ciddi bir sesle sürdürdüler. Konu Helvacı İsmail'in yavrusu üçüncü defa da ters gelen kısrağı idi.
Saflar omuz omuza kurulmuştu. Secdeye vardıkları zaman aralarında iki üç parmak ya kalıyor, ya kalmıyordu. Cemaat taşmış, avluyu da doldurmuştu. Arkalardaki bir sütunun dibine sığınan Salih, selâm verirken iki sağ önde, kalpak giymiş doktor Haydar beyi gördü ve dudaklarını aralayıp dilini oynattı: «— Hayırlısı...» Şaşırmış, biraz da sevinmişti. Farkına vardı ve yine ağzının içinde mırıldandı: «— Sevinecek ne var ki bunda?..» Ama bu soru türkü söyler gibi neşeliydi. Ve îstanbul'lu Hoca'nın birdenbire gürleyen sesiyle irkildi:

«— Ey cemaat-i müslimin!..» Vücutlar dizlerin üzerinde şöyle bir dikeldi, başlarda bir dalgalanma oldu. On saniye kadar sessizliğin içinde sanki Osmanlı Devletinin nabzı atıyordu.Alnı kırışık,belibükülmüş,fersiz kalan bütün gücünü çılgın bir hırsla ümide bağlamış bir sessizlikti bu.
Hoca'nın öksürüğü kubbede yankılandı. Bu gırtlağını temizlemek için değildi. Hoca sesinin perdesini ayarlıyordu. Ne kadar hafif konuşursa konuşsun rahatça işitilip anlaşılacağına güven getirdi. Artık sesle istediği gibi oynayabilirdi :
•— Ahvâl-i âlem bildiğinden de vahimdir...»
Salih, bir başbaşa konuşmanın perdesini ve hüzünle karışık samimiyetini taşıyan bu ses doğrudan doğruya kendisine hitap ediyor sandı; doktoru bırakarak derlenip toparlandı.
«—? Vahimdir. Ammaaa... Ses şimdi gürlü-yordu. Senin bilmediğin kadar da ümit doludur. Çünkü görmediğin, gaflet ve dalâletinle inkâra meylettiğin imkânlarla doludur.»
Ümit... İmkân!..
Dikkatler daha da kesinleşti. Dünyada yalnız, gelecek cümlelerin beklenişi vardı, bu cümleleri emmek ister gibi kapanan gözler, yere eğilen başlar, kısılan nefesler vardı.
«— Sen kendini yenilmiş, açık düşmüş bir pehlivan sayıyorsun. Sen kendini -ses kızgındı-tek sanıyorsun. Yola tek çıkmaya kalkıyorsun. Tek olan yenildi mi biter. O ne ateşlik gaflettir ki seni cemaatinden koparmış, seni imanından, emirinden ayırmış, seni sırf kendi başının davasıyla, gönlünün kavgasıyla başbaşa bırakmış. Şimdi sen -ses, hüzün tüllerine bürünmüştü- ağılında aç kurtla karşı karşıya kalmış bir kuzu gibisin. Şeriatten, ümmetten kopan, kendini her şey sanan aklın seni parçalamaya hazırlanıyor. Sarıldığın tek dal aklın mı? Tek misin artık? Uçurum seni yutacak. Kurtulamazsın. Uçurumun dibi tek kalanların, ümit gücünü surf aklına bağlayanların leşleriyle doludur. Kurtulamazsın!..
Artık İstanbul'lu Hoca yoktu. Üstlerinden kubbe kalkmış, siyaha yakın, kopkoyu lâcivert renkli ve sınırsız gökyüzünden, kâh uyandırmak için öfkeyle sarsan, kâh "Gel, hakka gel, hakikate gel kardeşim" diye rica eden cümleler yağıyordu. Artık bütün gözler yumuk, bütün başlar eğikti, nefesler tutulmuştu.
«— İslâmın kara günleridir bugünler. Bildiğinden de kara günler yaşıyorsun. Gafletin ebedi nuru da örtmüş, sen tek başına, çulsuz çuvalsız aklının peşine düşmüş, yol bilmez, yordam bilmez, iz görmez, başını alıp gidiyorsun, sırtını o ebedi nura dönmüş de, kendini kurtuluşa gider sanıyorsun. Uçurum seni yutacak, kurtulamazsın!..»
Doktor kendisini buraya getiren inattaki direnişin içten içe erir gibi olduğunu duyuyordu, istanbul'lu Hoca'yı gören, İstanbul'lu Hoca'ya bakan hatta muayene eder gibi bakan bir o idi. Görecek, anlayacak, hüküm verecekti. Bu iş kendisine bir görev olarak verilmişti. Sonunda Ho-ca'yla. vardığı hükme göre konuşacaktı. Rica veya tehdit... Hangisi uygunsa o yoldan Kuvâyi Milliye adına yardımını isteyecekti. Ama şimdi karşısındaki adamın yalnız kuvvetini anlıyor, onun söylendiğinden de kuvvetli olduğunu duyuyor, daha açık olarak da hakkında hüküm vermenin güçlüğünü kabul ediyordu.
Hocayı bütün dikkatiyle dinliyor, fakat aynı zamanda düşünebiliyordu. İlk adımı yanlış attığını anladı. Buraya peşin ve kesin inançlarla gelmiş, asıl yanıltıcısı Hoca^yı hocalardan bir hoca, kontrol şansını yitirmiş veya inkâr etmiş, tuttuğu tarafa kör taassupla ve katı bir görev alışkanlığı ile bağlanmış bir adam diye düşünmüş, bellemişti.
Halbuki daha ilk cümleleri onun en az kendisi kadar samimi, kendisi gibi ölçüp biçen, kısacası inancında yaşayan bir mücadeleci olduğunu gösteriyordu.
Üstelik, bu "Tek akü", sarsıcı, hiç değilse insanı üzerinde durmaya, düşünmeye zorlayıcı bir mesele idi. Herkes bir yol tutturursa, hedef aynı da olsa, herkes birbirine düşecek demek değil miydi?
Hoca'nm sesi birdenbire apatikleşti. Bir insan ancak bu kadar hissiz, tarafsız olabilirdi:
«— Tanrı ve onun sevgili kulu Hazret-i Muhammed.. -O, uyur sanılan, kendinden geçmiş görünen cemaat Hoca ile birlikte tekrarladı- Sal-lallahü aleyhi ve sellem sana felketin devasızı diye nifak'ı öğretmedi mi? Nifak mahvın ta kendisidir. Ve sen nifakın eşiğindesin. Kendini mahvolmuş sanıyor, tek bıraktığın aklının peşine düşerek, bir bozgun içinde, mahvına gidiyorsun. Koşuyorsun.»
Doktora, camide, hatta bütün dünyada yalnız Hoca ile kendisi varmış gibi gelmeye başlamıştı. Aklı, vicdanı, bilgileri ve görgüleri topyekün bir seferberliğe girmişti. Hoca'nın her cümlesi üzerinde bir otopsi yapar gibiydi.
«— Düşmanın bir mi? Sen ona bir daha ekle. Üç mü, beş mi? Sen ona bir de kendini ekle ve üçse dört,beşse altı de,ve sen sana en çetini oldun, bunu böyle belle!..»
Bu alışamadığı, bu bir benzerini görmediği ses ve bu önceden kestirilmesi güç düşünüş tarzı, bu kuvvet, bu dinç samimiyetle birleşince doktoru yeniden karar verme zorunda bırakıyordu.
Salih'e gelince, Salih şimdi sanki on oniki yaşlarında ve Harmanyeri'nde akranları arasında tertiplenen bir güreş turnuvasında, bir yarışmada idi. Heyecanlı, neşeli, kabına sığamayacak kadar sabırsız ve kuvvetli buluyordu kendini. Pek bir şey anladığı yoktu. Fakat arada sırada üç evvelki cümle ile son kelimeler arasında bir bağ kuruveriyor, sesin yardımı da buna eklenince en hoşuna giden anlamları çıkarıyordu. Bununla beraber ilk olarak duyduğu ve sonuna kadar da sürdürdüğü şey gururdu. Biraz garipsenecek bir gurur.

Çünkü, İstanbullu Hoca ile papazı, meyhanedeki Rumlarla buradaki cemaati birbiriyle karşılaştırmasından doğmuştu bu gurur.
Bu karşılaştırmayı elinde olmadan yaptı ve sonunda İstanbul'lu-Hoca'yı daha akıllı, daha bilgili, daha güzel dilli buldu. Papa*: sinsi, hileci ve dalavereci idi... İkiyüzlü idi. Bende Rumların farfaracılığına, nankörlüğüne ve kahpeliğine karşı burada dinleyen-, doğru mu, değil mi diye düşünen, doğru yolu bulmak için çalışan insanlar vardı. Salih seziyordu ki, bu cemaat doğru dedi mi bir, artık dağılmaz, yenilmez, dağlan devirirdi. Bu cemaati Salih tıpkı tıpkısına kendisine benzetiyordu:
«— Doğruyu bulmak da mesele ha...» diye mırıldandı ve aynı anda bir Hoca'ya. bir de doktor beye baktı. Doktor ona,iğne ucunda oturuyormuş gibi geldi.
Ve hoca şimdi bir hesap dersi verirmiş gibi devam ediyordu:
«— Seni birlik, beraberlik doğurdu, büyüttü, yüceltti. Bunu unutmuş, kendi başına gidiyorsun. Nereye? Uçuruma! Sen Müslümansın ve Osmanlısın.»
Cami "Elhamdülillah" diye uğuldadı.
«— Hamd ile iş bitmez. Hem hamd ediyor, hem de kanından, etinden ayrılmak istediğini farketmiyorsun. Sedef-i dürr-i kâinat efendimiz "Çapulculuk, soygunculuk eden bizden değildir" buyurdu. Sen köyler basmaya, adam kaldırmaya başladın. O iki kâinatın övündüğü, o Hak'kın sevdiği kulu, "Müslim, dilinden ve elinden Müslümanların selâmette kaldığı kişidir" buyurdu sen din kardeşlerine illallah dedirtiyorsun. Uçurum seni yutacak.»
Hoca günün meselelerine kendi üslûbunca girmişti. Şimdi çeteleri, eşkiyalan lanetliyor, on-lann saldığı korkuya ve panik istidadına karşı en kuvvetli ittifakı ilân ediyordu. Doktor: "Bu konuda yapacağı başka bir şey yok" diye düşündü. Fakat aldanmıştı:
«— Haydutu yalnız Allanın ateşine bırakma. Yalnız bedduana sığınıp onun sana saldırmasını, tıpkı komşun gibi eli kolu bağlı bekleme. Komşunla birleş. Belki ona gelen belâ seni bir sonraki sıraya koymuştur. Birleşeceksin. Haksız kuvvet kullandı mı, haklıya da kuvvet farz olur, vâ-cib olur. Bunun yolunu konuşacağız.»
Hoca, doktorun gözünde bir başka mâna daha kazanmıştı: "Şu işi bir becerirse" diye heyecanla kımıldadı. Böyle bir şeyi ne kendi, ne arkadaşları düşünmüştü. Fakat şimdi, "Neden olmasın?" diyebiliyordu.
Hoca tekrarladı:
•— Sen Müslümansın ve Osmanlısın. Bunun ne demek olduğunu sana söyleyeyim mi? Dinle: Senin cedlerin defalarca ve defalarca Konstantiniyye diye sefere çıktılar.
Amma yalnız kanları bu fethin misilsiz şerefini elde etmeye yetmedi. Ve Arap dahi defalarca aynı şeref uğruna, başlarında Eyyub En-sâri'nin taşıdığı sancak da olduğu halde aynı sefere çıktılar. Amma bu emsalsiz fethe yalnız İslâm da yetmedi. Vakta ki senin kanın İslâmın imanı ile birleşti, işte o zaman Allah'ın takdis ettiği büyük feth müyesser oldu. Senin ikbalin, senin varlığın bu birliğe bağlıdır. Birinden kop-tun mu uçurum seni yutar, yutacaktır. Ve sen al ve yeşil sancağı unutmak üzeresin, birbirinden ayırmak üzeresin. Uyan.»
Doktor sarsıldı. Sıra şimdi Kuvâyi Müliyeye gelmişti. Gerçekten de, Hoca, onun düşündüğü anda aynı kelime ile gürledi:
«— Kuvâyi Milliye mi dedin? Bu nifakın ta kendisidir. Bu çulsuz çuvalsız aklın, tek aklın peşine düşüp uçuruma sürüklenen gafletin, kaa-til kastın ta kendisidir. Vatanı kurtaracakmış ha?..»
Hoca bu son suali kükrer gibi sormuştu. Hakaret dolu bir sesle devam etti:
«— Peki. Ya Çakıcı da vatanı kurtarmak için derse? Ya Sarıca çetesi, ya Çakırsaraylı güruhu, ya Şaşı'nın avanesi de aynı şeyi söylerse? Ya sen birini, ya ben ötekini seçersem? Söyle, nifak cehennemi bu değil de nedir? Bunu söyle!.. Seni senden ayırmak isteyene, koparmak isteye* ne, bunun için de en şaşkın, en âciz vaktini seçene uyacak mısın? Bunu söyle. Seni bekleyen uçurumu düşün, önce bunu düşün de söyle!..»
Doktor kendini bulmak için çabalıyordu. Büyük hareketler, büyük bayraklar isterdi ve bayrakların büyüklüğünü anlamak güçtü. Kabulün iyiniyeti, uyanıklığı ne kadar aziz ise red, din, eski bayraktaki direnişin iyiniyeti ve ümidi de o kadar meşru idi.
Bunu düşünmek doktoru sarstı. Ne demişti, Hoca, "Düşman üç mü, beş mi? Sen ona bir de kendini ekle ve dört de, altı de" dememiş miydi? Doğrusu da bu idi ve bu, Hoca'nın kastı için ne kadar doğru ise, doktorun benimsediği cephe için de o kadar doğru idi. "Eyvah ki savaşı önce kendi kendimize karşı kazanmak zorundayız" diye düşündü. Düşündü ki bunun da zoru vardı, çünkü savaşın sonucu, savaşın kendisinden de önemliydi. Sonucu alacak hak mı, yoksa bâtıl mı olacaktı? Ve bâtıl da kendini hak bilerek savaşacaktı. Milletlerin tarihinde böyle bir trajedi daha var mıydı?
Hoca samimiyetin büsbütün kuvvetlendirdiği mantık ve güzel konuşma gücü ile işte, cephesini gerçekleştirmeye girişmiş bile. Bu cephe altı asırlık geleneğin, şanların zaferlerin, refah ve gururların, asıl büyüğü imanın, inancın yarattığı Padişah ve Halife-i Ru-yi zemin adına -ne korkunçtu bu ya Rabbi- Yunan'a karşı değil, doktorun bulunduğu kardeş cepheye karşı savaşacak, hiç yoksa direnecekti. Ne korkunçtu bu ya Rabbi?Ve işte Allah evinde diz dize omuz omuza idiler.

Aynı dilekler için el açmışlardı. Aynı yolu arıyorlardı. Doktor önündeki safda, başı önüne eğik, gözleri yumulu, hafifçe sallanarak dinleyen genç irisine baktı. Yeni yetişmelerden, olsa olsa onsekiz yaşında arslan gibi biriydi bu ve belki de bir gün kendisiyle silâh silâha çatışacaktı, öyle mi? Hem de aynı kutsal dilek uğruna öyle mi?
Doktorun çene kemikleri oynamaya başlamıştı. Ve Hoca, en pinti bir hesapla cemaatın yüzde seksenine hâkim olmuş, kendi iklimine sürükleyip götürüyordu. Doktor gittikçe derinleşen korkunç bir uçurum görür, bağların bir bir koptuğunu duyar gibi oldu ve telâşlandı. Hoca'yı, büyük bir kuvvetin o kuvvet kadar büyük bu sözcüsünü başıboş bırakmamalıydı, önce doğru olanın tespiti şarttı. Uyandıracağı tepkinin korkusunu da duyarak konuşmaya karar verdi. Konuşacaktı. Soracaktı. Cemaati bir başka yönde de düşünmeye zorlayacaktı.
Keşke dün gece yapmak istediğini yapsa ve Hoca'nın kapısını çalsaydı. Fakat Salih'i aynı kapıda görünce vazgeçmiş, geri dönmüştü. Salih neden tokmağa dokunamamıştı? Bilmiyordu. Ama kendisi, o ayrılınca, pekâlâ yeniden gidebilirdi Hoca'ya. Bunu yapsa ne kadar iyi olurmuş.
Doktor acı bir pişmanlık duyuyordu şimdi. Hoca'nın aynı saatlerde evinde nasıl bir tereddüt içinde olduğunu bilseydi bu acı elbet de büsbütün ağırlaşacaktı. Hoca neler söylemişti bu arada? Hiç bilmiyordu. Yalnız kararını verip yeniden dinlemeye başlayınca vaazın artık bitmek
«— Kim birliği bozarak nifak çıkarırsa bizden değildir... Ve Allah bir olanlarla beraberdir!»
Hoca konuşmasının bittiğini öksürerek belli etti ve o anda da, o uyur gibi görünen cemaat kımıldamaya, mırıldanmaya başladı. Tek bir varlık haline gelen topluluğun konuşmayı benimsediği, onda beklediklerini bulduğu anlaşılıyordu, öyle mırıltılardı bunlar.
Vakit geçirmemesi gerekti. Doktor kımıldanmaların hareket, mırıldanmaların gruplar arası konuşmalar halini alacağını ve cemaatin birkaç dakika içinde dağılacağını biliyordu. Asıl kötüsü dağılmadan da önce hava kaybolacaktı.
Duyduğu kuvvetli heyecanı yenemeyeceğini anlamıştı. Bu boş çabalamadan vazgeçerek dizlerinin üzerinde mümkün olduğu kadar doğruldu :
— Hoca efendi...
Dili damağı kurumuştu. Sesini yanındakiler bile ancak duyabildi. Yutkundu, öksürdü ve zorladı : . — Hoca efendi!
Bu sefer nispeten iyiydi. Bozuktu ama işitildi, hiç değilse hoca işitti:
— Buyur doktor bey!
Demek tanıyordu kendisini. Mırıltılar bir an kesildi, başlar kendine doğru uzandı, göz)er yol aradı, sonra yine mırıltılar başladı:
— Haydar beymiş bu!..
— O burada mıymış?
— İşte işte, na ülen, Durmuş'un yanında. Başı kalpaklı.
— Sus ülen, ne deyecek bakalım.
Hoca kendinden emin, ama ne geleceğini pekâlâ sezmiş, bir çocuğa cesaret verir gibi, pek de ciddiye almadan, ama şefkatle pırıl pırıl gülümsüyor, doktorun konuşmasını bekliyordu. Doktor, bütün cemaat da beklemeye başlayınca konuşmak zorunda olduğunu, fakat konuşmak isteğinin çoktan eriyip gittiğini hissetti. Kötü durum. Dudakları ve damağı dilinde bir parça ıslaklık arayıp duruyordu. Boştu, dili de kupkuruydu. Hafifçe öksürdü ve üçüncü defa tekrarladı:
— Hoca efendi bizi irşad ettiniz. İmanımızı pekleştirdiniz. Yalnız...
öksürdü ve Hoca bu psikolojik anı kaçırma-
dl:
— Yalnız?., diye üstünlüğünü ilân eden gür bir sesle, bekliyorum der gibi tekrarladı.
— Yalnız pek iyi anlayamadığım bir nokta var.
Hoca bu defa yanılmıştı. O doktoru yine bocalayacak, susacak sanıyordu.
«— Nedir onlar?» diye yeniden araya girmek istedi. Fakat o küçümseme ve cemaatin dikkati doktoru belli belirsiz bir kızgınlıkla tahrik etmişti, bırakmadı:
— Belki de mesleğimin verdiği bir alışkanlık. Bizim için, meselâ diyorum, baş ağrısı yoktur, baş ağrıları vardır, yani, baş ağrısı değil, sebep mühimdir. Sırt ağrıları, karın ağrıları da öyle, dermansızlıklar, ateş basmaları, terlemeler de öyle. önce sebebi bulmalı, ağrıyı yapan basit bir soğuk algınlığı mı, yoksa içerden bir yara. bere, bir ur mu var? Bunu bilmeli.
Hoca sakalını sıvazlamaya başlamıştı. Şeyhülislâm efendi hazretlerinin, "Oğlum Mehmet Reşit efendi, senin için bir tek tehlike var, o tla gençliğin" deyişini hatırladı ve elini sakalından çekti.
Beride cemaat, bilhassa yaşlılar bu ağrı, sancı bahsi ile iyice ilgilenmişti. Doktorun hesabı doğru çıkmıştı. Şimdi hâkim duruma geçen kendisi idi. Sesi açıldı, tatlı, incitmeden vekârını buldu :

— önce hastalığın adını koymalı, başka hastalıkla karıştırmamak demek istiyorum Hoca efendi. Yoksa doktor hastası için, hastalığından da tehlikeli olur. Çok mühimdir bu, takdir buyurursanız. Bu yüzden de doktorlar...
Hoca bütün zorlamalarını iflâs ettiren bir sinir gerileyişiyle:
— Fazla uzadı galiba doktor bey... dedi. Doktor tatlı bir utangaçlıkla gülümsedi.
— Çok haklısınız hoca efendi hazretleri. Mazur görün. Dilim böyle konuşmalara pek yatkın değildir de. Diyeceğim şu •. Bazı kelimeler vardır ki, bunlar da can düşmanı hastalıklar kadar mühimdir, ötekiler insanın, bunlar da bütün milletin sağlığı ile ilgilidir. Bunun için ilk yapılacak şey bunların da ne olup olmadıklarını tespittir. Meselâ "Birlik"; yine meselâ "Nifak". Tam bir isabet ve derin bir vukufla izah buyurduğunuz üzere birlik Allahın takdis ve siyanetine mazhar olmuş en büyük kuvvet, nifak ise mahvın sebebidir.
Doktor acele konuştuğunun farkına vardı. Sebep de Hoca'mn "Fazla uzadı galiba doktor bey" deyişi idi. Yine farkına vardı ki, Hoca'nın
tesirinden tamamen kurtulamıyordu. Cemaatin ilgisini kazanmıştı, bu da yeterdi. Gerisini umursamayıp tane tane konuşmaya karar verdi. Bu susuş da tam yerine denk gelmişti. Kafalar harıl harıl işliyordu: "Sırt ağrısı - üşütme - ur -doktor yanıldıysa!.. Birlik, nifak, iyi ama, bu da bilinmeli. Nasıl bilinmeli? Bakalım ne diyecek?"
Ve doktor, beş on saniyelik susuşundan sonra, ciğerlerinin bütün gücü ile "Haşa" dedi ve yumuşak bir sesle devam etti:
— Haşa, en ufak benzetme kasdıyla söylemiyorum. Sadece anlamak istediğim şeyi daha açık belirtebilir miyim diye söylüyorum. Çakır-saraylı eşkiyası da, Sarıca zâlimi de, bunların benzerleri de "Birlik" kurduklarını, birliğin kuvvetini, nifakın yıkıcılığını iddia etmezler mi?
Cemaat hafifçe dalgalandı, Hoca'nın eli yine sakalına uzandı, fakat hemen dizinin üzerine, ötekinin yanına döndü. Doktor vakit bırakmadan devam etti:
— Bunların ne mal olduklarını, ne için birleştiklerini ne yapıp ne ettiklerini biliyoruz. İddialarının bâtıl oluşunu ispat edebiliriz. Fakat... -Doktor bir yutkunmadan sonra ciddi, müsamahaya, hele tâvize hiç yanaşmayacağını belli eden bir sesle devam etti-: Fakat iddialarını ciddiye almak zorunda bulunduğumuz bazı teşebbüsler var. Bunlar karşı karşıya gelince "Birlik" nerededir? "Nifak" hangi taraftadır? İnsan tereddüde düşüyor.
Hoca artık sağ eline söz geçiremiyordu. Sakalını sıvazlaya sıvazlaya sordu:
— Meselâ? -ve alaylı alaylı ilâve etti-: Mi-salli konuşmayı seviyorsunuz da...
— Meselâ Damat Ferit Paşa Kaoınesı uo vâyi Milliye.
Sustu. Başlar yine dalgalanmış, dikkatler yine pırıldamıştı. Hoca da susuyordu. Bir zorlayışla:
— Açık konuşun doktor bey... dedi. Doktor bundan açık nasıl söylenir acaba?
der gibi alnını kırıştırıp düşünüyor taklidi yaptıktan sonra tane tane açıkladı:
— İki taraf da söze vatanın, milletin selâmeti diye başlıyor ve birliğe davet edip karşı tarafı nifak ile suçlandırıyor. Bu da milleti şaşırtıyor.
Hoca'nın çıkışı sert oldu.
— Millet şaşkın değil. İyi biliyor.
— Doğrudur Hoca efendi. Millet inşallah dediğiniz gibidir. Fakat ben pek iyi bilmiyorum ve bizzat Kuvâyi Milliye de gösteriyor ki, bana benzeyenlerin sayısı epey kabarık.
Doktor uyanık davranmış, Dersaadet bile değil de Damat Ferit Paşa kabinesi demişti. Hoca bu kurnazlığı anlıyor ve iyiden iyiye sinirleniyordu. Doktor ondaki bocalamanın cemaate de sirayet ettiğini kestirince cesaretle konuştu:
— Kuvâyi Milliye'nin vatanı, milleti ve Zât-ı Şahâne'yi bugünkü zor durumdan kurtarmak gayesine dayanan gayretlerini nasıl bir nifak diye vasıflandırabilir, bu iddiasını nasıl çürütebiliriz? Hükümet eli kolu bağlı vaziyette ve düşmanın emr-ü kumandasında. Salâh ve necatımız için ne yapabilir? Hiç!..
Hoca gürledi:
— Hiç mi?
Doktor ise büsbütün yumuşadı:
— Anlamak istiyorum Hoca efendi. Ne yapabilir?
Başlar artık boyuna dalgalanıyor, bir Hoca'-ya, bir doktora dönüyordu. Her dönüş arasındaki üç beş saniyede beyinler harıl harıl işliyordu.
«— Hiç olur muymuş?..»
?— öyle ya na yapabilir?..»
Ve doktor memnundu. Meseleye kendi penceresini de açmıştı. Artık cemaat kasabaya yalnız Hoca'nın cümle ve hükümleriyle dağılmaya-cak, aralarından: "Ya len, Kuvva öyle dedikleri gibi değilmiş. Gönülsüzlerin doktor bey camide Hoca'nın annacına annacına alnına- söyleyiverdi" diyenler çıkacaktı.
El altından anlatmaya çalışmak başka, bu başkaydı. Doktor epey düşman kazanacağını da biliyordu. Ama değerdi. Korktuğu tek şey, Kaymakamın işe el koyup kendisini tevkife kalkışmasıydı. Eh, bu ihtimal için de alabileceği tedbiri almıştı. Allah kerimdi.

Hoca:
— Her şeyi, yapabilecek her şeyi yapar ve yapılabilecek her şeyi ancak hükümet yapabilir. Hükümet Zat-ı Şahâne'nin hükümetidir. Henüz sulh imzalanmamıştır. Sulhu imzalayacak olan ne hükümettir ne de yenilen ordular. Padişahımız efendimizin nüfuzu, dirayeti, riyaseti ve mu-vazene-yi âlemin icapları, ancak bunlar, fakat mutlaka bunlar kurtaracaktır vatanı ve milleti. Amma Ümmet-i Muhammed'i birbirine düşmüş, ikiye bölünmüş görmek düşmanın ihtirasını azdırmaktan başka bir şeye yaramaz.
"Yaramaz ya" diye düşünen başlar doktora
— Vaziyet bu ise elbette üogruauı. işitiyor ve iyi kötü biliyoruz ki.
Mahsustan öksürdü. Bu kısacık ara da düşüncelerin dalgalanmasına yetti •.
«— Biliyor muymuş? Ne biliyormuş ki?..» Doktor yine iddiasız görünmeyi başararak, sadece merak eden, öğrenmek isteyen biri gibi konuştu:
— İşitiyoruz ki, Kuvâyı Milliye Zât-ı Şahâ-ne'ye katiyyen karşı değildir. Siz onu Sarıca, Şaşı, Çakırsaraylı güruhuyla bir tuttunuz. Biz biliyoruz ki, Kuvâyı Milliye böyle eşkiyaları tenkil etmeye çalışmakta ve etmektedir. Sonra duyduğumuza göre Zât-ı Şahane de Kuvâyı Milliye'-ye karşı muhabbetkâr ve himayekâr imiş, teşvik ve teşci etmekte imiş.
Doktor en kuvvetli kozunu oynamıştı. Yapabileceği etkinin en çoğunu yaptığını, mırıltı ve kımıldanmalardan anladı, bu yüzden de Hoca'nm cevabı ne olursa olsun, üzerine gitmemeye karar verdi. Burada ve böyle bir anda sonuç alınamayacağım pek iyi biliyordu. Yine pek iyi biliyordu ki, sert bir çatışmada büyük bir çoğunluk Hoca'yı tutacak, hem de daha kuvvetle tutacaktı.
Beride Hoca da başka türlü düşünmüyordu ve o, doktorun tam zıddına, elinden gelen bütün şiddetiyle yüklendi:
— Yalan!..
Cemaat ürperdi, doktorun başı şöyle bir döndü. Fakat Hoca mükemmel bir dönüşle onu kımıldayamaz hale getirdi.
bu teşekkülün başınaa ouiunamai Rütbeleri ref edilen, çoğu gıyaben mahkûm olan sergüzeştçiler! Asıl tehlikeli olanlar bunlardır. Bunlardır ki, diğer eşkiya güruhunu kendilerine ilhak etmek, daha da kuvvetlenmek ister, razı olmayanları tepelerler. Böyle yaparlar ki milletin başına tam belâ olsunlar, ihtiraslarına ulaşsınlar. Onlar mal ve makam muhterisleridir. Re-sûlullah sallallahü aleyhi ve sellem "Bir koyun sürüsünün içine salıverilmiş iki aç kurdun sürüye yaptığı zarar ve bozgunluk, kişinin mal, şeref ve makama olan ihtirası ile dinine yaptığı zarar kadar olamaz" buyurdu. Bunlar işte onlardır ve bunların yanında Sarıca'lar, Çakırsa-ray'lılar zemzemle yıkanmış gibidirler. Çünkü devlet iddiaları yoktur. Devlet içinde devlet, devlete karşı devlet dâvası gütmezler. Onlar fetva da veriyorlar. Şeyh-ül tslâma karşı konuşuyorlar. Hangi bilgi, hangi ehliyetle? Fahr-i Kâinat efendimiz ne buyurmuş, hatırla: "Kim ehliyetsizliğine rağmen fetva verirse gök ve yer melekleri lanet eder", hatırla.
Doktor başını yere eğmiyor, söylediklerinde, inanç ve tereddütlerinde ısrar ettiğini Hoca'ya bakarak belirtmeye çalışıyordu. Fakat söyleyecek sözü yoktu artık. Olsa bile söylememesi gerekti. Hoca'nın otoritesini bütün şiddeti ile ortaya koymak kararında olduğunu iyice anlamıştı.
Sessizlik uzun, çok uzun gelen, herkeste bu etkiyi yapan bir dakika kadar sürdü. Hoca tam bir meydan okuyuşla başını daha da dikmiş, hatta hafifçe arkaya atmış bekliyor, doktorun cevap vermeyeceğinden emin bekliyordu. Sonra perde
bir hadîs ile bitirdi:
«— Aralarında belki de bu gayeye hulûs-ı kalb ile bağlananlar, belki de iman za'fının doğurduğu telâş ile halâs bu yoldadır diye nefsle-rini feda edenler vardır. Amma unutma ki bâtıl, yanlış zehab ile hak olamaz. Bâtılın mazereti yoktur. Aldanmayı önle, bunun için çalış. Gayretin idrâke mazhar olmazsa ellerini kavuşturup boynunu bükme, oturma. Gayretinden vazgeçmeyene acı, fakat cezasını ver. Bunu ihmal etme. Zira gaafil, bırakırsan kullan ile hakkı da zarardide edecektir. Devlet iddiasında bunlar. Bunlar Devlet-i Osmaniye'nin ve Muhammed ümmetinin kaderi üzerine kumar oynuyorlar. Meydanı boş sanıp külah kapma sevdasına düşüyorlar ve halâs yoluna kaya dikiyorlar. Farzı muhal ender muhal, tut ki sırf şahıslarını ve ihtiraslarını ilgilendiren bu emellerinde muvaffak oldular, beyliklerini kurdular, silâhlan, palalan ile ümmeti hükümleri altına aldılar. Sonu ne olacak? Cevap ver, sonu ne olacak? Susuyorsun. Cevabını sana ben diyeyim, dinle : "İdare ehli olmayana geçince kıyamete intizar et!"
Hadis-i şerifin önce Arapça aslını okumuş, Türkçesini kürsüye yumruk vurur gibi söylemişti ve son hitaplan, üslubunun dışında, belli bir şekilde daha çok doktora idi. Doktor elinde olmadan başını eğdi. Hoca'nın muzaffer edası kimseye batmıyor, aykın gelmiyordu. Doktor bunu anladı.
Hoca sakin bakışlarını cemaatin üzerinde ağır ağır, her safta tuta tuta dolaştırdı ve hâkim bir sesle sordu:
— İçinde bir tereddüdün var mı? Aklının yatmadığı bir şey var mı? Varsa sor, çekinme. Yatağına şüphe kurdu ile girme: Günahtır. Nahak yere vebal taşıma. Allanın evindesin. Buraya şüphe ile, endişe ile, tereddüt ile gir, fakat şüphesiz, endişesiz, tereddütsüz çık!

Bekledi. Sağdan soldan, ön ve arka saflardan-.
"Allah senden razı olsun" sesleri işitildi ve
cami on - onbeş dakikada ancak boşalabildi.
Doktor kendisiyle konuşmak isteyenlerin bulunduğunu anlamıştı. Fakat bunları görmemezlikten geldi, niyetleri de haliyle tavrıyla önledi. Yalnız Salih ona aldırmamıştı.
«— Merhaba doktor bey, hoş geldin» dedi.
Doktor donuktu:
«— Merhaba, hoşbulduk» diye cevap verdi
ve dönüp gitmeye hazırlandı.
«— Sana diyeceklerim var doktor bey. Mühim de.»
Doktor duraklar gibi oldu, ama bir şey söylemedi.
«— Akşam geleyim mi?» Doktor ona dikkatli dikkatli baktı. «— Ben Topbaşlarda olacağım!» Yürüyüp gitti.
Salih de, bunun «Oraya gel» demek olduğuna karar verdi. Heyecanlıydı, bu heyecanda da doktoru görünce duyduğu sevinç
vardı.
Dışarı çıktığı vakit ne yapacağını bilemiyordu. İstediğini yapabilse doğru Salim'in kahvesine gidecekti. Hem de koşar adımla. Fakat bu arzu için artık eskisindende cesaretsizdi. Artık eskisi gibi "Hıhıhı" diye sırıtacak cesareti kalmamıştı.
Niko'ların meyhanesinde görüp işittikleri Salih'i ta yüreğinden sarsmış, bir başka adam, o değilse bile bambaşka duyguların ve arzuların adamı yapmıştı. Bir sorumluluğu olduğunu şimdi artık seziyor, hatta anlıyordu. Bu sorumluluğu açıkça öğrenmek, bunu karşılamak için neler yapabileceğini, neler yapması gerektiğini bilmek istiyordu. Hem de hırsla. Fakat bunu kimden öğrenecek, bunu hatta, kime kabul ettirebilecekti? Değiştiğini, hiç değilse değişmek istediğini kime anlatabilirdi?
Bu arada: "Ah sağ kolum" diye hayıflandığı çok olmuştu. Bu noktada da takılıp kalacaktı. Bir sabah, sanki bir ilhamla, "Ne dırlayıp duruyorsun ülen Salih sağ kolun olmayacak, olmayacak işte. Sen bu halinde yapabileceğini yapmaya bak" deyiverdi. Ne yapabilirdi? Şimdi de işte bu sorunun buhranı içinde kıvranıp duruyordu.
Önce rakıyı bıraktı. Bu kararı verirken "Ego tskopso to krasi - şarabı keseceğim" şarkısını mırıldanıyordu. Rumcayı ve Rumları da bırakacağım, dedi ve onu da yaptı. İlk iş olarak, dükkânı devretti. Bu işler olurken Niko'nun babasıyla bir konuşma geçmişti •.
«— Niko?.. Bırak be Salih, Niko'yu, oynattı o galiba. İstanbul'a gitti.»
«— Ne yapacakmış İstanbul'da?..»
«— Ne bileyim ben. Sürünecek! Dönüş parasını bulsa bari. Ne gülüyorsun sen?..»
«— Ben mi? Hiç tuhafıma gitti de.»
«— Ne gitti tuhafına?..»
«— Aldırma barba. Dur dur, sıkma canını söyleyeyim. Niko'yla benim göbeğim bir kesilmiş galiba. Ben de İstanbul'a gitmeye hazırlanıyorum da ondan güldüm. Niko'ya "Oynattı" dediğine göre bana da zırdeli dersin gayri...»
«— Niye diyecekmişim?»
«— Ee öyle işte. Oğlun sapasağlam. Üstelik İstanbul'da eşi dostu vardır. Ben? Bende kol kanat kalmamış, üstelik orada bana Salih diyecek bir Niko var. O da karşılaşırsak! Anladın mı şimdi? Niko'ya oynattı diyen, bana zırdeli demez de ne der? Hıhıhı...»
Niko ile karşılaşmayı nasıl da istiyordu... Adama da:
«— Niko'yu görsem çok iyi olacak» demişti.
«— Daha adresini yazmadı. Gelince sana veririm. Ama yazar mı, yazmaz mı Allah bilir.»
Ve Salih arsız arsız bir "Hıhıhı" gülmüştü:
«— Öyle ya, öyle ya, gurbet hali bu, ne yapacağını, ne olacağını insanın kendisi de bilmez.»
Rakı yok. Rumlarla düşüp kalkmak yok, sırnaşıklık yok. Zar zor, ama bunları derhal yaptı. Peki sonra ne olacaktı? Bundan sonra yapacağı ne idi?
Salih'i artık çarşıda pazarda gören yoktu.
Hepsinde de Salih Hıdırlık tarafından geliyordu.
Bu acaip durum konuşulmaya başlandığı zaman ilk hüküm şu olmuştu:
«— Ne olacak? Beydoğdu'lu Hatçe'den geliyordur!»
Yaşlılar buna bir de küfür ekliyorlardı:
«— Aptessiz it sende...»
Fakat bir gün anlaşıldı ki, Salih daha öteden, Ucuzluk tarafından gelmektedir ve bu işin o kötü kadınla. ilgisi yoktur. O zaman da Salih kahvelerin Kuvâyı Milliyeden de önemli konusu olup çıktı.

Onu yine bir sabah, tepeler yeni yeni pembeleşirken, sokaklar daha alacakaranlıkken Ab-dil Ağa gördü. Doğrusu, bu bir rastlama değil, pusuya düşürme idi. Güllü'lerin. bahçesini köşeleyen daracık yolda bu un buruna gelivermişlerdi. Abdil Ağa şaşırmış gibi yaparak sormuştu:
«— Ne o len koçum? Nerden gelin bu saatte?»
«— Teferrüçten Abdil Ağa, teferrüçten, hıhıhı...»
«— Ödümü patlattın len. Teferrüç ne demek oğlum?»
«— Teferrüç mü?.. Sana doğrusunu deyem mi Abdil Ağa... ben de pek iyi bilmem, öyle derler işte. Amma çok merak ettiysen İstanbullu Hoca'ya soru ver, o bilir.»
Ve yürüyüp gitmişti. Abdil Ağa hikâyeyi anlatırken anlamını kendinin de bilmediği bir gülüşle :Teferrüşten gelirmiş len bak namussuza sen..» "diyordu. Bu lâf acaip bir şekilde herkesin hoşuna gitmişti.
* * «
Salih caminin arka kapısından çıkmış, ne yapacağını, nereye gideceğini kestiremeden duruyordu. Aklına o lâf geldi ve gülümseyerek düşündü :
«— Teferrüce mi çıksak acaba?.. Güpegündüz de olmaz ki.
Teferrücün aslı şu idi: Niko'ların meyhanesinde olup bitenleri gördükten sonra geceyi de, bütün günü de evde geçirmiş, cepheden getirdiği torbaya bakıp durmuştu. Ertesi sabah, ortalık daha zifiri karanlıkken kalktı, elini korka korka torbaya soktu ve dokunduğu madenin soğukluğuna alışmak ister gibi birkaç dakika öylece kaldı. Sonra elini birden bire çekti. Şimdi avu-cunda kocaman bir toplu tabanca vardı. Onu iç cebine yerleştirdi ve evden çıktı. Yandaki Halı-hânenin bahçesinden geçerek Çatırpatır'a vardı. Oradan da Hıdırlık'a doğru yürüdü. Yamaçtaki patikadan gidiyordu. Ucuzluk bağlarına vardığı zaman, ovanın doğu sınırını çizen Emirdağları-nın üstü ağarmaya başlamıştı. Biraz daha bekledi. Artık on onbeş adım ötedeki yaprakları da seçebiliyordu. Cebindeki tabancayı çıkardı ve namluyu bir çalı köküne doğrulttu.
Hayata daha tam anlamıyla yatmayan sol kol gerginliğine rahatça razı olmuyor, titriyordu. Tabanca, yirmiiki yıl ihmal edilen sol bileğe çok ağır geliyordu.
S Salih ümit kırıcı yirmi yirmibeş saniyeden sonra tetiğe bastı.Kararlama bir atıştı bu.Atışların en sağlamı!.. Fakat hedefi heyecanla ararken merminin iki adım sağa ve çok yukarılara vurduğunu gördü. Başında çavuş olsaydı tekmeyi çoktan kıçına yemişti.
"Eyi ki çavuş mavuş yok" diye gülerek mırıldandı.
Sonucu hiç de fena bulmuyor, daha doğrusu bulmamaya ve bu işin tam bir sabırlı talim işi olduğunu kabule çalışıyordu. İkinci mermi daha da uzağa vurmuş, üçüncüsünün ise nereye gittiğini bulamamıştı. Sol kol Jıer atışta biraz daha takattan düşüyor, daha da itaatsizleşiyordu :
"Bugünlük bu kadar, her gün üç mermi" diye düşündü. Üzerinde bir ciddiyet vardı. Kendini büyük görmek, mühimsemek istiyordu.
Dönüşte uzun müddet ağır şeyler kaldırıp indirdi. Bileği ve kolu kuvvetlendirmek lâzımdı. Sonra sedire oturup sekiz on toplu iğne ile çeşitli şekiller yapmaya başladı. Hızlı... hızlı... daha hızlı diye parmaklarını zorlayıp duruyordu. Bu kol, bu bilek ve bu parmaklar onun istediğini yine onun istediği hızla yapacak hale gelmeliydi.
İkinci deneme de aşağı yukarı ilki gibi geçti. Mermiler her seferinde nişan noktasından biraz daha uzağa düşüyor, çünkü bilek her atışta bir öncekinden daha fersizleşiyordu. O sabah bıkmadan usanmadan taşlarla talim yaptı. Attığı taşlar ya çok ağır, ya da çok küçüktü. Hafiflerle çalışmanın daha faydalı olduğunu farketmişti. Bu işi her sabah tekrarladı. Gitgide yalnız kolu değil, ciğerleri de açılıyor, kuvvetleniyordu. Kuvvet ve çevikliğini duymaya başlamıştı. Bu ona
su katılmamış hatta mutluluğa yakın bir neşe veriyordu. Artık uzun yürüyüş ve atlayıp zıplamalardan sonra bile nabzında da, nefesinde de fazla bir artış olmuyordu. Bir sabah karnı kadar büyük bir taşı kaldırıp da altı yedi adım öteye
fırlatıverince:
"Ah sağ kolum, ah, o da olacaktı ki" diye eseften çok gururla mırıldandı. Çünkü artık kendini eskisi gibi aciz hissetmiyordu. Kendine karşı güveni belirmişti, çok şey yapabileceğine inanıyordu artık. "Ah sağ kolum" deyişi o eski deyişlerden bambaşkaydı. "Sağ kolum da olsaydı dünyayı alt ederdim" demek istiyordu.
Onuncu gün mü ne idi, mermilerle düşünce ve kastının aynı şey olmaya başladığını gördü. Salih hangi noktayı seçiyorsa, kurşun da orayı damgalıyordu. Toplu ile konuşur gibiydi. "Hadi bakayım oğlum-, şu budak var ya, bildin değ mi? Uçur bakayım!.. Gümm..."
Ses Kapıkale'de kademe kademe yankılanır ve toplu sanki çapkın çapkın göz kırparak:
"Buydu değil mi?.." derdi.
Fakat namlusu ve topu nikelâjlı tabanca ile çekiştikleri hatta sövüp saymaya kadar vardıkları da oluyordu.
«— Eyi dinle beni Tekgöz. Hani şu gâvur parasına benzeyen bi taş var ya .. çaktırmadan bak len, yan gözle, gördün mü? Yeter len! Ahooo, gün doğuyor. Amma da güzel ha! Alma da, moruna da kurban olayım! Uyuma len Tekgöz. Ben mahsustan derini bunları. Bizi görmedi sansın. Şimdi biz birdenbire bir döneceğiz: Zımba! Çaktın mı manzarayı. Ve sonra mırıltı fısıltı halini alıyordu.

«— Kır... iki... uv!..»
Fakat:
«— Çüşş!.. Çüş, eşeğim çüş!..»
Çünkü o gâvur parasına benzeyen taş olduğu yerde, olduğu gibi durmaktadır. Artık çekişme başlar:
«— Çüş sana ülen. Yangından mal mı kaçı-rın? Acele başka telâş başka!»
?— Dırlansam ne yapan?..»
«— Hadi hadi, kör sende...»
«— Asıl kör sensin, beyinsiz!»
«— Ağzını topla da yapacağın işe bak. Bu sefer de beceremezsen it ölüsü gibi gömerim seni vallaha...»
Toplu bu kurusıkıdan yılmış gibidir, ikinci denemede taş kurşunu yiyince tıpkı ördek gibi bir arşın havaya zıplar.
«— Hadi bi öpeyim de barışalım!..»
Hergün biraz daha uzaktan ve biraz daha çabuk. Bu iş olup bitmişti. Şimdi mesele : "Ben ne yapayım?.." diye sorabileceği adamı bulmakta idi. Doktoru camide görünce kabına sığmayacak kadar sevinmesi işte bu yüzdendi. Mahpushanenin üstüne kapanan demir kapısı açılacaktı. Salih hayata kavuşacaktı. Bu da ancak doktorun sayesinde olabilirdi. Bundan emindi.
Babil kaç mil!.. Tam yetmiş!
Mum ışığında gidilir mi? Gidilir de, gelinir de!..
Kocaman, yusyuvarlak, turuncu bir ay Emir dağlarından yenice kurtuluvermişti. Topyeri, Ço-bankaya ve minareler gümüşle yıkanır gibiydi. Fakat sokaklar karanlık mı karanlıktı. Kemiğe hasret itler uluyor, ciğer nedir tanımayan bir kedi, neslinin beyin zarını tırmalayan miyavlarna-larıyla damdan dama düello yapıyordu. Yanaki'-nin meyhanesinde kasap havasının biri bitiyor, biri başlıyordu. Hristaki-Mavridis kardeşler: "Bunlar İstanbul'a, hele Atina'ya gitseler meşhur olurlardı be." dedirttikleri akşamlarından birinde idiler. Masalar bahçeye kurulmuştu. Lüks lâmbası küçük havuzun üstünde, dev gibi zerdali ağacının dallarından birine asılmıştı. Çerkeş Reşit yine orada idi, fakat Niko ve daha birkaç delikanlı yoktu. Müslüman evlerin çoğu uykuya varmış, geri kalanları da uykuyu arıyordu.
Salih duvar diplerinden yürüye yürüye taş medreseyi geçti. Ara sokaklardan birine saptı ve soldan üçüncü evin kaldırımla bir kapısını tıkırdattı. Kapı hemen açıldı. İçerdeki sanki onun ayak seslerini bekliyordu. Girdiği avlu zifiri karanlıktı. Salih durakla di.
Kalın, tok ve duygusuz bir ses .
— Gel... dedi.
kapıdan çiKtıar. pırıl görünüyordu: Bir iç avluda idiler. Sağda ahır olacaktı. Salih bir atın, dudaklarını birbiri üzerine titreterek soluk koyverdiğini işitti. Şimdi önündeki adamın gövdesini iyice seçebiliyordu. Bu dev gibi bir şeydi. Sola döndüler.
İki basamak çıkıldı. Yandaki pencereyi sıkı-sıkı örten perde çok dikkatli bakınca bile ancak belli oluyordu. Adam kapıyı açınca Salih odanın bir tek mumla aydınlandığını gördü.
İçerisi sigara dumanı ile doluydu. Hava iyice bayatlamıştı. Salih'in gözüne ilk çarpan, avcı biçimi elbise ve kalpağı ile doktor oldu. Dipte, ocağın yanındaki köşede bağdaş kurmuş oturuyordu.
— Gel bakalım Salih onbaşı... dedi.
Onun da sesi donuktu. Bir tuhaf oldu. Güvenemedikleri, hiç değilse benimsemedikleri belliydi. Kapıyı açan adam kuru bir ev sahibi nezaketiyle :
— Buyur, otur... dedi.
Salih onun gösterdiği yere diz çöktü.
— Merhaba. Doktor söylemişti.
— Merhaba, diye karşılık verdi ve "Merhaba, merhabalar" altı defa tekrarlandı. Odada altı kişi vardı ve Salih bunların, ev sahibi dahil dördünü tanımıyordu. Fakat ev sahibini kestire-biliyordu. O, kendinden efsane gibi bahsedilen Halis olmalıydı. Yıllarca önce Hacı Yakup Ağa-nın kızma vurulmuş, ağa vermeyince de Akşehir'i bırakıp gurbet ellere gitmişti.
Salih, onun ardından kendine kıyan kızın adını da biliyordu. Çünkü bu gönül macerası için yakılan türkü harpten önce dillerden düşmezdi. Halis'in demircilik yaptığı, fakat Topbaşların vaziyeti bozulduğu için dükkân açamadığı söylenirdi. Sonra sonra onun da öldüğüne dair bir rivayet çıkmış, unutulup gitmişti. Doktor odadakileri yanındaki yamru yumru ve kırk, kırkbeş-lik adamdan başlayarak tanıttı ?.
— Yüzbaşı Hamdi... Mülazımı evvel Niyazi... Rıza'yi bildin, Ali çavuş; benim sıhhiye çavuşumdu... Sen Topbaşların Halis'i tanıman, değil mi?
Salih:
— Biz yetişmediydik, dedi. Doktor sevgi taşan bir sesle •.
— Haliü, işte bu aslan, dedi. Şark cephesinden geldi.

Salih de ona karşı aynı heyecanlandıran sevgiyi duymuştu. İyice görmek istiyordu. Fakat o, sigara dumanlarının bütün bütün fersizleştiği mum ışığının varamadığı köşede diz çökmüş oturuyordu. Elleri dizlerinin üzerinde idi, gövdesi dimdikti. Yiğit bir alçak gönüllülüğün dev gibi yontulmuş heykeline benziyordu.
Doktor birdenbire, yeniden donuklaşan bir
sesle:
— Söyle bakalım, onbaşı... dedi.
Salih kendine söylediğini hemen anlayamamıştı. Şaşaladı ve toparlanmak için işi şakaya vurdu:
•— Hangi onbaşı be doktor bey? Zevklenin mi benimle? Bizim onbaşılığımız kalmış mı?
Gülümseyen filan olmadı. Doktor:
— Mühim diyeceklerim var dediydin...
— Dediydim. Var...
îyice bocalıyordu. O doktorla başbaşa konuşmak istemişti. Mühim dedikleri de haber maber değil, içini kemirip duran dertlerdi, kendisi idi. Şimdi ise, burada kendisinin lâfı olmazmış gibi geliyordu.
Doktor, yumuşak, pes bir sesle, ama bal gibi emretti:
— Haydi söyle!.. Salih yutkundu:
— Ben... Şey... Bundan yirmibeş gün önceydi. Bi gece Niko'ların... Hani şeyine... Meyhanesine gittiydim.
Yutkundu yine. Utanıyordu:
— Bahçeden girdiydim. Baktım ortalıkta kimseler yok. Perdeler de iyice çekilmiş, çalgı sesi de gelmez. İçime bi kuşku düştü. Usulcana yanaştım, aşaneye girdim. Bi de ne göreyim? Hani ben Rumcayı çatpat sökerin ya... Çocukluğumdan... Bütün kodamanları toplanmış içerde. Papaz da orda. Bi harhar bi gürgür. Meğer Trabzon'daki büyük bi papazdan mektup gelmiş. Herif paralı, silahlı yardım istemiş. Bi çeşit seferberlik senin anlayacağın. Pontus'u kuracaklarmış. Papaz hepsini bi coşturdu, bi coşturdu. Tıpkı bizim İstanbullu Hoca gibi. Onlar da kavil-leştiler. Niko ile beş on arkadaşı hemen yola çıktılar. Ancak, hani bi manifaturacı Vasil var ya? îşte o mugayir kaldı. Yazık herifi sıkboğaz edivereceklerdi. İyi direndi, doğrusu bu ya.
Biraz durakladı. Sonra tuhaf bir gülüşle itiraf etti:
söylemesi lazımmış gibi, önleyemedi.
— Şu İstanbullu Hoca hani hiç de iyi etmiyor, öle bi kanıyorlar ki ona...
Doktor, sardığı sigarasını doğrulup mumdan yaktı. Bu sırada yüzünün çizgileri büsbütün derinleşmiş, kederli bir hal almıştı. İki üç nefes çektikten sonra:
— Doğru, dedi.
Bu "Doğru" anlattıkları için mi, yoksa İstanbullu Hoca için miydi bilemedi. Doktor gözlerinin içine bakıyor ve susuyordu. Salih duyduğu tedirginlikten kurtulmak ister gibi konuştu:
— Ben de elimden geleni yapmak isterin. Doktor donuk bir sesle :
— Yap, dedi, iyi olur.
— Yapayım ya, naşı iyi olacağını ben de bilmen. Sen ne yapacağımı de bana.
Sesi öfkeliydi. Doktor gülümsedi. Galiba kararını vermişti.
— Ali Emmiye git, her şeyi anlat ve o ne derse yap!
Salih biraz tereddütle:
— Amma doktor bey, dedi. Ali Emmi, İstanbullu Hoca der, bi daha demez.
Doktor soğuk bir sesle :
— Bakma sen ona; dediğimi yap. Gider önce bir elini öpersin. Bizden selâm söylemeyi unutma... dedi.
Salih, "Vay moruk vay, diye düşündü; demek Ali Emmi Kuvvacılarla bir olmuş..."
Salih boynunu büktü:
— Git dersen gideyin.
Doktor gülümsedi ve yüzbaşı Hamdi'ye baktı. O da omuzlarını, "Sen bilirsin" gibilerden, oynattı. Bir şey söyleyen çıkmadı. Bu da "Kal" demekti. Salih sevindi.
Mumun alevi milyonlarca kilometre uzaktaki bir yıldız gibi hafif titreyişlerle küçülüp büyü-yordu. Turuncu aydınlık odanın köşelerine doğru önce süt rengi, sonra gri, daha da sonra barut rengi bir hal alıyor, sigara dumanları da onun aksine, köşelerde ancak farkedilebilen bir akışla ocağa doğru kayıyor, yaklaşınca da dönemeç yapan bir ırmak gibi birdenbire hızlanarak bacanın çekişine kapılıyordu.
önce kim kiminle konuşacaktı, bunu tespit ettiler, sonra da neler söyleyeceklerini kararlaştırdılar. Doktor:
— Tam da ayın ondördüne denk geldi. Şimdi sokaklar gün gibidir. Yoksa hemen bu gece bitirirdik bu işi... dedi.
Yüzbaşı Hamdi bıyıklarını buruyordu:
— Yarına kalmayalım be doktor, dedi ve mülâzime döndü: Ne dersin Niyazi?

O da doktordan özür diler gibi cevap verdi:
— Bir mahzur yok sanırım. Doktor kabul etti:
— Pekâlâ. Hocaya ben gideceğim demek. Ama sana bir şey diyeyim Hamdi, Küçük Hacı daha tehlikelidir. Her naneyi yer dikkatli ol; yumuşak başla, sert bitir ve övebildiğin kadar öv,hoşlanır bundan,böylece de ancak sen ayrıldıktan sonra düşünmeye başlar. Niyazi'nin işi kolay. Ali emminin dediğine göre, Mumcu yan hazırmış. Mesele bugün Hoca'nın yaptığı aşıyı çürütebilmekte. Bunun için de hepimiz şu dört noktanın üzerinde duracağız: Kuvâyi Milliyenin ilk hedefi, vatanı ve zât-ı şahaneyi düşman baskısından kurtarmaktır, bu bir. Fırkalarla ve siyasetle hiç bir ilişiği, hiç bir makam ihtirası yoktur, bu iki. Kurtuluşumuz ancak Kuvâyi Milliye sayesinde mümkündür, çünkü zât-ı şahanenin ve hükümetinin eli kolu bağlıdır. Padişahımız, Kuvâyi açıktan açığa tutamıyorsa bunun sebebi düşmanın eline düşmüş bulunmasıdır-, yoksa gönlü bizimle beraberdir, her fırsatta elçiler göndermekte teşci ve teşvik etmektedir, etti üç. Dördüncü de, bize karşı duranlara, hele işimizi güçleştirenlere zerre kadar acımayacağız. Tamam mı?
Odadakiler "Tamam" diye mırıldandı. Doktor :
— Bir de, dedi. Sırasına getirip şunu söyleyin : Akşehir bize müzahir olursa civardaki eşkıyalar, derhal temizlenecektir. Halkın temayülü de bizedir, eşrafın göstereceği anlayışsızlığın vebali büyük olacaktır.
Bir sigara daha sararken sözünü yine aynı kelime ile bitirdi:
— Tamam mı? Tamamdı.
— Şimdi bir bir çıkalım. Hayvanları, Ali Çavuş ile Rıza, Medi-esenin arkasında hazır tutar. Ne olursa olsun, hiçbirimiz yarım saati geçirme-yeceğiz. Hazırlanalım.
tor, sonra yüzbaşı, sonra mülâzım, sonra çavuş, Rıza ve Halis. Salih'in ağzını sulandıra sulandıra fişekliklerini kuşandılar, filintalarını aldılar. Doktor:
— önce ben çıkayım, en uzağı benimki, Salih'le beraber gideriz. Hadi Salih... dedi.
Fakat eli kapının mandalında durdu:
— Islık çalınıyor... Halis:
— Müsaade buyur, diye dışarı çıktı. Islık bu sefer daha açık işitildi. Rıza ;
— Haşim, dedi.
Halis bahçe kapısını açtı, içeri bir gölge kaydı. Beraberce geldiler. Salih Haşim'i tanıyordu: terzi yanında çalışırdı, onsekiz yaşında ya var, ya yoktu. Odaya girince, nefes nefese:
— Doktor bey, dedi, zaptiyeler sizin evi bastılar. Seni sordular. Anan yok dedi. İnanmadılar, her tarafı aradılar. Aralarında Seyit de vardı. Bana usulca, Hoca haber vermiş kaymakama, dedi.
Doktor sordu:
— Gittiler mi? Haşim:
— Yoo, dedi. İkisi sizin orada, ikisi de Hoca'nın evi önünde bekliyorlar. Sabaha kadar da duracaklarmış.
Yüzbaşı:
— Sen gitme artık doktor, dedi. Doktor, dalgın dalgın;
— Gitmek asıl şimdi icap ediyor galiba, diye söylendi
Salih hiç bir şey anlamamıştı, ama te" der gibi güldü.
— Tamam. Bizim işimiz üç dakika ya sürer ya sürmez. Hadi eyvallah, gel Salih.
Bahçeye geçtiler. Ay artık iyice yükselmişti. Ağaç gölgeleri dantelalar örüyor, yapraklar, damarlarında su yerine nur dolaşıyormuş gibi, sanki içten içe, aydınlık görünüyordu. Kâinat masmaviydi, dağ tepeleri mavi, gökyüzü mavi, gölgeler bile maviydi. Ayın sarışın ışıkları farkedilmiyor, onlar bile mavi sanılıyor, insana mavi esintiler içinde uçüyormuş gibi bir duygu geliyordu.
Doktorun içine birdenbire bir hüzün çöktü. Bir hüzün ki asla, asla kaybolmayacak gibi geliyordu ona. Ve doktor hayatın bu hüzünle başladığım, bitiminin de bununla olacağını ta can-evinde duydu. Hayatın çekirdeği bu hüzündü galiba!

Allah'a imânı hiç bir macerasında, maceralarının hiç bir anında sarsılmamıştı. Tertemiz bir Müslümandı. Talihin en kötü oyunlarında bi-lo sitemi uklının ucundan, gönlünün kıyısından geçirmemişti. Fakat işte kâinatın masmavi bir nurla yıkandığı bu gece, bu eşsiz güzellik karşısında bu derin, bu avuntusuz, bu devasız hüznü önleyemiyordu.
Dünya bu kadar yaşamalı, bu kadar güzel olsun, insanlar imanı ta kendisi saysınlur da, bu korkuyu, bu zifir gibi karanlık, bu km, kan, dai-
Hırsiar, kuçuk nesapıeu, reksizlikler, yüreksizlikten de beter uyuşukluklar, kararsızlıklar önlenemesin, çöküntüyü önlemesi gerekenler hazırlasın çöküntüyü ha!
İsyan mı? "Haşa!.."
Doktor isyana kapılacak, hatta meyledecek tıynette değildi. Fakat bu hüznü önleyemiyor, bu hüznü insanoğlunun kaderi saymaya başlıyordu.
Hayır, buna sebep bugün içinde bulunduğu durum değil, memleketinin durumu değildi. Sebep istanbullu Hoca'nın va'zı değil, Istanbul'lu Hoca'mn gammazlığı ve ona kananlar, körü körüne aldananlar değildi.

Mesele bundan, bugünden ibaret olsaydı, ancak kuvveti kamçılanır, kavga iştiyakı körüklenirdi. Nitekim öyle de olagelmişti. Fakat...
Doktor, Salih'in iki adım önünde, başı eğik, hafifçe kamburu çıkmış, elleri külot pantolonunun ceplerinde ağır ağır yürüyordu. Salih onu başlangıçta düşünceli bir karar arıyor, bir şey tasarlıyor sanmıştı. Fakat yavaş yavaş bitkin ve çökkün olduğunu anladı. Deminki, o mum ışığındaki, dünyanın dönüşünü değiştirebilecek gibi görünen adam bu muydu?
' Çelimsiz yapısına anlaşılmaz bir kuvvet, hatta heybet veren avcı biçimi elbisesi ve çaprazlama astığı filintası doktorun çökkünlüğüne şimdi, bu ışık dantelâlarının arasında bir belirip, bir kaybolurken ancak trajik bir görünüş verebiliyordu, başka değil.
Doktor birdenbire:
— Biraz oturalım, dedi. Nasıl olsa vaktimiz var.
Salih, "Çok" emri almış gibi çimen yolun kıyısına çömeliverdi. Doktor da yavaş yavaş oturdu.
Evet mesele bundan, bugünden ibaret değildi, öyle olsa kuvveti artar, kavga iştiyakı kö-rüklenirdi. Nitekim öyle de olagelmişti. Ama doktor, bahçeye çıkar çıkmaz bütün benliğini, hem de metafizik yönleriyle birlikte, masmavi esintiler içinde dalgalanır bulmuş ve aynı anda bu hüznün, yani bu ikiliklerin, bu hırsların, bu yüreksizlikler ve kararsızlıkların, sebep oldukları gaddarlıklarla birlikte sürüp gideceğini, çünkü sürüp geldiğini, bunun yani bu duyduğu avun-tusuz, bu devasız hüzünün hayata eşit olduğunu sezivermişti.
Kâinat hep böyle masmavi nurlar, masmavi esintiler içinde dönüp duracak, güller hep aynı enfes renkleri ve kokuları ile açacak, ormanlar şarkılarını ebediyete kadar söyleyecek, dereler, ışık oyunlarının binbir çeşidini tekrarlayacak, tekrarlayacak; aşk insanı daima, Tanrısına yaklaştıracak, Tann daima gönüllere ve dağ başlarına rahmetini yağdıracak, fakat insanlar, daima, daima, daima yaşadıkları sürece daima bu güzellikler için, bu aşk için ve Tanrı için gaddarlaşacak, bu zifir gibi karanlık, bu kan, kan, sadece kan kokan faciayı oynayacaklardı.
Zafer çoğu zaman haksızın, kalleşin, döneğin olacak, binde bir hakka, fazilete, hakikate akılla beslenmemiş iyi niyetlerin canavarlıkları kovalayacaktı.
Doktor yenilmez hüznünün içinde bu kaderi kıyametlik görüyor, mücadelenin, iyi - kötü, doğru-yanlış mücadelesinin kıyamete kadar süreceğine inanıyordu.
Saniyelerin sert tırtıllarını, insanın sinirlerine sürte sürte geçmekte olduğunu artık Salih de duymaya başlamış, mehtabın romantik büyüsünü de, katıldığı maceranın neşe veren heyecanını da kaybetmişti. Bu saniyeler, bu zaman boş geçmiyordu, çok ağır yükleri vardı. Salih bunu seziyor, fakat bu yükün aslı astarı nedir, bilmiyordu, iyice tedirgin olmaya başlamıştı. Eli istemeden iç cebine gitti. Tekgöz'ün soğuk topunu okşadı. Bununla da avunamadı, yine elinde olmadan üstelik ilk aklına gelişinde "Edepsizlik olur" dediği halde, damdan düşer gibi •.
— Daldın doktor bey, deyiverdi.
Belki de konuşmak istiyor, nişancılığından söz açmak için can atıyordu. Belki de sabırsızlığına hükmedemeyişi sırf bu yüzdendi. Doktor içini çekti:
— Öyle oldu Salih. Sıkıldın mı?
Sıkıldın mı diyeceğine sövse, terslese daha iyiydi. Telâşla açıkladı:
— Estağfurullah. Ondan değil. Hani diyeceğim bir şey var da.
Doktor da artık konuşmak, hüznünden sıyrılmak istiyordu.
— De tabii.
-Şey,övünüyor sanma aman.Sen biliyon mu hem şimdi tabancayla na bu sol elimle güldü- sanki başka elim varmış gibi sol »limit dedim. Uçan kuşu vuruyorum.
Doktor şöyle bir kımıldadı, ona doğru baktı. Salih utangaç bir sesle:
— Şimdi sen inanman de mi? dedi ve bir anda tabancasını çekti. Doktor:
— Dur, inandım. Beni kuş mu sandın, diye güldü.
Güldü ama, aynı saniyenin içinde, Salih kendisini vuruverecekmiş de sandı. Salih sanki kendisini sırf bu iş için aramıştı.
O kadar yorgun muydu sinirleri, o kadar yıpranmış mı idi? Ve bu hüzne, İstanbul'lu Hoca'ya o kadar yenik miydi ki, esen rüzgârlardan hile sezdiğini kurmaya, dünyayı kendine düşman saymaya başlamıştı?
Utancını belli etmemeye çalışarak yine güldü :
— Nasıl oldu bu iş, anlatsana!..
Salih havayı tam istediği kadar samimileş-rniş buldu:
— Çok uğraştım. Her sabah talim yaptım kendi kendime. Ucuzluk taraflarında Kapıkale'nin altında. Papazı dinlerken öyle bir hırs basmış ki içime. Amma belki de o Vasil "Pis" dediği için bana oldu bu iş. Ne bileyim işte... Çok uğraştım.
Salih kendinden geçmişti:

— Bak istersen, dedi, hani şu günebakan var ya, fasulye sırıklarının ortasında?.. Onun ta göbeğini delivereyim sana...
Doktor bu sefer sesli sesli güldü ı

Salih de güldü:
— Şaka be doktor bey... Fakat tam bir istekle söylemişti.
Doktor, kendinden beklemediği bir çeviklikle ayağa fırladı ...
— Kalk gidelim şimdi.
Salih de, tam bir gösteriş yapmak hevesiyle boşanmış bir yay gibi kalktı ayağa. Doktor bu kuvvet ve çeviklik gösterisinin farkına varmıştı. Neşeden artık içi içine sığmıyor, ayın yaprak ve dal aralıklarından sızan ışıklarıyla şurası, şurası, şurası görülüp de burası, burası, burası görülmeyen Salih'e gülümseyerek bakıyordu.
"Her şey böyle" diye düşündü.
Her şeyin şurası, şurası görülüyordu da, burası, burası, burası görülmüyor, görülemiyor, bu yüzden de yokmuş sanılıyordu. Her şey bir bilanço, bir ortalama, bir muhasebe meselesi idi:
"Belki İstanbul'lu Hoca bile.." diye geçirdi aklından.
Belkisi yoktu galiba bunun. O da öyle olmalı, onun da göremediği, görülemeyen yönleri olmalıydı. Ve durum, Hoca'nın baktığı noktadan, elbette doktor için de başka bir şey olmayacaktı.
Hocayla dün gece, hiç değilse şu ihbardan önce konuşmalıydı. Ne iyi olacaktı. O zaman "Görünmeyen taraflar"ın ortaya çıkma şansı vardı. Şimdi? Doktor:
"Şimdi yok!.." diye üzgün . üzgün düşündü. "Yazık!"
Hoca'yı kazanmak ne kadar iyi olacaktı. Bu, Akşehir ve civarının kazanılıvermesi demekti.
Fakat deminki kadar üzülmeye, dünyayı o hüznün penceresinden görmeye de lüzum yoktu. Zira işte Salih vardı. Hem bunun böyle oluşu daha iyiydi; işin bir başka tadı oluyordu. İmanı kuvvetlendikçe de bu tad artacaktı.
Bileğini ışıklı bir bölgeye uzattı, eğilerek saatine baktı:
— Haydi Salih. Daha fazla vakit kaybetmeyelim.
Artık Salih'i, ilk kararı beraber vermişler, yola beraberce çıkmışlar gibi yakın buluyordu kendine. Hatta hafif bir minnet de duyuyordu ona karşı. İmanını tazelemişti.
Bahçenin arka sınırını çizen çelen'in yıkık bir yerinden sokağa atladılar. Doktor durdu:
— Hoca pek şaşıracak, dedi. Salih keyifli keyifli güldü:
— Pek şaşıracak tabii.
— Peki nasıl yapacağız bu işi?
Salih'in iş miş düşündüğü yoktu. Doktor gel demişti, o da geliyordu işte-, o ne derse onu yapacaktı. Sordu:
— Nasıl yapacağız?
Doktor anlatır gibi değil de, kararını gözden geçirir gibi konuştu:
— Ben o evi iyi bilirim. Rahmetli dayım otururdu. Yengem sattıydı Yağcılara, önce bahçeden gireriz demiştim. Amma doğru değil.
Salih bir şey anlamış gibi tasdik etti:
— Elbet doğru olmaz.
— Tamam. İyi dinle şimdi. Sen Çatırpatırdan çıkacaksın, ben de alttaki evin önünden gideceğim. İyi dinle!
— Dinliyorum doktor bey.
Ve doktor anlattı.
— Tamam mı?
— Tamam doktor bey.
— Anladın mı?
— Anladım doktor bey.
— Haydi öyleyse.
Yürüdüler ve Taşoluğu geçtikten sonra ayrıldılar.
Doktor köşedeki evin gölgesine sinmiş, Kızılca yokuşunu gözetliyordu.
İki zaptiye mescidin önündeki dibek taşına oturmuş konuşuyorlardı. Hoca'nın evinde, sokak duvarının üstünde yarısı görülen bir pencerede ışık vardı. İki dakika ya geçti, ya geçmedi, zaptiyeler ayağa kalkıp yokuşa doğru baktılar. Koşa koşa gelen Salih'in ayak seslerini doktor da işitti. Şimdi onları iyice görebiliyordu. Salih elini sallaya sallaya birşeyler anlattı, sonra üçü birden yukarı tarafa gittiler. Onlar İbre'ye saparken doktor da Hoca'mn kapısını çalıyordu.
— Kim o?..
— Aç Hoca efendi, ben çavuş Ahmet, haber getirdim.
Hoca pencereyi kaldırdı ve mandala bağlı ipi çekti, kapı açıldı.

Doktor evi iyi biliyordu. Solda, duvar dibinde çeşme vardı. Sekiz on adımlık, oldukça meyilli bir avlucuktan sonra dipteki odanın ve arka taraftaki verandanın altından geçilerek iç avluya varılırdı. Asıl ev, oturma, misafir ve yatak odaları ikinci katta, önü açık ve bahçelere, Hıdır-
rafı odunluk ve ahırdı, sol tarafta ise toprak tabanlı bir oda ile mutfak bulunuyordu. Hoca sordu:
— Hayırdır inşallah?
Doktorun bulunduğu yer iyice kuytuydu.
— Bir pusula... Candarma kumandanı yolladı.
— Doğru yürü, merdiven başında bekle, ben geliyorum.
Hoca pencereyi indirdi, doktor da dönüp kapıyı sürmeledikten sonra Hoca'nın dediğini yaptı.
Filintasını çıkarıp eline almıştı. Merdivenin altında, gölge tarafta duruyor.
— Hoca Allah vere de kalpağımdan şüphelenmese. O zaman iş çatallaşır, diye düşünüyordu.
Hoca biraz sonra merdiven başında göründü. Elinde iri bir yumak şeklinde sarılmış mum vardı. Işık yüzünü alttan aydınlatıyor, ona bir başka heybet veriyordu. Sırtındaki Şam işi hırkanın önü açıktı, gecelik entarisi ta topuklarına kadar iniyordu. Doktor Arabistan cephesinde geçen üçbuçuk yılını hatırladı.
— Ne imiş haber?
— Bir pusula.
Hoca'nın bir an tereddüt ettiğini sandı. Fakat aldanmıştı galiba. Çünkü çevik ve kuvvetli adımlar basamakları emin bir tempo ile bir bir gıcırdatmaya başlamıştı.
Hoca işte son basamakta, kendisine iki karış yukarıdan bakıyordu.
— Söyleyin
— Tanıdınız mı?
— îlk görüşte... Sustular.
— Yukarı buyur desem.
— Kusura bakmayın, vaktim dar.
Hoca pervasız bir yürüyüşle öne düştü. Avluyu geçerken mum artık pek lüzumsuzdu; ay tepeden ışık yağdırıyordu. İki basamak çıktılar ve tabam toprak, kireç badanalı odaya girdiler. Hoca kilim örtülü sediri göstererek •.
— Buyurun doktor bey, dedi. Şurada oturalım.
Doktor köşeye ilişti.
— Yok, yok, şöyle rahatça oturun ki ben de sizi misafir etmenin tadını rahatça duyayım. Ha şöyle.
Kendisi de oturdu. Mum hâlâ elinde idi.
— Rahatsız oluyorsunuz, şöyle koysanız. Hoca gülümseyerek mumu aralarına koydu
ve "Bekliyorum" der gibi doktora baktı. O gülümseyiş artık hep öyle duruyordu. Doktor ise iyice bozulmuştu. Söze nereden başlayacağını kestiremiyordu. İşin istediği gibi başlayıp bitmesi için ya Hoca şu ihbarı yapmamalı, ya da kendisini tanıyıverince böyle sakin ve pervasız davranmamalı idi. Durum bu olunca dudaklarına gelen cümleler mânasızlaşıyordu.
Hoca onun za'fmı iyice anlamıştı. Bir çocuğa cesaret verir gibi:
— Sigara içmem, ikram edemeyeceğim. Bir kahve desem, onu da siz reddedersiniz.
— Sağolun. Lüzumu yok. Rahatsız ettiğim için. Hele bu şekilde geldiğim için bağışlayın.
Hoca gayet sakin bir samimiyetle:
-Estağfürullah estağfürullah, dedi.Sizi daha önce bekliyordum.Mesela dün gece.
-Demek ondan da haberi vardı.
-Ya,çok iyi olurdu.Olmadı ama ne ise...
Öksürdü birdenbire kendini buldu.Evet,Hoca değerli idi.Çünkü aklıllı ve bilgili idi.Üstelik sağlam bir şahsiyeti vardı.İnançlarına bağlı idi.Samimi idi.Fakat buna karşılık kendisi pek mi değersizdi?Kendisi dürüst değil,inançlarında samimi değimliydi?Ve hayata hakikatlere Hoca'dan daha mı uzaktı.
Düpedüz soruverdi.
-Size bir şey soracağım Hoca efendi hazretleri.Bizi niçin ihbar ettiniz?
Hoca hal hatır sorulmuş gibi cevap verdi.
-Hem kendinize,hem ailenize hem de vatanınıza zararlı bir yoldasınız da ondan.
Doktor itiraz etti.Fakat Hoca sakin bir el işaretiyle:
-Bir dakika diyeönledi.İzah edeyim.Şurada doğup büyüdüğünüz,sizi yetiştiren bu güzel,fakat bu zavallı kasabada sizin gibi bir doktora muhtaç,yaşlı genç ne kadar hasta var? Siz bunları sıhhate,belki de hayata kazandırabilirsiniz.Halbuki siz bunu yapmıyor dabir çeteci gibi,hiçbir işe yaramayan ve yaramayacakların,bir takım maceracıların yolunda gidiyorsunuz.
Doktor başı önde eğik dinliyordu.Hoca büsbütün cesaret almış gibi sordu:
-Doğru değil mi?
-Değil.

Şimdi doktor Hoca ile gözgöze idi.Dimdik bakıyor ve o da gülümsüyordu.Bu irade düellosu beş saniye bile sürmedi.Hoca'nın dudakları hafifçe titremişti.Doktor bunu yakaladı ve artan bir güvenle konuştu:
-Doğrusu değil.Çünkü ve hayatın hastalıktan hatta ölümden beter olduğu haller vardır.Biz işte öyle günler yaşıyoruz.Yunan ordusu ta kalbimize kadar dayandı.Girdiği yerde ümmti Muhammed ölümü son halas çaresi sayoyor.Şimalde Pontus,Şarkta Ermeni hortlamak sevdasında.Ora halkı da inim inim inliyor.Ne yapayım böyle hayatı ben Hoca Efendi?Söyleyin ne yapayım?Misalle konuşmaktan hoşlanıyorum buyurmuştunuz,öyledir gene misal vereceğim.
Hoca sert bir şekilde mani oldu.
-Lüzum yok.Ne diyeceğinizi biliyorum.
İyi o halde, misali bırakayım.Fakat sonson sözümü dinleyin .Onu mutlaka söyleyeceğim.Bu size aittir.
Doktor meydan okur gibiydi.Hatta bir amir edasıyla konuşuyordu.
-Sizden kat-i ricamızdır.
Hoca boyun eğmedi ve aynı şekilde yukarıdan yukarıdan kesti:
-Afedersiniz.Biz diyorsunuz.Siz kimsiniz?
-Kuvvacılar...
-Haaaa...
-Evet,sizden kat'i olarak rica ediyoruz.Bu milli ve mukaddes hareket alehindeki konuşma ve tahriklerinize son veriniz.Düşününüz.Düşündükçe asıl yanlış yolun tuttuğunuz yol olduğunu anlayacak, bize yardım edeceksiniz. Bunu da biz ilminizden ve vicdanınızdan bekliyoruz.
Sustular. Doktor doğrulurken ısrar etti:
— Fakat mühim ve kat'î olan ilk ricamızdır. Aleyhdeki faaliyetinize son veriniz.
— Aksi takdirde?..
Hoca da ayağa kalkmıştı. Darbe umduğu kadar tesirli olmadı, doktor duraklamadan cevap verdi •.
— Aksi takdirde biz bunu temin için kuvvet kullanmak zorunda kalacağız... Maalesef.
Hoca güldü:
— Kuvvet, yani bu, öyle mi?.. Doktorun elindeki filintayı gösteriyordu.
— Maalesef...
— Hayırlı olsun...
Hoca'nın gülüşü artık açıktan açığa küçümseyen, hatta hakir gören bir hal almıştı.
— Ölüm mukadder doktor bey. Zaman ve şekil onun mânasını değiştiremez. Hayat da can kaygusuyla köpekleşmeye değmez. Kararınıza gelince tatbik için vakit harcamamanızı tavsiye ederim.
Doktor filintasını omuzuna astı:
— O benim selâhiyetim dahilinde değildir. Yalnız Hoca efendi, size tekrar söylüyorum. Yanlış ve zararlı yoldasınız, düşünün.
Hoca başını sağa sola salladı .
— Doktor bey, ben Zât-ı Şahâne'nin, Halife efendimiz hazretlerinin izinden giderim. Zerre inhiraf bana ölümden giran gelir.
Doktor fısıltıya benzeyen yumuşak bir sesle :
— Fakat Hoca efendi biz Zât-ı Şahâne'ye karşı değiliz ki... dedi ve kapıya doğru iki adım attıktan sonra asıl kozunu oynadı. Ve millet bizimle beraber Hoca efendi, bizimle beraber. Biz zannettiğinizden çok kuvvetliyiz. Sizin en yakınlarınızın çoğu bizimle. Asla ihtimal veremeyecekleriniz var bize yardım edenlerin arasında. Yoksa ben nasıl girebilirdim camiye ve buraya? Hoca ilk defa sesli olarak güldü:
— Hile ile... Doktor kapıyı açtı:
— Hile ile ne cemaat, ne de zaptiye kordonları aşılabilir... Allah hidayet ihsan eylesin Hoca efendi.
— Amin... cümleye...
Doktorun ilk niyeti bahçeden çıkmaktı. Fa kat yaptığı tesirin kaybolmasına veya zayıflama sına içi razı olmadı; "Delilik bu" diye diye sokak kapısına yürüdü. Filintayı yine eline aimıştı.
Düşündüğü gibi iki zaptiye neferi orada, yine dibek taşının yanında idiler. Salih de onlar la beraberdi ve tabancası elinde, yüksek ve şa kaçı bir sesle birşeyler anlatıyordu. Kapı açılınca birden durup baktılar.
Doktor:
— Gelin buraya! dedi.
Zaptiyeler emre uydular. Doktor bir saniye bile kaybetmeden, öndekine yine sert bir şekilde sordu:
— Adın ne senin?
— Mehmet, doktor bey.
— Nerelisin sen?
— Emetliyim.
— Yunan oraya yaklaştı. İyi misin?
— Değilim doktor bey.

— Anan, bacın, teyzen, yengen var mı?
— Var...
— Çocuklan?
— Var, doktor bey.
— İyi dinle şimdi. Onlar orada Yunan gelip çocuklarımızı boğazlayacak, evimizi, barkımızı yakacak, ırzımıza, namusumuza geçmeye kalkacak diye tir tir titrerken, sen burada ne yapıyorsun? Elinde silahın da var. Ama onu Yunan'ı defetmeye çalışanlara karşı kullanıyorsun. Öyle mi?
— Amma doktor bey...
— Sus. Senin adın ne?
— Rıza.
— Sen nerelisin?
— Zileli.
— Sen burada oturdukça Yunan Zile'ye de varır. Amma doktor beymiş!.. Amması mamması var mı bunun be! Salih?
— Buyur doktor bey.
— Bunlar yarma kadar düşünüp taşınacaklar, kararlarını verecekler, hazırlanacaklar, sonra da sana haber verecekler, sen de onları Ali emminin diyeceği yere göndereceksin. Anlaşıldı mı? Ha? Size diyorum. Müslümansınız değil mi siz?
ikisi de:
— Elhamdülillah... dediler.
— İyi işte... Gelin de er oğlu erlerle birlikte cihada katılın. Salih, yürü bakayım sen biraz benimle.
Doktor eyvallah demeden, arkasını dönüp gitti. Salih tabancası elinde, biraz bekledi, ötekilerin bir şey yapmayacağına aklı kesince:
— Arkadaşlarınıza da deyin len bunları. Ben yarın sizi bulurum. Haydi eyvallah, diyerek doktora yetişmek için koştu.
— Hoca ne diyor doktor bey?
— Nuh diyor, peygamber demiyor.
— Vay namussuz...
— Sövme... Büyük adam o. Nasıl olsa yola gelecek.
— Hoca mı yola gelecek?
— Ne sandın. Bir mim koy bu lafıma Salih. Hoca hepimizden çok iş görecek.
Salih inanmadığını belli eden bir şekilde:
— İnşallah, dedi. Köprüye gelmişlerdi.
— Hadi Salih, ben çayın kıyısından gideyim, ne olur, ne olmaz, dediğimi unutma. Ali emmiye gider, doktor beyle Yüzbaşı Hamdi'nin selâmını getirdim dersin. O sana ne yapacağını söyler. Çok iyi ettin bana geldiğine. Gel helâllaşalım.
Salih hâlâ elinde tuttuğu tekgözü cebine koydu ve tek koluyla doktoru kucakladı.
— İnşallah yine buluşuruz.
— İnşallah doktor bey. Yolun açık olsun.
Doktor çaya indi ve söğütlerin arasında kayboldu. Salih köprünün korkuluğuna dayanmış, üstünde yüzlerce gümüş pırıltılar çakan suya bakıyordu. Neden sonra:
— Bak hele len şu bizim sünepe doktor beye!.. Amma da işler çeviriyor ha... Harpte bile ölü gibi dururdu, diye mırıldanarak eve yolland ı.
Yatağa girerken, "Bundan gayri iyi düşünmek gerek" diyor ve iyice düşünmek istiyordu, ama başını yastığa koyar koymaz dalıp gitti.

* * *

Hoca'ya gelince, Hoca'nın o gece uykuya dalması hiç de kolay olmadı. Doktor gözünün önüne geldikçe çene kemikleri oynuyor, sinirleri geriliyordu. Bu hatırlayış da ikide bir oluyordu, önce üzerinde durmak istemedi. Fakat kısa bir zaman sonra bütün gayretlerini yenerek kafasının içine yerleşen cümleler şu idi:
«— Biz zannettiğinizden çok kuvvetliyiz. Sizin en yakınlarınızın çoğu bizimle. Bize yardım edenlerin arasında asla ihtimal veremeyecekleriniz var. Yoksa ben nasıl gelebilirdim, camiye ve buraya?..»
Hoca mıncıklayıp duruyordu doktorun bu sözlerini:
— En yakınlarım kimmiş? En yakınlarım?..

Asla ihtimal veremeyeceklerim. Meselâ müftü efendi, öyle mi? Palavra'... Fakat doktor buraya nasıl geldi? Elini kolunu sallaya sallaya da çıkıp gitti. Zaptiyeler niye yakalamadılar onu? Onlara yardım eden yakınlarım varmış, doğrudur da...
Yoksa...»
Hoca'yi bilhassa bu çileden çıkarıyordu. Yanına büyük bir hürmetle gelen, bağlılık, takdir gösterileri yapan, sırlarını açıp kendisinin de en gizli düşünce, kanaat ve temayüllerini öğrenen, geç vakitlere kadar dertleştikleri kimseler arasında demek casuslar vardı.
Hoca "Casus" kelimesini hatırlayınca büsbütün hırçmlaşıyordu. Fakat bunları bilememek hepsinden beterdi:
«— Kim, kim, kim acaba, kimler bunlar?» Bütün isimleri hatırlıyor, her hatırladığının yüzünü gözünün önünde canlandırıyor, hafızasını zorlaya zorlaya, şüphe verici bir tavır, bir bakış, bir cümle bulmaya çalışıyordu. Kuru şüpheyi büyük günahlardan sayardı. Bu yüzden de, kendisine öteden beri sevimsiz gelenler dahil, hiç kimsenin üzerinde duramadı.
«— Ne belâ...» diye söylendi.
Karısı dipteki yatak odasında, onaltı yaşın bütün körpeliği, sıcaklığı ve tadmak, öğrenmek, yeni bir şeyler farketmek arzuları ile dopdolu onu bekliyordu. Bundan emindi. Yalnız kalmak veya çalışmak istedi mi:
«— Hadi sen yat, ben biraz gecikeceğim...»
derdi.
Emine de sessizce çekilir, fakat şafak atınca-ya kadar da olsa yatağın yanındaki sedirde, dSj: çöküp otururdu. Bazen içi ğeçiverirdi. O zaman oynarken uyuyakalan çocuklara benzerdi, Hoca'yı mutluluktan deli neşelere uçuran hali de bu idi. Onu yatağına taşırken körpecik kadın uyanır, meselâ:
«— Çamaşır yıkadım da...» derdi. Bu özür dileyişlerde, henüz tadına varamadığı fakat artık sınırlarının genişliğini bütün tad-ları, faziletleri ve gurur verici mesuliyetleri ile seçtiği kadınlığın, analığın, eş olmanın utangaçlığı, haz, hak, teslimiyet, şefkat bekleyen, anlayış arayan duyguları ve hali bulunurdu. Hoca böyle anlarda hangi yorgunluktan, hangi buhrandan dönerse dönsün hayatı -bütün ömrünü- işte bu uykunun ve utangaçlığın pembeleştirdiği tenden, bu hazzın ve teslimiyetin süzgünleştirdiği iri siyah gözlerden ibaret görürdü. Ve o kıpkırmızı, o dolgun dudakları cennet bahçelerine çeviren gülümseyiş, o saf, o ürkek, o uçuverecek sanı'an gülümseyiş, o dünyayı yıkayan gülümseyiş. Hu-
ca bu gûlümMylı, lylca kısılıruf lâmbanın ışığında dünyayı değiştiren, bambafka im dünyanın ufuklarını açan gülümseyiş kaybolmasın diye titrer, telâşlanırdı.
Emine artık uykuya daha çabuk kayıverir olmuştu. Emine, bir bebek, bebek bekliyordu, ana olacaktı. Bunu bir ay önce farketmiş, Hoca'ya nasıl haber vermek icap ettiğini günlerce düşünmüştü.
Hoca da bunu öğrendiği zaman ciddileşmiş, ciddileşmiş, Emine'ciğin içine neredeyse, "Acaba bir suç mu işledim" kuşkusunu düşürmüştü. Ama Emine, daha sonra mutfağa geçtiği zaman Hoca'nm şarkı mırıldandığını işitti. Hoca ilk defa şarkı söylüyordu.
Evet Hoca Akşehir'e geldi geleli ilk şarkıyı o gün ve o haberi işittikten sonra söylediğini hatırladı, hatlılar hatırlamaz da içindeki tedirginlik paniğe donuverdi.
Emine., çocuk., babalık., mutluluk ve huzurun yağmur gibi gönlüne yağışı., sonra da en yakınlarının arasından casuslar!.. Ah bir bilebilseydi bunları... Fakat nasıl bilebilirdi? Bu imkânsız olunca da başladı bütün isimleri ve yüzleri şüphe ile hatırlamaya. Şimdi artık, haksızlığı günahı düşünmüyor, herkesten şüphe ediyordu. Bu da insanı deli ederdi. Doğrusu da, doktor darbeyi ta canevine indirmişti. Sedire uzandı. Konsolun üstündeki saat sonu gelmez tiktaklarıyla artık sadece bir cehennem azabı örüyor, mumun cızırtıları, can, et, kemik ve sinir düşmanı böcek sürülerinin yaklaşmakta olduğunu zannettiriyordu.
Doktor:

«— Aksi takdirde biz bunu temin için kuvvet kullanmak zorunda kalacağız,» demiş ve ilâve etmişti:
«Maalesef.»
Bu maalesef bir üzüntü zerresi taşımıyor, fakat tam bir yılan ıslığını andırıyordu. Ve doktorun elinde filinta vardı:
"Kuvvet, yani, bu, öyle mi?"
«— Maalesef...»
Gülerek, "Hayırlı olsun" diye cevap vermişti. Bunu da hatırladı. Samimiydi. Fakat işte şimdi düpedüz korkuyor, çünkü ölmek istemiyordu.
Çocuk., ve Emine., ve babalık., gönlündeki o ebemkuşağı ile yaldızlanan mutluluk ve huzur yağmurları. ölmek istemiyordu. Hele gafillerin, hele hak yolundan sapmışların kurşunu ile, ihanetin kurşunu ile asla!..
İçi isyan ve korku ile dalgalanıp duruyordu. Bu arada pek de farkına varmadan, bir dönüş yolu arar gibi, doktoru ve onun cephesini haklı çıkaracak sebepler aradı:
Evet, memleket dört bir taraftan sarılmış, basılmıştı.

Evet, düşmanın kana susamış saldırışlarına karşı payitahtın bir şey yaptığı yoktu, yapabileceği de umulamayacak gibiydi. Evet, Kuvâyı Milliye düşmana karşı hazırlanıyor, eşkiyaları tepelemeye çalışıyor, tepeliyordu da...
Fakat bu dâva, bu kadar basit olamaz, bu basit plân da başlamış farzedilemez, bu basit plânla halledilecek sanılamazdı.
Hoca sağlam tarih bilgisini didikledi: Ertuğrul Gazi'yi, Osman'ı, Murat Hüdavendigâr'ı ve sonra Yıldırım'ı, Fatih'i, Kanuni Süleyman'ı düşündü. Büyük zaferleri, büyük bozgunları, bilhassa bunları hatırladı. Yıldırım'ı, o korkunç yenilişi, o yürek paralayıcı çöküp dağılışı bütün yönleri ile hatırladı. Bugünkü durum onun yanında bir avuntu gibi kalırdı. Böyle iken ne olmuştu?
Osmanlı ruhu idi bu... Bu mucizeler pınarı idi, bitmez tükenmez iman, yaratıcılık ve kudret pınarı idi. Asıl felâket bu pınara sırt çevirmek, bu pınarın gözlerine taş tıkamak değil de ne olurdu?
Hayır. Hoca'nın aklı ve gönlü başka türlü düşünmeye, Çelebi Mehmet'e ve Yavuz Sultan Selim emanetine ihanete razı olamıyordu.
Dahası da vardı. Kuvâyi Milliye denilen bu hareket iddia ettiği hedefe varsa ne olacaktı? Bir devlet kavgasıdır başlamayacak mıydı? İhtiraslar başıboş kalıp binbir dalavere, çeşit çeşit gaddarlıklarla milletin başını yemeyecek miydi? Devlet temelinden yıkılmayacak mıydı? Yeni bir devlet kurmak kolay mıydı? Bu iş çete reislerinin harcı mıydı?
Osmanlı ülkesini, Osmanlı Devleti kurtarabilirdi, kurtuluşun belki en zor, en dolambaçlı, en yorucu, yolu bu olacaktı, ama bu yol en emin yol olacaktı.
Hoca inancını tazeledikçe cesaretini de bulmuş oluyordu. Doktorun filintasına gülerek bakmış ve:
«— Hayırlısı ne ise o olsun» demişti.
Şimdi de artık: "Hayırlısı ne ise o olsun" diyebiliyordu. Evet, ölüm Allanın emri idi ve inanç yoluna gitmenin şekli ne olursa olsun, heder olmakla alâkası yoktu. Bu daima şehadetti. Hoca, "Sonsuz aczime bakmadan kader ile mücadele-
ye kalkışıyorum diye düşündü bu yüzden de utandı,utandı, kendini ayıpladı.
Yatıp uyumadan önce duyduğu son şey esef idi, sitem idi.
«— İhanet olmasaydı...» diye mırıldandı.

Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik

Taşmedresenin arkasındaki buluşma yerine en geç gelen doktor oldu. Onu beklerken ondan bahseden olmamış, fakat hepsi de önce hafif bir meraka, sonra sonra da endişeye kapılmıştı. Her gelen doktoru orada bulacağını sanıyordu. Her gelen:
«— Doktor gelmedi mi?» diye sordu.
Çünkü doktor, gitmeden önce:
"En az benim işim sürecek" demişti.
Bunu hatırlamak kuşkularını arttınyordu. Yüzbaşı Hamdi ayrıca, Salih'e de güvenemiyordu. içi ona ısınmamıştı. Kendini tutamayarak Halis'e sordu:
— Nasıl biridir şu kolsuz adam?
Halis de aynı şeyi düşünüp duruyordu. Dudaklarını hafif hafif dişledikten sonra konuştu:
— Salih mi? Ben de tanımam. Babası iyi adamdı. Ama Salih'i pek kötülediler. Kendi de dedi ya, çok berduş olmuş.
Sustular. Halis daha çok kendini yatıştırmak isteğiyle:
— Fakat, dedi, kancıklık etmez gibi geliyor bana.
— Onu demek istemedim... Elbette etmez.
Ve nihayet bahçe duvarlarının arasından geçen ırmağın susuz yatağındaki. çakıl taşları ses vermeye başladı. Hızlı, fakat emin tempolu adımlar yaklaşıyordu. Yamru yumru ve kocamış bir erik ağacının iyice darlaştığı köşeden doktor ay ışığına çıkıverdi:
— Tamam mıyız? Yüzbaşı:
— Şimdi tamam olduk, dedi ve gülerek itiraf etti. Bunları bilmem ama benim yüreğim tıp tıp etmeye başlamıştı.
Hepsi birden, hem de aynı çocuksu gülüşle: —? Benimki de, dedi. Yüzbaşı sordu:
— Bekleyecek bir şey var mı? Doktor:
— Yoo, dedi, binelim. Hadi eyvallah Rıza, Salih'i sevdirmeye çalış oğlum. Yarın da göz kulak ol, o değilden peşini bırakma.
Nallar su yatağındaki çakılları dövüyordu. On dakika kadar sonra bahçeler bitti, ay ışığının altında bir ninni veya bir sıla türküsü gibi uzayıp giden ovaya çıktılar. Dörtnal gidiyor, bağıra bağıra konuşuyorlardı, önce doktor anlattı. Sonra da:

— Eee Yüzbaşım. Küçük Hacı ne yaptı? Dikleşti mi? iyice vesveselendim, inan bana... dedi.
Yüzbaşı o yamru yumru vücuduna tuhaf ve vahşi bir kuvvet tesiri kazandıran davudi sesiyle bastı kahkahayı:
— Hani haksız da sayılmazsın doktor; herif rezil etti beni.
— Rezil etti yahu. Düpedüz rezil etti işte. Dinle de yalansa, yalan dersin. Kapıyı çaldım. O taş merdivenin yanındaki pencere açıldı, kafesin ardından bir gölge "Kim o?" dedi. Ben de; "Konya'dan geliyorum. Hacı beye Kaşıkçı Mehmet efendiden haber getirdim" dedim. Gölge birkaç saniye olduğu yerde kımıldamadan kaldı. Ben kuytudaydım. "Herif şimdi gel hele şöyle" derse ne halt ederim diye düşündüm. O zaman diyeceklerimi o içerde, ben sokakta söyleyecektim. Hani böylesi daha iyi olurmuş. Ne ise... Domuz herif meğer senin bildiğinden de betermiş. "Bir dakika" dedi, pencereyi kapattı. Az sonra kapı açıldı. Adı Küçük Hacı imiş herifin. Kendisi gibi, geceliğinin üstüne gabardin bir pardesü giymiş, sağ eli cebinde. Hiç de çakmadı ya... Hikmetini de sonra anladım bunun. "Buyur, dedi. Hacı bey benim" dedi. Sırıtıyordu. Kibar adammış doğrusu diye geçirdim kafamdan. Girdik içeri. Hemen yandaki odaya buyur etti, "Kahve içen mi?" diye sordu. Yine sırıtarak da, "Bende halis kahve var" dedi.
"İyi olur," dedim.
öyle ya, az vakit geçsin ben de kendimi toparlayıp bir karar vereyim. Giderken şöyle şöyle başlayıp, şöyle bitireyim, demiştim ama dediklerimin hepsi de uçup gitmiş. Sebebi de belli. Ben koca herifin biri diye kurmuştum kafamda. Koca olmasına koca ya, benim sandığım gibi iki büklüm, sarsağın biri değil. Cebinden daha benim gibi iki üç yüzbaşı çıkar. Keratanın cebinde başka şey de varmış meğer... Ne ise, o ayrı bahis, lâfı uzatmayayım; kapıyı araladı:
"Kız Fadim, bize iki kahve yap!" diye bağırdı... Eli hep cebinde.
Ben işi yüzsüzlüğe vurmuştum; "Şeker de var mı Hacı bey?" diye sordum.
"Buluruz, dedi; seninki şekerli mi olsun?" "Tatlıyı severim" dedim.
"öyleyse tatlı konuşalım!" diye sırıttı ve önümden dolanarak sol tarafıma geçti.
Böylece sağ tarafı serbest kalıyordu. Ben mecburen ona dönünce de benim sağ kolum yastığa dayanıyordu. Şimdi bir şey diyeyim: Haiü, eli cebinde... Sol tarafıma geçti, sağ yanı serbest kalıyordu filan diyorum ya, bunları, ben sonradan düşündüm. Yoksa her şey olup biterken ben aval aval bakıyordum.
Ne ise... Tabakamı uzattım. "Tütün içmem, sen sar" dedi. Ağır ağır sardım. Maksat vakit geçsin, kahve lâfın üstüne gelmesin. Ama o beklemek istemiyordu; "Ne der, ne yapar bizim Kaşıkçı?» diye sordu. Alay eder gibi bir sırıtışı vardı. Aptallık bu ya, kendimi tutamadım.
"Ben sizin Kaşıkçıyı maşıkçıyı tanımıyorum" deyiverdim. Büsbütün sırıtmasın mı?
"Belli..." dedi. Sordum: "Nereden belli?" Yine sırıttı ve "Tanışan Mehmet Efendi demezdin, ona yediden yetmişe herkes Mehmet Çelebi der" dedi.
"öyle olsun fark etmez," dedim.
îyice bozulmuşum. Herif bu sefer kalktı mı benimle açıktan açığa zevklenmeye; "Olur böyle şeyler, üzme tatlı canını. Daha toysun, kırka bastın mı?" dedi. "Hayır, dedim, daha elliye bile
dört senem var." Bastı kahkahayı. Ben de güldüm. Birdenbire, "De diyeceğini bakalım" dedi.
Kahveler gelmişti. Bir höpürdettim ve başladım anlatmaya, önce senin dediğin gibi bir eyce övdüm. Aklından, hamiyetperverliğinden, vicdanından bahsettim. Bir keyiflendi ki, o kadar olur.
Sonra memleketin halinden, Yunan ordusunun, Rum çetelerinin, Ermenilerin yaptığı zulümlerden başlayıp Kuvâyi Milliyenin gayretlerine geçtim ve sonunda kendisi gibi akıl, vicdan ve hamiyet sahibi insanlara olan ihtiyacımızı söyledim, sonra "Vatan, millet için çalışmanızı istiyoruz" dedim.
Keşke demez olaydım; herif: "İstiyorsunuz demek... Peki siz kimsiniz?" demesin mi?
"Biz Kuvâyi Milliyeyiz" dedim.
«Kuvâyi Milliyeye aklım ermez. Vatan, millet için elbette ölene kadar çalışacağız. Anıma çetecilerin hesabına değil. Bu iş devlet işidir» dedi.
«Kuvâyi Milliye çete değildir. Türk ordusudur» dedim. Aldırmadı ve:
«Öyleyse girsin padişahım?.sın emrine» dedi.
Bunun şimdilik neden uygun olmadığını, hatta neden imkânsız olduğunu anlatmaya çalıştım. Dinlemedi bile.
«— înat etme Hacı bey» dedim. Sesim ters çıktı galiba.
«— Edersem ne olur?» diye dik dik baktı, ipin ucunu kaçırmıştım, artık elimde değildi. Kucağımdaki filintayı oynatarak:
«— Fena olur, iş o zaman zora dökülür» dedim.
«— Yani buna mı?» dedi ve demesiyle birlikte sağ elini cebinden çıkarması bir oldu... Pabuç gibi bir şinayderin namlusu iki gözünün arasına kör kör bakıyordu.Bozmadım.
«— Tam bildin Hacı bey» dedim.
Köftehorun hoşuna gitmiş galiba bu efelik; bir kere daha bastı kahkahayı ve:
«— Bak delikanlı, dedi; sen "Biz" diyorsun ya, ben de tek değilim. Bir de biz varız. Sana kıymak zorunda kalacağımı bile bile, şimdi senin teklifini ne kabul ne de reddedebilirim. Biz de yarın bu mesele için toplanıp

karar verecektik. Ondan önce bir şey diyemem. Seni ben yeni gördüm. Neyin nesisin bilmem. Amma doktor beyle beraber gelmişsiniz. Biz onu severiz. Kötü yola gitmeyeceğine inanırız. Madem ki onun arkadaşısın, sen de iyi adamsın elbette. Dedikleriniz de doğru. Ne var ki, bu dâva bir doğru ile bitmez. Ölçüp biçmek gerek. Hele bir enine boyuna müşavere edelim, son sözümüzü o vakit söyleriz. Şimdilik duamız şudur: Aliah ümmet-i Muhammedine doğru yolu göstersin. Hadi sen şimdi yoluna git. Haftaya varmaz bizden haber alırsınız.»
İster istemez ayağa kalktım ama, demeden de yapamadım; alay ettiğimi göstermeye çalışarak:
«— Tabii, dedim, toplantınıza İstanbullu Hoca efendi riyaset edecek.»
Ters ters cevap verdi:
«— Hoca efendi âlimdir, fâzıldır, vatanperverdir, iman sahibidir. Bizim kendisine hürmet ve itimadımız sonsuzdur. Bir tek kusuru var, o da pek genç olması Bizim hesabımızda onun gençliği de vardır.»
Tabanca hâlâ elinde idi ama, unuttuğu içindi Yüzbaşı hikâyesini bitirince, başta doktor olmak üzere hepsi de uzun uzun güldüler. Ay ışığının yıkadığı uçsuz bucaksız ova, arkada mor bir aydınlığın büsbütün devleştirdiği Sultan Dağları, önde barut rengi bir tütüşle ince bir şerit gibi Emir Dağları... Ve nal seslerini bastıran bu kahkahalar.
Daha sonra takılmalar, şakalaşmalar, nükteler başladı. Gülmek için, ciğerdeki bütün pis havayı, son zerresine kadar püskürtüp atan kahkahalar için bol fırsat buldular, icat ettiler.
Lâfla iş görmek, doktor dahil hiçbirinin hoşuna gitmiyordu. Bu belki de çok yorgun, fakat aynı zamanda çok endişeli oluşlarmdandı. Uzun, akıl almayacak kadar uzun dakikaların ördüğü, o yıllar boyunca süren, her biri bir başkasına aitmiş sanılan yıllar boyunca süren zaman, yani harp, insanlardan ayrılamaz dedikleri taraflarından çoğunu silip süpürüp götürmüştü. Konuşmak yok, düşünmek, hatta düşünmek bile değil de, hatırlamak, ümit etmek, hayal kurmak, ümitsizliklerle ürpermek, can korkusundan donup kalmak vardı. Konuşmalar sadece ve sadece yapılacak işlere bağlı idi. Bu işler de kazanmak, kaybetmemek, öldürmek, öldürülmemek ve daha az ölerek daha çok öldürmek endişelerinden ibaretti. Ve bu yıllarca, aylarca değil, dakikalarca, saniyeler boyunca böyle sürmüştü.
Bu demekti ki, insan ve insanlar yoktur, ümitler, arzular, can çekmeleri, özlemeler, hülyalar yok demeye mecbur olduğunuz kadar abestir, gerçek dışıdır ve sâdece taarruz veya ric'at veya oyalama veya sarma veya sarılmama plânlan, emirleri vardır.
Doktor şeyhin yanındaki esaret günlerinde de, Kuvâyı Milliye hareketi başlamadan önce de sık sık düşünmüştü:
Harp onu bilmeyen için ne kadar akıl dışı, ne kadar insan ve hayat gerçeklerine zıd ise, onu bilenler için de tek gerçek halini alıyor, o kadar tabiileşiyordu. Sanki harpsiz hayat olamazdı, harpsiz hayat, yapmacık, düzmece, yalan idi.
Doktor bunu düşünmeye mecbur olur ve acı acı gülerek: "Bu da bir çeşit şehit düşmek., hayatı asıl harpten sağ çıkanlar kaybediyor" derdi.
Kuvâyi Milliye ruhunun, bütün yorgunluklara, yokluklara ve engellere rağmen yurdu birdenbire sarıvermesi bundandı, büyük harbin hak olan neticeyi vermeyişindendi; savaşçı olsa olsa zaferde, hak olan zaferde kendini bulma imkânına kavuşabilirdi. Zafer, belki de harp denilen fahişenin vaadettiği öpücüktü. Fahişe, fakat Messalina'lar, Kleopatra'lar, Zenon'lar gibi bir fahişe... İnsana herşeyini bıraktıran, insanı herşeyin-den vazgeçirtsn bir fahişe...
Doktor böyle düşünmenin çok geniş çapta hata olduğunu çok sonraları anlayacak, bunun için at sırtlarında işte böyle kilometreler, kilometreler aşması, aynı kilometreleri karda, ayazda, kıraçta, güneşte, yağmurda, çamurda yaya geçmesi, kurşun sağnağı altında deli gibi bir tümsek arayanları görmesi, yahnayaklı kızların, gök ekin gibi delikanlıların gözleri önünde "Allah" diyerek ruh teslim edişine şahit olması gerekti. Kısacası yanılmanın düzelişi büyük bir milletin bir tek kalp gibi ortaklaşa duyduğu istiklâl azminin harpten çok başka ve çok üstün bir mâna kazanmasına bağlı idi.
Doktor bu nal seslerinin, bu çocukça taşkın neşenin sırrını asla çözemeyeceğini sanıyor, yavaş yavaş hüzne kayıyordu. Bu şahane gece, bu zaferlere olduğu kadar bozgunlara da kayıtsız ovanın ve dağların üstünde kimbilir daha kaç milyon kere yenilecek, kimbilir kaç nesil gelip geçecek, kaç nesil böyle geceleri yaşayacaktı ve her nesil, her tekinde kimbilir hangi duygular, hangi düşüncelerle gelip geçecekti?
Bunları tahmin mümkün müdür? Değildi elbette. Amma kolay ve kafi olan bir şey, bir ihtimal vardı, belki de tek gerçek bu idi ki, gelip geçecek milyonlar ve milyonlar bir vakitler bu ovanın, böyle bir gecesini işte bu nal seslerinin ve bu kahkahaların uyandırmaya çalıştığını asla bilmeyecekti. Bir tek kişi olsun, Doktor, Gönülsüzlerin Haydar'ı, Yüzbaşı Hamdi'yi. Mülâzimi evvel Niyazi'yi, Sıhhiyeci Ali Çavuşu ve ebedi melankolisi ile Topbaşların Halis'i bilmeyecekti.
Gelen nedir? Zafer veya diyeti imkânsız yeniliş mi? Bunu tarih her nesle bar bar bağıracak, ama hiç bir nesil bu geceki nal seslerini ve kahkahaların sahiplerini bilemeyecekti ve bilinmeyen onbinler olacaktı daha.
Sır, galiba işte bu unutulmaya mahkûmiyeti bile bile maceraya razı oluşta, bu rızayı yaratan akıl ermez hakikatte idi, ölümü bir teselli saydıran imanda idi. Zaferi harpten ayıran, harbin üstüne çıkaran asil ve

mukaddes bir şey vardı bu dört nalla, .bu kahkahalarda. Bu atlar, bu kahkahaların sahipleri büyük bir akışın zerrecikleri idi. Irmak bütün mevsimlerin şarkılarını söyleye söyleye denize doğru akıyordu.
Doktor hüznünden utandı ve bir silkinişle bu akışın ruhuna uydu.
Demiryolunu gölün güney kıyısına inen bir yoldan geçtiler ve az sonra onlara yedi atlı daha katıldı. Birliğin başında İtalyancayı çok iyi bilen genç bir ihtiyat zabiti vardı. O da hikâyesini anlattı:
İstasyona gitmiş, demiryolunun muhafazasına ayrılan İtalyan bölüğünün kumandanı ile konuşmuştu. Milli hareket sadece istilâ hareketine karşı idi. Mütareke hükümlerine aykırı davranış bahis konusu değildi, hele kendilerine düşmanlık hiç düşünülemezdi. Fakat onlar da, bu meşru müdafaa çalışmalarına ve iç anlaşmazlıklara karışmamalı idiler.
İtalyan zabiti tam bir anlayış, hatta yakınlık göstermişti. Teklifi kabul ediyor, tabii karşılıyordu. Kendilerine yalnız söz vermekle kalmamış, bir sürü konserve, et, sigara ve kahve de hediye etmişti. Dostluğun devamını istiyordu.
Beş atlı oniki olmuş, Ortaköy'e üç dört kilometre kala da Cihanbeyli'den aşağı yukarı aynı işler için giden birliğin katılışıyle yirmisekizi bulmuştu. Şimdi nal seslerinin bir başka heybeti, kahkahaların bir başka pervasızlığı vardı. Haberler iyi idi. Yüzbaşı Hamdi:
— Fuat Paşanın keyfini görmeli şimdi, dedi. Fakat doktorun aklı fikri İstanbul'lu Hoca'da ve yarın Akşehir'de yapılacak toplantıda idi. Doğup büyüdüğü memleketinden kötü bir ses gelmesin istiyordu.
Köye girdiler. Ceza Reisi Mehmet bey çiftliğini onlara karargâh olarak vermişti. Nöbetçiler atların takımlarını çıkarıp terlerini alırken kafilenin çoğu,ahırların üstündeki odalarda uykuya varmıştı.Kabul etmek,her zaman doğru
bulmak değildir
Bursa'nın Yunanlılara düşmesi Türkiye'deki son durgun gölleri de bir fırtına gibi allak bullak etti. Bursa sağlam Osmanlılar için en azından İstanbul kadar değerli, fakat İstanbul'dan daha aziz idi. Bursa büyük nurun doğduğu, geliştiği ocaktı, aklın, bilginin, adaletin ve imanın fetih orduları yarattığı, kuvvet kaynağı olduğu ilk payitahttı. Ve Orhan orada, Murat orada, Osman, Osman... Osman orada...
Bu yürek paralayıcı düşmenin hemen arkasından köylerde, kentlerde, hatta üç beş çadırlık yörük obalarında çırpınan, dövünen, gözleri kanlı yaş akıtan, saçı sakalına karışmış, kimi genç, kimi koca, kimi bir kaplanı iki bacağından tuttu mu ikiye ayıracak kadar yiğit, kimi çökmüş, iki büklüm olmuş bedenini taşıyamıyacak kadar takatsiz, fakat hepsi de bir ateşle cayır cayır yanan gezginler görülmeye başladı.
İşte o son durgun gölleri altüst eden bunlardı. Pis ve dünkü köle Yunan'ın Orhan'ı, Murat'ı, Osman'ı cennete geçiren kabirlere yaptığı hakaretleri anlatıyor, Doğu'nun Batı haline getirilmek üzere olduğunu söylüyor, bir ilâhi kanuna saldıranlara karşı eli kolu bağlı durmanın cehennemlik suçların tek bağışlanmayanı sayılacağını en sağır gönüllere bile aşılıyorlardı.
Bunların aralarında bir tane de Mehmet Akif vardı. Fakat bunların hepsi de, karınca kararınca, birer Mehmet Akif'tiler. Belki de ikinci Mehmet Akif işte böylece bu yüzden doğuyor, bütün yurt havasına yayılan erkek iradenin, durdurulamaz mücadele azminin, hayatı hiçe saydıran vatan, istiklâl ve hürriyet aşkının toplandığı pota oluyordu.
Artık yalnız eli silah tutanlar değil, beş on okka yük taşıyabilecek, bir kağnının öküzlerine tembel dürtebilecek çocuklar ve kadınlar da cihada akıyordu. Daha şimdiden isimler çıkmıştı ortaya; Kara Fatma'lardan, Ayşe onbaşılardan. Pembe çavuşlardan bahsediliyordu. Kadınlık ilk defa şehadet ve gaza ertebelerine ermişti.
* *
Toplantı Mumcu Mustafendinin, Taşköprü'den Kızılca'ya giderken sağ tarafa düşen daracık sokaktaki evinde yapıldı. Küçük Hacının dediği gibi bu doktorların gittiği geceden hemen bir sonraki gece idi. Misafirler yatsıdan çıkınca birer ikişer gelmişlerdi. Ay yine yusyuvarlak, dünya yine masmavi bir nur içinde idi. Büyük bahçeye bakan bir odada toplanmışlardı.
Hepsi tamam olup, son "merhaba, merhaba" lar da bitince ev sahibi doğrudan doğruya konuya girdi:
— Dinlen ağalar: Ben Mehmet'imi yarın doktor beyin yanına selametliyorum. Daha onyedisine yeni bastı. Allah inayet buyurur da şerbet-i şehadeti nuş eder umarım. Demem o demek ki ben kararımı verdim ağalar. Siz ne dersiniz?
Yaşlarına, başlarına göre kimi bir mindere bağdaş kurmuş, kimi sedire veya yere diz çökmüş misafirler yön değiştirip dalgalanıyor gibi oldular. Kimi sinirli sinirli burnunu çekti, kimi gırtlağını temizledi. Fakat bir iki dakika kadar konuşan çıkmadı. Ali emmi ters ters bakıyordu. Israrına rağmen kimsenin gözleriyle karşılaşmadı. Pek dalmış gibiydiler. Önce yavaş yavaş sıvazladığı sakallarını çekiştirmeye başladı, sonunda da söver gibi:
— Len insafsızlar, bir hayırlı olsun demek de mi yok? dedi. Mustafendi tosun gibi oğlunun harbe gideceğini haber veriyor da Ese'nin Şaban gibi alık alık susuyorsunuz.

Ali emmi "Harbe gitmek"ten bahsetmiş, bunu da bilerek yapmıştı. Kuvâyı Milliye demek harbediyordu. Bir iki zihin buna takıldı, ama takıldığını belli eden yoktu. Böyle olmasına rağmen Ali emmi taşıverdi ve kime söylediğini kimsenin anlayamadığı bir ustalıkla:
— Ne sanırdın dangalak, harp ya... Hem de cihad, cihad-ı ekber len... Aç gözünü. Tövbe estağfurullah. Serseme bak, len Yunan gelmiş Osman Gazinin, Yıldırım Han'ın mezerini çiğner, bununla da kalmaz adını defterden silmek ister, topumuzun din ocağına, iman ocağına kast eder, vatanımızı elimizden almak ister. Ermenisi şarkta, Pontus'u şimalde ümmet-i Muhammed'in ırzına, namusuna, canına kıyar. Yalan mı len, hepinize soruyorum, yalan mı?
Başlar eğildi:
— Doğru ya... Senin ırahatın bugünlük len avanak, bugünlük. Yann senin bacanda baykuş öter. Bi umut varsa o da Kuvvada len, Kuvvada! Aç gözünü. Yunanı, Ermeniyi kovmaya, Pontus'u bastırmaya, evlâd-ı İslâmı kurtarmaya can koyanlar mücahit değil de kimmiş mücahit? De ba-
. kalım kimmiş? Topunuza sorarım kimmiş?
Başlar hep eğikti. Ali emmi hasmını açık düşürmüş bir pehlivan gibi kabara kabara, ama vakur bir sesle:
— Hayırlı, uğurlu olsun, Mustafendi. Allah gazilik ihsan etsin, yüreğine korku düşürmesin. Amin, dedi.
Ve "Amin" mırıltıları duyuldu. Odanın havası biraz ferahlamış gibiydi. Demirci Sabri Usta, bu havaya arka çıktı ve gülerek:
— Ali emmi be, dedi, senin tütününü pek övüyorlar, doğru mu?
Ali emmi şakaya razı olmuş bir terslikle söylendi:
— Ne sandın? Doğru ya... Sucu Ömer sağ olsun. Kaçak tütünün kuyusu onda.
Gülüştüler. Sabri Usta:
— Bir tane sarmadan inanmam, dedi.
Ali emmi gümüş tabakasını kuşağının arasından çıkarıp ona attı:
— Bedava buldun diye dolma gibi sarma... Hacı Yusuf lâfa karıştı:
— Ali emmi, çok öfkelisin be... İyice koca-dın, öfke yaramaz sana.
— Ne bildin kocadığımı zevzek herif?
— Nereden bilecem, dedi, rahmetli anam Ali emminin anasıyla aynı gün evlendik, aynı gün doğurduk der dururdu da ondan. Hani anam beni, rahmetli anan da seni aynı gün doğurmuş da..
— Şuna bak şuna... Zevzek dedim ya... Ülen sen kocadıysan ben de mi kocadım olacak? Senin gönlün kocamış, gönlün... Yeni mi bilirim ben seni. Kırk yıldır kocadık gayri der durun... Hem sen benden tam bir namaz önce doğmuşsun!..
Hepsi de gülüşürken ortaya söyledi:
— Yalan ha!.. Benimki zevklenmek... Yoksa benim mezerime bir kürek toprak atmadan göçmez o.
Hacı Yusuf can-ı gönülden :
— Allah göstermesin, dedi.
— Sen olacağına bak Hacım, kazık çakacak değiliz ya...
"Allah geçinden versin..." dediler. Ali emmi:
— Hey gidi eski günler hey, dedi, böyle bir yârenlik oldu mu çaylar gider, kahveler gelirdi... Şimdi adam bi kupa su istemeye utanıyor.
Mustafa efendi:
— Daha ölmedik Ali emmi, çocuklar ıhlamur kaynatacaklar, dedi. Hani istersen cin misiri de patlatırız.
Ali emmi:
— Bizim ev değil ki bulunmasın, dedi ve birdenbire ciddileşiverdi, biz essahtan kocamışız, lâfın ucunu koyverdik gitti.
Mevlit ağa enfiyesini çekmeye hazırlanırken-.
— Ha acık da gülüverelim be Ali emmi, dedi. Ve arka arkaya, üç el ateş eder gibi hapşırdı.
Ali emminin kırk yıllık kehribar teşbihi bir saat düzeniyle şak şak edip duruyordu:
— O da doğru, dedi, inşallah azıcık değil de biçok biçok güleceğimiz günler de gelir. Bak Mevlit ağa sana bi şey deyecem, iyi dinle amma, biz iyi yerden haber aldık. Zât-ı Şahane, Mustafa Kemal Paşa'ya demiş ki, bak bunu iyi dinle, san-cak-ı şerif sizinledir, size emanettir demiş. Anladın mı?
Haberi veren "İyi yer"in neresi veya kim olduğunu soran da, merak eden de çıkmadı. Zaten Demirci Sabri ustanın ağzını iki karış açık bırakan bir hayretle salıverdiği üç eliflik:
"Yaaa?.." böyle bir meraka zaman bırakmamıştı.
Ali emmi de rolünü onun kadar iyi oynadı ve o da ağzını ve gözlerini açıp Sabri ustayı taklit etti:
— Yaaa?.. Böyle ya usta! İşitince ben de senin gibi "Yaaa?" dediydim. Amma şöyle bi düşününce insanın aklı eriveriyor. Başka türlü olabilir mi ki?.. Zât-ı Şahane pay tahtta eli kolu bağlı oturuyor. Bi kımıldayım dese Yunanın ardından İngiliz de, İtalyan da, Fransız da dayanacak. Öyle de mi?..
Sabri usta yavaş yavaş akıl erdiriyormuş gibi mırıldandı:

— öyle ya...
Ali emmi sır veren bir fısıltı ile devam etti:
— Eee... Öyle diye, yani senin anlayacağın, eli kolu bağlı diye Zât-ı Şahane milletin de eli kolu bağlı oturmasını isteyecek, gidişatı başıboş bırakacak değil a., bizim kuş beynimiz nasıl alsın., meğer Mustafa Kemal Paşayı gizli bir fermanla göndermiş Kâzım Karabekir Paşaya, Fuat Paşaya ve diğer bütün paşalarına ve kumandanlarına, benim emrimde gibi elele, hep beraber vatanın halâsına çalışacaksınız buyurmuş, sureta bana karşı bile geleceksiniz, ahval ve şerait ne gerektirirse onu yapacaksınız buyurmuş. İstanbul'dan Kuvva'ya devamlı olarak silâh, cephane ve adam gidermiş. Biz burada vırvırla, dırdırla vakit çürüte duralım, karılar kızlar bile cephede iş görürmüş len. Bunları duydum da arımdan öle-yazdım. Kime dersin., ağzını açsan kırk yıllık nendesin Sabri usta bilem, "Bak hele Ali emmiye o da Halifemize hıyanet eder" diyecek. Gel de çık işin içinden. Bereket versin Mustafendi biraderimiz fırsat verdi de içimizi döktük.
Sahne iyi hazırlanmış, AH emmi de, Sabri usta da rollerini iyi oynamışlardı. Odada onaltı kişiydiler. Aralarında ne olup biteceğini önceden bilen sadece beşi idi. Ali emmi, Mumcu Mustafa efendi, Küçük Hacı, Sabri usta ve Toprakçılarm İmam Haşim efendi.
Geri kalan onbir kişinin aklı bir yatıverse Akşehir fethedilmiş demekti. Bu onaltı kişinin sözünü tutmayacak bir onaltı kişi daha ya çıkar, ya çıkmazdı koca kasabada.
Ali emmi, işler fena gitmiyor diye düşünürken Hurşit ağaların Yunus bey, bir iki öksürükle söz istediğini belli etti ve başı önüne eğik, konuştu. Sesi bütün aşinalıklara yabancı idi, 10k ve ölçülü idi. Sanki ilk defa karşılaştığı insanlara, şimdiye kadar üzerinde hiç durulmamış bir meseleden söz ediyordu:
«— Doğrusu bu ya, Ali emminin dedikleri akla yatkın şeyler. İnsan şöyle bir düşünse haklı der. Amma benim zihnimi kurcalayan bir mese^ le var: öyle de neden Kuvvacılar üzerine vur emri çıkar? Sonra neden gerek Vali bey olsun, gerek İstanbul'lu Hoca efendi olsun, bütün bütün Dersaadetin mutemedi olan zatlar hep aksini söylerler?»
Ali emmi, bir an içinde küçük Hacı'ya bakıp tekrar eskisi gibi tarafsız bir şekilde dinlemeye başladı. Böylece Küçük Hacı'ya "Sen konuş" demiş oluyordu. Kendisi cevap verse iş münakaşa halini alacak, odadakiler, "Haa... Ali emmi kararını vermiş" diyecekler, iş de bir Ali emmi meselesi olup çıkacaktı.
Yunus bey, İstanbul'lu Hoca'nm ağzından kapma üç beş cümle daha söyledikten sonra sustu. Gözleri şimdi odadakileri bir bir dolaşıyor, ne dersiniz? der gibi cevap bekliyordu. Küçük Hacı dev gibi gövdesini dizlerinin üzerinde gerip dikel-terek:
— Yunus bey doğru söyler be Ali emmi, dedi. Bana öyle geliyor. Amma, Yunus bey, hani bu dediğin işte bir bit yeniği de var. Bir bit yeniği... Amma ben nasıl diyeceğimi pek bilemiyorum. Hani aklıma Vali Cemal beyi İngilizlerin bando muzika ile alıp İstanbul'a götürüşleri, son-racığıma da nazır oluşu geliyor da... Sağ olsun, büyük adammış, akıllı adammış... öyle derler. Amma milleti de birbirine düşürmüş be Yunus bey. Hatta bir rivayete göre eşkıyaları bile himaye etmiş. İşittiğim bu.
Bir sessizlik oldu. İmam Hâşim efendi:
— Hani geçenlerde Konyalı Hacı İbrahim efendinin biraderi gelmişti, o bizim teyzenin kızını tutar. Pek dili varmadıydı ya, o da böyle dedi.
Küçük Hacı:
— Ben de, vebali boynuma, Kaşıkçıların Necati Çelebi'den işittim, dedi.
Ali emmi bu sözlerin yaptığı tesiri perçinledi:
— Vay namussuz... Biz de kimlere büyük adam, akıllı adam deriz... Ona İngiliz gâvuru büyük desin.
Mustafendi az önce duvarı yumruklamıştı. Ihlamurlar geldi. Tepsiyi kapıdan kendi almıştı, önce Yunus beye buyur etti. O da:
— Ali emmiye, Ali emmiye, dedi.
Fakat Ali emmi bir "Estağfurullah" ile doğrularak ıhlamuru kendi eliyle Yunus beye verdi. Yunus beyin gönlü kazanılmıştı.
Sabri usta:
— Haberin var mı, dedi, ortaya konuşuyordu. Dün gece doktor Haydar bey Hoca'yı ziyaret etmiş.
— Hangi Hoca'yı? diye birkaç kişi birden sordu.
— İstanbullu Hoca'yı. Uzun uzun müşavere etmişler, kapıda da zaptiyeler beklemiş. Salih dedi... Çolak.
Ali emmi:
— Git ülen sende... Pis çolağın lâfına mı kandın? dedi.
Çarıkçı Hamdi köşeden itiraz eti:
— Yoo be Ali emmi... Doğru galiba... Amma zaptiyeleri doktor beyi tutsun diye göndermişler.
Bu sefer bir başkası lâfa karıştı:
— öyle de neye tutmamışlar?
— Ne bilem ben?..

Herkes ıhlamurundan bir yudum daha aldı. Ali emmi artık teklifini çekinmeden yapabilirdi. Havayı bundan daha uygun hale getirmenin imkânsız olduğunu biliyordu.
gmdı ve zihni çok mühim bir şeye takılıp kalmıştı da işitmemişti; cevap vermedi. Ali emmi bu sefer başka muhatap aradı:
— Ha? Hacı bey?..
Küçük Hacı oturduğu yerde, kalkmak istermiş gibi bir sağa bir sola yekindi. Alnındaki kırışıklıklar iyice derinleşmişti.
— Mühim... Çok mühim...
Ali emmi paylar gibi tekrarladı:
— Mühim... Çok mühim!.. Biz de anladık. Amma velâkin ne etmek, nişlemek lâzım?.. Bunu diyebiliyon mu sen?.. Bi şeyler yapmak lâzım oğlum, bi şeyler... Yunan üstümüze geliyor bir yandan. İngilizler, Fransızlar, Ermenileri silâhlandırmış Çukurova'ya, Antep'e, Maraş'a saldır-tır öte yandan... Rum çeteleri de asar keser, zulmeder... Bunlar iki kere iki dört mü?
— öyle..
Ali emmi beş altı kişiye daha "öyle" dedirttikten sonra devam etti:
— Öyle de biz neden böyle elimiz böğrümüzde kazık gibi oturup dururuz?
Yunus bey belli bir direnişle sordu:
— Ne yapalım dersin Ali emmi?
Ali emmi artık üst perdeden konuşuyordu :
— Ne mi yapalım hay Yunus bey? Ben de senin akim daha iyi erer diye bunu sana sorarım ya! Amma benim kıt aklımın yettiğini merak et-tiysen deyivereyim. Karısı kızı, genci kocası vatanı düşmandan kurtarmak için elinden geleni
kıpkırmızı olmuştu. Fakat Ali emmi aldırış etmeden burnuna düşen tel çerçeveli gözlüğünün üstünden dik dik ona bakıyor, cevap bekliyordu. Baktı ses yok, tahrik eden bir sesle sordu:
— Ne dedin?
Yunus bey kendisine kimsenin arka çıkamayacağını anlamıştı, mırıldandı:
— Ben cumhura uyarım Ali emmi. Madem ki söz buraya geldi, nişlemek gerektiğini kararlaştırıverelim. Ama bir de Hoca efendiye sorsak iyi ederiz.
— Hoca efendiye sorarız helbette. Bi karara varalım, o kolay.' Hoca efendinin ilmine, fazlına, imanına cümlemiz amenna ve saddaknâ demişiz. Amma pek genç olduğunu ve ahvâli âlemle pek ilgilenmediğini unutmayalım. Ne ise o ayrı bahis. Şimdi burada varacağımız kararı bozmayacağımıza yemin ediyor muyuz?
Bu defa işin aslını bilen dört kişi, öbürlerine vakit komadan başta imam Hâşim efendi olmak üzere:
«— Ediyorum, ediyorum, ediyorum...» dediler.
Sesler azimli idi. Onlara öbürleri de tek tek katıldılar. Sonunda Yunus bey de mecburen:
«— Ediyoruz...» dedi.
Tam bu sırada, Mumcu:
— Kapı vuruldu de mi? diye sordu.
Kapının vurulduğunu duyan olmamıştı. Fakat O:
— Bi bakayım, diye gitti. Az sonra da dönerek, Reis bey geliyor, diye haber verdi ve yeniden gitti. Bu sefer dönüşü uzun sürdü;
— Misafirlerin var, gelmeyim diyor. Israr ettim, bi de onlara sor dedi. Buyur edelim de mi?..
Hep bir ağızdan "Helbette" dediler. Bir iki dakika sonra da Ağırceza Reisi Mehmet bey içeri girdi. Hepsi ayağa kalktılar.
— Buyur Reis bey, şöyle buyur, dediler.
— Allah aşkına rahatsız olmayın. İşte şuraya oturuveririm, olur biter.
Ali emmi-.
— Yo... Vallaha olmaz... yemin ettim bak., şöyle buyur.
Reis bey köşedeki mindere bağdaş kurdu. Tek tek merhabalaştılar, hal hatır soruldu. Fakat söze nereden başlanacağını, ne deneceğini bilen yoktu. Reis bey insanın tâ içine işleyen candan bir gülümseyişle:
— Oldu mu bu ya, dedi, biliyordum. İşte sohbetinizi bıçak gibi kestim.
Ev sahibi atıldı:
— Estağfurullah Reis bey, hâşa...
— Yapma be Mumcu., öyle de niye susarsınız?
Ali emmi:
— Hiiç, dedi. Boyumuzdan büyük işe giriştik de ondan, yani senin anlayacağın utandığımızdan sustuk.
Gülüştüler, bu sefer de Reis bey:
— Estağfurullah, dedi.
— Yo, yo, öyle...

Reis bey Ali emminin uzattığı tabakadan si-
gara sarıyordu. Gözleri yaptığı işde, o candan gülümseyişi ile:
— Mehmet efendi oğlumuz ne âlemde Mus-tabey? diye sordu.
Mumcu:
— Selametliyoruz, diye cevap verdi.
— Bahsettiniz mi dostlarınıza?
— Ya, dedim.
— Hayırlı olsun. Ben de Ortaköy'den geliyorum. Çiftliğe bir bakayım diye gitmiştim. Orada bir müddetten beri doktor Haydar beyle arkadaşları kalıyor. Sağ olsunlar, boş vakitlerinde mahsul ile de ilgilenmişler, vaziyet pek iyi.
Tabakayı iade etti. Odadakiler, Ali emmi, Mumcu, İmam efendi ve Sabri usta hariç, şaşkın şaşkın ona bakıyordu. Demek Ağırceza Reisi Mehmet bey Kuvvacılardan yana idi, onları çiftliğinde barındırıyor, bunu da dünyanın en olağan bir şeyi gibi söyleyiveriyordu!
Sessizliği Demirci Sabri bozdu:
— Hay bin yaşasın Reis bey. Biz de kuvvacılardan konuşur, işin aslı nedir diye düşünüp dururduk.
Bu sefer Reis bey hayret etmiş gibiydi:
— Bunda düşünecek ne var?
Hepsi birden ona baktılar. Geniş ve yüksek alnı, iri çekme burnu, yeşile çalan elâ gözleri, hafiften kırçıllaşmış sakalı, nihayet o hiç eksilmeyen tertemiz gülümseyişi ile Ağırceza Reisi her zaman olduğu gibi şimdi de dürüstlük, samimiyet ve saf vicdanın timsali gibi görünüyordu. O gülümseme yine dudaklarında idi, ama kaşları çatılmış, alnı kırışmıştı. Hayreti biraz da azarlamaya benziyordu.
— Bunda düşünecek ne var, diye tekrarladı, aklı başında olan herkes kurtuluşumuz için elinden geleni yapacak elbette. Bunun da tek yolu var-, orduyu derleyip toparlamaya uğraşanlara yardım etmek. Başka türlü düşünmek köprüyü bırakıp çayda geçit aramaya benzer. Aklınızı zorla abese sürmeyin.
Ali emmi başını eğmişti amma, Yunus bey veya onun gibi düşünenlerden biri biraz dikkatlice bakıverse nasıl memnun olduğunu kolayca anlardı. Mumcu da, Sabri usta da, İmam da onun gibiydi.ötekilere gelince, onlar şimdi içten içe iki gruba ayrılmışlardı: Bir kısmının aklı bu işe tamamen yatıyordu, en ufak tereddütleri kalmamıştı. Kalanları ise İstanbullu Hoca'nın cümlelerini silkip atamayanlardı. Fakat bunlar da verilecek karara "Allah affetsin" diyerek uyacaklardı.
Sabri usta kalkıp Reis beyin sigarasını yaktı. Ali emmi kesik kesik öksürdü ve:
— Bağışlayın ağalar, dedi; ben apaçık deyivereceğim; Kuvvaya yardım edelim. Bu namus borcudur, işte Reis bey, şeriatı da, ahvali âlemi de herkesten iyi bilir. Dediği gibi köprüyü bırakıp geçit aramanın âlemi yok. Siz ne dersiniz?
Küçük Hacı dimdik bir sesle:
— Doğru, dedi.
"Doğru, doğru" diye onu takip edenlerin sayısı yarıyı çoktan aşmıştı. Ali emmi, onları işitmemiş gibi:
«— Ha, Yunus bey?» diye ısrar etti. O da: «— Doğru Ali emmi» dedi ve yutkunduktan sonra sordu:
— Amma ne yapabiliriz? Ali emmi:
— Her şey, dedi; her şey yapabiliriz, de mi Reis bey?
Reis bey başını salladı:
— Elbette. En mühimi de etrafınıza Kuvvayı Milliyenin çete olmadığını, Kurtuluş Ordusunun çekirdeği olduğunu yaymaktır. Eli silâh tutanlar gider katılır, kalanlar da karınca kararınca para ve mal yardımında bulunur. Aranızda bir heyet kurun. Üç beş kuruş., bir kalıp sabun., bir çift çorap., bir çaputun bile değeri vardır. Toplayın, verin. Önümüz kış., düşman boyuna ilerliyor., yakında büyük çarpışmalar başlayacak. Ne kadar kuvvetli olursak o kadar dayanabiliriz. Dayandıkça da derlenip toparlanırız. Millet elbirliği edecek de pis Yunan tepelenmeyecek ha? Aklınız alır mı bunu? Mesele vakit kaybetmemekte, gaflete ve delâlete düşmemekte. Lehül-hamd millet de bunu anladı. Şarkta, garpte, şimalde, cenupta, köylüsü kentlisi kendi seferberliğini kendi yapıyor. Şimdi her tepede bir birliğimiz var. Yakında bunlar koca bir ordu olacak, koca bir Osmanlı Ordusu doğacak. Benim bildiğim, inandığım bu. Yanıldığımı da sanmıyorum.
Odaya bir canlılık gelmişti. İmam Haşim efendi :
— Allah senden razı olsun Reis bey, kalbimize ışık düşürdün, dedi; şimdi bize kolları sıvamak kalıyor. Şimdi ağalar, Reis beyin dediği gibi hemen bir heyet kuralım ve yarından tezi yok işe koyulalım. Tamam mı?
Tamamdı. Ali emmi, Reis beyin de yardımıyla seçimi ustaca idare etti. Beş kişilik heyette Yunus bey de vardı. Ali emmi doktor Haydar beyle temas kurmanın yolunu -güya- arayacaktı. Birbirlerine "Hayırlı uğurlu olsun" diyerek, geç vakit ayrıldılar. Ali emmi sokak başında, son olarak Yunus beye.
"Sayende hayırlı yola girdik" demeyi de unutmadı.
Babasından çok saydığı Ağır Ceza Reisi ile şehit düşen oğlu kadar sevdiği doktora karşı mahcup çıkmak istemiyordu. Söz vermişti onlara.

Şimdi yetmiş sekiz yıllık göğsünde saf bir neşenin kanat çırpışları vardı; "Artık gözüm arkada kalamaz" diye düşünüyor, uzun ve bembeyaz sakalını sıvazlıyordu: "Ayı, mehtabı ne güzel, çayın şırıltısı, söğüt dallarındaki esinti ne güzeldi. Dünyanın bu kadar güzel oluşu enderdi, çok enderdi."
Tek kol çift koldan daha sabırsızdır
Ali emmi son olarak Sabri ustadan ayrıldı ve Hacı Etem'lerin evine bitişik olan dar sokağa saptı. Ay burayı aydınlatmıyordu. Duvarların üstü beyaz, yol ise simsiyahtı. Nişancı'nın evini geçerken sokak kapısına çıkan basamaklarda karanlıktan da kara bir gölge kımıldadı:
— Ali emmi, hişt...
— Kimsin len?.. Bayağı korkmuştu.
— Ben Salih, Ali emmi.
— Çatla emi... ödümü kopardın pis çolak. Salih hafifçe güldü:
— Pis çolaktan da korkulur muymuş hay Ali emmi... Ben de seni yürekli bir .şey sanırdım.
— Bırak zevzekliği. Ne anyon sen burada?
— Seni bekliyorum.
— Beni mi?
— Seni ya.
— Ne alıp vereceğin var benimle?
— Selâm getirdim sana.
— Selâm mı? Kimden? /
— Doktor beyden...
— Doktor bey selâm gönderecek adam bulamamış mı?
Salih yine güldü:
— Bildiğin gibi değil Ali emmi. Yüzbaşı şey beyin de... Neydi be adı...
— Hamdi mi?
— Ya ya. Hamdi beyin de selâmı var... Sonra mülâzimin de, çavuşun da, Top başların...
— Yeter len. Anladık. Ne derler?.. Salih tadını çıkarıyordu:
— Derler ki, Ali emmi sana pis çolak demesin, köpek hoşlar gibi konuşmasın.
Ali emmi parlayacaktı. Fakat Salih o kadarla da kalmadı ve okkalı bir.
— Anladın mı? Yerleştiriverdi.
— Hay Allanın dangalağı! Ne yılışık şeysin sen ülen. Doğru dürüst kcnuşaman mı sen oğlum?
Yürüdü. Salih de peşine takıldı:
— Vallaha doğru derim Ali emmi... Hepsinin de selâmı var sana. Dün gece giderken söylediler.
— Onu anladık Salih, oğlum başka ne dediler, sen onu de bana.
— Bi haber olursa seninle göndersin dediler.
— Seninle mi?
— Vallaha da billâha da benimle.
— Yemin edip durma. İnandık. Nerde bula-can sen onları?
— Ortaköy'de.
Ali emmi şimdi inanmıştı.
— Git de ki, iyi bi karara varmışlar de. Anladın mı? Heyeti kurmuşlar de, hemen de işe baş-lıyorlarmış de. Tamam mı?
— Tamam Ali emmi.
— Sen ne zaman gidecen? —• Şimdi.
— Şimdi mi? Ne ile? *— Yürüye yürüye...
— Hay deli hay... Ülen Ortaköy nere, Akşehir nere? Yayan yapıldak başa çıkar mı?
— Çıkar Ali emmi, çıkar. Senin karakaçandan hızlı gitmezsem yuf olsun ervahıma.
Ali emmi:
— Sen laf dinle de al onu, dedi.
— Neyi?
— Benim eşeği işte.
— Bi de başıma belâ alayım öyle mi? Gören nereye demez mi?
Ali emmi kendini tutamayıp güldü:
— Desin., sen de teferrüce dersin. Fakat hemen ciddileşti:
— Seni kim adam yerine kor ülen çolak? Gel de al eşeği, hadi. O senin bildiğin eşeklerden değil, pek iyi gider.
Salih düşündü ve, "doğru be" dedi. öyle ya
olup bitenleri kim bilecekti? Aklından: "Hem de çarşının içinden, karakolun önünden sürer giderim" diye geçirdi. Böylesi daha tatlı olurdu.

Düşündüğü gibi de yaptı. Ertesi sabah gün daha yenice yükselirken Ortaköy'de, Reis beyin çiftliğinde idi. Mülâzimi evvel Niyazi, çeteye yeni katılan beş delikanlıya avluda talim yaptırıyor, geri kalanlar da tarlada çalışıyordu. Talim yapanların arasında Mumcu'nun aslan gibi oğlu da vardı. Salih "hay maşallah" diye sırıta sırıta ona bakarken yanına doktor geldi:
— Merhaba Salih.
— Merhaba doktor bey, Ali emmi dedi ki, iyi bir karara varmışlar, heyet de kurulmuş, hemen çalışmaya başlayacaklarmış.
— İyi. Sen geç otur şurada.
Doktor, Salih güneş vurmuş merdivenin alt basamağına otururken, geniş avluya geçti ve buradan yüksekçe bir duvarla ayrılmış bulunan büyük bahçeye girdi.
Ali emminin eşeği, açlıktan olacak, huysüzlanıyordu. Salih kalktı, onu verandayı tutan dikmenlerden birine bağladıktan sonra tekrar aynı basamağa oturdu.
Yavaş yavaş etrafını fark etmeye başlamıştı. Burada bir başıbozuk havası esiyordu. Mülâzimin karşısında talim eden, tüfek tutmayı öğrenenlerin içinde bile yakası bağrı açıklar vardı. Kılık kıyafet desen, biri öteki gibi giyinmiş iki kişi çıkmazdı. Kimi avcı biçimi, kimi yarım ağlı, kimi tam ağlı pantollu, bazısı külotuna dolak sarmış, bazısı yün çorabını çekmiş, bir kısmı da çıplak ayağına çarık veya yemeni geçirmişti. Aralarında aşağı Kürt köylerinden, dağsal köylerden,kasabalardan gelenler vardı. Bunlar kuşaklarının renginden, sakolarından, delmelerinden veya cepkenlerinden belli oluyordu. Bıyıklar, sakallar ve saç kesimleri bile ayrı ayrıydı ve kısacası, hepsi birden insanda hiç de iç açıcı, güven verici bir tesir uyandırmıyordu. Salih kendi birlik-lerindeki intizam ve zaptu raptı hatırladı, içi yavaş yavaş kararmaya başlamıştı. Hatta bir ara: "Bunlar mı harp edecek ülen..." diye düşündü, işler galiba fena gidiyordu. Aradan epey zaman geçmişti... Nihayet binbaşının yanından dönen doktor, yine basamağa, Salih'in yanına oturdu. Pek memnun görünüyordu:
— Nasılsın bakalım?
Lâf olsun diye sorduğu bu sualin cevabı oldukça ciddi idi.
— Acıktım be doktor bey.
— Sahi, hiç düşünemedim bunu bak. Şimdi şimdi.
Seslendi. Gelen pos bıyıklı birine:
— Bizim Salih onbaşıya bir şeyler ver de yesin... dedi.
Salih talim yapanlara bakıyordu:
— Bunları adam etmek zor be doktor bey! dedi.
— Niye?
.— Askere benzeyen bi yerleri yok bunların... -— Yavaş yavaş...
— Yavaş yavaş mı dedin?
— Yavaş yavaş ya... Şimdi arkadaki tarlada çalışan ak saçlıları da bu gördüklerin gibi. Ama bir iş verdim mi gözün arkada kalmaz. Ölür de yapmadan dönmezler.
Salih pis pis güldü -.
Doktor pek anlamadı:
— Ne gibi?..
— Ne gibi olacak hay doktor! Bol bol ölecekler desene şuna sen...
— Halt etmişsin. Onlarla çok iş gördük biz.
— Rastgele olmuştur. Bunlar daha tüfek tutmasını bilmiyorlar.
— Onlar daha yeni geldiler.
— Eskiler de öyledir... Sen kendini kandırın doktor bey, bunları önce asker etmeli, asker.
— Sen kendin asker misin be?.. Senin bile askerliğin kalmamış. Onbaşı dedikse şımar demedik.
Salih "Haklı galiba" demeye kalmadan o pos-bıyıklı irikıyım adam elinde durulmuş bir şepit ile geldi Konuşmanın bir kısmını duymuş olmalıydı. Ekmeği uzatırken:
— Ye bakalım onbaşı. Ye de ekmek nasıl ye-nirmiş bi görelim.
Adam doktordan çok daha sinirlenmiş görünüyordu. Salih hakkı makkı unutuverdi.
— Na bu tek kolumla ekmeği de senden iyi yerim, silâhı da senden iyi atarım, dedi.
Adam, Salih'in tek kol olduğunu görünce fena halde bozulmuştu:
— Bağışla ağam, görmedim, dedi.
Salih de yaptığı çıkıştan utandı; ekmekten koca bir lokma ısırarak çiğnemeye başladı, önüne bakıyordu.
Doktor:
— Bak, dedi. Bu bizim hem aşçımız, hem de en keskin nişancımızdır. Adı Hayri... Geredeli. Binbaşının bölüğünde harp etmiş.
Salih:
— Sağ olsun, dedi. Sonra birdenbire başını kaldırdı ve gülerek sordu: Tabanca atabilin mi, tabanca?
Hayri:

— Eh işte, dedi.
— Şunu bitireyim de bi yarışalım seninle. Salih teklifi biraz da doktora söylediklerini
ispat için yapmıştı. O da bunu merak ediyordu:
— Sahi, dedi. Bu işi üçümüz yapalım. Nişan dikeriz bahçede.
Salih'in keyfi yerine gelmişti. Lokmaları çiğnemiyor yutuyordu. Doktor ona sevgiyle baktı:
— Yavaş ülen, yavaş... Gursağma tıkanacak. Salih, lokma ağzında, sırıta sırıta homurdandı :
— Sen de her şeye, yavaş yavaş diyon be doktor bey. Vakit dediğin çok kıymatlı şu sıra! Hadi.
Elindeki şepitin kalanını da ağzına tıkıştırarak doğrulmuştu. Doktor gülerek seslendi:
— Niyazi çocukları al da gel, seyir var seyir. Hem de bildiğin gibisi değil.
Mülâzım:
— Gelin bakalım, diye acemilerle birlikte onları takip etti. Bahçeye geçtiler.
Doktor onbeş adım kadar ötedeki armut ağacında bir çift serçe görmüştü :
— Nah işte nişan da hazır, sağdaki senin, soldaki benim, davran... dedi.
Salih:
— Iıh, kuşa atmam, dedi arkasını döndü.
— Niye?..
— Hiç işte., anam döver...

Güldüler. Salih:
— Yaprak dikelim, dedi.
"Asma yaprağı küçük, kabak yaprağı büyük, orası pek uzak, buradan çocuk da vurur" çekişmesi epey sürdü. Nihayet birbirine denk üç fasulye yaprağı Hayri'nin adımlarıyle onbeş adım öteye sıralandı. Doktor, Salih'e:
— De buyur bakalım onbaşı, dedi. Salih tatlı tatlı itiraz etti:
— Buyurmak kim, biz kim doktor bey, had-dimizi biliriz biz. Siz buyurun.
Doktor işin ciddiyetini anlamıştı. Mahcup olmak da istemiyor, duyduğu çekingenliği yenemi-yordu:
— Haydi bakalım Hayri, sen başla.
Hayri de itiraza hazırlanırken "Güm" diye bir tabanca patladı. Sol baştaki yaprağın bir kenarı uçmuştu. Yüzbaşı tabancasının namlusunu üf lerken:
— Amma da nazlandınız ha! dedi.
Aynı sözü daha önce Salih de aklından geçirmişti.' Ne var ki en son atıp, en iyi neticeyi almak ve tek kollu kahraman sayılmak hevesini bir türlü yenemiyordu. Derken Hayri ateş etti. O yüzbaşıdan daha iyi vurmuştu. Mermi yaprağı aşağı yukarı tam ortadan deldi. Doktorun aldığı netice de ona yakındı.
Salih:
— Yüzbaşım müsaade eden mi, ben de senin yaprağa ateş edecem, dedi.
Üçü de namluyu doğrultup nişanlayarak ateş etmişlerdi. Salih toplusunu çekti. Arkası hedefe dönük, yüzbaşıdan cevap bekliyordu. Yüzbaşı kısık gözlerle ona baktı ve :
miş gibiydi. Yüzbaşı çatık yüzünde belli belirsiz bir gülümseyişle:
— Aferin ulan çolak, dedi.
Doktor da sırtını tapaladı. Salih'e gelince o şimdi ciddileşmiş, vakurlaşmıştı. Avluya dönerken doktorun kulağına fısıldadı:
— Ah bir parabellum olsa., mavzer gibi atar mübarek.
Doktor:
— Buluruz be Salih, dedi ve yüzbaşıya söyledi. O da-.
— Buluruz elbette, diye söz verdi. Salih'in içi içine sığmıyordu.
Yalnız içerdeki konuşmalarda keyfi yeniden kaçtı. Zira onun, aralarına katılmak için duyduğu istek ne kadar kuvvetli ise, berikilerin de Salih'in Akşehir'de kalırsa daha çok faydalı olacağına inanışları o kadar kafi idi. Israrı, hatta utanmayı bırakıp yalvarması para etmedi. İkindiye doğru Ali emminin eşeğine atlayıp da yola koyulurken, doktor omuzunu okşaya okşaya gönlünü almaya çalıştı:
— Salih, oğlum, çocuk olma. Kimsenin gördüğü iş ötekinin berikinin gördüğünden aşağı sayılmaz. Bi bakıma Ali emmi hepimizden faydalı, hepimizden büyük iş yapıyor. Anladın mı? Sonra
du. Ancak sen Ali emmiye selâm gönaereceK. uu başkasını bulsan iyi edersin. Koca herif beni gördü mü domuz görmüş gibi oluyor. Bi de şu "Yavaş yavaş" lâfını kaldırın ortadan.
Karakaçan... "Tıpırtıpır tıpırtıpır" yürüyüşle, bir karış toz bağlamış yolu makineli ateşine tutulmuş gibi tozutarak gidiyordu.
Doktor olduğu yerde, elleri külot pantolonunun ceplerinde, dalgın bakışlarla uzun müddet bu gidişi seyretti.
"Yavaş yavaş lâfını kaldırın ortadan..."
Salih'i iyi anlıyordu.
"Yavaş yavaş.."

Bu lâf doktoru da ne kadar sinirlendirir, nasıl çileden çıkarırdı!..
Bir tarafta Yunan İzmir'i aldı, öbür tarafta "Yavaş yavaş!"
Bir tarafta Fransızlar Ermenileri silâhlandırıp o canım Antep'e, o cömert Çukurova'ya saldırır, öbür tarafta "Yavaş yavaş!"
Bir taraftan efeler beşiği gider, bir tarafta Osmanlı pınarı gider, bir tarafta Rum çeteleri, bir tarafta Ermeni çeteleri kan, kan, kan, boyuna kan döker, köy basar, kent basar; öbür tarafta hepsine karşı ve daima "Yavaş, yavaş!"
Bu yavaş yavaşları duydukça bir yıldırım.
dehaya yakın bir uyanıklık işiydi.
Yavaş yavaş!.. Amma dakikaları bile boş geçirmeden.
Yavaş yavaş!.. Amma en hurda imkânları, en küçük fırsatları bile değerlendirerek.
Yavaş yavaş!.. Amma imanı ve azmi zerre kadar yıpratmadan, zedelemeden.
Yavaş yavaş!.. Amma gönül birliğini gevşetmeden.
Yavaş yavaş!.. Amma bir süngü iken, bir tek mavzer iken, bir mitralyöz bir top olabilirim hırsına kapılmadan ve sadece en üstün süngü, en verimli mavzer olmaya bakarak.
Evet, ve ne çare, yavaş yavaşdı. Çünkü bu iş efsanevi bir sabır, bir iman.bir uyanıklık, bir azim ve muhteşem bütüne alçak gönüllülükle uyma işiydi.
Başlangıçta doktor da Salih gibiydi. Fakat artık o en büyük düşmanın "sabırsızlık" olduğunu öğrenmişti, çünkü heyecanlanıvermeleri, kıymaları, suçlandırmaları ve arzu kaynamaları ile kendisinin, doktor Haydar'ın bir hiç olduğunu öğrenmiş, dâvanın üç boyutunu-, vatan, millet ve tarih boyutlarını idrâke başlamıştı.
Toz rengi ova güney ve kuzey arasında sınırsız uzayıp gidiyor, ufukta eriyordu. Doğuda Emir Dağları bakır rengi ve donup kalmış bir dalga kabarığı gibiydi. Batıda Sultan Dağlan yemyeşil vadileri ile dünyanın ötesine açılan kapıya benziyordu. Güneş, artık gözleri yormayan tekin bu iş, Salih'e böyle genyoruu. dünyanın merkeziydi. Her şey ne olacaksa orada olup bitecekti: Gâvur mahallesi, Çerkeş Reşit, İstanbul'lu Hoca, Ali emmi, bilemedin bir de Kuvvaya yardım. Bunlar bir hâle yola kondu mu mesele tamamdı. Bunun için de "yavaş yavaş" lâfından boş, bu lâftan daha kızdırıcı ne olabilirdi? Çünkü bunları hâle yola koyacak arzu gönülde çırpınıp duruyor, hüküm ve kanaatler ise bütün kafayı kaplıyordu. Böyle olunca durup beklemenin ne âlemi vardı?
Bir vakitler, üç aşağı beş yukarı, doktor da aynı durumdaydı. Sonra sonra işin rengi değişti. İstanbul'lu Hoca gibi zıt kutuplar bir yana, babasının mektep medrese ve mahalle arkadaşlarının bile, sırasına göre bambaşka şeyler düşündüğünü görmüştü.
İşin acı kördüğümü de burada başlıyordu; zira onların düşünme, hüküm verme ve vardıkları hükme göre davranma hakları da en az ken-dininki kadar meşru idi. En sonunda konuşulacak olan şey kimin yanıldığını, kimin haklı olduğunu araştırmaktan öte gidemezdi.
Bir ordunun derlenip toparlanması, hattâ yeniden kurulması, evet, yavaş yavaş olacaktı. Fakat asıl sabır isteyen, asıl yavaş yavaş dedirten, dedirtmesi gereken iş bu idi; yanılanı yanıldığına inandırmaktı, onu yoktan yere bir başka düşman yapacak yerde, hakkı olan cepheye, asıl cephesine kazandırmaktı.
tpi koparmak kolay, bir İstanbullu Hoca'yı tepeleyivermek ondan da kolaydı. Ama bu kazanç değil, kayıp olacak, meseleyi halletmeye-cekti. Çünkü karşıdaki tek bir varlık değil, bir inanış, bir düşünüş düzeni idi ve doğumu, besle-nişi, gelişimi, tutunuşu, yayılışı bu topraklarla bu millet böyle olduğu için böyle olmuştu. Kendini kendine yarı yarıya düşman etmek gibi korkunç bir ihtimal varken "yavaş yavaş" dememenin çaresi ne idi?
Yavaş yavaş ve anlayışla, iyiniyetle, sevgi ile.
Bunu anlamak lâzımdı. Bunu anlamak şarttı. Yoksa doğru yol, yoksa hakikat işe yaramaz, hatta çirkinleşirdi. Zafer bunu anlayanların hakkıydı, şerefli hakkıydı.
Salih ve karakaçan sınırsız düzlüğün içinde eriyip gitmişti. Güneş artık görünmüyordu. Gökyüzü hâlâ sarışındı, batıda portakal rengi bulutlar belirmişti, ovadaki aydınlığa ise gitgide lâcivert ve gri renkler siniyordu. Köyün kıyısındaki kuyuya önce koyun, sonra da inek sürüleri geldi. Ortaköy ebedi gecelerinden birine daha hazırlanıyordu. Az sonra aynı gece dağsal köylere, vadi köylerine, çadırlı ordugâhlara ve binbir çeşit başın binbir yastığa düşeceği kasaba ve şehirlere de inecekti.
Bu asırlar ve asırlardan beri böyle olagelmişti. Asırlar ve asırlarca da böyle sürüp gidecekti. Acaba bu geceyi paylaşmanın, bu geceden herkese bir pay düştüğünü bilmenin yolu ne idi?
Acaba İstanbullu Hoca Ali emmi ile, Ali emmi Sivas'taki Hacı Ömer ile, Hacı Ömer, onbinlerce tepeden bir tepedeki çadırda yatan Mehmet Çavuşla aynı geceyi paylaştığını, kendine düşen uyku ve rüya payında, aua de, dileklerde, ümitlerde ortakları olduğunu düşünecek miydi?
Doktor, hâlâ elleri pantolon ceplerinde ve kafası dalgın çiftliğe döndü. Kimseyle konuşmak istemiyordu. Fakat kapıda kendisini karşılayan Yüzbaşı Hamdi:

— Haberin var mı? Konya'da isyan çıkmış, emir geldi, biz de oraya gidiyoruz... deyince bütün psikolojisi değişiverdi:
— Ne zaman? Yüzbaşı güldü:
— Ne zamanı var mı bunun doktor? Yatsıdan sonra. Hadi çık eşyalarını topla.
Aşağıda, ahırların yanındaki odaya daha yeni yerleşen acemiler de, başlarında Hayri, bir telâş, bir gürültü hazırlanıyorlardı. Doktor:
— Bunlar da gelecek mi? dedi. Yüzbaşı yine güldü:
— Kime emanet bırakırız be doktor?
Tüfeği ellerine dün alan çocuklar bugün kavgaya katılacaktı. Yüzbaşı doktorun ne düşündüğünü anladı:
— Üzülme, üzülme. Korktuğun gibi değil. Onlar kurşunu, bozulur da tabanları kaldırır, üstelik iyi kaçamazsak görürler. O zaman da ha evlerinde analarının dizi dibinde, ha bizimle olmuşlar, fark etmez, öyle değil mi?
Son cümleleri güle güle ve yüksek sesle söylemişti; çünkü doktor koşa koşa merdivenleri çıkıyordu :
Odaları çoktan karanlık basmıştı. Doktor, yatağının başucundaki rahlede duran mumu yaktı. Oda arkadaşları, yüzbaşı ile mülâzım denkleri-
nkanuş'tan kalma bir beylik, mini mini bir meK-tup paketi, üç beş kitap ve iki üç takım çamaşır... Vur sırtına, git Hicaz'a bana mısın demezsin. Kendi dengi de bunlardan farklı olmamıştı, şimdi de olmayacaktı. Fazladan beş on meslek kitabı vardı. Bu yüzden de her konak değiştirişte yüzbaşı onun dengini şöyle bir sallar ve takılırdı:
— Ooo... Bu doktorun dengi... İlim ağırlığı var! Şimdi anladım doktor, sen neden bu kadar ağır başlısın.
Gülmek ve gülmek için sebepler icat etmek lâzımdı., takılmak, şakalaşmak için hiç bir fırsatı kaçırmamalıydı. Fırsat mı yok? Bunu da icat etmek lâzımdı. Neşe de dua kadar destekliyordu insanı.
Doktor bu cephe insanlarındaki aşırı, hatta zaman zaman taşkınlık haline gelen neşenin üzerinde çok durmuştu. Hayat cephede eşi benzeri olmayan bir grafik çizer, iman ile taşkınlık arasında testere dişleri gibi iner çıkardı. Neden?
Bu keskin çelişme sadece görünüşte idi. Yoksa tiua ile kahkaha aynı kaynaktan gelmekteydi, neşe imanın koruyucusu, siperi oluyordu. Neşe, normal işleyen aklı, ümitsizliğin zehirli dumanları içinde bozguna uğratacak, ruhu kahredecek çıkmaz durumlara karşı bir Köroğlu isyanı idi.
Düşünmek insanın içinde kendine karşı bir düşman daha peydahlaması oluyordu. Şartlar o kadar berbattı işte. Üzerlerine çöreklensen, didik didik etsen eline iç çöküntüsünden başka ne geçecekti? At kahkahayı "Alaman Bombası" gibi bu berbat durumun alnı kabağına, paramparça et namussuzu,Bak ondan sonra dua nasılyiğit duası oluyor.
Doktorun eli çok ağır işliyordu ve bu ilk defa olarak işte bu akşam böyle idi.İlk defa olarak yüzbaşının neşesinde şakadan başka bir şey, kaderin insanı isyan ettiren gaddarlığını buluyordu. Ana kucağını daha dün bırakan gök ekin gibi delikanlılar dinsiz, imansız, beyinsiz kurşunlara karşı sürülecekti ha!..
Kim öle, kim kala?..
Ve her şehidin ardında Şekspir'ini, Korney'ini bulamayacak bir facia, yürekler paralayıcı bir facia yatacaktı. Yavuklular, sözlüler, saçı bitmedik yavrular, ak sakallar, apak saçlar... ve gözyaşları... kırık gönüller...
Elinde bir Evliya Çelebi cildi vardı. Doktor onu görmeden, hangi sayfasına baktığını fark etmeden öyle dakikalarca tuttu. Evliya Çelebi onun için bir tek cümleden ibaretti:
"Gün akşamlıdır devletlim; dün doğduk, bugün ölürüz!.."
Yalnız Evliya Çelebi değil, fakat doktor için bütün bir Osmanlı tarihinin haşmeti işte bu cümleden ibaretti ve Evliya Çelebi'de her hadiseyi noktalayan bu söz, tarih yaratan ruhun formülü, o ruhun tâ kendisiydi.
"Gün akşamlıdır devletlim; dün doğduk, bugün ölürüz!.."
İnanç ve düşünce için yaşayan, yaşamaya, ancak ve ancak inanç ile düşüncenin yaşama dedirteceğini bilen, kısacası insanı anlayan insanların bundan daha olgun bir söz bulabileceklerini doktor sanmıyordu.
ölmek bir şey değildi. Bu ölümlerde gururdan şerefe kadar insanı saran bir mükâfat vardı. Fakat insan önce ölmesini bilmeliydi, ölmek kurban edilmek, kurban olmak değildi. Hele kurban etmek hiç olmamalıydı. İşte bunlar günahtı. Doktor, ateşe götürülürken Zer-Taç'ın söylediği şiiri düşünüyordu. Ona-, tövbe et Şah seni affedecek demişler, genç ve güzel kadın da buna şöyle cevap vermişti:
"Ben ne ateşin çektiği pervane, ne de kurbanlık koyunum. Ben düşünen baş, inanan gönülüm!"
Ama Zer-Taç dövüşmesini öğrenmiş, ondan sonra dövüşmüştü. Ya bu gök ekine benzeyen çocuklar?..
Onlar daha dövüşmesini bilmiyorlar ki...
Peki çare?.. Çaresizlik doktorun içini mıncıklıyor, didik didik ediyor, derişiz, cılk etlerine tırnak geçiriyordu. Kitabı mumun ışığına tuttu ve cümleyi gördü ?.
"Gün akşamlıdır devletlim; dün doğduk, bugün ölürüz!..»
Evliya Çelebi sanki bu defa, vahşi yaylaların dev delikanlısının ağzından, bütün bir milletin adına, Allaha sesleniyordu.

* *

Sonbahar Anadolu'yu kurşun yüklü bulutlar ve ürpertici rüzgârlarla tarıyordu. Mahsul zararsızdı; çünkü tarlaların yüzü erkek bileği ve tabanı görmüş, yağış görmüştü. Ama gene de bütün Anadolu'nun üstünden o bulutlardan başka

bulutlar geçiyor, o rüzgarlardan başka rüzgârların sürüklediği bulutlar geçiyordu.

Şimdi düşman endişesine, vatanı, istiklali ve yaşama hakkını kaybetme endişesine bir de tedirginlik eklenmişti. Uzun tırnakları uzun saçlarından pis, derisi de saçları gibi yağlı bir adam olan Damat Ferit Paşa, kaynağı meçhul bir hırsla Kuvvâyi Milliyeye karşı çalışıyor, milleti millete karşı seferberliğe kışkırtıyordu. Para veriyor, makam ve unvan veriyor; haydutları, eşkıya çetelerini tahrik ediyor, kurtuluş hareketlerini felce uğratmak, memleketin kaderini işgal kuvvetlerinin hesaplarına teslim etmek için yapabileceği her şeyi yapıyordu.

Dünya ona göre içinde bulunduğu durumdan ibaretti. O üstün ve karşı durulamaz kuvvetlerin elinde idi ya, bütün memleket de öyledir sanıyordu. O, kımıldamamaya mahkûmdu ya, o hayır demeye kalkıştığı zaman nasıl yakapaça götürülecekti ya, bütün memleketi de tıpkı kendisi gibi evet demeye, her şeyi kabul etmeye mecbur sayıyor ve memleketin "hayır", "asla" deyişinde kendi mahvını görüyordu. Kendi mahvını milletin ve memleketin kurtuluşundan ayırabilecek yaratılışta değildi.

Gerçi Osmanlı Hükümeti milletlerarası bir varlık olmaktan çıkmıştı. Ama bu etiket, Müslüman Osmanlılar arasında hâlâ bir mâna ifade etmekte idi. Bu yüzden de Damat Ferit Paşanın faaliyetleri hâlâ tesir sahaları bulabiliyordu. Asıl mühim olan da bu faaliyetlerin arkasında sancak-ı şerifin ve payitahtta kalan bazı ulemâ'nın bulunuşu idi. Anadolu'ya fetva üzerine fetva üzerine fetva yağdırıyor,Ayrıca imparatorluğu mahveden fırkacılığın kalıntıları da tahrik ediliyordu.

Halkın büyük denilebilecek bir kısmı kararını vermişti. Fakat beride sallantılı yığınlar vardı, aldatılanlar, Kuvvâyı Milliyeye karşı bir ikinci cephe açabilecek olanlar vardı. Ve bu korkunç ikinci cephenin unsurları yer yer kapı komşu olarak yaşıyor, hatta bazen kırk yıllık çatıların altında bile biraraya gelebiliyordu. Babanın İstanbul'a oğulun veya torunun Kuvvaya taraftar olduğu evler vardı.

öyle köyler, öyle kasabalar da vardı ki, güney dağlarını Damat Ferit'in kışkırttığı haydutlar yatak yapmış, kuzey tepelerinde ise Kuvvâyı Milliye birlikleri karargâh kurmuştu. Her iki taraf da halka, elde mavzer, "Bize" ve "Bizim için" diyordu.

Büyük tedirginliğin ruhları sarsması için mavzere de lüzum yok, hatta bir namazdan sonra biri, bir namazdan sonra öteki konuşan ve birbirinin söylediklerinin tamamen zıddını söyleyen vaizlere de lüzum yoktu. Zira insanlar o tedirginliği yaratan havanın içinde yaşıyorlardı. Zira rüzgârlar barut kokuları, kan kokuları ve top-tüfek sesleri ile yüklüydü.

Zira bu barut kokularının kimi Yunan, kimi Kuvva, kimi eşkiya tüfeklerinden geliyor, zira bu kanları aynı milletin çoluk çocuğu döküyordu.

Karar vermenin bu kadar şart olduğu, bu şartın herkes için aynı kesinliği taşıdığı bir devir daha görülmemişti. Yatalaklarla en kurnaz kaçaklar dahil herkes, ama herkes bir karar vermek, cephesini seçmek zorundaydı.Hareket şart değildi.Şart olan bu karardı; çünkü artık bir cümle, bir soru, bir cevap, hatta bir susuş veya sadece bir bakış bile mavzere davranmaktan, tetiğe parmak atmaktan farksızdı.

Evlerine çekilmek, darda kalmadıkça çarşıya pazara çıkmamak isteyenler vardı, bunun aksine evde duramayan, tek başına kalınca içi içine sığamayanlar vardı. Ve evlerine kapanmak isteyenler ilk hedefin kapıları çekilmiş evler olacağını pek iyi seziyorlardı, evlerini dar bulanlar ise ortalıkta dört dönüp de "karar"ı, doğruyu arayanlardı, öyle veya böyle, büyük bir çoğunluk hayatın artık ne kadar başka, sana geldiklerinden ne kadar ayrı bir şey olduğunu anlamıştı. Bunu onlara ne Balkan, ne 93, ne de Cihan Harbi anlatabilmişti. Canlarında kendilerinden başka bir şeyin de payı bulunduğunu büyük payın bu olduğunu ancak şimdi anlıyorlardı.

Ordunun yenilişi, bir harbin kaybedilişi başka, artık nefes aldıkları havaya sinen bu durum başka idi. Yepyeni, yüzyıllar ve yüzyılların yarattığı kan'a, ruh'a ve kafa'ya yabancı, zamana, tarihe yabancı bir durumdu bu. Sanki üzerinde yaşadıkları parça dünyadan kopmuş, bambaşka bir güneşin etrafında, ayrı bir hızla dönmeye başlamış, geceler, günler değişmiş, iklim değişmiş, toprak değişmişti. Ve yaşamak, hem de yüzyıllardan beri uydukları örfleri, gelenekleri, bilgileri hiçe indiren bu düzene uyarak yaşamak gerekti. Bunun için ne yapmalı, nasıl davranmalı, hangi yola gitmeliydi?

Kurşun yüklü bulutlar, ürperten rüzgârların önünde ve kuzeyden güneye doğru bütün Anadolu'yu tarıyor,fakat bu mesele bütün çatıların üzerinde bir görülmemiş, acaip bulut gibi asılı duruyordu.

Sinirler gerilmiş, gerilmiş, gerilmişti. Yoktan yere kavgalar, sövüşmeler çıkıyor, fiskoslar, haklı haksız çekişmeler hemen hemen herkeste bir ikinci mizaç haline geliyordu. Bütün bunların çoğu, insanların kendi kendileri ile yaptıkları kavgaların sonucu idi. insanlar önce odalarında, yataklarında kendi nefisleri ile kavgaya tutuşmuştu. Kavganın evlerden, kırk yıllık karı - kocalardan sokaklara taşması daha sonra idi.

Bir gün Salim'in kahvesinde Hacı Yusuf a: «— Hayrola Hacı bey, canın pek sıkkın?..» demişlerdi. Gerçekten de adamın suratından düşen bin parça olacak gibiydi. Puflaya puflaya:
«— Sorman heç.. bizim köroğlunun kalbini fena kırdım. Ortada da fol yok yumurta yoktu yahu!..» demişti.
Hacı beyin helâline karşı şefkati ve muhabbeti pek meşhurdu. Kadıncağız da yumuşak başlılığı, fakir fukara sevgisi ile tanınırdı. Adamın üzüntüsünü kimse yadırgamadı; onu avundurmak isteği de evlerin halini ortaya döküverdi. İlk olarak seksenlik Dabak Hacı Hafız-.
— Sorma Hacı bey, öteygün o haltı ben de işledim. Dilim yetmedi, üstelik bi de konsolun üstündeki karpuzlu lambalardan birini kaptığım gibi yere çalıvermişim!..» dedi. Sonra da arkası geldi. Böyle şeyler aşağı yukarı her evde oluyordu.
Sebebi, Hacı bey gibi kimse bilmiyordu. Fakat herkes biliyordu ki, artık bir karar vermek verilen bir kararın arkasında peşine düşmek şarttı.Bütün Anadolu gibi Akşehir'de de esen hava artık bu hava idi.

İlk çalkanttlar

Ortaköy'deki Kuvvâcıların sayısını kimse bilmiyordu. Fakat orada birlik vardı. İşte bunu duymayan kalmamıştı. Kimine göre yüz, kimine göre toplu, mitralyözlü bin kişi.
O kadar veya bu kadar... Birliğin orada bulunuşu kafaların işleyişinde iş görüyordu. Nitekim "Kuvvacılar gitmiş" haberi de düşüncelerin, tutumların yönünü bir iyice değiştirdi. Değişmenin en önemlisi de Kör Hüseyin'de oldu. Mumcu'-lardaki toplantı için "Burada kalacak" diye söz vermişlerdi. Fakat Kör Hüseyin, ard arda üç gece yatağında sabahı ettikten sonra kalktı, İstanbullu Hoca'ya gitti:
Niyeti isim vermeden anlatmaktı. Fakat olmadı. Hoca'nın tesirine dayanamadı, kim vardı, kim yoktu, kim ne dedi... hepsini bir bir saydı döktü. Gizli, yeminli toplantıyı baştan sona anlattı.
Ne var ki Salih'in kopuk arkadaşları bu ziyareti tespit etmiş, haberi derhal uçurmuşlar, gözlerini abarta abarta:
«— Herif bi saat kaldı len...» demişlerdi. Salih de vakit geçirmeden Ali Emmiye yetiştirdi. Öğleye varmadan Ağır Ceza Reisi dahil, haberi artık herkes biliyordu. Reis bey, odasında, Küçük Hacı'va:
-Hacı Bey siz bir sorun bakalım ne konuşmuş ? dedi.Hem de düpedüz ve kısaca.
Hacı bey bu tavsiyeyi Ali emmiye anlattı, o da:
— Doğru ya, dedi. Sor bakalım. Namazdan sonra da bu iş oldu.
— Merhaba Hüseyin ağa!..
— Merhaba Hacı bey...
— Görünmez oldun be?
— İş güç Hacı bey..
— Hoca efendiye gitmek için vakit buluyon amma... Sahi ne konuştun onunla?..
— Hiç be Hacı bey... Hacı bey güldü.
— Bi saat de hiç olur muymuş hay Hüseyin. De bakalım da biz de faydalanalım.
Gülüşü de, söyleyişi de emirdi ve bal gibi tehdit eden bir hali vardı. Küçük Hacı'yi iyi bi-ürdi; hiç nazlanmadı:
— Valla Hacı bey... Beynim günlerdir karıncalanıp durur. Ben neyim ki, aklım ersin? Gittim Hoca efendiye danıştım.
— Şuna konuştuklarımızı anlattım desene mübarek!..
Kör Hüseyin susuyordu. Küçük Hacı tam bir tükürüşle:
— Tu sana... Söz verdik len, burda kalacak diye değil mi? Sana bi şey deyem mi? Anlatmışın, anlatmamışın, bi şey çıkmaz bundan. Yeminini bozuşuna yanarım. Hadi git... Git hadi. Selâmın sabahın eksik olsun. Herkese de deyecem bunu.
Ve dedi de tabii. Kör Hüseyin Akşehir'in tek kalan ilk insanı olmuştu.
Arkasından bir de Çakırsaraylı Akşehiri basacakmış haberi çıkınca Hüseyine karşı duyulan tiksintiye kızgınlık da karıştı. Çünkü Çakırsaraylı çetesini Istanbul'lu Hocanın çağırdığı söyleniyordu.
Bu doğru değildi. Fakat haber ısrarla yayılıyor, mektubu götürüp getirenlerden bahsediliyordu. Kasabada bir telâş, bir korkudur başlamıştı. Çakırsaraylı'nın yapıp ettiği zulümler, asıp kesmeleri dilden düşmez olmuştu. ölüm ilk defa yaşlıların ve hastaların endişesi olmaktan çıkıyor, Çobankaya gibi bütün kasabanın üstüne abanıyordu. Ecel unutulmuş, onun yerini darağaçlan, kamaları, kırbaçları ile Çakırsaraylı çetesi almıştı. Kadınlar ve çocuklar, idare lâmbalarının titrek ışıklanyle büyüyen eşya gölgelerinde insanla masal canavarları arası haydutlar görerek titriyorlardı. Hısım akraba bir evde toplanmaya, yatak odaları birleştirilmeye başlanmıştı. Kadınların, hiç bir zaman para olarak düşünülmeyen ve düşünülmeyecek olan ziynetleri akla gelmeyecek yerlere saklanıyor, gömülüyordu. Sıra sıra çeyrek altınlarla donatılmış fesler, gümüş ve altın kemerler, katar altınlar, altın bilezik, küpe ve yüzükler sandıklardan çömleklere aktarıldı.
Bu arada akşamları, ortalık kararırken, hemen hemen her evde acaip bir makyaj faaliyeti de başlıyor-, yaşlı kadınlar genç ve güzel kızlarla kadınları karşılarına alıp çirkinleştirmek, pasaklı bir hale getirmek için ne

mümkünse yapıyorlardı. Kullanılan malzemenin başında ise is ve adı bilinmez bir uçuk sarı toz vardı. Makyaj tamamlanınca aşağı yukarı şöyle konuşmalar olurdu.
«— Bakma aynaya kız, sonra üç gun ekmek yiyemen!»
*— Ana kız... Duydun mu, Dilsiz Hasibe,beni de boyayın dermiş...»
«— Gülme öyle yılışık yılışık... Çirkin mirkin, o da bi kanıayaklı... Korkar helbette!..»
Çakırsaraylı çetesi cana kıyıcılığı kadar ırz, namus düşmanlığı ile titretiyordu herkesi.
Beride, Mumcu'ların evinde toplananlar, haberin işitildiği gece Küçük Hacı'nın evinde biraraya geldiler.
Ne yapmak lazımdı ve ne yapılabilirdi?
Küçük Hacı kabına sığmıyor, kızgınlıktan ve kızgınlığı kadar da aczinden deliye dönüyordu. Mesele ortaya atılıp da herkes bir cümle bulmak için kafa yorarken:
— Elhamdülillah, dedi. Daha ölmedik; çoğumuzun eli silâh tutar. Sonuna kadar çarpışırız namussuzlarla. Bu da bir şehadettir.
Ali emmi boyuna sakalını sıvazlıyordu:
— Bu son çare Hacı bey, dedi. öteki ne kadar yüksek sesle ve çabuk konuşmuşsa Ah' emmi de o kadar alçak sesle, o kadar yavaş konuşuyordu, herkesin kulağı ondaydı. Son çare, diye tekrarladı. Bi kere itlerin ne zaman ve nereden gelecekleri belli değil. Sonra karşı durmasına duralım ve elbetteki duracağız. Amma bu kuduz köpek sürüsüne karşı ne yapabiliriz? Güreş tutmaya değil felâketi önlemeye bakalım. Benim aklıma iki şey geliyor.Ben başka bir şey bulamıyorum.Hepsi de sabırsızlanıyor.Konuşmasını bekliyordu.Nihayet Hacı Bey dayanamad:
— Nasıl iki şey?
Ali emmi aynı sükûnetle:
— Deyecem, dedi ve ıslattığı kâğıdı dişleyip sigarasını sardıktan sonra konuştu. Bir: Hemen şimdi Afyon'a ve Konya'ya haber salar Kuvvacılardan yardım isteriz.
Hacı bey kesti:
— Haber gidip onlar gelinceye kadaaar...
— Dinle be Hacı bey? Böyle yapmak hiç yapmamaktan zararlı mı? Haber etmezsen ne kazanır, edersen ne kaybedersin?.. De bakalım.
Hacı bey bir şey söylemedi:
— îyi. Aklın yattı değ mi? Haber gide dursun, biz de varır îstanbul'lu Hoca'yla konuşuruz.
Bu sefer Küçük Hacı beyle birlikte birkaç kişi daha kımıldadı.
— öyle yaparız, öyle. Hocaefendi bizim gibi düşünmez ama, en azından bizim kadar vicdanlıdır, bizden çok akıllıdır, merhametlidir. Ona deriz ki, Hoca efendi deriz, haber sal şu Çakırsaraylı hayduduna da ümmet-i Muhammedin malına, ırzına, canına kastetmesin deriz. Ve, biz ona bulabildiğimiz erzak ve parayı verelim deriz. Kasem ederim sizlere, Hoca efendi bizi dinleyecektir. Olsa olsa, siz de şu Kuvvaya arka çıkmaktan vazgeçin der. Desin varsın. Gün ola harman ola. Koca Memâlik-i Osmaniye bi Çakırsaraylı itine kalacak değil ya!..
Ali Emmi sigarasını yakmak içim fitili bastırdığı taşa demiri vurmaya başladı.Çak,çık,çuk,çak. Odada başka ses yoktu. Fakat bu sessizlik önceki gibi değildi.Herkesin aklına yatmışa benziyordu. Fitil tutuşmuştu. Ali emmi önce, kıvılcımı birkaç defa hafif hafif üfledi, sonra iyice tutuşan fitilin bayıldığı kokusunu içine çekti ve sigarasını yaktı.
— Sen önce tedbirini al da, olacakların karşısına ondan sonra çık. Amma başka bir bildiğiniz, bulduğunuz varsa deyin ona göre davranalım, öyle değ mi, buraya danışıp görüşmeye toplandık.
Yeteri kadar düşünmüşlerdi. Yapacak başka bir şey yoktu. Birbirlerine: "Sen ne dersin" gibi baktılar. Bir şey diyen çıkmadı. Bunun üzerine îmam Haşim efendi:
— Bence Ali emminin dedikleri münasiptir, sen ne dersin Yunus bey? diye sordu.
Çünkü kendinden sonra en yaşlı o idi. Yunus bey de:
— Bence de öyle, dedi.
Ve yaş sırasına göre bu "Bence de"ler tekrarlandı.
Küçük Hacı muvafakatini bir soruyla belirtti:
— Sıra kalır haberi götüreceklere, kiminle yollarız?
Ali emmi, teklifini birden yapmadı:
— Düşünelim, dedi, kim var? Sigarasından son nefeslerini ardarda çekti,
— Salih...
— Hangi Salih?..
— Hangi Salih olacak hay herif?.. Çolak var ya işte o!..
— Amma yaptın haa Ali emmi!..
Şaka sanıp gülen bile çıktı. Ali emmi de tatlı tatlı gülümsüyordu.
— Bana itimadınız yok mu oğlum?

Ak saçlı, ak sakallı "Oğlum'ların Ali Emmiye itimatları olmasına vardı, amma Salih'i de biliyorlardı. Bu itimatla bu bilgi karşı karşıya kalınca şaşkın şaşkın gülümsemekten başka bir şey yapamadılar. Ali emmi olanca temkini ile:
— Bildiğiniz gibi değil, dedi, ha bana bırakı-verin.. kötü olmasına kötüydü., düzeldi, adam oldu, ben iyi biliyorum. Tamam mı?
Yunus bey:
— Sen bilin, dedi.
Bu "mesuliyet senin" demekti. Ali emmi:
— Tamam, tamam, diye güldü. Salih'i Afyon'a salarız. Peki Konya'ya kim gidecek? Onu da sen bul Hacı bey!
Küçük Hacı anlamıştı:
— Ben mi gideyim yani?
— Uygunu bu sanırsam... Maşallah, bugünkü delikanlılara taş çıkarın. Sonra gitmişken aklı erenlerle de konuşun, itibarın var, tanışların var; yalan mı?
Küçük Hacı olduğu yerde kımıldanıp duruyordu. Uygunu bu idi ama, çoluk çocuğun başından ayrılmayı pek istemiyordu.Ali Emmi farkına vardı.
— Gözün arkanda kalmasınHacı Bey.Sen yokken çocukların dayıları burada kalır, hepimiz de devamlı göz kulak oluruz. Zati kemali üç gün.
Hacı bey.
— Siz bilirsiniz, diye kabul etti.
Ali emmi toparladı:
— Salih bu gece yola çıkar. Biz de cumbur cemaat yarın sabahla Hocaefendi'ye gideriz. Ancak etrafa da rivayetler yaymalıyız. Halk bir yatışmak. Korkacak bi şey yok deriz. Kuvva Çakırsarayh'nın üstüne yürüyor deriz, hattacıma devresi gün de Çakırsaraylı Yalvaç Beli'nde bozulmuş deriz. Telâştan büyük müzarrat olmaz. Halka acık emniyet gelsin. Nasolsa herşey varacağına varır. Yalan mı?
— Doğru, dediler.
. Küçük Hacı sordu:
— Ben ne vakit ve nasıl gidecem?.. Ali emmi:
— Trenle, dedi.
— Trenle mi?
— Trenle ya... Müdürün haberi var, bindiriverecek.
Odadakilere asıl güven şimdi gelmişti. Demek bir şeyler yapabilecek halde idiler, bir şeyler planlayabiliyor ve planlarına sağlam yardımcılar bulabiliyorlar! Demek yalnız değildiler, oldukça büyük bir makinenin bir parçası idiler. Bu mühimdi. Koca koca heriflere bir delikanlı şevki geldi.
Teferruatı da kararlaştırdıktan sonra dağıldılar. Birer birer çıkıyorlardı. Aralarında "Bak hele.Salih bile bizdenmiş,veya İstasyom müdürü bizden,diye memnuniyetini gurura kadar götürüp akıllarından “Kim bilir,daha kimler kimler vardır.” Diye geçirenler oldu.
Ali emmi Küçük Hacı ile vedalaşırken:
— Tren öğleye doğru geçecekmiş. Değişiklik olursa sana bildirecekler, yolun açık olsun, dedi ve ellerini uzun uzun sıktı.
Bu bir çeşit helâlleşmeye benziyordu.

III

Baskından önce

SABAH ezanı okunurken başlayan yağmur birdenbire sağnak halini aldı. Kızılca mescidinin ondört. onbeş yaşındaki müezzini yırnu-yedi basamaklı minareden indiği zaman sırılsıklamdı. Evinden çıkıp da on adımlık sokağı geçene kadar İstanbullu Hoca da aynı hale gelmişti. Namazda üç beş kişi bile bulunamayacağım sanıyordu. Biraz sonra aldandığını anladı İki üç dakika içinde mescid son cemaat yerine kadar dolmuştu.
Hoca şöyle bir baktı ve: "Hepsi tamam" diye düşündü. Reis bey dahil Kör Hüseyin'in bütün saydıkları mescıdde fdi Epey fazlası vardı, fakat bir tane bile noksan yoktu Namazı tamamlamak için biraz sıkıntı çekti.
Bir çekişme için kendini hazırlıklı hissetmiyordu. Daha önce bahis açmayı düşünmüş fakat boyuna bir ertesi güne atmıştı, işi güçleştiren samimiyeti idi ve kafası her meselenin karşısına bir itiraz dikmeye, kendi kendini kontrol etmeye alışıktı. Kuvvetinin de buradan geldiğini biliyordu.

Dokunmadığı,toz kondurmadığı iki,üç kanaati vardı; Hilafet ve saltanat bağlılığı da bunlardan biri idi. Fakat işte doktorun ziyaretinden sonra bu bağı bile didik didik etmiş, millete ve memlekete faydalı olan nedir diye inceden inceye düşünmüştü. Bu arada hesaba, tam bir gönül cesareti ile istanbul'un aleyhindeki rivayetleri de, Kuvvâyı Milliye için söylenen güzel şeyleri de katıyordu.
Hoca'nın bu oldukça dramatik muhasebesinde, ne çare ki ağır basan daima Yıldız Sarayı idi. İçinde son bir tereddüt vardı: "Acaba gönlüm beni aldatıyor mu?"
Bu acaba onu neredeyse halktan kaçıracak hale getirecekti: "Yarın konuşurum., bugün değil.." deyişleri işte bu "acaba?" yüzündendi.
Konuşmanın şart olduğunu, önlenemeyeceğini de seziyordu. Nitekim işte en zayıf anında buna mecbur olacaktı.
Namazdan sonra, aralarında Küçük Hacı da bulunan üç beş kişi kapının önünü tutmuşlardı. Güya yağmurun dinmesini bekliyorlardı. Hoca çıkmak için gelince Hacı bey:
— Yağmur dehşetli Hoca efendi, dedi. Hoca belli belirsiz gülümseyişle cevap verdi.
— Evet., güç olacak sizin için., ben bir koşuda evdeyim...
Şemsi efendi lâfa karıştı:
— Sürmez emme., göğ yükseliyor bilem... Hacı fırsatı iyi kullandı:
— öyle., üç beş dakkası var. Boş geçirmeyelim bunu Hoca efendi ha? Ne dersin?
Kapının önü epey kalabalıklaşmıştı. Reis bey:
Hacım doğru söylüyor Hoca Efendi.Biraz sohbet edelim.Zaten benim kaç gündür sormak istediğim şeyler var. Dedi ve sordu.Müsaade buyurur musunuz?
Hoca" hin gülümseyişi artık iyice belli oluyordu ve bu tertemiz; "bildiğiniz, zannettiğiniz gibi değilim" demek isteyen bir gülümseyişti.
— Elbette, elbette... dedi. İçeri döndüler.
— Buyurun Reis bey!
Reis bey ayakta duruyordu. Boyu kısaya bakardı, amma gene de anlatılamaz bir heybeti vardı.
— Ahval ve hâdisat telâkkiler ne istikamette olursa olsun cümlenin malûmu, diye başladı. Karar okur gibi itiraz düşündürmeyen bir sesle konuşuyordu. Onları tekrara ve tefsire lüzum görmüyorum. Herkes vicdanının ve aklının gösterdiği yola gidecektir. Veballer iştirak kabul etmez. Mükâfat da, mücazat da ister dünyevi, ister uhrevi olsun herkesin kendinedir. Bu iş ölüm dirim mevzubahis olduğu ahvalde de böyledir ve biz böyle bir vaziyetteyiz. İnsanlar fazla tazyike
gelmez. Fakat!Reis bey kısa kısa öksürdü. Bütün başlar ona çevrikti. Yalnız Hoca efendi başı önüne eğik dinliyordu :
— Fakat bu koca dünyanın içinde bir de işte şu küçücük Akşehir var. Beş-on bin nüfusu ile aynı şartları yaşayan, aynı tehlikelere karşı bulunan bir kasabacık. Böyle hallerde sen-ben tefriki ne kadar gayri vicdanidir takdir buyurursunuz. Lâfı uzattığımın farkındayım. Fakat mazurum. Zira ortada bizleri de sizi ne kadar rencide eden rivayetler dolaşıyor.Bunlara emin olunuz kimse inanmıyor.
Hoca Efendi artık başımı kaldırmış ona bakıyordu.
— Ne çare ki inanmamakla hersey bitmiyor. Araya bir burudet giriyor, mesafe giriyor. Böylece de birbirimize yardımcı olacak yerde, birbirimizden kopuyoruz.
Reis beyin lâfı sadece Hoca efendiyi zayıf düşürmek için uzattığını anlayan pek az oldu. Fakat ilk anlayan da bizzat Hoca efendi oldu. Artık sabırsızlandığını belli etmeye başlamıştı. İlk defa konuştu:
— Bunlar doğru, doğru sözler Reis beyefendi. Maksadınız?
— Arz edeceğim efendim.. Ne çare ki birbirimizden kopuyoruz. Halbuki başta zât-ı âliniz olmak üzere, komşunun başına gelecek olan felâketin bize de zarar vereceğini hepimiz biliriz. Ama bahsettiğim beyhude soğukluk, yapmamız gerekene mâni oluyor. Mesele şu: Çakırsaraylı çetesinin Akşehir'i basacağı rivayet olundu, mevcut zabıta kuvveti bu baskını önleyecek miktarda değil. Bilhassa, öyle bir niyet beslemesi de şüpheli. Beride ahalinin iktidarı da böyle bir belâya karşı koymaya kifayet etmez. Yapılabilecek tek şey bu Çakırsaraylı sergerdesini hiç değilse ırza ve cana tasalluttan vazgeçirmenin yolunu bulmaktır. Bunun için de akla gelecek ilk imkân zât-ı âlinizin tavassutudur. Bizim de aklımıza bu geldi. Ne var ki, halkın arasında sırf Kuvvâyi Milliye taraftarlarını tedib maksadıyle bu Çakırsarayh canisini sizin...
Sesi bir bomba gibi patlamıştı. Kızgı tir tir titriyordu. Reis bey bu kükreyişi yersizleş-tiriveren bir soğukkanlılıkla :
— Tabii değil mi efendim? dedi, biraz önce de arz etmiştim, bu menhus iddia bizi sizden ziyade rencide etti. Elbette hâşâ bin kerre hâşâ. Hoca efendi şaşkınlığını gizleyemeden sordu :
— O hâlde?
— Bendeniz sadece vaziyetten malûmattar olasınız diye söyledim. Bu meyanda bir tavsiyede bulunmak cüretini de göstereceğim. Acaba müsaade buyurur musunuz?
— Buyurun, buyurun...

— Acaba Çakırsaraylı sergerdesine bir mektup yazarak, bugün küffarın kılıcı ile karşı karşıya kalan ümmet-i Muhammedin canına ve ırzına tasalluttan hazer etmesini, böyle bir şenaatin dünyada ve âhirette çok ağır mücazata maruz kalacağını ihtar buyurmaz mısınız?
Hoca efendinin durumu çok zordu. Aleyhindeki söylentiler kuvvetli ise bunları giderebilmesi ancak Çakırsaraylı'nm tavsiyesini tutmaması ile mümkündü. Aksi halde, "Çakırsaraylı, Hoca efendinin sözünden çıkmıyor" olacaktı. Reis bey onun kararını kolaylaştırmak ve düşünmeye zaman vermek için konuştu ?.
— Çakırsaraylı bu mealdeki ihtarınızı ya kabul edecek, yahut da kabul etmek istemeyecektir. Bendenize kalırsa, onun bu istemeyişi sonuç veremez. Zira herif ne kadar vicdansız olursa olsun aptal değildir. Bilakis, fevkalâde kurnaz olduğu kanaatindeyim.Yardım gördüğü köylüler,hatta bizzat kendi eşirrası nezdinde büyük bir nufusunuz bulunduğu müdriktir.Size karşı gelmekle onların üzerindeki hakimiyetinin çok sarsılacağını, buna mukabil, sizin gibi âlim ve fâdıl bir zata inkıyadın itibarını tezyide medar olacağını pek iyi bilir. İhtarınıza kulak asmadığı takdirde ise, Akşehir'i tehdit eden tehlike ağırlaşacak değildir-, bu tehlike zaten olabileceği vahamette mevcuttur. Hulasaten arz edeyim. Tavassutunuz her halükârda bir şey kaybettirmeyecek, faideden hâli almayacaktır.
Taktiğe diyecek yoktu. Reis bey hem söyleyeceğini söylemiş, hem de durumu Hoca efendinin meselesi olmaktan çıkararak, kasabanın, ancak onun yardımı ile atlatabileceği bir müşkülü yapmıştı. Sonunda Hoca efendi için verilecek hükmün neler olabileceğini de ortaya koyuyordu. Bunda da çekinilecek bir şey yoktu. Artık kötü karşılanacak» kulp' takılacak tek tutum bu isteği geri çevirmekten ibaret kalıyordu; çünkü o zaman cümle şu olacaktı: «Milletin malını, canını namusunu kurtarmak için kılını bile kıpırdatmadı...»
Hoca efendi hâlâ Reis beyin gözlerine bakıyordu. Fakat bu bakışlar, neler duyup düşündüğünü belli etmiyor, olsa olsa kırgın ve dalgın görünüyorlardı. Yine kırgınlık ve dargınlık taşıyan bir sesle mırıldandı:
— Tavsiyenizi yerine getireceğim Reis bey. "İşte oldu" der gibi doğruldu ve birdenbire canlılığını buldu:
— Fakat biliniz ki, -şimdi hepsine birden söylüyordu- mesele bundan ibaret değildir. Çakırsaraylı asıl felakete nazaran laşey mesafesindedir.Ve siz koca bir devleti,ümmetiyle beraber helak edecek olan tehlikenin hala farkında değilsiniz.
O telâfisi gayri Kabil felaket burnumuzun dibine kadar geldi de siz hâlâ çocuklar gibi pervasız ve endişesiz onunla oynuyorsunuz. Adımını atmıştı. Gidecekti. Reis bey havanın bulanmasına göz yummadı:
— Ne gibi Hoca efendi hazretleri?
Hoca efendi kısık ve meydan okuyan gözlerle üç beş saniye kadar ona baktı:
— Ne gibi mi dediniz Reis bey? Siz de mi, ne gibi diye sorabiliyorsunuz ha?.. Yazık. Yazık ki yazık.
— Fakat Hoca efendi... Şimdi ikisi de alaycı idi.
— Anlaşıldı Reis bey, anlaşıldı...
— Anlaşılan nedir efendim?..
— Anlatacağım Reis bey. Fakat telâş buyurmayınız. Anlatacağım... Amma bütün Akşehir'e ve bütün havaliye anlatacağım.
Hoca efendi kapıya doğru yürümüştü. Artık onu kimse durduramazdı. Reis bey bunu anladı ve:
— Nasıl takdir buyurursanız, demekle yetindi.
Hoca efendi kapıda bir an durdu. Gri bir aydınlığın önünde bir dev karaltısı gibiydi. Birdenbire geriye dönerek alaycı bir sesle sordu •
— Mektubu kim götürecek?
— Bendeniz efendim...
Hoca efendinin alaycılığı ne kadar meydan okuyuşa benziyorsa Reis beyin "Bendeniz efendim diyen sesi de okadar şakacı,o kadar tatlı ve okadar höşgörürdü.Hoca Efendi yıkılmıştı.
-Bir saat sonra aldırtabilirsiniz.
-Bizzat takdim edeceğim efendim.
Hoca Efendi şakır şakır yağan yağmurun ve kül rengi aydınlığın içinde kayboldu. Aynı anda mescidin içi dalgalanmıştı. Başta Ali emmi olmak
üzere:
«— Sizin gitmeniz yakışık almaz Reis bey»
diyen diyene idi.
«— Koca Reis pis bir haydudun ayağına mı
gidermiş?..»
Fakat o deminki tatlı, deminki yumuşak ve şakacı Reis beyin yerinde şimdi kızgınlıktan zangır zangır titreyen -yine de cana yakın- biri vardı:
— Bırakın lillâh aşkına...
O kızgınlık içindeki bu yalvarışa kimse karşı duramadı. Sustular.
— Buyurun. İşinize bakın. Ben burada bekleyeceğim.
Yağmur yüzünden mescitte oyalanmayı düşünenler bile çıktılar. Yalnız Ali emmi kaldı.

— Reis bey darılıp gücenme emme sen bizim bildiğimizden de iyi adammışsın.
Güldü:
— Gel şu hücrede birer cigara tüttürelim. Ses çıkarmadı. Mescidin konuk odasına geçtiler. Ali emmi tabakasını uzattı.
— Salih gitti mi?
— Gitti. Kısmeti açıktır keratanın; şu rahmete bak. Sırılsıklam olmuşlardır şimdi. Ona değil, bizim Küçük Hacı'nın seklâvisine acırım. Kız gibi taydır mübarek.
Bir sigarada kendi sardı.
-Tekke Deresi açıyor Emm.dinecek.
Yağmur beş on dakika sonra dindi.Fakat barut renkli bulutların doğuya doğru alçaktan alçaktan ve hızlı akımı hala devam ediyor.Dallardan,çalılardan damlalar dökülüyordu.
Tek tik kelimelerle bir sigara daha içerek saati doldurdular.
— Eh... vakit.
Reis bey ayağa kalkmıştı, gülerek ilâve etti ?
— Zaten bir saat deyişi lâfın gelişindendi. Yoksa Hoca efendinin ilhamı semihtir. Bir saatte dört fetva hazırlar.
El tutuştular. Ali emmi:
— Var sağlıcakla, gel sağlıcakla. Allaha
emanet ol, dedi.
Reis bey kısa, fakat çabuk adımlarla mescidin avlusunu ve sokağı geçti. Hoşa giden bu yürüyüşün yiğit bir yürekten haber verdiğini şimdiye kadar kimse anlamamıştı. Bunu ilk defa Ali emmi seziyordu.
Kapıyı Istanbul'lu Hoca açtı ve bir solukta da merdivenleri inerek Reis beye karşıcı çıktı:
— Buyurun Reis bey, buyurun Allah aşkınıza.
— And vermeyin Hoca efendi. Rahatsız etmek istemem. Vaktim de yok.
— Bir kahve Reis bey... Bir fincancık acı kahve...
— Başka zaman Hoca efendi. Mazur görün.
— Siz nasıl isterseniz. Üzgündü. Reis beye dokundu bu:
— Başka zaman, diye tekrarladı. Fakat "inşallah"! da unutmadı.
— Buyurun.
— Sizinle... Fakat sadece sizinle konuşmayı ne kadar isterdim.
Gözlerinin içine baktı:
— Konuşacağınızı tebşir buyurdunuz. Mescidde hoca efendi hazretleri.
— O başka. Şimdi yalnız sizinle dedim Reis bey. Sonra siz bana dilediğiniz şeyi dilediğiniz şekilde söyleyiniz. Fakat sitem etmeyiniz Reis bey, istirham ediyorum.
Attığı adımı geri aldı. Yüzünde samimi, perdesiz bir huşunet vardı:
— Hoca efendi! Korkarım bu müsaadenizi derhal suistimal edeceğim.
Gülümsedi:
— Buyurun, buyurun. Ve zerre kadar çekinmeyiniz.
— Üstün vasıflara sahipsiniz, ilme yakından âşinâsınız. Fakat Hoca efendi, zekâ ve bilgi her şey değildir. Hattâ zekâ ve bilgi birer tehlikeli silâhtır. Gençsiniz, dünyayı bilmiyorsunuz. Kanaatlerinizde fazla ısrar etmeyiniz ve hakikati bir parça da mukabil iddialarda arayınız. Siz, Hoca efendi, Çakırsaraylı'dan bin kere daha tehlikeli ve tahripkâr olabilirsiniz... oluyorsunuz da... Çünkü ondan bin defa daha akıllı, onbin defa daha bilgilisiniz. Evinize fazla kapanıyor, kulağınızı bir tek sese veriyorsunuz.Mantık ve muhakemeniz de hep aynı çambar içinde gelişiyor.Halka karışınız Hoca Efedi halka.Ve olup bitene kulak veriniz.Mesuliyetiniz çok büyük Hoca Efendi.Çok büyük,Allah hidayete erdirsin.
Ve hızla çıkıp gitti. Bu da Hoca efendinin, bir, birbuçuk saat içinde ikinci yıkılışı oldu. Beş on gün sonra gelecek çocuğunu ve Emine'sini düşünmek bile ona kuvvet veremiyordu.

Bir de etraf vardı

îstanbul'lu Hoca belki de bir başka anlayışa, başka hükme varabilirdi. Fakat bunun için ilk şart "Tek" olması idi ve o tek değildi.
Daha doğrusu o, peşinden sürüklediklerinin malı idi. Aşıladığı inanışın, inandırdıkları ölçüde kölesi idi. İnanan, inandırandan çok daha hürdü.
Reis bey çıkıp gittikten sonra, kendi kendini, nasıl sımsıkı bağladığını düpedüz ve korkarak sezdi. Onun için asıl zor olanı da yanıldığını anlayacak bilgiden yoksun oluşu idi. Tam bir iyi niyetle inanışlarını ele alıyor, ince eleyip sık dokuyor, amma bir türlü "Yanılmışım" diyemiyordu.

Hükümet... Damat Ferit... ve nazırların birçoğu!.. Bunu biliyordu. İşgal kuvvetlerinin oyuncağı, aleti idi bunlar, böyle olmaya da mecburdular. Fakat ya Zât-ı Şahane? Ya altıyüz yıllıkşeref ve üstünlük düzeyinin sahibi. Ya ondaYalnız onda toplanan o var oldukça var olacak büyük devlet.
Bu memleket boş toprak bu insanlar çoban değiştiren çoban değiştirildiğinin farkına varmayan sürü değildir. Kader birdi, bu da Zât-ı şahane'nin kaderi idi ve bu kader ilânihâye kötü gidemezdi. Gitmemişti ki gitsin!
Hoca burada "Topal Timur felâketini hatırlıyordu :
Felâket o idi ve ne felâketti o!.. Koca Yıldırım, aslanların kralı esir düşmüş, ordu bitmiş tükenmişti. Adı Kuvâyi Milliye değildi, ama o zaman Kuvâyi Milliyeler türemişti. Adı Çakırsa-raylı değildi amma o zaman da Çakırsaraylı'lar türemişti. Üstelik o zaman şehzadeler de birbirlerine girmişlerdi; üstelik o zaman devlet bu kadar kökleşmemişti.
Osmanlı ruhu idi bu, elbette bütün engelleri aşacaktı. Ve aşması lâzımdı. Onsuz bir dünya, hele onsuz bir İslâm âlemi olabilir miydi?
Kuvâyi Milliye? Fakat Hoca bunun iddialarına, niyetlerine kötü demiyordu ki... Hatta bunlar çok iyi idi. Ancak, iyi iddia, iyi niyet bir Kuvâyi Milliye-de değildi. Daha birçok cemiyet kurulmuş, elebaşılar çıkmıştı. Bunların hepsi de vatanı, milleti kurtarmaktan bahsediyorlardı. Hatta yalnız bundan bahsediyorlardı da, bir türlü biraraya gelemiyorlardı. Biraraya gelmek şöyle dursun, aralarında çetin anlaşmazlıklar vardı. Neredeyse Yunan'ı bırakıp birbirlerini ilk düşman sayacaklardı. Böyle olunca, bunlardan birini seçmenin bir kişinin veya bir topluluğun ihtirasları, hesapları için çalışmaktan farkı mı kalırdı.
Sonra ne olacaktı? Bu kaaar uuyun. un kumandanları ve siyasetçileri; "İşimiz bitti, hadi eyvallah" diye çekip gidecekler miydi?" Hoca her şeyden çok işte bu soruya takılıp kalıyordu. Ona göre "Zafer" sahibine teslim edilmeyecekti. Ortaya yeni efendiler çıkacaktı. Düzen altüst olacaktı. Sofra başındaki kavga millete hiç bir savaş yenilişinin veremeyeceği zararı verecekti. Çalkantının durulması için belki de yüz yıl geçecekti. Kısacası nelerin olacağını artık bir Tanrı bilirdi. Onun bildiği ancak olacakların iyi şeyler olmayacağından ibaretti;
Hoca -neden yalan söylemeli?- arada sırada korkuyla .veya karşısındakinin bir davranışı, bir sözü yüzünden arada bir "belki de yanılıyorum" derdi. Ama öyle zamanlarında da aklına, kendi görüşlerine inanan binlerce insan gelirdi. Onları ne yapmalıydı?
Hoca bir yandan, kendini onlarla sımsıkı bağladığını görüyor, bir yandan da onları korkuya karşı bir siper yapıyordu. Böyle olunca yeni bir anlayış elbette imkansızlaşacaktı.
Reis beyin verdiği iç sarsıntısı da, bu çerçeve içinde öncekilerden çok sürdü, ama geçti gitti... Hoca kendini bulduğu zaman yapacağı konuşma için daha kuvvetli, daha istekli idi.
Salih, Küçük Hacının aeıuavısuu geçmek, geride bırakmak ister gibi mahmuzlarken, Küçük Hacı da istasyon müdürünün bindirdiği kara vagonda bir çoban ve kırk kadar koyunla Konya'ya doğru yol alıyordu. Reis beye gelince, o Engilli'ye kadar Hâmi'nin sürdüğü kendi faytonuyla gitmiş, orada arabayı bırakarak Yalvaç Beline bir at sırtında varmıştı. Üstünde Salih'in toplusu vardı. Parabellumunu ona vermiş, yerine de bunu almıştı.
Reis bey karısını bir yıl önce kaybetmiş,, biri birbuçuk, öteki de üç yaşında iki kızıyla yalnız kalmıştı. Çocuklarına bir Ermeni kadın bakardı. Yalnız yaşamasını bilirdi. Medreseden alışkındı buna.
Orada yalnız yemek pişirmeyi, çamaşır ve bulaşık yıkamayı değil, vücudunu çalıştırmayı da öğrenmişti. Yük kaldırmaya dayanıklı idi, güreş tutmayı becerirdi. Kolayca tedirgin olmazdı, rahat aramazdı. Nükteyi sever, insanları daha çok severdi. Fakat -seyrek de olsa- kafası bir kızdı, damarı bir tuttu mu da canını bile hiçe sayardı. Kızgınlığının karşısında direnebilen bir kişi çıkmamıştı. O da bu huyunu iyi bilir, insan içine pek karışmazdı. Sırf bu yüzden büyük yerlerde çalışmak, düğün dernek işlerine girmek istemezdi.
Yola çıkmadan önce başkâtibi ile görüşmüş, aşağı yukarı vasiyette bulunmuştu. Güvendiği tersine, kendini asıl öyle anlık kararlarda bulurdu. İşte şimdi' de Ketenlik yaylasında konakladığı bildirilen Çakırsarayh'ya giderken çiftliğine
gider gibiydi.
Yol geniş bir bükülüşle yükseliyor, kulübeleri, değirmenleri ve ağaçları ile vadi gittikçe aşağıda kalıyordu. Sağda gittikçe sarplaşan dağ dimdik yükseliyor, solda bir uçurum iniyordu. Gökyüzü kül rengi ve ıslaktı. Yağmur her an bir tül gibi inebilirdi. Fakat Reis bey yaylaya varana kadar yağmadı.
Reis bey Yalvaç yolunu bırakıp sola sapan patikada gidiyordu. Bir dönemeçte at birdenbire irkildi ve olduğu yerde çakılıp kaldı. Ne mahmuz, ne kamçı... Hayvan gitmemek için direniyordu.
Reis bey lanet okuya okuya uğraşırken top gibi patlayan kahkahalarla kendine geldi. Hiç de uzakta değiller, iki surat da böyle aralıksız gülerken şaşılacak kadar birbirlerine benziyordu :
İkisi de feslerine sardıkları şalların ucunu kulaklarına doğru sarkıtmışlardı. İkisinin de, fişeklikleri alaca mintanlarının göğsünde çapraz yapıyor sonra bir kuşak gibi bellerine dolanıyordu. Yanık yüzleri kara kara ve parmak parmak- kaşlarla burma bıyıklarının arasında kaybolup gitmiş, sadece birer daracık alından ve yumuşak gözlerden ibaret kalmıştı. İkisi de yapılı
öteki güya tersledi:
— Bey de len, beye benzer o!

— Atı beyden uyanık haa...
— Beyler öyle olur.
— öyle mi olur?
— öyle olur ya goçum. Sor indi bakalım»
beyin teşrifatı ne yanaymış?
— Ne yana bey?
Reis beyin şaşkınlığı çoktan geçmişti. Gülümseyerek onları seyrediyordu. Bu soruyla bakışları karşılaşınca:
— Bitti mi? dedi, hadi şimdi biriniz gelin de şu inatçı beygiri yedeğe alın. Ürküttünüz hayvanı.
ötekiler birbirlerine bakıştılar.
— Ne duruyorsunuz be, hadi biraz canlanın. Yine bakıştılar. Biri:
— Hadisene koçum, ne bakıyon avel avel? dedi.öteki de kayaların üstünden atlayarak aşağı indi ve atın yanında; "şimdi ne yapayım?" der gibi durdu.
— Ben Ağır Ceza Reisiyim. Tut kantarmayı; Çakırsarayh'ya gideceğiz.
— Len Ali Ağır Ceza Reisiymiş... Ağaya gidecek.
Ali daha çabuk geldi:
-Eh gidecekse gidecek.Baş üstüne Reis Bey buyur.
Atı yedeğe aldı.On dakika kadar sonra düzlüğe çıkmışlardı. Yayla tatlı bir meyille vadiye iniyor tam karşıda dimdik bir dağ yükseliyordu.İki tepenin kavşağından yemyeşil bir göl görünüyor onon ardındanda ufuk parça parça maviliklerle uzayıp gidiyordu.
İki, üç yüz metre kadar ötede Yörük damları vardı, onların yanında da bir sürü at otluyor, birtakım adamlar gidip geliyorlardı. Ali:
— Reis bey, sen burada bu herifle azıcık eğlenedur. Ben Ağaya haber vereyim. Kusura kalma, emir böyle.
Cevabı beklemeden seğirtti, öteki de özrü tekrarladı.
— Emir böyle de...
Reis bey attan indi. Ayakları iyice uyuşmuştu. Bir yandan yaylanarak mafsallarını çalıştırmaya, bir yandan da yaylayı çevreleyen camlan seyretmeye- başladı. Aşağıda, damların yanında kokuyu alan köpekler havlıyor, adamlar onlara doğru bakıyordu. Damların birine giren Ali az sonra çıkarak, bir yandan koşmaya, bir yandan da "Gelin" diye elini sallamaya başladı. — Buyur Reis bey, bize el ediyor. Yürüdüler. Reis bey on dakika sonra, tabanı ayı ve koyun postları ile döşenmiş, köşelerine şilteler serili, ocağında çam dalları çatırdayan, loş bir odadaydı. İçerdeki bütün aydınlık tepedeki el kadar pencereden giriyor, ocağın alevleri ile de kuvvetlenecek yerde acaip bir şekilde bozuluyordu.
— Buyur bakalım ireis bey.
ye istemeye toparlandı. Reis bey de "Haşşöyle" der gibi:
— Merhaba, dedi ve selâmı öbürlerine de tekrarladı.
— Buyur şöyle, yanıma otur ireis bey. İtiraz etmedi, geçip işaret ettiği yere oturdu.
— Malûm ya, he he he, diye güldü. Buraların ireisi de biziz, haddimiz olmayarak, he he he!..
— öyle oldu.
—- Beğenemedin mi ireis bey?.. Çakırsarayh'nın bu defaki gülüşü cesurdu.
— Anlatması uzun sürer. İyice merak ettiğin bir gün gel, anlatırım. Şimdi ben karanlık basmadan Engilli'de olmak istiyorum.
Çakırsarayh yine güldü:
— Gelmesi senin elinde emme gitmesi değil ireis bey. Kötü bir maksadı yoktu, nitekim tamamladı :
— Sana bi koyun çevirmeden komayız.
Yanında bir kalpak, bir fes, bir de zabit serpuşu duruyordu. Sırf Reis'i umursamadığını göstermek için başındaki keçe külahı çıkarıp kalpağı giydi:
— Sen eyi bilin be ireis bey, şunların hangisi yakışır? Biz bi saatte bi garer veremedik de.
Giyip giyip çıkarıyor.Her seferinde de kahkahayı basarak arkadaşlarına:
-Neye döndüm ben diye soruyordu.
Reis Bey bu çarıklı erkanı harbin psikolojik harbini anlamıştı.Elini cebine atarak paketini çıkardı.Bunun üzerine de Çakırsaraylı telaşlandı:
— Töbe, töbe... buradan sar. N'olacak? Kemâli dağlıyız işte. Len Ali kave sür ocağa. Bi misafir ağırlamayı bilmezsiniz eşşek herifler. Sar Allanı seversen.
Zor durum aşılmıştı. Reis bey, adamlar biri-birine söylene söylene gidip gelirken sigarayı sarmaya başladı. Ortalık yatışmış, cezve ocağa sürülmüştü. Ve soğuk harbi kaybeden Çakırsaraylı idi. Reis beye bakarak konuşmasını bekliyordu. Neye gelmişti? Nihayet dayanamadı.
— Gelişinin sebebi ireis bey? Ayıp olmasın ya...
— Yoo. Ateş var mı?
Çakırsaraylı ocağa uzanarak ucu köz bağlamış bir dal aldı ve tuttu.

Reis bey sigarasını yaktı ve birkaç nefes çektikten sonra:
— Tütün iyiymiş, dedi. Ziyaretimin sebebine gelince... iyi dinle ağa. Demin, "Buraların ireisi de biziz" dedin. Bir kere ona ireis değil reis derler. Söyle bakayım.
Çakırsaraylı şapşal bir gülüşle arkadaşlarına baktı. Onlar da, kızmak mı, saymak mı gerek? Bir karar verememişlerdi. Gözlerini ustalıkla kaçırdılar.
— Reis... reis, söyle bakayım. Çakırsarayh aynı gülüşle tekrarladı:Reyis.
-Olmadı ya neise.-o da gülüyordu,dostça fakat pay vermeyen bir gülüşle-Şimdi dinle,siz de iyi dinleyin.Bugün devletin zaptiyesi,jandarması,kanunu,mahkemeleri sizin gibileri tepeleyecek halde değil.Bunun için de kendinizi reis ,paşa sanıyorsunuz.Bugün dokunulmuyor,devlet dokunamıyor diye de tepenize hiç bir zaman ve hiç bir kimse dokunamayacak sanıyorsunuz. Kafanız işlemiyor da ondan. Düşünün şöyle bir bakayım. Çakırsaraylı bir değil beş-yüz tane, bin tane. Hepsi de birbirinden ayrı, kendi başına buyruk. Yalvaç Belini siz bir derebeylik sanıyorsunuz, hep elinizde kalacak gibi geliyor size.
Ali kahveyi kulpsuz okkalı bir fincana koyup buyur etti. Reis bey bir yudum içti:
— Kahven de pek iyi Çakırsaraylı. Ha, ne diyordum? Yalvaç Beli hep elinizde kalacak gibi geliyor size. Amma bir de gâvur ordusu var. Boyuna yürüyor, yürüyor ve girdiği yerde devletin bugün yapamadığını o yapıyor. Karşısına çıkamazsak yarın buralara da dayanacak, o zaman da ne reis bey kalacak, ne de ireis bey. Anladınız mı?
Çakırsaraylı bel bel bakıyordu:
— Eee, ne olmuş?
Reis bey kahvesini içiyor, sigarasını tüttürüyordu.
— Sana derim, nişleyelim yani?
Bu sefer de cevabı vermedi, ötekiler kaçamak gözlerle birbirlerine baktılar, sonra da kara kara düşünmeye vardılar. Neden sonra Çakırsaraylı elinin tersiyle patlattığı bir kalpakla fesi kapının eşiğine fırlattı.Her şeyin tadı kaçmıştı şimdi.
-Neden sen ireis bey açık söyle.Kendin de dedin bizim kafamız ince laflara ermez.Meramın neyse açık açık de.
İreisin üzerine basmış bağıra bağıra konuşuyordu.Reis Bey bitirdiği fincanıfesle kalpağı kaldıran, fakat ne yapacağını bilemeyen Ali'ye
uzattı, sonra da tane tane konuştu, sesini ancak işitebiliyordu ..
— Dinleyin beni. Millet şimdi gâvur ordusunu durdurmaya çalışıyor. Varını yoğunu buna harcıyor. Eli silâh tutan herkes, sabi-sübyan, hatta karı kız cephede, ırz, namus dâvası bu. Anladın mı? Ümmet-i Muhammedin, dinimizin, şu konuştuğumuz dilin, şu ekmeğini yediğimiz tarlaların, üstüne bindiğimiz atların, sütünü içtiğimiz ineklerin, dâvası bu. Kaybettik mi, ne Akşehir'in altını gümüşü kalır, ne de Çakırsaraylı sersemi. Anladın mı?
Çakırsarayh hırslı hırslı bıyığını çiğniyor, suratı kıpkırmızı susuyordu.
— Sana dedim, anladın mı?
— Anlamasam ne olacak?
— Köpek gibi gâvur kurşunuyla gebereceksin! Gâvurdan kurtuldun mu bil ki devlet tepene binecek.
Çakırsaraylı ayağa fırladı. Bacaklarını açmış, sağ eli belinde,, toplu tabancasının kabzasında dimdik duruyordu. Biraz sonra titremeye başladı.
— Kendini pek kuvvetli buluyorsun değil mi?
Soludu:
-Sus sus diyorum sana,misafirsin yoksa.
-Töğbe estağfirullah.Belamı geldin sen.
Reis duvara yaslandı.
-Otur Ağa.Kızmak erkeğe yaraşmaz.Düşün aklın yatarsa misafir deme bana vur beni.Ama düşün deddiklerimi
— Ali!..
Tam bir kükreyişti bu. Beş adım ötedeki Ali de farkında olmadan bağırdı .
— Buyur ağam!..
— Çekin atını ireis beyin.
Ali "Başüstune" diye dışarı fırladı. Çakırsaraylı da gidip karşısındaki mindere oturdu:
— Seni sayardım ireis bey emme bi daha karşıma çıkma, kötü olur. Gönlümden geçeni bibilsen..
— Biliyorum, biliyorum. Üzülme. Diyeceğim bitmedi. Asıl doğrusu neye geldiğimi daha söylemedim. Dinler misiniz?
Çakırsaraylı, hayır mânasına "lıh" dedi.
— Sen bilirsin. Amma dinlesen iyi olurdu. Ayağa kalktı ve birdenbire Küçük Hacı'nın Yüzbaşıya oynadığı oyunu hatırladı. Güzel bir şey olurdu bu. Yapıverdi de. Şimdi Salih'in toplusu elinde idi. ötekiler şaşkın şaşkın bakarken tabancayı tekrar cebine koydu.

— Gördün işte Çakırsaraylı. Bütün iş gözünü açıp kapayana kadar olur biter. Ondan sonra bir varmış bir yokmuş.
İnsan dediğin mum gibidir, bir gaflet anında püf dedin mi söner gider. Gaflet anımız da pek çoktur. İşi kuvvete dayamamalı. Başkaları, başkaları.. Amma bir gün de sen.

Odada tıs yoktu.Çam dallarının tısırtıları işitiliyor.Alevler bu sefer Reis Beyi devleştiriyordu.

-İşittikki Akşehir'i basmayı kurarmışsınız.

Ses çıkmadı.

-Doğru nu bu?

Çakırsaraylı kendini bulmaya çalıştı.

-Basacağız.

-Günah.Hırsa kötü kapılmışsınız.Akşehiri kendinizden ayrı düşünüyorsunuz.Halbuki Akşehir'i basarken kendinizi basacaksınız.Deminde söyledim.Akşehir takattan düştükçe gavur kuvvetlenecek,kuvvetlendikçede Çakırsaraylıların sonubeter olacak.Kaç adamın var senin?

Çakırsaraylı boş bulundu.Övünmek isteği de karışınca dan diye söyleyiverdi.

-İkiyüztetmişbeş.Hepsi de atlı.

Dikleşmişti.

-Hurşit şavkı yak dedi.Adam kalkıp ocağın üstünde duran lambayı yaktı.Reis bey Filya marka saatini çıkardı,yedi buçuğa on var.

Akşama üç buçuk saat kaldı.Benyola çıksam iyi olacak.İkiyüz yetmişbeş atlı haaa..Ne güzel,ne ala.Kuvva için ikiyüzyetmişbeş at bir nimet.İkiyüzyetmişbeş yiğit ayrı bir nimet.İkiyüzyetmişbeş atlı gavurun bir taburunu perişan eder.Öyle mi Hurşit Ağa?

Hurşit dediği sesini çıkarmadan,fakat ona bakmadan geçip yerine oturdu.

-Din kardeşlerinin canına,ırzına senin dağına taşınaköyüne kentine saldıran düşmanı bırakıpta eli ayağı tutmayan dedelerine amcalarına,gazilerin cephede döğüşen yiğitlerin bacılarına,helaline saldırmayı gönlün alır mı?

O zamana kadar dilini yutmuş gibi susan ikik adamdan Hurşit dediği birdenbire konuştu.

-Reis Beyi koyverecekmiyiz ağam?

Reis Beyin yanlış anlamasından korkmuş gibi çabuk çabuk tamamladı.

-Burada yatılayıversin.Konuşur,gülüşürdük.

Belliki aklı karıncalanmaya başlamıştı.Çakırsaraylı ona bir tuhaf baktı.Amma bu bakışın ne manaya geldiğini kimse anlayamadı.

-Nasıl dilerse.Biz kal dedik.Koyun yüzülmüştür bile.O sonradan oldu.Atını çekin deyişim.Başımızın üstünde yeri var.

Hurşit gerisini dinlemedi.Dışarı çıktı.Çakırsaraylı da daha çok Reis için konuşuyordu.

-Otur Allasen.

Fazla ısrar etmedi ve oturdu.Hurşitin düştüğü tereddüt iyi idi.Ondan faydalanmalıydı.O zamana kadar ağzını hiç açmayan üçüncü adam da konuştu.

-Belkim merak eden olur ağam. İreis Bey isterse Engilliye haber salalım.

Çakırsaraylı tam bir iyi niyet gösterisi ile;

-İyi düşündün Hüseynim.Tez söyle biri gitsin.Kimi bulacak orda İreis Bey.

-Hamiyi.Benim arabacı.Yakup Ağalarda kalıyor.

Hüseyin de fırladı.İçerde iki kişi kalınca da Çakırsaraylı acele acele ve alçak sesle konuştu.

— Adamlarımın yanında gönlümü kırdın İreis Bey. Bi terbiyesizlik ettimse bundan olmuştur.
Bağışla.

O bu işi bile bile yapmıştı. Hileyi hurdayı da sevmezdi. Düpedüz söyleyiverdi:

— Bak ağa, hatır gönül anlaştıktan sonra gelir. Birbirine kıymayı bile düşünen iki adam elbette ağzına geleni söyleyecek. Bunda ne senin, ne de benim kabahatim var. Kader bizi karşı karşıya getirmiş, biz ne yapalım? Mühim olan doğru yolu bulmaktır. Sen benim dediklerimi iyi düşün, haksızsam söyle. Yok, haklısın diyecek olursan ben senin gönlünü bütün adamlarının önünde fazlasıyle alınm. Tamam mı?

Çakırsaraylı ocaktaki alevlere dalıp gitmişti. Fakat kulağı ondaydı, başını salladı, bu "Tamam" demekti. Bir zaman sustular. Sonra Çakırsaraylı: — Tamam olmasına tamam ireis bey, amma velâkin, dedi ve epey sonra devam etti: Biz kötü adam değiliz ireis bey. Eskerden kaçtıysak bi sebebi vardı. Namusumuzu temizlemek

için yaptık. Ee, sona nidecen? Asarlar seni dediler, biz de dağa çıktık. Herkesin bi derdi var. Na şun-daki ikiyüzyetmiş yiğit var ya, ikiyüzyetmiş de dert var belle. Kimse kimseyi bilmez ireis bey. Sonra ne de olsa biz iyi kötü cahil adamlarız, aklımız ermez. Aklı erenlerin de biri bi türlü der, öteki bi başka türlü der. İnsan şaşırıp kalıyor gayri. Ondan sonra da al başını çek git. Bunlar bir bir peşime geldilerse bi hikmeti var helbette.. büsbütün kötü olsak sözümü tutarlar mı?
İçini çekerek sustu. Reis beyin kalbi dalgalanıyordu. Karşısındaki adam iyi taraflarını, iyi
— Biliyorum ağa., insan her yaptığını isteye isteye yapmaz. Allah şaşırtmasın bir kere. Bak dinimizde bir laf var: Kırk yıl günahkâr bir yıl tövbekar, derler. İnsan can ve gönülden tövbe deyip doğru yola girdi mi Allah da affeder, kul da. İş bunu yapabilmekte. Benim diyeceğim sonunda işte bu. Akşehir'i bassan eline ne geçecek? Ben sana söyleyeyim-. Hiç... Bafra paketini çıkardı.
— Yak bi sigara. İçindeki bafra değil. Mısır püskülü gibi bir şey. Oluyor amma.
— Buradan yakalım ireis bey. Sen de dedin,
eyi tütün bu.
Sigaraları sarmaya başladılar.
— Çok kötü şeyler yaptın. Dur dinle. Bir kere ben konuşayım, sonra sen de diyeceğini de... Hepsini biliyorum. Lâkin hâlâ önünde iyi yol var. Demin, Akşehir'i bassan eline hiç geçecek dedim ya, dahası da var. Haber yayılır yayılmaz kasabadan Afyon'a ve Konya'ya haber yolladılar. Kuvvadan yardım istediler. Söylendiğine göre bu akşam Akşehir'de beşyüz atlı olacak. Halbuki sen Ortaköy'dekiler gitti diye işi kolay sandın, öyle değil mi?
Reis bey yanlış bir oyun oynamıştı. Çakırsaraylı yapıştırmak için yanaştırdığı sigarayı üç beş saniye dudaklarının ucunda tuttu. Gözleri parlıyordu .
Akşehir'i basmaya dört gün önce karar vermiş, kararını da Hurşit'le Hüseyin'e o gece açmıştı. Bunu adamları duysa duysa ertesi sabah duyacaklardı. Akşehir'e haber salınması ve yardimin gelmesi öyle iki üç günde olacak şey değildi. Üstelik Çakırsaraylı -Afyon ne ise- Konya'daki durumun ne kadar karışık olduğunu pek iyi biliyordu. Konya, yardım etmek şöyle dursun, yardıma muhtaçtı.
Reis bey yaptığı yanlışı anlar gibi oldu. Fakat iş işten geçmişti, yeniden başlamak gerekiyordu. Acaba inadı bırakıp da İstanbullu Hoca'-nın yazdığı mektubu çıkarmalı mıydı? Hoca'ya karşı duyduğu kızgınlık yine ağır bastı, bunu yapmadı, attığı adımın peşine düştü:
— Yaksana sigaranı. Diyeceğim şu: Akşehir'e elini kolunu sallaya sallaya giremeyeceksin. Seni mavzerle mitralyözle karşılayacaklar. Sonu ne olur? Kimse bilmez diyelim. Ama kan dökületeği muhakkak. Kimin kanı? Kardeş kanı, vatanımızı kurtarmak için damlası altından kıymetli olan kan. İşte benim gönlüm buna razı olmadı.
Çakırsaraylı hep alevlere bakıyor ve susuyordu. Reis beyin gözleri de alevlere dalmış gitmişti. Fakat ikisinin kafası da harıl harıl çalışıyordu. Reis, kendi kendine konuşur gibi devam etti.
— Akşehir mühim yer. Bunu Kuvva da bildiği için haber uçar uçmaz Konya'ya sevketmek için hazırladığı birliklerden bir miktarına, Ilgın'dan, Cihanbeyli'den, Çobanlar'dan, Ishaklı'dan, yani senin anlayacağın yakın yerlerden hemen Akşehir'e git emri verdi. Bunu sana söylemem doğru değil ya, ne ise. Hani sen de bana kaç adamın olduğunu açık açık deyiverdin. Şimdi gizli kapaklımız yok. Bu da çok iyi bir şey, doğru yola ancak böyle girilir.
Çok konuştuğunu anlamış, fakat önleyememişti. Bununla beraber yaptığı yanlışı epey düzelttiğini de seziyordu. Sustu.
Çakırsaraylı'ya gelince, o içinden çıkamayacağı kadar karışık ve belirsiz duygularla bunalmıştı :
"Kardeş kanı... düşman... vatan... Ümmet-i Muhammedin canı ve ırzı... Kuvva..." bunların ne demek olduğunu şöyle böyle seziyordu. Zor-lasa kafasını belki apaçık anlayacaktı da. Fakat bu Çakırsaraylı'nın Çakırsaraylı olmaktan çıkıp bambaşka bir adama dönmesi demekti. İşte asıl bunu kuvvetle seziyor, korkuya benzeyen bir duyguyla meselenin üzerine varamıyordu.
Bambaşka bir adam olmak belki de çok iyi bir şeydi. Reis beyin doğruyu, iyiyi söylediğinden şüphe etmek aklından bile geçmedi. Fakat yolunu değiştirince hangi şartlarla karşılaşacaktı? Bu şartlara uyabilecek miydi? Kendisinden istenecek şeyler, o canı gönülden razı olsa bile yapabileceği şeyler mi olacaktı? Sonra, içinde asıl mizacı haline gelen bir korku vardı, bir güvensizlik vardı. O düzenli hayatı yaşayanlara güvenemiyor, o devlet ve düzen adamlarından korkuyordu. Dağa çıkışı değilse bile, dağda kalışı, o hayat ve adamlarla silâh silâha gelişi, bu çatışmada da kan dökücü, kana susamış biri olup çıkması yaratılışından değil, işte o korku ile o güvensizliktendi.
Pek düşünmek istemezdi, ama, Reis beyin söylediği akibeti o da biliyordu. İpte veya bir kurşunla... Bir gün kendini belki de en yakın adamı yere seriverecekti. Bunu pek iyi biliyordu. Ne var ki, düşünmediği müddetçe, bu başına buyruk hayat ona mümkün olan tek hayat gibi gelirdi. Mümkün ve hoşuna giden, tedirgin etmeyen tek hayat, ölüm korkusu duymuyordu. Öldürülmek ihtimali aklına geldikçe korkmaz, sadece kızar ve bu ihtimallerin çeşitlerini düşünür, nasıl önleyeceğini, nasıl karşı koyabileceğini hesaplardı. Asıl tuhafı kızmak

da, bu hesaplar da hoşuna giderdi. Böyle zamanlarda yaşamakta olduğunu daha kuvvetle duyardı. Neşesi, iştihâsı, şehveti ve her çeşit hırsı, bu arada saldırganlığı da kamçılanmış gibi azıtır, vahşileşirdi.
Çakırsaraylı ocaktaki kara-kızıl alevlerin alçalıp yükselerek, sarmaş dolaş olarak oynadıkları oyuna daldırmıştı: "Kardeş kanı. Düşman. Vatan. Ümmet-i Mu-hammedin canı ve ırzı... Kuvva!.."
Bütün bunların sebep olduğu sezişleri tez bıraktı. Kafası pratiği daha tatlı, daha kolay, daha uygun buluyordu. Nitekim bir karara varması da güç olmadı, önce bir silkindi. Sonra da, dakikalarca oturan onun adaleleri değilmiş gibi bir yaylanışla ayağa kalktı:
— Ikiyüzyetmiş atlı ne demek, sen bilir misin bunu Reyis bey?
Dudaklarında kendinden emin bir dev gülümseyişi vardı, elini şöyle bir salladı:
— Atlar ot ister, itler et ister, yiğitler her şey ister, yaa, işte böyle Reyis bey.
Cevabı önleyen bir davranışla kapıya yürüdü. Çıkarken de:
— Sen hele oturadur... Ben bi dolanayım. Akşama hep beraber konuşuruz, görüşürüz, dedi. Hep öyle gülümsüyordu.
Çakırsaraylı djşarıda Hurşit'le, Hüseyin'i çağırdı. Onlara, hemen Ilgın'a, Ishaklı'ya ve Akşehir'e birer adam yollamalarını söyledi. — Açıkgözleri seçin, diyordu. Adamlar Reis beyin söylediklerinin doğru olup olmadığını öğreneceklerdi. Çakırsaraylı içsr-de konuştuklarının yalnız bu tarafını anlatmış; bize gözdağı vermek istiyor, demeyi de unutmamıştı.
Yaylanın erken basan akşamı bıçak gibi soğuğunu da beraber getirmişti. Gökyüzündeki mavilikler artmıştı. Batıya açılan vadiden geniş bir ufuk görünüyordu; ova kül rengi bir tül altında sarışın parıltılarla sonsuzlaşıyordu. Karşı sırtı dimdik, kapkara, böyle bir hava ve bu vakitte ilk göreni ürpertecek kadar vahşi idi. Vadi çam uğultularını, at kişnemelerini, köpek havlamalarını ve insan seslerini bir hava borusu gibi çekiyor, büyülüyor, devrile devrile akan çayın sesi ile birleştirerek güneybatıya doğru götürüyordu. Uzaktaki göl parçası önce pembeleşmiş, fakat kısa bir zaman sonra barut rengine dönerek dağların yaban morluğu içinde eriyip gitmişti. Ufuk perde perde soluyor, damlıyordu.
Çakırsaraylı bütün bunları, yeni görüyormuş gibiydi. Veya şimdiye kadar esirgediği bir dikkatle bakıyordu da ona her şey yeni geliyordu. Hiç bir şey yapmayı düşünmeden, hatta asıl o alışkın olmadığı düşünceden kaçmak için sağa, sola gitti; odaları, ahırları dolaştı, yemek hazırlığına baktı, kimini tersledi, kiminin sırtını okşadı, acı sözü de, tatlı sözü de bağıra bağıra vahşi gülüşü dudaklarından düşmeden söyledi. Neden sonra yatışıp Reis beyin yanına dönerken, kapıda bekleyen Ali'ye Ali olduğunu düşünmeden -.
— Tabancası da varmış Reyis beyin, diye sırıttı ve mırıldandı: îreis, değil, reis bey!..
Sabahleyin her şeyi öğrenmiş olacak, yapmayı tasarladıklarını daha bir güzel yapacaktı. Hem de hiç vakit geçirmeden.
— Beklettik seni de reyis bey, canın sıkıldı mı?
Fakat cevap alamadı. Reis bey rahatça uzanmış, hafif, çok hafif horultularla uyuyordu. Yemek hazır olup uyandırılana kadar da öylece kaldı. Sanki evindeydi. Bu gönül rahatlığı da Çakırsaraylı'da ona karşı, canını sıkan bir saygı uyandırdı. Korkmaz mıydı, hiç olmazsa birazcık olsun pirelenmez miydi bu herif?..
Yemek son derece sakin, hatta vakur başladı; fakat sonlara doğru aşırı bir neşe ve gürültü içinde bitti. Kocaman bir tahta sininin etrafını bağdaş kurup çevirmişlerdi. Reis bey kendinden başka sekiz kişi saydı. Adamlar oturmadan önce silâhlarını, kamalar dahil, çıkarıp bir köşeye yığdılar. Çünkü rakı da içilecekti. Tabancalı bir kendisi, bir de Çakırsaraylı kalmıştı.
Sinide haşlanmış ve ikiye kesilmiş yumurtalar, yeşil soğanlar, tulum peynirleri, kavurmalar vardı. Kadeh yerine kahve ve çay fincanları konmuştu. Rakı tenekesi kapının yanında duruyor, sofraya küçük bir testi ile servis yapılıyordu. Hizmet edenlerin de silâhı yoktu.
Konuşmayı Çakırsarayh açtı:
— îyi dinlen şimdi: Reyis bey bana bir şeyler dedi, yarım yamalak ya anladım, ya anlamadım. Bi kere daha desin de hem siz duyun, hem de ben anlamadığım kadarını anlayım. Buyur reyis bey.
Reis bey birkaç saniye durdu. Odada ne ses, ne de hareket vardı. Adamların adab erkânı övülmeye değerdi doğrusu. Konuştu. Hâkim edası ve kendisine karşı duyduğu emniyet tesirini arttı-rıyordu. Tekrar kısacık cümleler ve onların lüga-tmda bulunan kelimelerle Çakırsaraylı'ya söylediklerini tekrar etti. O sözünü bitirince de ziyafet derhal başladı.
Çakırsaraylı pek keyifli idi. Şu Kuvvanın yardımı masalı sabah ortaya çıkacak, böylece de kendi itibarı istediğinden kolay işleyecekti.
Fakat bir parça yanılıyor gibiydi. Adamlarına tesir bakımından kendinden hemen sonra gelen Hurşit ağa fazlasıyla donuk duruyordu. Huylandı, manalı manalı bakarak:
— Hurşit keyflen, keyflen... Gerisi yalan. Reyis bey de demedi mi, ha varmış ha yokmuş şu kahpe dünya... Hadi kahpe dünyanın şerefine...
Sonra koca bir sacın içinde nar gibi koyun geldi, saz başladı, türküler söylendi. Fakat Hurşit hep öyle donuk kaldı. Çakırsaraylı da buna mim koydu, onun ötekilerden biriyle başbaşa kalmasını ustaca önledi.

Yatmaya çekilmeden önce Çakırsaraylı:
— Reyis bey, biz arkadaşlarla bir görüşelim, cevabı sana sabah derim, dedi.
Kısa zamanda el ayak çekilmiş, yayla kendi sesleriyle başbaşa kalmıştı. Reis bey düşünüyor ve alışkanlığının aksine uyuyamıyordu.
Lâmba kısılmıştı, ocakta iri çam kütükleri çıtırdaya çıtırdaya yanıyor, alevler boş duvarlarda gölgelerle oynaşıyordu.
Ve Reis bey biliyordu ki, Akşehir beklemektedir. Akşehir korkunun kesikleştirdiği nefeslerle beklemektedir. Akşehir Küçük Hacı'yi düşünmekte, Salih'i düşünmekte, Reis beyi düşünmekte ve bu ümitsiz düşüncelerin ardına ister istemez darağaçlarını, fişek seslerini, çığlıkları, sonsuz susuşları, o büyük, o kesin susuşları beklemektedir.
Reis bey tek ümidin kendi oyununda olduğunu da biliyordu. Konya ateş içinde, can kaygusundaydı. Afyon'a gelince orası bir geçit noktasından başka bir şey değildi. Afyon'a gelen kuvvetlerin gidecekleri yer günlerce önceden belli olurdu ve Akşehir hesapta yoktu.
Bolu kaynarken, Düzce Bolu'dan beterken, Sivas, Samsun, Trabzon "Yardım" diye haykırırken, Yunan ilerler, Rum ve Ermeni çeteleri sağa sola saldırırken Akşehir elbette hesapta olamazdı. Akşehir hesaba girse girse, benzerleri gibi, ancak yardım ümidi olarak girebilirdi, yardım edilecek yer diye değil.
Fakat Reis beyin yaradılışı iyimserliğe yönelmişti. Bir iki bflayıp puflamak, hepsi işte o kadar. Reis bey daha sonra hayal kurmaya başladı.
İkiyüzyetmiş at ve ikiyüzyetmiş yiğit. Şunları peşine takıp da bir Kuvvaya katabiliyor muydu? Ne muhteşem bir şey olurdu bu.
Hem neden olmayacakmış?.. Bunların da birer kalbi, birer kafası vardı. Bunların da anaları babaları, bacıları, karıları vardı. Bunlar da bu topraklar için vardılar!
Fakat acaba tam anlatabilmiş miydi bunu? Tereddüt içine ateş gibi düştü. Yüklendiği vebalin büyüklüğünü anlıyordu. Hoca'nın mektubunu vermemekle iyi mi etmişti, kötü mü? Bunu bilemiyordu.
En çok ağırına giden de bu tereddüt idi. Sırf Hoca'ya kızdığı için koca kasabanın kaderiyle oynamış olmak rezilce bir şeydi. Yatağında sağdan sola, soldan sağa dönüp dururken: "rezilce, rezilce" diye mırıldanıyordu.
Sonunda bu hükmü o kadar benimsedi ki, sabah ilk karşılaşmada mektubu Çakırsaraylı'ya okumaya karar verdi. Bu benlik dâvasına nasıl da kapılı vermişti!..
Reis bey bu kararla rahatladı. Uykuya kayarken düşündüğü, şu Allanın dağında gördüğü lüks oldu. Adamlar akıl almayacak kadar varlıklı idiler; kahve, şeker, gaz, rakı, yağ, peynir, cephane, tütün., her şey, her şey onlarda idi., hem de alasından. Çakırsaraylı'nın nüfuzu da bu bolluk yüzünden besleniyordu elbette.

Netameli sabah

Geceyi en rahat geçiren kimdi? Daha doğrusu sofrada bulunanların içinde her zamanki uykusunu uyuyan var mıydı? Allah bilir. Fakat herkes daha erken, ötekilerden erken kalkmak için yarışa girmiş gibiydi. Bu yansı Çakırsaraylı kazandı. Habercileri karşılayan o idi.
önce Akşehir'e giden adam geldi. Kasabada Kuvvadan bir tek er yoktu. Reis beyin dediklerini de doğrulayan çıkmamıştı.
— Eyi. Hadi sen yat.
Sonra Ilgın'a giden döndü. Aynı şey.
— Eyi. Hadi sen yat.
tshaklı habercisi de ötekilerden ayrı bir şey demedi ve Çakırsaraylı ona da aynı sözü söyledi. Bu sırada Hurşit'le Hüseyin de orada idiler. Adam. yatmaya giderken Çakırsaraylı gülerek gerindi,esneyişi bitince de .
— ireis beye süt kaynattırın. Emme bi parmak kaymak tutsun, dedi.
Karşıdaki dağın tepesi önce ağarmış, sonra da pembeleşmişti. Gök masmaviydi. Gece çiğ yağmış, çayırlar yağmur yemiş gibi ıslanmıştı. Havada insanın içini dirilten, neşelendiren bir tazelik vardı. Reis bey kapının önüne çıkınca elinde olmadan gerindi, derin derin nefes aldı ve gülümsedi.
— Eyi uyudun mu ireis bey?.. Çakırsaraylı "treis" kelimesinin üstüne basmıştı.
— Dilini eşek arısı soksun e mi, şuna reis
diyemedin gitti.
Çakırsaraylı -her şeye rağmen- bir türlü boyun eğmeyen bu adamdan hoşlanıyordu. Hatta hoşlanmadan edemiyordu. Bastı kahkahayı.
— Ha öyle, ha böyle.. îreis bey dedimse kıyamet kopmadı ya ireis bey. Len Alii!.. Ali yerden bitti sanki. — Buyur ağam!
— ireis beye ayak yolunu göster.Su ısıt.Eline dök.

"Len Aliii!.." narası kalk borusu gibi bir şey olmuştu. Yayla birdenbire canlanıverdi. Her sabahın işleri şaşılacak bir düzen içinde yapılıyordu. Ateşler tütmeye başladı. Atlar suya götürülüp getirildi, yem torbalan bağlandı, köpeklerin mahmahları verildi.
İçerde, Reis beyin gecelediği odada, o akşam yemeğindekiler ekmek doğradıkları süt çanaklarını kaşıklıyorlardı. Sofrada bal, tereyağı ve peynir de vardı. Çakırsaraylı tahta kaşığını ağız ağıza dolduran balı, tereyağ ile birlikte gövdeye indirdikten sonra elinin tersiyle bıyıklarını sıvazladı ve soluya soluya konuşmayı açtı:
— Ey bakalım reyis bey. Bizde bi lâf vardır, eğri oturup doğru konuşalım derler. Sahi bi lâf daha var: Tatlı yiyip acı konuşalım mı ne., öyle bir şey işte. Neyse. En iyisi eğri oturup doğru konuşmak. Eğri oturmak rahattır reyis bey... Doğru konuşanın da ağzını öpeyim. De mi arkadaşlar?
Tabakasını çıkardı:
— Sar bakalım ireis bey.
Alaycı, küçümseyen bir hali vardı. Reis bey sertçe reddetti:
— İstemem. Kahveden önce içmem.
— Yapın ülen kahvesini. Unutmadın de mi; sade olacak, eyce kaynayacak. Biz gelelim lâfımıza : Bizim aklımız bazı lâflara ermez. Emme sandığın kadar da akılsız değiliz ireis bey., yok-sam yaşatmazlar bizi. Diyeceğim şu: Dün Akşehir'e, Ilgın'a, İshaklı'ya haberci saldım... Biraz sustu. Sabah geldiler. Senin dediğinin aslı astarı

yok ireis bey. Akşehir'de Kuvva muvva hak getire... Ne den buna? De buyur'...
Herkes reis beyin ağzına bakıyordu. Ali bile cezveyi ateşten çekmiş, ona dönmüştü. Reis beye gelince, o yüzü kıpkırmızı olmuştu, beyni donmuş gibiydi.
Çakırsaraylı büsbütün böbürlendi:
— De buyur dedik ireis beyi Bunca adam seni bekler. Biz de karar verecez.
— Söyleyeceğim. Sabırsızlanma... Sen lafın aslını anlamadın.
— O neymiş?
— Şunun için. Asıl mesele Akşehir'de Kuvva var yok meselesi değil. Sen hep kendini düşünüyorsun.
Bu laf Çakırsaraylı'dan başka birkaç kişinin daha tuhafına gitti. Kendilerini düşünmeyip de ne yapacaktılar?
— Şaşma. Herkes kendini düşünür. Fakat bir yere geldin mi sırf kendini düşünmek, kendine en büyük zararı yapmak demektir. Bir daha söylüyorum. İşte bunu iyi dinleyin, sonra da ne yaparsanız yapınız. Akşehir'i bassanız bassa-nız iki kere daha basarsınız. Yunan ordusu yürüyor. Onu durduracak yiğitler cephedeki din ve kan kardeşlerinin anasına, bacısına, oduna, ocağına kahpecesine saldırdıkça da yürüyecek, ondan sonra da ne Akşehir kalacak, ne Çakırsaraylı, ne de Hurşit veya Hasan, Hüseyin!.. Hepiniz de, işte bir daha diyorum, it gibi gâvur kurşunuyla gebereceksiniz.
Ayağa fırlamıştı. Gözleri ateş saçıyordu: — Koca tstanbul'lu Hoca efendi hazretleri de seni adam yerine koyup mektup yazdı. Al iş-
te, oku. Oku da utan. Sonra koca kasabanın ak sakallı uleması, eşrafı da seni adam sanıp beni ricacı yolladılar. Yazıklar olsun sana be!.. Adamlar, elimizde avucumuzda olanı verelim, sırf ço-luğun çocuğun, karının, kızın canına, ırzına dokunmasın diye rica ederler, sen de kalkar Kuvva yokmuş diye çobansız sürü bulmuş kurt gibi keyiflenirsin. Yazıklar olsun sana be!..
Çakırsaraylı dehşetli kızmış, fakat bir o kadar da afallamıştı. Adamlarına baktı. Onların çoğu başlarını yere eğmiş susuyor, geri kalanlar ise kendisinin ağzına bakıyordu.
Elini bir çaresizlik ifadesiyle açtı:
— Emme reyis bey sen bunları demedin ki...
— Daha ne diyecektim be! Siz söyleyin. Demedim mi vatan, din, iman, ırz, namus gidiyor diye? .
Artık tam bir meydan okuyuştu bu...
— Ha? demedim mi karşıda düşman dururken eli kolu tutmaz kadınlar, yaşlılara vurmak, namussuzluktur diye? Söylesenize be, demedim mi? Hoca efendi hazretlerinin mektubunu verme-dimse bu seni adam saydığım, yiğit saydığımdan-dır. Sen öyle çıksaydın, mektubu Hoca efendi hazretlerinin selâmlan, muhabbetleri ile diye verecektim. O zaman boşa gitmez, yerini bulurdu o mübarek zâtın selâm ve muhabbeti.
Ali kahve fincanı elinde, ocağın yanında şaşkın şaşkın duruyordu. Reis bey:
— Ver oğlum, diye fincanı aldı. Sesi o kadar sıcak, o kadar yakındı ki, Ali ile birlikte üç beş kişi daha sahiden oğluna söylüyor sandılar.
TUst üste iki yudum içti, bir de sigara yaktı:
— Söyle hayvanı çeksinler. Ama içinden geliyorsa zerre kadar duraklama vur beni, veya, vurdur. Çünkü Akşehir'i basmaktan, vazgeçmiyorsan, benim için dünyanın en nâmert, en kahpe adamı sensin!..
"Sensin" demeye kalmadı. Çakırsaraylı kükredi:

— Sus ülen!..
— Ne?..
Bu "Ne" de tabanca gibi patlamıştı. Hurşit ayağa fırladı.ikisinin arasına girmişti:
— Ayıp ağa, ayıptır. Koca reyis bey., üstelik misafirimiz, hepimizin misafiri bugüne bugün... Çakırsaraylı tir tir titriyordu. Kızgınlığına anlayamadığı bir üzüntü de katılmıştı, sesi yalvarır gibiydi:
— Hurşid'im.. amma., ecinniler üşüştü kafama., nasıl söver bana len?..
Ve bağırıverdi:
— Nasıl söver len?..
Hurşit şaşılacak kadar serinkanlı idi.
— Sövmedi ki ağa... "Ağam" demiyordu.
— Daha ne desin len Hurşit? Daha ne desin? Nâmert mi demedi, kahpe mi demedi? Daha ne desin derim sana len?
— Basarsan... dedi emme...
— Basmayacak mıyız?
— Ali'ye buyur da reyis beyin atını çekiversin.
— Çeksin. Çeksin varsın. Ne kazık gibi durun? Koşsene, çeksene atı. Hâlâ durur, şuna bak!..
Bar bar bağırıyordu. Halbuki Ali fırlamıştı. Hurşit hâlâ Reis beyin önünde duruyordu.dikti. Dirsekleri büküktü, elleri beline dogrul-muştu. Perdesi hiç değişmeyen sesiyle:
— Ağa, dedi, sen fazla sinirlendin... Dolaşsan iyi gelir, Recep hadi ağayı gezdir azcık.
Recep dediği kalkmaya davranırken ilâve etti:
— Reis bey gitsin, konuşur bi karara varırız. Çakırsaraylı soluya soluya dışarı çıktı. Hurşit hemen onun arkasından ortaya konuştu;
— Ağanın hırsı geçsin, bekleyelim az. Reyis beyin dedikleri boş değil. Eyice düşünmek gerek. Zati bu iş sonuna dek böyle gitmez. Su testisi su yolunda kırılır deyeli çok olmuş. Marifat testi gibi kırılmamak. Bunu yapabildin mi kazanın. Şimdi ne desek boş reyis bey. Sen hele var git. Pek de meraklanma. Eninde sonunda biz de insanız, bizim de bi gönlümüz, bi yüreğimiz var. Yabana atma. Gün ola harman ola. Gene görüşürüz inşallah.
ötekiler susuyordu ve kimin ne düşündüğü hiç belli değildi. Az sonra Ali geldi:
— At hazır. Hurşit:
— Eyi, dedi, buyur reyis bey. Odadakilerin hepsi ayağa kalktılar. Reis bey onlara tek tek baktı:
— Allasmarladık. Beni bilen bilir; kimseye hor bakmam, kötü söylemem. Düşenin elinden tutarım, övünmeyi de sevmem. Bunları söylüyorsam övüneyim diye değil. Bir daha ya karşılaşır, ya karşılaşmayız. Beni iyi bilseniz ne çıkar, kötü bilseniz ne çıkar? Hesabım Allahadır benim. Maksadım şu : Ağaya söylediklerim sizlede hor gördüğüm için değildir.Tam zıddına.Sizin gibi yiğitlerin çok faydalı,çok iyi işler yapacakken bu hale düşmesindendir.Şunu da unutmayın.Bu kötü yoldan dönemezseniz siziYunandan önce tepelemek için elimden geleni yapacağım.Silah mı.Silahla.Kanun işledimi kanunla.Gözümü kırpmadan vereceğim idam kararı sizin içinverdiğim olacak.Beni bilenler şunu da iyi bilirler.Ben kafama koyduğumu yaparım.Bu namert yolundan dönmek niyetinde değilseniz,azıcık da aklınız varsa beni buradan sağ göndermeyin.Diyeceğim bukadar.

Herkes ayakta idi.Kimse bir tek hareket yapmadı.Birşey ditende çıkmadı.Reis Bey onlara bir çocuk kırgınlığıyla bakıyordu.Onunla göz göze gelen başını eğiyordu.Nihayet Hurşit:
-Biriniz Engilli sırtına kadar Reis Beyle gidecek.Kim ister?Üç kişi birden aynı anda:
-Ben gidem dedi.
Reis Bey onlara gülümsedi ve ağzı kenetlisuratı asık bir şekilde köşede duran birine:-Hadi sen gel .ded..Adın ne sensin.
Adam cevap vermedi.Yanındaki acele etti.
-Hasan Reis Bey.
-Hadi bakalım Hasan.Yol arkadaşlığım tatlıdır benim.
Adam başını öne doğru saldı.Hurşit:
-Keyifsisen gitme Hasan ,dedi.
-Yoo...Neye keyifsiz olacakmışım.
-Allahaısmarladık koca herifler.
-Güle güle .Güle güle Reyis Bey.
Seslerin çoğu candandı.Laf olsun diye biri:
-Yine bekleriz.dedi.
Reis Bey güldü.
-Yağma yok.Busefer biz bekleriz sizi.
-Yoo be Reyis Bey kastım o değil.Yine görüşelim yani.İnşallah iyi görüşelim.Dostlar gibi görüşelim.

Çıktılar.Kapıda üç at bekliyordu.Çakırsaraylı elleri kemerinde sallana sallana geldi.
-İki kişi uğurlayacak.Yolda aksilik olmasın.
-Sağol.B iz de Hasanla gidecektik.
-O da gelsin.İyi düşünmüşsünüz.
-Ey Çakırsaraylı söyle bakalım nasıl oluyor?
Atına ustaca atladı.
-Eyi oluyor.Sen söyle paraları hazırlasınlar.Hemen bu gece beş adam yollacen,paraları senden alırlar.Adamların kılına dokunmak yok.Kötü olur.
-Tamam Çakırsaraylı .Dediğin gibi olur.Hem de kılı kılına.Bugün sen kuvvetlisin.Ama gün ola harman ola.Hadi eyvallah.
Atını mahmuzladı.Tepeyi sardı.Hasanla iki adamı beş on adım ötesinde idiler.Patikadan çıkıp,yaylayı büküşün arkasında bıkınca Reis Bey:
-Yanaş bakalım Hasan iki çift laf edelim.
Hasan denileni yaptı.
-Sen nerelisin Hasan?
Güneş masmavi gökte yükselmiş insanın kanını tatlı tatlı ısıtıyor,toprak tütüyordu.Ağaçlar pırıl pırıldı ve Hasanın gönlü artık birşeyşeri çekiyordu,herkesle konuşabilecek,paylaşabilecek şeyleri.

Engillinin ilk değirmeni, vadinin dibinde göründüğü vakit:

— Bize müsaade reyis bey, dedi. Hoca efendinin ellerinden öperim.

Ve yutkunarak ilâve etti ?.

— Senin de...

— Sağol Hasan. Başın sıkışırsa gel bana. Bu söz hepinizedir. Ha, bak ama, başınız tez sıkışsın.

Bir çocuk gibi gülüyordu. Hasan da güldü.

Ayrıldılar.

Çakırsaraylı'nın beş adamı o gece de gelmedi, ertesi gece de gelmedi. Reis bey döner dönmez durumu Ali emmi ile Hacı Yusuf'a anlatmış, onlar da kasabaya yaymışlardı. Çakırsaraylı bir miktar söylememiş, sadece "Parayı" demişti. Reis bey de:

— Olduğu kadar işte... Kimseyi zorlamayın,dedi.

Akşam ezanından sonra toplanan banknotlar ve altınlar reis beyin evindeydi. Saydılar, hepsi de kâğıda çevrilince yediyüz lirayı buluyordu :

— Çok olmuş.

" Ali emmi:

— Cana, ırza zarar gelmesin de, dedi. Üçüncü geceydi. Yatsı çoktan kılınmış, saat üçbuçuğu bulmuştu, cama bir avuç kum çarpıldı. Reis bey okumakta olduğu Ravzatü'i-Hakayik'i kapadı.Lambayı üfledi ve salonun penceresinden seslendi.

— Kim o?

Ve yine pencere değiştirdi.

Karşı kaldırımdaki karaltı pencerenin altına geldi:

— Ben Ali, reyis bey, Hurşit'in adamı. Az konuşalım.

Bir an düşündü. Sonra içeri girdi, topluyu aldı, horozunu kaldırdı ve pencereden seslendi:

— Çık merdivene... Kapının önüne... geliyorum.

Kendisi bodrum katına indi. Küçük pencereden baktı, başka kimse yoktu. Ahırın kapısından dışarı çıktı, şimdi sokak kapısındaki adamın arkasında .idi.

— Söyle... Dur öyle, olduğun yerde söyle.

Adam anladı.

— Yok be reyis bey. Hurşit ağanın selâmı var. Mezerliğin altında bekliyor. Biz geldik, yüzseksen kişiyiz... Hasan ağa bile var. Hurşit ağa nitcez diyor.

Reis bey ne yapacağını şaşırdı.

— Dur ülen... Yahut gel. Giyineyim çıkalım.

Gel burada bekle.

Adam girdi. Onu kucaklamak istiyordu. Ahırdaki idare lâmbasını buldu.

— Ispirten var mı?

— Var reis bey.

— Yak öyleyse şunu. Ben şimdi geliyorum. Pantolonu gecelik entarisinin üstüne çekti.

Yeleğini unuttu, ceketini giydi, fotinlerini ayağına geçirdi, bağlamadan aşağı indi. — Hadi bakalım aslanım.

Küçük adımlan makine gibi işliyor, Ali ona yetişmek için koşar adım yürüyordu. Çay mahallesinden geçip îmaret'e, oradan da Nasreddin Hoca mezarlığına indiler.

— Bu yana reyis bey.
Kırk elli adım sonra bir ses işitildi:
— Kimsin?
— Hurşit'in adamı.
— Geç.
Tertibat alınmış, parola bile tespit edilmişti.
Reis bey daha da sevindi.
Harman yeri koruluğa benziyordu.
— Reyis bey geldi... ireis geldi» fısıltılarının arasından geçtiler. Herde atlar "Hurr, hurr" deyip duruyorlardı. Başka ses yoktu. Meydanın ortalarına doğru varınca üç beş gölge birden doğruldu.
— Buyur reyis bey.
Hurşit'in sesini tanıdı ve iki adımda onun yanma vararak kucakladı.
— Hoş gelmişsiniz, safa gelmişsiniz. Allah bilir ya geleceğinize yemin edebilirdim. Hasan nerde, Hasan?
— Buradayım reyis bey.
Onu da kucakladı. Hurşit saydı
— Hüseyin de burada. Ramazan da. Davut da burda... Bi Recep'le Memet kaldı. Amma Çakırsaraylı o adamları zor tutar gayri!..
Hepsiyle ayrı ayrı kucaklaştı. Bu bitince Hurşit hemen meseleye girdi .
— Emret reyis bey?
Doğrusu bu ya, buraya kadarı zar zor da olsa sonunda olmuştu. Çünkü ne yapacaklarını, nasıl yapacaklarını iyi kötü akılları kesiyordu,ama bundan sonrası için en ufak bir düşünceleri yoktu. Zaten olsa yaylada o kadarı da kalmaz, belki Çakırsaraylı bile kalmazdı.
Reis bey:
— Şimdi, dedi, doğru Ortaköy'e, benim çiftliğe gideceksiniz. Orda erzak var...
Hurşit kesti:
— Reyis bey sen erzak için filân meraklanma, bize yalnız ne edeceğimizi de...
— Tamam işte. Benim çiftliğe gideceksiniz, sonra da., sonra da yan gelip yatacaksınız. Ama üç gün mü beş gün mü, yoksa beş ay mı, orasını Allah bilir. Ben hemen Fuat Paşaya haber gönderirim. Daha önce de gelir, sizi sık sık görürüm.
Tamam mı?
Hurşit duraklıyordu.
— Tamam olmasına tamam., anca bi şey benim kafamı kurcalar reyis bey...
— Neymiş o?
— Çakırsaraylı kuduruyordur hinci. Korkarım o öfkeyle olmayacak işe kalkışır, gelir şehri basar.
Reis bey anlamadı-.
— E ne yapalım? Zaten bekleyip duruyoruz,çaresi var mı?
— öylesi değel... Gözünü gan bürümüştür demek isterim, çok kıtal yapar. Bilmen sen onu.
— Hımm... Doğru ama ne yapabiliriz?
— Biz aramızda şöyle bi düşündük, dedik ki, Kuvvadan yardım gelene kadar şehrin bi kıyısına sinelim, etrafa gözcüler koyalım, güvendiğin evlere de üçer beşer, neyse, adam yerleştirelim, herif saldırırsa biz karşılayalım. Sen ne den buna?
Reis bey sakalım kaşıyor, fakat bir başka çıkar yol bulamıyordu. Sonunda:
— Çok iyi düşünmüşsünüz. En iyisi bu.
— öyle zahir. Biz Hıdırlığın arkasına çekiliriz.
— Ben de yarın yatsıdan sonra gelir sizi bulurum. Kaç kişi gelecekse şehre alırım. Ee daha ne var ne yok bakalım arslan Hurşid'im?..

Rüzgâr esince dallar eğilirdi...

Akşehir'de sonbahar kısa sürer, Teşrinler daha çok kışa bakar.
Rüzgârlar sertleşmeye başlamıştı. Kavaklar, bey söğütleri ve erik ağaçları yapraklarını dökmüştü. Bir yağmur yağdı mı, üç gün güneş açsa da serinliği kaybolmuyordu. Dolapların, yüklerin, sandıkların kıyısında köşesinde yünlü adına ne varsa artık bir bir ortaya çıkarılıyordu. Eli erenler sobalarını kurmuştu bile. Köylü şehirden ayağını iyice kesmiş, pazarı olan perşembe günleri de sönükleşmişti. Buğday pazarında da, yoğurt veya odun pazarında da satıcıdan çok alıcı görünüyordu. Buna karşılık kahveler artık günün her saatinde kalabalıktı. Asıl önemlisi de halk artık kahveler hatta camiler arası yeni bir yerleşme yapmıştı. Selâm sabahın biçimi de değişmiş, görmezlikten gelmeler iyiden iyiye çoğalmıştı. Kasabada rüzgârlar ne kadar sert esiyorsa, sinir havası da o kadar sert ve birbirine zıd iki tansiyonda idi.
Kuvâyi Milliye taraftarları artık biliniyordu ve bunlar da bundan gurur duyduklarını belli ediyorlardı. Konya'da olup bitenler bir yandan îs-tanbul'lu Hoca'yı zor durumda bırakırken, bir yandan da onlara bu gururlarını besleyecek cesareti vermişti.
Konya valisi Cemal Bey İstanbullu Hoca'ya çok yakınlık gösterirdi, bunu da bütün Akşehir bilirdi. Vali'nin bir Kuvva kumandanı geliyor diye, önce hapishanedeki katil ve canileri silâhlandırıp ortalığa salıvermesi, sonra da bırakıp İstanbul'a kaçması çok kötü tesirler uyandırmıştı. Habere inanmayanlar bile vardı. Fakat hadiselerin tafsilâtı gecikmedi. Cemal bey haydutlardan bir muhafız kıt'ası kurunca halk ayaklanmış, o serseri güruhu da dağılıvermişti. Şimdi valiliğe halkın seçtiği Hoca Vehbi efendi bakıyordu ve Konya artık İstanbul'u tanımıyordu.
istanbullu Hoca olmasaydı Akşehir çoktan aynı yolu tutardı. Fakat Hoca tek başına bir kuvvetti. Yalnız konuşmasındaki güzellik ve mantı-ğındaki kuvvet değil, dürüstlüğü de, her şeye rağmen gönül bağlamaya yetiyordu.
Şu olay onun Vali Cemal bey yüzünden sarsılan tesirini yeniden sağlamıştı:
Eylül sonlarına doğru idi. Bir gün kasabaya yirmi kadar silâhlı geldi. Başlarında üç kişi vardı. Bunlardan birinin bir İngiliz yüzbaşısı olduğu sonradan öğrenilmişti. Adamlar belediye binasının önünde atlarından indiler. O üç kişi doğruca reisin odasına çıktı. Biraz sonra İstanbullu Hoca da orada idi. Onu çağırmışlardı. Hocayla o üç kişiden iri yapılı, parmak parmak kaşh olanı konuştu, bizzat Sadr-ı âzam efendi hazretlerinin emri üzerine ve sırf Hoca efendi ile konuşmak için geldiklerini söyledi. Damad-ı Şehriyâri Hoca'dan çok memnundu, çalışmalarına aynı hararetle devam etmesini temenni ediyordu.
Zât-ı sami-i sadaretpenâh efendi hazretleri, ayrıca karşılaşacağı müşkülleri daha kolayca bertaraf edebilmesi için Hoca efendiye bin tane de altın göndermişlerdi.
Adam, buyurun diyordu. Hoca efendi sakin bir gülümseyişle ve yere bakarak, iltifatlara teşekkür etti, bağlılıklarını -Zât-ı Şahâne'ye, Halife'yi Ru-yi Zemine kaydıyle bildirdi, fakat paraya el sürmeyerek:
— Bu dava para ile yürümez, iman işidir,
dedi.
Adamın ısrarları da işe yaramadı.
Hadise hemen hemen aynı saatte bütün kasabaya yayılmış: "Ah şu hoca" diye diş gıcırdatıp duran Ali emmi bile "Aşk olsun" demekten kendini alamamıştı.
Beride Hoca bu para meselesinden fazlasıy-le üzülmüş, hatta tereddüde düşmüştü. Bu tutumu aklı bir türlü almıyordu. Fakat sonunda bunu, yalnız sadrâzamı ilgilendiren bir şey olarak düşündü, zaten Damad Ferit'i kendisi de sev-mâzdi. Eninde sonunda o da, bir siyasetçi ve üstelik pis bir siyasetçi idi. Dâvayı insanlardan ayırmak lâzımdı.

Hoca bu arada bir de kuvvetli bir rüzgâr estirdi ve "O yana mı, bu yana mı?" diye kararsızlıkla sallanıp duran kafaları istediği yöne eğdi.
Bu vaiz, Kızılca Mescidinde, Ağır Ceza Reisi'ne "Konuşacağım" derken kastettiği vaizdi.
Çarşamba günü Ali emminin evinde toplanan -artık bilinen adlarıyle- Kuvvacüar Hoca'-nın bu konuşmasına karşı ne yapacaklarını görüştüler.
Başta Ali emmi ile küçük Hacı olmak üzere, bunların halk arasındaki itibarı iyice artmıştı. Zira kasabayı Çakırsaraylı'nın baskınından kurtaran onlar, çeteyi ikiye bölüp yarıdan çoğunu Kuvâyi Milliyeye çeken onlardı. Çakırsa-raylı artık kötü bir hatıradan ibaretti, kalan adamlanyle birlikte Konya'nın güneylerine, bir söylentiye göre de Bozkır taraflarına çekilip gitmiş, orada da Kuvva tarafından tepelenmişti. Ne olursa olsun bir kâbusun atlatıldığı muhakkaktı, bu da işte Ali emmilerin, küçük Hacıların sayesinde olmuştu. Reis beyin adı ağızlarda dolaşıyor, onu ancak ileri gelenler biliyordu. Bunun böyle olmasını da kendi istemişti. Nitekim o, çok önemli bir şey olmazsa berikilerle pek konuşup görüşmüyordu. Ne de olsa istanbul'un bir memuru idi, bundan faydalandığı sürece de durumunu bırakmak istemiyordu. O geceki toplantıda da yoktu.
Konuşmayı her zaman olduğu gibi Ali emmi açtı. Gene her zaman olduğu gibi, bütün dikkatini sardığı sigarasına vermiş görünüyordu:
— Bildiğiniz gibi, Istanbul'lu Hoca namazdan sonra konuşacak. Rivayete göre Kuvvaya da, bizlere de vuracakmış. Hatta demiş ki, bir konuşayım da görsünler. Bir daha elâlemin yüzüne bakamayacaklar demiş. Her şeyimizi ortaya döke-cekmiş. Sahiden sizin ortaya dökülecek neyiniz var?
Sigarasını sarmış, kâğıdı dişliyordu. İşini bırakıp tel çerçeveli gözlüklerinin üstünden bir bir hepsine baktı. Gözlerinin içi cin gibi gülüyordu. Odadaki-ler oturmakta oldukları minderlere biraz daha rahatça yerleşip gülümsediler. Ali emmi çakmak fitilini tutuşturmaya çalışırken nüktesini işledi: — Ayıp ettim zahar.. doğrusu bu ya, aynı şeyi bana soran olsa, ben de susardım. Neyse Ho-ca'dan öğreniriz gizli saklı işlerimizi. Biz şimdi ne edeceğimizi kararlaştıralım. Hoca atıp tutacak biz susacak mıyız? Yoksa... Sen ne den ha.
Hacı bey..
Turuncu siyah renkli, ucu düğümlü uzun fitil tutuşmuştu. Kokladı ve Demirci Sabrı ustaya: — Len Sabri, senin avara çıraklardan birine deyver de kav toplayıversin ha... o mübareğin kokusu dahi bi hoştur.
Lâfı ötekiler düşünmeye vakit bulsunlar diye söylemişti... İyi kavı nerede bulabileceklerini yavaş sesle anlattı.
— Ey ice kocadık be Sabri usta... Bu gibi işleri gayri kendimiz yapamayız... Bi şey mi dedin Hacı bey?
Hacı bey yutkundu:
— Neye susacak mışız? Biz de konuşuruz...
— Sen ne den Haşim hoca?..
— Konuşuruz ya...
• Herkes aynı fikirdeydi. Ali emmi sözü toparladı -.
— Demek va'za biz de gidelim dersiniz. Gitmesine gidelim o kolay, emme biz de konuşuruz dediniz, ne konuşuruz meselâ?..
Kimsede ses yoktu.
— Ağzı lâf yapan kim var içimizde? Bana sorarsanız, heç kimse derim, yalan mı?..
Yine ses çıkmadı.
— Bunu ben de düşündüydüm oğlum. Emme düşünmek para etmiyo. Gönülsüzlerin doktoru nasıl araman şimdi? Ne yapacan, yok işte. Reyis beye gittim, düşündü taşındı. Sonunda da, "Ali emmi bu iş mühim be, dedi, ben geleyim" dedi. "Emme, dedim, memuriyetin var" dedim, "tstiyfa etçem zati..." dedi. O zaman iş kalmaz
de mi?
Hepsi de ferahladılar. Küçük Hacı:
— Kalmaz ya, dedi.
Ali emmi hepsinin reyini istedi:
— O konuşsun dey mi?..
Hepsi birden, konuşsun dediler. Ali emmi sonra, başı sigarasının dumanlarını kovalar gibi havada, alınacak tedbirleri anlattı.
— Camide sağa sola/ adamlar yerleştirmek şart bi kere... Hoca cemaati azdınverir, reyis beye saldırmaya kalkarlar. Bu cuma bildiğiniz gibi deyil... her şey olur., eşittiğime göre köylerden adam getireceklermiş. Siz dediğime bakın, her şey olur. Kötüsü, bizden bellediklerimizin içinde bile yol bi ters erince, bizim, üstümüze yıkılacaklar var. isten mi Ulucami o gün harman yerine dönsün, biz de aşık oynadığımız günlerdeki gibi mahalle kavgası eder gibi birbirimize geri verelim?..
Keyifli keyifli güldü:
— Ah bi derman olsa bu kollarımda., ne den be Sabri usta sen bu işe? Ortalığa söyledi. Bunlar Altmkalem, biz de Yoktan ?mahallesinden., az dayak atmazdık ha! Bizim zamanımızda taş kavgası dedin mi Yoktan bir idi. Koca Ragıp'lar, Hacı Efendiler, Kürt Avni'ler... Hey anam hey... Sabri usta dayanamadı:

— Kafanı yardığımı ne çabuk unuttun hay
Ali emmi.
— O bi kere oldu len. Az da zerlemezdin ya, neyse geç bi kalem Altınkalemli sen de. Ne diyordum? Her şey olur o gün, boş bulunmaya gelmez. Demeyi unuttum, cumaya Salih de üç beş arkadaşıyle gelecek, bizim çeteci Salih.
Ali emmi daha da keyiflendi. Salih artık çeteci Çolak Salih olmuştu. Çünkü haberci olarak gittiği Afyon'da allem edip kallem edip çete reisi Haydar beyi kandırmış, onunla kalmıştı. Haydar bey de ondan pek memnundu. Bir tanıdıklarına:
— Deli bu Salih, demiş, olmayacak işleri ben yaparım diyor, işin tuhafı, yapıyor da...
Cumalardan bir cuma günü idi. Cumalardan bir cuma idi ve hırçın bir rüzgâr dolu ile karışık iri yağmur tanelerini, güney yönünde önüne ne gelirse, suratına suratına çarpıyordu. Bu kıştı. Gökyüzü alçalmış, ufuk diye bir şey kalmamıştı. Yolların iki yanından deli deli ırmaklar akıyor, bazı yerlerde su kaldırımlara kadar çıkıyordu. Çayı sel basmıştı, yatağının dikleştiği yerlerden kocaman kaya parçaları ve ağaç kütükleri yuvarlanıyordu. öğleye daha yarım saat varken Ulu Camiye giden yollar iyiden iyiye kalabalıklaştı. Bu yüzden de Doktor Haydar beyin arkasında yirmi, yirmibeş kadar atlı ile ve tam bir dörtnalla İstanbullu Hoca'nın evine gittiğini bütün cemaat öğrendi. Yalnız ne konuştukları, Hoca'nın doktora, doktorun Hoca'ya ne dediği, nasıl dediği ve ne cevap aldığı pek belli" değildi; çünkü herkes kendine göre bir şeyler yakıştırıyordu. En doğruyu ve en çarpıcıyı söylemek isteğine herkes kapılıyor, böylece adamakıllı çekişmeler oluyordu. En çok işitilen lâflar şunlardı:
«— Kak ülen sen de... Yanında miydin?»
«— Yok ben yanlarında değildim de sen yanlarında idin, öyle mi?..»
«— Bana Toprakçıların Mehmet söyledi oğlum...»
«— O yanlarında mıymış?..»
Gerçekte bu yakıştırmalar bir çeşit ortaklama tahmin çalışmasıydı, ama kimse akla yatkın ve kolayca benimsenecek bir şey bulamadı. Üstelik ezan okunurken bir de şu lâf çıktı: Kuvva-cılarla zaptiyeler vuruşmuş. Bunun da aslı yoktu. Zira, caminin içine istif olan cemaatın daha yarısı bile bu haberi duymadan Gönülsüzlerin Haydar beyle adamları geldiler ve kimsenin akıl erdiremediği bir kolaylıkla ikişer üçerlik gruplar halinde istedikleri yerlere oturdular. Adamlardan üçü atlarla birlikte, caminin elli adım kadar ötesindeki ara sokakta bulunan Ali emminin bahçede bırakılmış, sonradan onlara Salih de katılmıştı. Nedense Salih camiye gitmek istemiyordu. Onbir arkadaşını gönderip kendisi burada kalmıştı. Niyeti belki de anasını görmekti. Fakat bunun yersizliğini tez anlamış olmalıydı. Dertli dertli sustu durdu
Beride doktorun Hoca'yı ziyaretinin aslı şu idi:
Adana, Antep ve Maraş'dan sonra nefsi Konya da tamamen Kuvâyi Milliyeye katılmıştı. Bozkır ayaklanması daha başlangıçta bastırılmış, geniş bölgede Ilgın, Kadınhan, Karaağaç ve Yalvaç'tan başka tereddütlü, çekişmeli yer kalmamıştı. Bu tedirginlik kesiminin çıbanbaşı da Akşehir'di, daha açığı Akşehir'deki İstanbullu Hoca idi. Fuat Paşa, Hoca'ya iki üç defa ricacı göndermiş, durumu kendisine etraflıca duyurarak Kuvâyi Milliyeye, daha geniş söylenişi ile de, kurtuluş hareketine yardımcı olmasını, hiç değilse bu harekete zararlı olmamasını tam bir saygı ile istemişti.
Fakat Hoca bu ricaları dinlemiyordu. Bu bölgenin önemini bilen Paşa son olarak Doktor Haydar ile çok sevdiği yüzbaşı Nazım beyi aynı iş için vazifelendirdi. Yalnız arada büyük bir fark vardı; artık rica edilmiyor, emir veriliyordu.
Hoca bunu anlayınca:
— Ben vicdanımdan başka hiç bir emir mercii tanımıyorum, dedi.
— Siz başınıza buyruk musunuz?
Soruyu Yüzbaşı Nazım bey sormuştu. Hoca onun kastını anladı ve konuya girmekten çekinmedi:
— O mânada değil... Yüzbaşı bey: Elbette benim bağlı olduğum makamât ve zevat vardır. Fakat bunların arasında ne siz, ne de elebaşılarınız bulunabilir.
Yüzbaşı bunun üzerine Hoca'ya dik dik bakarak :
«— Sizi de Fuat Paşa hazretlerine anı zil ve çok zeki, çok akıllı, mantık ve muhakemesi sıhhatli bir zat olarak tanıtır dururlardı. Hatta arkadaşım doktor Haydar bey bu hususta daha da ileri giderdi. Amma kusura bakmasın, Hoca efendi, siz dünyadan bihabersiniz ve ehli îslâm ile evlâdı vatana ziyandan başka bir şey veremezsiniz. Biz de artık buna göz yumamayız. Bu son ihtanmızdır. Vebal bizden gitmiştir. Haydi kalkalım, Haydar.»
Hoca efendi bu konuşmayı birkaç defa kesmek istemiş, fakat yüzbaşı gayet haşin bir şekilde buna meydan vermemişti.
Konuşma, Doktor beyi Hoca'nın o gece aldığı bahçe odasında oluyordu. Onlar kapıya doğru giderlerken Hoca efendi dimdik ayakta durarak:

— Son ihtarınız benim tarzı hareketimi zerrece değiştirecek değildir. Binaenaleyh buralara kadar bir defa daha zahmet buyurmamak için yapacağınızı şimdiden yapınız, dedi.
Yüzbaşı buna:
•— Biz karar vermeyiz, emir infaz ederiz!» diye cevap verdi.
Hoca güldü:
«— Bu da hiç bir şey değiştirmeyecektir. Benim nazarımda siz artık bir canisiniz.»
Hoca efendi kendisini hiç bir vakit bu kadar kuvvetli ve istekli görmemişti. İlk defa dünyaya yukarıdan bakıyordu. Kendini, birdenbire bir şehit namzedi saydı; bunda yalnız kuru bir gurur değil, tertemiz bir neşe vardı. Coşmaya, kükremeye hazırdı. Gönlü gibi bedeni de gergin ve.....
Beride doktorun Hoca'yı ziyaretinin aslı şu idi:
Adana, Antep ve Maraş'dan sonra nefsi Konya da tamamen Kuvâyi Milliyeye katılmıştı. Bozkır ayaklanması daha başlangıçta bastırılmış, geniş bölgede Ilgın, Kadınhan, Karaağaç ve Yalvaç'tan başka tereddütlü, çekişmeli yer kalmamıştı. Bu tedirginlik kesiminin çıbanbaşı da Akşehir'di, daha açığı Akşehir'deki İstanbullu Hoca idi. Fuat Paşa, Hoca'ya iki üç defa ricacı göndermiş, durumu kendisine etraflıca duyurarak Kuvâyi Milliyeye, daha geniş söylenişi ile de, kurtuluş hareketine yardımcı olmasını, hiç değilse bu harekete zararlı olmamasını tam bir saygı ile istemişti.
Fakat Hoca bu ricaları dinlemiyordu. Bu bölgenin önemini bilen Paşa son olarak Doktor Haydar ile çok sevdiği yüzbaşı Nazım beyi aynı iş için vazifelendirdi. Yalnız arada büyük bir fark vardı-, artık rica edilmiyor, emir veriliyordu.
Hoca bunu anlayınca:
— Ben vicdanımdan başka hiç bir emir mercii tanımıyorum, dedi.
— Siz başınıza buyruk musunuz?
Soruyu Yüzbaşı Nazım bey sormuştu. Hoca onun kastını anladı ve konuya girmekten çekinmedi:
— O mânada değil... Yüzbaşı bey: Elbette benim bağlı olduğum makamât ve zevat vardır. Fakat bunların arasında ne siz, ne de elebaşılarınız bulunabilir.
Yüzbaşı bunun üzerine Hoca'ya dik dik bakarak :
«— Sizi de Fuat Paşa hazretlerine âlim, fazıl ve çok zeki, çok akıllı, mantık ve muhakemesi sıhhatli bir zat olarak tanıtır dururlardı. Hatta arkadaşım doktor Haydar bey bu hususta daha da ileri giderdi. Amma kusura bakmasın, Hoca efendi, siz dünyadan bihabersiniz ve ehli İslâm ile evlâdı vatana ziyandan başka bir şey veremezsiniz. Biz de artık buna göz yumamayız. Bu son ihtarımızdır. Vebal bizden gitmiştir. Haydi kalkalım, Haydar.»
Hoca efendi bu konuşmayı birkaç defa kesmek istemiş, fakat yüzbaşı gayet haşin bir şekilde buna meydan vermemişti.
Konuşma, Doktor beyi Hoca'nın o gece aldığı bahçe odasında oluyordu. Onlar kapıya doğru giderlerken Hoca efendi dimdik ayakta durarak:
— Son ihtarınız benim tarz-ı hareketimi zerrece değiştirecek değildir. Binaenaleyh buralara kadar bir defa daha zahmet buyurmamak için yapacağınızı şimdiden yapınız, dedi.
Yüzbaşı buna:
«— Biz karar vermeyiz, emir infaz ederiz!» diye cevap verdi.
Hoca güldü:
«— Bu da hiç bir şey değiştirmeyecektir. Benim nazarımda siz artık bir canisiniz.»
Hoca efendi kendisini hiç bir vakit bu kadar kuvvetli ve istekli görmemişti. İlk defa dünyaya yukarıdan bakıyordu. Kendini, birdenbire bir şehit namzedi saydı; bunda yalnız kuru bir gurur değil, tertemiz bir neşe vardı. Coşmaya, kükremeye hazırdı. Gönlü gibi bedeni de gergin ve zinde idi. Kısacası kuvvetini ve imanını birarada duymakla mesuttu.
Çıkmadan önce, şekli bozulan, fakat yüzü, hele hele gözleri büsbütün melekleşen kansıyle ayaküstü konuştu. Sevgi içini dalgalandırıyor, genç kadına karşı duyduğu şefkat ise o kuvvet ve imân karışığı mutluluğunu vakurlaştırıyordu. Her zaman olduğu gibi ilk önce alınacak şeyleri sordu. Sonra "Kendine dikkat et" dedi. Emine nazlı bir utangaçlıkla ondan başka bir şey yapmadığını söyledi. Anasıyla teyzesinin kızı her işe koşuyorlardı. Hoca birdenbire:
«— Oğlan olursa adını Mehmet korsunuz» deyiverdi. Fakat genç kadının soluklaştığını görünce hemen,lâfı çevirdi: «Yani Mehmet koruz demek istedim, isimlerin padişahıdır Mehmet» değil mi?»
Kadın gülümseyerek sustu. Hoca efendi de devirdiği çamı düzelttiğini sandı. Halbuki Emine onun ardından kapıyı kapar kapamaz anasına koşacak ve dolu dolu gözlerle, "Aklının ermediği birşeylerin döndüğünü, bundan çok korktuğunu" söyleyecek, hatta sessiz sessiz ağlayacaktı. Kocasını çok seviyor, onu kaybetmek istemiyordu. Ama kaybedeceğine inanır gibiydi.
Anası olup bitenlerden daha da habersizdi. O yalnız Hoca efendi hazretlerinin sevilip sayıldığını şehrin başta cı olduğunu biliyordu. "Hadi ordan deli!" dedi. "Evham" dedi ve gebeliğe yordu. Günü iyice yaklaşmıştı.

Bayram, seyran., namazın böyle zor kılındığı hiç görülmemişti. Konuşmaya hazırlanırken Hoca efendi bile bir başka çeşit heyecan duydu. Fakat kendini tez toparladı.
Caminin içindeki aydınlık kurşun rengi idi. Pencerelerde ise kavak kabuklarını andıran bir ışık vardı. Hava ıslak kumaş, ter ve nefes kokuyordu. Bu kokuyla Cami gece yarısında girilen bir koğuşa dönmüştü.
Hoca efendi safları bir bir süzdü. Dimdik bakıyor ve herkesin gözünden ruhunu görüyor gibiydi. Söze birdenbire, en beklenilmedik zamanda, kendisinde görülmemiş bir huşunetle başladı. Yalnız bu sefer de, ilkinde olduğu gibi "sen" diye bir kişiye söylermiş, bir tek kişiye kasteder-mişcesine konuştu. Cemaat bu bir kişiyi sırasına göre kendisi sanıyor, yerine göre de bu kişiyi kimi Reis bey, kimi Doktor bey, kimi de Ali emmi veya bir başkası olarak kabul ediyordu.
Bu o kadar ustaca bir konuşma idi ki, zaman geldi, aynı cümleyi Reis beyle doktor ve yüzbaşı aynı kesinlikle kabullendiler, üçü birden "bu bana" dediler.
Hoca efendi en büyük tesiri yüzbaşıda yapıyordu. Sesin anlatılamaz tatlılığı ve cümledeki mânaya şaşırtan bir kolaylıkla uyuşu, sürpriz kelimeler seçişteki ustalık, önce bunlar, sonra da Hoca'nm tam bir "İnanan adam" olması, mantık ve konuşma oyunlarına sapmadan yalnız olup bitenlere dayadığı düşünce ve hükümlere değer vermesi Fuat Paşanın bu adamdan çekinmekte ne kadar haklı olduğunu göstermişti.
Üstelik Hoca efendi. Yüzbaşının sandığı gibi, dünyadan habersiz de değildi. Onun haber kaynakları da aşağı yukarı tam kendilerininki gibi işliyordu. Kendilerinin bildikleri Hoca'nın da bildikleri idi. Yüzbaşıyı çileden çıkaran değişiklik yalnız olup bitenlere Hoca'nın bakışında ve bunları yoruşundaydı. Yola çıkarken aralarındaki açı ne kadar dar olursa olsun, bulundukları noktaların dağlar kadar uzak düşmesine sebep oluyordu.
Konuşma ilerledikçe yüzbaşının da tedirginliği artıyor, zaman zaman kızgınlığa kadar varıyordu; zira konuşma ilerledikçe Hoca efendiye kötü niyetli demek güçleşiyordu.
O bir hain miydi? Asla. Bunu kimse diyemezdi. Hele onu çıkarını düşünen, kendi hesaplarına takılıp kalmış bir haris diye düşünmek katı yüreklilikten fazla bir şey olurdu. Hoca vatanını da, milletini de en azından kendisi kadar seviyor, kurtuluşa giden tek yolu tıpkı kendisi gibi bütün gücüyle arıyor, bu uğurda da varını yoğunu ortaya koymak için duraklamayacağını açıkça gösteriyordu. Yüzbaşıyı çileden çıkaran da işte bunu anlamış olmasıydı.
Yüzbaşı bir ara, Hoca efendiyi vurmak vazifesi kendisine verilirse bu işi üzülmeden yapamayacağını düşündü. Beride Reis beyle doktorun hali de onunkin-den farklı değildi. Reis bey Hoca'yı başını bir defa olsun kaldırmadan dinliyor ve sık sık düşünüyordu: "Bu adam öldürülecek ha?.."
Ve Hoca'nın benzeri benzemesi daha nice insanlar öldürülecekti kimbilir?.. Ne çare ki, bunun bir başka yolu bulunamıyordu. Çünkü bir seviyeye ulaşan kafalar can'a kurtuluş dönemecini yasak ediyor, dönüş yolunu da dinamitle uçuruyordu. Halbuki ölüm kazandırdığından çok fazlasını kaybettirmekteydi. Yığınla cinayet dâvasına bakan Reis bey bunu iyi biliyordu, öldürülenlerden hiç biri sırf öldürülüş sebebinden ibaret olmuyordu ki... Ama bu çok açık, çok basit gerçeği anlamakla iş bitmezdi ve insanlar çoğu zaman öldürdükleri düşmanlarının iyi taraflarını, faydalı taraflarını kurtaramamanın acısını düşünmeye imkân bulamıyorlardı.
Tetiğe basılıyor ve bir haksızlık, bir ihanet, bir suçlu veya kötü bir huyla birlikte ömürlük sevme gücü, fazilet tohumları, yararlık, iyilik gücü de yok oluyordu.
Bir tek kurşun Akşehir'le dolaylarını Kuvâ-yı Milliye hesabına Hoca'dan elbette kurtarabilirdi. Ama Hoca'yla birlikte gidecek yalnız o yanı değildi ki...
Reis bey yüzbaşının duyduğu tedirginlik ve kaygmlığın yerine, böyle bir düşünce ile yalnız hüzün duyuyordu, sonsuz bir hüzün. Aklı akılla, vicdanı vicdanla kandırmanın, doğru yolu paylaşmanın bu kadar güç oluşu ona çok acı geliyordu. Ve Hoca efendi konuşuyordu, cemaat de yüzbaşı ile Reis beyden ve arkadaşlarından ibaret değildi. Büyük çoğunluk çerden çöpten peşin hüküm ve duygularla dinliyordu. Bazılarında bu bile yoktu da, yalnız öğrenmek, nasıl davranıla-cağını, ne düşünüleceğini, bilmek için dinliyorlardı. Hoca da onları, alçalıp yükselen, yavaşlayıp hızlanan sesiyle bir balmumu yoğurur gibi istediği şekle sokuyordu.
Konuşmanın üç yönü vardı. Üçü de sonunda Kuvâyı Milliyeyi aşındırmak, çökertmek kastında birleşiyorlardı.

Hoca efendi söze memleketin ve milletin kısa, fakat çarpıcı bir panoramasını çizmekle başladı. Balkan Harbi, Cihan Harbi iki korkunç bozgun art arda gelmişti. Memleket harap olmuş, millet işe yarayacak, belini doğrultacak bilek ve kafaları toprağa vermişti. Yalnız Çanakkale'de onbinlerce ihtiyat zabiti yatıyordu. Osmanlı Devletinin tek ve aynı zamanda hem akla yatkın hem de hayatıyla ilgili ümidi geri kalan bilek ve kafalardı. Yorgun ve bitkin ülke onlara su gibi, hava gibi muhtaçtı. Yaşamanın tek ümidini çılgın ve başıboş hayaller uğruna harcamak bu ırka, bu dine yapılabilecek ihanetlerin en gaddar-cası olurdu. Savaş bayraktar ve borazancılarının niyetleri belki de çok iyi idi. Ama bu, korkunç yanlışın getireceği kesin çöküntüyü önleyemezdi. Asıl düşünülecek şey de bir savaşın yersizliği, anlamsızlığı, sebepsizliği idi. Savaş için sebep yoktu. îlle bir sebep aramak gerekirse varılacak sonuç bazı macera düşkünlerinin devlet ihtira-, sından başka bir şey olamazdı.

Hoca efendi âdil bir barış anlaşmasının bunu elde edeceğine inanıyordu, işgaller geçici idi. Hele daha ileri noktalara varması olmayacak şeydi, çünkü geçici anlaşma vardı. Onu biz bozmaz, barışı beklersek medeni düşmanlarımız hiç bozmazdı. Bu arada yapılacak tek ve en faydalı şey, işe yarayacak bileklerle kafaları işlerinden güçlerinden ayırmamaktı. Yıllarca bacası tütmeyen evlerin, başıboş kalmış tarlaların bağların ve işyerlerinin büsbütün çöküp gitmemesi için bu şarttı. Bu olmazsa Türkiye artık olmayacaktı.
Cemaatin içinde bu sözlere canı gönülden "Yanlış" diyecek kaç kişi çıkardı? Yüzbaşı da,Reis bey de, doktor da, onlarla birlikte Ali emmiler ve Küçük Hacılar da pek iyi biliyorlardı ki, işte şurada bulunanlar ya cephede bir delikanlı bırakmış, ya da cephenin sızılı yorgunluğunu dinlendirememiş olanlardır.
Fakat Hoca'nın asıl vurucu ve Kuvvâlılan şaşkına çeviren sözleri bundan sonra geldi. Hoca Akşehirlilerin ilk defa işittikleri bir kelimeden bahsediyordu:
«— Bolşevik diye bir lâf işittin mi sen? Bolşevik... Bolşevik? ha?.. Dur ben anlatayım!»
Başta Ali emmi ile Küçük Hacı olmak üzere bütün arkadaşları dizleri üzerine dikilip sırf kulak kesilirken Reis bey ile Yüzbaşı ve doktoru ateş basıverdi.
Reis bey, Hoca efendinin Kızılca Mescidinde, anlamlı anlamlı "Konuşacağım, konuşacağım, hem de öyle bir konuşacağım ki birtakım insanlar sokağa çıkamaz hâle gelecek" deyişini hatırladı. Demek bunu ta o zamandan tasarlamış!..
Hoca yayını pek güzel germiş, oku da meselenin tâ canevine yapıştırmıştı. Bu adamları hasta yatağından kaldırıp cepheye götürebilirlerdi, üç oğlu şehit düşmüş anadan onaltı yaşına yeni basan son oğlunu da isteyebilirlerdi, bütün bunlar da gönül rızasıyla olur, hele paranın pulun lâfı edilmezdi. Fakat iş bu meseleye gelince hatta Gönülsüzlerin Rıza ile karısı Hatça abanın biricik oğulları ve sonsuz gururları doktor Haydar" a bile düşman olmaları işten değildi.
Hoca efendi bu konuda çok şey biliyordu. Bolşeviklerin nasıl bir din, iman, mal mülk ve ırz namus düşmanı olduklarını, insanı nasıl insanlıktan çıkarıp koyun sürüsünden beter hale soktuklarını, hem de Rusya'da olup bitenlerden örnekler vere vere bir bir anlattı. Kafaların içinde Çakırsaraylı'lara, Tiihurlenk ve Hülâgû ordularına bin kerre rahmet okutturacak, Haçlılara taş çıkartacak bir korkunçluk taşıyan canavar sürülerinin fantastik saldırışları canlanmıştı.
Hoca efendi bu işi pek güzel bir şekilde yaptıktan sonra, keskin bir girişle, tam bir tiyatro vuruşu halinde:
«— Senin Kuvvan işte bu Bolşevik Rus'la dostluk kurdu» deyiverdi.
Şimdi tıpkı söze başlarken yaptığı gibi, gözleriyle safları tek tek tarıyor, baktığının ruhunu didik didik ediyordu. Reis beyin üzerinde çok daha fazla durdu. Bu sırada gülümsüyordu, gülümseyişinde de içten gelen bir acıma vardı.
Sessizlik uzun sürdü. Hoca efendi meseleyi herkesin kafasına da yüreğine de sindirmesini istiyordu. Bu da istediğinden fazlasıyle oldu.
Sonra yeniden konuşmaya başladı. Sesi artık alabildiğine yumuşak, karşı durulamayacak kadar tatlı ve dosttu.
«— İbadette kusur etmiyorsun, imanın tamam, yaptığın herşey Allah'ın ve Muhammed'in yap dedikleri. Yapmadıklarını Allah ve Muham-med yapma dediği için yapmıyorsun. Seni severim ve sana acırım. Acırım, sen kalbimi parça parça ediyorsun. Çünkü yapacağın çok şey daha var, ama sen bilmiyorsun. Yapmayacağın çok şey daha var, ama sen bunları da bilmiyorsun. Ve bilgisizliğin sana değil ırkına, ümmetine belâ oluyor, öğren, oku öğren, danış öğren, bilenle düş kalk, senden az bilen sana gelsin, sen ona değil senden çok bilene git. Hırsı gönüllerini yakanlara yoldaş olma, onların kendileri de ateşliktir. Onlar yalan söylerler, yüze güler, amma yalnız senden faydalanmayı umarlar, seni batılda bırakıp yollarını kolaylamak isterler. Sor, sormasını öğren, aslını bilmediğin söze mutlaka "neden?" de. Bunu unutma, sor...»
— Başüstüne Hoca efendi hazretleri!»
Camiyi kaplayan sessizlik daha başka bir havada daha da derinleşti. Bütün başlar bu çın çın öten, fakat yine de saygıdan başka hiç bir duygu taşımayan, hele alaya, hele hele kızgınlığa ka-tiyyen bulaşmayan sesin geldiği yana çevrildi. Reis Bey çocuksu bir utangaçlıkla gülümsüyordu, ilâve etti:
«— Müsaade buyurursanız sorayım. Bendeniz de bunu çok arzu ediyordum.»
Reis beyin tam aksine, duyduğu kuvvet ve inanç Hoca efendiyi küçümsemeye, alaya çekiyordu. Başını hafifçe kaldırdı ve kısık gözlerle bakarak:
«— Hay hay Reis beyefendi, dedi. Yalnız temenni ederdim ki, bana soracaklarınızı ilk önce kendi kendinize sormuş olasınız...»
«— Merak buyurmayınız Hoca efendi hazretleri, bu işi bana yakıştıramayacağınız kadar büyük bir titizlikle yaptım ve kanaat getirdim ki, benim nâçiz kafamı karartan muammaların anahtarı olsa olsa sizdedir.»
Hoca iğnenin acısını duymuştu. Fakat üstüne varmadı:
«— İltifat buyuruyorsunuz!»
Reis bey işe kastını perçinledi:

•— Hüsn-i tefsirinize teşekkür ederim. Bendeniz sadece o muammaların sizin kavli müeerretinizde hâsıl olduğunu hakikatle alâkasız bu lunduğunu anlatmak istemiştim.»
Doktor ile Yüzbaşı, sözleşmişler gibi, yanla-nndakilere belli edecek şekilde gülümsediler. Ali emmi, Küçük Hacı ve ötekiler de onlara uydular. Hepsinin de gönlü biraz ferahlar gibi olmuştu. Reis bey bu işi becerecekti. Onlara öyle geliyordu. Hoca efendi alaycı gülümseyişini genişletti. Halbuki bunu istemiyordu. Reis beyi tanımış, onun kolay kolay yılmayan, hele küçümsenmelere hiç gelmeyen bir savaşçı olduğuna anlamıştı. Fakat kendini tutamıyordu, o da sonucu sürüncemede bırakacak mizaçta değildi.
«— Demek öyle zannediyorsunuz... O halde buyurun, sorun. Fakat korkarım, öğrenmek için değil de ille nakzetmek için konuşmak isteyeceksiniz.»
«— Neyi nakzetmek için Hoca efendi hazretleri?..»
«— Hakikatleri Reis beyefendi...»
«— Ne için Hoca efendi hazretleri?..»
Hoca efendi güldü:
«— Şimdi inandım. Hakkınız varmış; işte bol bol soruyorsunuz; gördüm.»
«— Nüktedansınız Hoca efendi hazretleri!»
«— öyle mi? Teşekkür ederim. Fakat yoksa bu da mı iltifat değildi?»
Reis bey onun usta bir nükteci olduğunu gönülden tasdik ediyor ve yavaş yavaş kızmaya başlıyordu. Ama kendisine. Ne lüzumu vardı bu konak konuşmasının? Birdenbire dikleşiverdi:
«— iltifattı, iltifattı Hoca efendi hazretleri. Belki haddim olmayarak, fakat canı gönülden. Şimdi müsaade buyururlarsa sadede geleyim. Bunun için de deminki sualimde ısrar etmek gerekiyor. Hakikatleri neden nakzetmek isteyeyim?»
Hoca efendi gülmekle yetindi. Reis bey de bu gülüşteki anlamın üstüne üstüne gitti.
«— Şuradaki cemaatin zihinlerini teşviş için mi?»
Hoca efendi pek rahattı:
«— Böyle bir maksat olabilir, değil mi Reis beyefendi?»
Reis bey istediği cevabı almış gibi başını salladı:
«— Tamam. Siz benim hakkımda hüküm vermişsiniz. Buna göre ben din ve kan kardeşlerini doğru yoldan koparmak isteyen, evet isteyen, bunu kasıtla yapan biriyim...»
Hoca bu pervasız çıkış karşısında epey bocaladı, cemaatin arasından Reis beyi tanıyan tanımayan yirmi otuz kişi "Hâşâ" diye mırıldanınca da, ister istemez:
«—Estağfurullah!..» dedi.
«—• Yok, yok... Apaçık konuşalım ki nezaketin bir anlamı olsun. Ben açık konuşacağım ve affınızı, sonunda, ancak yenildiğim ortaya çılanca istirham edeceğim. Evvelâ şunu arz edeyim; öyle menfur bir kastım yok. Allah sanidinidir. Fakat bunun aksine, zihinleri sizin karıştırdığınıza, ama bunu kasden, hiç değilse kötü bir kasıtla yapmadığınıza, ama yaptığınıza inanıyorum. Buna eminim.»
O çocuksu, o utangaç alçak gönüllülüğünden eser kalmamıştı. Haşindi, alnı yukarda, Hoca efendinin gözlerine baka baka ve dimdik, oyun-suz, tonsuz bir sesle konuşuyordu. Bile bile yapmamış, fakat susuşu Hoca efendinin şaşkınlığına
denk geldiği içi bir üstünlük sağlamıştı. Daha da güvenle devam etti:
«— Bendeniz nükteye tevessül etmeyecek, imâyı kâfi görmeyeceğim. Müsaade buyurursanız, cür'etimin esbabını arzetmek isterim. "Ayı derisinden post, Moskof tan dost olmaz" deriz. Hele Bolşevik Moskof'tan?.. Neuzibillâh!.. Bunu hepimiz biliyoruz. Bizde bir söz daha vardır. "Denize düşen yılana sarılır." Fakat temas buyurduğunuz mesele bu da değildir. Zira ve lehülhamd bu millet denize düşmemiştir, bahis buyurduğunuz münasebet dahi dostluk değildir. Karşılıklı menfaatlerin zaruri ve meşru kıldığı bir yardımlaşmadır. Bunu reddetmek akıl kârı olamaz. Kabul ise Bolşevikleşmeyi tazammun etmez. Nitekim Devlet-i Âliyye-i Osmaniye'nin Almanlarla ittifakı hıristiyanlaşacağımıza karine sayılmamıştır, çünkü sayılamazdı, çünkü sayılsa abesten de fazla olurdu. Ve Hoca efendi, âciz bendelerinden çok daha iyi bilirler ki, böyle geçici anlaşmaları Peygamberimiz efendimiz hazretleri yalnız tasvib ve tavsiye ile kalmamış, tatbik de buyurmuşlardır. Şimdi zât-i âlilerine iki sualim olacak. Cevap tenezzülünde bulunursanız teşevvüşe cidden mütemayil bir hal alan zihinleri ve bu arada bizimkileri de vuzuha kavuşturmuş olursunuz.»
Hoca efendi Reis beyin soracaklarını beklerken doktor ve bilhassa yüzbaşı ferahlık kadar takdir de duyuyorlardı. Hoca'nın hiç bir otorite gösterisine kalkışmaması, konuşmayı eşit şartlarla benimsemesi gerçekten de övünülecek bir şeydi. Yüzbaşı onu öldürmenin çok acı bir mecburiyet olacağını bir defa daha, fakat bu sefer daha kuvvetle düşündü. Reis bey aldığı izin üzerine konuşmaya devam etti:
«— Yüzünüz saldıran bir düşmana dönükken cephenizin arkasını emniyete almak iyi ve âkılâne bir iş midir?»
«— Elbette!..»
«— Güzel. İkinci sualim şudur.- Kuvâyi Milli-yenin bu âkılâne tedbiri temin ederken hâlen, hatta müstakbelde Bolşevikliği taahhüt ettiğine dair bir deliliniz mevcut mudur?»

Hoca efendi bir müddet sustu. Reis beyin de o cevap vermeden konuşmaya niyeti yoktu. Bunu anlayınca:
•— Hayır, dedi, delil, vesika gibi şeyle olamaz da. Fakat...»
Yine sustu. Bunun üzerine Reis bey puylayan bir gülümseyiş ve sesle bu "Fakaf'ı tamamladı:
«— Fakat çok emin saydığınız membalarm rivayetleri ve pek makbul muhakemenizin tefsirleri var değil mi Hoca efendi hazretleri...»
Ve nefes almadan bütün huşuneti ile sayı-verdi:
•— Olmaz Hoca efendi, olmaz. Teşviş işte budur, iğfal işte budur. Böyle zamanlarda rivayet ve tefsirden mebzul bir şey yoktur. Nitekim sizin hakkınızda da yığınla rivayet dolaşıyor; bunlar da çeşit çeşit tefsirlere tâbi tutuluyor. Meselâ deniyor ki geçenlerde kasabamıza gelen yirmi atlının başında bir İngiliz yüzbaşısı vardı ve bu birliğin vazifesi uğradıkları her yerde hesapsız para sarfı ile, makam vaadi ile tngiliz amaline yardımcılar bulmaktı. Üstelik biz bu birliğin hâlen menhus meşgalesine devam ettiğini, başlarında, filhakika bir tngiliz yüzbaşısının bulunduğunu biliyoruz. Fakat rivayet ve tefsirler hakikatin hudutları içinde duramıyor ve deniliyor ki, bu birliğin gelişinde elebaşıları sizinle de konuştular ve size de yüzlerce altın..önce sararan, sonra da kıpkırmızı olup titremeye başlayan Hoca efendi daha fazla tahammül edemedi.
«— Denaettir bu!..» diye bağırdı. Davudi sesinin daha son hecesi yankılanırken, Reis bey yüksek, fakat aynı zamanda Hoca efendiyi büsbütün çileden çıkaran sakin bir sesle araya girdi.
«— Şenaettir!..»
— O halde?..»
«— Sinirlenmeyiniz Hoca efendi sinirlenmeyiniz.»
«— Nasıl 'sinirlenmem efendi?..»
Reis bey bu hitaba aldırış etmeden cevap verdi:
«— Şöyle düşünerek: Şahsınız ne kadar temiz olsa da nihayetül nihaye sizinle mahduttur. Beride Kuvâyi Milliye binlerce, onbinlerce pak alnı sinesinde cem eylemiştir. Kaldı ki, İngiliz yüzbaşısının para dağıta dağıta iğfale devam ettiği sabittir, hatta sizce de sabittir-, fakat şu şen'i Bolşeviklik isnadı kuru bir tefsirden ibarettir. Asıl denaet ve şenaet de işte budur. Nasıl olur da sizin gibi akıl, ilim .ve irfan sahibi bir zat bu iftiraya nasıl kapılır? Nasıl olur da hem kapılır, hem de ümmet-i Muhammedi buna inandırmaya çalışır?»
Hoca efendi hayatında ilk defa olarak bir sinir nöbeti geçiriyor ve düşünce sırasını düzenleyebildiği:
«— Ben?.. Ben para alacağım ha?.. Ben?..» diye kekelemekten öte gidemiyor; Reis bey de buna hep aynı soğukkanlılıkla:
«Hâşâ... Hâşâ, buna inanan kim?..» diye karşılık veriyordu.
Ve cemaat arasında önce fısıltı halinde başlayan ikili, üçlü konuşmalar artık grup tartışmaları olup çıkmıştı. Bu arada Kuvvacılar pek güzel çalışıyordu:
Onlara göre: "Reis bey sen para aldın" dememişti ki. Reis bey "İngiliz zabiti payitaht adına para dağıtıyor" demişti. Hoca efendi, işte buna "Yalan" diyebiliyor muydu? Diyememişti.Hoca efendi bu başıboş konuşmaların farkına varınca bir zorlayışla kendini topladı.
«— Dinle, Reis bey haklıdır. Ben kendimi fazla mühimsedim ve fazla alındım. Sen, ben... Biz gelip geçiciyiz. El nasıl tanırsa tanısın. Sonunda hesabımız Allahla. Vebalimizi çekeceğiz. Gururum beni cezalandırdı. Cezayı hak ettim. Ne yapayım ki, böyle bir meselede en küçük bir zan, zerre kadar bir ima bile insanı çileden çıkarıyor. Fakat...»
Ve Hoca efendi, kendini iyice bulan sesiyle Kuvâyi Milliye için söylediklerinin çok kısa bir özetini yaptı; böylece de düşüncelerini aynı kesinlikle bir kere daha söylemiş oldu.
Bolşeviklik konusunda da direniyordu. Çünkü bu Reis beyin dediği gibi "Kuru bir tefsir" işi değildi. Reis bey Almanya ittifakından söz etmişti, îki koca devletin yaptığı anlaşma ile iki çetenin elbirliği hiç bir olur muydu? Hoca efendi konuşmasını bitirirken, bir de Reis beye dokundurdu ve bir devlet memurunun maaşını aldığı devlete karşı böyle davranmasını "Yakışıksız" diye adlandırdı.
Reis bey buna:
— İstifamı vermiş bulunuyorum Hoca efendi...» diye sürpriz bir cevap verdiyse de, ne o, ne de arkadaşları başkaca bir şey söylemeye fırsat bulamadılar. Çünkü Hoca efendi:
«— Eu öyle büyük bir davadır ki, yanüanlar yalnız hatalarını çok ağır bir şekilde ödemekle kalmayacak etraflarına da büyük zararlar vereceklerdir. Allah ümmet-i Muhammedi korusun» diyerek kapıya yürümüştü.
Yüzbaşı dalgındı, "Ne kayıp, ne de kazanç" diye düşündü. Hoca efendiyi hesaba katmak zorunda olmasa buna adamakıllı sevinecekti. Çünkü Kuvâyi Milliyeyi tutanların nasıl içten içe sarsıldıklarını, şu "Bolşevik" bombasıyla nasıl birdenbire başlangıç noktasına düşüverdiklerini açıkça sezmişti. Reis beyin başarısı büyüktü,- sonuç sevinmeye gerçekten de değerdi. Fakat Hoca efendi ne olacaktı?
Yüzbaşı buraya gelince "Vur emrini kendi eliyle yazdı" diye düşünmeden yapamıyor... Ve üzülüyordu... Tetiğe acaba kendisi mi basacaktı?
Cemaat birdenbire dağılmadı. Şimdi içerde onar onbeşer kişilik çemberler çevrilmiş, yüksek sesli konuşmalar oluyordu. Yer değiştirmek de çok güçtü. Buna rağmen Küçük Hacı o dev gibi yapısıyle, omuzlardan,

dizlerden atlaya atlaya Reis beyin yanına vardı. Gözleri kül rengi aydınlıkta parıldıyordu. Saygıysa saygı, minnetse minnet bu kadar olurdu. Reis bey, ötekiler gibi onu da bir gönül yıkıntısından, havada sallanıp kalmaktan kurtarmıştı. Fakat hiç bir şey söylemedi. Reis beyin kendisini anladığına inanıyordu. Bu da ona yeterdi.
«— Bir yolunu bulsak da çıksak» dedi.
«— İyi olur ya...
Doktor bey de geldi:
«— Demek istifa ettiniz?»
«— öyle. Artık dâva vekiliyiz...»
Küçük Hacı:
«— Hayırlı olsun, Reis bey» dedi.
Reis bey gülümsedi. "Reis bey" lâfı epeyce giderdi daha. Dâva vekilliğini de hiç sevmezdi.
Uğultunun perdesi gittikçe yükseliyor, bu arada da cepheler iyiden iyiye belli olmaya başlıyordu. Seslerin perdesi değişmişti; şimdi artık kinayelerin, sitemlerin yerine çatmalar, hatta suçlamalar vardı. Bir şeyler olabilirdi. Bunu anlayıp gitmek isteyenlerin çoğunu da yağmur tutuyordu: "Gidelim gayri" diyenlerin aldığı cevap "Hele bi rahmet dinsin" idi. Yağmurun ise dineceği yoktu; öyle diyenler de bunu biliyorlardı.
Reis bey mümkün olduğu kadar cümle kap^ maya çalışıyordu. Anlayabildiği sonunda şu oldu: İstanbul'u tutanlar hem daha çok, hem de çok daha rahattılar. Çünkü onların sözleri hazırdı. Hoca efendi bu sözleri onlara bol bol vermişti. Kuvvacılara gelince... Reis bey, "nefes almadan çalışmak ve fırsat buldukça konuşmak, hiç bir fırsatı kaçırmadan, fırsat yaratarak konuşmak lâzım" diye düşündü. Asıl iş de kolay, açık, halkın, ruh yapısına uygun beş, on cümle bulmakta, bunları bıkmadan usanmadan tekrarlamakta idi.
«— Daldın Reis bey?..»
Küçük Hacı bir baba yakınlığı ile soruyordu.
«— Ne düşünün?..»
Gülümsedi:
— Şu iş hayırlısıyle bir bitse de cübbemi yeniden giysem diye düşünüyorum Hacı bey.»
îşin başında bile sayılamayacaklarını pek iyi biliyordu. Gözlerinin önünde bir an için «Doktor Haydar» tabelâsı beliren doktor da çocuk gibi güldü.
Ne diyordu bu Hoca efendi Allah aşkına? Kuvvacılann da yorgunlukları yok muydu? Onların da gönüllerinde ne zaman geleceği bilinmeyen barış günleri için ümitler, hayaller yok muydu? Ve barışa kimin kalıp, kimin kalamayacağını yalnız Allahın bileceğini onlar da bilmiyorlar mıydı sanki?..

IV

Irmakların döküldüğü yer

ERZURUM KONGRESİ, Sivas Kongresi, Ku-vâyı Milliye'nin Ferid Paşa kabinesini düşürmek için yaptığı uzun mücadele ve nihayet başarı; Da-mad Paşa'nın istifası, bunun arkasından da yeni Sadrazam Ali Rıza Paşa ile bitip tükenmeyen pazarlıklar...
Bütün bunlar günlerce süren bütün yönleriyle kafaları ve gönülleri bir o yana, bir bu yana dalgalandırıp duruyordu. İstanbul'dan esen bir söz üzerine dün "Deraliye haklı" diyen adam, bugün Sivas'tan gelen bir söylentiyi duyunca "Heyet-i Temsüiye"yi tutuveriyordu. Kısacası Türkiye bayrağım ve hedefini aramakta idi. Bu arada çırılçıplak bir isim, Mustafa Kemal, doğuyordu. Kuvâyı Milliyeciler bütün güçleri ile bu çıplak isimden bir efsane kişiliği yaratmaya çalışıyorlardı. Onların bu işi başarmaları da güç olmayacağa benziyordu. Bir yandan Mustafa Kemal'in ruh ve kafa yapısı ile çıkarıp attığı terfilerini süsleyen başarılan, öte yandan da halkın bir kahramana ihtiyacı ve Kuvâyı Milliye ön ekibinin her çeşit üstünlüğü sonucu sağlama alacak gibi görünüyordu.
Olup bitenlerle yakından ilgi kurabilenler de, sırf düşünce ve hesap yoluyla da olsa, Kuvayı Milliye'ye yanaşmak zorunu duymaya başlamışlardı. Bunların halka tesiri de küçümsenemezdi. Bu okur-yazarlar Rıza Paşa kabinesinin de dikiş tutturamayacağını, Heyet-i Temsiliye'nin onu da tez vakitte aşındırıp, çökerttiğini, hatta nazırlardan çoğunun Anadolu'yu tuttuğunu anlamışlardı. Tek sallantılı nokta işte burada idi. Aklı erenlerin bir kısmı, elde edilen milli başarıların bir kincilik, intikamcılık sanılmak tehlikesine düşebileceğini söylüyor, bunu önlemek için de Heyet-i Temsiliye'nin, seçime gideceği kesin olan Rıza Paşa'yı çok sıkıştırmamasını, soğukkanlı ve göz-yumucu davranmasını uygun buluyorlardı. Yoksa millet; "Bunlar vatanın kurtulmasını değil, devleti ele geçirmeyi istiyorlar" diyebilirdi.
Geri kalanlar ise şöyle düşünüyorlardı. Rıza Paşa ister istemez işgal kuvvetlerinin boyunduruğu altında idi. Onların zorunu kıramazdı. Kıramayacağı da tuttuğu savsaklama yolundan anlaşılıyordu. Halbuki kurtuluş için düşmanın çıkarlarını hesaba katmak dâvayı güçleştirmek, hatta çıkmaza sokmak demekti. Milletin hakkı olan

kurtuluş bir siyaset oyunu yapılamazdı. Buna engel olan veya bunu geciktirmek isteyen her-şey sırtı yere getirilmesi gereken düşmanın tâ kendisi idi; başka türlü düşünülemezdi. Bu engel ve oyalamalar Yunandan gelmemiş de, tngiliz-den veya Rıza Paşa kabinesi ile onu tutanlardan gelmiş, fark etmezdi.
Heyet-i Temsiliye barış konuşmalarında Istanbul'u tek bırakmaya hiç bir zaman razı olmayacaktı. İstanbul işgal kuvvetlerinin, yani düşmanın eli altında idi. Buna karşılık Heyet-i Temsiliye hürdü, bir kuvvetti, bu kuvvet de her gün biraz daha artıyor, biraz daha düzene giriyordu. "Hayır" diyenlere karşı direnebilecek, ileri sürdüğü "Hayır"ları savunabilecekti. Çetelerin bir crdu olmak yoluna girdiğini artık halk da görüyordu ve doğmakta olan ordu Türk ordusu idi.
Okur yazarların bu ikinci kısmı, yeni Dahiliye Nazın Damad Şerif Paşa'nın tamimini işgal kuvvetlerine tam bir boyun eğiş olarak ve bacanağı Ferid Paşa'nın devamı şeklinde görüyorlardı. Çünkü o da "Memleketin mukadderatını ancak İstanbul Hükümetinin tayin edeceğini" söylüyor, o da "Düvel-i muazzamanm hakka uygun duygularının ve Avrupa ile Amerika'nın itidal ve insafının emniyet ve ümit verici" bulunduğunu iddia ediyordu.
Damad Şerif Paşa'nın Avrupa ve Amerika'ya yakıştırdığı bu güzel tutumun lâftan ibaret olduğunu görmemek için çok aptal olmak lâzımdı. Genişleyen, boyuna genişleyen işgale ve işgalle birlikte vahşileşen zulümlere "Hak, hukuk, adalet, itidal, insaf" gibi sıfatlar pek aykırı düşüyor, akıl ile alay gibi bir şey oluyordu.
Birinci düşünce sahiplerinin içe kapanık tutumlarına karşı bu ikinci anlayışın bir eylem gücü taşıması Kuvayı Milliye'nin ve onun bir çeşit siyasi kurulu, hatta hükümeti olan Heyet-i Temsiliye'nin hızla gelişmesini sağlamıştı. Artık işgal altındaki bölgelerde bile Kuvayı Milliye grupları kuruluyordu.
Fakat hedefe varmak, olması gerektiği kadar kolay olmuyor, ortaya yeni yeni zorluklar ve engeller çıkıyordu. Bu arada Reddi İlhak ve Karakol gibi cemiyetler başına buyruk kalmış, Heyet-i Temsiliye'den ayrı birer kuvvet olmak yolunda ısrar etmişlerdi. Bu da hem bölücü oluyor, hem de -daha kötüsü- milli dayanışı bir devlet kavgası, bir harisler hareketi diye göstermeye çalışanların ekmeğine yağ sürüyordu.
Bu arada İngiliz ve Fransız altınları da cirit atmaya başlamış, Anadolu'da ava çıkmışlardı. Sağda solda milli harekete karşı teşkilâtlanmalar vardı ve altın kac"ar, bilgisizlikle şaşkınlık da kötü iş görüyordu. Bu çabanın avucuna en kolay düşenler de haydut çeteleri idi.
Bu panoramanın günlük hayattaki belirtileri yer yer ümit kırıcı, hatta dehşet verici ve bozgun tohumlan serpici oluyor, bu yüzden de Kuva-yı Milliye öncülerinin sabırlı davranmaya hakları kalmıyordu. Hoşgörürlük ve akıl çelmek için harcanacak zaman artık baltalama ile suç ortaklığı halini almıştı. Bunun için Kuvayı Milliyenin piyade ve süvarileri de, sözcüleri de, arabulucuları kadar çalışmaya başladı.
Eşkiya çetelerine karşı başlangıçtan beri gücün yettiği kadar amansız davranılmıştı. Şimdi sıra aykırı düşünce ve inançlann her çeşit kımıldanışında idi. Bu bastırma ve sindirmeler için de her zaman Kuvva çeteleri kullanılıyordu. Çok seyrek de olsa çete reislerinin bu işi "Vur emri" çıkmadan, kendi görüşlerine, kendi haber kaynaklarına dayanarak yaptıkları da oldu. Zararsız olmayan, fakat önlemenin de yolu bulunmayan bu durum Heyet-i Temsiliye için bir başka dertti. Bu arada çok büyük haksızlıklar, Türkçesi cinayetler olmuyor idiyse bu ancak Fuat Paşa'nın uyanıklığından, dürüstlüğünden ve bitip tükenmez
çabasındandı.
Ama Kuvâyı Milliye'nin ruhu olan ve Fu-ad Paşa'da temsilcilerinden birini bulan bu iyi niyet, bu kardeşlik birçoklarında görülmüyor veya görülmek istenmiyor, bastırma ve sindirmeler düpedüz eşkıyalık diye propaganda ediliyordu. Kimi inanarak, kimi tuttuğu yola yarar diye, milli çetelerle Çakırsaraylı'yı veya Sarıca'yı bile sayanlar ve saydırmaya çalışanlar vardı.
Ve havayı bir an önce düzeltmek zorunda bulunan Heyet-i Temsiliye seyrek de olsa yamlan-larla yanıltmaya ve ayartmaya çalışanları birbirine karıştırıyor, böylece de yalnız haksızlık yapmakla kalmıyor, gönül kırgınlıkları da doğuruyordu.

* * *

Fuad Paşa'dan İstanbullu Hoca üzerine "Vur emri" geldiği zaman bu panoramayı ve bunun doğurduğu bu çalkantıları dertli dertli konuştular.
Ova köylerinden Sazh'nın köy odasında idiler. Dışarıda puslu, barut rengi, soğuk bir teşrin ikindisi vardı. Ocakta tezek yanıyordu. Beyaz badanalı duvarlar çırılçıplaktı. Yere kilim serilmiş duvar diplerine üzerleri koyun postu ile örtülü şilteler konmuştu. Dört kişi idiler. Konuşma bitince doktor camide düşündüklerini aklından bir kere daha geçirdi. Tetiğe basılacak ve İstanbul'du Hoca yok olacaktı. Yalnız kötü tarafları ve yanılgısı değil, evliliği, babalığı, dostlukları, bilgileri, yalnız ona mahsus ve gelişmeye elverişli kabiliyetleri ile birlikte bütün bir insan yol; olacaktı.
O güne kadar dava için gözünü kırpmadan kendini bile öldürmeye hazır bHdikleri Yüzbaşı Nazım birdenbire:
— Bu iş bana çok güç gelecek, deyiverdi. Yüzbaşı Hamdi mırıldandı:
— Al benden de o kadar!

Doktor susuyordu. Mülâzim Niyazi:
— Emredersiniz, diye söze başladı, fakat sustu. ,
— Tütün yok mu?
Bunu soran Yüzbaşı Nazım'dı ve dünden be ri kimsede bir tutam kalmadığını pek iyi biliyordu. Doktor:
— Muhtar bulacaktı, dedi.
Bu söz hiç değilse on kere söylenmişti Ydz-başı Nazım yuvarlak yuvarlak korlaşan tezekla-re bakıyordu. Sanki bunlar ateş değil de nar rengi ve cam işi acaip tekerleklerdi. Bazı eylül cece-leri ayın ondördü öyle doğardı. Sinirlenmiş gibi konuştu-.
— Ne diyorsun Allahaşkma sen? Bu iş sana ait bir emir işi mi? Bu adam vurulacak, bunu da biz yapacağız, hem de "Ibret-i müessire" olacak şekilde. Lâf olsun diye mızmızlanıyoruz işte.
Sustular, Konuşan yine o oldu, her cümleyi geniş aralıklarla söylüyordu.
— Pek genç be Hamdi. Bugün varın bir de çocuğu olacakmış. Tu Allah müstahakını -ersin! Ne vardı domuz gibi inat edecek sanki? Çenesini tutsa kıyamet mi kopar?
Elini cebine attı, tabakasına dokununca boş olduğunu hatırladı ve büsbütün sinirlendi:
— Sana söylüyorum, doktor, söylesene!..
Doktora filan söylediği yoktu, öteki mahzun mahzun gülümseyerek baktı. Yüzbaşı Hamdi lâfı değiştirmek istedi:
— Paşa, iş bittikten sonra gel diyor ha sana?
— Öyle. Bildiğin mesele. Talim terbiye hazırlanıyor. Çeteciliğe elveda. O da bekledi, bekledi de bu işi bir mükâfatmış gibi yaptı, önce Hoca'-yı vuracağız da sonra yeniden yüzbaşı olacağız. İşe bak. Bizi sahiden çeteci sanıyorlar.
Gene tabakasına sarıldı.
— Ha... Muhtar paşa bulacak ya. Hani şeytan ne diyor bilir misin Doktor? Al yanına beş on kişi, git bas bir istasyon al İngilizlerden beşyüz paket âlâ sigara, Muhtar da mı bunu düşünür dersin?..
Sinirli sinirli güldü:
— Tetiğe belki de on bin kere bastım ama böylesi hiç gelmedi başıma. Sonra şu ibret-i müessire de ne demek Allahını seversen Hamdi?
— Müessir ibret demek Yüzbaşım.
— Oldu. Seni yüzbaşı yapanı... Sen Kel Ha-san'a yamak olacakmışsın.
— Yalan da değil. Hey gözünü sevdiğimin Direklerarası! Görecek miyiz dersin?
— Sen görürsün oğlum. Dokuz canlısın sen. Biz düşünelim onu. îbret-i müessire!
Bu son sözü kâinatın formülünü aslına akıl erdiremeden, ezbere söyler gibi tekrarlamıştı. Doktor ayağa fırladı:
— Bak ben sana anlatayım ibret-i müessire-yi. Cuma günü Akşehir'e varacağız. Hoca sadırvanda öğle için abdest alırken... Boşu boşuna bakıp durma öyle. ötesi yok bunun Yüzbaşı. Bu iş olacak. Tamam mı Hamdi? Tamam mı Niyazi? Sustular. Doktor:
— İşte bu kadar, dedi ve hiç bir şey düşünmeden bir adımda yanaşıp kapıyı açtı, açınca da muhtarla burun buruna geldi:
— Ohoo... Muhtar paşa teşrif etmişler. Adam soğuktan kıpkırmızı olmuş suratı ile sırıtıyordu:
— Bi okka tütün! Yüzbaşı Nazım fırladı:
— Tütün mü?.. Hay yaşayasın! Ver.
— Kaça aldın? ' Muhtar hep sırıtıyordu:
— O kolay. Amma kâğıt yok.
Kâğıt yoksa kâğıdın önemi de yoktu. Fakat Yüzbaşı Hamdi:
— Na, dedi, bizim pul mecmuasının koleksiyonu da erimek üzere. Sıra galiba Doktorun o kıymetli Teşrih atlasına geliyor.
Bunlar ince kâğıda basılmış şeylerdi. Sigaraları çabucak sarıldı. Keyifler yerine geldi. Muhtar fazla kalmamıştı. Dalgın görünen şimdi yalnız Mülâzım Niyazi idi. Nihayet:
— Muhtarın gelişini duyan oldu mu? diye sordu.
Kimse aldırmadı.
— Herif dinliyordu azizim kapının ardlndan "bizi.
Yüzbaşı Hamdi o giderilmez şakacılığı ile:
— Başka ne olsun? dedi, gelip burada dinleyecek değil a! Saygılı adam, haddini biliyor, din-leyecekse dışardan dinliyor. Hem sen onu bırak da çocukları bir dolaş bakalım. Keyifleri yerinde mi?
Mülâzim çıktı.
— Şu işi bir konuşalım.
— öyle işte, dedi, Doktorun dediği gibi yapacağız.
— İyi ama nasıl yapacağız?

— Nasıl, nasıl yapacağız?
— Kim kim gidecek... Ve kim...
Sustu. Hava tuhaf bir şekilde ağırlaşmıştı. Birbirlerine kızıyor gibiydiler. Doktor bunu sezdi ve kendini iyice zorlayarak, biçimsizliğini bile bile şakayı denedi:
— Bu da sorulur mu yüzbaşım; sen, ben, bir de bizim oğlan ve elbette sen!
— Nasıl ben?
Doktor sol gözünü kapadı ve sağ elinin işaret parmağını kıvırarak, tetiğe basar gibi geri çekti:
— Bu yani...
Yüzbaşı Hamdi'ye şaka maka vızgeliyordu, gözlerini kısarak:
— Emredersiniz kumandanım, dedi. Ama Doktor, caymadı:
— Yaşa be Hamdi, sayende terfi ettik, öbürü başa çıkamayacağını anladı ve homurdanmayı tercih etti.
Nazım:
— Gevezelikten iş çıkmaz. Bu işi birimiz yapacağız işte. Çocuklara bırakamayız. Hiç biri de "hoca" vurmak istemez.
Doktor, belki de sinirden gülüyordu:
— Ve hiç biri nutuk çekmesini bilmez.
— Ne nutku be Doktor? Kes Allahaşkına!.. Kesmedi:
— Ne nutku olacakmış? tbret-i müessireyi tamam etmek için bir de nutuk lâzım.
Hamdi, baktı olacak gibi değil:
— Surda bir güreş tutalım da hırsımız geçsin, dedi.
Nazım sigarasını tazeliyordu-.
— Yüzbaşı, hey, tütünü bulduk diye kâğıdı har vurup, harman savurma. Dur yahu aklıma bir şey geldi. Çöp çekelim, çöp. İki uzun bir kısa çöp tutarız, hangimiz kısayı çekerse o yapar bu
işi.
— îş de ne iş ya! Ama hakkın var galiba.
En iyisi bu. Ne dersin ha, Doktor?.. Doktor artık hep gülüyordu:
— Fikir doğru. Yalnız niçin üç çöp oluyor?
— Üç kişiyiz de ondan.
— Beni niye katıyorsunuz anlamıyorum?
— Niye katmayacak mışız?
— Ben muharip sınıftan değilim ki... Yüzbaşı Nazım da güldü bu lâfa:
— Bırak yılışıklığı Allahaşkına Doktor... Hadi Hamdi hazırla çöpleri. Kısayı inşallah sen çekersin Doktor, çünkü sen ikimizden de güm-bürtülü konuşursun.
Çöpler hazırdı. Sanki kim vuracak diye değil de vurulacak olanı seçmek için çekiyorlardı. Çöplerin birini Yüzbaşı Nazım, birini de Doktor tuttu. Yüzbaşı Hamdi elini açtığı zaman kısa çöp onda kalmıştı.
— Nasıl olacağını karaflaştınn, dedi ve başka bir şey demeden dışarı çıktı. Doktor ardından-.
— Hey, Hamdi, ceketini al sırtına, diye ses-
lendiyse de aldırış etmedi.
Doktorla Nazım epeyce sustular. Yüzbaşı, başı ocağa çevrik suçunu söylermiş gibi-.
— Doktor be, dedi, şu Allanın belâsı Hoca'-ya bir kere daha rica etsek... Hatta diz çöksek... Yalvarsak domuza... Ha, ne dersin?
Doktor da ona bakamıyordu:
— îyi olur... Ama... bir., emri çiğnemiş oluruz; elimize bir şey geçmez, iki... Bana kalırsa bu iş bitti.
Yüzbaşı bir kere daha:
— îş de ne iş ya!., dedi ve birdenbire Doktora dönerek tok tok konuşmaya başladı.
— Bugün Salı. İki günümüz daha var. Çok tedbirli olmalıyız. Hoca'nın seveni ziyade; bir-şeyler olabilir. Ne elimizi kana bulayalım, ne de arkadaş kaybedelim, önce bir şaşkınlık yaratmalı, olup bitince de dakika geçirmeden uzaklaşmalıyız. Hoca'yi tutanların bizim arkamızdan bir halt karıştırmaları pek muhtemeldir. Kalkar Kuvvacı bilinenleri katledebilirler. Bunu nasıl önleyeceğiz? Ben diyorum ki, o gün iki bölük oluruz. Birincinin başında Hamdi ile ben giderim. Sen de Niyazi ile birlikte ikinci bölüğün başına, geçersin. Siz daha kalabalık olursunuz. Asıl iş size düşecek; bana öyle geliyor. Bir kere çok uyanık olmalısınız. Biz işi bitirip camiden uzaklaşırken siz bir başka yoldan şehre girmiş bulunmalısınız. Dört nalla. Beş on el de sıkıverirsiniz havaya. Yanın saatlik duraklama, şaşkınlık yeter. Sen kimleri koruyacağını iyi bilirsin. İş çatallaşırsa insaf merhamet yok Doktor. Hepsini unut, amma bunu unutma, gayr-i muharip herif. Tamam mı?
Doktor, başı önüne eğik:
— Tamam kumandanım, dedi. Acı acı gülümsüyordu. Belli belirsiz mırıldandı:
— Hey AUahım! Kim kime karşı, hem de ne
için?..

Yüzbaşı da ayağa kalkarken söyleniyordu:
— Allah kahretsin şu akıl dedikleri naneyi! Yalan da değil Hamdi'nin dediği. Acaba Direk-lerarası'nı görecek miyiz bir daha?.. Şöyle kimse kimseye yan bakmadan, rahat gönülle, herkesi yine kardeş bilerek, burası hepimizin diyerek?..
Kader «Olan»dır
Sazlı'dakiler bu iki günü kapana düşmüş ars-lanlar gibi geçirdiler. Kimse yerinde duramıyor, yerli yersiz herkes homurdanıyor. En çok söylendikleri de İstanbullu Hoca idi. Ama bunu hepsi de için için yapıyordu. Yoksa artık onun adını açıktan açığa anacak babayiğit kalmamıştı aralarında. Kendilerini ne kadar zorlasalar da bu işi cinayete benzetmekten kurtulamıyorlardı. Aralarında en zor durumda olan da Yüzbaşı Hamdi idi. Hamdi hatta Perşembeyi Cuma'ya bağlayan gece yani son gece; "Haber alsa da kaçıp gitse ne olur" diye dua etmekten alamadı kendini. Tam aort yıl ölümle burun buruna yaşayan, içli dışly, senli benli olan, buna da çocuk denecek yaşta başlayan Yüzbaşı, İstanbullu Hoca'yı yere serilmiş düşündükçe zıvanadan çıkacak gibi
oluyordu.
Dinç mi dinç, genç mi genç bir beden, eşine çok az rastlanır bir kafa... Evleneli yıl olmamış, bugün yarın çocuk bekleyen bir adam! Türkse Türk, hem de en katıksızından, müslümansa müslüman, hem de en inanmış ve en bileninden! Doğru'yu bulmak, doğruyu üste çıkarmak, doğru'da buluşmak ille trajediler mi isteyecekti? Dogru'nun bu yeryüzü cennetinin, doğru'da anlaşmak denilen cennetin yolu neden böyle çetindi? Yere serilen yalnız yirmi, yirmibeş yıllık bir ömürle, bir ömrün elde ettikleri olsaydı dert bu kadar yakıcı olmazdı, istanbullu Hoca'nın hakkı olan gelecek yirmi yıllara yürek nasıl kor gibi yanmazdı? O geleGek yılları, üstelik yalnız Hoca, yalnız karısı, yalnız çocuğu kaybetmiyordu ki... O yılların üzerinde tanıdık, tanımadık daha binlerce ve binlerce insanın hakkı vardı. Hoca belki de gün gelecek gönül aydınlatan, kafa sağlığını getiren, insan kurtaran cümleler bulacaktı, bu çerçeve belki de çok, çok, çok daha geniş olacaktı. Ve kurşun, yirmi, yirmibeş yıllık ömürle birlikte bunları da yok edecek, ebediyen yok edecekti.
O gün akşam Doktor durup dururken, herkes gibi kendisi de somurtup susarken bir Yunus Emre mısraı kaçınvermişti ağzından: "Gök ekini biçer gibi..." Yüzbaşı Hamdi yatağında dönüp dururken bunu hatırlayıverdi: "Gök ekini biçer gibi..." Başaklar daha dolmadan! Koca Yunus'un o tekrarlanamaz şiirinden bir başka mısra daha hatırlıyordu Yüzbaşı:
"Yanar içim, köynür özüm..." Yüzbaşının içi yanıyordu. Çanakkale'de, bir sıhhiye çadırına delik deşik taşındığı gece nasılsa öyle, bu yangının içinde dalıp gitti. O baygınlığa benzeyen uykusu topu topu ikibuçuk, bilemedin üç saatti.

* * *

Sazlı köyü ayaklandığı zaman gökyüzü daha esmerdi ve ayaz insanın yüzünü ısınyordu. Kırmızı biberli, kıymalı bulamaç efradı ısıtmış ve neşelendirmişti. Fakat dört zabit ne ısındıklarını, ne de üşüdüklerini fark ediyorlardı. Bulaşıklar karargâh nöbetçilerine bırakıldı ve bütün birlik yola koyuldu. Gruplar Kerpiçliğin orada ayrılacaktı. Kimlerin hangi grupla gideceği yolda söylendi. Zabitler sık sık saate bakıyor ve birbirlerine soruyorlardı: Kaç?
Yürüyüş hızını yolu çok iyi bilen Doktor ayarlıyordu. Ne erken gitmeli, ne de geç kalmalıydılar. Karardan Reis bey ile Ali emmi dahil kimseye haber vermemişlerdi. Yüzbaşı Nazım bir ara: "Acaba kötü mü yaptık?" diye düşündü. Fakat böylesi daha iyiydi. Yerin kulağı var derler. Ne olur, ne olmaz, duyulabilir, bu yüzden de hem iş güçleşir, hem de sarpa sarabilirdi.
Doktor, Yüzbaşı Hamdi ile at başı gidiyor ve ona aşırı bir yakınlık gösteriyordu. Bu da sonunda Yüzbaşının canını sıktı:
— Anladık be Doktor! Bebek avutur gibi ne oluyor yani?
Doktor üzerine varmadı.
Adsız köyün başında güneye sapıp demiryolunu istasyonun üç kilometre kadar ötesinden geçtiler. Kerpiçliğe yaklaşırken Yüzbaşı Hamdi birliğini ayırdı. Sıhhiyeci Ali Çavuşla Topbaşların Küçük Halis bir manga ile şehre Hıdırlık'tan girip Kızılca'dan Hoca'nın evine ineceklerdi. Bu, hesap ters çıkabilir diye yapılıyordu. Bir manga da Hoca'nın en yakın dostu Kel Hacı'nın sokağını tutacaktı. Hoca camiye gelmese veya kurtulsa da ellerine düşecekti. Hamdi kısa kısa cümlelerle yapılacak şeyleri anlatırken Yüzbaşı Nazım da Doktorla konuşuyordu:
— On dakikayı geçirmeyin, dört nalla karakolun üstündeki sokaktan gelin. Çoğu bizden. Ama ne olur, ne olmaz; silâha davranan çıktı mı duraklamak yok, tepelersiniz. Sıkı tembih et çocuklara. Hamdi'nin işi bitti galiba; hadi eyvallah. Hani sen bir defa demiştin. Şimdi biz yokuz diye. Yine öyle, şimdi biz yokuz.
Atını mahmuzladı. Bu sırada Yüzbaşı Hamdi Doktorla Mülâzıma el sallıyordu. Doktor:
— Allah beraber olsun, diye mırıldandı ve düşündü. Evet, şimdi onlar yoktu, şimdi dev gibi bir makine işliyor, onlar da çarklar veya çarkların dişlileri gibi bu dev dönüşe uyuyorlardı:

"Benim tabancam!"
"'Ben iyi nişan alırım!"
"Tetiğe bir dokundum..."
"Baktım ki..." ve bunların benzeri daha bin-, lerce ben'li lâf. Ben, benim, bana, benden... Ama bir de bakarsın tabanca senin, nişan alan sen, tetiğe basan yine sensin de ortada sen yoksun, her şeyin bir "Emir", bir "Kumanda" oluverdiği an gelmiştir ve sen artık elindeki tabancadan farksızsın.
Şimdi de öyle idi, var olan .yalnız emirdi, kumanda idi, dünya şimdi Istanbul'lu Hoca'nın ölümü için dönüyordu. Fakat emir'den, kumanda'dan başka bir de kader vardı, alın yazısı vardı.
Gemleri birden ve kuvvetle kasılan atlar önce şaha kalkıp sonra durdular. Üç beş saniye önce nal sesleriyle ortalığı bir kıyamet gürültüsü sarmıştı. Şimdi bir kıyamet sonu sessizliği vardı.
Caminin avlusunda kimi şadırvanın musluklarında abdest alan, kimi kollarını yeni sıvamış veya sıvadığı kollarını indirmekte olan veya yolda camiye doğru yürüyen yüze yakın insan donmuş gibi duruyordu. Bütün hareketler son noktasında mıhlanıp kalmıştı.
Yüzbaşı Hamdi atından bir anda atladı. Belindeki tabancanın kılıfı açıktı ve kapağı arkaya kıstırümıştı. Şnayder'in namlusunda kurşun vardı, emniyeti de açıktı. Yüzbaşı, kolları hafifçe kıvrık ve alabildiğine gergin yürürken dinamit gibi patladı .
— Hoca nerde?..
Sessizlik de donup kalmış gibiydi. Yüzbaşının sesi çın çın ötüyor ve tekrarlanıp duruyordu sanki:
— Tez söyle, Hoca nerde?..
Bir at kişnedi, üç beşi malta taşlarına sinirli sinirli tırnak vurdu. Fakat sessizlik yine de olduğu gibi duruyordu. Sanki kişneme ve eşinmeler sağır duvarın ötesindeydi.
Yüzbaşı geniş ve çabuk adımlarla caminin iç kapısına doğru yürüdü. Nalçalı ve kabarık çizmelerinin "Tok tok" diye bastığı yerin altında, geniş, bomboş bir mahzen var gibiydi. On kadar kuvvacı daha atlarından atlayıp ardından yürüdüler.
Boşalan atlar derhal yedeğe alınıyordu. Tam bu sırada keskin bir ıslık işitildi, bunun üzerine bir o kadar kuvvacı da caminin arka kapısına yürüdü.
Bütün bunlar için bir zaman söylemek gerekirse dakika ile konuşulamazdı. Her şey, otuz. kırk saniyenin içinde olmuştu. Yüzbaşı sert bir el hareketi ile kapıdaki meşin perdeyi kaldırırken bir koşma oldu ve bir ses fısıldar gibi:
— Yüzbaşım, dedi, Hoca yok.
Baktı, çocukla delikanlı arası biri. Güç tanıdı. Bu marangoz Rıza idi.
— Nerde?
Sorduğu Rıza değil de sanki bir düşmandı.
— Bilmem... Emme dünden beri yok. Yüzbaşı sinir gerginliğinden kurtulur gibi olmuştu. Rıza bir parça daha yardım etti:
— Reis beyler Ali emmilerde. Yüzbaşının yürüyüşü şimdi daha hızlıydı.
Geri döndü ve atma atladı, ötekiler de onun gibi yaptılar. Yüzbaşı Nazım ona bakıyordu.
— Kaçmış galiba.
tki yüzbaşının da kafası makine gibi işliyordu. Hamdi:
— Bizimkiler Ali emmide imiş, dedi. Gidelim Hasan çavuş!..
Hasan çavuş at yanaştırdı.
— Beş kişi al, Kızılca'ya git, Niyazi adamları Hıdırlık'ta tutsun. Doktorla Halis, Ali emminin evine gelsin, yallah, ötekisini sen söyle Nazım.
— Ben karakolu basacağım. Bu kadar yol boşuna tepilmez. Biraz cephane üç beş de adam alalım.
— Ben Ali emmide beklerim.
Aradan topu topu iki dakika geçmişti, şimdi namaza hazırlananlar harıl harıl konuşuyor. Yüzbaşı Hamdi, Ali emminin evinde, oturduğu minderde soluya soluya palaskasını gevşetiyor ve çarşıdan silâh sesleri geliyordu. Her şey bittiği zaman Akşehir başlangıç ânından yarım saat uzakta idi. Karakolun basılışı havaya sıkılan kurşunlarla başarılmış, hiçbir direnme olmamıştı. Yalnız o sırada hükümet konağından gelmekte olan Çerkeş Reşit bağırıp çağırmış, zaptiyelere sövmüş fakat Yüzbaşı Nazım ayaklarının arasına iki kurşun sıkıve-rince de soluğu Pandelinin meyhanesinde almıştı.
Karakol kumandanı, evine haberi getiren posta ile karakola giderken Ali emminin evinin ?önünden geçmek zorunda idi.
Sokağı boydan boya dolduran Kuvva atlıları ona en ufak bir saygısızlık etmeden yol verdiler.
İçerde Ali emmiden başka Reis bey, Küçük Hacı, İmam Haşim ve Demirci Sabri usta vardı. Yandaki minderde de Çolak Salih baygın bir halde yatıyordu. Konuşmalardan anlaşılan şu idi:
İstanbullu Hoca en geç dün sabah ortadan kaybolmuştu. Doğum beklendiği için evine uğrayan çok oluyordu. Onu evde gören de çıkmamıştı. Ali emmi, Sabri ustayı gönderip, Hoca efendi rahatsız mı, bir emirleri var mı?

diye sor-•durtmuş. Emine'nin anası da buna kan çanağına dönen gözleriyle ters ters bakarak, «ne üstüne vazife...» diye cevap vermişti.
Bunun üzerine Kızılca'da sıkı bir soruşturma yapıldı, öğrenilen şundan ibaretti. Gece yarısı, sokakta nal sesleri duyulmuştu. Bundan da önemli bir şey vardı. O gün kulaksızların Rahmi ile Kuvva - İstanbul üzerine bir ağız kavgası yapan müezzin bir ara yeri gelmiş de.- «Hoca efendi hazretlerinin kılına dokunan gâvurdan gâvurdur» demiş.
Bunu işittikleri zaman pek bir şey anlayan olmamıştı. Fakat şimdi gün gibi ortada idi. Hoca, hakkındaki tertibi daha üç gün önce haber almıştı.
Yüzbaşı Nazım alnı kırış kırış mırıldandı:
— Üç gün önce?.. Ama biz haber alalı dört gün olmadı ki...
Ali emmi düşünmeye vakit komadı:
— Hoca'nın kaçtığına iyice kanaat getirince . Reyis beye vardım. O da size haber salalım dedi. Salih burdaydı. Anası ağır hasta da görmeye gelmiş. Ona dedik. Ben gideyim dedi. Yola çıktıktan iki saat sonra da na bu halde döndü. Adsızın altında beş altı atlı yolunu kesmiş. İki yarası var. Amma kurtulmuş yine.
Doktor Salih'le uğraşıyordu. Yaralar öldürücü değildi, fakat çok kan akıtmıştı. Doktor başını çevirerek Yüzbaşı Nazım'a baktı:
— Hatırladın mı?
— Neyi?
— Muhtar'ı.
Nazım sökemiyordu. Fakat Hamdi elinin içiyle şap diye alnına vurdu:
— Hay silsilesini... Ulan Nazım, Niyazi kapıda muhtarla burun buruna geldiği zaman biz ne konuşuyorduk? Hoca'yı değil mi? Biz ondan sonra ta ertesi akşama kadar muhtarı köyde gördük mü?
Hayır görmemişler, üstelik tezek için aratınca da bulamamışlardı. Doktor:
— O haber verdi, dedi. Yüzbaşı Nazım tamamladı :
— O namussuz haber verdi.
Hamdi'nin durumu hiç birininkine benzemiyordu. Sevinmemişti. Bu doğru. Amma kızmak da, üzülmek de değildi duyduğu. Şaşkınlık gibi bir şeydi. Sabahtan beri bir emri yerine getirmek için harekete geçmiş bir askerden, bir dâva adamından başka bir şey olmayan Yüzbaşı şimdi dün geceki dramatik tereddütleri ile karşı karşıya idi. Nerdeyse, "Ah Hoca kaçıp gitse" diye dua edecekti. Bu dilek şimdi aldığı emri, sinirleri yıpratan bir teşebbüsten sonra yerine getirememenin hırçınlığı ile birlikte aynı gönülde çatışıyordu. İki denk kuvvetin doğurduğu duygu da işte bu şaşkınlıktı.
Doktor pansumanı bitirmişti. Reis beye sordu :
— îlk müdahaleyi kim yaptı?
— Doktor Minas.
— Minas mı?
Ali emmi cevap verdi:
— İyi gâvurcuktur o. Gine gelecek, gece...
— Selâm söyle... İyi de bakmış.
Daha sonra evvelki gece Kızılca'da duyulan nal sesleri üzerine konuştular. Bufatlılar kim olabilirlerdi? Akıllarına gelenleri beğenmiyorlardı. Hoca'yı götürenler Konya'dan gelmiş olamazdı.
- aldılar, öyleyse? Reis bey:
— Öyleyse Akşehir'de veya yakınlarında bir kuvvet, bir teşkilât var, dedi.
Sustular. Hoş bir şey değildi bu... Ama üzerinde durmaya değerdi. Hatta üzerinde durulacak ihtimal yalnız bu idi. Reis devam etti. Şimdi düşünce yürütmüyor, yüzbaşılara: "Ne yapmalı?" diye soruyordu.
Askerler birbirlerine baktılar. Hamdi bir şeyler söyleyecek durumda değildi. Doktor ise böyle anlarda lâfa karışmaz, sorulursa söylerdi. Yüzbaşı Nazım:
— Evet, dedi. Bir şey yapmak lâzım. Bizim için Akşehir'de çekinecek bir şey kalmadı. Hükümet kuvvetlerinden ses çıkmaz. İstasyondaki İngilizlerin demiryolundan başka dünya umurlarında değil. Ahaliye gelince, siz daha iyi bilirsiniz ya, aralarından kimseye dokunmayan bir kuvvete yan bakacak çıkmaz sanıyorum.
Ali emmi destekledi:
— Sevinirler bile. Kel Hacı bile sevinir.
— O halde münasip bir yere kırk elli kişi yerleştirelim. Şimdilik böyle olsun. Ben gidince de vaziyeti Fuad Paşa'ya arz ederim. O ne derse yaparız. Ne dersin Hamdi?
Hamdi Yüzbaşı da bu düşünceye katıldı.
— En doğrusu bu.
— Niyazi burada kalır. Tamam mı Doktor, istersen sen kal... veya sen de kal...
Doktor kalmayı hiç istemiyordu:
— Yok yüzbaşım.

Hiçbirini ayırmadan sevdiği hemşerilerinin

içinde kendini sevmeyenlerin bulunduğunu bilmek Doktora çok ağır geliyordu. Elinde olsa bölgeden bütün bütün uzaklaşacaktı. Yüzbaşı onu az çok anlıyordu.
— Sen bilirsin, dedi ve ayağa kalktı. Salih baygın yatıyordu. Ona endişeli endişeli baktıklarını görünce Doktor:
— Korkacak bir şey yok. Bir aya kalmaz domuz gibi olur... dedi. Odaya biraz neşe geldi. Vedalaştılar.

* * *

İstanbullu Hoca öldü.

Zayıf, uzun boylu, alnı kırış kırış ve saçı sakalı kırçıl bir adam olan Sazlı muhtarı İstanbullu Hoca'yı pek tanımazdı. Onu yalnız iki sefer dinlemiş, onlarda da ne dediğini, hatta ne demek istediğini pek anlayamamıştı. Fakat Hoca efendi, esmer mi, yoksa güneş yanığı mı olduğu bilinmeyen muhtar için bir büyük adamdı, daha doğrusu muhtar için tek büyük adam Hoca efendi idi. Çünkü sevip saydığı, akıllı, bilgili, görgülü bildiği bütün kasabalılar böyle diyorlar, İstanbullu Hoca'nın eli öpülecek bir büyük adam olduğunu söylüyorlardı. Onların bir başkası için büyük adam dediklerini duymamıştı.
Muhtar üstelik Hoca efendiyi çok cana yakın buluyordu. Geçen yılın bir perşembesinde pazarı Çaptıktan sonra dönmemiş "Yarın Cumadan sonra Hoca efendiyi bir dinleyim" diye handa gecelemişti. Cuma akşamı köye gelince oda'da toplananlara ağırbaşlı bir gururla:
— İstanbullu Hoca efendi hazretlerini dinledim, demiş ve daha da büyüterek hükmünü söylemişti: «Çok büyük adam çok, bildiğin gibi değel. Böyük şeyler deyverdi. Bî de kanı sıcak, bi de kanı sıcak., sorma gayri.»
Kulağında cümleler vardı. Onların hepsini de Akşehir'den edinmişti. Akşehir'de, "Hoca efendi geldi Akşehir bir başka Akşehir oldu. Allah gönderdi onu" diyenleri bile görmüştü.
Muhtar o akşam bir okka tütünle köy odasına vardığı zaman zabitlerin konuşmasını istemeden duymuş, kulağına çarpan ilk cümlelerle de donup kalmıştı.
İstanbullu Hoca'yı vuracaklardı!..
Muhtar korktuğu için değil, içinden öyle geliyor diye bu zabitleri de, onların adamlarını da seviyor, yapabileceği yardımları canla başla çalışarak, seve seve yapıyordu. Kuvâyı Milliyenin kendileri için, kendi çoluk çocukları, karıları, kızları, evleri barkları için silaha sarıldığına inanırdı. Ayrıca İstanbullu Hoca efendi ile aralarının iyi olmadığını da biliyordu. Fakat ona göre böyle şeyler her işde, her zaman olurdu. Sonunda kim haklı, kim haksız anlaşılır, böylece de hak için elbirliğine varılırdı.
Bu genç zabitler elbette gecikmeyecek. Hoca efendinin uyarmalarına uyacaklardı. Çünkü hem akıllı, hem de tertemiz insanlardı. Kısacası böyle büyük işlerde sabır gerekti.
O akşama kadar böyle düşüne gelen muhtar, Hoca efendiyi vurma kararını öğrenir öğrenmez bozguna uğradı. Kimseye bir şey açmadan uzun uzun düşündü. Gönlü oturup kalmaya razı olmuyordu. Sabah ezanından yarım saat kadar önce yine kimseye bir şey demeden atını eğerleyip yola koyuldu. Giderken karısına:
— Soran olursa Pelitli tarlaya bakmaya gitti dersin, demişti. Pelitli tarla Sazü'ya iki saat uzakta, karısının köyünde idi.
Kasabada doğru Kel Hacı'ya vardı. Onun İstanbullu Hoca'ya vurgun olduğunu bilirdi. İşittiklerini kelimesi kelimesine anlattı. Kel Hacı, muhtar sözünü bitirir bitirmez:
— Hadi kalk, dedi.
Doğru Hoca efendinin evine gittiler. Yolda Hacı:
— Çocuğu da olacak, vah... vah vah... İmansızlar, diye dövünüp duruyordu.
Hoca efendi, "Bu adam kulağıyla duymuş" diye anlatan Hacı'yı gülümseyerek dinledi, başı önüne eğikti, konuşması bitince, aynı sakin gülümseyişle :
«— Hacı efendi; el-mukadder lâ yugayyer. Gelsinler, görelim Hüdâ neyler» dedi.
Kel Hacı bu fikirde değildi. Hoca efendinin hiç olmazsa bir zaman için ortadan kaybolması şarttı.
Hoca efendi buna:
«— Nereye giderim?» diye karşılık verdi. Ona göre her yanda Kuvvacılar vardı. Bu cinayeti akıllarına koydukların göre eninde sonunda işleyeceklerdi. Bir de kaçmak, can kaygusuy-la çırpınmak zilletine neden katlanmalıydı? O bir suçlu mu idi? Hâşâ! öyleyse? Bu bir düşünüştü; bir inanıştı, yalnız kendisinin işi değildi, aynı düşünce ile aynı inanç birçok insanın malıydı ve bir düşüncenin, bir inanışın yenilmesi, bir kişinin öldürülmesi ile olacak şey değildi.
Tam tersine öldürülen, kalanlara bir başka güç olurdu. Ama öncüsü korkup kaçan bir inanışı artık hiç bir kuvvet kurtaramazdı.
Kel Hacı bu sözlere karşılık vermiyor, çırpınıp duruyordu. Sonunda:

«— Kendine acımıyorsan bize acı» dedi, bu da Hoca efendiyi bir kere daha gülümsetmekten başka işe yaramadı. Evden çıktıkları zaman Hoca efendi muhtarın gözünde devleşmiş, erenlerden biri olup çıkmıştı. Hacı'nm gözleri dolu dolu idi. Muhtara:
«— Hadi sen git» dedi, muhtar da, dili hiç Düşey söylemeye varamadan ayrıldı. Ama Hacı'nın yapılabilecek her şeyi yapacağını adı gibi biliyordu.
Nitekim Hacı, Buğday Pazarı'ndaki dükkânına dönünce, Sancak-ı Şerif için sakladığı oğlunu Hoca efendiye bağlı arkadaşlarına yolladı, dükkânın üstündeki Kuru'nun kahvesinde toplanacaklardı. Hepsi gelince Hacı durumu olduğu gibi anlattı. Herkes aynı şeyleri düşünüyordu:
«— Hoca efendiyi nasıl kandırmalı? Ve bu olursa nereye göndermeli?»
Sonunda düşünceler ortaya döküldü ve birbirlerine baktılar. Sessizlik uzun sürünce ocağın önündeki alçacık hasır iskemlede oturan Kuru Mustafa kesik kesik öksürdükten sonra konuştu:
«— Kusura kalmayın. Haddim değil ya., ha belki faydası dokunur diye derim; Recep ağa dün gece bize geldi. Buradan söz çıkmaz. Hani Çakı rsaraylı'nın Recep var ya, işte o!»
Yutkundu. Kunduracı Giritli Arif:
«— Ee ne olmuş?..» dedi.
«— Olacağı şu; onlar sindi Yakasaray'da kahrlarmış. Ben derim ki, Çakırsaraylı da, Recep de Hoca efendiyi pek sayarlar. Yakasaray da pek mahfuz bir köy, eyce kuz düşer. Siz Hoca efendiyi kandırabilirseniz hani gidecek yer var demek isterim...»
Bir sessizlik oldu. Kuru yine konuştu:
«— Recep böyle sabaha karşı gidecek. Yârenlerin üstünde epey de adamı varmış.»
Gidecek lafı ortalığı karıştırdı ve başka bir yol bulamadıkları için bu çareye sarılmalarına sebep oldu.
«— Sen ona rica et tarafımızdan da, bizden haber almadan gitmesin. Hoca efendi ile kim, kim konuşacak?»
Dört kişi seçtiler. Onlar da onar, onbeşer dakika aralıkla hemen Hoca efendinin evine gittiler. Üzerinde durdukları şu idi:
Bu kaçmak sayılmazdı. Kuvvacıların da bir yerde durdukları yoktu. Bugün yarın yine çekilir giderlerdi. O zamana kadar da gereken tedbirler alınır, Hoca efendi de geri dönerdi. Ne tedbir mi alınabilirdi? Bir kere Zât-ı Şahane böyle başıboş hareketlere göz yummamaya kafi karar vermişti. Bunu Hoca efendi hepsinden iyi biliyordu. Sonra Karakol Cemiyeti, Redd-i İlhak Cemiyeti ile îtilâf ve Hürriyet payitahtın yardımıyla büyük bir teşkilât kuruyordu. Onlara haber salınır, durum anlatılır, yardım istenirdi. Bu hep böyle sürüp gidecek değildi ya? Hem dahası da vardı. Kuvvacılar ne yapıyorsa artık kendileri de eli - kolu bağlı oturmayacak, öyle yapacaklardı. Zora karşı zor kullanmak mubahtı. Hoca efendinin gidişi ile ortaya çıkacak kötü söylentilere gelince bundan kolay bir şey yoktu, olup bitenleri uygun şekilde anlatacaklar, böylece de yalnız ahaliyi yatıştırmakla kalmayıp Kuvvacıların nasıl bir eşkıya çetesi olduğunu da göstermiş olacaklardı.
Hoca efendi, Kel Hacı ile konuştuğu gibi değildi. Bir saat içinde bambaşka bir adam olup çıkmıştı. Bu sefer de aynı şeyleri söylüyordu, ama kararsız sallantılı, çekingen, hatta ürkek bir görünüşü vardı, hele telâşlı olduğu besbelliydi. Böyle göründüğünü kendi de anlamış gibi açıklamak zoruna kapıldı.
«— İçerde de ebe hanım var da. Zihnim dağınık.» Bu haber ziyaretçileri büsbütün alevlendirdi. Neredeyse Hoca efendinin yakasına yapışıp zorla sürükleyeceklerdi. Derken Müftü efendi de geldi ve olup bitenleri dinleyince o da:
«— Gitmelisiniz Hoca efendi oğlum, dedi. Fazlınız, irfanınız benden üstün olsa da ben sizin pederiniz sayılırım. Rica ediyorum.»
Şimdi Hoca efendinin takıldığı bir şey kalmıştı, bunu söyledi: . •
«— Gelenler beni bulamayınca hırslarını yatıştırmak için, korkarım daha şen'i tecavüzlerde bulunacaklardır.»
Müftü hiç duraklamadan: «— O cihetten müsterih olunuz. Onların böyle bir iş yaptıkları görülmemiştir» dedi. Bunu da hepsi tasdik ettiler.
Bunun üzerine ne yapacakları kararlaştırıldı. Herşeyden önce Müftü efendi Emine'nin anasıyla konuşup Hoca efendinin bir müddet için Konya'ya gideceğini söyleyecek ve evin ihtiyaçları ile Hacı efendi ile Nüfus Müdürü ihsan beyin
ilgileneceğini, müezzin Ali'nin her sabah uğrayacağını, kendisinin de sık sık ziyarete geleceğini söyleyecekti. Yola yatsıdan iki saat sonra çıkılacaktı. Karardan sonra vedalaştılar. Son olarak Müftü efendi Hoca'yı bağrına basıp:
— Allah muinin olsun evlâdım, dedi. Gözleri yaşlıydı.
Hoca efendiye gelince, o daha beş on dakika ne bir şey duydu, ne de düşündü. Bu, tam bir ustura yarasına benziyordu. Kan sonra sızacak, acı ondan da sonra başlayacaktı; hem de ne acı!..
Hoca efendi şimdi sadece, sayılan, övülen, hayranlık ve bağlılık duyulan bir etiket değildi, ilk defa olarak kendini kendi gözüyle bu etiketin tamamen dışında görüyor, canlılığı ile baş-başa kalıyordu. Ona bir türlü anlayamadığı ölümün ne olduğunu anlatmış, yaşamak zorunda bulunduğunu, öğretmişlerdi. Yalnız kalınca ilk duyduğu korku oldu ve bunu ne önleyebildi, ne de bundan utandı, içindeki korkunun yerini almaya çalışan,

bunun için didinip duran tek duygu kin'e benziyordu; hejr fırsatta Allanın ve Peygamberin diliyle lanetleyip durduğu kin!
Sonra yavaş yavaş düşünmeye başladı. Emi-ne'yi düşündü, doğacak çocuğunu düşündü. Emi-ne'yi bir daha görebilecek, çocuğunu bir defacık olsun görebilecek miydi?
Kızamıyordu, hüzün ağır basıyor, üzüntü ağır basıyordu. Artık çaresiz bir adamdı o, hepsi o kadar. Kader bir başka yönden esmeye başlamıştı, bu yaprağın hangi yollardan uçacağı ardak belli değildi. Bu bahçe, bu dallar, bu meyveler, bu güneş ve bu gölgeler yoktu artık.
Bugüne kadar olan hiç bir şey yoktu artık,bugüne kadar olanlardan olabilecekler de yoktu artık, bir çocuğu olacaktı, belki de Mehmed'i olacaktı, fakat Mehmed de yoktu artık ve Reşid Ha-lid oğlu Mehmed Reşit, yani İstanbullu Hoca, yani kendisi de yoktu artık. Bunu iyi biliyordu.
Dakikalar değil, saniyeler geçtikçe Hoca efendi bunu daha aydınlık, daha belirli olarak anlıyordu. Bu düşünmek değildi; düşünceden çok daha başka, çok çok çok daha hızlı birşey-di. Yalnız kendi hayatının değil, kendisiyle birlikte içinde bulunduğu devrin de dört bir yanına ardarda ve baş döndürücü bir hızla yıldırım aydınlıkları düşüyordu.
Cihan Harbi, İttihad ve Terakki, korkunç yeniliş, işgal, bu facialara rağmen ihtiras kavgaları, cinayetler, satmalar, satılmalar, çeşit çeşit yüzler, isimler ve rütbeler, cümleler, cümleler, kimi yayık, kimi ince, kaba, çarpık, çentik ağızlardan, başka başka bakışların himayesi altında dökülen cümleler. Ve beynin yoğruluşu eşine az rastlanır bir tohumun yetiştirilip İstanbullu Hoca haline getirilişi!..
Sonra Kuvâyı Milliye, sonra Heyet-i Temsi-liye ve bu sefer bambaşka cümleler, o beyinde kökleri olmayan, o beynin birdenbire karşılaşı-verdiği cümleler, yepyeni isimlerden gelen cümleler, zamanın beslemediği, hatıraların beslemediği, hayatın beslemediği cümleler!..
Bu cümlelere karşı durmak için her şey vardı, zaferlerden, zaferlerden de üstün olan şiirden, bilgiden, mimarlıktan, tam altıyüz yıl boyunca damla damla süzülmüş, bir daha bir daha süzülüp ruh olmuş, mizaç olmuş gelenekler, görenek-
ler vardı. Ama aynı cümleleri, hatta milliyet kelimesini anlamak için hiç bir şey yoktu.
Sazlı muhtarı Hoca efendi için, "Büyük adam" diyordu. Hoca efendiyi "Büyük adam" bilen daha birçok insan vardı. Onların hepsi de ortanın üstündeki bir kafa ile ilk defa karşılaşıyorlardı. Hükümleri aşırı bile sayılamaz, yani hiç bir değer taşıyamazdı. Ama Hoca'nın gerçekten de üstün bir kafa yapısına sahip olduğu su götürmezdi. Onun bir "Büyük adam" değilse bile, bir "Büyük adam" tohumu taşıdığı rahatça söylenebilirdi. Şu çetin sarsıntı sırasındaki durumu da buna yeterdi. Kafasını didik didik ediyor, son sözünü bulmak için kendini, hiç acımadan sorguya çekiyordu.
Ona; etraflıca bilinmeyen girdisi çıktısı, hesaba kitaba vurulmamış bir durumla karşılaşınca bütün peşin hükümlerini bir yana bırakması, bu durumu elifbesinden ele almasını öğretmişlerdi. Hoca sırf bu anahtarı öğrenmişti. Ne yazık ki Kuvayı Milliye için son sözü iş işten geçtikten sonra arıyordu. Bir yanını hiç bilmediği öteki yanma doğumundan bağlı olduğu bir meselede konuşmak için yürek sızlatıcı bir gecikme idi bu. Ve işte olan, böylece olması alınyazısı sayılacak bir hal alıyordu.
Şimdi kovalanan bir vahşi hayvan gibi ölümden kaçan, bu kaçışın ne kadar süreceği, sonu nereye varacağı bilinmeyen bu adamla Istanbul'-lu Hoca'nın ne alışverişi, hangi bağı, bağlantısı olabilirdi?
Müftü efendi de çekilip gittikten sonra ne kadar zaman geçtiğini bilmiyordu. Fakat mutfağa girdiği zaman Emine'nin anasını çoktan beri ağlar buldu. İstanbul'lu Hoca son saatlerini yaşıyordu. Kadıncağıza, telâşlanacak, hele korkacak hiç bir şey olmadığını söyledi. Boşu boşuna Emine'yi de üzmenin yeri yoktu. Allah esirgesin, bir hal olabilirdi. Gidip gelecekti işte... Bunda ağlayacak ne vardı?
Kadın kendini toparlamak zorunda kaldı. Hoca ona, giyecek bir şeyler çıkarmasını söyledi. Kendi de Emine ile konuşmaya gitti. O kapıya yaklaşıp öksürünce ebe kadın dışarı çıktı. İlk sözü de:
«— Allah bilir ya, daha iki üç günü var» demek oldu. Hoca:
«— Pekâlâ. Huda yardımcısı olsun. Ben bir parça kendisiyle konuşmak isterim» dedi.
Ebe aşağı indi.
Lohusa odası Hoca'nın gözünde şimdi bambaşka bir anlam taşıyordu. Bu görünüşü yaşadıkça unutamayacağını birdenbire anladı. Bu mâna her zaman içinde bulunacaktı. Ciğerlerindeki hava gibi. Nefes aldığını farketmeyecek, fakat daima nefes alacaktı ya, onun gibi. Arada sırada, bazan çok nefis bir bahar sabahında, ba-zan çürümüş leşlerin arasında nefes almakta olduğunu anlayacaktı ya, tıpkı onun gibi unutmadığını, bu anlamın içinde yaşadığını anlayacaktı.
Büyük bakır mangal halının ortasında duruyordu. Ateş nar gibi olmuştu. Çaydanlıktan çıkan buharlardan zencefil ve tarçın kokusu yayılıyordu. Oda iyice loştu. Yatağın yanındaki pencerenin perdesi çekilmişti. Süt rengi bir aydınlık içinde Emine'nin taze yüzü selcen gülü gibi pespembe görünüyordu. Sancının terleri bu yüzde tomur tomur durmakta idi. Göz kapakları kapalıydı. Hoca sanki yeni bir ses bulmuştu:
«— Emine» diye fısıldadı.
Bu sesi yaratan duygular ne olacaktı Allahım!..

Emine'nin kömür gibi gözleri, o yaşama gücünün eşsiz ışığı ile pırıl pırıl siyahlık birer güneş gibi doğdular. Bitkin ve mahzun sanılan, fakat gerçekte yalnız benimseyişle, bağlılıkla süslü bir gülümseyiş.
Hoca bir hamlede onun yanına diz çöktü. İpek gibi saçlarını uzun uzun, okşadı:
«— Nasılsın canım?»
-— Çok iyi... Çok iyi.»
Hocanın göğsünü bir aşk destanı zorluyordu. Fakat konuşamadı. Konuşmayı, gönlüne gelenleri söylemeyi bir çeşit hırsızlık sanıvermişti. Eğilip dudaklarını sıcak, taze ve terli alnına dokundurdu.
Hepsi bu kadar. Sonra, fakat çok sonra yola çıkmak zorunda olduğundan, çabuk döneceğinden bahsetti. Üzülme, dedi, kendine iyi bak dedi. Böyle ayrılıkların daima olabileceğini, gerekirse çocuğuna hern analık, hem babalık yapacağını söyledi. Bunu da ustaca yaptı ve Emi-ne'yi kuşkulandırmadı. Bu sonuçta Emine'nin yorgunluğu ve mes'ut bekleyişi de iş görmüştü elbette.
Hoca sonra, yine ustaca bir söyleyişle "Mehmet" adını hatırlattı. Emine de ilk defa olarak o zaman çocuğun kız olmasını daha çok istediğini utana utana, utanç dolu bir gülümseyişle, gözleri hafifçe kapalı, söyleyiverdi. Hoca da:
«— öyleyse inşallah kız olur» dedi.
Kendini cehennem azabına mahkûm edilmiş saydığı günler oldu.
Küçük Ağa sonuna kadar böyle yaşayamazdı. Geri dönmek ne kadar imkansızsa, bu da o kadar olmayacak işti. Bunu böylece kabul ettikten sonra yeni hayatı için hangi kuvvetlere ihtiyacı olduğunu düşündü. İlk önce, kaçan bir insan olarak kendisini koruyabilmeliydi. Bunun için de Recep'in atış tâlimlerini seve seve kabul etti. Ayrıca ata binmeye de çalışıyordu. Kuvvetli, dinç ve çevik oluşu işini kolaylaştırdı. Kısa zamanda iyi bir nişancı ve usta bir binici olmuştu. Ayaz ve güneş gitgide derisini de kavurup ya-ğızlaştırdı. Küçük Ağa ay dolmadan tam bir savaş adamı olup çıkmıştı.
Beride ufak tefek tesadüfler, olaylar ve kahramanlıklar çetedeki beş on kişinin kendisine tamamen bağlanmasını sağladı. Onları iyice gözetliyor, sık sık yokluyordu. Bu işi o kadar dikkatle yaptı ki, beş on kişinin arasından hangilerine yüzde yüz güvenebileceğini rahatça söyler, bunda da yanılmazdı.
Çakırsaraylı'dan ayrılmayı kafasına iyice koymuştu. Kanlı ikilikten, ihtiraslardan, hedefi bilinmeyen veya hedefi hak edecek kuvvet ve meşruiyete sahip bulunmayan hareketlerden nefret ediyor, bunları büyük günahlardan sayıyordu. Halbuki içine girdiği çevrenin bundan başka bir özelliği yoktu.
Buradan ayrılıp ne yapacaktı? Bu iş için belli bir düşüncesi yoktu, önce İstanbul'a gitmeyi düşünmüştü. Orada kendisini sevenler, benimseyenler bulacaktı. İzmit'i geçti mi kurtulacağını biliyordu. Fakat bu düşünceye bağlanıp kalmasına ve bu kararın peşine düşmesine iki engel vardı.
Bunlardan biri Emine'yi ve artık doğmuş olması gereken çocuğunu büsbütün kaybetmek endişesi, ikincisi de Kuvayı Milliye üzerindeki yeni yeni tereddütleri idi.
Yakasaray köyünde geçirdiği bir ay içinde dünyadan kopmuş, Kuvayı Milliye'nin büsbütün uzağında kalmıştı. Afyon'dan gelen parça bölük haberlerin düzmece ve kasıtlı olduğunu kolayca anlıyor, bu yüzden de tereddüdü koyulaşıyordu. Küçük Ağa bir gün Çakırsaraylı'ya, Akşehir'e bir adam göndermenin mümkün olup olmayacağını sordu. Evden haber almak istiyordu. Çakırsaraylı "Emret ağam" dedi ve hemen o gece Recep'le iki atlıyı yola çıkardı. Küçük Ağa ertesi şafağı nasıl yaptığını bilemiyordu. Bütün gece bir damla uyumamış, nal seslerini beklemişti. Sabaha doğru Recep'i o dağbaşının dondurucu ayazında, kapının önünde beklemeye başladı. Üç atlının karaltısı ikiyüz metre kadar aşağıdaki korudan kurtulunca, kendini tutamayıp onlara doğru koştu. Recep şarkıların en güzelini söyler gibiydi:
— Gözün aydın ağam, oğlan olmuş!.. Mehmet doğmuştu demek! Ve Mehmet'i onun kucağına uzatmamışlardı. Mehmet'i öpememiş-ti. Yeni doğmuş bir çocuk nasıl bir şeydi acaba? Kokar derlerdi, bu kokuda insanın soyu sopu, ruhu tüter derlerdi. Bu kokuyu ciğerlerine sindire-memişti. Ebenin bahşişini verememiş, o insana cennetten haber veren mutluluğun kabarışını gönlünde duyamamıştı. Emine'nin yanına girememişti. Emine'nin gözlerinin içine baka baka gülümsediğini göremeyişti. Emine gülümsememişti ki. Ama gene de mesuttu, gene de içi sıcak sıcak dalgalanıyor, coşuyordu. Gene de yerinde dura-mıyordu.
— Recep atını verir misin bana? dedi. Recep bunu ters anladı.
— Seni komam ağam. Sabretmen gerek. Küçük Ağa üstelik neşeleniverdi. Bir çocuk gibiydi:
— Onun için değil Recep, şöyle bir koşturayım tepeye doğru.
— Ha, o olur.
Recep atından atladı, gemi ona verdi. Hayvan körük gibi soluyor, yeri eşeliyor, bir an önce ahırına girmek için huysuzlamyordu ve tek tük kar düşmeye başlamıştı. Küçük Ağa bir yay-lanışta eğere oturdu, yumuşacık çizmeleri atın böğrünü sardı, sol eli geme çelik gibi yapıştı:
— Haydi eyvallah, bir saate kalmaz dönerim.
Mahmuzu yiyen at, binicisinin coşkun kuvvetine uyarak ileri atıldı, tepeyi sardı. Ortalık ağarıyor, kar kuşbaşı yağışa çeviriyordu.

Hızlı, daha hızlı, daha hızlı. Uçmalıydı at, koşmamalıydı, uçmalıydı... Ve at gücünün son kırıntılarını da dökerek bu çılgın arzuya uyuyordu.
Küçük Ağanın bir şey düşündüğü yoktu. Hiç bir şey düşünmüyordu, fakat atın başını devamlı olarak Akşehir'e doğru çeviriyordu. Mesafe bir kör dumanın içinde eriyip gitmişti. Etrafta yaradılıştan önceki sessizlik vardı. Solda ovaya iniş aynı beyaz perdenin ardında eriyip gitmiş, sağda yükselen tepeler de kaybolmuştu. O sanki ilk yaratılan insandı ve Tanrının kendisine vâdet-miş olduğu dünyaya doğru uçuyordu. Bütün duygulan, bütün düşünceleri ve bütün nimetleri bulmaya doğru uçuyordu. Ama şu anda gönlü ve kafası çırılçıplaktı; bomboştu.
Köye döndüğü zaman Recep'i o nasıl bek-lemişse onu da öyle bekliyorlardı. Çakırsaraylı:
— Meraklandırdın bizi ağam, dedi.
— Meraklanacak ne var bunda? Sevinecek çok şey var.
— Sevindik elbette.
Ve o gün Yakasaray, çoğu işin aslım bilmeden, bir düğün, bir bayram havası yaşadı. Kuzular çevrildi, pilâvlar döküldü, helvalar yapıldı, sazlar çalındı, türküler söylendi, içenler içti ve bu âlem gece geç vakitlere kadar sürdü.
Dışarıda kar hiç dinmeyecekmiş gibi sessiz sessiz ve lapa lapa yağıyor, Küçük Ağa ise yalnız kaldığı odasında Kur'an okuyordu. Okudu, okudu, okudu ve içinde kımıldayıp duran şekva arzusunu ancak sabaha karşı dindirebildi. Arka arkaya iki uykusuz gece onun sağlam yapısını bile sarsmıştı. O gün öğle namazına ancak uyanabildi. Abdest alırken kararını vermişti.
Ova beyaz yağışın altında sonsuzluğunu unutup gitmişti. Her köy bir ayrı dünya idi artık ve bu dünyalar birbirlerini unutmuşlardı. Bu her kış böyle olurdu... Bu yılın değişik yanı, arada sırada kimi tek, kimi zaman da kırk elli, hatta daha kalabalık atlı veya atlıların, insana kurşunduvarlar gibi gelen o süt rengin içinden çıkıverişleri idi.
Ne yapacakları, ne isteyecekleri, neye inanıp, neyi tutup, neye düşman oldukları bilinmeyen atlılar.
Kar nal seslerini boğuklaştınr, karaltılar ancak evlerin iyice yakınına sokulduktan sonra belirirdi. Ama onları bekleyen ürkeklikler, umutlar ve tedbirler o kadar uyanık idi ki, gelenler daima bir öncüden kuşkulanırlar, kim haber etti diye düşünürlerdi.
Köylerin içinde büsbütün ayrı durumları olanlar vardı. Bunların kiminde Kuvayı Milliye birlikleri yerleşmiş, kiminde de eşkıya çeteleri barınmıştı ve iki taraf da hangi köyde ne var biliyorlardı. îş bilmekle de bitmezdi, baskınlar baskınları kovalardı. Bu baskınlar haydut çeteleri için kurtların köylere inişinden pek farklı değildi. Onlar için de hedef erzak ve cephane idi.
Kuvvalar ise bu işi temizlik için yaparlardı ve bütün mesele elebaşılarını ortadan kaldırmak, kalanları da çekip kendi taraflarına almaktan ibaretti. Fakat bir kânunuevvel gecesi Sazlı köyünde hazırlanan baskın plânının hedefleri arasında yeni bir şey vardı.
Fuad Paşa Istanbul'lu Hoca'nm peşini bırakmıyordu. Akşehir'de yapılan sıkı bir inceleme Hoca'nın Çakırsaraylı çetesine sığındığını ortaya çıkarmıştı. Bu öğrenildikten bir hafta kadar sonra Yüzbaşı Nazım yeniden Sazlı'ya geldi. Gece Yüzbaşı Hamdi, Doktor Haydar ve Mülâzim Niyazi ocağın başına oturup konuştular.
Nazım durumu onlara anlattı: Çakırsaraylı çetesi Yakasaray köyünde idi.
Ne yapıp yapılacak, köye bir baskın verilecek ve Çakırsaray haydudu ile Hoca ele geçirilecekti. Bunun daha başka faydaları, yani bu işi gerektiren başka sebepler de vardı. Bir kere çete Karakolcularla işbirliği yapıyor ve onlara yardımcı oluyordu. Daha sonra aynı çete Afyon ve Akşehir yönlerine doğru gelişen devamlı bir korku ve baskı unsuru idi. Hoca'nın katılması çeteyi hem kuvvetlendiriyor, hem de ona karşı mukavemeti zayıflatıyordu. Kısacası Çakırsarayh çetesi bir an önce temizlenmeliydi. Temizlenecekti de...
Çetenin kuvveti aşağı yukarı öğrenilmişti. Baskının ne kadarlık bir kuvvetle yapılacağı da belli idi. Şimdi onlara plânı yapmak, zamanı kararlaştırmak kalıyordu. Nazım:
— Paşa bu işi bir an önce bitirmemizi istiyor, dedi ve fikirlerini sordu.
Yüzbaşı Hamdi harekete kuru bir besmele ile girişmek istemiyordu.
— önce bir yoklayalım, sorup soruşturalım, dedi.
Nazım, bunun güçlüklerini sayıp döktü. Gerçekten de bu kışta kıyamette keşif imkânsız gibi bir şeydi. Zaten öğrenilecek pek bir şey yoktu. Bu düzden düze bir baskındı. Köyün yolunu bilmek yeter de artardı. Gerektiği kadar bilgiyi Paşa toplatmıştı işte.
ötekiler baktılar ki Nazım kararlı:
— Eh, mesele yok, o halde, dediler. Hazırlığa hemen ertesi sabah başlanacak,
sabah ezanına dört saat kala da yola çıkılacaktı. Zaman en ağır yürüyüşe göre seçilmişti. Hesap ettiklerine göre Yakasaray'a vardıkları zaman ortalık daha karanlık olacaktı. Yüzbaşı tuhaf bir gülümseyişle:
— O saatte uyansa uyansa bir Hoca efendi uyanır, dedi.
ötekilerin hiç biri de bu sözün bir nükte mi, yoksa bir kızgınlık belirtisi mi olduğunu anla; yamadılar. Fakat hepsinde de bir can sıkıntısı olduğu muhakkaktı.

Sazlı'daki birlik iyi yetiştirilmişti. Durumu da iyi idi. Bu sayede de her şey kararlaştırıldığı şekilde ve zamanda oldu. Yolculuk çok çetindi. Kılavuzluğu Yakasaray'a komşu köyden bir ihtiyar yapıyordu... Güçlükler daha da artmadıysa onun yüzündendi. Nitekim hesapladıkları saatten de evvel köyün sırtına dolanmışlardı. önceden kararlaştırdıkları gibi beş kişi atlarından inip köye girdi. Bu sırada kuşatma işi de tamamlanmıştı. İhtiyar kılavuzun yol gösterdiği beş kişilik grubun başında Mülâzim Niyazi vardı. Birerle kolda yürüyorlardı. Boyları kırk elli adımı geçmeyen iki sokağı saptıktan sonra ihtiyar:
— İşte, dedi, Muhtar burada oturur. Mülâzim kapıya omuzuyla hafifçe dokundu,
kapı kuvvetli bir gıcırtıyla açıldı. Avluya girdi-lor, aynı anda da Mülâzim yüksek sesle öksürdü. Sağdaki odadan uykulu bir ses:
— Kim o? dedi.
— Yabancı değil.
Kapının iki yanına siper aldılar. İçeriden önce ayak sesleri geldi, sonra da küçük pencerenin camlarında turuncu rengi bir aydınlık belirdi.
— Kim o?
Ses bu sefer kuşkulu ve uyanıktı.
— Canın tatlıysa tek laf etme de aç kapıyı. Sana yabancı değil dedik.
Ses kapıya yanaşmıştı:
— Ne istersin benden?
— Açınca öğrenirsin. Sana bir zararımız deymeyecek, yemin olsun. Aç, bekletme.
Sürgü çekildi, kapı aralandı, ters tarafta duran Mülâzım tekmeyi basınca da ardına kadar
açıldı:
— Karı, kız var mı içerde?
— Var.
— Gel öyleyse.
Mülâzımın elindeki tabanca ile dört filintanın namlusu kandilin ışığında ışıldıyordu. Zayıf, kupkuru, sırık gibi bir herif olan muhtar verandaya çıktı.
— Vakit yitirme-, Çakırsaraylı ile Recep'in ve Hoca'nın yattığı evleri göster bize.
Adam kalpağını, palaskasını ve dolaklarını görünce karşısındakinin kimlerden olduğunu anlamıştı. Tir tir titriyordu.
— Emme Çakırsaraylı benim leşimi komaz zabit efendi.
— Korkma sen... O önce kendi leşini düşünsün.
. — Nerede oturuyorlar?
— Çakırsaraylıyla Recep iki alttaki evdeler.
— Kaç adam daha vardır yanlarında?
— Eh... Sekiz on kadar vardır...
Niyazi öteki haydutların kaldıkları yerleri da sordu. Muhtar onu da iyice anlattı. îş kolay olacağa benziyordu. Çünkü herifler toplu halde
idiler.
— Hoca nerede kalıyor?
— Hangi Hoca?
— îstanbul'lu. Muhtar:
— Hoca yok yanlarında, dedi. Mülâzım ona inanıyordu:
— Siz kalın burada.
- Muhtarın yanında iki adam bıraktı, kendi de kalanlarla sokak kapısının önüne çıktı, ihtiyara:
— Sen git Yüzbaşı beye işittiklerini söyle baba, dedi.
Adam karanlıkta kayboldu. Mülâzım düşünüyordu : Birdenbire içeri girdi ve korkuya binen soğuğun etkisiyle artık zıngır zıngır titreyip duran Muhtara sordu:
— O evin arkasına nasıl geçilir?
— Na burdan.
Muhtar elini karanlığa doğru uzatıyordu.
— Bahçe mi?
— He...
— Duvar var mı?
— Hıh...
— Neye köpeğiniz yok sizin.
— Tümü de telef oldu geçenlerde.
— Vah vah..
Onu sahiden acıdı sandı:

— Zehirlendiler mi ne... Bilemedik.
Yüzbaşı "Tedbirse alınacak tedbir alındı, daha ne yapabiliriz?" demişti. Mülâzım bir defa daha :
— Vah vah, dedikten sonra muhtarın yanında bekleyen adamları Çakırsaraylı'nın kaldığı evin arkasına yolladı. Muhtara da :
— Korkma sen... Hayırlısı budur, dedi. Dine de, imana da, size de hayırlısı budur. Hadi sen gir. yorgam başına çek.
İçerden bir çocuk ağlayışı geliyordu. Ama ses boğuktu. Belki de anası ağzına yastık kapamıştı. Muhtar odaya girdi ve sürmeyi sürdü. Mülazım da sokağa çıktı.
Gökyüzü esmerleşmiş, ayaz büsbütün kes-kinleşmişti. Çakırsaraylı üstüne ayı postu çekmiştir diye düşündü. Fakat aklanıyordu. Zira sokağın başından karaltılar görünür görünmez bir cayırtı koptu. Muhtarın tarif ettiği evin penceresinden yaylım ateşi açılmıştı. Mülâzım birbiri ardından üç "Yandım" feryadı işitti. Sonra gelenler yolun soluna atlayıp siper aldılar. Karşı ateş başladı. Fakat iki taraf da körlemesine ve boşa sıkıyordu.
Mülâzim iki adamım Muhtarın evine soktu. Bu sırada bir cayırtı da köyün öbür ucunda kopmuştu. O daha sürekli oldu, fakat çok sürmedi. Demek kuyular teslim bayrağını çekmişti.
Gökyüzü ağarıyor ve artık doksan, yüz adım uzağı da görülebiliyordu. Demin gönderdiği iki adam karla örtülü bir gübre yığınının ardına siper almışlardı. Mülazım yanındakileri de oraya götürdü:
— Burası iyi. Burnunu uzatan oldu mu burnunu uçuracaksınız. Boşa ateş yok.
Bu sırada bir ıslık sesi geldi. Baktı. Muhtarın damından bir el sallanıyordu O da elini salladı. Vaziyet iyi idi. Bütün mesele Çakırsarayh'-nm arkadan bir çıkışa kalkışmamasına bakıyordu:
"Arslan Çakırsaraylı beş dakka daha dayan" diye geçirdi içinden. Yüzbaşının, adamları düşündüğü gibi arka tarafı da düşündüğüne emindi.
Muhtar "Sekiz on kişi var" demişti. Beşe karşı sekiz on, durumlarının üstünlüğüne rağmen hiç de iç açıcı sayılmazdı. Niyazi böyle düşünürken kulağının dibinde patlayan bir mermi sesi ile sıçradı. Aynı anda, yandaki keyifli keyifli:
— Devrildi namussuz, diyordu.
Anlattı. Na o pencereden bir baş görünmüştü.
— Tetiğe bastıydım herif bir arşın havaya hopladı,
Niyazi: "Bu iş tamam" diye düşündü; "Şimdi sarıldıklarını iyice anlamışlardır. Kaç kişi olduğumuzu ne bilecekler?"
Ona göre İstanbul'lu Hoca da içerde idi. Başköşede, o dururken Çakırsaraylı yatacak değildi ya!
Ortalık iyice ağarmıştı. Kar bu aydınlığı büsbütün kuvvetlendiriyordu. Niyazi, Yüzbaşı Nazım ile irtibat kurmanın yolunu düşünürken, muhtarın damından bir ses yükseldi:
— Hey Çakırsaraylı!.. Beni duyuyor musun? Evden zayıf bir cevap geldi:-
— Duyuyorum it herif. N'olacak?
— Dinle, ben Yüzbaşı Nazım!
Yüzbaşı nerden bulduysa bir boru bulmuş ununla sesleniyor, bu yüzden de kelimeleri top K'bi patlıyordu. Aradaki ses farkı bile içerdeki -leri sindirmeye yeterdi. Ama Çakırsaraylı'nın gözü dönmüş olmalıydı, gırtlağını yırtarcasına cevap verdi:
— itlerin de mi yüzbaşısı var ülen deyyus? Buradan bir kahkaha patladı:
— Domuz gibi yaşadın, hiç değilse insan gibi öl. Sana beş dakika mühlet. Recep'le seni geberteceğim. Hiç bir şey kurtaramaz. Ama yanındakilere acırsan teslim ol, onların canını bağışlayayım.. Adamların şimdi bizim elimizde. Silâh bıraktı hepsi de. Ne yapsan boş. Beş dakka. Anladın mı? Diyeceğini de çık pencereye öyle de, ateş etmeyeceğiz.
Çakırsaraylı yandaki pencereye bir dipçik indirdi, camlarla birlikte pervaz da devrildi ve Çakırsaraylı yarı beline kadar dışarı sarkarak, elindeki mavzeri sallaya sallaya deli gibi konuştu.
— Burada ne kahpe var, ne de kahpe dinli. Yüreğin pekse gel de teslim al.
Birdenbire kayboldu. Biri onu geri çekmiş olmalıydı. Niyazi farkına varmadan saatine bakmaya başladı. Yelkovanın sinsi yürüyüşünü görebiliyordu. Bir dakika, birbuçuk, iki, ikibuçuk... İrkildi. Yüzbaşı ona sesleniyordu:
— Niyazi! Tetikte durun.
Üçüncü dakika doluyordu. Yüzbaşı bu sefer.-
— Hey Çakırsarayh, diye bağırdı; iki dakikanız kaldı. Bombaları hazırlatıyorum.
Üçbuçuk dakika... Akrep dünyayı umursamadan sinsi kayışına devam ediyordu. Kar tek tük düşüyordu, etrafta bir ölüm sessizliği vardı. Bir basamak gıcırdar gibi oldu. Niyazi nefesini kesti. Arkası gelmedi. Aldanmış olmalıydı. Fakat :
— Gözünüzü kapıdan ayırmayın, dedi.
Altlarındaki kar erimişti. Gübrenin sıcaklığını göğüslerinde ve karınlarında duyuyorlardı. Akrep beşinci dakikaya yaklaşıyordu. Bir tıkırti ve daha, bu ne? demeye kalmadan evin bahçeye açılan kapısı bir tekmeyle

duvara çarptı, aynı anda da Niyazi hemen iki karış ötesinde bir yıldırımın çaktığını, rüyada gibi farketti. Yine aynı anda, hiç bir şey düşünmeden tetiğe basmıştı. Aradan bir saniye bile geçmediği halde yanından ve muhtarın damından ateş edildiğini, birtakım insanların bağırıp çağırdığını duymadı.
İlk bombayı Çakırsaraylı patlatmıştı. Fakat bu neticeyi değiştirmedi ve haydutlar kapıdan dışarıya beş on adım atamadan yere serildiler. Yüzbaşı Nazım sessizlikten kuşkulanıp böyle bir çıkışı beklemeye başlamıştı. Yanındaki namlular kapıya çevrili idi. Kendisi de daha bomba patlar patlamaz, yükseldiği beş metreyi bulmayan damdan aşağıya atlayıvermişti. O doğrulur-ken ayakta kalan haydut yoktu. Bir koşuda gübre yığınına gitti:
— Niyazi!
Niyazi cevap vermiyordu, ötekilere baktı. Onlar da öyle. Dama doğru bağırdı:
— Doktor koşsun!
Doktor yerden biter gibi geldi .
— Muhtarın evine taşıyın.
Sıhhiyeciler işe koyulurken o da Yüzbaşı Hamdi ile birlikte yerde yatan haydutların yanına gitti, ölülerin kimi sırtüstü, kimi yüzükoyun-du. Bunları ayağının burnuyla çevirip yüzlerine bakıyordu:
— Çakırsaraylı... Recep... Hepsine baktılar:
— Hoca yok.
346/Küçük Ağa
— îçeri bakalım mı?
— Bakalım.
— Yüzbaşım müsade edin biz girelim.
Nazım bunu söyleyen kırkbeşlik çavuşu Ali'ye ters ters baktı, tabancası elinde, kapıya doğru yürürken:
— Sen işine git, dedi.
Köşeyi bucağı aradılar. Tek bir canlı yoktu. Daha sonra muhtarın evine döndüler. Doktorun yüzü nalet bir hâl almıştı, önüne gelene söylenip duruyordu. Yüzbaşılar gelince:
— Kırk bin Çakırsaraylı bir Niyazi eder mi? diye homurdandı. Sormaya cesaret edemediler. Fakat o açıkladı:
— Çok ağır. Allah yardımcısı olsun. İşte o kadar. Biri gitti. İkisinin durumu hafif. Dördüncü de berbat.
Nazım, Hamdi'ye döndü:
— Yüzbaşım üçerli dörderli olup evleri arasınlar. Biz de bakalım. Hocayı bulmalıyız.
— Muhtar, Hoca yok diyor.
— Desin. Nerde o. Çağırın şunu. Muhtar geldi.
— Adam çıkar, kendin de dolaş; çoluk çocuk, karı, kız, kimse kalmayacak evinde. Toplansınlar mescidin önüne. Yallah, on dakikada bitmeli bu İŞ-
Köy halkı yarı korkudan, yarı soğuktan tit-reşe titreşe mescidin önünde bekleşirken evler bir bir arandı. Hoca yoktu. Yüzbaşılar mescide gelip muhtarı da karşılarına aldılar. Nazım:
— Nerde Hoca? dedi.
Sesi tehdit doluydu. Muhtar sinmişti, mırıldandı :
— Kendini bilmem ki nerde olduğunu bilem beyim!
Söyleyecek lâf bulamıyordu. Sonunda Ham-di'nin aklına bir şey geldi:
— Şu bir, birbuçuk ay içinde Çakırsaraylı'-ya hiç gelip giden olmadı mı?
— Çok... Hafta geçmez üç beş atlı gelir, bir gece ya kalır ya kalmaz giderdi.
— Öylesi değil. Gelip de burada kalan olmadı mı?
— Haa... Oldu. Vardı biri! Nazım dayanamadı:
— Kimdi, adı neydi?
Muhtar onları çileden çıkaracak kadar ağır konuşuyordu:
— Adı mı? Adını demezlerdi. Küçük Ağa derlerdi.
— Nasıl bir şeydi?
— Arslan gibiydi maşallah. Pek de körpeydi, ak pak birseydi. Sankim gün yüzü görmemişti. Emme yaman biner, yaman sürerdi.
— Pek mi gençti?
— He ya... Bıyığı da olmasa tüysüz sanırdın. Emme geçen Cuma atış yaptılar da Çakırsaray-lı'dan bilem iyi vurduydu.
İyi biner, iyi sürermiş, keskin nişancıymış, pek gençmiş... İsterse ata Rüstem gibi binsin, uçan kuşu gözünden vursun ve isterse onbeş yaşında görünsün, bu işte eline ömründe silâh almamış, o çember sakallı ve otuz kırk arası görünen İstanbullu Hoca idi, başkası olamazdı. Nazım telâşla sordu:
— Nerde o? öyle biri yok.
Muhtar sanki deminden beri öyle birinin artık yok olduğunu anlatmaya çalışmış gibi, şaşkın şaşkın:
— Yok helbette beğim, dedi.

— Yok mu?
— Yok ya işte. Ben de onu demek isterim ya... Geçen pazar günü kayboluverdi. Kulağıma geldiğine göre kaçmış... Yanına da beş on kişi almış. Çakırsaraylı pek üzgündü gayri.
Birbirine baktılar. Bir şey demediler, fakat ikisi de akıllarından; "Yine kaçırdık" diye geçirdiler.
Yakasaray'da doktoru, sıhhiye çavuşu Ali'yi ve on silâhlıyı yaralıların başında bırakıp hemen ertesi sabah yola çıktılar.
Hoca için hiç bir düşünceleri yoktu. Onun nerede olduğunu ne zaman öğrenecekleri de belli değildi. Bu sağdan, soldan gelecek haberlere -bağlıydı. Yapacakları işi Nazım, Yüzbaşı Ham-di'ye bile yola çıkmadan yarım saat önce söyledi :
Akşehir'i ve civarını temizleyeceklerdi.
Istanbul'lu Hoca'nın macerasından sonra bu bölge iyice karışmıştı. Müftü Mustafa, Hoca'nın başına gelenlerden çok üzülmüş görünüyordu. Bunda da samimi olmalıydı; zira bütün nüfuzunu ve parasını ortaya koyarak işe girişti, çeşitli kuvvetleri ve sallantıda olan insanları Kuvayı Milliyeye karşı harekete geçirmeye çalıştı. Bu bir çeşit seferberlikti.
Müftü, Yanya taraflarından gelmiş ve komitecinin biri olan pehlivan adında bir maceracıyı çete kurmaya teşvik etmiş, bunu da başarmıştı. Pehlivan Akşehir bölgesini kısa zamanda haraca bağladı, halka kan kusturdu ve Kuvayı Milliyenin küçük birliklerine baskınlar yaptı, korku salan adını bu baskınları büyüten taraftarları sayesinde büsbütün büyüttü, mühimsetti.
Pehlivan artık kasabanın kaymakamı, hâkimi, zaptiye kumandanı, kısacası her şeyi idi. Son gelen haberlere bakılırsa Reis beyle Ali emmiyi hapse attırmış, asmaya karar vermişti. Bu iş çoktan olacakmış bile, fakat Müftü ile etrafındakiler, aradaki düşmanlığa rağmen bu cinayete bir türlü razı ohnuyorlarmış. Fakat bunda kasaba halkının tesiri de büyükmüş. Kısacası idamlar her an bir oldu bittiye gelebilirmiş.
Yüzbaşı Nazım bunları anlattı, sonra:
— Fuat Paşa, Çakırsaraylı'dan sonra Müftü ile bu Pehlivanı ifna etmenizi emretti, dedi.
"İfna etmek" devri başlıyordu. Çünkü bütün gruplar ve topyekün memleket "îfna edilmek" devrinin eşiğindeydi. Yok edilmekten kurtuluşun yolları seçilmişti.
Bunlar başlangıçta çoktu. Sonra birer birer ana yollara kavuşmuşlardı. Şimdi iki ayrı yöne uzanan iki büyük yol vardı ve bu yollan tutanlar oyalanmak, baltalanmak, aşırı hoşgörürlükle zaman ve kuvvet kaybetmek istemiyorlardı. Boşa gidecek her damlanın büyük önemi vardı, boşa gidecek bir damlacık bile muhteşem umudu yok edebilirdi. Can düşmanı ile karşı karşıya kalındığı zaman ortada başka gaile olmamalıydı ve bu ölüm kalım karşılaşması bu son kaderi çizecek karşılaşma yakındı. îyiniyet ve söz işini bitirmişti, şimdi sıra kuvvette idi.
Heyet-i Temsiliye bahara mutlaka, ama mutlaka sağı, solu ve arkası rahat çıkmalıydı, bu şarttı, buna karşılık da zıt kuvvetler dağınık, hatta başıboş görünüşlerine rağmen çok kısa ve umulmadık bir zamanda küçümsenmeyecek bir organizasyon halini alabilirdi. Çünkü işin içinde İngiliz altınları vardı, ne çare yolunu sapıtmış payitaht otoriteleri vardı.
Afyon şosesine inmemiş, sırtlan, vadileri rastgele zikzaklarla ikiye bölen bir keçi yolundan birerle kolda gidiyorlardı. Düzlük gelince iki yüzbaşı atbaşı gidiyorlardı. Böyle durumlardan birinde Hamdi sordu:
— Yalnız Pehlivan ile Müftü mü?
Fakat aynı anda da utangaç bir gülümseyişle düzeltti:
— Tabii elimize keklik gibi düşerlerse çarpışma olmazdı!..
Nazım buna kaçamak bir cevap verdi:
— Vaziyete bakacağım Yüzbaşım. İnşallah çoğuna lüzum kalmaz. Fakat mukavemet ederlerse...
— Epey adamları var mıymış?
— Çook... Amma dağınıklarmış. Takım takım kimi ötede, kimi beride eğlenir, mühimce bir şey oldu mu biraraya gelirlermiş. Pehlivan öyle reis olacak, kumandan olacak biri değilmiş. Asıl söz, anladığıma göre, Müftüde. Onun da böyle şeylere pek aklı ermiyor galiba. Ne ise, biz yine de gereken tedbiri alırız. Zaten Ilgın tarafından da bir birlik gelecek. Akşehir'e tam ikindi namazı ile beraber iki koldan gireceğiz. Ayrıca onlar da biz de kendi aramızda hedef taksim edeceğiz. Hapishane, karakol, hükümet onlarda. Müftü, Pehlivan, Kara Ali, Hacı Yusuf bizde.
Nazım'la Hamdi, Akşehir bir duman perdesi ardından bir karaltı gibi görününce adamlarını dörde ayırdılar. Müftüye Hamdi, Pehlivan'a Nazım gidecekti, ötekileri bastıracak takımlara da iki harp görmüş birer çavuş kumanda edecekti. Şehre iki kilometre kadar kalınca durdular, atlardan indiler. Daha bir saat vakitleri vardı ve burada kendilerine kasabadan beş on kişi katılacaktı. Bunlar bir çeşit kılavuzdu.
Derken şehrin öte başından boğuk boğuk silâh sesleri gelmeye başladı. Çok geçmeden de önlerindeki küçük sırtın üstünde, kendilerine doğru dolu dizgin gelen beş on atlı göründü. Bu sırada Yüzbaşı Nazım'ın kumandası ile atlara binilmiş, namlulara fişek sürülmüştü.
Gelenlerden biri, sanki altındaki at değil de kendisi koşmuş gibi nefes nefese:

— Yüzbaşım Kerpiçlikte çarpışma var, dedi ve kısaca anlattı.
Elmas Pehlivan ile Müftü, Ilgın'dan gelen kuvveti haber alıp pusuya yatmışlardı. Amma bu tam bir pusu olmamıştı. Çünkü durumu anlayan bir "Arkadaş" hemen kendilerini bu yana şahniş, o da Kerpiçliğe doğru gitmişti. Niyeti birlik pusuya yaklaşırken, saklandığı yerden havaya üç beş el sıkıp gelenleri uyandırmaktı. Demek istediğini de yapabilmişti. Çünkü işte vuruşma oluyordu.
Yüzbaşı Nazım:
— Hay Allah razı olsun. Bizim düşünemediğimiz şey kendiliğinden oldu. Hamdi sen doğru Müftünün evine canım. Kâzım Çavuş, sen de artık Kara Ali'nin yerine hapishaneyi basarsın, dedi.
Birlik son hızla ileri atıldı. Daha bir saat dolmadan silâh sesleri kesilmişti. İki ateş arasında kalan Pehlivan ve adamları "Teslim" dediler. Müftü direnmeden Yüzbaşı Hamdi'yi takip etti. Jandarma kumandanı daha ilk silâh sesleri işitilir işitilmez jandarmalarını alarak Köyceğiz'e doğru yola çıkmıştı. Ne yapacağını kendi de bilmiyor, daha doğrusu bilmek istemiyordu. Kaymakam evine kapanmıştı. Belediye Reisi Müftüyü hükümet konağına götüren Yüzbaşı Hamdi'ye kendi eliyle bir acı kahve pişiriyordu.
Hapishaneden çıkarılan Reis beyle Ali emmi ve arkadaşları da Konağa geldiler. Biraz sonra Yüzbaşı orada idi. Belediye Reisine emir verdi ve kasabanın ileri gelenlerini toplamasını söyledi. Bu iş de yarım saat içinde oldu. Belediye binasının ikinci kat salonunda, akşam ezanına doğru bir çeşit mahkeme kurulmuştu.
önce yandaki odaya alınan Reis beyle mahpushaneden çıkarılan arkadaşları dışarı bakıyorlardı. Meydan ana baba günü idi. Çoluk çocuk, kan kız, genç ihtiyar herkes orada idi. Başta Pehlivan ile Kara Ali olmak üzere, elleri arkalarına iple bağlanmış haydutlar belediyeye getirilirken halk tükrük yağmuruna tuttu, lanetler ve beddualar yağdırdı. Bir don bir gömlek bırakılan bu adamlar soğuktan titriyor, sebepli sebepsiz yedikleri dipçiklerle inleyip anlıyordu. Pehlivanın başka bir görünüşü vardı. Herif kendisine ne yaparlarsa yapsınlar aldırış etmiyor, boyuna sırıtıyordu. Kara Ali ise dipçik vurana sövüyor, tükürene sövüyor, sövene sövüyordu. Bu yüzden de en çok hırpalanan o olmuştu. Yüzü gözü kan içindeydi. Ama tehdit savurmaktan da geri kalmıyordu. Velhasıl meydanın hâli görülecek şeydi, bir uğultu bir kıyamettir gidiyordu.
Bu tonu ve unsurları ayırt edilemeyen gürültü birdenbire bir fısıltı korosuna döndü, sonra da tamamen kesiliverdi. Şimdi meydanda sessiz bir dalgalanma vardı. Müftüyü getiriyorlardı.
önde sekiz, yanlarda da birerle kol olmuş otuz Kuvvacı vardı. Yüzbaşı Hamdi, Müftü ile yanyana yürüyordu. Arkada da ötekiler gibi mavzerleri ellerinde onbeş kişi vardı.
Müftü önüne bakarak, fakat kuvvetli adımlarla ve dimdik yürüyordu. Tuhaf bir şekilde, hem pervasız, meydan okuyan hem de mahzun ve vakur görünüyordu. Bu görünüşe upuzun, kar gibi sakalı ve ağırbaşlı mizacının hatıraları da eklenince halk ne diyeceğini, ne yapacağını bilemez olmuştu.
Kafile kalabalığı, denizi yaran bir gemi gibi, dalgalandım dalgalandım yürüyordu. Belediyenin az ilerisindeki çarşı hamamının önüne gelince birdenbire Müftünün yüzünde omuzlarına kadar taşan koca bir kar topu patladı. Buna gülen üç beş ses tıpkı başlarını delikten çıkarıp da kediyi görünce geri çekiliveren fareleri andırdı. Müftü kar topunu yer yemez elinin sert bir hareketiyle yüzünü, gözünü, üstünü başını temizledi ve atılan tarafa şöyle bir baktı. Bu arada yürüyüşünün temposu ya hiç aksamamış, ya da belli belirsiz bozulmuştu. Sessizlik kafile belediyeye girdikten sonra da bozulmadı.
Tutulanlar, alt kattaki odalara kapatılmıştı.
Yüzbaşı Nazım, Yüzbaşı Hamdi geldikten sonra Reis beyle Ali emmiyi de salona davet etti. Şimdi onlar duvar dibinde hilâl biçimi bir grup kurmuşlardı. Bir grup da merdiven başında toplanan kasaba eşrafı yapıyordu. Onların arasında korkanlar vardı, sevinenler vardı. Duaları çeşit çeşitti. Kimi iyi şeyler bekliyor, kimi de başlarına çok kötü işler gelebileceğini düşünüyordu.
Yüzbaşı Nazım bu hava içinde konuşmaya başladı ve ilk olarak ortaya sordu:
— Burada bulunmasını istemediğiniz biri var mıydı?
Kimse ses çıkarmadı. Yüzbaşı ısrar etti:
— Korkacak çekinecek hiç bir şey yok. Hepimiz de din ve kan kardeşiyiz. Birbirimize yardım etmek, hatadan korunmak boynumuzun borcudur. Bunun için de ilkin açık açık konuşmalıyız.
Yine ses çıkmadı. Yüzbaşı da biraz daha bekledikten sonra konuşmaya koyuldu:
— Fuad Paşadan Akşehir'e selâm getirdik, önce onu diyeyim -de vebalinden kurtulalım. Fuad Paşa kimdir, Heyet-i Temsiliye nedir bilir misiniz? Mustafa Kemal adını duydunuz mu? Bunları elbette işitip duydunuz. Ne olduklarını da bilirsiniz. Amma bir de ben anlatayım size. Çünkü işe çok hile karıştı. Çok dolaplar döndü.
Ve yüzbaşı memleketin durumunu kısaca anlattı.
Adını da söylediği herkesin ve dokunduğu her şeyi keskin çizgilerle belirtiyordu. Güzel konuşmayı düşündüğü yoktu. Bu da doğru söylediğini kabul ettiriyordu.
Konuşmanın ilk kısmından açık bir şekilde anlaşılan şu idi: ölümün eşiğine gelen memleketi ancak ve ancak Anadolu hareketi kurtarabilirdi. Bu hareket memleketin yüreğinden gelen bir hareketti. Tıpkı hücuma uğrayan bir adamın kendini korumak ve kurtarmak için yaptığı işti. Buna karşı aynı iddiayı taşıyan diğer

hareketler, niyetleri ne kadar iyi olursa olsun, memleketin elini kolunu tutmaktan başka bir işe yaramıyordu, yaramayacaktı da.
Kaldı ki, bunların arasında İngilizlere, hatta Yunanlılara satılmışlar da vardı. Yüzbaşı bu konuda pek kuvvetli örnekler verdi. Daha sonra Kuvayı Milliye'nin ne kadar kuvvetlendiğini, top, tüfek, makineli tüfek, at ve insan sayılarıyla anlattı, kumandanların, paşaların daha önceki kahramanlıklarını, başarılarını saydı döktü, kuvvetli ordu kurulmak üzeredir dedi, buna karşılık da öteki hareketlerin ne kadar çelimsiz, üstelik de ne kadar başıboş ve hedefsiz olduğunu söyledi.
— Biz düşmanla savaşıyoruz, onlar milletimizin malına, canına, ırzına tasallut ediyorlar, diye devam etti. Buna göz yumulur mu? Yunan alçaktır, namussuzdur! Mustafa Kemal'in başında bulunduğu Heyet-i Temsiliye'de yetiştirdiğimiz en büyük âlimler, fakihler ve askerlerimiz bulunuyor. Onlar büyüklerine uygun davrandılar, bu sergerdeler nasihatle yola gelir, millet, vatan menfaatinin nerde bulunduğunu anlarlar dediler. Kardeş kardeşe girmesin, müslüman kanı, halkımızın kanı dökülmesin dediler. Bu sayede pek çok insan kazandık. Rumların, Ermenilerin arasından bile bize katılanlar oldu. Fakat bu âlicenaplığı hâlâ anlayamayanlar var, hâlâ memleketi asıp kesmeye, haraca bağlamaya yeltenenler, bu merdut, bu şen'i işe devam edenler var. Bunlar artık kuvvetle yola gelebilirler. Ellerindeki bir avuç zavallıyı büyük bir kuvvet sandılar, üstelik kuvvete dayanarak derebeyliğe yeltendiler. Demek ki bunların anladığı biricik dil kuvvettir. Biz de onlara işte anladıkları dil ile hitaba başladık.
Yüzbaşı buraya gelince ve herkese tek tek baktıktan sonra sordu:
— Şimdiye kadar söylediklerime bir diyeceğiniz var mı?
Kimse bir şey demedi.
— Güzel. Fakat bak, burada susup da dışarıda ahalinin arasında söylenen olursa âkibeti kötü olur. Demediydi demeyin. Şimdi yapacağınız itirazlar aklınızdaki başka türlü düşünceler bir müdahaleyi efkâr sayılacaktır. Başlarken söyledim. Birbirimizin hatasını göstermek boynumuzun borcudur. Belki de bizim yanıldığımız noktalar vardır. Böylece, bunu gösteren bize en büyük iyiliği yapmış olur. Amma düşüncesini, niyetini saklayıp da bunu nifak için, ikilik için kullanan bizden korksun. Bizden yalnız onlar korksun.
Sustu, bekledi, fakat doğrudur, haklısınız, elbette diyen mırıltılardan başka bir şey çıkmadı.
— Pek güzel, ne diyordum? Ha... Biz de onların dili ile konuşmaya başladık gayri. Yani kuvvet ile. Dün Yakasaray köyünde Çakırsaraylı ve avenesi itlaf edildi. Bugün de gördüğünüz gibi, Pehlivan denilen şerir ve şürekâsı ele geçirildi. İşte size söylüyorum. Vaziyet her yerde aynıdır. Şu bir iki hafta içinde memleket haydutlardan ve hainlerden temizlenecektir. Hatta şimdiden temizlenmiştir diyebilirim.
— Bunu geciktiremezdik, çünkü Kuvayı Milliye ve Anadolu Ordusu önümüzdeki baharda memleketi düşmanlardan da temizlemek azim ve kararındadır, bunu yapmaya da muktedirdir.
Salon birdenbire heyecanla sarsıldı ve gür sesler "İnşallah", "Amin", "Cenab-ı Hak muininiz olsun" gibi dilekler duvarları çınlattı. Yüzbaşı da heyecanlanmıştı:
— Bu millet köle olamaz. Cenab-ı Rabb-ül âlemin buna izin vermez. Vermemiştir, vermeyecektir. Siz onun bu lütfuna elbette lâyıksınız. Lâyık olduğunuzu göstereceksiniz. Siz onun lütfuna da cetlerinize de lâyıksınız.
Dudaklar kıpır kıpır oynuyor, herkes dua ediyor ve Tanrı'dan bu liyâkate ispat için gereken iz'an ve kuvveti niyaz ediyordu. Yüzbaşı Nazım heyecandan, mecburiyetin doğurduğu kesin çaresizliği pek iyi anlatan bir hüzne kaymıştı :
— Şimdi, diye basık bir sesle konuştu; bir gün bitmek üzere ve bizim de bu günle bitirmek zorunda olduğumuz işler var. Kuvayı Milliye kan dökücü değildir. Kinci değildir. Gaddar değildir. Aldananları ve aldatılanları hep bağışlamış, vatan dâvasına kazandırmıştır. Amma., aldatanlar, ihanet edenlere yumuşak davranmak da onun hakkı değildir. Çünkü kimsenin hakkı değildir. Aldatanlara, ihanet edenlere, masum ve gafilleri ihanete sürükleyenlere yumuşak davranmak da vatana ihanettir. Kimsenin bu zavallı vatanın sırtından kurban kesmeye hakkı yoktur. Doğru mu?
Herkes canı gönülden: «— Doğru!..» dedi.
Yüzbaşı da bir iki defa yutkunduktan sonra devam etti:
— Biz burada Müftü Mustafa efendinin, Pehlivan adındaki şeririn ve bir de onun hempası olan Kara Ali nammdaki sergerdenin yalnız vatan dâvalarına ihanetle kalmayıp, birçok saf ve idrakten âciz zavallıyı da aynı yola sürüklediklerini gördük. Bu lânetlemeli insanlar ihtiras, menfaat ve zulümden duydukları cehennemlik zevk uğruna ahaliye yapmadıklarını koymadılar; bunu da biliyoruz. Düşmanı muazzez ve mukaddes vatanımızdan def-ü tart edecek çalışmalarımıza sekte verdiler, zararlar ika ettiler, bunun da acısını çektik. Saydıklarım öyle cümlelerdir ki, her biri insanı her devirde darağacına götürür. Biz ise bütün devirlerden daha müsamahakâr olacak halde değiliz. Hakikat bizi, bilâkis daha titiz davranmaya zorluyor. Bunda da ne kadar mazur olduğumuz meydandadır. Binaenaleyh biz bütün şu saydığımız denaet ve cinayeti işleyenleri ölümle cezalandırıyoruz. Ancak, her şeye rağmen hükmümüzü yalnız elebaşılara inhisar ettirip iğfal edilenlerin hayatlarını bağışlamak niyetindeyiz. Siz ne dersiniz? Başkaca asılması matlup ve muvafık olanlar var mıdır?
Ağalar, hacılar, hocalar birbirlerine bakıp sustular, sonra aralarındaki en yaşlı adama:

«— Ağa, bizim adımıza sen konuş» dediler.
O da:
— Bizce de muvafık ve matlup olan senin buyruğundur Yüzbaşı, dedi.
Nazım bunun üzerine devam etti:
— Burada ben müddei umumi sayılırım.
Mahkeme de sizlersiniz. Aramızda ağır ceza reisi bey var, hoca efendiler var, ulema var. Kararı-mız şer'an da, hukuken de, vicdanen de makbuldür ve harp haline evleviyetle uygundur, icrası bizdendir. Şimdi bir tellâl çıkartıp aldığımız kararları ahaliye duyuralım.
— Reis bey tellâl emredin lütfen. Belediye Reisi aşağı koşarken, Nazım da ceza
reisinden tellâlın söyleyeceklerini "Kısaca ve tesirli" bir şekilde yazmasını rica etti. Oda:
— Hep beraber yapalım, dedi. Toplandılar, Reis bey yüksek sesle tekrarla-
ya tekrarlaya yazıyor, onlar da "Muvafık, pek güzel" diye kabul ediyorlardı. Sonunda tellâl, Belediye Meydanının ortasında, hamal Deh" Bekir'in omuzuna çıkarak, topluluğa şöyle ünledi:
«Ey ahali! Duyduk duymadık demeyin. Din ve kan kardeşlerimizin malı, ırzı ve namusu ve iş güç huzuru Kuvayı Milliye'nin teminatı altındadır. Her kim ki buna karşı durur, haline, vaktine ve unvanına bakılmadan, bila merhamet idam olunacaktır. Bu cümleden olarak, etrafına silâhlı adamlar toplayıp ümmet-i Muhammed'i devamlı korku altında tutan, dilediğini hapse atan Elmas Pehlivan ile onun şerik'i denaet ve şekaveti olan Kara Ali nam şeririn şaiben idamına karar alınmıştır. Diğer taraftan haris emellere kapılarak bu eşirrayı tahrik eden ve Kuvayı Milliye'nin aziz vatanımızı kâfirlerden kurtarmaya matuf gayretlerini sekteye uğratan Müftü Mustafa efendi de aynı ölüm cezasına çarptırılmıştır. Hocalar ve eşrafı belde tarafından alınan karar bu gece, şafak sökmeden infaz olunacaktır. Ey ahali, duyduk duymadık demeyin!..
Vatan ve milletin selâmetine aykırı hareket edenlerin encamı budur. Daima bu olacaktır. Duyduk duymadık demeyin. Duymadık deyenlere duyurun. Yatsıdan sonra sokağa çıkmak yasaktır. Bunu da herkese söyleyin. Ezan yaklaştı. Dağılın. Sağda solda toplanmayın!..»
Tellâl dışarda bu ilânı okurken Belediye dairesinin içinde de oldukça trajik bir vak'a geçiyordu.
Bütün konuşmalar ve alınan kararı sapsarı bir benizle avurtlarını çiğneye çiğneye ve pabuçlarının ucuna diktiği gözlerini bir kere olsun kırpmadan dinleyen Kel Hacı, tellâl idam lâfını eder etmez ayağa fırladı. Şimdi yüzü kıpkırmızı idi, gözleri çok fazla açılmıştı, dudakları kıpırdayıp duruyor, fakat konuşamıyordu.
Salonda çıt yoktu. Odanın pencereleri ve kapısı açılmıştı. Bu yüzden de tellâlın söylediklerini oldukça iyi duyuyorlardı. Belediye Reisinin yaktırdığı lüks salonu çelik mavisi bir ışıkla dolduruyor, pencereden bir parçası, akşamın alaca karanlığında fundalık karaltısı gibi görünen kalabalığa gerçek dışı bir mâna kazandırıyordu.
Kel Hacı'nın fırlayışını, ilk anda yalnız ya-nındakilerle karşısında oturan yüzbaşılar farket-ti. Sonra, onların yarı şaşkın bakışı bütün başları ona çevirdi. Aradan onbeş, yirmi saniye geçmişti. Herkesin kendine bakıp sustuğunu gören Kel Hacı son bir zorlayışla, hırıltılı bir sesle:
— Beni de asın! diye ayağını yere vurdu.
— Seni neye asalım?
Hacı öfkesini yener gibi olmuştu. Yüzbaşı Nazım'ın sorusuna daha rahat cevap verdi.
— Asın! öyle işte. Müftü efendi hazretlerini astıktan sonra beni de asın. Pehlivanla Kara Ali'ye diyeceğim yok. Amma siz kim oluyorsunuz da Müftü efendi gibi bir zatı asabiliyorsunuz. Kuvvetinizden başka neyiniz var, deyin bana!.. Onun padişahımız, halifemiz hazretlerini sevip saymaktan başka ne günâhı varmış? Deyin bakalım!..
Köpükler saçarak, kendisini susturmak için çekiştirip dürtükleyip duranlara "Rahat bırakın beni len, neye susacakmışım" gibi lâflarla cümlelerini kese kese konuşuyordu...
Kel Hacı şimdi etrafına dert anlatır gibi mırıldanıyordu :
— Yarın akıllarına esecek, onu da asalım, bunu da asalım deyverecekler.
Ve sonra yeniden sar'ası tutmuş gibi bağırıyor, tepirliyordu:
— Beni de asın!..
Yüzbaşının şaşkınlığı geçmiş, yerini öfkeye bırakmıştı. Bu da bir karar vermesini şaşkınlık kadar önlüyordu. Herkes, ne diyecek, ne yapacak diye ona bakarken Reis bey, dudaklarındaki hufif ve tatlı bir gülümseyişle, bir gölge gibi Kel Hacı'ya yaklaştı.
— Sakin ol Hacım sakin ol.
Hacı kendini sadece tek bir duyguya kaptı-rı verdiği bu ânında Reis beyle aralarında olan düşünce ayrılığını aklına bile getirmeden, o eski saygıyla :
— Nasıl sakin olurum Reis bey? Haksızsam .. söyle. Koca Müftü efendiyi astıktan sonra '•m beni, çoluğumuzu çocuğumuzu neye asmasınlar? Ellerini bir tutan mı var? Assınlar beni şimdiden.
Yalvarır gibi konuşuyordu. Sonra yeniden dikeldi.
— Haksızsam söyle Reis bey!..

Reis bey hep o dost gülümseyişiyle fısıldadı:
— Haksızsın Hacım, hem de çok haksız.
— Sen de onlardansın öyle ya! Reis bey hafifçe hırçınlaştı:
-t- Ben kimseden değilim. Olmadım da şimdiye kadar. Ben hakkın, hukukun, milletin köle-siyim. Bunu iyi bil.
— öyle de neye bana haksızsın dersin? Asın işte beni de, olsun bitsin bu iş.
Reis bey, omuzlarından bastırarak onu iskemleye oturttu.
ikisi de gözlerini kırpmadan birbirlerine bakıyorlardı. Beş on saniye böylece geçti. Reis bey birdenbire:
— Ne dersen de seni asmayacaklar, dedi.
— Neden?
Hacı bunu aklı almıyormuş gibi sordu. Bu saf şaşkınlık da Reis beyi güldürdü ı
— Çünkü asamazlar. Asamazlar da ondan Hacım. Sen idamlık bir suç işledin mi? Yoo, öyleyse nasıl asarlar? Bunlar adam kasabı mı? Sen yol kesip, ev basıp cana veya ırza mı kıydın?.. Sen adam silâhlandırıp, derebeylik kurmaya mı kalktın? Sen çete kurup düşmanla çarpışan askerlerimizi arkadan mı vurdun? Cevap versene... Yaptın mı bunları?
Hacı kekeledi:
— Yoo...
— öyleyse seni neden assınlar? Nasıl asabilirler? Seni asmaya kalksalar karşılarında beni bulurlar, öyle bir şeye yeltendiler mi duraklamaz bağırırsın; önce beni asın diye. Ama bu lâfı söylemeye senin hakkın yok. Çünkü Müftü efendi sen değil, sen de ben değilsin. Şunu da kafana koy: O dediğim suçların tekine yeltenir-sen damgacından seni kimse kurtaramaz. Hadi şimdi evine git ve sakin ol, sakin...
Kel Hacı toparlandı ve başı önünde eğik bir yürüyüşle merdiveni inmeye başladı. Reis beyin işareti üzerine Demirci Sabri Usta ile İmam Ha-şim efendi de onun peşi sıra çıktılar.
Akşam ezanı okunuyordu. Ortalık iyice kararmış, meydan boşalmıştı. Salon, yandaki odanın penceresi hâlâ açık durduğu halde adamakıllı sıcaktı. Belediye Reisi büyük sobaya kendi eliyle ikide bir koca koca kütükler atıyordu. Yüzbaşı Nazım, Hamdi'ye : — Yüzbaşım, dedi, bir zahmet, yemek ve koğuş işiyle uğraşıver. Nöbet ve devriye kararlaştırdığımız gibi düzenlenir. Ağalar, siz de buyurun evlerinize. Yarın yine görüşürüz.
Yüzbaşı Hamdi'nin arkasından ötekiler de çıktılar. Salonda yalnız Reis bey, Ali emmi, Belediye reisi ve Yüzbaşı Nazım kalmıştı. Merdiven başında iki, alt katta sekiz, kapının önünde de dört nöbetçi vardı. Binanın köşesindeki kantar dairesi ile çarşı hamamının yanındaki kahvoye birer takım yerleştirildi. Kasabaya giren yolUr da tutulmuştu. Ayrıca sokaklarda devriyeler geziyordu.
Belediye reisinin hazırlattığı yemek, Yüzbaşı Hamdi döndükten sonra yendi. Ali emmiyi evine üç silâhlı götürdü. Reis bey orada yatacaktı. Çünkü konuşulacak çok şey vardı.
Yatsıyı bir saat geçe meydanda bir çalışma başladı.
Sehpalar kuruluyordu. Bu iş bittikten sonra lüksü söndürdüler. Uykuları topu topu üç saat kadar sürdü. Giyinip dışarı çıktıkları zaman ortalık daha zifiri karanlıktı ve görülmemiş bir ayaz vardı. Karanlık kirli gri bir renge dönerken başta Müftü, asılacakları getirdiler. Kara Ali hâlâ sövüp sayıyor, Pehlivan hafif sarsılışlarla boyuna gülüyor. Müftü ise uyur gibi yürüyordu,ip boyunlarına geçerken, çırpınan, debelenen sadece Kara Ali oldu. Artık sövmüyor yalnız boşu koşuna kurtulmaya çalışıyordu. Pehlivana gelince, onun sırıtışı iskemleye çıkarken kaybolmuştu. Adam artık ağlıyordu. Hiç direnmedi, yalnız ancak işitilebilen bir sesle:
— Benim gibi arslan, dedi; fakat arkasını getiremedi, sustu.
Müftü ise.-
— Kader böyleymiş, dedi. Sakindi, kendine hâkimdi, ölümden asla korkmadım, fakat böyle olsun istemezdim, diye devam etti. Kimseden davacı değilim. Çoluğuma çocuğuma dokunmadı-nızsa hakkım helâl olsun. Hacı Yunus'a benden rica ediniz, çocuklarımı o yetiştirsin. Hakkı olan helâl etsin.
Müftü efendi bir yolculuğa çıkar gibiydi. Aralarında en kolay can veren o oldu. Pehlivan ile Kara Ali çok çırpındılar ipte.
Kuvvacılar ertesi günü ve geceyi de Akşehir'de geçirdiler. Bu arada Yakasaray'dan haber geldi. Yaralılardan ikisi kurtulamamıştı. Mülâzim Niyazi'nin durumu ağırdı, fakat doktor "Atlattı" diyordu. Yalnız yüzü berbat olmuş.
Yüzbaşı Nazım ile Hamdi haberciyi büyük bir üzüntü ile dinlediler, ikisine de bir teselli gibi gelen şey Niyazi'nin ölümü atlatması idi. İkisi de onu o arslan gibi, o yakışıklı haliyle hatırlıyor, yüzünün ne hal aldığını kestiremiyorlar-dı. Onlara bu yara en çoğundan Çolak Salih'in yüzündekine benzer bir şey olacakmış gibi geliyordu. Hatta Hamdi, içindeki acıya rağmen, Niyazi'nin kurtuluşundan duyduğu ferahlıkla, yanlarındaki Salih'e:
— Ulan Çolak, dedi; harp bitinceye kadar hepimiz de sana benzeyeceğiz.
Mülâzımın halini görmüş olan Salih bu söze acı bir gülümseyişten başka cevap vermedi.
Kuvvacılar Akşehir'de kaldıklaıı iki gün içinde çeşitli tabakalardan bir sürü insanı, gerek açıktan açığa olsun, gerek adamları vasıtasıyle üstü kapalı olsun, sorguya çektiler, konuşturdular fakat İstanbul'lu Hoca hakkında

hiç bir bilgi edinemediler. Tam sır verircesine konuşanlar bile Hoca'nın Yakasaray köyüne, Çakırsaraylı'-nın yanma gittiğini söylemekten başka bir şey diyemediler. Ondan ötesini gerçekten de kimse bilmiyordu. Yüzbaşı Nazım, Hoca'nın eviyle de haberleşmediğine inandı.
İdamların, üzerinde durulacak bir tepki doğurmadığını görmüşlerdi. Kuvvaya karşı olanlar bile yalnız Müftü efendiye acımaktan başka bir şey yapmamışlardı. Halk kimin kuvvetli, azimli ve haklı olduğunu topyekün anlamış görünüyordu. Buna aykırı anlayışa kayabilecekleri belki de hâlâ vardı. Fakat bu tereddüt ne bir sözcü,ne de yeter cesareti bulabilecekti. Onlar için en ileri nokta üçer beşer toplanıp dedikodu ile ferahlamaya çalışmaktan öte gidemezdi.
Kasabanın durumu ortaya çıkınca Yüzbaşı Nazım ertesi sabah harekete, karar verdi.
— Kırk elli kişi bırakır gideriz. Fakat Hocayı ne yapacağız?
Hoca için ne yapılabileceğini kimse bilmiyordu. Elde en ufak bir iz yoktu. Yüzbaşı Ham-di pala bıyıklarını kaşıya kaşıya:
— Bona sorarsanız, dedi, Hoca İstanbul'un yolunu çoktan tutmuştur.
Bu fikir hepsini de aklına geleni söylemeye sürükledi. Ali emmi:
— Yok, diye itiraz etti.
Ona göre Hoca "sağlam" adamdı; genç karısı ile yüzünü bile görmediği oğlunu bırakıp gitmezdi, evi onu eninde sonunda çekecekti. Bu nun üzerine Yüzbaşı Nazım:
— O halde, dedi; evini devamlı bir tarassut altında tutarız.
Ali emmi bozuldu. O tahminini bu iş için söylememişti. Ne olursa olsun Hoca'ya karşı saygı duyuyor, hatta onu benimsiyordu. Hoca'ya bir yaban hayvanıymış gibi tuzak kurulmasına içi razı değildi. Ses etmeyip başını eğdi. Aynı duyguya, tuhaf bir şekilde Reis bey de kapılmıştı. Tuzak hayali onun gözlerinde de canlandı. Hoca, duyduğu özleyişin ateşine dayanamayıp ölüm tehlikesini göze alacak ve binbir güçlükle gencecik karısına, burnunda tüten çocuğuna elli adım kadar yaklaştığı sırada ya vurulacak, ya da kıskıvrak yakalanacak, sürüklene sürüklene Belediye Meydanına getirilecekti. İçi bu hayalle cızladı, fakat o da Ali emmi gibi başını eğmekten başka şey yapamadı.
Kapının dibinde diz çökmüş oturan Salih cin gibi çıpıl çıpıl gözleriyle herkese bir bir bakarak ne duyup ne düşündüklerini anlamaya çalışıyordu.
Kendilerinin belli bir fikri yoktu. Hoca için şunu veya bunu yapmalı diyemiyordu. Ortaya çıkan hava ne olursa ona uyacaktı. Ama hangi davranışın uygun olduğu belli değildi.
Reis beyin de, Ali emminin de Yüzbaşının sözünden üzüldüklerini sezmişti, öyleyse ne duymalıydı kendisi? Yüzbaşı Nazım'ı gördüğü bütün zabitlerden daha çok sayıyor, beğeniyordu. Ama Reis beyle Ali emmiye karşı bir başka sevgisi, daha başka türlü bir saygısı vardı.
Birdenbire karar verdi ve önce dizlerinin üzerinde bir sağa, bir sola sallandı, sonra da özür diler gibi öksürerek:
— Yüzbaşım, dedi; müsaade varsa Hoca'yı Den arayım.
Yüzbaşı ona "Nasıl?" der gibi baktı. Salih de cesaretle konuştu:
-«- Biz birimiz kör, birimiz sol kolundan, birimiz de sağ kolundan sakat üç kişiyiz. Bunu bilin; Bizi asker yerine koymadığınızı da bilin, îzin ver, bu işi üçümüz yapalım.
— Nasıl ama?..
— Kör, çolak... Az iş mi becerdik?
— Demem o değil, Salih oğlum. Nasıl yapacaksınız? Bildiğin bir şey mi var?
— Yoo... Emme Ali emmi dedi de uyandım.Hoca bu civarda,bir yere gşdemez,ya bir dağsal köye sığındı,ya da bir ine sindi.Ararız biz.Aklım iyice kesiyor.Buluruz da.
-Buldun diyelim.Bulunca ne yapacaksın.
— Ne buyurursan.
— Tut getir desem?
— Getiririz.
— Adamları varmış.
— Olsun.
— Olsun olur mu hiç? Tepeler sizi be Yüzbaşı dudaklarını kemirmeye başlamıştı
Bir düşündüğü vardı galiba. Nitekim:
-Dur ama,dedi.Silahlı milahlı gitmeseniz olur Bize yerini bildirin yeter. Doğru değil mi?
Ortaya sormuştu. Reis bey: — Muvafık, dedi. Deneyelim diye kabul etti. Yalnız Ali emmi:
-Bu karda kıyamette diye vazgeçirmeyi denedi.Bir vakitler tiksindiği Salih!i,belki bu yüzden oğul gibi sever olmuştu. Başına bir şey gelsin istemiyordu.
- Askerliğin yazı kışı de?.. Hem biz de aha.
Ali Emmi ters ters baktı, o da işi hepten şakaya bozu verdi.

Sen bizi eskerden Sayman ye neyse...Yüzbaşı pek de bel bağlamadığını belli eden birselse:
- Oldu. Deneyelim bakalım bir, dedi Salih, ne olur ne olmaz gibilerden, hemen
doğruldu ve helâllaşmaya başladı, önce Ali emmi mn, sonra Reis beyin, onun arkasından da sı-tuylu Yüzbaşı Nazım ile Hamdi'nin ellerini öptü vi! odadan çıktı.
Ava giden avlanır
Ali çavuş:
— Gine üçünüz biraraya geldiniz ulen, diye bağırdı. Üçünüz biraraya geldiniz mi, hani yok mu ya, kendimi hastahane koğuşunda sanıyorum.
Salih pek çok işittiği bu laflara her zamanki cevabını verdi:
— Var mısın sen Ali çavuş, yumurtaya tabanca sıkmacasına? Var mısın he? Varım de de yüz dirhem helvanı daha yiyivereyim...
Yiyivereyim derken, önden biri noksan, fakat hepsi de pırıl pırıl dişlerini iştahlı bir sırıtışla gösteriyordu.
— Zevzek sen de... îyi ki bi tabanca sıkmasını öğrenmiş. Yalnız içimi kararttığınıza yanmam, bi de fitne kaynatırsınız biraraya gelince.
Parlağın harımdaki koğuşu dolduranlar pek keyflenmişlerdi. Ali çavuşla Çolak Salih, yan şaka yarı ciddi bir kapıştılar mı cümbüşün sonu gelmezdi. Çoğunun kendinden yana olduğunu ve lâf beklediğini pek iyi bilen Salih sırıta sırıta boyuna tekrarlayıp duruyordu:
— Var mısın sen, var mısın, var mısın? Yüz «dirhem ak helvasına. Var mısın?..
Çavuş yanlarına gelmişti.
— Püf... Ayakların da leş gibi kokar. Yıkaman mı len sen hiç ayaklarını?.
Laf olsun diye söylüyordu. Salih:
— O koğuşun kendi kokusu Çavuşum. Benim ayaklarım mis gibi kokar. Kokla istersen.
— Çek ülen namussuz.
Kahkahalar top gibi patlıyordu. Baktı olacak gibi değil, çavuş da çavuşluğunu hatırlattı, etraf yatıştı.
— Gidiyoı-muşsun ha? Salih keyiflendi:
— öyle oldu.
— Nereye?
— Kısmet ne gösterirse...
— Benden de sakhyon ha? Alacağın ossun. Nassossa bi elime düşen sen, tilkinin dönüp dolaşıp...
Salih onun sözünü kesti:
— Ülen önce bi helâllaşır da ondan sonra içini boşaltır insan. Bi de çavuş olacan...
— Demeyecen mi sen nereye gideceğinizi...
— Demeyecem işte.
— Ben bilmiyorum sanki...
— Biliyon da ne soran?
Çavuş birdenbire sesini daha da alçalttı ve Salih'e doğru iyice eğilerek fısıldadı:
— Eyi dinle len çolak, namusuna havale ederin senin. Bunca hak hukuk var aramızda, Hoca efendiyi bulur da bi şey yaparsan hakkımı valla da billâ da helâl etmem.
Salih dondu kaldı. Ali çavuş ise sözünü bitirir bitirmez ayağa kalkmış odayı teftişe başlamıştı. Çıkarken:
— Yarın sabah bit muayenesi var. Kimde bi tek bulursam yemin ossun atarım ağzına, dedi
Salih kendine gelmişti. Ardından bağırdı:
— Meraklanma çavuş, bizimkiler hep çift gezer.
Şaka, zevzeklik, çocuk oyunları... Ama Salih üzgündü, hep üzgündü, her zaman üzgündü. Çolak olduğu için onu asker yerine koymuyorlardı, bu da onun çok ağırına gidiyordu. Çeteler bir bir ortadan kalkmakta idi. Bu ilerledikçe de Salih kendini biraz daha kıyıya itilmiş duyuyordu. Halbuki onun bir tek isteği vardı. Niko'nun karşısına çıkmak. Yerini, yolunu bilmediği Karadeniz kıyıları burnunda bir sıla özleyişi gibi tütüyordu. Pontos mu Pontus mu, ne karın ağrısı ise, bu lanetleme hayalin peşine düşüp devlet hakkını, çocukluk arkadaşlığının, hemşehriliğin tuz ekmek hakkını çiğneyen Niko'larla hesaplaşmak istiyor, bunun için yanıp tutuşuyordu.
Bunun için şafaklardan önce dağlara çıkıp sol elini sağ ellerden usta yapmaya çalışmış, bunun için bunca günâhın, bunca hayasızlığın dağlar gibi yükünü üstünden atmaya, adam olmaya, adam olmanın mes'uliyetlerini kabule razı olmuştu. Buna erişemezse o geçmişin çirkefleri ve bu yarım yamalak bedenle bu insanlığı, bu güzel duygulan nasıl bağdaştırabilir, bu cehennem azabından nasıl kurtulabilirdi?
Üstelik şimdi önünde bir de tstanbul'lu Hoca dâvası vardı. Salih, Hoca'yı kıstırıp gebertilecek bir kötü mahluk sayamıyordu. Bilgisine saygısından, genç karısı ile kundaktaki çocuğuna acımasından mı? Değil, bilgiye, kişiliğe hüküm verecek durumda olmadığını, acıma hakkına sahip bulunamadığını pek iyi bilirdi. Ama Reis beyle Ali emminin Hoca'nın öldürülmesini istemediklerini anlamıştı. Bu da ona yeterdi. İşte Ali çavuş da bunu istiyordu.

Birdenbire alnı kırışıverdi. Salih, bu Ali çavuş onların Hoca efendinin peşine düşeceklerini nereden biliyordu? Sonra, acaba, Ali çavuş tek miydi, onun gibi düşünen başkaları da olamaz mıydı?
Ali Çavuş'un haline bakılırsa Hoca efendi yakınlarda bir yerde olmalıydı. Çavuş belki de onun nerede olduğunu biliyordu.
Fırlayıp kalktı, hanın kahvesine geçti.
— Çavuş bi ıhlamur ısmarla da seninle kesişelim.
— Ne haber len Çolak, senin topal eşeği mi satacan? Neye kesişecek misiz?
— Zevzekliği bırak çavuş. Ciddi derim. Sen bana Hoca efendinin yerini de, ben de sana söz vereyim birşeycik yapmayacağız deye. Oldu mu?
Ali çavuş bozulmuş, hiç bir şey söylemeden Salih'e bakıyordu. Nihayet:
— Nereden çıkardın len yerini bildiğimi?
— Çıkarırım ben!
— Madem o kadar ferasetin var, bul var kendin.
— Ihlamuru ısmarlaman mı sen? Hadi ben işmarlayım:
— Mahmud emmi, bize iki ıhlamur. Bak Ali Çavuş, ben eninde sonunda bulacağım onu. îs-lâma eziyet haram. Bu karda kışta bizi dağ tepe dolandırma.
Ali Çavuş güldü: ,
— Şeytan azapta gerek. îslâmmış. Hangi cumayı kaçırmadm len pis Çolak? Hem sen bana söz desen de, demesen de Hoca efendiye bir şey yapaman... Yapman ki. Salih horozlandı:
— Derisini bile yüzerim valla...
— Sus ülen sümüklü sen de, boş yere yemin edip durma.
— Neye yapamaz mışım? He neye yapamaz mışım bakalım?
Ali Çavuş yere bakarak imanla fısıldadı:
— Hoca efendi çok böyük adam da ondan.
Salih diyecek lâf bulamadı. Ihlamurları, gelmişti. Yudumlamaya başladılar. Şimdi konu ikisi için de dokunulmaz bir önem kazanmış gibiydi. Salih acele acele içtiği ıhlamurun son yudumunu da aldıktan sonra ayağa kalktı:
— Hakkını helâl et Ali Çavuş.
— Ne hakkım var ki, hem beş güne varmaz kavuşuruz.
— öyle deme... Kuş kurt var, eşkıya var, don var, ayaz var,1 köy köy sürtecek gayri bi kör, bi topal, bi de Çolak. Hadi sizi Hüdâ korusun, eyvallah.
— Salih... dur hele.. Hoca efendi, Karaağaç'-taymış. Hani belden geçen yol var ya. Onun Yalvac'a ayrıldığı yere varmadan bi han var. Handan bir kurşun atımı aşağı in, işte oradaki yürük damlarında. Ellerinden öptüğümü söyle, unutma. O beni tanır. Hadi yolunuz açık olsun.

Baharda güller açar

1920 Baharı muhteşem bir mart sabahında Sultan Dağlarının sınır çizdiği Batı Anadolu'ya kan ve barut kokularıyla geliverdi. Yine de sırtlar yemyeşildi, toprak kokusu yine de gönül alıyordu ve doruklardaki karlar yine de sarışın fısıltılarla insanın içine zevk veriyordu, ılıklık veriyordu.
Bu mart sonunda bir türkü gibi dağı taşı saran baharın derinliği, diriliği ve üretme gücü bütün Anadolu ruhlarını da sarmış gibiydi.
Payitahta düşman askeri girmişmiş.. Yunan ordusu insanlığın eşini görmediği bir zulüm fırtınası gibi içerlere kadar dayanmışmış.. aynı büyük ve asil devletin nimetiyle beslenen' Rumlar, Ermeniler, arkadan vurup dururlarmış. Bahar öyle bir geliş geldi ki, bütün bu kahredici mışmışların üstünden sanki bir Köroğlu, bir Genç Osman narası esiverdi, sanki bütün bu mışmışlar ocak' ayının donları, fırtınaları gibi çözülüp silinip gitti, sanki herşey yeniden başlıyordu, tıpkı 1071'deki gibi, tıpkı 1299'daki gibi.
Sanki Anadolu kocaman bir kovandı da oğul vermeye hazırlanıyordu, ölen anlar dışarı atılacak, bölümler temizlenecek, çiçek tarlalarına doğru o yaratıcı, o biriktirici, o eşsiz uçuşların şevki başlayacaktı. Kısacası sallantılar, kararsızlıklar, bozgun tohumları ve ürkeklikler eriyip gitmiş, ufuk aydınlanmış, ruh doğmuştu, ruh, o yaratıcı ruh!..'
Bir millet şaşkınlığını silkip atmış, durumu hükme bağlamıştı.
Fire? Fire elbette verilecekti ve veriliyordu. Sarsıntı? Fireler elbette sarsıntılara sebep olacaktı ve oluyordu. Anlaşmazlıklar? Bir mesele etrafında yüzbinlerce insan toplansın da anlaşmazlıklar çıkmasın mümkün müydü? Elbette anlaşmazlıklar çıkacaktı ve çeşit çeşit hem de birbirinden çetin anlaşmazlıklar vardı.
Fakat kurtuluş cephesinin ruhu gün gibi belirmiş, beyni bir makine gibi işlemeye, yürürlüğe yiğit azmi tempo tutmaya başlamıştı. Yeni Damat Ferit paşa kabinesini artık îngiliz kurmayları çalıştırıyor, ama silâhlı saldırışlar

gibi politik manevralar da bir karış ilerleyemiyordu. Halife ordusu adını alan topluluğun Geyve Boğazına yaptığı saldırış gibi, "Huruç alessultan" fetvası da sonuç vermemişti.
Yunanlıların ve ordusunun istekleri, ülkedeki ilerleyişi zulüm ve vahşet bakımından ne kadar ağır bassa da umulduğu kadar hızlı ve başarılı olamıyordu. Her bölgenin Kuvayı Milliye müfrezesi varlığının beş misli iş görmekteydi. Beride nizamiye müfrezelerinin sayısı artıyor, savaş tarihinin altın ordularından biri daha doğuyordu. Buna paralel olarak Ankara'da kurulacak bir Millet Meclisi için hazırlıklar başlamış, statüko tespit edilmişti. Seçime daha ay vardı. Fakat Liva'lar adaylarını şimdiden ayırmıştı. Bu da elden gelen titizlikle yapılmış, Meclis'e yıpratıcı, hatta faydasız kimselerin sızmamasına çalışılmıştı. Başarı tam sayılmazdı, fakat propagandacılardan çok halkın iyiniyeti ve uyanıklığı mümkün olanın üstünde sayılabilecek bir netice sağladı.
Bu arada Kuvâyı Milliye propagandacıları Akşehir'den Ali emminin seçilmesini istiyorlardı. Bu düşünce kendisine açıldığı gün Ali emmi önce şaşırdı, sonra da üzüldü. Bunu açıkça söylemeden yapamadı,
•— Kusura bakma binbaşım ya, olacak iş değel bu. Bula bula beni mi buldunuz?» Binbaşı biraz sertçe:
— Ne demek bula bula seni bulmak Ali emmi? dediyse de Ali emmi aldırmadan cevap verdi:
— Ne demek olacak hay herif? Ben bi garip ümmüyüm; Topal Salim'in kahvede bilem iki lâfı biraraya getiremem. Varıp da koca Mecliste mi konuşacan? Hem de harp darp üzerine, devlet millet üzerine ha?.. Neredeyse, zevklenecek adam mı bulamadın deyecem.. üstelik bi de yaş
^yetmiş iş bitmiş!..
Binbaşı bıyıklarını dişleyip duruyor, ne diyeceğini bilemiyordu. Mırıldandı:
— Amma Ali emmi senin bunca emeğin geçti bu işe. Bu kadar çalıştın, bir sürü tehlikeyi göze aldın.
Binbaşı Ali emminin gözündeki bütün ciddiyetini kaybetmişti.
— Kak ülen sen de.. Çolak Salih benden çok çalıştı. Maksadınız mükâfat dağıtmaksa ona gidin, benden önce. Yoksa siz her dediğinize eyvallah deyip susacak adam mı ararsınız? Muradınız buysa da yanlış kapı çaldın oğul. Hem sen bana de bakayım-, neye Reis beye başvurmazsınız?
Ali emmi bunu binbaşı itiraza kalkışırken sormuştu.
— Seni ne kadar sevdiğimizi bilemedin. Bu
bir, ikincisi de içinde bulunduğumuz hali hiç anlamıyorsun. Dahası da var ya, ne ise... . Ali emmi yakasını bırakmadı:
— Beni severseniz ben de sevinirim oğlum. Ama o başka iş. Sen bana şu "Dahası" ne anlat-san pek iyi eden. Neymiş o dahası bakalım?
Binbaşı biraz durakladıktan sonra döküldü:
— Sana güvenirim Ali emmi. Hiç bir şey saklamayacağım. Dediğin doğru; biz Meclis'te şimdilik eyvallah deyip susacak dostların mümkün olduğu kadar çok olmasını istiyoruz. Gürültü patırtı ile, çekişip çene çalmakla kaybedecek zaman değil. Oldu mu? Rahat ettin mi? Reis beye gelince; onu biz senden önce düşündük. Amma Reis bey, şu Müftünün asılacağı gün Kel Hacı'ya bir-şeyler söylemiş. Hatırladın mı, sen de oradaymışsın.
Ali emmi iyice hatırlamıştı.
— Bildim, dedi.
— Hah işte, Reis bey bildiğinden şaşmayan biri, bir kitap adamı. Halbuki biz ölüm kalım kavgasına tutuşmuşuz. Sırası geliyor bilmediğimizi de, kitaba uymayanı da yapıyoruz. Yapacağız da.
Çünkü daha ortada ne devlet, ne de kitap var. Kitap da, bilgi de bu harple birlikte ağır ağır ortaya çıkacak. Bunu böyle bellemedin mi yarı yolda kaldın gitti demektir. Reis bey bizim hep kalbimizde. Ama herşeyin yeri var, sırası var. Gece baskınında top kullanıldığını gördün mü sen hiç?
Ali emmi şahane bir soğukkanlılıkla:
— Görmedim, dedi ve sordu: Az evvel bir "Şimdilik" lâfı ettindi. Ne demek şimdilik?
Tel çerçeveli gözlüğünün üstünden, etrafı süt mavisi halkalanmış sarı elâ gözleriyle, bir muzip mareşal gibi bakıyordu. Binbaşı:
— Anlamadım, dedi, ne gibi?
Ali emmi çubuğundan çektiği dumanı salıverirken, esner gibi cevap verdi:
— Heç be binbaşım. O "Şimdiliğin" sonu gelmez deye korkarın da...
Binbaşı, Ali emminin evinden çıkarken, bu ihtiyara kızması lâzım mı, değil mi bilemiyordu. Fakat aldığı talimatın aksine Reis beyle konuşmaya karar vermişti.
Ne var ki, teklifi o da kabul etmedi. Sonunda üçünün yaptığı bir konuşmaya dayanarak Hacı Yusuf'un mebusluğu kararlaştırıldı. îlk Millet Meclisi'ne Akşehir'den Hacı Yusuf gidecekti. —__Kararı işiten herkes; "Hayırlı uğurlu olsun" dedi, hepsi de, "Biz burada eskisi gibi elimizden geleni yaparız" dedi' ve herkes elinden geleni yapmak için de çırpınmaya, didinip çabalamaya devam etti.
Getirin de görelim
Etem, Tevf ik ve Reşit adlarındaki Çerkeş kardeşler Yunan işgalinin daha ilk aylarında efsaneleşmişlerdi. Küçük çeteleri hızla çoğalmış, başarıları da aynı tempoya uymuştu. Etem beyin kumandasındaki müfrezeler

Yunan birliklerine verdiği baskınlarla da, isyanların bastırılmasında da büyük yararlıklar sağlıyordu. Üç kardeş de gözüpek ve memleket gönüllüsü insanlardı, harp sanatını iyi biliyorlardı, adam seçme, adam kullanma üstünlükleri de vardı.
Kuvayı Seyyare Kumandanı etiketini taşıyan Etem beyin karargâhı Kütahya'da idi. Üç kardeşin ortancası olan Tevf ik bey ise o bahar sonlarına doğru Sabuncupmar'da bulunuyordu. Tren yolunun sağında, yayvan tepelerin eteğinde dar ve kısa bir şerit çizen" nahiye ancak Tevf ik bey müfrezelerinin gelişinden sonra bir başağrısı olmaktan çıktı.
Tevfik beyin başarılar boyunca büsbütün ortaya çıkan karakteri herşeyden önce keskin bir gurur çizgisi taşıyordu. Bu gurur da işleri iyi gittiği müddetçe affa, himayeye, fedakârlığa ve şakacılığa meyleder, çatışmalarda, anlaşmazlıklarda ise küskünlük, kızgınlık, hatta vahşi bir şiddet halini alırdı. Aynı hatayı işleyen iki kişiden birini okşaya okşaya affetmiş, ötekini ise kurşuna dizdirmişti. Çünkü birincisi yaptığı işin Tevfik bey tarafından hata sayıldığını sezince güzelce özür dilemiş, ikincisi de tutumunun doğru olduğunu anlatmaya kalkışmış, bir sürü mantık ve muhakeme yürütmüştü. Denilebilir ki, Tevfik beyin kurşuna dizdirdiği işte bu mantık ve muhakemelerdi; kendi mantık ve muhakemesine karşı duran şeydi!
Kısacası onu bu hadise kadar açık ve kesin anlatacak hiç bir şey bulunamaz.
Karargâh, istasyonun otuz adım kadar sağındaki hükümet konağında kurulmuştu. Tevfik bey ise konağa bitişik iki katlı evde yatıp kalkıyordu. Odasının pencereleri güneye doğru ekip biçmeye pek elverişli bir sırt halinde uzarken bir vadiden sonra birdenbire keskin ve sarp kaya blokları şeklini alı veren tepelere bakıyordu. Soldaki büyük misafir odasında konağa açılan bir kapı vardı. Asma bir merdivenle küçük avluya inilirdi. Avluda ahırlar, kümesler vardı, bir kapı da mutfağın, kilerin ve gusulhaneli bir odanın bulunduğu zemin kata açılıyordu. Burada devamlı olarak onbeş muhafız bulunurdu. Tevfik beye gitmek için bunların önünden geçmek şarttı. Evin diğer yanları ise silâh tarlası idi.
Nefis bir mayıs ikindisinde, müfreze kumandanlarından Sarı Mehmet Tevfik beyin yanına çıktı:
— Kırk elli kadar atlı geldi. Tevfik bey, sana katılmak isterlermiş.
, — Kimmiş başlarındaki?
— Küçük Ağa dedi... Bir de çolağın biri var. Odada dört müfreze kumandanı daha bulunuyordu. Tevfik bey ortaya sordu:

— Küçük Ağa?.. Duydunuz mu böyle birini?.. Duyan yoktu. Yalnız Sarı Mehmet:
— O çolağı gözüm ısırıyor Tevfik Bey.. Bir yerde gördüm amma çıkaramıyorum. Galiba Yüzbaşı Nazım'ın yanındaydı.
— Ne ise... Geiirin de görelim. Dikkatli olun. O çolak dediğin de gelsin bakalım.
Biraz sonra Küçük Ağa ile çolak odada idiler. Tevfik bey önce süzdü. Küçük ağa ile göz göze gelince sebebini anlamadan sinirlendi. Fakat yine de kendini tutarak:
— Buyurun oturun, dedi. Sedirin ucuna oturdular.
— Adın?
— Küçük Ağa,
— Asıl adın, asıl adın? Nerelisin?
— Hasan Rıza, Mahmut oğlu. Konyalıyım. Tokoğlu derler.
— Dilin de pek düzgün ağa...
— İstanbul'da okudum. Tam oniki yıl.
— Haa!.. Ağalığın da aklından, bileğinden geliyor demek!
— Estağfurullah... Bileğimiz de, yüreğimiz de iş tutar birazcık.
— Onu öğreniriz. Senin adın? Senin de mi bileğin iş tutar?
— Benim adım Salih. Buraya da çolaklığımla zevklensinler diye gelmedik.
Tevfik bey kıpkırmızı oldu. Fakat sakat birisiyle eğlenmenin yiğitliğe yakışmayacağını bilecek kadar da dürüsttü. Kızgınlığı utangaçlığa döndü:
— Kusura bakma. Biz de kendimizi keyfimize kaptırıp koyverecek adam değiliz. Oldu bir kere.
Sapasağlam delikanlıların çarşafa girip cepheden kaçtıklarını gördük de yadırgadık. Hani kuşku da bir başka huyumuz oldu. Nerde bulundun daha önce?
— Yüzbaşı Nazım diye birini duydun mu?
— Bilirim tabii.
Salih bu cevaptan Tevfik beyin Yüzbaşıyı pek sevmediğini anlamıştı.
— îşte onun maiyetindeydim. Yüzbaşı Ham-di'nin yanında.
— Neden ayrıldın?
— Onlar şimdi nizamiyeye merak saldılar. £h, görüyon işte... Bizim de sakonun iki kolunu dolduracak, mavzer tutacak halimiz yok. Bizi tek kolla kabullenecek birini aradık.

Bu dokundurmah cevap Tevfik beyin çok hoşuna giti. Çünkü nizamiyeyi o da sevmiyordu. Salih'i benimsedi ve iltifata fırsat hazırlamak için sordu:
— Sol koluna fazla güveniyorsun galiba!..
— Sol koluma değel, parabelloma pek güve-nirim. Evel Allah heç yüzümü kara çıkarmadı. Değel mi Küçük Ağa?
Tevfik bey:
—^Belh", dedi; öyle olmasa bu körpe yiğit seni ne diye taşıyacak. Peki niyetiniz ne? Neye ağ-beyme gitmediniz de bana geldiniz? Cevabı Küçük Ağa verdi:
— Düşmana karşı senin emri kumandanda vuruşmak isteriz. Kuvvet ittihattadır. Herkes topladığı beş on kişiyle iş görmeye kalkarsa müdafaa imkânları kar gibi erir gider. Biz de düşündük ki, her baş kendinden daha üstün bir başa iltihak etmelidir, muazzez neticenin istihsali ancak buna bağlıdır.
Tevfik bey ziyadesiyle memnun olmuştu. Küçük Ağa ise.
— Etem beyi rahatsız etmeyişimizin esbabına gelince, bunu herşeyden önce bir silsileyi meratip meselesi olarak düşündük. Saniyen kendimiz ona takdime lâyık bulunmamaktayız. Bir avuç atlı nedir ki? Üstelik en yetişmişimiz, bu işlerden en anlayanımız da işte bu Salih.
Küçük Ağa bu son cümlelerini tatlı bir alçak gönüllülükle gülümseyerek söylemişti. Tevfik beyle birlikte ötekiler de "Estağfurullah" diye gülümsediler. Küçük Ağa da sözü bağladı:
— Ve nihayet size başvurmakla Etem beyden istirhamda bulunmuş farzolacağımızı düşündük.
Tevfik Bey:
— Doğrudur, dedi.
Küçük Ağa'nın gençliğinden duyduğu hafifseme tamamen gitmişti. Söylenenlerden çok söyleyiş tarzı bağlayıcı idi. Bundan sonra konuşma iyice ciddileşti. Tevfik bey, onların şimdiye kadar ne yaptıklarını, yiyecek, giyecek ve cephanelerini nereden bulduklarını sordu. Küçük Ağa da bunları kâh ingiliz birliklerine ve eşkiya çetelerine yaptıkları baskınlardan, kâh Kuvâyı Milli-ye'den, darda kaldıkça da hamiyetperver ahaliden elde ettiklerini, şimdiye kadar Yunanla karşı karşıya gelmediklerini, yaptıklarının eşkıya ve eşirra ile mücadeleden ibaret kaldığını anlattı.
Tevfik bey bunları dinledikten sonra Küçük Ağa ile Salih'e odadakileri tanıttı:
— Bunlar benim ileri gelen müfreze kumandanlanmdır. Bu sizi karşılayan Sarı Mehmet'tir.
Bu Manda Halil'dir. Bu Topal ismail'dir. Buna. Cambaz Sadi derler. Bu da Ahmet Onbaşıdır. Hepsinin de namı duyulmuştur. Sayısız kahramanlıkları vardır. Kolumu isteseler gözümü kırpmadan veririm, bana faydalı bir sebebi vardır, bilirim. Onlar da ben isteyince ateşe atılmaktan çekinmezler. Bizim kanunumuz budur. Sizi elbette maiyetimize alırız. Amma önce kanunumuza uyacağınızı er sözüyle teyit etmeniz gerek ki, verilen emri yerine getirmeyen Fizan'a kaçsa yakasını pençemizden kurtaramaz, mutlaka öldürülür, er geç değil, er öldürülür. Bunu adamlarınıza böylece bildirin, gözü kesmeyen, vakit varken alsın tatlı kellesini gitsin. İkinizi birbirinizden ayırmayacağız. Fakat kırk kişiyseniz otuzunu alıp müfrezelere dağıtacak, otuzun yerine de yirmi kişi vereceğiz. Kalacakları da biz seçeriz, tler-de müfrezenizin büyümesi ve müstakil çalışması mümkündür, sizin göstereceğiniz sadakat, dirayet ve ehliyete bağlıdır. Şimdilik Manda Halil dediğim Halil ağanın emrine gireceksiniz. Varın düşünün, cevabınızı verin.
Küçük Ağa:
— Emirleriniz harfiyen kabul, dedi.
— Olmaz., konuşman lazım adamlarınla. Vebali büyüktür bu işin.
Küçük Ağa aynı tatlılıkla gülümsedi:
Candan büyük vebal olmaz Tevfik bey. Biz bu yola baş koyduk. Ahdimiz var, bizim de kanunumuz var. Adamlarım ben ne dersem onu yaparlar.
Gülümseyişinde kendine yüzde yüz güvenenlerin sakin ve alçak gönüllü kesinliği vardı. Tevfik bey:
— Seni onlardan ayıracağıma şimdi üzüldüm. İnşallah yeni adamlarını da öylece bağlarsın kendine, dedi samimiyetle.
Küçük Ağa da:
— İnşallah, diye tekrarladı.
— Var sen konuş, anlat. Sonra İsmail ağa sizi yerleştirir, ismail ağa bizim alay eminimiz-dir, her derdimize yetişir.
Küçük Ağa ile Salih odadan çıktılar, sofayı geçip asma merdivenden indiler ve tren yolunun solunda iki-üçyüz adım ötede konaklayan birliklerine doğru yürüdüler. Buğday tarlalarının kıyısından gidiyorlardı. Küçük Ağa önde, Salih iki adım gerisinde idi. Gökyüzü elma yeşili bir renk almıştı. Batıda erguvan ve mor bulutlar vardı... Yayla ikindilerinin ayaza çalan serinliği insanın kanını kamçılıyordu. Küçük Ağa birden bire sordu:
— Niye asıl adını söyledin?
— O sarı herifi tanıdım da ondan Ağam. O da beni sökmeye çalışıyordu. Bi çıkarır da yalan dediğim anlaşılırsa kötüye varır diye düşündüm.

Başka bir şey konuşmadılar. Yalnız Küçük Ağa "Benim İstanbul'lu Hoca olduğumu anlayan çıkar mı acaba?" diye dudaklarını ısırdı. Bu kötü bir şey olurdu. Kötü, yani herşeyin mahvoluşu.
Küçük Ağa etrafına halkalanan adamlarına Tevfik beyin söylediklerini tekrarladı ve son olarak:
— Bundan böyle, kimin yanına verilirseniz onu benim yerime koyacak, ben bileceksiniz. Yüzümü kara çıkarmayacağınızı biliyorum. İtaatten başka bir şey düşünmeyin. Ancak, vatanın milletin zararına bir emir olursa baş kaldırın.
beni ancak o zaman arayın. Gün gelir şerefimizle, namusumuzla yine kavuşuruz birbirimize. Hüdâ bize bunu nasip eylesin. Belki de değil, muhakkak şerbet-i şehadeti nûş edenlerimiz de olacak. Cenab-ı Hakkın bu âli rütbeyi hangimize müyesser kılacağı bilinmez. Nasip bana ise fatihanızı eksik etmeyin. Zafer muhakkaktır. Zaferden sonra birbirinizi arayıp bulun, Birbirini-ze hakkınızı helâl edin, mübarek gazalar dileyin. Bana da hakkınızı helâl edin. Allah sizinle beraber olsun, imanınız bir dem bile sarsılmasın.
«— Helâl olsun ağam» ve «Sen de helâl et» sesleri geniş vadide eriyip gitti. Çoğunun gözü yaşlıydı... Küçük Ağa:
— Hadi Salihim, deyip de arkaya döndüğü zaman Topal ismail ile karşılaştı. İsmail, içinden gelen bir övüşle:
— Aşkolsun Küçük Ağa. dedi, gözümü yaşarttın. Silâh arkadaşlığı dediğin işte böyle olur. Beni bile kıskandırdın. Söylediklerini Tevfik beye, hemen nakledeceğim, çok memnun olacak. Sizden haz etti zaten. Yemekte yanında alıkoyacak. Bu şerefi pek vermez. Varın siz gide durun. Ben işleri yola kor gelirim.
Topal İsmail'den Küçük Ağa hoşlanmıştı:
— Sağol! dedi.
Fakat Salih başka türh\ düşünüyordu. Alacakaranlığa dönen havada demiryolunu geçerken Küçük Ağaya duyurmak istemezmiş gibi, ama düpedüz duyurmak kastıyla mırıldandı-.
«— Allahümme ferden, kendini sakın topalla körden., demişler. Niye demişler acep?..»
Etrafına bakındı ve aynı mırıltü sesle, fakat bu sefer hızlı hızlı ilâve etti:
— Yerin kulağı var demişler. Ağam. Burada ne olup bittiğini eyice anlayana kadar ağzımızı sıkı tutalım. Arkadaşlarımızı alıp yanımıza kendi adamlarını koyacaklar. Gari her dediğimiz, her ettiğimiz Çerkeş beye o saat varır.
Küçük Ağa dinliyor, fakat başka şeyler düşünüyordu. Salih'in izine düşerlerse kendini tanımaları işten değildi. O zaman ne olacaktı?
Tevfik beyin nizamiye teşkilâtından hoşlanmadığını sezmişti. Bu hoşlanmayış acaba nereye kadar varmıştı ve nerelere kadar varabilirdi?
Küçük Ağa biliyordu ki, artık Kuvayı Milliye ve Heyet-i Temsiliye devri sona ermektedir. Savaşın mahiyeti ve hedefin büyüklüğü, dıştan hiçbir zorlamaya yer bırakmadan "Devlet" çapında yeni bir düzenlenişi kendiliğinden hazırlıyordu. Kuvâyı Milliye ister istemez bir ordu halini alacak, Heyet-i Temsiliye de aynı zorla hükümetle-şecekti, başarıya ulaşmaları, hatta yaşamaları buna bağlıydı.
Ve Küçük Ağa iyi biliyordu ki, bu geçiş bölümünde birçok protokol değişmeleri olacak, bundan da kırılanlar, küsenler, hatta cephe değiştirenler çıkacaktı. Bu yorum onun için yeni değildi. Tâ Ulucami konuşmalarında bile büyük tehlike ve zaferi önleyecek sarsıntı diye bu ihtimali belirtmeye çalışmıştı. İnsan her yerde ve her zaman insandı, gururunu, çıkarını, onurunu dâvadan üstün tutması sık sık görülen bir şeydi. Hele herkesin canla başla, ama gerçek mânada canla başla, canını başını ortaya koyarak çalıştığı çok yönlü bir dâvada bu sarsıntıyı her an beklemek gerekirdi. Çünkü herkes kendi çapında yararlı olacak, herkes karınca kararınca bir başarı yararlığına ve başarısını en önemli yarar ve başarı sayacaktı. Herkese "Yaşa, varol, sağ ol" denecekti, ama herkes bu deyişin kendi umduğu kadar kuvvetli çıkmadığını sanacaktı. Bu "Herkes"in içine de belki küçücük müfreze kumandanları bile girecekti.
Kaldı ki Çerkeş Etem bey, kardeşi Tevfik bey savaşın gerçekten ağır basan, kurtarıcı, nefes aldırıcı başarılar kazanan bayraktarları idiler. Çeteler, milis birlikleri, bu arada da kendi kuvvetleri nizamiye teşkilâtına başlandı mı, başlarında yetmiş tane kumandan bitecekti. Onlar hele bir de kendi bildikleri, tuttukları yolun daha verimli olduğuna inanıyorlarsa işin içinden çıkmak büsbütün güçleşecekti. Nitekim Küçük Ağa, Tevfik beyin nizamiyeye karşı gösterdiği tepkiden yalnız kırgınlık değil, hatta kırgınlıktan çok küçümseme bulduğunu sanıyordu. Bu da çok üzücü bir şeydi; üzücü ve düşündürücü bir şey.
Kendisinin İstanbullu Hoca olduğu anlaşılırsa, Tevfik beydeki bu duygu işine yarardı. Bunu biliyordu. Fakat böyle bir çatışmanın verebileceği zararlar Küçük Ağa'yı, kendini hesap dışı tutacak kadar üzüyordu. Bir Çerkeş Kardeşler-Nizamiye anlaşmazlığı gerçekte bu kuvvetin kurtuluş cephesi ile bağları koparması demekti. Halbuki cephenin bu kuvvete çok ihtiyacı vardı.
Küçük Ağa, akşamın alaca karanlığında demiryolunu yeniden geçerken bu aklına takılan anlaşmazlığı önlemek için birşeyler yapıp yapamayacağını düşünüyor, anlaşmazlık patlarsa nasıl bir duruma düşeceğini kestirmeye çalışıyordu. Hükümet Konağı'nın inci çiçekleriyle örtülü bahçe çitlerine yaklaştıkları zaman Küçük Ağa elinde olmadan Salih'e döndü ve:
— Yapacak değilse bile, düşünecek çok şey var, dedi.

Salih bu düşünülecek şeyleri bilmek için can atıyordu. Fakat artık konuşamazlardı.
Odaya girdikleri zaman Manda Halil, yakmak için lüks lâmbasını pompalıyor, üç beş zeybek de, ortaya konmuş koskocaman tahta sininin üstünü donatmaya çalışıyordu. Tevfik bey elinde cam bir bardak, arkası dönük, kayalara bakan pencerenin önünde dalgın dalgın duruyordu. Susuz olduğu halde, Salih bardağın içindeki-nin rakı olduğunu anladı. Odada ancak Salih'in alabileceği kadar belli belirsiz bir anason kokusu vardı.
Onlara aldırış eden olmadı. Küçük Ağa da odadakilere bakarak en uygun işin ilk oturdukları yere oturmak olduğuna karar verdi, öyle de yaptı. Tevfik beyin arkada da gözü vardı galiba ve Küçük Ağa'nın oturmasını bekliyordu: ?<— Geldiniz mi? dedi.
Konuşan yoktu. Küçük Ağa da bunu yadırgamadı. "Çeteci akşamlan"nı öğrenmişti. Mevsimler, şartlar değişir, fakat, bu akşamların ana çizgileri değişmezdi, özleyişler, günün başlangıcına hiç bir zaman benzemeyen bitişler, sebepsiz hüzünler ve bir açıklama, bir bildiri bekler gibi rakıyı, o yoksa uykuyu bekleyişler.
İnsanlar susarlardı. İlle konuşmak gerekirse üç beş kelimeyle konuşurlardı ve sesleri basıklaşır, belki de mağmumlaşırdı. Zorlamaların dışında akşamları kavga gürültü olmazdı. Akşamlan, belki de, sevme diye, dostluk diye, hatırlama di-
niyeti de yoktu. Derken kısmet ayağına geldi, Halil'in sabırsızlığı ve kıskançlığını yenemeyişi sahneyi Salih'in istediğinden de âlâ hazırladı.
Birgün odada Halil ile ikisi oturuyorlardı. Küçük Ağa atlara bakmaya gitmişti. Halil durdu durdu birdenbire:
— Salih be, dedi. Şu senin parabellumun marifetini göremedik gitti. îlimini kapacağız diye mi korkan?
Salih sırıttı:
— Ne ilmi olacak hay ağa? Sen benden eyi bilin bunu, sıyırıverip tetiğe dokundun mu tamam işte.
— Eyi ya, bi-dokunuver bakalım şu tetiğe. Salih pek saftı:
— Anca keratanın bi kötü huyu var, ortada ya kabak gibi patlayacak bi düşman alnı olacak, ya da yüz dirhem helvasına iddia. Başka türlü naz eder.
— Burnu da pek büyükmüş he... yani benden eyi vuran yok mu demek ister?
— öyle zahar.. ne bilem işte.
— E bi iddialaşalım öyleyse., pek meraklandım da.
— Emret ağam., seni merakta kor muyum heç?
— Hadi kalk.
— Hemencecik mi?
— öyle ya, neye vakit öldürek?
— Ha bi ağzını yüzünü temizleyim derim. Beş dakka müsaade var mı?
Anlaştılar. Salih de Halil'e lâf için vakit bırakmadan fırlayıp çıktı. Tabancası tertemizdi, atışa hazırdı. Fakat onun maksadı başkaydı.
Küçük Ağa/393
Ahırlara doğru koştu, gözünün kestiği veya eskiden tanıdığı kime rastladıysa hepsine de haberi verdi ve yaymalarını söyledi.
On, onbeş dakika sonra atışı yapacakları vadiye vardıkları zaman Halil bayram yerine gittiklerini sandı. Topal İsmail'den topal sakaya kadar herkes orada idi. Derken nefes nefese bir haberci geldi ve:
— Tevfik bey az beklesinler buyurdu, ben de geleceğim diyor, dedi.
Manda Halil Salih'e şöyle bir baktı. Fakat bir şey demediyse de Salih: "Herif beni mıhlayacak gibi" diye düşündü. İstediği halde sırıtamadı. Az sonra da halis kan Seklâvi'sine binmiş olarak Tevfik bey geldi.
Tevfik beyin yüzüne bakınca işi ciddiye aldığı anlaşılıyordu. Müsabaka nasıl yapılacaktı? önce bunu sordu. Halbuki ortada kararlaştırılmış bir şey yoktu.
— Olmaz öyle şey, dedi ve kendine göre bir formül verdi. Buna göre üçer mermi yakacaklardı. Birinci atışta nişan serbestti, ikincide havaya atılan yumurtalara vuracaklardı, üçüncüde Tevfik bey "Ateş" diye bağırınca tabanca çekip onbeş adım öteye dikilen yumurtalara ateş edeceklerdi.
Halil heyecanlı ve sinirliydi, öfkesini belli etmemeye çalışıyordu ama elinden gelmiyordu. Tevfik bey olmasaydı bu işi yanda bırakmanın yolunu bulur, hiç değilse "cambaz mı oynuyor ülen" diye dağıtırdı kalabalığı. Şimdi sineye çekmekten başka çare yoktu.
Salih'e gelince, o inadına keyifliydi, sırıtıp duruyordu. Ateş yakar, iğne batar, su ıslatır, parabellom da onun istediği noktayı çivilerdi. Hepsi bu kadar. Onun hesabında yenilmek yoktu, olsa olsa b şabaş kalırdı.
Tevfik bey onların duracakları yere kendi eliyle bir çizgi çizdi. Mesafeleri de kendi adımladı ve ilk yumurtaları dikti ve Halil'e:
— Sen büyüksün, sen başla, dedi.
Halil, başüstüne dedikten sonra kuzu başı gibi toplusunu çıkardı, kolunu gerdi ve tetiğe bastı. Acele korkusu ve gösteriş merakı vermeyen bir hızla yapmıştı atışını, yumurta göbeğinden çöktü,

Gözler yumurtadan Salih'e çevrilirken ikinci patlayış olmuştu bile ve o da aynı isabeti sağlamıştı. Salih'in atışı tabancasını sıyırarak yaptığını farkedenler "Aleh!" diye mırıldandılar. Tevfik bey:
— Âlâ, dedi. Sonra da onları çizgi boyunca birbirlerinden sekiz on adım ayırdı. Bir yumurta kendi aldı, bir tane de Sarı Mehmet'e verdi, onlar da nişancılardan onbeş adım ötede karşı karşıya durdular. Tevfik bey:
— Üçe kadar saydım mı yumurtaları dikine havaya atacağız, siz de ateş edeceksiniz. Hanginiz önce vurursa o makbul. Hazır mısınız?
— Hazırız, dediler.
Halil tepeden tırnağa yay gibi gerilmişti. Salih ise gevşek gevşek sırıtıyordu. Tevfik bey:
— Dikkat Sarı, isabette bağır, dedi. Çolak sen benim attığıma vuracaksın. Bir... iki... üç!
Tevfik bey attığı yumurtanın beş karış tepesinden parçalandığını gördü ve:
— Aferin be Çolak, dedi.
Aynı anda Halil'in silâhı patladı, fakat yumurta güneşin altında pırıl pırıl düşüşüne devam ediyordu. Derken sâlise içinde bir tabanca sesi daha işitildi, yumurta Sarı Mehmet'in başına yakın bir yerde parçalandı ve başlar Salih'e doğru döndüğü zaman Halil'in ona olanca kuvvetiyle bir tokat patlattığını gördüler. Salih önce bir sendeledi, sonra da üç adım kadar geriye devrildi. Ortalıkta tıs yoktu. Manda Halil tam bir manda gibi bağırdı:
— Küstah!
Tevfik bey, dudakları sımsıkı kapalı ve hafifçe rengi uçmuş olarak ona doğru ağır ağır yürüdü. Halil hâlâ soluyordu.
— Bağışla beğ. Haddini bilmiyor bu herif.
Salih ayağa kalkmış, lâf olsun diye ötesini berisini silkeliyordu. Yine gülüyordu ama bu gülüş biraz tuhaftı. Halil alçak sesle, fakat hırsı eksilmeden:
— Benim hedefime nasıl ateş eder beğ? Vuramadıksa vuramadık,benimle zevklenecek adam mı bu?
Tevfik bey:
— İkinize de yazıklar olsun, dedi ve bağırdı. Sarı!
— Buyur beğ.
— Manda senin emrine girecek, sana vekâlet edecek. Topal!
— Buyur beğ.
— Bu çolak da senin adamın olacak, angaryada kullanırsın. Akılları başlarına gelene kadar böyle. Yallah!
Ortalık bir anda dağıldı. Salih, Küçük Ağa'dan büsbütün ayrılmıştı.
San Mehmet'in müfrezesi o gece Kütahya'ya gidecekti. Tevfik bey Manda Halil'i uzaklaştırmış oluyordu. Bu sayede herhangi bir tatsızlık olmadı. Salih'in durumu protokolda sarsıldı ise de itibarı iyice artmış oldu. Manda Halil'in en yakınları bile ona saygı gösteriyorlardı. Tevfik bey de Topal İsmail'e:
«— Çolağı pek hırpalama» demeyi unutmadı.
Yaz ilerliyor, Küçük Ağa da artık cephenin ne olduğunu öğrenmiş bulunuyordu. Hayatının en büyük heyecanını bir Yunan birliğine yaptıkları baskında duydu. Hele başarı umulandan da üstün olunca, mutluluğuna diyecek yoktu.
O gece geç vakitlerde Sabuncupınar'a dönüp de, Tevfik beyin övüşlerini dinleyince kalbi âdeta kanatlandı. Hiçbir takdiri bu kadar değerli bulmamıştı.
Yatağına girdiği zaman ve ilk defa olarak Emine ile Mehmet'i düşündü. İlk defa olarak kendini onları düşünmeye lâyık buluyordu ve onların da kendisini şu bulunduğu halde düşünmesini istiyordu.
Fakat bu kadarı yetmezdi. Küçük Ağa çok daha büyük başarıların peşinde ölümü göze alacak, hiçe sayacak ve bir gün: "İşte şunları, şunları yapan benim, ben yani İstanbul'lu Hoca! Kaldırın artık şu vur emrini, kaldırın şu idam hükmünü de Eminem'le Mehmet'imi görmek hakkını kazanayım" diyecek hale gelmeye çalışacaktı. Şimdi pek dertli değildi. Emine'nin geçim sıkıntısı çekmeyeceğinden emindi. Asıl önemlisi de, artık içi rahattı. Çünkü nerde bulunması gerekse orada bulunduğuna bütün kalbi ve kafası ile inanıyordu. Artık yaratılışının sebebine ihanet etmediğinden, can borcunu, fitresini ödemekte olduğundan emindi.
Küçük Ağa şafağa yakın girdiği yatağında, ağzında ekmek doğrayıp içtiği bir kâse sütün tadı, bu inancı ile güvenini ilk defa açık açık düşünüyor ve Çolak Salih'i minnetle hatırlıyordu.
Küçük Ağa, er veya geç, yolunu değiştirecekti. Bunu çekinmeden iddia edebilirdi. Fakat bu işin bu kadar çabuk, böyle kolay ve hayırlı olması Salih'in yüzündendi ve uykuya kayıp gitmeden önce Emine ile Mehmet'ini değil, Salih'in yanına gelişini, Salih'le geçen günlerini düşündü. Şimdi ona lâzım olan kuvvet ve dayanak bu idi. İnsana zamanı da vakti de unutturan tipili bir günde yayla boğuk havlama ve ulumalarla ayaklanmıştı. Yörüklerle Küçük Ağa'nın on adamı köpeklerin peşine düştüler ve sırtta, çamlığın bitimindeki yolda Çolak Salih'i buldular. Çolak arkadaşını sırtlamış sallana sallana yürümeye çalışıyordu. Neredeyse yere yığılıverecekti. Tipiden ve açlıktan bitmiş gitmişlerdi. Koca çam kütüklerinin çatır çatır yandığı ocağın yanındaki şiltelere uzattılar. Ayakkabılarını çıkartıp yıkadılar, her taraflarını ovdular. Kendilerine gelmişlerdi,

ama yine de konuşacak halleri yoktu. Birer çanak tarhana çorbasını zar zor içtikten sonra uykuya daldılar, ertesi sabah geç vakit uyandılar.
Küçük Ağa sordu: - Kimsiniz, nerden gelip nereye gidersiniz?
Salih bunlara yalan yanlış cevaplar verdi. Anlaşılan bu iki sakat adamın garip kimseler olduğu idi. Eğlenmek de istemiyor, hemen yola koyulmayı düşünüyorlardı. Küçük Ağa:
— Hava az yumuşasm gidersiniz, dedi. Salih ertesi sabah çivi gibiydi ve kafasına
koyduğu iş için fırsat aramaya başladı, öğle yemeğinden sonra da Küçük Ağayı odasında yalnız otururken yakaladı:
— Az konuşalım derim Ağa, müsaaden var mı?
— Hay hay, geç otur.
Salih oturdu. Küçük Ağaya değil, başını yana çevirmiş, duvara bakıyordu.
— Söyle bakalım, bir şey mi isteyeceksin?
Salih birdenbire iç cebinden tabancasını çıkarıp önüne koydu. Küçük Ağa şaşalamıştı, fakat asıl şaşkınlığı Salih:
— Ben İstanbullu Hoca ile konuşmak isterim, deyince duydu ve sarardı. Salih rahatlamıştı :
— Beni tanımadın Hoca efendi. Ben Akşehir'denim. Çolak Salih derler bana. Kuvvadanım. Yollara seni vurmak için düştüm. Bilin işte, emir böyle. Amma Reis bey de, Ali emmi de seni vurmakla Kuvvanın eline bir şey geçmeyeceğini eyi bilirler, ben de onlara güvenirim. Sonra, yüzbaşının sandığı gibi, gari senin Kuvvaya bi maz-zaratın da dokunmaz. Ama deriz ki faydan olur. Allah nazardan saklasın, maşallah aslan gibi de delikanlıymışsm. Kafan gibi bileğin de zorlu görünür. Ben şu sakat, keçe kafalı halimle memleket için çırpınıp dururken senin gayret göstermemen yakışık alır mı? Hani valla haddimi bilmediğimden değel... İçimde taş gibi durduğu için konuşurum. Var yolunu değiştir. Gari halkı irşada mı çalışın, yoksam düşmanla mı, çetecilerle mi vuruşun, orasını sen bilin. Amma birinden birini yap.
Bunu dedikten sonra tabancayı eline aldı ve Küçük Ağa'ya baktı:
— Ya bunu yap, ya da beni vur.
Yeni yeni kendini toparlamaya başlayan Küçük Ağa bir defa daha şaşaladı:
— Seni mi vurayım?
— Vur ya... Sen istemesen bile dediğimi yapmazsan ben seni zorlarım beni vurmaya. İşte sana bi de yemin edeyim. Yalnız beni vurmakla da kurtulamayacan, benim ardımdan haftada bi, on günde bi, bi başka arkadaş gelip seni bulacak, onlar da aynı şeyi deyecek sana. Gerisini var sen düşün gari, Hoca efendi. Ya elini masumların kanıyla kirletip duracan, ya da dediğimi yapacan.
Salih'in yanlamasına tuttuğu parabellum ocağın alevleri ile menevişleniyor, Küçük Ağa da gözlerini bu kendisine uzanmış, titremeden duran gergin elden ayıramıyordu:
— Koy cebine onu, dedi.
Dalgındı, kendi kendine söylenir gibiydi ve sanki Salih orada yoktu veya onu unutmak, yoka saymak istiyordu.
Çolağın bu jesti "Kırkıncı Oda"nm kapısına indirilen bir tekme, yaraya vurulan bir neşter olmuştu. Şimdi yasak odanın kapısı ardına kadar açık, yara .meydanda idi ve Küçük Ağa aylardır küllemeye çalıştığı, üstünden atlayıp geçtiği buhranın tam ortasına düşmüştü.

-öyle işte : Ya onu, ya ötekini seçmeliydi. Sırf canını korumak için yaşayacak, dünyayı bu vahşi endişeden ibaret sayacak adam mıydı İstanbullu Hoca?
— Haydi sen git, diye yarı rica, yarı öfke dolu bir sesle mırıldandı.
Salih'in eli hep öyle gergin ve titremeden uzanmış duruyor, bu nasırlı, bu kınş kırış eldeki parabellumda alevler boyuna yankılanıyordu.
— Bağışla amma, karar hincik verilsin derim Hoca efendi!
— Bana "Hoca efendi" deme. Benim adım Küçük Ağa'dır.
Küçük Ağa artık yalnız kaçamak arıyordu. Salih'in gönlünü kararıyla ilgisiz bütün duygu ve düşüncelere kapadığını, pazarlığın hiç bir çeşidini umursamayacağını iyice anlamıştı. Fakat kendisinin de beş dakikacık olsun yalnız kalmaya ihtiyacı vardı. Hayır, düşünmek, karar vermek için değil. Küçük Ağa kaderinin ne olduğunu daha Salih tabancasını' çıkarıp teklifini yapınca anlamıştı. Bir şimşek sezişi idi bu. O kadar kesin, o kadar karşı durulmaz!.. Ama beş dakikacık, hiç değilse beş dakikacık!.. Bu lâzımdı işte. Hani insan darda kalır da bir baba, bir dost yadigârını satar ya. Hani insan o işte bile mahkumiyetini bile bile oyalanır, pazarlık kesildiği halde şöyle bir yalnız kalmak ister ya, Küçük Ağa'nın duyduğu işte o isteğin devleşmiş, gönlü yamyassı ediverecekmiş gibi bastıran hali idi.
— Hele sen biraz git.
Artık sadece yalvanyordu. Salih bunu anladı ve elinin titremesini önleyemedi. Küçük Ağa aynı fısıltılı sesle ilâve etti:

— Ne sen beni vurabilirsin, ne de ben seni. Allah korusun. Bir dolaş gel.
Yalvarmak sırası Salih'de idi.
— Yemin ettim amma Hocafen... şey... Ağa... Yemin ettim, olmadan bi adım atmayacam deye.
Küçük Ağa'nın içi heyecanla dalgalandı, gözleri sıcak sıcak oldu.
— Tamam, tamam. Kabul. Sonra konuşuruz. Yahut sen otur da ben biraz dolaşayım.
Ve kalktı, hemen dışarı çıktı. Ayaklarında dolakları bile yoktu ama, çamlığa kadar tırmandı, patika boyunca iki kilometre kadar yürüdü. Bu sırada gözleri yanan Küçük Ağa, şıpır şıpır ağlayan da ocağın başında Salih idi.
O gece başbaşa verip ne yapacaklarını konuştular. Çolak:
— Benim aklım incesine ermez, diye işin içinden sıyrılıvermişti.
Fakat yine de aldıkları karar onun verdiği bilgilerden çıktı. Küçük Ağa durumu derleyip toparlıyordu :
Kırk kişi idiler. Küçük Ağa bu kadarcık bir kuvveti idare edecek bilgiye bile sahip değildi. Bunu biliyordu. Dövüşmek, baskın yapmak gibi şeylerin yabancısıydı. Acaba en doğrusu adamları Kuvva birliklerinden birine devredip köy köy, kasaba kctsaba dolaşmak, yani en iyi yapacağı işi mi yapmaktı? Fakat ikisi de sözle çalışılacak günlerin geçtiğini sanıyorlardı. Üstelik bu yol Küçük Ağa için iki bakımdan da tehlikeli idi. öyleyse?
Küçük Ağa Salih'in bildiklerini sökmeye çalışıyordu. Sonunda durumu daha açık olarak kavradı:
Düşmana karşı duran kuvvetler, arada bir takım bağlar bulunsa da iki grupta toplanıyordu. Bir doğrudan doğruya siyasi otoriteden doğmuş olan ve teşkilâtlanmaya, ordulaşmaya yönelen büyük kısım, bir de o otoriteye hedefin ortaklığı yüzünden katılan ve milis karakterini koruyan millet birlikleri.
Bu ikincilerin başında da Çerkeş Etern ve Demirci Efe geliyordu. Küçük Ağa bunlardan birine katılmanın uygun olacağına vardı ve Ço-lak'a:
— Hangisine dersin? diye sordu.
Çolak'a göre Çerkeş Etem çok daha kuvvetli idi ve Küçük Ağa'nın belli etmeden iş görmesine çok daha elverişli idi, ama Çolak, Çerkeş Etem'den pireleniyordu; çünkü Yüzbaşı Nazım olsun, Hamdi olsun, Doktor olsun, herkes son zamanlarda Etem bey ile kardeşlerinden kuşkulu ve hoşnutsuzlukla bahseder olmuşlardı.
Küçük Ağa bunu öğrenince:
— öyleyse biz oraya başvuracağız, dedi. Çolak bu karardan alınmıştı. Küçük Ağa bunu anlayınca yarımyamalak açıkladı:
— Belki orada bize iş düşer, daha faydalı oluruz, dedi.
Daha fazla da konuşmadı. Çünkü kendine fazla güvenir görünmek istemiyordu. Bir çatışmada elinden ne geleceğini şimdilik kendinin de bildiği yoktu.
Fakat Salih o kadarıyla da rahat etti ve bu kararın gerçekten de yerinde olduğunu sezdi. Nitekim Küçük Ağa'nın çok yerinde bir iş yaptığını daha şimdiden gösterecek hadiseler geçmekteydi.
Küçük Ağa, ağzında taze sütün tadı, gökyüzü lâcivertten maviye dönerken bütün bunları ve Karaağaç'ın doğusundaki yayladan Sabun-cupınar'a gelirken geçirdikleri kavgalı, dövüşlü, kaçmalı, kovalamalı haftaları, gittikçe rüyala-şan bir şekilde düşüne düşüne uykuya daldı, ilk zaferini de kazanmıştı, içi rahattı, bu rahat ona bitmez gibi, bitmeyecek gibi geliyordu.
Halbuki, çok değil, ancak yarım saat kadar sonra, Hükümet Konağımn yanındaki büyük tavlada atlar tımar edilirken. Çolak, Küçük Ağa ile bitişik kaderlerini altüst edecek bir konuşmaya kulak misafiri oluyordu. Evet, burayı seçmeleri belki de dünyanın en hayırlı işi olmuştu.
O iki adam ellerinde kovalarla ahıra girdiği zaman Salih samanların üstüne uzanmıştı. İçerisi iyice loş, bulunduğu köşe ise büsbütün karanlıktı. Onu fark etmediler, Tevfik beyinkinden başlayarak atlarla uğraşmaya koyuldular, önce havadan sudan konuşuyorlardı. Derken biri:
— Sen de mi gidiyon len? diye sordu.
— Öyle oldu...
Cevapta alçak gönüllülüğü siper eden o tipik övünüş vardı. Öteki de hasedini şakacılıkla perdelemeye çalıştı:
— Bu ne itibar be oğlum? Ağa'nın seni sevdiğini bilirdik amma bu kadarı da, hani gücenme ya, kimsenin aklına gelmezdi. Nasıl oldu bu iş? "
— Vallaha ben de bilmedim. Dün akşam dedi işte. Şu torbaya sünüver.
— Adı Karakeçili'ymiş he?
— öyle.
— Yemin ettirdi mi sana da? Kelâm-ı Ka-dim'e el bastırırmiş he? Dursun dediydi.
— öyle işte ya, bunu da dememeliydi.
— Senin burnun büyümüş ülen tezekli... Biribirimizden de mi saklayacağız gari? Ağa seni seçti deye beni namussuz mu saydı deyecen? Şimdiye kadar sırf bizden yetmiş kişi ayrıldı. Ka-rakeçili'ye, iyi dinle demiş, bundan gari sizin için anca Reşit bey var demiş, o ne derse onu yapacaksınız, hattaleyim ben bile. Etem bey bile size aksine haber salsa bizi değil Reşit beyi din-leyecesiniz demiş. Ne yalan deyeyim? Benim aklım işte buna ermedi gitti. Sonra gidenlerin nere gittiğini de bi bilen yok. Amma gidenlerin hepsi de ya Tevfik beyin, ya ağalardan birinin gözdesi, güvendiği. Bu iş karışık.

Adamın konuşması on dakikadan çok sürmüş, bu sözleri sık sık kesintilerle söylemişti. Salih'in hafif yollu horlamaya kaçan mışıltılarını farkettikleri zaman bu konudan konuşmaz olmuşlardı.
— Biri var burda len, horlayıp durur. Yaklaştılar. Eğilip baktı:
— Salih ağa bu be. Hışşt Salihâ, Salihâ!.. Çolak samanların üstünde mırıldana mırıl-
dana yön değiştirdi.
— Hu?
— Salihâ kak be... İsmail ağa gelir nerdeyse...
Çolak toparlandı:
— Şeytan üzerime toz mu serpti ne? İçim geçivermiş. Düş sanırım ben de, meğer essahmış, siz konuşurmuşsunuz. öle de bi tatlı geldi ki mübarek...
Fırlayıp kalktı ve her zamankinden şevkle çalıştı. Ama içi içini yiyordu bir yandan da: Şu duyduklarını Küçük Ağa'ya anlatmanın yolunu nasıl bulmalıydı? Karakeçili ha? Tevekkeli, birliklerden gün aşırı bir iki kişi toz olmuyordu.
Salih'in Küçük Ağa ile başbaşa kalması hâlâ bir mesele idi. Aslına bakılırsa bu iş başlan-gıçtakinden de zorlaşmıştı. İkide bir ayrı ayrı vazifelere gönderilmeleri bir yana, son günlerde bir de ikisinin de pek samimi ahbapları türemişti; Küçük Ağa'nın da kendisinin de yalnız kaldıkları pek azdı. Bu şanslı zamanlarını birbirine denk getirmek böylece âdeta imkânsızlaşıyor-du. Nitekim böyle bir fırsatı yakalamak için akıl almaz bir zaman geçti aradan. Buna da fırsat bile denemezdi. Çolak konuşmayı tehlikeyi göze alarak sağladı. Küçük Ağanın müfrezesi Simav tarafından dönüyordu. Daha önce bir haberci gelmiş baskının çetin geçtiğini, hayli zayiat verildiğini söylemişti. Çolak haber yayılınca kendine göre bir hesap yaptı ve aklına gelen tereddütlere aldırış etmeden ata atlayıp müfrezeyi karşılamaya çıktı. Tren yolunu geçerken :
— Nereye böyle Çolak? diyen nöbetçi ağasına da, atın hızını kesmeden :
— Küçük Ağa ağır yaralıymış diye bağırdı. Eh, bu da hoş görülecek bir sebepti. Çünkü,
şu, bu, ama sonunda Küçük Ağa ile Salih eski arkadaştılar.
Müfrezeyle daracık Sabuncupınar vadisinin batı sınırını çizen sırtların ardında karşılaştı ve atını doğruca Küçük Ağaya sürdü :
— Ağır yaralı dediler de...
— Bende bir şey yok.

Salih atını ustaca sürüyor ve Küçük Ağa da konuşmaya uyduğu için ötekilerden arayı açıyorlardı. Mesafe yeteri kadar büyüyünce Salih tavlada dinlediği konuşmayı hızlı hızlı anlattı ve sözünü:
— İşte bu kadar, diye bitirdi.
Küçük Ağa, kalleş bir ihbar yüzünden başaramadıkları baskının derdiyle zaten ezilmiş haldeydi. Salih'in anlattıkları ile büsbütün sarsıldı, ancak:
— Güvendiklerini bir bir seçmeye başladı, sonra konuşuruz, diyebildi.
O gün ve ertesi gün bir gürültü patırtı içinde geçti, hatta Tevfik beyin odasında yapılan ve müfreze kumandanlarının katıldığı toplantıda iş ağız kavgasına kadar vardı. Tevfik beyin benzi bütün öfkelenişlerinde olduğu gibi uçuktu ve adam her öfkelenişinde olduğu gibi basık bir sesle konuşuyordu:
— Kim biliyordu bu baskını? Ben, sen, o... Yani biz, işte, buradakiler. Var mıydı bir başka biien? Yok... Küçük Ağa sen yola çıkmadan önce kimseye dedin mi?
Küçük Ağa:
— Katiyen, dedi.
Hepsinin de sinirleri yay gibi gergindi. Kim kim için gizli bir hoşnutsuzluk duyuyorsa pekâlâ ağzından kaçırabilirdi, öyle de oldu ve sinirleri ötekilerden daha zayıf olan, üstüne de Küçük Ağayı çoktandır kıskanan Sarı Mehmet:
— Deyip demediğini bilmem, emme Çolak Salih Küçük Ağa'yla konuştu., hem de uzun uzun.
Birdenbire çeneler aralandı. Nefes almaktan korkuyorlardı. Küçük Ağa bocalamanın her şeye son olacağını sezdi ve derin derin iç çekti:
— Konuşmadı Sarı ağa, konuşmadı, dert döktü. Dert döktü de, sonunda; acep Tevfik beye söylesem mi? diye danıştı. Bana dert dökmeyip danışmayıp da kime gitsin? Aradan bunca ay geçti, ko bir yana Salih'i, beni bile hâlâ yabancı tutarsınız. İşte misali; bir gayret daha etsen beni geveze, onu da Yunan casusu edip çıkacaksın.
Sarı kıpkırmızı oldu. Bir iki kişi "Estağfurullah" diye mırıldanmak zorunda kaldı. Tevfik bey ise başka bir noktaya, Küçük Ağa'nm istediği noktaya takılmıştı:
— Bırak onu Küçük Ağa... Neymiş Çolağın bana açmak istediği derd?
— Tavlada, yalakta, sofrada, yatakta bir Karakeçili lâfıdır gidermiş. Ben de and içtim, ben de gidiyorum diyen diyene imiş.

Tevfik bey şimdi sapsarı idi, Sarı ise ondan da beterdi. Zaten çene kemikleri zonklayıp duran bey de gözlerini âdeta ona çivilemişti. Nihayet o basık sesiyle sordu:
— Nedir bu kepazelik Sarı? Sarı şaşkındı:
— Sen böyle mi adam seçersin? Böyle mi iş kotanrsın? Topal tez tahkik et; bu avrat çeneliler kimlermiş, pervasızlıklarının cür'etini kimden alırlarmış, bilmek isterim.
Topal İsmail derhal kapıya yürüdü, eşiği ulurken Sarı Mehmet'e:
— Az gel ağa, dedi.
Tevfik bey "Tahkik et" deyince belli ki ortaya bir "Harp divanı" havası çıkıveriyordu. Sarı, kuzu gibi onu takip etti.
Odada tıs çıkmıyordu. Herkes pabuçlarının ucuna bakıyordu. Küçük Ağa ise mahalle kahvesinde gibiydi. Doğruldu ve yine kahveden çıkar gibi :
— Bana müsaade beğ, dedi. Tevfik bey patladı:
— Nereye teşrif Hoca efendi hazretleri?
Bakışlarında öfke ve alay aynı açıklıkla belli oluyordu. Fakat Küçük Ağa'nın akıl almaz sinir sağlamlığı karşısında geri çekildi. Küçük Ağa:
— Hücreme, dedi; dinleneceğim. Yorgunum ve canım sıkkın. Sizi yarın rahatsız ederim. Müsaadenizle.
Tevfik bey kuvvetini toplayarak alayda direnmek istedi:
— Nasıl arzu buyurulursa Hoca efendi hazretleri...
— Benim adım Küçük Ağadır Tevfik bey. Kim olduğumu öğrendiğiniz gün, hemen o gün ben de sizin bunu öğrendiğinizi öğrendim. Size karşı duyduğum saygının büyüklüğü başka hiç bir sebepten değil, hele korkudan hiç değil, bu bilginizi sakladığınız içindi. Fakat görüyorum ki, bunu da Karakeçili gibi herkes biliyor.
Tevfik beyin yüzü ilk defa olarak kızarıyor-du. Düzden düze utanmıştı. Telâşla:
— Bana haberi getiren artık hayatta değildir Küçük Ağa. Şuradaki arkadaşlar da bunu şimdi öğrenmiş oldular. Elbette derhal unutacaklar. Bunu böyle bilesin... öfke kötü şey.
Bu tam bir özür dileyişti. Küçük Ağa üzerine varmadı. Başını eğerek odadan çıktı.
O akşam yemeğinde Tevfik bey ile Küçük Ağa başbaşa idiler.
Topal İsmail kendisine verilen emri kısa zamanda yerine getirmiş, Karakeçili hakkında "bir-şeyler" bilen ve bu konuda konuşan on, onbeş kişi bulmuştu. Bunların hepsi de Sarı Mehmet'in adamları idi. Gerçi bu gizli teşkilâtın aslını astarını bilen yoktu ama, Küçük Ağa'nın oyununa bu kadarı da yaradı.
Tevfik bey Topal İsmail'i dinledikten sonra, kapının ardında boynu eğik, yüzü sapsarı duran Sarı'ya:
— Kötülemeye kalkıştığın Küçük Ağa ile Çolak senden vefalı, mukadderatımızla senden daha çok alâkalı. Gizli bir şey dile düşmüş diye telâşlanan onlar, dile düşüren ise sensin. Bunca emeğin geçmemiş olsaydı, gözümü kırpmaz kendi elimle vururdum. Ne yapacağımı bilemiyorum şimdi. Sana acısam zapt-ü rapta olur, zapt-ü raptı düşünsem gönlüm yanar. De sana ne yapayım?
Sarı içinden gelen bir sesle, duraklamadan:
— Dilediğini beğ. Çek vur, gönlüm kalırsa nâmert desinler. Amma şunu da bil ki, iş sandığın gibi değil.
Tevfik bey dışarı bakıyordu. Emri gecikti:
— Tez atına atla, yanına da on adam al, ağama git. Bir zaman görmeyelim birbirimizi.
Sarı denileni vakit kaybetmeden yaptı. Tevfik bey de hemen onun arkasından Topal İsmail vasıtasıyle adamları arasına şu haberi yaydı:
Etem bey yeni bir fedailer müfrezesi kurmuş, başına da San Mehmet'i getirmiş. Kimse bunu bilmesini istemezmiş. Çünkü müfreze hep Yunan gerilerinde çalışacakmış.
Herkesin "Sır" diye öğrendiği bu haber asıl "Sır"nn yerine geçti, herkesin bildiği iş de fısıltı konusu olmaktan çıktı. Karakeçili lâfı unutuldu. Onu unutmayacak iki kişi vardı; Küçük Ağa ile Çolak Salih.
Küçük Ağa bütün yemek boyunca içine kapalı, hatta kırgın göründü. Tevfik bey üsteledik-çe de söylemek istediklerini rahat rahat söyledi.
Küçük Ağa, evet kırgındı. Ama bu sırf Sarı Mehmet'in yüzünden değildi. Geleli aylar olmuş, bunca imtihan geçirmişti, fakat hâlâ yabancı tutulmakta idi. Hâlâ gözetlenmekte idi. Yola beraber çıktığı Salih'le bile konuşamıyordu. Halbuki Salih onun sağ kolu idi. Kötüye yorulacak ne gibi bir niyetleri olabilirdi? Kötülenecek ne iş kurabilirlerdi? Böyle bir şey olsa şimdiye kadar denemez mi idiler? Hadi ona fırsat çıkmadı, fırsat çıkmayacağını anladılar densin, çekip gitmeye de mi fırsat bulamazlardı şimdiye kadar? Ve bütün bunlar Küçük Ağanın içini birer kurt gibi kemirip dururken burada kalmanın ne tadı, ne de mânâsı vardı. Küçük Ağa, Tevfik bey izin verirse, geldiği gibi çekip gitmek istiyordu, bunda da ısrar ediyordu. Bir insan iki yarayı birden zor taşırdı.
Tevfik bey:
— Seni bırakmam Küçük Ağa, dedi.
Küçük Ağa başını karanlık pencereye çevirdi. Tevfik bey de rakısından bir yudum daha aldıktan sonra tane tane konuştu. Mizacının ana çizgisi olan gurur yine belliydi, ama sesinde katkısız bir dostluk da vardı:

— Aklını beğendim, civanmertliğini, yürekliliğini beğendim, ağırbaşlılığını beğendim. Amma bugünler insanın kendini hislerine koyuvereceği günler değil. Bir yandan memleketin felahı ile uğraşırız, bir yandan da başımızın derdiyle. Düşman belli, dost belli değil. Kimin kime vuracağı bilinmez. Tilki gibi kurnaz, kurt gibi yırtıcı, tavşan gibi uyanık, yaban ördeği gibi tedbirli olacaksın, yoksa tepelenirsin, ummadığın günde ummadığın yerde silleyi yersin. Hele bizim gibi başa geçtiysen. Allah kahretsin ama bu böyle işte; düşman kavgasının içine "Devlet" kavgası, düşünce kavgası da girmiş bir kere, elden ne gelir?..
Bir yudum daha içti. Tıpkı dediği gibi, yırtıcı, kurnaz, uyanık ve tedbirliydi, bu yüzden de duyduğu dostluğa rağmen açılmaktan çekiniyordu. Küçük Ağa bunu pek iyi anladı ve Tevfik bey, son bir zorlayışla :
— Bak sana şu Karakeçili'nin aslını anlatayım, diye yeniden söze başlayın-, a dik bir sesle :
— Yok beğ, dedi; Allah lillâh aşkına söyleme, bak and verdim. Bilmek istemem.
Yüzü hafifçe kızarmış, içi iyiden iyiye bur-kulmuştu. Fakat bir şimşek hızıyle bu gibi hallerde hileyi meşru kılan bir Hadis-i Şerif hatırladı.
İpin ucunu nasıl olsa yakalamıştı, işin aslını hadiselerden er veya geç öğrenecekti, böylesi daha iyi idi. Zaten bu üç kardeşin iyi mi, kötü mü, haklı mı, haksız mı olduklarını hadiseleri görmeden kim bilebilirdi?
Tevfik bey Küçük Ağa'nın bu tutumu ile rahatladı, pek memnun oldu:
— Yaşayasın, dedi ve onun için yapmak istediklerini daha gönülden söyledi.
Salih, Küçük Ağa'nın yanına geçecekti. Dahası da vardı; Küçük Ağa adamlarını da kendi seçebilirdi. Bundan sonra kendisi müfrezesinde, müfrezesi yapacağı işte serbestti, adamlarının sayısı da artacaktı.
Bunun üzerine Küçük Ağa ayrılmaktan vazgeçmiş göründü. Fakat kendisine verilen yetkileri kullanmak için acele etmedi. Salih'i ve Salih'in seçtiği adamları yanına almak için, Düzce taraflarındaki bir eşkıya çetesi vurmaya gönderildiği günü bekledi.
Küçük Ağa müfrezesi günden güne büyüyor, kavganın ne olduğunu her gün bir parça daha kavrayan Küçük Ağa'nın başarıları da Tevfik bey, hatta Etem bey çevresini aşarak Ankara'ya kadar ün salıyordu. Nihayet ekim ayının ortalarında Etem bey, Küçük Ağa'yı Kütahya'ya Kuvayı Seyyare merkezine aldı ve kısa zamanda kendisine kardeşleri kadar güvenmeye, itibar göstermeye başladı.
Bu arada Çolak da Eskişehir'e tek başına girip kurtuluş hareketi aleyhindeki tutumuyla bir dert olan mutasarrıfa yaptığı jestle meşhur olup çıkmıştı:
Kasım ayının başlarında bir gün, yatsıdan yarım saat kadar önce idi. İngiliz işgali ve ablukası altındaki Eskişehir'e girmenin yolunu bulan Çolak, İstanbul hükümetinin bir dediğini iki etmeyen mutasarrıfın evine vardı. Kuvayı Milliye'-yi tutanlardan bir kısmı daha önceden haberli idiler, komşu evlere gelmişler, birer münasebetle koyu İstanbul taraflısı eşraftan bazılarını da davet etmişlerdi.
Derken mutasarrıfın kapısı tekmelenip hızlı hızlı çalınmaya başlandı, bu arada Çolak avazı çıktığı kadar bağırıyordu:
— Hey, mutasarrıf mısın, nesin çık pencereye!
Sokaktaki bütün pencereler açıldı, başlar birbirlerinin üzerinden sokağa sarktı. Çolak da habire nâra basıp duruyordu. Nihayet mutasarrıf ikinci kattaki pencerelerden birinin camını ve kafesini sürdü:
— Kimsin, ne istiyorsun?
— Sen mutasarrıf mısın?
— Evet.
— Bana da adıyla sanıyla Çolak Salih derler. Akşehirliyim. Binüçyüz on doğumluyum. Şimdi Murad dağlarında eğlenirim, beni bulmak istersen, adamlarının da gözü keserse oraya yolla, eyi karşılarım. Buraya da keyfim çekti; "Yaşasın Kuvva» deye bağırmaya geldim. Yaşasın Kuvva! Gönlüme her estikçe de geleceğim.
Şaşkına dönen, öfkeden deliren mutasarrıf ne yapacağını, ne edeceğini bilemiyordu. Bar bar bağırarak ağzına geleni söylemeye başladı.
— Defol mendebur herif... Tutun şunu... Gebertin namussuzu...
Çolak düğün alanında gösteriye çıkmış gibi atını oynatıyor, keyifli keyifli gülüyor ve arada sırada:
— Nerede senin yiğitlerin be mutasarrıf? Sıçanlarla sohbet mi ederler... Namussuz sensin. Sen gâvur dölü müsün len? İçerde İngiliz askerleri de yok mu hay it herif? diyordu.
Sahne, mübalağasız, altı yedi dakika kadar sürdü. Sonunda da sokağın alt başından üç kişilik bir devriye kolu göründü. Çolağın hâlâ aldırış ettiği yoktu. Mutasarrıf onlara bağırdı.Devriyeler silâhlarına sarılırken Çolak tetiğe üç defa bastı, biri İngilizce bir kelime ile bağırdı, öteki; "Yandım" diye feryat etti, adamların ikisi de ayaklarından vurulmuş, üçüncü kurşun da az ötedeki sokak fenerini parçalamıştı. Çolak atını sokağın başına doğru sürdü, zifiri karanlıkta kaybolup gitti.
Hadise yalnız Eskişehir'i çalkalandırmakla ve şehirdeki Kuvvacılan coşturmakla kalmadı bütün civar vilâyetlere ve tekmil cepheye yayıldı, bir parça da büyültülerek bir moral aşısı halini aldı. İki gün sonra Çerkeş Etem bey Küçük Ağa ile Çolağı yanına çağırıp şöyle dedi:

— Delileri de delilikleri de pek severim. Muharebede yiğidin akıllısı yaptığı deliliklerden belli olur.
Garp cephesi tam bir cephe olmak üzere idi. Görünüşte de işler iyiye ve sağlama doğru gidiyordu, birlikler arasında herkese güven veren bir ahenk vardı. Fakat Gediz'de Yunan kuvvetleriyle yapılan ve ilk ciddi savaş sayılabilecek çarpışmadaki yeniliş çeşitli sarsıntılar doğurdu, güvensizliklere, hoşnutsuzluklara sebep oldu. Asıl önemlisi, Fuad Paşanın getirilmesi ile milisler nizamiyeye ve cephe kumandanlığına açıktan açığa ters bir tavır takındılar.
Bu arada Etem bey ciğerlerinden hastalanmış, bütün işleri Tevfik beye bırakmıştı. Bir yandan Etem bey Ankara'da bir başkumandan muamelesi görüyor, bir yandan da Tevfik bey, yani Etem beyin kuvvetleri ile Garp Cephesi Kumandanlığının arası açıldıkça açılıyordu. Geçimsizlik dört başı tamam bir sinir harbi haline gelmiş, hatta olaylar, küçümsemeler, hakaretler başlamıştı.
Tevfik bey İsmet Paşa'yı ehliyetsiz ve bilhassa anlayışsız buluyordu. İsmet Paşa da gevşemeyen bir inatla Etem bey ile kardeşlerinin yetki ve itibarlarını azaltmak, azaltmak sonunda da cephe kumandanlığına bağlı herhangi bir müfreze haline getirmek için çalışıyordu.
İki taraf da, haberleşmedeki klişe tâbirlere ve duygusuz, sopsoğuk üsluba rağmen birbirlerinin asıl düşüncelerini, asıl kanaatlerini anlamıştı. Emirler kadar bunların reddedilişleri de gerçekte birer kuvvet denemesi, birer oyuna getirmek veya oyuna karşı koymak isteğiyle oluyordu.
Meselâ kumandanlık "Geçici olarak" kaydıyla küçük bir müfreze istiyor, Tevfik bey de vereceği müfrezenin bir daha geri dönmeyeceğine inandığı için "Şimdilik imkânsız" diyerek, bir takım sebepler sıralayıp özür diliyordu. Yine meselâ, Kumandanlık Tevfik beyden "Birinci Kuvayı Seyyare" unvanını kullanmasını istiyor buna karşılık beriki "Umum" kelimesini bırakmak şöyle dursun, imzanın üstüne ağabe-yisine vekâleten "Umum Kuvayı Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandanı" diye yazmaya başlıyordu.
Bu çeşit örneklerden biri veya ikisi hemen her hafta görülür olmuştu ve artık
yanından ayırmaz olduğu Küçük Ağa işin tehlikeli bir çıkmaza doğru hızla ilerlediğini açıkça anlıyordu.
Gerçi Tevfik bey bütün bu hadiselerden önce onunla konuşur, hatta akıl sorardı, fakat Küçük Ağa davayı yumuşatmak için girişeceği teşebbüslerin birşeye yaramayacağını, üstelik beyi kendisinden soğutacağını iyice anlamıştı. Çünkü beyi tanımıştı. Onun kendisine güvenerek olup bitenleri anlatışı akıl sormak için değil, mizacının, hissi ve asabi yapısını hadise ile birlikte vardığı kararı desteklemek içindi. Ortada kimsenin ve hiç bir kuvvetin değiştiremeyeceği bir durum vardı. Tevfik bey, İsmet Paşa'yı sevmiyor, hele Paşa'ya hiç güvenmiyordu. Kaderi çizecek olan da işte bu idi.
Bu karşılıklı güvensizlikle sevgisizlik bir gün gelecek düşmanlık halini alacaktı. Nitekim de öyle oldu.
Akşam yemeğinden sonra idi. Tevfik beyin kaldığı ve Balıklı hamamının karşılarına düşen evde, ikinci katta, bahçeye bakan balkonda oturuyorlardı, îki atlı habercinin geldiğini bildirdiler. Tevfik bey:
— Alın buraya, dedi.
İsmet Paşa'nm karargâhında çalışan bir zabit gönderiyordu adamları. Karakeçili müfrezesinin bütün sırları öğrenilmişti.
Tevfik beyin donukluğu bir an sürdü ve Küçük Ağa bile bunu ancak sezdi:
Adamlar çekildikten sonra Tevfik bey bardağına yeniden rakı koydu. Halbuki bir parça tatlı yiyip sade kahvesini de içtikten sonra, ortaya hatır gönül konsa bile ağzına bir yudum ol-

sun rakı almazdı. Şimdi ise bir dikişde bardağı yarılamıştı. Dudaklarını ve gür bıyıklarını elinin tersiyle kuruladı, üç beş defa yutkundu okkalı bir küfür salladı.
— Başımıza belâ geldi bu îsmet. Kafa yok herifte kafa. O çıtkırıldım, toy, ana kuzusu nizamiye askerleri ile bir halt edeceğini sanıyor sersem. Gördük Gediz'de ne... b... a yaradıklarını... Sekiz merminin yedisini havaya, birini de dağa taşa yakarlar, düşmanın şapkasını görünce de tabanları kıçlarını döver. Yaraları da hep kıçtan, kıçtan. Şu güne kadar ne yaptıysa beğenmediği çeteler yaptı. Karakeçili'yi keşfetmiş. Etsin bakalım. Marifet onu keşfetmek değil kudurtma-maktaydı. Sanki vatana saldıran Yunanlı değil de biziz. Herifin derdi yükü bizimle. Sanki biz aptaldık da elimizi kolumuzu bağlayıp oturacak, tavuk gibi enselenecektik. Hiç bir şeye yanmam bu millete yanarım.
Durup durup yeniden alevleniyor, atıyor, tutuyordu. Küçük Ağanın çok eskiden tahmin ettiği bir durum şimdi gözlerinin önünde sahneleş-mekteydi. Küçük Ağa Tevfik beyin ateşli bir sayıklamayı andıran öfkesinde asıl sebebi görüyordu. Bu, gururu hastalık derecesini bulan bir adamın kendini gadre ve hakarete uğramış saymasından başka bir şey değildi. Tevfik bey çok büyük işler başardıklarına, büyük başarıların da ancak kendi sayelerinde ve kendi anlayışlarına göre sağlanacağına inanıyor, iman ediyordu. İsmet Paşaymış, Ali veya Veli Paşaymış, işe burnunu sokan kim olursa olsun, ona göre zarar vermekten, ayak bağı olmaktan kurtulamazdı.
Küçük Ağa yakaladığı bu gerçekten hem üzüntü duyuyordu, hem de korkuyordu. Tevfik beye acıyor, fakat onu saran ve ihtiraslara sebep olan gururundan korkuyordu. Bu gurur, işte en sonunda "inceldiği yerden kopsun" der çıkardı işin içinden. En kötü ihtimali, hatta düpedüz ölümü göze aldı mı onun için mesele

bitiyordu. Çünkü dünya, gururu ile sınırlı idi. Koca bir milletin kaderi ile ilgili konuda bile durum, işte, değişmiyordu. Acaba haksız mıyım? endişesi kafasının ucundan bile geçmiyordu.
Cephe kumandanlığından da, Ankara'dan da Karakeçili meselesi ile doğrudan doğruya ilgili bir hareket çıkmadı. Fakat buna karşılık, Tevfik bey'e, müfrezelerini cephe kumandanının teftişine arzetmesi için bir emir geldi. Tevfik bey red cevabını gelen posta ile derhal gönderdi.
Müfrezeleri nizamiye kıtaları gibi askercilik oynamıyor, kışlalarında, konaklarında, yan gelip yatmıyor, ense yapmıyordu. Herbiri bir yerde düşmanla çarpışmakta, çarpışmaktan başka da bir şeye niyet etmemektedirler. Hele bayram bebekleri gibi giyinip kuşanıp Paşa ağalarının gözüne hoş görünmek diye bir gaileleri kat'iyyen yoktu. Kendisi de onları mukaddes vazifelerinden ayırıp büyük zaman kayıplarına sebep olamazdı. Paşa ille paşalık yapmak istiyorsa düşmandan köşe bucak kaçan birliklere görünmeliydi.
Tevfik bey bu cevabı yazıp bitirdikten sonra bir kere de yüksek sesle okumuş, içindeki imaları açıklamıştı. Küçük Ağa odada bulunan müfreze kumandanlarının nasıl koltuk kabarttıklarını da aynı üzüntü ve aynı korku ile farketti.
Bu hadiseden sonra Tevfik bey iki gün için ortadan kayboldu. Dönüşünde artık Garp Cephesi Komutanlığından gelen evrakı ya cevaplamıyor, ya da gerekli bulursa cevabını doğrudan doğruya Ankara'ya yazıyordu. Kumandanlıktan, mülkiye işleri ile geri hizmete karışmamasını isteyen bir yazı gelince de müdahalelerini büsbütün şiddetlendirdi ve Kütahya ile civarında âde-da bir örfi idare kurdu. Artık istediğini silâh altına alıyor, dilediği gibi para ve mal topluyordu. Şimdi Askerlik Şubesi de o idi, kadı da, mutasar-rıf da o idi. Asker kaçakları artık yakalanacaklarını anladılar veya pişman oldular mı kıt'alan-na teslim oluyor, istiklâl Mahkemelerinden kurtulmak için doğru Tevfik beye sığınıyorlardı. O da onları af ediyor kendi müfrezelerinden birine veriyordu. Sığınanların arasında casusluk etmişler bile vardı.
Derken düşmanın Simav'ı bırakıp çekilmesi üzerine Cephe Kumandanlığı buraya yüzelli kadar mevcutlu bir jandarma bölüğü gönderdi ve Simav havalisi kumandanlığı adında bir makam kurdu, kumandanlığa da ibrahim bey adında bir kaymakamı getirdi.
Asayişten, her çeşit hadiseden bu makam sorumlu olacak ayrıca Ahz-ı asker şubesi yetkisini de taşıyacaktı. Fakat istilâdan yeni kurtulan bu bölge halkının iki ay askere alınmaması da kararlaştırılmıştı.
Tevfik bey bunu öğrenince küplere bindi ve ibrahim beye "arabanı çek git" diye haber gön-dordi. Sonunda da Simav ve dolaylarını âdeta is-lılu etti, oralarda da dilediği gibi harekete başladı. Kısacası, kendi dediği gibi, ip inceldikçe incelmişti. Küçük Ağa kopuştan önceki son sahneyi de gördü.
Küçük Ağa/421
420/Küçûk Ağa " .
Kasım ayının sonlarına doğru Garp Cephesi Kumandanlığının insan, cephane, erzak, malzeme ve hayvan mevcudunun bildirilmesini isteyen bir emri geldi.
O günler Tevfik beyin -son kararını verenlerde ve verdiği son karara iyice güvenenlerde görülen- bir neş'esi vardı. Eskiden onu barut fıçısına döndüren olaylar şimdi bol gülmesine, nükteler patlatmasına sebep oluyordu. Bu sefer de emri okuduktan sonra bastı kahkahayı.
Odada sekiz on kadar müfreze kumandanı vardı. Tevfik bey alaycı bir gülümseyişle onları tek. tek süzdü:
— Topal sen bir yana.. Küçük Ağa, sen de... Halil Efe be, sen Elifi görsen tanır mısın?
Zır cahil, fakat cin gibi bir psikolog olan Halil Efe durumu sezmişti.
— Nedir ki o Elif dediğin beğ? Dur ama, bizim emmizadenin sümüklü bi kızı vardı, adı Elif -di, onu mu soran?
Tevfik bey katıldı gülmekten:
— Vay ayı vay... Elif be dediklerini de duymadın mı? Elif elif, be'den önceki elif, adamın başındaki, paşanın kıçındaki elif. Görsen okur, deseler yazabilir misin? Sonra kara cümlen var mıdır?
Halil Efe belindeki tabancayı okşadı, ciddi ciddi:
— Valla beğ, sen de bilin işte, kimsesiz herifin biriyim ben, bi şu kara kızım var.
Nükte yapan, pişekârlık yapan sanki o değildi. Ve artık herkes gülüyordu. Sonra Tevfik bey aynı şeyi ötekilere de sordu. Dediği gibi, Topal İsmail ile Küçük Ağa'dan başka kimsenin okuması yazması yoktu. Bunun üzerine Tevfik bey, kaşlarım yapmacıktan çatarak:
— Anlamam, dedi; elinizi tez tutun, yarına kadar bana kuvva cetvellerinizi yazıp getirin. Paşa böyle emrediyor. Emir emirdir.
Bir parça daha süren tuluattan sonra Tevfik Bey ayağa kalkıp yüzünü pencereye dönerek yalnız kalmak istediğini belli etti; ötekiler de birer birer:
— Müsaade beğ, diyerek çıkmaya başladılar, Tevfik bey Topal İsmail ile Küçük Ağa'ya sıra gelince:
— Sen kal Topal... Sen de Küçük Ağa dedi ve hemen masasına oturarak yazmaya başladı. Bu iş onbeş yirmi dakika kadar sürdü. Sonra:
— Dinleyin, dedi; bu işin gizli kapaklı hiç bir yanı kalmadı. Bu İsmet Paşa belli ki kafasına iyice koymuş, ille bizi pençesine düşürmek ister. Ankara da onu tutar. Maksadı ağabeyimi başçavuş, beni çavuş, sizleri ise birer

onbaşı yapıp çırak çıkarmak. Amma bu maksadına eremeye-cek, ölmek var, dönmek yok. Herşeyi göze aldık. İşte örneği, ben okuyayım, bir de siz dinleyin.
Ve kâh alay, kâh hakaret fışkıran bir sesle okudu. Cephe kumandanlığının umumi kuvva cetveli isteyen emrine karşı Tevfik beyin söyledikleri şunlardı:
Kuvvayı Seyyare ne bir fırka ne de bir kuv-ve-i muntazama haline sokulabilir, hele hele kafiyen parçalanamaz. Adamlarımız size göre serserilerdir. Gerçekten de aralarında ipten kazıktan kurtulmuş veya kaçmış olanlar vardır. Başlarına bir zabit, bir hesap memuru koymanın imkânı yoktur,bunu biz istesek de onlar kabul etmezler. Çünkü zabit gördüler mi azrail görmüş gibi oluyorlar. Böyle bir teşebbüse isyan ederler, isyanı da kimse önleyemez. Bizim müfrezelerimizi Halil Efe, San Mehmet, Ahmet Onbaşı, Kız Ali gibi adamlar idare eder. Elif'i görseler mertek sanır bunlar. Müfreze eminleri de yazdıklarını okuyamaz, okuduklarını da yazamazlar. Bunları da "sen yapamıyorsun bu işi, çekil" diye değiştirmenin de yolu yoktur. Esasen Kuvvayı Seyyareyi, sizin anladığınız mânâda zapt-ı rapta koymak bir yana, bu fikre temayül edildiği hissedilince bile elde tutmamız imkânsızdır.
Tevfik bey okumasını bitirdikten sonra Topal ismail ile Küçük Ağa'ya sordu:
— Doğru değil mi bunlar?.. Topal canı gönülden:
— Elbette, diye tasdik etti. Küçük Ağa kendini zorladığı halde bir şey diyemiyordu. Tevfik bey ısrar etti:
— Sen bir şey demedin Küçük Ağa?.. Küçük Ağa konuşmak zorunda kaldı:
— Ne diyebilirim bey? Hal-ü keyfiyeti siz elbette benden iyi bilirsiniz. Fakat arkadaşların okuma yazma bilmediklerini az önce öğrendik işte.
Fakat Tevfik bey peşini bırakmadı.
— Açık sordum, açık söyle Küçük Ağa. Şu yazdıklarım doğru mu, değil mi?
— Doğrudur bey. Doğrudur amma bu doğru ne netice verir, işte onu bilmiyorum. Tereddüdüm bundandır.
Tevfik bey hafifçe sarardı:
— Neticenin kaygusu bize mi düşecek? Derdini ona sebep olanlar çeksin.
Küçük Ağa ayağa kalktı, pencereye doğru yürüdü ve bahçeye bakarak konuştu. Sesi, bütün inandığı meselelerde olduğu gibi hafifçe hüzünlü, basık, net ve insanın gönlüne işleyecek kadar tatlıydı. Cümleleri de öyle. Onlar da bütün inançlarında olduğu gibi apaçık, sağlam ve birbirine bağlıydı, tavizden, hele çekingenlikten zerre kadar eser yoktu. Bu yüzden de Tevfik bey onu kesmeye kalkışmadan, hatta öfkelenmeden dinlemek zorunda kaldı. Küçük Ağa diyordu ki:
— İsmet Paşanın size ve Kuvvayı Seyyare'ye karşı tarz-ı hareketi meydanda. Bu hususdaki teşhisiniz doğrudur. Münakaşadan vareste bir hatası da var. Size karşı muamelesi yakışıksızdır. Şu anda bir muhasebesi yapılsa sizlerin İsmet Paşa'dan çok daha üstün bulunmanız bedihidir. Vatan, millet gayretinde fedakârlık ve muvaffakiyetlerinizle ona hem takaddüm, hem de tevafuk etmiş vaziyettesiniz. Paşa size borcu olan hürmeti göstermedi. Burası muhakkak. Fakat düşünmeliyiz ki, o bir askerdir, rütbeden başka bir mikyası yoktur. Olamaz da. Ona bir mafevki nasıl muamele ediyorsa, o da bir madununa o tarzda davranacaktır. Bunu böyle bilip anlayışsızlıklarını hoş karşılamak, münasebatı gerginleştirme-mek mümkündü. Bu geçti. Beni tereddüde düşüren bir nokta daha var. Vatanımız bir ordu tarafından işgal edilmiştir. Müstevliyi iz'aç etmek, ızrar etmek başka, def-ü tard etmek, imha etmek başkadır. Acaba bu ikinci ve tabiatiyle müreccah neticenin istihsali ancak ve ancak bir orduya vabeste değil midir? Yani bir orduyu mağlûp etmenin tek yolu bir orduya sahip olmak değil midir? Ankara işte buna inanıyor. Hakikatte İsmet Paşa bu inanış ve bu kararın olsa olsa kötü bir tatbikçisi olarak mütalâa edilebilir. Bu demektir ki ismet Paşa'ya karşı, onun dirayetsizliği yüzünden takınılacak menfi tavır Ankara'ya karşı takınılmış olacaktır. Vaziyeti güçleştiren de işte budur. Şimdi, Ankara o kadar mühim midir? denebilir. Bana sorulursa, evet, o kadar mühimdir. Zira büyük hareketlerin bir dimağı olmak gerekir. Aksi halde kuvvetler ve imkânların arasında ahenk kurulamaz, bunların aynı hedefe tevcihi mümkün olamaz. Münferit kuvvetlerin âki-beti ise izahtan müstağnidir, inhilâl mukadderdir.
Küçük Ağa ani ve enerjik bir hareketle döndü ve sözlerine, ara vermeden, fakat artık Tevfik beyin gözlerine baka baka devam etti:
— Bütün bunları bilmek, doğru saymak neye yarar? Bugün ihtilâf o hale gelmiştir ki, halli ancak hissiyattan yapılacak fedakârlıkla, haktan vazgeçmekle mümkündür. Hak artık burada hissiyatın ve gururun tatmininden başka bir işe yaramaz olmuştur. Hakkını kurtaran bir şey kazanmayacak, fakat aziz dâvamıza zararlar verecektir. Ve ihtilâf o noktaya gelmiştir ki, hissiyatın feragat ve fedakârlığı artık bir cephe kumandanından beklemek beyhudedir. O cephe kumandanı ne kadar hatalı, ne denli dirayetsiz olsa da. Bugünler, Tevfik bey, şahsi dâvaların günleri, şahsi hak hukukun günleri değil, memleket, millet günleridir. Köprüleri atmadan önce çok düşünmeli, hattâ köprüleri atmayı düşünmemelidir.
Kısa bir sessizlik oldu. Küçük Ağa da bunun üzerine teklifini yaptı:
— Meselenin halline bir de Ankara kanalıyla teşebbüs ediniz, Tevfik bey.
Tevfik bey pufladı. Kararsız olduğu kolayca anlaşılıyordu. Fakat bu uzun Sürmedi ve her zamanki başına buyruk, kendine yüzde yüz güvenen haliyle.-

— Bilmiyorsun.Küçük Ağa, çok şeyi bilmiyorsun, dedi. Hulus-u kalbini takdir ediyor, endişelerini anlıyorum. Fakat emin ol artık bizim yapacağımız bir şey kalmamıştır. Ben sana güveniyorum, sen de bana güven. Bunu isterim, bunu bekliyorum. Bir başka devremiz başlıyor, vefanı, sadakatini beklerim. Bu cevabı hemen göndereceğim. Yapabileceğim tek şey bu olduğu gibi, yapılacak tek şey de budur. Gerisi İsmet Paşa dedikleri o vüs'ati nasipsiz herife kalmıştır. Sırtını dayadığı yeri kendi bildiğince kullanır, alet ederse vebali de, kaybı da büyük olacaktır. Şimdi yalnız kalmak dilerim.
Topal İsmail, Küçük Ağa'dan geri kalmak istediyse de Tevfik bey onu da yolladı. Bu yüzden de sofada beraber oldular. Küçük Ağa, To-pal'a bakmak bile istemiyordu. Onun ne düşündüğünü adı gibi bildiğini sanıyordu. Fakat aldandığını gördü. Topal, biraz tereddütle de olsa:
—Küçük Ağa, dedi. Ben de senin gibi düşünüyorum. Beğe diyecektim de... amma bırakmadı. Ne etmeli bilmem ki... Etem beyin hastalığı da kötü zamana rastladı.
Küçük Ağa ona hiç çekinmeden baktı: Asıl maksadının ne olduğunu anlamak istiyordu. Topal, fırça gibi ve kızıla çalan sakallarla kaplı yanık ve kırış kırış yüzüne bir çocuk saflığı veren bir gülümseyişle:
— Vallahi, dedi.
Küçük Ağa inandı. Fakat inanışına göre davranmamaya da kendini zorladı. Herşey, sonuna kadar karşıdan gelmeli, kendisi bir ipucu vermemeliydi. İçi burkuluyordu, ama çaresiz diye düşünüyordu.
— Bilmem ki, diye duygusuz ve imansız bir sesle mırıldanıp merdivene doğru yürüdü. Merdiven başında iki silâhlı bekliyordu. Ahırların, mutfağın, kilerin, odunluğun bulunduğu kata indiler. Burada bir sürü silâhlı vardı. Sokak kapısının önünde de dört nöbetçi bekliyordu ve bunlara yirmi adım ötedeki köşebaşında da rastladılar. Eskiden bu kadar sıkı tertibat alınmazdı. Yolları ayrılıyordu, fakat Topal:
— Buyur, bizde bir kahve içelim, dedi. Küçük Ağa durakladı. Gerçekten de kendi <jvine gitmek istiyordu. Çolağı akşam Akşehir'e gönderecekti. Emine ile Mehmet'ten bir haber alamamak artık ona dayanılmaz bir dert gibi gelmeye başlamıştı. Tevfik beye katılmadan önce saldığı haberci geri dönmemiş, bir ikinci teşebbüs için de fırsat çıkmamıştı.
Fakat, beş on dakika konuşmak isabetli olacak diye düşündü, daveti kabul etti. Belki de Çolağın Yüzbaşıya götüreceği haber daha da zen-ginleşebilirdi.
Topal evde hizmetine bakan adamı çarşıya savdı ve cezveyi kendi hazırlayıp mangala sürdü. Lâfa nasıl başlayacağını düşünüyor ve mutlaka konuşmak istiyordu:
— Hani bir gün Tevfik bey sana, bizleri göstererek; ben bunlara inanırım, bunlar da benim için ölümü göze alırlar dediydi ya? Doğrudur bu Küçük Ağa. Tevfik bey de, Etem bey de öl deseler gözümüzü yummadan ölürüz. Doğrudur yani. Kahveye şeker attıydım, ister miydin?..
Küçük Ağa bağdaş kurup oturduğu sedirden sokağa bakıyordu. Başını çevirmeden:
— Nasıl olsa olur, dedi.
Topal da yutkunarak devam etti:
— ölürüz dediysem inan. Can dediğin nedir ki?.. Bugün varız, yarın yok. İnsandan mertlik kalır, yiğitlik kalır, nam kalır. Zaten bize rahat döşeğinde ölüm var mı ki?.. Neyse işte; o dediği doğrudur. Amma...
Kahve kabarıyordu. Topal cezveyi mangalın kıvılcımlı küllerine birkaç defa sürdü çekti. Şimdi bütün aklı fikri yaptığı işe bağlanmış gibiydi. Fincanları doldurdu. Köpüklüsünü Küçük Ağa'ya buyur etti. Kendi de onun karşısına oturdu ve bir yudum höpürdettikten sonra:
— Amması var bir de, dedi. Kahve sanki ona gereken cesareti vermişti artık canlı ve kesin konuşuyordu. Biz Tevfik beyin, Etem beyin yoluna baş koyduksa bu sırf onların akıllı, mert ve yiğit oluşlarından değildi. Analar neler doğurmuş. Hadi fazlasına bakmayalım, ama Tevfik bey kadar akıllı, onun gibi mert ne yiğitler vardır kim bilir? Biz onlara akıllarını, yiğitliklerini vatan uğruna koydular diye bağlandık. Şunu da diyeyim sana Küçük Ağa: Tevfik bey doğru söyler, hemen hepimiz zabitleri sevmeyiz, hemen hepimiz serseriyiz. Ne var ki, hiçbirimiz namussuz değiliz. Aklımız bi yattı mı sevmediğimiz işi de yaparız. Tevfik bey işte burada yanılıyor. Yanılır mı, yoksa keyfine mi öyle gelir, onu da bilmem ya... Ne ise. Burada Tevfik bey pek hırslı davrandı, kibrine kapıldı gibi gelir bana. Şunu da deyeyim, Küçük Ağa: Bizim içimizde bir kuşku vardı. Oturup kendi aramızda konuştuk da. Ama seni dinlemssey-dim, bu dediklerimi deyemezdim. Pek güzel anlattın hâl-ü keyfiyeti. Maksadımız düşmanı bu vatandan koğmak değ mi. Eh öyleyse, bu azim iş bizim çapulcu sürüsüyle olur mu? Hani kendimizi küçük gördüğümüzden de değel. Ama bu böyle işte. Dediğin gibi ordu orduyla yenilir. Kısacası, vebali boynuma, Tevfik bey kendi itibarına öyle kapılmış ki bunları göremez olmuş.
Kahve fincanlarını alıp kaldırdı. Bu iş de ona aşıl söylemek istediği şeyi söylemek için zaman ve cesaret verdi; yerine oturup dizini altına alırken:
—Ee, Küçük Ağa, sen kafası işleyen, her işin girdisini çıktısını düşünen bir adamsın, de bakalım; bu hale göre biz nidek? Şunu da deyeyim. Bi şeyler yapıp etmek isteriz, çünkü bunun gerektiğine inanırız. De bakalım!
Küçük Ağa Topal'a daha Tevfik beyin sofasında inanmıştı. Şimdi büsbütün güveniyordu. Fakat verdiği karardan şaşmadı. Hep karşıdan gelecek, kendisi bir ipucu vermeyecekti. Bu kararla durumun dışında konuştu:

— Bana açıldığın için hiç üzülme. Ben sır satmam. Konuştuklarımız burada kalır. Sordun diye söylüyorum. Kat'î kararınızı vermek, hele bir-şey yapmak için acele etmeyin. Sakın acele etmeyin. İyi yapalım derken çok kötü yapmış olursunuz.Bekleyin. Çok sabırsızlanır, yani birşeyler-den kuşkulanırsanız bana haber verin, ben de o zaman aklımın erdiğini size söylerim. Şimdilik bildiğim bu, bu işte acelenin çok zarar getireceğinden ibarettir. Tevfik bey yanılıyor. Bunda sizinle beraberim. Fakat Tevfik beyin de, Etem beyin de kötü bir şey yapacaklarını sanmam. Al-îah şaşırtmasın. Amma bilinmez. Dediğim gibi o zaman da vebal sizden gider.
Topal bir müddet susup Küçük Ağanın dediklerini düşündü, kafasında evirip çevirdi sonunda da-.
— Sağol, dedi, hakkın var. Seni kendimizden ayırmayız. Küçük Ağa toparlandı.
— Bana müsaade. Çolak Akşehir'e gidecek de..
— Haberim var. İnşallah iyi haberler getirir... güle güle Küçük Ağa.
Tâ sokak kapısına kadar geçirdi.
Bir perde kapanıyor
Salih iki iş görecekti. Birincisi Doktor'u veya Yüzbaşı Nazım'ı görüp burada olanları anlatmak ve emir almak, ikincisi de Küçük Ağa'dan evine haber götürmek.
Küçük Ağa ona Topal İsmail ile konuşmasından sonra ortaya çıkan son durumu da anlattı ve belki de sekizinci defa olarak bir daha tembih etti:
— Beni Ali emmin ile reis beyin bile Küçük Ağa deye bilecek, anladın mı? Bir şey hissetti-rirsen hakkımı helâl etmem.
Çolak gerçekten gücennüşti:
— Bana güvenemedin gitti be Küçük Ağam...
— Hadi oradan fikirsiz...
— öyleyse beni tanıyamadın gittin. Küçük Ağa güldü:
— O da değil. Dert sende değil, bende. Anla bunu.
— Bi de adamı utandırman mı, pes vallahi... hiç merak etme sen. Hadi helâllaşalım.
Ve Çolak, yanında Çakırsaraylı'dan kalma Reşit ile o akşam üzeri Konya'ya doğru giden marşandize bindi.
O geceyi tek başına ve geç vakte kadar karanlık odasında, pencerenin önünde, fakat hiç bir şey düşünmeden geçiren Küçük Ağa kendini tuhaf bir "Yeniden doğmuş"un eşiğinde sanıyordu.
Belli hiç bir şey düşünmeden... Herhangi bir şey için hüküm aramadan... Hatta şu veya bu umuda kapılmadan, hayal kurmadan!
Sanki kafası kilitlenmiş, beş duygusu da derin bir uykuya dalmıştı. Ama yine de onda, onun bir tarafında çalışan, arayan, inceleyen bir kuvvet vardı ve sanki doğruyu bulan, iyiyi, güzeli aydınlatan, gelecek zamanları şimdiye bağlayan işte bu adı bilinmeyen kuvvetti, sanki büyük buluşlar, mucizeli bilişler o çalışmadan olamazdı.
Küçük Ağa karanlık sokağa bakan, kafeslerinin boyası dökülmüş, çürümeye yüz tutmuş pencerenin önünde öyle hiç kımıldamadan, kasları da duyguları gibi donmuş olarak dururken kulağına biteviye fısıldayıp duran biri var gibiydi. Havaya sinen duygu hüzündü, kül rengi sınırsız ve sonu gelmeyeceğe benzeyen bir hüzün.
Küçük Ağa o anda silkelenebilse, mutlaka "Emine yok, Mehmet yok artık" derdi.
Emine de, Mehmet de belki hiç olmamışlardı da. Ve bir gün gelecek, çok şey, yüzde yüz var bilinen, hak edilmiş, yaratılmış bilinen çok şey de onlar gibi olacak, hiç olmamışlardı sanılacak-lardı. Zaferler olacak, fakat birgün zafer diye hiç bir şey olmamış sanılacaktı. Dostluklar olacak fakat onlar da birgün gelecek hiç olmamış sayılacaktı. Hak'lar aynı kaderden, andlar ve yaratılmış imkânlar da aynı kaderden kurtulamayacaktı.
Ellerde -o zaman- ne kalırdı? O zaman ellerde kalanlarla hangi bahtsız trajedi oynanırdı.
Küçük Ağa bunu kendi kendine soramadan, çünkü bu zamanın şuuruna varamadan gece yarısını etti. Yatağa geçip bir suya bırakılıvermiş gibi uykuya kaydığı zaman hep yatağında, hep uyur gibiydi; sanki pencerenin önünden yatağa gelmemiş, zaten yatmakta ve uyumakta olduğu yerde sağdan sola dönmüştü.
Fakat bu saatler onun ruh ve kafa yapısındaki büyük dönümü hazırlıyor, başka bir deyişle onun kaderini örmüş oluyordu.

* * *

Zaman artık tıklım tıkhm dolu, ter, nefes ve bir kokulu sevkiyat vagonları gibi geçiyor, günler, haftalar aynı lokomotifin ektiği katarın vagonları, hattâ aynı vagonun kompartımanları gibi akıp gidiyordu. Her gün, hatta her saat bir yığın hadise getiriyor, her saat son istasyona giriverecekmiş sanılıyordu. Tevfik bey, Garp Cephesi Kumandanına karşı, zaten açılmış bulunan, sinir harbini iyice hızlandırmış, elinden geldiği kadar vurucu bir hale getirmişti. İsmet Paşadan en olmayacak şeyleri istiyor, onun en olağan isteklerini bile alaylı sebeplerle geri çeviriyordu.
Derken yanlış haberler uçurmaya başladı. Yok düşman falan yönden, filan yere doğru şu kadar kuvvetle yürüyüşe geçmiş, yok cephenin filân kesimini boşaltmış ve boşaltmaya başlamış!..

Haberler o kadar inandırıcı kırıntılarla veriliyordu ki, kumandanlık hemen tedbirler almaya kalkışıyor, sonunda da hiç bir hareket olmadığı için karşı hareket sırasına göre gülünç veya tehlikeli bir duruma düşüyordu. Kumandanlığın itibarı çok daha büyük sarsıntılar geçiriyordu. Ankara'nın Etem beyi tutan çevre ve grupları Büyük Millet Meclisi'nin önderlerine ismet Paşa ile Kumandanlık aleyhinde ağır baskılara girmişlerdi. Kuvvayı Seyyare'nin başarılarına karşı büyük bir vefakârlık gösteren, asıl zararlısı, bir ölüm kalım savaşının çağını kavrayamayan bu insanlar Etem beyin gadre uğramış bir insan küskünlüğünden kıyametler koparacak kadar üzgünlük duyuyorlardı.
Meclis'te Etem beyin bir dediğinin iki edildiği yoktu. Fakat iş bu çatışmaya gelince taviz korkunç çöküntünün tohumu olup çıkacaktı. Bu yüzden de Tevfik bey ile ismet Paşa arasındaki düello mukadder sonucuna doğru yıldırım hızıyla yaklaşıyordu.
Tevfik beyin elindeki kuvvetler bir zamanlar son ümit, hiç bir halde boşa çıkmayan, rahat nefesler aldıran, hatta gün gün ölümü geri çeviren bir ümitti... Şimdi ise aynı kuvvetler Yunan'-dan çok daha endişe verici bir tehdit oluyordu. Ona karşı her çeşit tedbir alınmakta idi. Tevfik bey de bunu biliyor ve aklına yatkın, aklının kestiği çarelere baş vurmakta gecikmiyordu. Kısacası olmayan artık harp değil, Tevfik bey kuvvetleri ile Garp Cephesi Kumandanlığı arasındaki bu harbin "ilân"ı idi.
Küçük Ağa için bir sürpriz de şu olmuştu. Topal İsmail ile arkadaşlarını elde etmek iyi olacaktı. Fakat asıl güveneceği Pehlivan Halil'di. Pehlivan Halil "Adamımız"dı. Ona "FEDA" diye hitap ederek açılabilirdi. Bundan sonra Kü-' çük Ağaya da "REHA" denecekti. Reha diyenlere güvenmeli, kendisini de Alayunt'ta öylece tanıtmalıydı.
Küçük Ağa heyecanla üzüntü arasında bir dal gibi sallana sallana uykuya daldı. Olacakları düşündükçe heyecanlanıyor, beklediği haber Akşehir'den gelmedi diye de üzülüyor, mahzun-laşıyordu.
Ertesi sabah Küçük Ağa'nın ilk işi, müfrezesi istasyonun arkasında konaklayan Pehlivan'ı ziyaret oldu ve beklediği gibi gayet soğuk karşılandı. O içeri girdiği zaman, iki ahbabı ile sere serpe oturan Pehlivan birdenbire çok mühim işleri olduğunu hatırlayıverdi, hiç vakti yoktu. Bunları söylerken "kusura bakma" demeye bile lüzum görmedi.
Fakat Küçük Ağa aldırış etmeden bir kenara yerleşti, ve, "Feda" kelimelerinin üzerine basa basa:
— iki dakikanı daha feda edemez misin Pehlivan? Sen ki dost için kendini bile feda edermişsin öyleyse ya bizi dost sayman, ya da zırnık feda etmeye değer bulman. Ama biz kötü kişi değiliz Pehlivan.
Pehlivan başını arkaya atarak keyifli keyifli güldü:
— Yapma be Küçük Ağa. Suçu bize yükleme. Eskiden böyle konuşmazdın ki sen? Tenezzül buyurduktan sonra bizim için fedakârlığın lâfı mı olur. Amma dediğim gibi şimdi çok işim var. Bu arkadaşlar da beni beklerler. Sen de kalkmış buraya kadar gelmişsin. Ne yapsak bilmem ki...
Adamlar toparlandılar. Pehlivan onlara güya gizlice işaret etmişti. Biri:
— Biz sonra da geliriz ağa, dedi.
— Eh, mesele yok söyleyse...
Dış kapıya kadar geçirdi. Aynurken de:
— Bakalım Tevfik beyin gözdesi neler deyecek? diye onlara göz kırptı. Döndüğü zaman pek ciddiydi:
— Küçük Ağa demin bi laf ettin amma ben pek iyi anlayamadımdı. Bi daha den mi? Dur bakayım, bulacak gibiyim.
Bekliyordu. Küçük Ağa anladı-.
— Feda değil mi?
— Hay ağzına sağlık, peki ben onu neyle karıştırdım ki hatırlayamadım?
Küçük Ağa alnını kırıştırdı:
— Bilmem... Fedaya benzeyen seda var, eda var, var oğlu var. Ama mânaları hiç benzemez ki onlarla karıştırasın.. Olsa olsa reha ile karış-
tırmışsındır.
— Tamam, reha işte. Kurtuluş demekmiş. Dünden beri tam on kişiden dinledim. Herkes reha deyip durdu.
.Pehlivan hangar gibi odanın dip tarafına döndü:
— Hasan oğlum, hadi bize iki kahve yap, amma her zamanki gibi imamın aptes suyuna benzemesin.
Küçük Ağa da o tarafa baktı ve yazı masası ile kocaman sobanın ardında kaybolmuş birini gördü. Pehlivanın neye o kadar üstü kapalı konuştuğunu da anladı. Nitekim Hasan dışarıya çıkar çıkmaz Pehlivan:
— Çok sevindim Küçük Ağa, dedi, haber bana dün gece geldi. Bak sana kısaca bilmediklerini deyivereyim. Topal'a güvenmeyecen. Bu bir. öğrendiğime göre şimdiye kadar iyi idare etmişsin. Yanmdakilerin özü sözü doğru. Amma Tevfik bey onları mimledi gari. Şimdi yapılacak pek güç bir iş var. İki gün sonraymış galiba. Topalla onları güya bir vazifeye yollayacaklarmış, o sı-, rada da temizleneceklermiş. ökseye Topalı düşürmenin yolu ne? İşte bunu bilemiyorum. Sen de bi düşün, ötekilerin hangisine güveneceğimizi bi bil-sek

iş kolay. Topalın ardına adam kodum. Gizli konuştuklarını bilsem kurtulduk demektir. Sen de araştır bunu, olmaz mı?
Küçük Ağa:
— Elbette, dedi. İçinden de "Ah Halil" diye geçirdi. Salih olsaydı o cin gibi kafasıyla ne yapar, ne eder Topal'ın kimlerle işbirliği ettiğini, yani kimin samimi, kimin düzenbaz olduğunu çıkarırdı ortaya.
Küçük Ağa kafasını zorluyor fakat Tevfik beye Topal ile birlikte hangi müfreze kumandanının gidip geldiğini bulamıyordu. Tevfik beyin yanında Topal'a ya yalnız rastlamış, ya da müfreze kumandanlarının hepsiyle birlikte görmüştü. Topal'ın kimseyle göze çarpacak bir arkadaşlığı yoktu. Bunu Pehlivana söyledi. O da:
— Al benden de o kadar, diye çaresizliğini gösterdi ve ilâve etti. Domuz gibi herif, hiç açık vermiyor.
Küçük Ağa:
— Ne olursa olsun, bir şey yapmalıyız ama, dedi.
Pehlivan da:
— Muhakkak, dedi.
Hasan kahveleri getirmişti. Havadan sudan konuşmaya başladılar. Pehlivan bir ara:
— Akşam şehre inecem, dedi.
Üç beş dakika sonra da Küçük Ağa "Hadi eyvallah" deyip ayrıldı. Yolda ne yapabileceğini düşündü. Fakat bu sefer de aklına bir şey gelmedi. Müfrezesindekileri tek tek düşündü. Düne kadar hepsine ta gönülden güvenirdi, şimdi ise tuhaf bir ürkeklikle hepsinden kuşkulanıyordu. Salih'in "Canımı veririm senin bu oğlana" dediği Resiften bile.
Ama bir iki kişiye mutlaka ihtiyacı vardı. Adamlarının kaldığı kuyulu han'a girip de avluda atından indiği zaman tehlike - mecburiyet muhasebesini yapmış Reşit ile konuşmaya karar vermişti.
Odaları şöyle bir dolaştı. Kolbaşılarına bir dertleri, bir noksanları olup olmadığını sordu. İstenilenleri dinledi, yapılacakları söyledi. Avluya döndüğü zaman Resife:
— Atı eve götür, ben bir iki yere uğrayacağım, dedi.
Resifin bir iki dakika ardından da eve vardı. Delikanlı hayvanı batmana yeni bağlıyordu.
— İşini bitir de yukarı gel.
Reşit gelince, önemli işlerde her zaman yaptığı gibi doğrudan doğruya konuya girdi:
— Reşit, yavrum iyi dinle. .Ya mahvolacağız, ya da hayırlı bir iş yapacağız. İkisinin ortası yok, anladın mı?
Durumu kısaca anlattı ve sordu:
— Topal'ın yanında kalan, ona hizmet eden adamlardan tanıdığın var mı? Veya onları tanıyan güvendiğin biri var mı? Ne yapıp yapıp Topal'ın gizlice konuştukları kimlerdir öğreneceğiz. Bunu öğrenmek istediğimizi de kimse bilmeyecek.
Reşit düşünüyordu. Küçük Ağa:
— Vaktimiz yok. Bunu da bil. Reşit ayağa kalktı.
— Bi bakayım ağam, dedi ve başka bir şey demeden çıkıp gitti. Küçük Ağa ümitsizdi. Fakat yanılıyordu. Zira akşam namazından sonra Reşit umduğunun, umabildiğinin çok fazlasiyle gelmişti. Reşit anlatırken heyecanlı idi. Küçük Ağa ise dinlerken tüylerinin diken diken olduğunu hissediyor, işittiklerine inanmak istemiyordu. Durum şu idi:
Topal her gece ışığını söndürdükten yarım saat kadar sonra evin arkasındaki bahçe kapısından çıkıyor, iki sokak ötedeki bir başka eve yi-no arka kapıdan giriyordu. Geceleri Topal'ın hizmetine bakan ve gün aşırı nöbet değiştiren iki çerkez vardı. Bunlar da asık suratlı, nemrut kişi-Itrdi, konuşup görüştükleri kimse yoktu. Evdeki İşleri ta msabah ezanında biter, o zaman nöbeti almaya gelenlere "Ağa camie gitti, nerdeyse dönecek sofrayı tez hazırla" deyip giderlerdi.
Reşit herşeyi işte bu sabah nöbetçilerinin birinden öğrenmişti. O adam "Baktım ki tsmail Ağa'ya camide rastlayan kimse yok, lâfı edildikçe herkes Topal'dan zındık diye konuşur, içime bir kurt düştü" demiş ve başlamış ondan sonra Topal'ı kollamaya, kendi yetmemiş, meseleyi bir hemşehrisine daha açmış, sonunda da işin aslını anlamışlar, önce Topal'ın o eve gittiği öğrenilmiş, arkasından aynı eve her gece hiç sektirmeden Cambazla Pehlivanın da geldiğini görmüşler. Arka odadaki ışık yarım saat kadar ya yanar, ya yanmaz, sonra da sönermiş. Gözetleyiciler kendi kendilerine "Haa, demişler, zahir bir baskından, filan korkarlar..."
Küçük Ağa, Reşit lâfı oraya getirince ağzı bir karış açık, gözleri yusyuvarlak:
— Pehlivan mı, diye bağırmaktan kendini alamadı.
— He ya, Pehlivan.
— Peki. Sağol. Sen şimdi git. Dur yahut gitme. Git de üç arkadaşını al gel. Aşağıda, ahırın yanındaki odada mı olur, samanlıkta mı? Onu siz kararlaştırın, gürültü patırtı etmeden yerleşin. Ne yapacağımı bilemiyorum. Elini çabuk tut Haydi Resifim, göreyim seni. Ya öleceğiz, ya kalacağız. Bu şimdi daha iyi belli oldu.
Reşit çıkıp gittikten sonra Küçük Ağa gözlerini yumup dakikalarca kımıldamadan oturduğu yerde kaldı, önce hiç bir şey düşünemiyordu, fakat sonradan kafası makine gibi işlemeye başladı:

Tevfik bey, Garp Cephesi Kumandanlığına ait, insanın ağzını açık bırakan gizli bilgileri demek Pehlivan'dan alıyordu. Burası muhakkaktı. Pehlivan Ankara'yı aldatıyor, oraya değil Tevfik beye çalışıyordu ve Tevfik bey yakında büyük ve kafi bir harekete geçecekti. Bunun için de kuvvetleri arasında bulunan kararsızları ve Ankara'yı tutanları temizlemeye karar vermişti. Topal'-ın işi de bunları ortaya çıkarmaktı. Peki Pehlivan, Küçük Ağa'ya, neden, "Topal'a güvenmeyeceksin" demişti?
Küçük Ağa sakalını uzun uzun kaşıdı ve mırıldandı:
«— Bunu bilmeyecek ne var? Topal benim kendisinden kuşkulandığımı anladı, bunu da Tevfik beye söyledi. Tevfik bey Pehlivandan da bana Ankara'dan gelen haberi öğrenince, Pehli-van'a iyice güvenip açılayım diye o lâfı dedirtti. Şimdi ortada bir mesele var. Vaziyet böyle olunca benim öteki müfreze kumandanlarına, Topal'a göz kulak olun deyeceğim muhakkak. Tevfik bey bunu elbette bilir, öyleyse pusu işini başka türlü tertipleyecekler. Nasıl acaba?..»
Küçük Ağa kafasını zorladı, zorladı, ama nafile. Uyanık olmaktan, her kıpırdanmayı doğru tefsire çalışmaktan ve olan herşeye karşı en iyi tedbiri alıp derhal mukabele etmekten başka çare yoktu.
Ve artık zaman harcamamak, ihtiyat yerine sür'ati tercih etmek şarttı. İşe de hemen başlamalıydı.
Vücuduna bir zindelik, içine bir neşeli azim gelmişti. Tabancasını gözden geçirdi, namluya kurşun sürdü, emniyet açık olarak deri kuşağının arasına soktu. Bundan sonra da kalkıp erzak dolabını açtı, bir dilim ekmeğe yağ ve bal sürdü. İştahla yedi. Sokak kapısına çıktığı zaman ortalık kararıyordu. Havada keskin bir ayaz vardı. Hızlı adımlarla yokuştan inmeye başladı. Çarşıya çıkarken Reşit'e rastladı. Beş kişiydiler. Küçük Ağa:
— İyi dinle Reşit, dedi, Pehlivan ağa benden önce gelirse yukarı al, şimdi dönecek de. Eve gider gitmez hayvanı eyerle, bir çıkın da azık hazırla. Siz de tetikte durun. Belki de Pehlivan birkaç adamla gelecek ve onların icabına bakmak gerekecek. Ben yarım saate varmaz dönerim.
Ve gülümseyerek ilâve etti.
— Kısmetse!..
Kendisine Topal İsmail ile birlikte gelen müfreze kumandanlarının arasında ökkeş, Ak Ömer, Cambaz, Ayı Şükrü ve Eğnidikli vardı. Cambaz ile Eğnidikliyi bir kalem silmişti. Onlara hiç güvenmiyordu. Büsbütün de delice hareket etmeye lüzum yoktu. Geri kalanları ile konuşacaktı. Nerede kaldığını bildiği de yalnız ökkeş idi, onu hallederse ötekilerin yerini öğrenmek kolaydı. Hatta hepsi gitmese de olurdu. İşi ökkeş'le paylaşırdı.
Küçük Ağa'nm tasarladığı şey tehlikeli, fakat basitti, kesin sonucu almanın da başka yolu yoktu. Nitekim doğru davrandığını derhal gördü :
Ökkeş ile başbaşa kalınca hiç bir giriş yapmadan düpedüz Tevfik beyin niyetini ve Topal İsmail'in kalleşliğini anlattı.
Adam önce sapsarı oldu, hemen arkasından da öfkeden deliye döndü, sövüp saymaya "Hemen leşini sereceğim" diye yeminler etmeye başladı.
Bu arada da "Tez arkadaşlara haber verelim" dedi.
Reaksiyonun bu kadar inandırıcısı az olurdu. Küçük Ağa o zaman Pehlivan'in durumunu da açığa vurdu ve:
— Arkadaşları bırak da adın gibi güvendiğin kimler veya kim, onu söyle, dedi; azıcık ^şüphelendiğini at bir kenara. Anladın mı? Yoksa şaka değil bu iş. Kelle var sonunda.
ökkeş acı acı güldü:
— Olan olmuş Küçük Ağa. Biz gayri kelleyi zor kurtarırız. Gitmeden önce Topal orospusu ile o Pehlivan denen kalpazanı gebertebiliyor muyuz? Sen onu de bana?
— O kadar da değil ökkeş'im. Üstün olan şimdi biziz. Biz onların niyetini de biliyoruz, kim kim olduklarını da biliyoruz. Amma onlar bizim bunu bildiğimizi bilmiyorlar. Tam aksine bugün ben Pehlivanla konuştum ya? Şimdi iyice avuçlarının içinde, uykuda sanıyorlar beni. Mesele zıvanadan çıkıp işi berbat etmemekte, üstünlüğümüzden akıllıca faydalanabilmekte, yine eskisi gibi davranacağız Topal'a karşı. Yalnız her-şeyi bana vakit yitirmeden bildireceksiniz. Hele bir yere göndermeye falan kalkarlarsa mutlaka haberim olacak. Haberim olduğunu da kimse bilmeyecek. Etrafımızdaki tedbirleri de artırın. Kuru bir baskın yapacaklarını hiç ummam ya, kuş gibi ökseye tutulmanın da tadı olmaz. Kendimizi pahalı satacağız. Tamam mı?
ökkeş hırsla:
— Tamam, dedi.
Küçük Ağa da ayrılmadan önce bir kere daha ısrar etti:
— öfkeye kapılmak yok. Topalla hiç bir şey olmamış gibi, eskiden nasılsa öyle konuşacaksınız. Bunu beceremeyecek olana da hiç haber verme daha iyi olur. Biz şimdi yalnız başımızın derdine düşmeyelim. Başımızdan önce kurtaracak şeyler var. Aklından çıkarma.
ökkeş Küçük Ağa'yı uğurlarken :
— Dediklerini elifi elifine yaptım bil, dedi.

Küçük Ağa evine döndüğü zaman ortalık iyice kararmış, Pehlivan daha gelmemişti. Ahin ve samanlığı gözden geçirdi, her şey istediği gibiydi. Reşit, Tevfik beyin mutfağından gelen yemeği ısıttı .sofrayı kurdu. Küçük Ağa her zamanki iştihası ile lokmaları atıştırırken kapı çalındı. Pehlivan yanında üç atlı ile gelmişti. Adamlarına :
— Gidin, dolaşın, bir saat sonra gelin, tam bir saat, anladın mı? diye sordu ve kendisini merdiven başında karşılayan Küçük Ağa'nın ellerini elleri arasına aldı. İçmişti, pek keyifliydi, kırk yıllık dost gibi davranıyordu. Odaya girdiler.
— Sen daha yeni mi yersin ekmeğini? Otur bitir rahatçana.
— İki lokma bir şey kaldı.
Küçük Ağa sahanı sıyırdıktan sonra:
— Reşit, diye seslendi; kaldır şunları. Kahven nasıl olsun Pehlivan? Haydi oğlum bize iki acı kahve yapıver. Sonra da git yat.
Reşit denileni yapıp sokak kapısını çarptıktan sonra Küçük Ağa hemen söze başladı:
— Dinle Pehlivan; ben şu Ankara işini de, "Feda" ve "Reha" lâflarının aslını da bilmiyorum. Çolağı, çoluk çucuğumdan haber getirsin diye Ak-
şehir'e saldım. O da kendi başına ne halt etmişse etmiş, ortaya bunlar çıktı. Aslını bilmeden hiç bir işe burnumu sokmak âdetim değildir. Şunu iyice bir anlatıver bana.
Pehlivan bağdaş kurduğu yerde ayak değiştirdi :
— Bilmeyecek ne var bunda hay Küçük Ağa? Çerkeş kardeşler Ankara'ya bayrak kaldırmayı kurarlar. Bizim işimiz onları içerden vurmak olacak.
Küçük Ağa'nın sesi Pehlivan'ı aptala çeviren bir gümbürtü ile patladı:
— Ne?
Bir iki saniye sustu. Gözleri yusyuvarlak olmuş, burun delikleri gerilmişti. Aynı kükreyişle devam etti:
— İçerden vurmak ha?.. Tevfik beyi satmak ha? Seni orospu dölü seni.
Göz açıp kapayana kadar tabancasını çekmişti. Şimdi kısık bir sesle konuşuyordu — Leşini sereceğim ha racığa. Kelime-i şahadet getir köpek. Kımıldama.
Pehlivan bir niyeti olduğu için kımıldamıyor, şaşkın bir korkuyla kıvranıyordu:
— Amma Küçük Ağa...
— Amması mamması yok dürzü. Getir kelime-i şahadeti de murdar gitme.
— Dinle ağa...
— Hâlâ dırlanıyor it. Sen kalk Etem bey gibi, Tevfik bey gibi iki arslana, ekmeğini yediğin, sayesinde kahraman olduğun iki yiğidi arkadan vurmayı tasarla, sonra da "Dinle" deye köpeklen ha? Neyini dinleyecem senin ulan kahpe dinli? Ha, neyini dinleyecem? Tez tut dilini.
Pehlivan Küçük Ağa'nm şakası olmadığını anlamıştı, can havliyle boşanıverdi:
— Yalandı vallahi Küçük Ağa, yalan diyorum sana...
— Yalan mı? Ne biçim yalan bu ülen.
— Seni sınamak için Küçük Ağa... '— Beni sınamak için mi?
— Vallahi. İnanmazsan git Tevfik beyin kendisine sor. Sen de biliyon işte. Bi takım namussuzlar var içimizde. O dediğini yapmayı onlar kurarlar. Tevfik bey bunu sizi iyice anlamak için de Topal'ı bu işe koştu.
Küçük Ağa görülmemiş bir saflıkla :
— Yazıklar olsun Tevfik beye, diye iç geçirdi, demek benden de şüphelenir ha?.. Ben de Topal'ın geveleyip durduğu şey iyice ortaya çıksın da o namussuzu işte böyle senin gibi geberteyim derdim.
Pehlivan rahatlamıştı:
— Aman Küçük Ağa ne Topal'ın, ne de benim suçum var bu işte. Sana bir şey de sırası gelmişken deyivereyim. Tevfik bey, Topal senin adını da ettikçe öyle bir dertlenirdi ki, görsen yüreğin sızlardı. Dün bilem, olmaz Topal, olmaz; Küçük Ağa bu kahpeliği yapmaz deye bağırdı. Ben de senden sonra şimdi doğruca beğe gidip senin Ankara'dan emir aldığını söyleyecektim.
Gülerek ilâve etti:
— işe bak sen!
Küçük Ağa hâlâ inanamamış da bir çare düşünürmüş gsibi dalgın dalgın ona bakıyordu. Ama tabancasının namlusu artık gevşek ve kararsızdı. Nihayet:
— Kalk beraber gideceğiz Tevfik beye, dedi.
— Hayhay, Küçük Ağa.
— Şimdi inandım otur. Ağız tadıyla birer kahve daha içelim, sonra sen gidersin, bildiğini yaparsın.
Küçük Ağa cezveyi hazırlayıp mangala sürdü, fincanları yıkadı. Bu arada Pehlivan kâh korkudan ürpererek, kâh keyifli keyifli gülerek, "Allah Allah" diye veya "Hay Küçük Ağa hay!.." diye söylenip duruyordu. Fincanı almak için ayağa kalkarken de:
— ölsem aklıma gelmezdi böyle şey.. Tevfik bey nasıl sevinecek, nasıl., bir bilsen, dedi.

Küçük Ağa da bu sırada sadece dalgın dalgın gülümsüyor, hiç lâf etmiyordu. Halbuki görünüşünün ardında fırtınalar patlayıp durmaktaydı. Kahvesini yarıladığı zaman bir karara varmıştı. Dakikalardır tuttuğu nefesini:
— Heeehh... diye salıverdi ve hayırlısı Pehlivan, dedi.
Pehlivan bundan hiç bir şey anlamadı, bir şey anlamak gerek mi diye de düşünmedi; hatta bu nefes boşaltmasından sonra Küçük Ağa'nm pek keyiflendiğini bile fark etmedi.
Küçük Ağa, Pehlivan, gelen adamlarıyla çıkıp gittikten sonra hemen samanlığa indi ve:
— Şimdi kulağınızı iyi açın, diye söze başladı. Hemen ökkeş ağaya gideceksiniz. Tam iki saat sonra müfrezesini hazırlayıp Alayunt'a doğru yola çıkacak. Ak o Tier ile Ayı Şükrü'ye de haber salsın onlar da aynı şeyi yapacaklar. Ala-yunt'ta İstasyon memuru Hamdi'yi bulur. Garp Cephesi Kumandanlığından Yüzbaşı Nazım'ı makineye çağırırlar. Reha konuşacak derler. Ne deyecekler söyleyin bakayım? Hah, Reha. Kime diyecekler? Tamam Yüzbaşı Nazım'a. Biz Tevfik beyden şu kadar kişi geldik. Alayunt'tayız. Reha'ya haber yollamayın deyecekler. O sizi gerektikçe arayacak deyecekler. Bunlar çok' mühim. Unutmayın. Onlardan da mühimi, en mühimi şu: Feda diye biri yoktur. Katiyen, taş çatlasa Fe-da'ya güvenmeyecekler. Ola ki Reha gider de Feda kalır. Katiyen ona güvenmeyecekler. Şimdi tek tek tekrarlayın bakayım.Önce Reşit, sonra da sırasiyle ötekiler tekrarladılar :
— Aferin unutmak yok. Ökkeş ağaya da böyle deyin. Ak ömer ile Ayı Şükrü'den başka kime güveniyorsa, ama üçü de müfrezelerini yola çıkardıktan sonra, hadi desin. Gelen gelir kalan kalır. Gidiş Tevfik beyin emriyle oluyormuş gibi davranacaklar. Benden ökkeş, Ak Ömer'le Ayı Şükrü'ye bile bahsetmeyecek. Hadi yallah. Siz yarım saat sonra burada olacaksınız, anlaşıldı mı? Saat tutuyorum, yarım saat sonra yer yarüsa burada olacaksınız.
Adamlara yapacakları işi ve söyleyecekleri sözü bir defa daha tekrarlattı.
Küçük Ağa yarım saati, ışığı söndürerek odasında pencerenin önündeki sedirde düşünerek geçirdi. Bir gören olsa uyuyor sanırdı, kımıldamıyor, düzenli mırıltılarla sesli sesli nefes alıyordu. Sokakta ayak sesleri duyunca sokak kapısının ardına geçti.
— Reşit...
— Biziz ağa.
— Tamam, dedi. ökkeş ağa, meraklanmasın, buyurduklarını elifi elifine yapacam diyor.
— îyi. Şimdi siz hazırlanın, sırtınız pek olsun. Kimde tabanca var?
Yalnız Resifin tabancası vardı. Kama sordu, hepsi de kamalıydı. İçlerinden birine de kendindeki iki tabancayı verdi. On dakika sonra istasyon Caddesinin yarısına varmışlardı. Bir bahçe aralığına saptılar.
Küçük Ağa gemleri kastı:
— Dur. Burada bekleyeceğiz. Dört kişi gelecek. Biz altı kişiyiz. İşi fazla uzatmadan geberteceğiz hepsini de. önce yirmibeş adım beraber yürüyeceğiz. Ben Pehlivanla önde giderim. Siz de o arada birer kişi ayarlarsınız, Reşit dedim mi saniyesinde iş bitecek.
Gece korkunç derecede ayaz idi. Gökyüzü bulutsuzdu, koyu lâcivert renkteydi, yıldızlar donmuş gibi görünüyordu. Ay yoktu. Titreye tit-reye yirmi dakika kadar beklediler. Nihayet nefeslerini tutup kulak kabarttılar. Şehir tarafından nal sesleri geliyordu. Biraz sonra karaltıları farkettiler. Küçük Ağa atını mahmuzladı, ötekiler de onu takip ettiler. İki grup karşılaştı. İlk bağıran Küçük Ağa oldu :
—? Pehlivan.
— Kimsin?
Gemler kasılmıştı. Atlar gürültülü gürültülü «oluyor, eşiniyor, kesik kesik kişniyorlardı.
— Küçük Ağa. . — Hayrola?
— Sana baktım. Daha dönmemişsin. Yanyana geldiler. Pehlivan:
— Hayrola? diye tekrarladı. Küçük Ağa elinde tabancasının parladığım farketti, fakat aldırmadı, atının başını istasyona doğru çevirdi.
— Anlatırım, mühim bir haber aldım -atı hafifçe mahmuzladı. Pehlivan ona uydu, atbaşı beraber yürüyorlardı- Alayunt'tan Çolak geldi. Senden şüphelenirlermiş... Hüseyin adında birini göndermişler. Tebdilmiş herif. Dur bakayım Çolak ne dediydi? Galiba yüzünün bir yanı -ve birden bire bağırdı- Reşit.
Aynı anda iki tabanca patladı. Küçük Ağa Pehlivan'ın attan devrildiğini görür-görmez arkasına baktı; biri yanından sıyrılıp gitmek üzereydi, ateş etti, o da devrildi. Tabanca sesi yine çift çıkmıştı. Reşit:
— Tamam ağa, dedi.
— Çabuk yoklayın.
İndiler. Dördü de cansızdı. Binicisiz kalan atlar istasyona, ahırlarına doğru kişneye kişne-ye koşuyorlardı.
Küçük Ağa:
— Atlayın, dedi. Dört nalla şehre doğru yöneldiler. Siz yukarı yoldan gidin, evde beni bekleyin.
Küçük Ağa doğru Topal İsmail'in kaldığı eve gitti ve Resifin söylediği arka kapıyı tıklattı. Kim o diye soran uykulu sese:

— Ağana Küçük Ağa gelmiş, Pehlivan'dan haber getirmiş de, dedi. Beş dakika kadar bekledi, kol demiri çekildi, kapı aralandı, elindeki çıranın isli aleviyle omuzlarından yukarısı aydınlanan, yüzü de kapkara bir palabıyıkla parmak gibi iki kaştan ibaret görülen iriyarı bir adam "buyur" dedi. Bir taşlığa girdi. Sağdaki merdivenin üst sahanlığında Topal İsmail duruyordu. Gecelik giymişti ama kildtunu çıkarmadığı alttan görünen dolaklarından belliydi. Sol elinde bir lâmba tutuyordu. Sağ eli geceliğin kıvrımları arasında gizliydi. Eğilerek:
— Hayrola, dedi. Oradan konuşmak istediği belliydi. Sağ eli öyle olmasa mesele yoktu. Fakat böyle olunca Küçük Ağa aldırmadı ve :
— Bildiğin gibi değil, diyerek hızla merdivenlere yürüdü ve yaklaşınca nefes nefese devam etti. Çağır şu herifi de bana bir kupa su versin. Topal "Gel Mehmet" deyince adam da yürüdü. Bir kupa su. Pehlivanı vurdular.
Topal donup kaldı. Mehmet yaklaşmış, haberle o da afallamıştı. Topal kekeledi:
— Na, na, nasıl vur...
— Na böyle işte.
Küçük Ağa, Topal son kelimesini tamamla-yamadan tabancasını sıyırıp tetiğe bastı ve yıldırım gibi dönerek bir kurşun da Mehmet'e yapıştırdı. Fakat Topal devrilirken ateş edecek gücü bulmuştu. Mehmet "Anam" diye olduğu yere yığılırken Küçük Ağa da sol eliyle sağ koluna "Ah" diye yapışmıştı. Kolu yanıyor, parmakları ıslanıyordu. Fakat oyalanmadı ve basamakları, düştüğü yerde yanmaya devam eden çıranın aydınlığında üçer beşer indi, son bir gayretle atına atladı.
Evde Reşit yırttığı eski, fakat temiz bir mintanla Küçük Ağanın kolunu sararken o da ötekilere :
— Siz hemen yola çıkın, doğru Alayunt'a. Orada ökkeş'leri bekler, olanları anlatırsın. Topalın geberdiğini de söyleyin. Haydi yolunuz açık olsun.
Adamlar gitti. Kurşun çıkmış, çıkarken de adaleleri paralamıştı. Küçük Ağa :
— Eline sağlık Reşit... Şimdi sen aşağı in, çocuklar dört nala kalksınlar, onlar giderken sen de sağa sola üç beş el sıkıver... Bağırıp çağırın da... Hadi tez ol.
Dedikleri yapılınca komşu evlerde ışıklar yandı, kafesler, pencereler sürüldü. Küçük Ağa da Resife:
— Soranlara baskına uğradık, ağayı vurdular dersin, ben Tevfik beye gidiyorum, diye yaya olarak yola koyuldu.
Tevfik beyin evi uykuda idi. Nöbetçiler onu kapıda beklettiler. Yukarı çıkan haberci ancak on dakika kadar sonra gelebildi ve:
— Silâhın var mı? Varsa bana ver, dedi. Küçük Ağa tabancası ile kamasını verdi.
Ama adam onu yine de aradı, bundan sonra; buyur, beğ seni bekliyor, dedi.
Odada iki tane karpuzlu lâmba yanıyordu.
Küçük Ağa cepkenin sağ yanını omuzunun üstüne atmıştı. Mintanı sıyrıktı. Yaranın üstündeki bez pespembeydi. Tevfik bey bütün bunları ve onun yüzündeki hırslı öfkeyi ilk bakışta gördü.
— Hayrola Küçük Ağa, nedir bu hal?
Yanma sokulmuştu. Küçük Ağa baskın masalını kısaca anlattı. Duruma bakılırsa daha Pehlivan ile Topal'dan bir haber gelmemişti. Bunu düşünerek ilâve etti:
— Korkarım heriflerin niyeti bu kadar değil

Tevfik bey birdenbire değişti. Nöbetçiyi çağırarak bazı müfreze kumandanlarının derhal gelmelerini emretti, bu arada doktora da haber gitmişti.
— Otur, Küçük Ağa dinlen.
Kendisi odayı arşınlayıp duruyordu. Bir kelini» bile, konuşmadılar. İlk olarak doktor geldi. O Küçük Ağa'nın yarasına bakarken, Topal Ismail'in kaldığı evde yangın çıktığı bildirildi, içeri girenler Topal ile Mehmet'i yan yanmış bir hulde ve ölü olarak bulmuşlardı. Çok geçmeden Pehlivan'la adamlarının haberi de yetişti. Bunu ınmen ökkeş, Ak Ömer ve Ayı Şükrü müfrezelerinin ortadan kayboluş haberi takip etti. Bu unda öbür müfreze kumandanları odada toplanmalardı. Tevfik bey sapsarı bir yüz ve korkunç cede sakin bir sesle konuşmaya başladı:
— Bağrımızda yılanlar kaynaşıyor da haberimiz yok, gebe avratlar gibi mi uyuyorsunuz siz?
Namussuzlar az akıllı olsalardı kaçmazlardı, o -uman da hiçbirimiz kalmazdık. Yarın akşama kadar bu işin aslını ortaya çıkaracaksınız. Nasıl vıpUlar, hangi cehenneme kaçtılar bunu bilmek İnliyorum. Yarın akşama kadar, anlaşıldı mı? Ya otfrunirsiniz, ya da defolup gidersiniz, yallah.
Onlar süklüm püklüm çıkarken Tevfik bey küfürleri birbiri ardına sıralıyor ve artık bar bar bağırıyordu:
— Mıymıntı itler, beyinsiz avanaklar... Ve birdenbire döndü:
— Tez Küçük Ağaya döşek serin. Burada yat Küçük Ağa, dinlen, yann kendine gel ki görüşüp konuşalım. Kafası işleyen bir sen varsın yanımda.

Küçük Ağa, iyi ısıtılmış odadaki pufla yatağında ve çift yün yorganın ağırlığı altında düşünüyordu, iyice kıstığı lâmbanın, esmer, turuncu aydınlığı odayı sınırsız bir hale getiriyordu. Küçük Ağa sanki ileriye, tâ ebede kadar uzanan bir zaman okyanusunun ortasında idi ve dört beş saat sonra başlayacak olan yarınki gün de üç sene, beş sene, yüz veya beş yüz sene sonrası kadar meçhuldü, bilinemezdi.
Yarın neler olacaktı? ölecek miydi, kalacak mıydı? Kalmak... İşte ölümden de önemli, ölümden de çapraşık ve zor olan mesele. Asıl mesele kalmaktı, günlerin getirecekleri ile boğuşmaktı, onlara yenilmemek veya onlara lâyık olmaktı, aşınmadan, bozulmadan, çirkinleşmeden, satılmadan ayakta kalabilmekti.
İstanbullu Hoca'dan Küçük Ağa doğmuştu ve hangi doğum o kadar sancılı olabilirdi? Peki Küçük Ağa ne olacak? Yeni bir nehre, nehirlerin en delidolusuna geçiyordu ve akışın yönü yordamı belli değildi. Kimlerle karşılaşacak, kimlerle elbirliği edecek, kimlerle didişmek zorunda kalacaktı.
İnançların, hedeflerin, yeminlerin macerası ve kaderi ne olacaktı? Hangi hesaplar, hangi çıkarla -örümcekler gibi- ağlarını örmeye çalışacak, hangi dürüstlükler kurtulup hangileri bu ağlarda can verecekti?
Bir millet mezarının kıyısında boğuşuyor, yeniden hayata katılmak için dişini tırnağına katıyordu. Bu trajik savaşta yenilişin hesabını yapmak kolaydı. Fakat zor olan, Küçük Ağayı terleten, diken üstünde gibi tedirgin eden zaferdi, zaferden sonrasıydı. Zira, o inanıyordu ki, başlangıç bu günler değildi, başlangıç zafer denilen şey olacaktı. Başlangıç, yani Türkiye'nin hayatıyla ilgili asıl savaşın başlangıcı. Ve bu savaş zaferden sonra başlayacak iyilerle kötüler, mideciler ve budalalarla vatanseverler arasında geçecekti.
Küçük Ağa, gittikçe artan ağrıları ve ateş içinde duasını mırıldanarak uykuya daldı.

İKİNCİ KİTAP

Düş'lerin akşamı

Şimdi Akşehir bembeyaz, pırıl pırıl ve ılıktı. Çolak Salih istasyona üç dört yüz metre kala marşandizden atlamış, bahçe aralarından, pamuk gibi karlara dizlerine kadar gömüle gömü-le yürüyordu. Neşeli neşeli bir soluyuşu vardı, gören mektep kaçağı sanırdı. Kütahya, Alayunt ve Afyon'da yediği ayazları düşündükçe:
«— Hey kurban olduğum Akşehir, karın kışın bile bi başka çeşit., iliklerim ısındı len!» diye .söyleniyordu.
Gerçekten de Şubat ortasında böyle bir güneş bir başka yerde güç bulunurdu. Gökyüzünün bu sarışın ve tertemiz maviliği nisanı karşılar gibiydi, sanki tabiat bahara hoşgeldin diyordu. Fakat Akşehir bir gün önce hiç de böyle değildi, göğün barut rengine çalan esmerliğini günlerden beri yağan kuşbaşı kar bile ağartamıyordu.
Bu arada rüzgâr sık sık fırtınaya çevirmiş, soğuk hele geceleri, tükrük donduran bir hal almıştı. Bunun böyle olduğunu, biraz düşünse Salih de anlardı. Fakat o, burnunda türüm türüm tüten memleketine düşlerinde de, özleyişlerinde de işte bu cennet cümbüşünü yakıştırur-dı. Bugün hava böyle değil de, bir körduman baskını, bıçak gibi bir karayel tarayışı da olsaydı Salih'in soluyuşları yine neşesinden bir şey kaybetmeyecekti.
Şimdi, bir yıl önceki sevkiyat treninden inişi aklının kıyısından bile geçmiyordu. O ezik, o perişan, o kaçmak, o ölüme pek benzemeyen kaçışa sığınmak isteyen Salih asırlarca ötede kalmış gibiydi, o Salih bir başkasıydı, belki yakından tanıdığı biriydi, fakat katiyen kendisi değil. Şimdi, sanki sağ kolu yeniden uzamış, sanki yüzündeki korkunç yara izi silinip gitmiş, sanki Kinnar'daki korkunç patlayıştan önceki tığ gibi, arslan gibi Salih onbaşı geri gelmişti. Şimdi kendini o kadar kuvvetli, o kadar dinç ve tam öylesine bütün münasebetlere lâyık buluyordu, gönlünde bir kahraman rahatlığı türkü söylüyordu.
Yarım saate kalmayacak o tek koluyla anasına sarılacaktı. Ve sevkiyat treninden indiği gün anasıyla karşılaşmayı düşününce duyduğu korku ve kaçmak isteği yoktu içinde. Şimdi bu kucaklaşmanın hayali içini neşeyle, mutlulukla kabartıyordu.
Ali Emmi'yi görecek, Ali Emmi'nin elini öpecekti. Ve geçen yıl olduğu gibi değildi artık bu karşılaşma. Şimdi Ali Emmi -gerçi- "Ne o len Çolak? Gine mi geldin? Gine mi sırıtın durun?" diye terslenecek, amma Salih eğilip de elini öperken, bir yandan "hadi, hadi" diye elini çeker gibi yapacak, bir yandan da sol eliyle Salih'in sırtını tapalamaktan kendini alamayacaktı.
Topal Salim'i görecek, ama Topal Salim de artık onu asık suratla karşılamayacak, başını öte yana çevirmeyecekti. Şimdi Topal Salim ona kahvedekilere göstermeden bir "bey koz" işareti çekecek; "şunlar namaza gidince adamakıllı bir konuşuruz" demek isteyecekti.
Şimdi Salih herkesi, meselâ Reis beyi, meselâ Küçük Hacı'yı, hatta hatta Ruziye'yi bile cesaretle ve... ve mutluluğu pek yakın bir neşeyle düşünüyordu. Çünkü şimdi Salih çocukluğunun, delikanlılığının vadettiği Salih idi; o pis, o Rum meyhanesinin, o Niko'nun asalağı, yüzsüz, arsız, haysiyetsiz Salih değil.
«— Sahi Niko nerde ki şimdi!»
Niko'yu şimdi Karadenizli Salih'lere, Karadenizli Ali emmilere ve Ruziye'lere kurşun sıkarken düşününce adımları daha da hızlıydı, içine bir ateş bastı, soluyuşları bir başka biçimde hırslandı.

-Çolak Salih- savaşı sırf Niko ile karşı karşıya gelmek için sevmiş, benimsemiş, kaşık tutmaktan âciz sol elini sırf bu umut uğruna uçan kuşu zımbalayacak hale getirmişti. Hayatın yerini alan bu hırslı umuttan bu yana yıl geçti. Salih -gerçi- bu arada bu savaşın ne olduğunu, ne için olduğunu adı gibi anladı, bekledi. Ama yine de ona öyle geliyordu ki, Akşehir'in tuzunu, ekmeğini, suyunu, havasını, mor menekşesini kaydırak taşlarım paylaştıktan sonra "Pontus" diyen ve Salih'lere, Ali emmilere, Ruziye'lere karşı silâha sarılan Niko ile silâh silâha karşı gelmeden savaş biterse zaferin tadı -olmayacaktı.
Gıcık Kuyusu'na, kasabanın kıyısına gelmişti. Birdenbire yolunu değiştirerek mezarlığa doğru yöneldi. Hoca'nın türbesine gitti, fatihasını okudu, tek eliyle yüzünü sıvazladı ve Niko'nun verdiği yeni elbiselerle burada geçirdiği ikindi sonrasını düşündü. Ortalık iyice kararmadan kasabaya girmek cesaretini duyamamıştı o zaman.
Bu hatırlayışla daha bir cesur daha bir dik yürüyüşle sokak aralarına daldı. Buğday Pazarı, Demirciler Arastası, Yemeniciler Arastası ve Topal Salim'in kahvesi. Dükkânlarda çok genç çıraklar ve yaşlı ustalar vardı, körükler, çekiçler, makineler kuvvetli bileklerin ardından boyun bükmüş, gönülsüz gönülsüz işliyordu. Salih'e tam vaktinde yetişemeyen iki üç "merhaba"da şaşkındı, hafızalar ve ümitler kolay kolay toparla-namıyordu. Salih, kahvenin daracık merdivenlerini bir solukta çıktı. Kovalanırmış gibiydi, kurtarıcısı da ancak Ali emmi olabilirdi.
Fakat Ali emmi kahvede yoktu. Topal Salim'in kahvesinde her şey ve herkes yerli yerinde idi, yalnız Ali emminin bağdaş kurup oturduğu hasır köşe boştu. Salih son basamakta, o her zamanki küfür bekleyen sırrtışı ile durduğu zaman, bir an için Ali emmiyi her zamanki yerinde ve her zamanki haliyle görür gibi oldu. O kırış kırış olmuş geniş alın, bembeyaz sakal, iri burna düşen tel çerçeveli gözlükler ve yetmiş yıla rağmen sigarayı titremeden saran parmaklar. Bu kadar da değil, Salih, gülecek mi, sövecek mi, pek belli olmayan, ama gülümseyişine de sövüşüne de yetmiş yılının tümünü katan yay gibi gergin dudakları da görür gibi olmuştu. Bir an içinde, bir salise bile değil belki de.
Salih görünür görünmez içerde bir dalgalanma oldu. İnsanlar şöyle bir doğruldular, sigara dumanları bacaya doğru akışlarını birdenbire hızlandırdılar ve pencere camlarının kırık yerlerine yapıştırılmış helvacı kâğıtları poff diye çukurlaştılar.
İlk toparlanan Küçük Hacı oldu.
— Bak hele len Çolak gelmiş!
Salim'in koltuk değneği ancak iki defa "Tok" diyebildi.
— Sen misin len? Salih ona döndü:
— Hacı bey dedi ya işte, ona inanman mı? Benim ya...
Gülüştüler, hava ısınıvermişti:
— Zevzekliğinden de mi anlaman hay oğlum? Yalak Salih işte, ne var bunu bilmeyecek?
Küçük Hacı: —? Geç otur şöyle... dedi. Yanında yer gösteriyordu. Salih eşiğin az ötesinde alçak iskemleye çöküverdi.
— Aman Hacı bey, iyi işte burası.
Bırakmadılar ama, "olmaz, olmaz" ve "yoldan geldin" sözleriyle peykeye oturttular. Cepheden gelen, hem de sapasağlam ve sırıta sırıta gelen biri -Çolak Salih de olsa- müftüyü bile bastıracaktı elbette. Ne var ki, "Ee, anlat bakalım" diyecek kuvveti kimse bulamıyordu. Lâfa:
«— Ne içersin?» den başladılar. Salih de inadına:
— Kahve, dedi. Çok şekerli olsun. Küçük Hacı oralı bile olmadı.
— Yap Salim bir ıhlamur, içi ısınsın, dedi. Sonra Salih'e döndü. "Biz Çerkeş Etem beyin adamı değiliz oğlum, kahve, şeker ne gezer bizde".
Küçük Hacı konuya girmenin en uygun yolunu bulmuştu. îmam Haşim efendi sordu:
— Sen Çerkeş Etem'in yanında mısın? Salih:
— îdim, dedi. Ve anladı ki Çerkeş Etem içiri iyi bir hava esmiyordu Akşehir'de. Birdenbire her şeyi bir solukta anlatıvermek istedi, fakat kendini tuttu.
— Ali Emmi yok mu? Küçük Hacı cevap verdi:
— Biraz keyifsiz. Üç gündür yatır.
Ali emminin hasta olmasına sanki kimse razı değildi. Salih'in ardından gelen demirci Sabrı usta şakaya sığındı:
— îyice kocadı herif gayri.
Salim koltuk değneği ile yeri "Tok tok" diye döve döve ıhlamuru getirdi.
— Sağol.
Küçük Hacı tabakasını uzatmıştı.
— Bıraktım içmiyorum üç aydır.
— Bak hele., peki ırakıyla nasıl aran? Salih övündü:
— Onu da...

Gülüştüler. Ama saygı vardı bu gülüşlerde.
Saygı, maygı... Hepsi iyi de asıl konuya nasıl girilecekti? işte bunu hiç biri bilemiyor, hepsinin de içi cık cık edip durduğu halde aralarından söze başlamak cesaretini gösteren çıkmıyordu. Bunu seziveren Salih'in içi sızladı. Kimbilir cepheye dair neler işitiyor, neler, neler konuşuyorlardı? Hem de doğru haberlere inanmadan,
inanamadan ve asıl inanılmayacakların çoğuna inanarak.
Bildiklerini ve Doktor Haydar beyin kendisine anlattıklarını bir bir anlatıvermek isteği içini yeniden sardı: Adam ayırmak da ne oluyordu yani? Bilmek herkesin hakkıydı. Ama doktor; "Bunları yalnız Ali emmi ile Reis beye söyleyeceksin, başka kimseye değil" diye sıkı sıkı tembihlemişti. Hele kalabalıkta konuşması hepten yasaktı. Kalabalıkta, ancak;, "iyi gidiyor, iyi.. yakında daha da iyi olacak" demeye izin vardı. Bir de başarılı birkaç baskını ballandırabilirdi.
Sessizlik dayanılmayacak kadar ağırlaşmıştı. Sonunda Küçük Hacı kendini tutamadı:
— Eeey, anlat bakalım Çolak... nazlanın mı yoksa len?
O zaman Salih de başladı Doktor beyin dediğince anlatmaya. İyi gidiyordu her şey, iyi... Daha da iyi olacaktı. Hele bir bahar gelsin. Yunanı doğduğuna pişman edeceklerdi alimallah. Dağ gibi büyüyordu ordumuz. Artık ordumuz vardı yaaa... Dev gibi toplarımız bile vardı. Salih onları ateş ederken gözleriyle görmüştü... Bi patlıyordu ki, eleleee, Kudret Topu gibi len.. fistanlı Yunan eskerlerinin kaçışını seyret sen gayri. Soracığma, bi seferinde...
— O bi şey değil de, paşalar konuşurken Salih işitmişti, paşalar diyordu 'ki, hele şu güdük ay bi çıksın, kar bi kaksın. Yunanın ta anasının...
Anlatıyordu Salih, hem de taklit ettiği neşeye ve güvene kendisini her cümlede biraz daha kaptırıp, keyiflenerek ve göğsü biraz daha adam Reis beyde canlanıp ortaya çıkmış gibiydi. Son bir yıl içinde beğendiği birini görünce "Reis beyi andırıyor" demeyi huy edinmişti.
Hal hatır sormalardan sonra Salih hemen konuya girdi:
— Yüzbaşı beylerin cümle arkadaşlara ve Ali emmi ile zatınızın da şahsına selâmları var. Bi ikiniz için derler ki, Çerkez Etem ile kardaş-ları kötü bi oyuna hazırlanırlar; gaari onların lehinde konuşulmasın. Sağda solda nizamiyenin lüzumu yayılsın. Hattaleyim Çerkezi de öteki çeteleri de kötüleyin derler. Bunu nasıl yapacağınızı da siz ikiniz gararleştirecekmişsiniz. Böyle işte Reis bey.
Üzgün olduğu belliydi. Reis bey tatlı tatlı gülümsedi.
— Bu işten pek hoşlanmamışa benzersin Salih.
Salih konuşmayı uzatmak istiyordu. Bunun için de anlamamış gibi davrandı:
— Hangi işden Reis bey?
— Yak bi sigara. Salih aynı gururla .-
— Sağol Reis bey, terk ettim... dedi. Reis bey de bu gururu okşadı .-
— İşte bu çok iyi. Aferin. Biz beceremedik bir türlü bunu. Şu Çerkez Etem işine üzülmüş gibisin demek istedim.
Salih başını önüne eğdi:
— Yoo bey Reis bey. O işi hemen hemen biz çıkardık ortaya. Yılan dediğinin kafası ezilir. Üzülmesine üzülürüm emme benim üzülmem ona değil. Bi düşün Reis bey, sen böyük adamsın, pek eyi anlan böyle şeyleri. Bi düşün sindi: Bütün çeteler kötülensin derler. Bu ne demektir Reis bey? Eyice bi düşün sindi derim. Bütün çeteleri kötü-leyecekmişsiniz. Çete demesi goley, emme dile goley. Adama, sen işe yaraman demiş geri çevirmişler, gocamışın demiş geri çevirmişler, körsün, topalsın, daha çocuksun demiş, geri çevirmişler.
Salih dertli dertli içini çektikten sonra boşahverdi:
— Hattaleyim, daha "gel" bile dememişler; çünküm orta yerde daha "gel" deyen bile yokmuş. Emme elin oğlu durur mu? Kahpe dinli mi yani? Kaptığı gibi martini mavzeri, altı patları, neyin varsa işte, çıkmış dağa, olmuş çete. Çete demesi goley. Canını hece saymış, anayı, babayı, yavukluyu, çoluğu çocuğu arkada komuş, onların hasretliklerini de hece saymış, karınca kararınca düşmanla boğuşmuş. Hem de nasıl boğuşmuş? Açlık dememiş, cılbakhk dememiş, az-raille cirit oynar gibi boğuşmuş.
Bu sefer içini daha da bir dokunaklı çekti. Farkına varmadan bir ceketinin, bir pantolonunun cebini karıştırıyordu. O eski alışkanlıkla sigara aradığı belliydi. Utana utana gülümsedi:
— Sigara ararın ben de. Şaşkınlık işte. Neyse., demem o demek değil; çeteymiş. Sindi de sen kalkacan bütün bu olup bitenleri bi kalemde ge-çiverecen ve bi Çerkez Etem iti yüzünden çetecilerin tümünü kötüye çıkaracan, milleti soğuta-can. Adam yanmaz da nişler buna Reis bey?
Reis bey en koyu ve kupkuru direnişlere bile; "acaba" dedirten, "acaba yanılıyor muyum?" dedirten o sıcak, o cana yakın gülümsemesi ile Salih'e uzun uzun baktı. Ama konuşması taviz vereceğe benzemiyordu.
— Salih yavrum, dinle; ben de senin yerinde olsam üzülürdüm. Yanardım. Ama sen yalnız üzgün değil, daha çok küskünsün. Anladığıma göre iyice kırılmışsın sen. Onun da zararı yok, yeter ki biraz da sen düşün. Deli deli akan koca bir çaya bir saman çöpü düşmüş, ne çıkar? Biz o saman çöpünden de hiçiz bu büyük kavgada.

Bilen, düşünen, karara varan, emir veren biz miyiz? Bu dağ gibi yük bizim omuzumuzda mı? Baş biz miyiz? Bir millet bir ölüm kalım savaşına girdi mi bir de baş çıkarır ortaya, başlarını da çıkarır. Bunu çıkaramayan, çıkarınca da uymayan millet gitti gider oğlum. İşin o yanını da, bu yanını da baştakiler bilir. Eldeki gücü kuvveti, düşmanın girdisini, çıktısını yine onlar bilir. Sen, ben, Ali emmi, Veli emmi... Biz bu Tekke Deresinin ardında bile ne olup ne bitiyor bilemezken işe burnumuzu sokmaya kalkıştık mı, hapı yuttuk gitti demektir. Bizim gibilere denileni yapmak düşer.
Salih şimdi sahiden küskündü, ama kendi kendine konuşur gibi:
— Ben işe burnumu sokayın demedim ki Reis bey, dedi. Helbette denileni yapacağız. Şinciye kadar da denilenden başkasını yapmadık. Amma velâkin bundan gayri bana da, benim gibilere de birşeycik demeyecekler. Bizim gibileri bi kenara kakalayıverecekler.
Tam bir boyun büküşle sustu. Reis beyi de kuvvetli bir utanç sarıverdi. Salih'in yalnız yanıldığı yanını görmüş, on'un dramatik kahramanlığını atlayıp geçmişti. Salih, içi dövüşmek ateşiyle yanıp tutuşurken, bundan böyle bir işe yaramayacağını düşünerek dertleniyordu. Bu da onun hakkıydı. Açıkça özür diledi:
— Kusura bakma, Salih.
— Estağfurullah, Reis bey.
— Yok yak; anlayışsızlığıma ver. Salih perişan oldu.
— Allahaşkına, Reis bey., ne haddime Reis bey., ben seni babamdan çok sayarım. Anca, demeden edemedim işte. Densizlik işte., bağışla...
Sustular. Salih kunduralarının ucuna bakıyordu. Reis bey ise, içi sevgiden ışıl ışıl gülen gözlerini ona dikmişti. Bu insan çöküntüsünün ham, kaba, ama Tanrı ışığıyla aydınlanmış faziletlerini düşünüyor, sonra da kendini düşünüp utanıyordu.
Salih ya... Salih onu ve ötekileri utandırma-lıydı ya... Ama şimdi çok geç diye düşünüyordu Reis bey. Ne zaman utanacaklarını bilememiş, bu büyük teselliyi kaçırmışlardı.
Mahvolmuş, çürümüş, bitmiş, savaşın batağına batmış bir beden ve tıpkı o beden gibi bir ruh. Salih esaretten öyle dönmüştü işte. Herkes gibi Reis bey de olduğu halde görüyordu Salih'i. Herkes gibi Reis bey de; ne olabilir diye düşünmemişti bir kerecik olsun ve gene herkes gibi kendisi de ona el uzatmayı aklına bile getirmemiş, çöl ortasında bir şarapnelin ruh ve beden için, bir hayat için damgaladığı mahkûmiyet kararını bozulamaz saymıştı. Tıpkı o kızgın ve şimşek gibi çarpan demir parçasının duygusuzluğu ile. Kim, hangisi el uzatmıştı Salih'e? Hiçbirisi. Sadece tik sinmişlerdi ondan, tiksinmiş, geri itmişlerdi. En ağır sözler söylenmemiş miydi onun için?
Ama Salih, Tanrı ona ikinci bir doğum ihsan etmiş gibi, kelimenin bütün gücüyle, bir kahramandı şimdi. Esaretten döndüğü zaman doğru dürüst ekmek ve kaşık tutamayan sol elinden kurtuluş çabasının en yaman süâhşörlerinden birini yaratmış, o çürüyen ruhundan iradelerin en faziletlisini fışkırtabilmişti. Aldanışları inat, yanlışları isyan olsa bile ona kimin ne demeye hakkı vardı, çünkü kimin bu mucizede emeği, hatta arkalama payı vardı?
Kısacası, Salih trajik bir iç mücadelesini, görgüsüzlüğüne, bilgisizliğine, düşünce yetersizliğine rağmen tek başına ve şahane bir kahramanlıkla sürdürmüş, sonra zafere ulaştırmayı başarmıştı. Eli öpülecek adam Salih değil de kimdi?
Salih ürkek ürkek mırıldandı:
— Ali emmi hastalanmış ha?
— Öyle... İyice üşüttü galiba. Görecek miydin?
— Çok iyi olurdu ya...
— Biz, Küçük Hacı beyle ikindiden sonra gidecektik. Gel sen de.
— Hacı bey dedi, bana. Bi mahzur yoksa geleyin ben de.
— Tabii gel, Ali Emmi çok memnun olur.
Doğruldu:
— Öyleyse şimdilik bana müsaade. Daha anamı görmedim.
Reis bey onu hanın kapısına kadar geçirdi. Bu da Salih'i büsbütün ezdi. Reis bey, ayrılırken :
— İkindiden sonra Hacı beyin dükkânında buluşacağız, dedi.
Salih'e evin kapısını teyzesinin ahretliği dilsiz Hanife açtı. Kadıncağız Salih'i karşısında görünce kısık kısık sesler çıkarmaya, geniş el ve kol hareketleriyle sevincini' belli etmeye çalıştı.
Anası yukarki sofada, Çobankayaya bakan pencerenin önündeki sedirde oturuyordu. Sanki bir yıldır, hiç kımıldamadan, konuşmadan, yemeden, içmeden hep orada oturmuştu.
Salih onunla helâllaştığı günü hatırladı. Anası o puslu sabah vakti de burada, işte böyle oturuyordu ve oğlunun gideceğini nasıl fark etmemiş göründü ise, şimdi de, tıpkı öyle, geldiğini fark etmemiş gibiydi. Salih, kadıncağızın kuru, soğuk ve buruş buruş eline sarıldı.

— Ana ben geldim.
Kadıncağızın öbür eli ürkek ürkek sırtını sıvazladı. Demek bir şeyler duyuyordu. Salih ümit ve sevinçle doğruldu:
— işte böyle ana...
Fakat gözleri ne kadar da donuktu kadıncağızın. Belli bir zorlayışla:
— Geldin... diye mırıldandı.
— Geldim ya.
Kucakladı, kınası çoktan uçmuş incecik telli, bembeyaz saçlarını öptü, sonra da başını dizlerine koyup sedire uzandı.
Dakikalar geçiyor, arka odaya kaçan Hani-fe'nin boğuk hıçkırıkları gittikçe bitkinleşiyordu. Derken Salih anasının elini saçlarında hissetti. Kadıncağız bu keçeleşmiş saçları okşuyor, koca bir hayatı, acı tatlı hatıralarıyla bulmak istermiş gibi dikkatle, âdeta araya araya okşuyordu. Zaman donmuştu artık ve Salih de, gözleri yumulu, hiç bir şey düşünmeden bir tek kelimeye bile takılmadan bütün hayatını yaşıyordu.
Derken dilsiz elinde bir tepsi ile geldi. Tencerede un çorbası vardı, ayrıca üç beş kuru soğan da getirmişti... Tahta kaşıklar aynı sıra ile ve muntazam aralıklarla gidip geldi. Yemek bir tek kelime olsun konuşulmadan bitti. Salih son lokmayı da yutup Allah'a hamdettikten sonra, dilsize işaretle, "Çorba çok güzel olmuş" dedi. Dilsiz de mahzun bir gülümseyişle boynunu büktü; o bu evde ne yemekler piştiğini görmüştü.
Derken bir mucize oldu, anası, Salih'e:
— Uyu, dedi.
Bir tek kelime. Fakat bu bir tek kelime Salih'in anasını bulmasına yetmiş ve ona bütün bir maziyi geri getiren mucize gibi tesir etmişti. Kucakladı ve:
— Peki ana, yatayım, dedi.
Odaya girmeden önce de dilsize, işaretle, ikindiden önce uyandırmasını tembih etti.
Yokluk, evet sefalet derecesini bulmuştu. Fakat çarşafları ve yastık kılıfları her zamanki gibi, insanın içini ferahlatacak kadar tertemizdi. Birbuçuk saatlik uyku Salih'in yıllık yorgunluğunu sildi, süpürdü, gitti.
Namazı Taşoluk'taki mescitte kıldı. Küçük Haci'nın dükkânına gittiği zaman Reis bey oradaydı. Hemen yola çıktılar.
Ali emmi, Tekke Deresine bakan bir odada sedire yapılan yatağa uzanmıştı. Salih'i görür görmez yüzü aydınlandı.
— Ne o len Çolak, yine ne halt ettin?
Salih gülümsemeye takat bulamadı ve elinde olmadan gözlerini Ali emmiden kaçırdı. Kötü,
bir daha ayağa kalkamayacak gibi diye geçirdi içinden.
— Yalağa bak len, ağzını açmaya para mı ister ne?
Sesi iyice fersizdi ve gönlünün tâ derinlerinde hâlâ cıvıl cıvıl duran sevgiyi bu ses artık taşıyamıyordu. Salih biran için sahiden kızdığını sandı, üzmemek telaşıyla:
— Bol bol selâm getirdim sana.
Salih'de konuşacak hal kalmamıştı. Reis bey aracılık etti:
— Salih'de epey haber var, Ali emmi, istersen dinleyelim.
Ali emmi kendini zorladı:
— öyle ya, öyle ya., ne susar bilmem ki., selâm dediydin len Çolak kimden?
— Haydar beyden...
— Hangi Haydar bey o?
— Gönülsüzlerin Haydar bey, Ali emmi.
— Şunu şöyle desene... Doktordan demek. Aleykümselam. Başka?
— Yüzbaşı Hamdi beyden, Yüzbaşı Nazım beyden.
— Gönderen, getiren sağ olsun. Anlat şinci.
Salih, Çerkez Etem vak'asım ve kumandanların tembihlerini kelimesi kelimesine bir daha anlattı... Bunları, ezberlediği belliydi; ne bir şey katıyor, ne de çıkarıyordu.
Sözünü hiç kesmeden dinlediler. Bitince Ali emmi, nezaket icabı, ortaya sordu:
— Ne dersiniz?
Küçük Hacı, Reis beye baktı. O da asıl hükmü Ali emmiye bırakan bir sadelikle cevap verdi:
— Madem vaziyet bu, yapacak pek bir şey yok sanınm.
Ali emmi başını salladı:
— Elbette. Bize denileni yapmak düşer.
Leylâ ıhlamurları getirdi. Ağızlarına attıkları üzüm tanelerini dişleyip ilk yudumları içtikten sonra birbirlerine baktılar. Ali emmi sordu:.
— Deyeceniz bi şey var mı? Küçük Hacı:
— Yoo, dedi.

Ali emmi de tekrarladı:
— Bize denileni yapmak düşer. Anca, adamın canı eyce sıkılır, bilin mi Reis bey?
— Doğrudur Ali emmi.
Ihlamurla üç beş üzüm tanesi Ali emmiyi canlandırmış gibiydi.
— Halbukiysem ne yiğit adamdı Etem, de mi? Oooof, of. Neye böyle olur bilmem ki... Kimin malını paylaşamaz bu herifler Alîasen? Bunca hırsa değer mi len bu kahpe dünya? İlle de önce geçmek mi ilâzım ülen? He deyverseler birbirlerine namusları mı gider len?
Konuştukça öfkesi artmıştı. Göğsünü tan tan döven öksürük nöbeti yeniden başladı. Üçü de başlarını önlerine eğmişlerdi. Eziliyorlardı. Salih bir iki defa kaçamak baktı. Ali emmi gidiyordu.
Ama Ali emmi öksürük biraz ara verince kalan ıhlamurunu bir dikişte bitirdi ve soluya soluya Salih'e bakarak :
— N'o len Salih, dedi, ölecen diye mi korkan? Korkma korkma, ölmen ben... ölecem zamanı bilirin ben.
Solukları diner gibi oldu.
— Emme gine de yanarın; Küçük Hacı'yı bi-lem güldüremez olduk gaari.
Reis beyin içini büsbütün sızlatan bir ciddileşme çabası ile asıl sözüne döndü:
— Hırs, hırs... Hırs bütün bunlar! Kim kancık? Hırslı olan kancık. Kim hayın? Hırslı olan hayın. Kim kâfir? Gözünü hırs bürüyen kâfir.
Kış akşamının barut rengi, odadaki eşyayı ve yüzlerinin çizgilerini gittikçe belirsizleştiriyor, siliyordu. Sessizlik kurşun gibi çökmüştü. Artık kalkıp gitmeleri, daha şimdiden milyonlarca kilometre öteye kaymış gibi görünen Ali emmiyi önlenemez tekliğine bırakmaları gerekli. Ama ne Reis beyde, ne de Küçük Hacı'da kımıldanacak hal vardı.
Bu arada Salih'in içi içini yiyordu; zehir gibi bir kararsızlıktı bu. Anlatmalı mıydı? Hem anlatmaktan korkuyor, hem de Reis bey; bize müsade diye ayağa kalkıverecek diye ödü kopu-yordu. Sonunda kendini tutamadı ve söz istediğini anlatmak için kesik kesik öksürdü. Üçü de başlarını ona çevirdiler. Koyu loşluk da cesaret veriyordu, bir kere daha öksürdükten sonra başladı :
— Haddini biimez demeyin, emme öyle icabet ediyor. Bağışlayın... Kusura kalmayın.
Ali emmi dayanamadı:
— Geveleyip durma len.
Salih'in güneş ve ayazla kararmış yüzünü mora çalan bir allık bastı. Bir solukta söyleyiverdi :
— Şu deyeceklerim burada kalacak deye and verin deyecektim.
Ali emminin fersizlikten zaten yarı aralık duran ağzı büsbütün açıldı. Gözleri büyüdü, saz benzi perabeleşti. Reis beyle Küçük Hacı'nın şaşkınlıkları da, öfkelerine rağmen onunkinden aşağı değildi. Salih veya başka biri, onlara and teklif etsindi? Salih sinmişti, ama böyle gerektiğine inanıyordu.
Ali emmi öfkenin iyice kıstığı bir sesle :
— Bak heleee, dedi; ülen Çolak lâf bize yeminle mi emanet edilir oldu gaari? Ha? Kimmiş bize yemin karşılığı haber salan ha? Bi de baka-yın.
Salih dizlerinin üstünde dimdik doğruldu, iyice telâşlıydı;
— Yoo, valla kimse değel Ali emmi, kimin haddine? Valla ben kendim derin Ali emmi.
Küçük Hacı, Reis beye bakakaldı. Reis beyin içinden gülmek geldi. Ali Emmi'nin de öfkesi gitmiş, ama şaşkınlığı bütün bütüne artmıştı:
— Ee, öyleyse? Yani ne den sen oğlum? Reis bey, valla da, billâ da ben bi şey anlamadım. Sen anladın mı Allasen? Kimsenin haddine değilmiş, kimse de istememiş; emme gene de yemin vere-cekmişiz...
Reis bey Salih'e bakıyor, açıklamasını bekliyordu... Ali Emmiye gelince, o dermansız elleriyle sakalını sımazlamaya çalışmakta ve boyuna "Allah Allah... Allah Allah!.." diye mırıldanmaktaydı. Küçük Hacı da bekliyordu. Salih bu üçüzlü baskıya daha fazla dayanamadı ve can havline benzeyen bir parlayışla:
— Yemini ben isterin Ali Emmi, deyiverdi.
Ali Emmi'nin ağzı şimdi artık tam manasıyla bir karış açıktı ve Küçük Hacı bile kendini tutamamış:
— Sen mi? diye, acaip bir mahlûk görmüş gibi, mırıldandı. Bütün bunların ardından bir patlama gelecekti, bu muhakkaktı ve bunun muhakkak olduğunu Salih de biliyordu. Kafası cin gibi işlemeye başladı ve kısa sürecek fırsatı kaçırmak istemedi:
— öldürün isterseniz beni.. Emme böyle. Reis bey, Küçük Hacı ve Emmi'nin patlamak
üzere olduğunu anlamıştı. Gülümseyerek araya girdi:
— Anlatsın bakalım Ali Emmi, iş bizim sandığımızdan mühim galiba!..
Salih, Reis beye minnetle baktı: "öl desen ölürüm" der gibi. Ve:
— Möhem yaa, dedi.
Ali Emmi Reis beyin istediği havaya girmişti, gülümsemeye çalışarak:
— Anlat bakalım şu möhemi de öğrenelin bi, dedi.
Salih artık formunu bulmuştu, sırıttı:
— Önce. yemin.

Reis bey yine araya girdi:
— öyle olsun; edelim.
Yemin merasimi epey sıkıntılı oldu. Bu işe zerre kadar şaka karıştıracak insan değillerdi; fakat Salih'e yemin vermek de biraz fazlaca tuhaflarına gidiyordu. Yeminler edildikten hemen sonra, Salih:
— Size şimdi İstanbullu Hoca'dan haber ve-recen, dedi ve şöyle bir sustu. Yaptığı tesirin tadını çıkarmak istiyordu. Fakat asıl şaşıp kalan kendisi oldu. Çünkü Küçük Hacı:
— Pohoo, biz onu duyalı yıl oldu oğlum, demişti.
— Yıl mı oldu?
Ali Emmi bitkinliğine rağmen o ciddi görünüşünü büsbütün tatlılaştırdığı şakacılığını bulmuştu:
— Sen de amma sabırsızsın ha, Hacı bey!., dur hele, belki Çolağa ahretten yeni bir haber gelmiştir. Len oğlum Salih, Hoca sakın seni de yanına çağırmış olmasın?
Salih iyice afallamıştı:
— Ne den sen Allasen Ali Emmi? Hangi ahretten bahseden? Hoca Kütahya'da Kütahya'da. Ben de yanından gelirim!..
Haydi bu sefer de şaşkınlık sırası ötekilere geliverdi:
— Hoca sağ mı?
— He ya!..
— Kütahya'da mı dedin?
— He ya., öyle dedim.
— Yanından mı geldin?
— He ya Reis bey, yanından. Hacı bey de aynı şeyi sordu:
— Yanından mı geldin?
— Beş gün önce ayrıldım. Yüzbaşılara verdiği habarları götürdüm. Onlar da bu habarla-ra göre size şöyle şöyle edeceksiniz dediler.
Odada çıt çıkmıyordu. Pencerenin iki, üçyüz metre ötesinde ve dalları karlarla ağan ağaçların ardından Topyeri ve Tekke dağı, masmavi ve sansın bir gökyüzünün altında pırıl pırıl görünüyordu. Oralarda daha ışık vardı.
Ali Emmi toparlanmaya çalıştı:
— Eee, soraa?..
— Sorası bu işte Ali Emmim. Hoca sağ!..
— Anladık oğlum.. Hoca sağ, inandık. Ne yapar, nişler?
— Söyleyeyin Ali Emmi. Hocanın adı gari Hoca değel; Küçük Ağa!..
— Küçük Ağa mı?.
Küçük Ağa'yı işittikleri anlaşılıyordu.
— He ya; Küçük Ağa işte bizim İstanbullu Hoca.
Sonra övündü:
— Ta başından beri biliyordun ben! Hani beni Hocayı bulmaya yollamıştınız ya?.. Belediyede... Bildin mi? İşte o zaman, hemen üçüncü gün Hocayı Ketenlik1 te bulduk... Bizim Topal'la. Küçük Ağa adını takmış, bi de çetenin başına geçmiş. Bi göreceğdin!
Güldü ve anlattı:
— kesmiş mi sana o canım sakalı., giymiş mi kalpakla avcı biçimi ^pantolu.. al sana arslan gibi bi delikanlı!., tanıdım emme ben., bakışından tanıyıverdim.
Ali Emmi bayağı canlanmıştı, biraz daha doğrularak dinlemeye iyice hazırlandı ve:
- Ee... dedi.
Reis bey dirseklerini dizlerine dayamış, Salih'e doğru eğilmişti. Küçük Hacı ise sağ ayağını aitma alıp sedire daha bir yerleşti. Salih'e gelince, o kazandığı ilgiden mest olmuştu.
— Tanıdım, diye tekrarladıktan sonra gerdan kırarak devam etti. Emme o beni tanıyamadı. Ulu Cami'de Doktor Haydar beye lâf ederken ben onun sırf bakışlarını görürdüm. Emme o beni nerden...
Ali Emmi sinirleniverdi:
— O beni, ben onu, o benim, o ben... Ülen bırak da kendini, ne olduysa onu anlat!
Salih oralı olmadı:
— Ali Emmi be, darılma ya hastalık seni huysuz etmiş. Anlatıyorun ya işte. Daha naşı anlatılır, sen de Hacı bey?
Ali Emmi Salih'in üstünlüğüne razı oldu:
— Eyi eyi.. anlat bildiğin gibi.
Salih yapmacık bir küskünlükle ama domuzuna domuzuna tekrarladı.
— Dediğim gibi işte; o beni tanımadı. Şunu da deyeyin, biz Topal'la yörük damlarını bulduğumuz zaman yarı ölüydük, ha donduk, ha donacaktık. Bizi bi güzel yedirdiler, içirdiler, ısıttılar. Girdik pufla yataklara, sabaha

kadar uyuduk. Sabah oldu Topal kalkmadı. Bitmiş yazık. Ona baktılar. Beni de Hoca'nın yanına götürdüler. Ocakta kütükler alev alev yanar, üstünde mis gibi kokan süt apabak kabarır. Doğradık ekmekleri çanağın içine. Bi tabak da bal getirdiler, bi güzel karnımızı doyurduk Hoca efendiyle karşı karşıya. Sonracığıma vakit geçti. Başba-şa kaldık. O zaman bana; "anlat bakalım" dedi. Ben de "sen beni tanıman amma Hoca efendi..." diye söze başladım. Hoca efendi derdemez yerinden şöyle bir hopladı. "Dur, dedim, telâşlanma" dedim ve dilimin döndüğü, bizim Doktor Haydar beyle yüzbaşıdan öğrendiğim kadar memleketin halinden bahsettim. Bana verdiğiniz vazife Hoca'nın yerini size bildirmekti. Amma Allah vebalimi bağışlasın, ben Hoca efendiyi karşımda öyle ars-lan gibi görünce, üstelik bi de aklını, ilmini hatırlayınca sizi filân unuttum, içimden bu koca adam hak yolunda çalışmazsa günah olur, eğer ben, onu hak yoluna götürebilirsem, bütün günahlarımdan kurtulurum diye geçirdim, böyle geçirince de haddimi hududumu unutup işe giriştim. Zaten onu tanıdığımı da bu yüzden açıkladım, öyle konuştum ya. Hoca efendi beni, gözleri ateşte, hiç ses etmeden, kımıldamadan dinledi. Ben sözümü bitirince de çektiğim gibi para-bellomu; "Hocaefendi, dedim; işte tabanca, ya beni vurun burda, ya dediğimi yapan. Yoksa bir adım atmam buradan dedim.
Salih'in bu jesti üçüne de pek tesir etti. Reis bey gülümsedi. Ali Emmi:
— Hay domuz ha, dedi. Küçük Hacı da:
— Başa çıkılmaz bununla, dedi.
Salih de biraz daha efelenerek devam etti:
— Bi telâşlandı, bi telâşlandı ki, sorma gitsin Ali Emmi, başladı bana yalvarmaya, koy o tabancayı cebine deye. Düşünürüm dedi. Amma ben; "valla olmaz, dedim, hemen simdik söz isterim" dedim. Çünkü eyi gördüm halini. Razı olmaya can atar emme, kolay değil tabii. Sonunda bi "peki" dedi ki, göreceğin Ali Emmi... Benim ciğerim cız etti valla.
Salih bundan sonrasını da bir bir anlattı, nasıl karar verdiklerini. Çerkeş Tevfik beyin Sa-buncupınar'daki karargâhına nasıl vardıklarını, orada nasıl şüpheyle karşılandıklarını, nasıl tehlikeli günler geçirdiklerini, amma Küçük Ağa diye bilinen Hoca'nın ardarda gösterdiği yiğitlikler ve akıllılıklarla nasıl Tevfik beyin gözüne girdiğini de etraflıca anlattı. Sonra sıra, Karakeçili teşkilâtını bir tesadüfle öğrenişine ve bu yüzden geçirdikleri tehlikelere geldi. O da bitince Kütahya'da geçen olayları anlatarak sözlerine son verdi:
— İşte böyle.. Küçük Ağa'nın İstanbul'lu Hoca olduğunu şimdi benden gayri bi de siz bilirsiniz. Bu da tabii böylece kalacak. Küçük Ağa şimdi benden çoluğuna çocuğuna dair haber bekler. Ayrıca da son olup bitenlerden sonra Çerkeş Tevfik beyin elinden canını kurtarabilir mi, kurtaramaz mi; Allah bilir.
Salih bu son sözleri üzerine odadaki o keyifli havanın kaybolup gittiğini, yerine sıkıntılı bir sessizliğin çöktüğünü gördü, fakat bu nedendir anlayamadı ve kendini tutamayarak sordu:
— Sevinmedin mi buna Ali Emmi? Yoksa ben kötü bir şey mi yapmışım?
Reis bey:
— Yo, yo, dedi; sen yapılabilecek şeylerin en güzelini yapmışsın.
Ali Emmi de:
— Sevinmez olur muyum hay fikirsiz, dedi. Ama o sıkıntılı halleri gitmemişti.
Bu da Salih'i büsbütün tedirgin etti. Hatta gönlü kırılır gibi olmuştu:
— öyleyse bana müsaade, diye doğruldu. Ali Emmi onu anlamıştı:
— Otur len yalak herif, diye tersledi. Nereye gidecekmişsin? Gelip gitmenin bi adabı erkânı var. Reis beyle Hacı bey kalkmadan nasıl gidermişsin sen?
Salih bozuldu:
— Ne bilem ben? Hani belkim aranızda bir şey konuşursunuz da...
Ali Emmi yine tersledi:
— öyle bi şey olsa, deriz kalk git de ye sana. Salih oturdu. Ali Emmi duyduğu sıkıntıya daha fazla katlanamayarak:
— Dinle oğlum Salih, diye söze başladı ve üç defa öksürdükten sonra kendini zorlayıp devam etti. Verdiğin habarların hepsi de eyi, bizi ziyadesiyle sevindirdi. Hele ben hususiyle memnun oldum, istanbul'lu Hoca'yı. yani Küçük Ağa'yı, beğenmek ne haddime, pek severdim. Allah onu millet yoluna girsin diye ikide bi dua ederdim. Duamın tuttuğunu görmek müyesser oldu. Alla-ha bin şükür. Amaan be Reis bey, bun bittim valla, sen deyver.
Ali Emmi gerçekten de pek bitkin görünüyordu... "Amaan be" diye isyan ederken insana dokunacak kadar halsiz ve üzgündü, halinde de, yüzünde de duyduğu saf sevinci belli eden ufacık bir iz bile yoktu, buna takati yetmiyordu
Salih de, şaşkın ve üzüntülü, Reis beye baktı. Bir yandan da merak içindeydi; bir türlü söyleyemedikleri haber ne olabilirdi?
Reis bey nihayet konuştu:
— Demin anladın. Salih, biz İstanbullu Hoca'yı ta geçen bahardan beri öldü biliriz, önce İstanbul'a kaçmış diye bir söz çıkmıştı. Fakat, galiba ikinci ayıydı, bir gün Müftü efendiye bir adam gelmiş ve bir heybe

bıraktıktan sonra "Hoca efendi bir müsademede vuruldu, ölmeden önce de eşyalarını size getirmemizi vasiyet etti. Müftü efendi çoluğuma çocuğuma göz kulak olsun dedi" demiş. Heybede de bir hayli para ve Hoca efendinin saati ile teşbihinden nüfus tezkeresine kadar bütün eşyası, bu meyanda da kurşunlarla delikdeşik olmuş, kana bulanmış çamaşırları, esvabı varmış. Kuvvacılar dahil bütün Akşehir yandı yakındı, körpe helâli ile yüzünü görmediği oğlunu düşündükçe de büsbütün dertlendi. Ama dünya bu; sonunda anamızı, babamızı çoluk çocuğumuzu nasıl unuttu isek onu da unuttuk. Ali Emmi bir sigara içsem.

— Buyurun Reis bey, buyurun.

— Rahatsız ederim diye korkuyordum da...

— Aman Reis bey., ben de dumanından faydalanırım.

Reis bey sigarasını yakarken Salih, lâfın can alacak yerine geldiklerini artık iyice biliyor, üstelik verilecek haberi de sezer gibi oluyordu. Nitekim Reis bey bu sezişin yanlış olmadığını göstermekte gecikmedi.

Kışa doğruydu. Müft üefendinin hanımı ile Emine'hin teyzesi biraraya gelip, annesini de kaybettikten sonra çocuğu ile yapayalnız kalan kadıncağızı nasıl emniyete ve rahata kavuşturabi-liriz diye konuşmuşlar, sonunda da münasip bir izdivaçta karar kılmışlar.

— İşte böyle Salih oğlum.

Salih aptallaşmış bir halde sordu:

— Sonraaa?.. Yani?..

Ali Emmi hırsından patladı:

— Yanisi manisi Emine'yi ere verdiler. Fakat Salih bir türlü kendine gelemiyordu :

— Şinci n'olacak?

Bu soruyu kimse cevaplandıramadı.

— Ben Ağa'ya ne derin şimdi? Sessizlikten korktuğu için sormuş gibiydi bu ikinci suali. Fakat o da işe yaramadı ve Salih getirdiği müjdenin götüreceği kara haberin içinde eriyip gittiğini gördü.

— Kime verdiler?

Sesi ürkekti. Ali Emmi biraz canlanır gibi ol-du:

— Everdiler dediysek öylesi değel len. Koca herifin birine... Can yoldaşı olsunlar deye. Çarıkçının Hasan'ı bildin mi?

— He.

— İşte ona.

— Onun koca iki oğlu var...

— Askere gittiler. Bi de gelinlik kızı var, onunla üçü bi evde oturup giderler işte...

Ne olursa olsun işin içinde nikâh vardı.

— Ağa'ya nasıl anlatırın ben bunu Ali Emmi? Ali Emmi:

— Doğrusu bu ya, zor... de mi Reis bey?

— öyle Ali Emmi.

— Sen ne den Hacı bey?

— Bilmen ki...

Sustular. Salih düşündü düşündü, sonunda da puflayarak:

— Yo Ali Emmi, dedi, ben Ağa'nın yüzüne bakaman gayri. Bana bir şey demedi emme, aynı odada yattığımız günler naşı sayıkladığım ben bilirin. Gönlü hep burdaydı.

Dışarda gökyüzü kararıyor, dallan ağdıran karlar grileşiyordu. Tekke Dağı bir sis yığını ardında çoktan eriyip gitmişti. Topyeri karşıda kapkara yükseliyordu. Odadaki ışık da iyice esmer-leşmişti, artık birbirlerinin yüzlerini rahatça gö-remiyorlardı. Ali Emmi seslendi:

— Kız Leylâ!

Leylâ sofada beklermiş:

— Buyur dede, diye içeri girdi.

— Şavkı yakmadınız mı daha?

— Şimdi getiririn dede. Reis bey toparlandı.

— Biz kalksak Ali Emmi?

— Nasıl dilerseniz Reis bey. Küçük Hacı da:

— Eyi olur, gidelim, dedi.

Vedalaştılar. Reis bey iki küçük kızının beklediği evine giderken, "tam bir masal gibi" diye düşünüyordu. Demek Mehmet Reşit efendi İstanbullu Hoca olarak ölmüş ve Küçük Ağa halinde dünyaya gelmişti, ölüm tam bir ölümdü, doğum da, yeniden başlamanın bütün güçlükleri ile tam bir doğum.

Mehmet Reşit efendi, Istanbul'lu Hoca ile karısını, yüzünü görmediği oğlunu, ömrünce hazırladığı durumunu, yaşayış düzenini ve en önemlisi mizacını ebediyete vermişti. Şimdi de Küçük Ağa ile yeni bir hayat, bir düzen

kurmanın, yeni bir mizaç ve kişilik edinmenin o zor didişmesini yapacaktı. Ve İstanbullu Hoca'dan Küçük Ağa'-ya bir miras kırıntısı kalmıyordu.
Reis bey; "zor iş, çok zor" diye mırıldandı. Fakat Salih'in anlattıklarını da hatırlamadan yakamadı. Salih'in haline tavrına, hele yemin teklif ederken ortaya apaçık çıkıveren sonsuz saygısına bakılırsa Küçük Ağa'yı bu zor savaşı daha şimdiden kazanmış saymak gerekirdi. Salih'çik Küçük Ağa'da hern kahramanını, hem de şeyhini bulmuş gibiydi.
— Peki ama, Küçük Ağa şimdi içinde bulunduğu badireden, Tevfik ve Etem macerasından bu büyük zaferini, hatta hayatını kurtarabilecek miydi?
Reis bey elinde olmadan telâşlandığını fark

etti. Salih'in kırık dökük hikâyesi bile Küçük Ağa'nm, Reis beyin gönlüne yerleşmesine yetmişti. Reis bey Küçük Ağa'nın başına bir şey gelmesini istemiyordu. Bunun için Allaha sığındı, dua etti.
Bu sevgide ve bu sevgiden doğan duada bir bakıma da İstanbullu Hoca hesabına okunmuş fatiha hali vardı.
Hava iyiden iyiye ayaza çekmiş, karlar ayakların altında gıcırdamaya başlamıştı. Salih'e Taşoluk'un önünde:
— Haydi eyvallah, sabah konuşuruz deyip Çaykıyısındaki evine doğru yollanan Hüçük Hacı da Reis beyden farklı bir psikolojide değildi. O da hem İstanbullu Hoca'yı hem de Küçük Ağa'yı düşünüyordu. Salih'in hayranlığı ona Reis beyden daha kolayca ve çok daha kuvvetli işlemişti. Böylece Küçük Hacı, İstanbullu Hoca'yı daha büyük bir müsamaha ile hatırlıyor, Küçük Ağa'yı da daha gönülden benimsiyordu. İstanbullu Hoca'ya karşı duyduğu müsamahada sevgi vardı, şefkat vardı, merhamet vardı. Küçük Ağa'yı benimseyişine gelince, bu da Salih'inkinden çok az farklıydı. Hemen hemen aynı hayranlık ve aynı muhabbet.
Gönül istiyordu ki, bu destanlara pek benzeyen macerayı bütün Akşehir öğrensin. Zira bu macerada doğrultucu, diriltici, bütün güçleri tazeleyen bir şey vardı. Bu macerayı bilenin ümidi, azmi yıpranmazdı artık. Bu maceradan insanın -altıyüz yıllık, hatta bu altıyüz yılı hazırlayan çağları ile- kanının, medeniyetinin, yaşama iradesinin hep zafere, hep üstünlüğe yönelen akışını, milletinin hüviyetini ve ebedi kaderini bulabilirdi.
Küçük Hacı ayazı duymadan yürüyordu. Heyecanlanmıştı ve bu tatlı, çünkü gururlu, çünkü ümit dolu heyecan, adımlarını yaşına göre fazla hızlandırmıştı, tıpkı kalbinin vuruşlarını hızlandırdığı gibi. Küçük Hacı cümlelerle değil, hayâl ve duygularla düşünüyordu.
Karanlık yolun karşı ucunda pırıl pırıl renkli ışık anaforları kaynayıp duruyordu. Bu, zafer-di-, bu milletin bayramı idi ve bayramın ana çizgilerinden birinde de Küçük Ağa ile îstanbul'lu Hoca'nın iki ebediyet ucundan bir ışık hızı ile birbirlerine doğru uçuşları, sonra da sarmaş dolaş olup bir kişilik halini alışları vardı... Küçük Ağa'nın İstanbullu Hoca olduğu anlaşılıyor, vur emri kaldırılıyor, Mehmet Reşit.efendi dalgalanan, şarkı söyleyen bayrakların arasına katılıp bayraklara bir ilâve oluyordu. Selâm bayraklara!
Ama Küçük Hacı da, evine yaklaşırken tıpkı Reis beyde olduğu gibi, Küçük Ağa'nın şimdi içinde bulunduğu netameli durumu düşünmeden yapamıyordu. Küçük Ağa, Tevfik ve Etem beylerin maceralarından hayatını kurtarabilecek miydi?
Küçük Hacı da, tıpkı Reis bey gibi, Küçük Ağa'yı dualarıyla Allaha emanet etti. Bir farkla: Küçük Hacı'nın bu dualarında, bu niyazında Fatiha çeşnisi yoktu, hayalleri ile duyguları, İstanbullu Hoca ile Küçük Ağa'yı güzel geleceklerde
bir tek insan olarak görüyordu; içini çekerek tekrarladı:
«— Allah korusun!»
Salih'in dişleri birbirine vuruyordu. Küçük Hacı:
«— Hadi eyvallah» deyip ayrıldıktan sonra karanlığı, ayazı ve en kötüsü yalnızlığının içinde ümitsizlik, acı ve korku vardı. Korku vardı, evet, Salih çocukluğunda bıraktığı korkuyu, yıllarca sonra içinde buluyordu. Paniğe kapılacak, darmadağın olacak gibiydi.
Birdenbire seziverdi ki, artık kendisini Küçük Ağa'nın dışında, ondan ayrı düşünemezdi. Küçük Ağa'nın halini hem de büyümüş olarak, yaşamak artık Salih'in kaderi idi.
Fakat Reis bey ile Küçük Hacı'dan ayrı olarak Salih ön plana Kütahya'daki patladı patlayacak hale gelen durumu değil, Akşehir'i, Küçük Ağa'nın evini alıyordu. Ona göre, aldığı haber de Kütahya'daki bir kötü sonuç kadar önemli idi.
Küçük Ağa ha Tevfik beyin eline düşmüş, ha da evini kaybetmiş. Hatta bu daha kötü idi. Kötü de lâf mı? Bu beterin beteri idi, olabilecek kötülüklerin en yıkıcısı idi. Son'du bu.
Adımları çatırdayan karların üzerinde geri geri gidiyordu; sanki evde Küçük Ağa ile karşılaşacaktı. O dev adamın, bedeniyle, iradesiyle yı-ğılıverdiğini görür gibi oldu. Bu haberin Küçük Ağa'nın Küçük Ağalığını komayacağını iyi biliyordu.
— Ben gaari yüzüne bakamam Küçük Ağa'mın» diye mırıldandı. Üstelik kendini suçlu saymaktan da kurtulamıyordu. Veya Küçük Ağa'-nın çöküntüsü asıl ve daha önce kendi kaderiydi.

Mırıldandığı söz git gide bir karar cümlesi oluyordu. Kafası bu kadar pekiştirmek için işlemeye başladı. İçinde en büyük kaybın hüznü vardı. Tövbe, amma Ali Emminin ölümü bile bu kadarını veremezdi hüznün, yapamayacak, Küçük Ağa'nın karşısına çıkamayacaktı. Küçük Ağa olmadıktan sonra Salih'in ne işi vardı ve Salih bu haberden sonra Küçük Ağa'nın kalmayacağını adı gibi biliyordu. O, ağasının yiğit tarafını tanı-mışsa, o çocuksu duygululuğunu da o kadar iyi biliyordu. Küçük Ağa'nın ağzından çocuğu ve namahremi için bir tek kelime dahi çıkmamıştı, ama Salih, onun zaman zaman karlı, körduman-lı sabahlarda veya sarışın yayla ikindilerinde, tek başına, deli gibi at koşturduklarının sebebini pekâlâ biliyordu. Ha evi gitmişti, ha dünyası... Küçük Ağa için ikisi de birdi ve Salih buna adı gibi inanırdı.

Eve gitmek istemeyen önce ayakları idi, şimdi ise Salih eve gidemeyeceğini, gitmemesi gerektiğini aklıyla da kabul ediyordu. Kimseyi görmek istemiyordu. Anasına gelince, asıl onu görmek istemiyordu. O, şimdi ya cephede, gözükanlı bir kavgada, Niko'nun karşısında olmalı, ustaca kaçan ve kalleşçe fırsat kollayan Niko'nun peşinde olmalı, yahut da bir arkadaşın, ama o çocukluk günlerindeki gibi bir Niko'nun yanında. Artık dostsuz olmanın ağrısını bütün yıkıcılığı ile duydu.

Nereden., niçin gelmişti Akşehir'e? O ciğeri beş para etmeyen hatıralar, o pısırık özleyiş olmasa olamaz mıydı, öfke içinde bir dalga gibi kabarıyordu, sonunda çene kemikleri kenetlendi. Küçük Ağa ile karşılaşmasa -yoo, o kadar da değil- son aylarda beraber olmasa olmaz mıydı?

Çölde, yıllarca dayandığı sıla hasreti ne kadar da kolay depreşmiş, iki paralık başarı ile nasıl da şımarıvermişti? Ne işti bu kader?

Sabahki bayram cümbüşü, yalnız masmavi ve sarışın gökyüzü ve pırıl pırıl karları ile değil, bütün duygulan ile birlikte uçup gitmiş, takır takır, ayaz, zifir gibi karanlık bir geceye, ondan da beter duygulara bırakmıştı yerini.

Kör ve kimsesiz sokakları son bir ümide koşar gibi geçti. Topal Salim'i kahvesinde bulacağını sanıyordu. Ama kahvenin pencereleri de kapkaraydı, kördü. Ve ötelerde, uzaklarda, ama gene de aynı yurdun güneyinde, kuzeyinde, göbeğinde bir ölüm kalım savaşı Tann'nın çoktan çizdiği, ama ortaya çıkıncaya kadar kimsenin bilemeyeceği sonuç için ilmiklerini örüp duruyor.

Salih'in bıraktığı Akşehir

Salih Akşehir'den kaçar gibi ayrıldı. Yüzbaşı Nazım bey ona tam bir ay izin vermişti. Ama

Salih:

«— Denileni yaptım, öğreneceğimi öğrendim; daha ne kalacakmışım?» diye yarı öfkeli, yarı acılı, söylene söylene kendini kandırdı, hemen ertesi günü yola çıkmaya razı etti. Akşehir'de ilgi-

liği, sevdiği, Özlediği ne varsa hepsi de ayrı bir yürekler acısı idi, onun da buna dayanacak hali yoktu. Anası bir dert, Ali Emmi bir başka dertti. Kimse bir şey dememiş, bir savaşçıyı üzmemek için sözleşmiş gibi davranmışlardı gerçi; ama herkesin yiyecek, giyecek, yakacak sıkıntısı çektiği belliydi. Ve Gâvur Mahallesi kim bilir ne orospuluklar karıştırıyor, hiç değilse gâvurlar kim bilir nasıl davranıyorlardı kocamış adamlara, "dul kadınlara ve artık sokağa çıkamaz hale gelen ninelerle dedeler için çarşıda nefes tüketen yetimlere. Salih bunları aklından geçirirken ta yüreğinden gelen bir:

«— Öff... öf ki öf» çekmişti.

Ve dişlerini gıcırdatmıştı: Yüreksizlik miydi, bu? Aczi kader sayış, zamandan, ilerleyen ve iz'-andan bir şeyler bekleyen, insanın azmine kadınca rıza gösterecek olan zaman'dan kopuş muydu bu?

Tez attı bunları kafasından. Ama daha kalsaydı, ikinci, üçüncü, dördüncü, günlerde dertler üreyecekti. Meselâ Çerkez Hamdi ve benzerleri... Meselâ askerden kaçıp dağa çıkan sütü bozuklar... Meselâ fitneciler, kara dilliler ve benzerleri.

Topbaşların evindeki geceden bu yana geçen bir yıl içinde kötülük gerilemiş, yanılmalar gerilemiş, ihanetler ve satılmalar gerilemiş olabilir, iyilik yetmiş gelişmiş, hak ve hakikat gürbüzleş-miş olabilirdi, ama maya değişir miydi? İnsan değişir, Tanrının bastığı damga değişir miydi?

Sonra her karşılaştığı ondan cephe için, Ankara için haber soracak ve hepsi de ondan iyi, hatta dileğince, hatta son zaferi müjdeleyen ha-

berler bekleyecekti. Çünkü artık kimsenin beklemeye takati yoktu. Kahvede geçen yarım saatten iyice anlamıştı ki, millet artık ayakta durabilmek için böyle haberler bekliyordu. Böyle haberler almadıkları sürece de onların yerini tutan söylentiler çıkaracaklar, bu yüzden de kötü olayların en küçüğü bile en ağır darbe kadar yıkıcı olacaktı. Ve Salih'in anlayamadığı şu idi: Sanki cepheler kumandanı o imiş, sanki Ankara'yı o çekip çeviriyormuş gibi, herşeyi bilmesi, her soruları cevaplandırması ve her söylentiyi doğrulaması veya yalanlaması isteniyordu. Dayanamazdı bütün bunlara.

Trenden atladığı zaman içini saran bayram cümbüşünü olduğu gibi bırakarak, ezilmiş, bitmiş, herşeyi yeniden yitirmiş bir halde, hemen ertesi sabah memleketinden ve memleketinin insanlarından kaçtı.

Akşehir'de de bir gün önceki bahar havası uçup gitti. Kar sabah ezanından önce başladı, ortalık kül rengi bir ışıkla ağarırken kuşbaşına çevirdi. Öğleye doğru yakınlar uzak olmuştu, tipiden göz gözü görmüyordu. Akşehir'de kışın en azgın devresi başlamıştı.

İkindi üzeri idi, Ali Emmi'nin biricik oğlu şehit Kâzım'ın yetim kızı Leylâ tipiyle savrula sav-rula Küçük Hacı'nın dükkânına geldi. Dükkân açılmamıştı bile. Kızcağız dönüp Küçük Hacı'nın evine gitti. Hacı evinde de yoktu, nereye gittiği de bilinmiyordu. Kapıyı açan yaşlı kadın sordu:
— Bi şey mi vardı kızım?
— Didem çok hasta da... Anam Hacı Emmime haber saldı.
Kadın:
— Hadi kızım, dedi, sen eve git, biz buldurur yollarız. Bi şey ilâzım mıydı?
Leylâ sadece Hacı emmisine haber versin diye yollanmıştı, eve döndü.
Küçük Hacı, Reis bey ile Doktor Minas'ı alarak Ali Emmi'nin yanına vardığı zaman yatsı kılınmıştı.
Kapıyı Leylâ'nın anası açtı. Başı kar gibi bir tülbentle örtülüydü, daha kendisi çocuk denilecek yaşta iken ufacık bir çocukla dul, kimsesiz kalmıştı. Körpecik sesiyle:
— Çok ağırlaştı, Hacı Emmi, dedi. Yokarda... yatıyor.
Merdivenin başına bir idare lâmbası konmuştu, kendi oturdukları odada ne ışık, ne de ateş vardı; üst üste giydikleri bir yığın yamalı, ama tertemiz hırkalarla ısınmaya bakıyorlardı.
Erkekler tam merdivene yönelecekleri sırada Reis bey tam bir tesadüfle genç kadına baktı ve onun Doktor Ermeni Minas'ı anlatılmaz bir kin ve tiksinti ile süzdüğünü gördü.
Hastanın odasını beş numaralı bir lâmba, ümit kırıcı bir isli turuncu ışıkla aydınlatmaya çalışıyordu. Alnına ve gözlerine konsolun gölgesi düşen Ali Emmi dalıp gitmişti. Nefesi halsiz, ama hırıltılı idi. Arada bir elini oynatmak istiyor, bunu bile yapamıyordu. O zaman da başı belli belirsiz bir şekilde sağa sola kımıldıyordu. Ali Emmi'nin artık o hiç bir zaman bilinmeyen ve bilinmeyecek olan tek kişilik mücadeleye, o yardım kabul etmez ve sonucu değiştirilemez kavgaya düştüğü belliydi. Artık hiç bir dostluk, hiç bir dilek ve duygu onunla beraber olamaz, ona ulaşamazdı. Ali Emmi, Adem ile Havva'dan beri bütün insanların tek başlarına çıktıkları büyük yolculuğun eşiğinde idi. Bilinen ve önlenemez macera milyonlarca yıldan sonra bir kere daha bu alacakaranlık odada tekrarlanıyordu. Ve dünyanın kesin, en çok bilinen gerçeği olduğu halde olağanlaşamıyor, geride kalanların arasında sarsacak üç beş kişi, mıncıklayacak birkaç kalp bulabiliyordu.
Leylâ'cık sofada hıçkırıklarını boğmaya çalışıyor, ondan haber bekleyen anası aşağıda sessiz sessiz dövünüyordu. Küçük Hacı perişan olmuştu. Reis bey üzgün ve mahzundu. Minas her-şeyden önce işini düşünüyordu. Ama onun da dertlenmeden yapamadığı belliydi. İmparatorluğun çöküşüne rağmen, ekmeğini yediği, emek paylaştığı bu toprakla bu insanlara bağlı kalan pek az hıristiyandan biri idi o. Bunu herkes gibi Ali Emmi de bilir ve doktora ayrı bir yakınlık, hatta saygı duyardı. Aralarında pek açığa vurulmamış bir dostluk vardı.
Minas nabzını tuttuğu zaman Ali Emmi'nin gözleri aralandı. O da şevklendirmeye çalıştığı yüksek bir sesle:
— Ne o koca herif, dedi. Salıvermişsin kendini, yakışır mı sana?
Ali Emmi gülümsemeye çalıştı. Doktorun işareti üzerine Reis beyle Küçük Hacı döşeğe yaklaştılar:
— Bak kimler geldi.
Hastanın onları tanıdığı anlaşıldı.
Doktor nabzı saymış, kalbi ve ciğerleri muayene etmiş, dereceyi almıştı. Bir de iğne yaptı. Pek ümitsiz olduğu yüzünden belliydi, bunu belli etmek de istiyordu. Dipteki ocağın yanına oturdular. Reis bey de, Küçük Hacı da bir şey sormaya cesaret edemiyor veya buna lüzum görmüyorlardı. Ama Minas fısıldadı:
— Hiç iyi değil. Ciğerleri bitmiş. Kalp de paso demek üzere. İğne biraz kendine getirecek, belki diyeceği bir şeyler vardır.
Küçük Hacı kendi kendine mırıldandı:
— Allanın işine karışılmaz, takdir ne ise o olur. öyle tedbirsizlik etmeseydi başına gelmezdi bu. Emme kabahat acık da bizde, yollamayacak-tık.
Küçük Hacı on gün öncesini hatırlıyordu. Sekiz, dokuz kilometre ötedeki Bermende köyüne küçük bir eşkıya çetesi gelip yerleşmişti. Başlarındaki adam bir vakitler Ali Emmi'nin büyük iyiliklerini görmüş, onun hatırını sayan bir delikanlı idi. Birkaç yol kesmeden sonra Ali Emmi tutturdu, gidip konuşacağım diye. Adamı yola getireceğine inanıyordu. Sonunda peki demek zorunda kaldılar. Ali Emmi de eşeğine binip yola çıktı. Gerçekten de işi başarmıştı. Ama dönüşte tipiye yakalandı, yolunu şaşırdı ve adamakıllı üşüttü. Neticede de yatağa düştü.
Üstelik Ali Emmi tavsiyelere de aldırmamış, hafif öksürükler ve ateşle başlayan hastalığı ayakta atlatabileceğini sanmıştı. Kendini tutamayıp "sırtım çok ağrıyor len..." veya "iliklerim boşalmış gibi len oğlum" diye şikâyet ettiği zaman "git yat, bugün çıkmasaydın" diyenlere bayağı içerliyordu.
Reis bey bu isli kızıl bir ışıkla yan aydınlanmış odada, ocaktaki alevlere dalgın dalgın bakarken içinin burkulduğunu duyuyor, daha doğrusu içindeki bu sevgi ve acıma ile karışık burkuluş-tan başka hiç bir şey duymuyor, hiç bir şey düşünmüyordu. Ali Emmi mistik bir direnişle, zaferden önce, zaferi görmeden önce kendisine bir şey olmayacağını aklına koymuştu. İkide bir, "Gâvuru kovduğumuzu görmeden ölmem ben oğlum" derdi. Bu "ölmem" kelimesi zaman zaman da, "ondan önce bana birşeycik olmaz" şeklini alırdı.

Reis bey, Topal Salim'in kahvesinde, koca heriflerin birbirlerine yaptıkları, ölümle ilgili şakaları düşünüyordu. Şakanın adı "horata" idi, koca herifler de horatadan pek hoşlanırlardı. Hepsinin kendine göre bir tarzı vardı. Kimi şakasını öfkelenmiş gibi yapar, kimi aptal görünmeyi daha tatlı bulur, kimi de en şakacı halinde dünyanın en ciddi adamı gibi görünmeyi severdi. Salih gibi düzden düze nükte yapanlar iyi karşılanmazdı, bunlara "yalak", "yılışık" veya "kendini beğenmiş" derlerdi. Fakat hangi ton ve hangi tarzda gelirse gelsin, bir vakitler herkes gibi kendisinin de olağan saydığı, ölümle, yaşla ilgili şakalar, son zamanlarda Ali Emmi'yi iyice sinirlendirir olmuştu. Reis bey Ali Emmi'nin en sevdiği dostu olan Küçük Hacı'ya bir gün nasıl parladığını hatırlıyordu. Halbuki konuşma ne kadar sade ve havadandı. Hacı bey, ayazın tükrük dondurduğu bir gün, yakacak sıkıntısından konuşulurken, "eee Ali Emmi, biz bu kışı zor çıkarırız" demişti de, Ali Emmi sonradan kendini çocuk gibi utandırıp pişman eden bir parlayışla, "Hacı

Hacı, sen kendine bak; gâvur kovulmadan ölürsem ben cenazeme istemem seni, anladın mı?" diye bağırmıştı.

Doktor Minas, Ali Emmi'nin yanma gitti, nabzını tuttu, Reis beyle Küçük Hacı başlarını çevirmiş Ali Emmi'nin gölge düşen yüzüne bakıyorlardı. Alevlerden kamaşan gözleri pek bir şey görmüyordu, ama onlar en ufak bir adale oynayışını bile kaçırmayacaklarını sanıyorlardı.

Halbuki onlar'böyle küçük bir hareket beklerken Ali Emmi'nin gözleri aralanmıştı. Minas bir çocuk sever gibi sordu:

— Nasılsın Ali Emmi? "Eeeh..." diye hafif bir ses çıktı. Minas daha belli bir gülüşle:

— Gâvur doktoru tanımadın mı koca herif? dedi.

Reis bey de, Küçük Hacı da kımıldayamadan ona bakıyorlardı. Ali Emmi gayret bulmuştu:

— Sus ülen, gâvur deme kendine.

Minas artık hasta çocuğa meddahlık yapıyordu, yüksek sesle konuştu:

— Desem de demesem de gâvur değil miyim? Üzme kendini üzme; ben Osmanlıyım Ali Emmi, Osmanlı. Şimdi sen nasılsın bakalım?

— Eh işte.

— Bak kimler var burada... Reis beyle Küçük Hacı bey de buradalar.

Ali Emmi başını çevirmeye çalışırken onlar da döşeğin yanına gittiler.

- Sağolun, dedi ve Küçük Hacı'nın eline uzandı. Küçük Hacı da onun ateş gibi yanan fersiz elini avuçları içine aldı. Reis bey belli belirsiz bir şekilde kıskançlığı andıran bir şeyler duydu. Fakat bu böyleydi işte. Ali Emmi kendini sever, yaşının küçük olmasına rağmen sayardı, hatta kendisine bağlıydı. Fakat onlar arkadaştılar, yarım asırdan çok fazla süren bir çevre, alışkanlık, görgü ve anlayış arkadaşlığı idi bu. Beraber aşık oynamış, beraber sıra gezmiş, beraber asker olmuş, iki defa beraberce harbe gitmişlerdi. Düğünler, doğumlar, cenazeler, sıkıntılar, başarılar ve yarım asır öteye varan, onu da aşan sohbetler, hatırlamalar. Ama Ali Emmi, eli Küçük Hacı'nın avcunda dururken Reis bey'e de minnetle, sevgiyle bakıyordu.

— Sağol Reis bey diye hafifçe mırıldandı. Minas sanki bir ilâç tatbik ediyordu. Gürültücülüğünü iyice artırdı.

— Şuna bak Reis bey, şuna bak; bu kurt ko-cadığını nihayet anlamış değil mi?

Ali Emmi biraz kendine gelir gibi olmuştu...

— Doğru... senin gibi... bi... köpeğin... Minas bir kahk?ha atarak tamamladı:

— Maskarası olunca anladın ha?... Oh olsun. Fakat ben sana işin doğrusunu diyeyim mi? Sana asıl ağır gelen bir gâvura muhtaç olmak.

— Sus dedim ülen.. zorlama kendini gâvur olmak için... bi kalkayın seni sünnet ettirmez-sem bana da Ali... öksürmeye başladı.

— Yorma kendini.

Sedirden aldığı ot yastıkları arkasına koyup doğrultu:

— Şimdi ben gidip ilâç getireceğim. O zamana kadar da pek konuşma.

Küçük Hacı biraz itiraz edecek oldu. Fakat Minas dinlemedi.

— içinizde en genç benim. Sonra eczacıyı da benden başkası kaldıramaz.

Çıktı. Ali Emmi bitkinlikten çok, içliliğin titrettiği bir sesle:

— Bu da gâvur, dedi, töbe töbe...

Ve Reis bey, Akşehir'de tam bir minyatürünü bulan büyük trajediyi düşündü.

Bir vakitler Agop, Yorgo, Hristaki yoktu. Aynı hava, aynı su ve aynı nimetler, aynı haklarla eşit olarak, hem de aynı selamlaşmalar, aynı gülümseyişlerle paylaşılıyordu. Gelenek, görenek, inanç ayrılıkları için, dağsal köylerin giyim kuşam, ağız ve oturup kalkma özelliklerine gösterilen hoşgörürlük, hatta fazlasıyla vardı. Asıl doğru söylenişi ile bu ayrılıklar mesele değildi. Eşsiz îs-lâm kalbinin ve kafasının yarattığı Osmanlı düzeni içinde bütün münasebetler insana yakışan halini buluyordu. Reis bey içinden geçirdi:

«— Biz öyle sanırmışız...»

Bu aldanışta zehirden acı bir tad vardı. Te-mellerdeki sarsıntı ile birlikte akrep akrepliğini -Agoplar Agopluklannı, Yorgolar Yorgolukları-nı- bulmuştu.
Hiç olmazsa aralarından Doktor Minas'lar. manifaturacı Eftim'ler çıkmasaydı!
Reis bey:
«— öylesi daha iyi, çok daha iyi olurdu» diye düşündü. Çünkü öylesi çok daha kolay olacaktı, çünkü o zaman işin içinden "Rum" deyip. "Ermeni" deyip çıkıvermek mümkündü ve bu imkân bir "hak" olurdu. Doktor Minas ile manifaturacı Eftim gibilerin dürüstlüğü ve "Devlet" şuurları işi çok güçleştiriyordu.
Reis bey, kendisi de dahil, Müslüman Türk çoğunluğunun içinde tortulaşan kini, zorla önlenen diş gıcırtılarını iyice biliyordu. İhanete, kalleşliğe uğrayanlar şimdi artık efendilik haklarını kullanmadıkları, üstünlüklerini ve bunun imkânlarını ihmal ettikleri için hırslı bir pişmanlık duyuyorlardı. Pişmanlık için çok geç kaldıklarını görmeleri de hırslarını artırmaktan, diş gıcırtılarını kuvvetlendirmekten başka bir işe yaramıyordu. Artık dört gözle beklenen, yaşamanın ikinci mânası haline gelen bekleyiş artık fırsat kollamaktan, ilk fırsatı gözetlemekten ibaret idi. Gördükleri ihanetin acısını ilk fırsatta "haksızlık, insafsızlık, gaddarlık" gibi kendilerine hiç de yakışmayan duyguları umursamadan faizi ile çıkartacaklardı ve büyük mücadeleyi körükleyen tek mesele, tek dâva haline getiren sebeplerin arasında, belki de başında bu fırsatı yaratmak hırsı bulunuyordu.
Reis bey burada Salih'i hatırladı. Çocukluk arkadaşı Niko'nun Pontus devleti hülyası peşinde, hiç bir Osmanlının aklına sığmayacak bir ırkçılıkla silâha sarılışı bedeni gibi ruhu da çökmüş Çolak Salih'ten bir savaş kahramanı yaratmış, Salih'i savaşsız yaşamaktan korkar hale getirmişti. Salih şimdi yalnız ve yalnız Niko ile hesaplaşmak için yaşıyordu ve Osmanlı ülkesinde şimdi binlerce ve binlerce Salih vardı. Osmanlı ülkesinde şimdi Rumların, Ermenilerin tatlı dilleri, güler yüzleri ile uyumuş binlerce ve binlerce Salih o ilk fırsatı, o intikam saatini yaratmak için insanüstü bir çabaya girmiş bulunuyordu. Bunlar için asıl hedef ingiliz, İtalyan, Fransız, hatta Yunan değil, ihanet eden Niko'lardı, Agop'-lardı, Salih'lerin zaferinden ötekiler değil, bunlar korkmalıydı. Ve korkuyorlardı da. Korkuyorlar, çünkü bunu iyi biliyorlar ve bu yüzden de daha çok hainleşiyorlar, daha gaddarlaşıyorlardı. Reis bey düşünüyor ve düşündükçe de içi daha çok eziliyordu. O zaman, yani o zafer gününde Doktor Minas'lan, manifaturacı Eftim'-leri, kısacası Osmanlı kalan Hıristiyanlan kim kurtaracaktı? Asıl değerleri iie onları, Salih'lere hiç yakışmayan haksızlıktan, gaddarlıktan, insafsızlıktan kim kurtaracak, hak ile haksızlığın o mikroskobik sınırını kim ve nasıl çizebilecekti? Çünkü Reis bey biliyordu ki, dürüstlükle, "Devlet" şuurunda Doktor Minas ile manifaturacı Eftim tek değildiler. Aynı övülecek, benimsenecek, sevilecek durumu tutan daha birçok Rum vardı, Ermeni vardı. Hele kadınlar ve çocuklar vardı. Reis bey:
«— Ahh» diye içini boşalttı. Yılanın başını, yani o Pontus masalını, o Ermenistan masalını uydurup o sersem Niko'ları aldatan, alet eden o serseri, o haris çıkarcıları bulup çıkarmanın yolu yok muydu? Reis bey pek sevdiği ve gönülden benimsediği mesleği yüzünden cezayı suçludan ayrı düşünemez, suça' katılmaları inceden inceye tartmadan yapamazdı. Bu işte bunun yolu yok muydu?
Toprağın, suyun, güneşin ve en efendi düzenin meyvelerini kardeş kardeş? paylaşıp giden insanları, ortak kaderin tam gönül ve bilek beraberliği istediği günlerde birbirlerine can düşmanı eden yılan nasıl tutunabilmişti aralarında?
Ocakta artık alevler oynaşmıyordu. Közler kül bağlamıştı. Küçük Hacı'nın dudakları kıpırdayıp duruyordu; o, duaya sığınmıştı artık.
Ali Emmi'nin göz pınarlarında birer iri damla pırıldıyordu. O, hüsranı ve önlenmez hicranı ile sulh olmuştu artık. Sadece mahzun ve boynu bükük bir sitemi vardı. O da belki. Çünkü Reis beye böyle gelmiş olabilirdi. Zira, pek iyi bilirdi ki, Ali Emmi, "Görelim Mevlâ neyler, ney-lerse güzel eyler"in adamıydı. Ve o ölümün götürdükleri için ruh değiştireceklerden değildi.
Reis bey kalktı, ocağa kütük attı, hiç gerekmezken de alevler parlaymcay^a kadar üfledi, sonra gene dönüp ocağın kenarına oturdu.
Ali Emmi, doktorun dediği gibi, biraz kendine gelir gibi ohnuştu. Yutkuna yutkuna konuşmaya çalıştı. Sesi ağlayacakmış gibi titriyor, çok kısık çıkıyordu:
— Kim var orda len? İkisi birden yaklaştılar:
— Ben Reis, Ali Emmi. Hacı bey de burda.
— Eyi Reis bey... Hacım., size derin, ikinize de vasiyetim olsun bu...
Küçük Hacı vasiyet sözüne itiraz edecekmiş gibi kımıldandı. Ali Emmi de bunu gördü:
— Yo len.. hay sersem Hacım benim., öle-cemden değil.. Yunan ezilmeden ölür müyüm heç? Emme., işte., n'olur n'olmaz.. neyse, dedik ya len işte. Dinlen beni gaari. Bu doktor gâvuruna şahap çıkın. Hacım, sen de Leylâ'ma da anasına da göz kulak olun gaari. Kendi torunlarından ayırma emi. Biz gün gösteremedik bahtsızlara.
Küçük Hacı dayanamadı:

—? Tu sana len, diye parladı, hastaysan hastasın, ne olmuş yani? Heç mi hasta olmadık? Çocuk gibi naz etmenin âlemi var mı?
Ali emmi fersiz fersiz gülümsedi:
— Yo len Hacım; bu pek öylesi değil... Tedbirini almak ilâzım. Kızma emme., kızma sen.
Ama Küçük Hacı tutamıyordu kendini.
— Utan şu ak sakalından. Sonra dermanın kalmamış bi de kalkar gevezelik eden., kof herif sen de. Lahavle velâ kuvvete illâ billâhil aliyul azim.
Ali emmi tatlı tatlı gülümsedi:
— Eyi, eyi.. sustuk işte.
Altmış yıllık arkadaşını memnun etmek istediği belliydi. Epeyce süren bir sessizlikten sonra, nazlanan bir çocuk gibi:
— Dermansızlık neyse ne, emme sırtım., böğrüm çok acır Hacım., ille sırtım., soluğumu kesiyor kahpe dinli...
Küçük Hacı da torunu ile konuşur gibiydi:
— Eyi eyi; ilâç almaya gitti işte Minas efendi. Nerdeyse gelir. Gelecek helbette.
Ali emmi Minas'ı sevgiyle hatırladı.
— Gecenin bu saati... Hava da pek kötü galiba ha?
Sustular. Dışarda rüzgâr uğulduyor, kapıları, pencereleri zangırdatıyordu. Ocak keyfini bulmuştu, gözleri alevlerin çekişine dayanamıyor, kapılıp gidiyorlardı. Nihayet doktor geldi. Soğuktan burnu kıpkırmızı olmuş, kaşları ve bıyıklan kar tutmuştu.
— Kıyamet kopuyor dışarda, diye ocağa sokuldu, ellerini ısıttı. Aldım ilâçları., bir şurup iki de hap var. Dur, Leylâ'yı çağırayım, nasıl alınacaklarını ona iyice anlatırım.
öyle de yaptı, önce kendi birkaç defa söyledi, sonra da çocuğa tekrarlattı, ayrıca hastaya nasıl bakılacağını anlattı.
Ali emmi:
— Hadi gari siz gidin, dedi. Minas efendi de:
— Gidelim, dedi, sen uyu, dinlenmene bak. Evvel Allah on gün sonra birşeyciğin kalmayacak. Ben yarın da gelirim. Hiç korkma, sen gâvur elinde ölecek adam mısın?
Güldü. Ali emmi de gücenik gücenik tersledi :
— Zevzeklik etme.
— Peki peki, hadi eyvallah. . Vedalaştılar. Dışarda doktorun dediği gibi,
kıyamet kopuyördu. Karlar döne döne yağıyor, rüzgâr insanın yüzünü bıçak gibi kesiyordu. Küçük Hacı, nefes nefese:
— Durdu durdu da gine azıttı mübarek, dedi.
Fakat asıl maksadı konuşmayı açmak, doktoru söyletmekti. Minas efendi ise Ali emminin duymasından korkar gibiydi. Ancak köşeyi buldukları zaman konuştu :
— Allahtan ümit kesilmez ya, hiç iyi değil. Yeniden sustular.
— Ali emmiden başkası olsaydı bugünü zor bulurdu.
Reis bey hatırladı:
«Zaferi görmeden ölür müyüm ülen ben!» Acaba Minas efendi de bunu mu kastediyor, "Ali emmiyi hayatta tutan bu büyük arzudur"demek mi istiyordu? Kastı elbette buydu. Fakat Reis bey, bu kastın arkasında Minas efendinin neler duyduğunu düşünmek istemiyor, bu yüzden tereddüde düşüyordu.
— Sizi ne kadar da severdi doktor, dedi. Minas efendi:
— Bilirim, diye mırıldandı. Sesi mahzundu ve bir iç çekmesini önleyemedi. Küçük Hacı ayrılana kadar hiç bir şey konuşmadılar. Ayrılış da sessizce oldu. Çınaraltına geldikleri zaman doktor Minas'ın da yolu ayrılıyordu.
Reis bey:
— Gel Minas efendi, bir parça oturalım bizde, dedi. Fakat odayı sıcak mı, soğuk mu buluruz, onu bilemem.
— Soğuğun zararı yok Reis bey... Rahatsız ederim diye korkarım.
— Hadi gel.
Çocuklar üst kattaki odalardan birinde yatıyorlardı. Sokak merdivenlerini çıkarken Reis bey yüksek sesle öksürdü. Kapıyı açıp girdikleri zaman ihtiyar ermeni kadını Hayganoş da, elinde idare lâmbası yukarı sofadan aşağı iniyordu.
— Uyudular, diye karşıladı onları.
— Alâ.. sen bize ufak tefek birşeyler hazırlayabilir misin? Burada kalırsın artık bu gece. Hava gidilecek gibi değil. "
— Tepsiyi şimdi getiririm. Oda da sıcak. Reis bey oyma dolabın önündeki lâmbayı
yaktı. Bir başka dolaptan bir rakı şişesi ve leblebi, fıstık gibi şeyler çıkardı.
— İçersin değil mi?

— İyi olur.
ilk kadehleri konuşmadan bitirdiler, Minas efendi birdenbire:
— Ali emmi ölürse yanarım, dedi.
— Kader değiştirilemez doktor.
— öylesi değil, ölüm hepimizin başında. Ama gözü arkada kalacak. Yazık.
Reis bey bir yudum rakı aldı:
— Minas efendi, bunu artık bir başka Hıris-tiyana söyleyemem, ama sen bizden ayrı değilsin. Söyle bana: Zafere inanıyor musun?
— Allaha nasıl inanıyorsam öyle.
Cevap hiç duraklamadan ve net bir sesle gelmişti. Reis bey:
— Ben de, dedi. Çok çektik, daha çoğunu da çekeceğiz belki. Ama Çolak Salih'e de dönsek kurtulacağız. Kurtulmazsak herşey boş, herşey yalan demektir. O zaman da yaşamaya değmez bu dünya.
Sustular.
— Fakat iyice ümit kestiğim, kendimi de, memleketi de mahvolmuş sandığım günler oldu. Düşün Minas efendi; İzmir'in işgalinde Rumların saldırmaya kadar varan taşkınlıkları., sonra., gücenme.. Vilâyet-i Şarkıye'den gelen mezalim haberleri ve bunların Ermenilerdeki...
— Allah aşkına Reis bey...
Fakat Reis bey bırakmadı, başka bir duygu tonunda da olsa devam etti:
— Bu neden böyle olur Minas efendi, nasıl böyle olur? Bu vahşet insana yakışır mı?
İkisinin birden elleri kadehlerine gitti ve ikisi birden diplediler. Reis bey iyiden iyiye hırs-lanmıştı:
— Agop ha? Tanaş ha? Sonra Niko değil mi? Hristaki değil mi? Peki ordu çözülene kadar bunlara hangimiz yan gözle baktık? O selamlaşmalar, o hasta ziyaretleri, o bayramlaşmalar... Bunlar ne idi? Ne oldular? Kahpeliğin, akılsızlığın, itliğin böylesi görülmüş müdür Minas efendi? Söylesene be, görülmüş müdür?
Doktor, bütün suçları yüklenmiş gibi susuyordu. Reis beyin sesi birden hüzne kayıverdi:
— Emin ol bunları senden başka kimseye söyleyemem. Söylemedim de. Ali Emmi dahil kimseye, anlıyor musun beni?
Minas efendi mahzun bir gülümseyişle başını "evet" diye salladı.
— Sana da söylemezdim. Fakat zafere öylesine iman ediyorum ki, zaferden sonrasını düşündükçe çileden çıkıyorum. Minas; dinle beni. Şu kuzu gibi millet, şu Agop'u, Tanaş'ı, Niko'-yu, Hristaki'yi kendinden ayırmayan millet uğradığı kahpelik yüzünden diş gıcırdatmaya başladı bile. Hem de doktor Minas efendiyi Agop'-tan, Eftim'i Niko'dan ayırmayacak, bu iyiydi diyemeyecek bir hale gelmiş olacak. Onu bu hale düşürmekten daha büyük suç olur mu?
Minas efendi hep öyle gülümseyerek susuyordu. Reis bey kadehleri yeniledi. Hayganoş sahana kırdığı yumurtaları getirdi, bıraktıktan sonra da çıkıp gitti.
— Na işte... Şu kadını düşün. Yedi yıldır evimde çalışır. Kızını ben evlendirdim, oğluna ben sermaye buldum, karım ölünce kızlarımı ona emanet ettim. Fakat doktor; acaba çocuklara bir kötülük yapar mı diye ürperdiğim günler oldu.
Doktor susuyordu. Irkdaşlannın vebali omuzlarına çökmüştü, bu da çok ağır bir yüktü. Yalnız kendisi değil, bir hayli aklı başında Ermeni, ötekileri sarıveren vahşi ve kalleş sar'ayı önlemek için bütün güçleri ile çalışmışlardı. Bu arada büyük başarıları da vardı. Meselâ bir gece bir Müslüman mahallesine yapılacak kanlı bir baskını önlemişlerdi, buna da, "vazgeçmezseniz, gider zaptiyeye de, Kuvvacılara da haber veririz" dedikleri için muvaffak olmuşlardı.
Doktor o vahşi sar'anm üzerinde çok düşünmüştü. Bu sar'a insanları, gün geliyor dindaşlarına, gün geliyor kardaşlarına karşı da saldır-tıyor, çünkü insanda akıl bırakmıyor, kalp bırakmıyordu. İnsan bir kere o sar'aya tutuldu mu, artık kendi menfaatlerini bile hesap edemez oluyordu. Doktor o gece gözü dönmüş, kanı beynine hücum etmiş ırkdaşlanna, "Baskın mı? Pekâlâ. Diyelim ki bu doğrudur ve mümkündür. Diyelim ki onlarla beraber yaşadığımız günleri unutup, silkip atmak kolaydır. Fakat sonu ne olur bunun? Osmanlı ordusu yenildi, doğru. Devletin eli kolu bağlı, bu da doğru. Lâkin böyle devede kulak bile sayılmayacak bir baskının öcünü almazlar mı dersiniz? Siz baskında kırk elli ev yakar, belki istediğiniz kadar da adam öldürebilirsiniz. Ama bir de onlar ayaklandı, çetelerden, Kuvva'dan aldıkları yardımla üzerinize yürüdüler mi, tükrükle boğarlar hepimizi be!"
Yarı 'haber verme tehdidi, yarı da bu ihtimal vazgeçirmişti Ermenileri bu kahpe ve vahşi niyetten. Örilar vazgeçince Rumlar da bu deli cinayetin sorumluluğunu tek.başlarına alamamışlar, böylece de Akşehir tüyler ürpertici ye arkası daha da korkunç olaylara gebe bir trajediden kurtulmuştu.
Doktor Minas efendi şimdi kendi kendine soruyordu: Peki ne oldu bu ve bunun gibi çabalarının sonucu? Ne olacak? Kendisinin ve kendisi gibi davranan daha birkaç ırkdaşının Ermenilikleri derişmediği için Müslüman Türklerin soğukluğu sürüp gitmiş, bütün Ermenilerin hatta Rumların yükü omuzlarında kalmış, bir

yanda da hemcinsleri kendilerine diş gıcırdatır olmuştu. Minas efendi ve benzerleri artık havada sallanıyorlardı. İnsanlıklarının ve devlet şuuruna bağlılıklarının kadri hiç bir zaman tam olarak bilinme-yecekti. Minas efendi Reis beyin yakınlığına aynı açık yürekle karşılık vermek isterdi. Ama bütün bu olup bitenleri nasıl anlatabilirdi? Kendini zorlayıp anlatsa, anlatabilse bile Reis beyle Ali Emmi gibilerin yakınlıkları, sevgileri ve takdirleri daha fazla artmayacak, iki yönden gelen diş gıcırtıları da azalmayacaktı. Eli, kendiliğinden kadehine gitti. Reis bey de içti ve ciğerlerindeki bütün havayı boşaltan bir hohlayışla:

— Mazur gör, Minas efendi, dedi ve tam bir özür diîeyişle devam etti: Oluyor bunlar, önlenemiyor. Her zaman da olacak ve önlenemeyecek. İnsanın kaderi bu. Allah affetsin. Sizlerle din ayrılığı, kan ayrılığı var. Netice itibariyle bu da bir sebeptir. Veya, vahşetin sebebi olmamalı ama sebep sayılabilir. Peki, ya aynı dinden, aynı kandan olanların birbirlerine yaptıklarına, yapmakta olduklarına ve yapmadan yapamayacak olduklarına ne demeli? Kurulu düzen işlerken, düzeni kuran kuvvetler ayakta iken mesele yok. Ya düzen bozulunca? Ya düzeni ayakta tutan kuvvetler yıpranmca? Bekle o zaman cifenin bin bir çeşidini.

Hırsla yutkundu:

— Düzen sağlam mı? O zaman mesele yok. Çünkü o zaman düşünmeye, insanın kendini işe karıştırmasına, hatta kendini dinlemesine de lüzum yok. Ama düzen bozulunca, otorite yıpranın-ca, hele hele yıkılınca lâğım borusu patlamış gibi oluyor. Çünkü artık ortaya o yetersiz aklı, o kıt ve kısır aklı yüzünden kendi kendine düşman olan tek insan çıkıyor ortaya, idraksizliği, düşünce ve anlayış kısırlığı yüzünden kendini zelil görüyor, hakikate, bir türlü tam olarak kavrayamadığı hakikatlara karşı idrakiyle tek inşan çıkıyor; kendi kendini hor gören, çeşit çeşit ve çoğu itibariyle çelişen insiyaklara, insiyaklarının işleyişine bir ahenk vermediği için kendinden tiksiniyor, bu zelillik ve bu tiksinti ölçüsünde de kendi kendine, düşman oluyor. Sonra da, beni hor görüyorlar, bana düşman bunlar diye düşmanlar icat ediyor. Hakikatları kavrayamadığı, doğru hükümlere varmadığı için aldandığını, aldatıldığını seziyor, ama arkasından da, aczi yüzünden, bu aldanış ve aldatılışını kolu, bacağı, kaşı gözü gibi benimsiyor, gözüne, kaşına lâf söylenecek diye düşmanlıklarını koyulaştırıyor, doğruya, doğru yolda olsulara, meselâ sana, meselâ Ali emmiye karşı daha bir azgınlıkla saldırmak hırsına kapılıyor. Doğrular ve doğru yoldakiler artık katlanamayacağı bir hakarettir kendisi için. Artık tek avuntusu ve tek gururu düşmanlıktır, icat ettiği düşmanlardır, bunlara da dört elle sarılıyor. Demin de söyledim. Haydi din ayrılıklarını, kan ayrılıklarını sineye çekelim... Ama Kel Hüseyin neden bize düşman oldu? Çoraps-zın Mucip neden bizi görünce yolunu değiştirir? Ve neden bir yığın Müslüman Türk bizi artık işgal ordusundan da beter görür?

Birdenbire çöküvermiş gibiydi. Sesi kısılmış, bütün benliğini hüzün sarmıştı:

— Bütün bunları düşündükçe beynim çatla-yacakmış gibi oluyor Minas efendi. Ve bunları düşünmeden yapamıyorum. Beynimi ne kadar zorlasam da şu söylediğimden başka sebep bulamıyorum. Bütün bu insanlar yetersizliklerini anlıyor, yanıldıklarını anlıyor, acizlerini anlıyor, böylece de alttan alta kendilerini hor görüyor, kendilerine düşman oluyor, sonra da kendilerine hor bakan insanlar vehmedip onlara düşman kesiliyorlar. Tek avuntuları, tek gururları bu düşmanlıklar ve düşmanlık etrafında gruplaşmalar. Bakmayın siz onların kendilerini haklı saymalarına ve hak naralarına, bakmayın kendilerini üstün sayıp elâleme tepeden tepeden bakmalarına... Hepsinin içinde de, içlerinin ta derinliklerinde ne irin sızıntıları var.

Hırslı hırslı soluyordu. Sesi gene canlandı:

— Minas efendi, Minas efendi; asırlarca aynı güneşi, aynı toprağı paylaşanların, iki budala tahrikle birbirlerine böyle düşman kesilivermeleri-ne ben akıl erdiremiyorum. Ve bundan başka sebep bulamıyorum. Zira sebep bu değilse kahpeliğin, vahşetin Allah'tan ümit kestirmesi, Allah'ı unutturması gerekirdi.

Kadehlerini boşalttılar. Reis beyin alnı tomur tomur terlemişti:

— İyi yetişmemiş insanların ülkesinde düzen bir bozuldu mu, mağara devri, taş devri hortluyor Minas efendi. Bu bütün tarih boyunca böyle olmuş, böylece de gidecek. Biz ise Minas efendi, sarsıntı ne kelime, çöktük, çöktük. Olacağı elbette bu idi.

Yorulmuş gibi sustu. Gerçekte ise çaresizlikten doğan hüznü dayanılmaz bir hal almıştı.

— Tekerlek çoktan kırıldı, diye mırıldandı ve aynı basık sesle devam etti. Biz bütün bunları çok daha önce düşünüp konuşacaktık. Konuşacaktık, hem de bütün meydanlarda.

Sonra sesine tatlı bir canlılık geldi.

— Ama şimdi bir yeni doğuş ümidi var. Ta-biatiyle bu günlerden ve bu günlerden de acı olacak gelecek günlerden ders alınacak, yeni vatan sapasağlam temellere oturtulacak.

Ali Emmi'yi hatırlamıştı. Doktor Minas bunu anladı:

— Zafer işte o zaman zafer olur.

— Olacak. Bize bu yakışır.

Aynı şevk ve iman ile değilse bile, aynı saf dilekle Minas efendi de tekrarladı:

— Olacak. Olmalıydı da.

Minas efendi ayrıldığı zaman gece yarısını etmişlerdi. Fırtına hep o hızla esiyor, karlar hep öyle savrula savrula yağıyordu.

Reis bey geçen sobayı yeniden tutuşturmadan, üstüne bir battaniye ile bir yorgan alarak sedire uzandı. Sinirleri o kadar sağlamdı, öylesine terbiye edilmişti ki, gün nasıl geçerse geçsin, istedi mi, başını yastığa kor komaz uyurdu. En netameli günlerde bile olagelmişti bu. Ama bu gece düşünmek, bütün hayatını ve bütün hayatı didik didik etmek istiyordu.
Kötü yetişen, hiç yetişmeyen toplumlardan söz açmıştı. Kendisinin de iyi yetişmediğini acı acı kabul etti. Onun yetişme çağlarında bir ters rüzgâr esmiş, her şey altüst olmuştu. Reis bey, bugün, Osmanlı İmparatorluğunun dâvayı Tan-zimatla birlikte kaybettiğine, asıl düşüşün Meşrutiyet günlerinde başladığına inanıyordu. Halbuki Tanzimat ye Tanzimatın beslediği siyasi ve edebî isimleri nasıl sevmiş, nasıl büyütmüştü gözünde. Aynı aldanış Meşrutiyet ve Meşrutiyet şöhretlerini de kendisine ve nesline aynı kuvvetle kabul ettirmiş, böylece de çöküntü önlenemez hale gelmiş, çünkü -işte- sorumlu sınıf, aydınlar aldanmış, milletten ve devletten kopmuş, milleti hor, devleti düşman görmeye başlamıştı.
Reis bey Fransızcayı biraz geç öğrenmişti. Tarih ve siyasî tarih ile ilgisi de öyle idi, sonradandı. Hele felsefe., felsefeyi hatırlamazdı bile. Şimdi öyle sanıyordu ki, aldanışını kavramaktaki gecikmesi bu yüzdendi. Ama asıl acısı, memleket hâlâ uyanamayanlarla doluydu; nitekim kavga, işte sürüp gidiyor, bünyenin kendi kendini kemiriş? bitmiyordu. Tanzimatın o kalpazan yaygaracıları olmasaydı, onları da o Servet-i Fünun hokkabazlığı kovalamasaydı, bu buhran günlerinde acaba bu Pontus kuruntusu, acaba bu Ermenistan megalomanisi imparatorlukta tutunabilir miydi?
Reis bey buna ihtimal veremiyordu. Demek bütün dâva o dönüm çağlarında meselelerin sağlam ellere, sağlam kafalara geçmemiş olmasında idi. O çağlarda söz hakkını, Avrupa diye te-pindikleri, fen, ilim diye tepindikleri halde Avrupa'nın da, ilmin de, fennin de, hele hele meşrutiyetin ve cumhuriyetin, hepsinden önemlisi, insanın ve toplumun da ne olduğunu, hatta ne olmadığını bilmeyenler €İe geçirmişlerdi. Kuru taklitçiler, ağzı açıklar, züppeler, şarlatanlar... Ve elbette satılmışlar Vb hainler, kasıtlılar.
Reis beyin aklı birdenbire karışıverdi. Geçmişin iğrenç, ama aynı zamanda trajik panoramasını gözden geçirirken, birdenbire içinde yaşadığı zamanı hatırlayıvermişti. Belli belirsiz söylentilerden beliriyordu ki, işte o kuru taklitçiler, o züppeler, o ağzı açıklar ye gene o satılmışlarla hainler türü gene kımıldamaya başlamışlar, her dönüm çağında, her buhran devresinde olduğu gibi başlarını kovuklarından çıkarmışlardı. Onlar şimdi de iştirakiyyun diye, bolşeviklik dize sızdırıyorlardı zehirlerini. Meşrutiyetle herşe-yin değişivereceğine, herşeyin güllük gülistanlık oluvereceğine inanıldığı gibi, şimdi de bolşevik-likten mi aynı mucize beklenecek, imkânlar ve kuvvetler şimdi de bolşeviklik için mi kubura gömülecekti?
Reis bey, büyük bir çabayla bu henüz pek belirsiz olan ihtimali kafasından itti.
Terakki...
Terakkiperverlik...
Teceddüt...
İnkılâp... İlim, fen.Bunlar -seksiz, şüphesiz- elzem olan, şart olan yaşama unsurları idi. Ama bu iş şekil taklitleri, bu taklitlerin kavgacıları ile olamazdı ki... Hele ruh dondurulduktan, inkâr edildikten, mizaç bozulduktan sonra! Mumya ha setre pantol giymiş, ha potur, ne değişirdi?
Reis bey o çağlarda hürriyetin bile ters anlaşıldığını ve bilhassa ters anlatıldığını acı acı düşündü. Meşrutiyet keşmekeşi dün gibi gözlerinin önünde idi ve Reis bey Balkan bozgununun da, Cihan harbi trajedisinin de asıl sebeplerini işte gün gibi biliyordu. Tarihçiler, harp tarihçileri yarın kim bilir ne teknik kırıntılar arasında boğulup gideceklerdi? Onlara, çıkıp da, asıl sebep, kör olası sebep, şu ters hürriyet anlayışı, şu hürriyet ve Avrupa gibi, ilim gibi, fen gibi sö-mürülüşüdür, ters anlaşılmasıdır, millete ışık tutacakların bu konularda aldatılışıdır, deseydiniz belki de size, meselâ Muallim Naci Efendiye yaptıkları gibi, sürmeyecekleri kara kalmazdı.
Ve Reis bey inanıyordu ki, Taşnak çetesi Ermenileri, Mavru Mavri de Rumları İmparator-luk'tan kopmaya bu türedi, bu şartlatan bayraktarlar kadar teşvik etmemişlerdi. Reis bey terak-kiperverliğin, teceddüt ve inkılâp isteğinin nasıl olup da millet düşmanlığı halini aldığını, imparatorluk yaratan, medeniyet kuran milleti hor görmeye sebep olduğunu, olabildiğini bir türlü anlayamıyordu. Şaşkınlığı ancak "İhanet" ihtimali ile yatışabiliyor, ihtirasları bile hesaba katmak istemiyordu.
Bu yanlış anlayışlar -ne çare ki- yalnız okur yazarları bozmakla kalmamış, öbür yandan da mizacını tehlikede gören milleti geri ve asılsız, boş alışkanlıklarında, göreneklerinde taassuba zorlamıştı. Bugün her konuda hatta herkesi bir çerçeve içinde ilgilendiren ölüm kalım meselesinde bile patlak veriveren ikilikler, üçlükler, Reis beye göre, işte o tutumların zehirli meyveleri idi. Ve bugün tekerlek kırılmıştı. Ümit artık İstanbul'da değil Ankara'da idi ve bu ümit pırıl pırıl-dı, muhteşemdi, insanı hayata yeniden kavuşturacak kadar kudretli idi. Ali emmiye "zaferi görmeden ölür müyüm len!" dedirtecek gibi birşeydi.
Reis bey de zaferle birlikte herşeyin yeniden başlayacağına, en iyi şekilde başlayacağına inanıyordu. Kısacası -işte öyle- zafer Allah'ın bütün inayet ve in'amlarına yeniden ve lâyık bir şekilde doğuş olacaktı!

Reis bey üstündeki odada uyuyan küçücük ve annesiz kızlarının güzel günler göreceğini düşünerek kendini uykuya bıraktı. O yemyeşil rüyalar gördü, yavrucaklar acaba rüya görüyor, sayıklıyorlar mıydı? Ve bunlar acaba nasıl şeylerdi? Biri bir korkulu rüya ile uyanıp ağlasa idi, acaba, Hayganoş çimdiği basar mıydı?

* * *

Çolak Salih'in kaçar gibi terk ettiği Akşehir'de bu meselenin hemen ardından yiyecek, giyecek ve yakacak derdi gelirdi. Son zamanlarda ise Ali emminin hastalığı bu derde eşit bir endişe konusu oldu.
Kasabanın ileri gelenleri hemen her gün ziyarete gidiyorlar, buna cesaret edemeyenler de haber almak için onların etrafında dört dönüyorlardı.
«— Ali emminin vaziyeti ağırmış...» lâfı her evde her gün birkaç kere tekrarlanır olmuştu. Akşehir için için, ağlaya ağlaya acı haberi bekliyordu artık.
Fakat Ali emmide doktor Minas efendiyi hayran eden bir direniş vardı. Bitkin haline rağmen ilk ziyaretleri hoş karşılıyor; buna karşılık en sevdiği bile olsa devresi gün yine geldi mi çileden çıkıyordu.
«— ölümümü mü beklersin len densiz!..» diye bağıracak kuvveti nasıl bulduğuna gerçekten de şaşılırdı. Böyle bağırır, sonra da dudaklarını sıkarak eklerdi:
«— Senin gibi kof herifleri cebimden çıkarırım ben, anladın mı?»
Sevgi ağır basıp yatışınca da çok iyi bildiği bir haberi verir gibi:
«— ölmen ben len, korkma sen. Zaferi görmeden ölür müyüm?» derdi.
Karşısında dertli dertli susanların bu sözlere inanması gerekti. Yoksa Ali emmi yeniden öfkelenecek takati bulur, yeniden sövüp saymalara başlardı. Böylece beş gün daha geçti. Kâh açan, kâh büsbütün kuduran, esiş ve yağışlarıyla beş gün. Fakat Ali emminin bugünleri farkettiği yoktu. Kışın son çırpınışları gibi, baharın habercileri de, bütün dünya gibi onun dışında idi artık.
Beşinci günün ikindisine doğru kendini tamamen kaybetti. Yetmiş küsur yılın dertleriyle, mutlulukları ile, harpleri, darpları ve hastalıkları ile savaşa gelmiş bulunan beden son irade direnişini de yitirmiş, pes ediyordu artık. Minas efendi yüzüne endişeli endişeli bakanlara başını -nahzun bir çaresizlikle sallayarak:
— Benim yapacağım bir şey kalmadı, dedi.
Küçük Hacı ile Haşim Hoca'nın geceyi orada geçirmeleri kararlaştırıldı. Bunlar, Reis beyle diğer ziyaretçiler gittikten sonra Ali emminin baş-ucuna oturup Kur'an okumaya başladılar.
Aşağı katın odalarında.belki de -belki de değil muhakkak- sessiz sessiz ağlayan, hıçkırıklanm boğmaya çalışan kadınlar ve kızlar vardı. Ve elbette ki koca kasabada insanlar ve hayvanlar günlük hayatlarını her zamanki gibi, her zamanki sesleriyle yaşıyorlardı. Ama sanki kâinat -Ah* emminin odasından bakınca- boşalmış, yaradılıştan önceki kimsesizliğine dönmüştü. Sanki hayat bütün görünüşleri ile donup gitmişti. Sanki dünyada bir hareket, bir kıpırtı, bir ses kırıntısı bile yoktu. Sanki dünyada -ve kâinatta- yalnız -sıra ile- Küçük Hacı ile Haşim Hoca'nın dudaklarından, basık ve insanin içini isimsiz bir ışıkla yıkayan bir sesle dökülen âyetler vardı.
Zaman sonsuzluğun ötesinde sakin ve büyük bir nehir gibi akıyor, akıyor, fakat idraki imkânsız bir şekilde akıyordu. Ali Emmi bilinen ve bilinebilecek bilinmeyen ve asla bilinmeyecek olanın eşiğinde idi. Belli belirsiz nefeslerle, gözleri kapalı ve hareketsiz yatıyordu, büyümüş, büyümüş, bedenden bambaşka bir şey olmuş gibiydi. Artık Küçük Hacı ile Haşim Hoca'nın sesleri de çok daha başka idi, apayrı seslerdi, hiç bir insan sesinin benzemediği, benzeyemeyeceği bir yumuşaklık ve tatlılıkları vardı, hiç bir insan sesi, insandan bu kadar ayrı olamaz, bu kadar ilâhi, bu kadar avutucu olamazdı. Şimdi Kur'an gerçek mânâsını, şimdi Allah o idrake sığmayan kudretini, şimdi hayat asıl mânasını buluyordu. Ve artık Küçük Hacı ile Haşim Hoca da kendilerini Ali emminin yakınında, o büyük sırrın yakınında sanmakta idiler. Ama yakınında, yanında değil. Aradan kıl kadar boşluk, o kıl kadar, fakat herşey demek olan boşluk kalkmıyordu. Kalkamazdı da. Ama, onlar bir vait almışlar gibi, biraz daha, birazcık daha vecdin kendilerini büyük sır ile haşır neşir edeceğine inanmış gibi okuyor, okuyor, okuyorlardı.
Akşam çoktan geçmiş, yatsı kılınmıştı. Donmuş gibi, yok olmuş gibi yatan Ali emmi önce birkaç defa kımıldadı. Sağa dönmek istedi olmadı, sola denedi olmadı, ayağını çekmek istedi yine olmadı. Çaresizlik dolu bir inilti ile yeniden kendini o kesin hareketsizliğe bıraktı. Fakat sonra, on dakika kadar sonra, nereden bulduğunu kimsenin ve hiç bir zaman anlayamayacağı bir canlılıkla gözlerini açtı. Küçük Hacı ile Haşim Hoca'-ya yepyeni, bambaşka bir âlemin görüntülerine bakar gibi baktı. Açıkça görüyor ama anlayamı-yordu. Küçük Hacı'nın kuşağındaki çift kapaklı Serkisofu saniyeler noktalıyor ve çıt çıtlan büyülü sessizliğin içinde iyice işitiliyordu.
Bir saniye, bir saniye daha, bir daha, bir daha... Her saniyede bir büyük sezişin ufuk genişliği vardı ve Ali emmi açıkça görüyor, ama an-layamıyordu. Sonra birdenbire o bambaşka âlemden dönüvermiş gibi beklenmedik bir keşif şaşkınlığı ile mırıldandı:
— Kur'an mı okur?..

îdrak daha da berraklaştı ve mucizeli canlılık vahşi bir isyan gücü kazandı:
— ölmen ülen ölmen!..
Ses zayıftı, ama yine de bir nâra gücü taşıyordu. Bu ses Küçük Hacı'ya, dağlarda yankıla-nabilirmiş gibi geldi. Ve Ali emminin vücudu, yorganın altında yay gibi gerildi. Gözlerinde sindiri-ci bir öfke vardı.
— Zaferi görmeden ölmen ben!..
Ve yetmiş yılın varlıkları yoklukları, harpleri, dostları, hastalıkları, çeşitli kayıpları ile mertçe. yiğitçe savaşan beden kendini bırakıverdi. Artık. Hiçbir şey, ama iyi, kötü biç bir şey... ve arzu, ve umut, ve sevgi, ve hak dâvası... hiç bir şey, hiç bir şey bu binlerce adale ve sinirin en ince, en küçüğünde de, en güçlü, en büyüğünde de mikronluk bir karşılık bulamayacaktı. Küçük Hacı sesinin tonunu hafifçe yükselterek Ali emminin o güzel, o sevgi ve anlayış dolu, o erkek gözlerini kapadı.
Kar lapa lapa, sessiz sessiz yağıyordu. Havada en ufak bir esinti bile yoktu. Küçük Hacı fısıldar gibi:
— Hadi gaari Reis bey., hasta olacan, dedi. Reis bey üzeri çoktan karla örtülen mezarın yanına çömelmiş şıpır şıpır ağlıyordu. Sen git deyecek kuvveti bulamadı ve Küçük Hacı'nın içini burkan bir uysallıkla doğruldu. Kasabaya doğru yürüdüler.
Cenazeye gelmeyen yoktu. Hâlâ Kuvvaya karşı olanlar bile ordaydı. Fakat onlar döneli çok olmuştu. Reis bey ise mezarın başından ayrılmıyordu. Gelinlik kızını, delikanlı oğlunu toprağa vermiş gibiydi. İçi tam öylesine yanıyordu. Mezarlıktan çıkarken:
— Zaferi görmeliydi... demek istedi. Fakat artık boğamadığı hıçkırıklar kelimeleri darmadağın, param parça etti. Küçük Hacı yine de anlamıştı. O üstün, o insan denen fâniyi tam değerine ulaştıran imanı ile:
— Allah zaferi millete göstersin... dedi.
Çolak Salih'in kaçar gibi terk ettiği Akşehir'de bir de Emine vardı. Doğumdan sonra büsbütün serpilip gelişen, güzelleşen, bağrına bastığı hüzünle güzelliği büsbütün büyüleyici bir hal alan körpe dul vardı. Yetim Mehmed'in anası, Is-tanbul'lu Hoca'nın karısı Emine. Artık anası ile bile dertleşmek hakkı kalmayan Emine. Dul, ana, fakat küçücük Emine.
Emine hiç bir şey anlayamıyordu. Bütün bu olup bitenlerin sanki kendisi ile hiç bir ilgisi ilişiği yoktu. Hatta olup bitenleri de kendisine üs-tünkörü, yarım yamalak anlatmışlar, düğüm noktalarını can alacak yerlerini atlayıp geçmişlerdi. Kocası neden bırakıp gitmişti? Kaçtı diyorlardı. Neden kaçacaktı? Vur emri çıkmış, düşmanları varmış! O büyük, o pırlanta gibi kalpli, o sevmesini, okşamasını bilen adamı neden vurmak isteyeceklerdi? îstanbul'lu Hoca'ya kim ve neden düşman olacaktı? Hele bunları Emine zerre kadar anlamıyordu. Anlayamayacağını da pek iyi biliyordu. Yalandı bunlar elbette. Kocasının başına mutlaka bir kaza gelmişti de sütü kesilmesin, bir hal olmasın diye ondan saklıyorlardı.
Böylesi daha mı iyiydi sanki?
Ama birgün oldu, bütün bu sözlerin doğru olduğunu anasının halinden anladı. O zaman da başladı bir haber beklemeye. Bu bekleyiş hiç de kötü değildi. Nasıl olsa eden bulacak, hak yerine gelecekti. Hoca gibi bir adamı bu hallere düşürenler er-geç pişman olacak, onu yine baştacı yapacaklardı.
Bu arada günler geçiyor. Mehmet bakmasını öğreniyor, tanımalara başlıyor, ellerinin, ayaklarının farkına varıyordu. Emine, yalnız kaldıklan zaman Mehmet'e, "Gel babası geeel, gel" bile yaptırmayı başarmıştı. Sonra bunu ilk emekleme ve ilk diş takip etti ve Emine soğuk algınlıklarının, ateşlerin, kızamığın telaşıyla çırpındı. Fakat özleyişi, bekleyişi daha sancı, daha yakıcı yapan bu basamaklann hiçbirinde "buba" gelmedi, "buba"dan bir ses çıkmadı. Halbuki Mehmet'e artık "buba-bub-buba..." demeyi de öğretmişti.
Ve bir gün Emine'ye kara haberi verdiler.
Kocası vurulmuştu!
Asıl vurulan o oldu.
Ve bir gün ona bu körpeliği, bu güzelliği ve bu yetimi ile yalnız yaşayamayacağını söylediler, söylemeye, söylemeye, çeşitli ağızlardan söylemeye başladılar.
Körpe miydi o? Güzel miydi o? Yalnız mıydı? Ve bir gün anası evermekten bahsetti. O zamana kadar hiç bir şey anlamayan, hiç bir şey duymayan Emine birdenbire vahşileşti, yırtıcı bir hal aldı. Tepindi bağırdı, anasına, şaşılacak bir öfke ile karşı durdu. Ve bir gün, onu everdiler. Emine'nin bildiği, inandığı, öyle olacak sandığı tek şey vardı. Bu bir evlenme değildi. O tekrarlanamaz şeyi yapmış, bir defa atlanan geçiti atlamış geçmişti. Bu başka birşeydi, duyguların, düşüncelerin, canlılığı dışında bir şey, basit bir toplum -belki de- bir fizik hadise idi.
Emine'yi ancak anasını, konusunu komşusunu ilgilendirdiği kadar ilgilendirdi, ancak o kadar ilgilendirebilirdi. Çankçı Hasan da bu anlayışa aykm bir davranışta bulunmadı. Bulunamazdı da ihtimal. Yaşlıydi, bezgindi, zor bir ev düzeninin altında ezilip gitmişti. Evine bakan dul bacısı da öldükten sonra ateşini kendi yakar, çorbasını kendi ısıtır olmuştu. Herşeyi kendi eline bakıyordu. Emine'y-le evlenmemiş, sanki evlâtlık edinmişti. Fakat nikâhları kıyılmış, yeni bir hak hukuk düzenine girmişlerdi. Aynı yatakta yatacaklar, vücutlarının sıcaklığını paylaşacaklardı ve Çarıkçı Hasan canı istediği zaman Emine'yi -onun canı istemese de- kucaklayıp öpebilirdi.

Bunun aksini kimse -Emine'nin kendisi de dahil- kimse düşünemezdi. Nitekim pek seyrek de olsa böyle geceler olmuştu.
Ve emine böyle gecelerden sonra, yalnız kalır kalmaz, kucağında Mehmet'i, dallı çiçekli teneke kaplı sandığının önüne oturur, kapağı açar, İstanbullu Hoca için yaptırılan, onun için diktirdiği entarilerini, iç eteklerini, ipek çarşafını, fesini, baş örtülerini, gümüş ve altın kemerlerini dalgın dalgın elden geçirir, okşar, sonra da sessiz sessiz ağlardı. Mehmet'in bu hüzün anlarına, bu göz yaşlarına dudak büze büze, hiç bir şey diyemeden, iri ve dert dolu gözlerle bakışı yürek pa-ralayıcı idi. Böyle zamanlarda Emine onu bütün kuvvetiyle bağrına basar ve:
«— Mehmet'im, Mehmet'im... Büyüyecek kocaman adam olacaksın... Paşa olacaksın, bey olacaksın, ben de o zaman rahat edecem» derdi.

II

Büyük İhanet

Tevfik beyin küfürleri Küçük Ağa'nın kulaklarında bütün gece gümbürdedi durdu. Arada sırada, sanki kapkara bulutlar parçalanmış, mavi bir parça ışıldamış gibi, dost, sevgi dolu cümle de kulaklarında yeniden ses buluyordu.
«— Küçük Ağa'ya tez döşek serin. Burada yat Küçük Ağa, dinlen, yarın kendine gel ki görüşüp, konuşalım!»
Ve kazanmak, elden kaçırmamak isteyen sokuluş, hem de Tevfik beyin öfke için var olan mizacını kenara iten sokuluş ve kazanma isteği-
«— Kafası işleyen bir sen varsın yanımda!..»
Sonra, Küçük Ağa iyice ısıtılmış odadaki pufla yatağa girmiş, yün yorganların dinlendirici, yatıştırıcı ağırlığına kavuşmuştu. Yarım saatçı-ğa sığan, fakat biri ötekilerden, ötekiler de birbirinden tehlikeli ve hepsi de bir ölüm-kalım ne-tamesi taşıyan zincirleme olaylardan sonra bu yatak, bu yorganlar ve bu ısıtılmış oda, kısık lâmbanın esmer, turuncu aydınlığı ile tam bir sığmak idi.
Küçük Aga, -İstanbullu Hoca- şeriatın mubah gördüğü harp hilesinin en büyüğünü, en netamelisini oynuyordu. Oyun bitmemişti, bütün tehlikeleri ile devam ediyordu, bir küçük başarısızlık birkaç saat önce kazanılanları bozgun haline getirebilirdi.
Küçük Ağa olup bitenleri bir kez daha, hem de kırıntılarına kadar aklından geçirdi.
Pehlivan ile adamlarının temizlenmesi tam manasıyla mükemmel olmuştu, geride hiç bir iz bırakmamışlardı. Küçük Ağa bundan emindi. Fakat Topal İsmail'in işinde tereddütleri vardı. Çıradan çıkan yangın büyük bir şans olmuştu. Ateş yakar ve yok eder. Fakat eve girip çıkarken bir gören olmuşsa, Tevfik bey de bunu öğrenirse ne olacaktı?
Küçük Ağa, her zaman eli kolu bağlı kalınca yaptığı gibi yaptı ve çaresizliğin fasit dairesine kapılıp gideceğine, o tatlı tevekkülü ile tatlı muzipliğine sığındı:
"Kim görecekmiş yahu!" Bu noktayı da aşınca bütün mesele ertesi günü ayarlamaktan, Tevfik beyi zerrece olsun kuşkuya düşürmemekten ibaret kalıyordu. Bunu da -Allah'ın izniyle- becereceğine emindi.
«— O kolay. Fakat, ahh, Tevfik beyi doğru yola getirmenin bir imkânı olsaydı!..»
Küçük Ağa kafasını zorluyor, ama bir açık kapı bulamıyor, göremiyordu. Tevfik bey, ağası Etem ve kardeşi Reşit beylerle zarını atmış, kendisini kaderin eline teslim etmişti. Şimdi Küçük Ağa'nın yapıp yapabileceği, bu kaderin kalleş oyunundan mümkün olduğu kadar çok şey kurtarmaktan ibaretti. Çerkez kardeşlerin ihanetinden doğacak sarsıntıyı hafifletmek de büyük bir şeydi. Bunu başaracağına inanıyordu. Canının tehlikede olduğunu aklına bile getirmedi.
Gece irkiliyor, göz kapaklan ağırlaşıyor, kolundaki yara da gittikçe kendini duyurmaya başlıyordu. Pansuman bir rahatlık vermişti ve kemikte bir zedelenme bile yoktu. Fakat yine de, parçalanan adaleler dağlanır gibi yanıyor, vücudu ateş basıyordu. Uyku en güzel olacaktı; en güzel, en iyi ve tek imkân!
Küçük Ağa kendini yavaş yavaş uykuya bırakırken, kafası ondan ayrı bir varlık gibi işlemeye devam ediyordu.
«— Yarın ve yarını kovalayacak yarınlar!» Sonra bir de dün vardı, dünler geride bıraktığı dünler vardı, öyle günler ki, çoğu zaman Küçük Ağa'nın düşünceleri onlardan dayanılmaz dertlerden kaçar gibi kaçmıştı. Emine'-yi düşünmekten, Mehmet'i düşünmekten, Akşehir'i, Sarayyaka'yı kısacası İstanbullu Hoca"yi düşünmekten vahşi bir korku ile kaçtığı çok olmuştu. Belli belirsiz bir seziş ona, İstanbullu Hoca ile birlikte ve İstanbullu Hoca yüzünden kazandığı, elde ettiği herşeyi de ebediyen yitirdiğini söyler dururdu. Kendisi yoktu, İstanbullu Hoca vardı. O gitti, herşey gitti... Küçük Ağa bu vahşi korku anlarında bir hafıza kaybından sonra bambaşka bir iklim ve toplumda, kendine gelmiş gibi olurdu. Hâtırasız ve bomboş.
İstanbullu Hoca'dan Küçük Ağa doğmuştu ve hangi doğum o kadar sancılı olabilirdi? Sancılı ve annenin hayatına mal olan bir doğumdu bu. Geçmiş günler Küçük Ağa için işte bu demekti ve ona öyle geliyordu ki,

artık Çolak Salih'i de bir daha görmeyecek, onun getireceği haberler için beslediği ümitle birlikte İstanbullu Ho-ca'nın son hâtıra kırıntıları da gömülüp gidecekti.
Peki Küçük Ağa ne olacaktı? Yarın ve yarını kovalayacak günler ne olacaktı? Yarınların ömrü olacak mıydı? Ateşi yükseliyor, ağrı artıyor. Küçük Ağa uykuya daldığı ölçüde bir kâbus havasına kayıyordu.
Küçük Ağa yeni bir nehre, nehirlerin en delidolusuna geçiyordu ve akışın yönü yordamı belli değildi. Kimlerle karşılaşacak, kimlerle elbirliği edecek, kimlerle didişmek zorunda kalacaktı? Çerkez Etem ve onun kardeşi Tevfik bey bunların en zorlusu, en çetini olarak kalacak mıydı? Yoksa bambaşka kozları, büsbütün kancık silâhları olan ve yanında, yan yana göründükleri halde Etem'e rahmet okutturacak kadar gaddarlaşa-bilen vurma fırsatını orospuca kullananlarla mı karşılaşacaktı?
inançların, amaçların, yeminlerin ve sözleşmelerin macerası ne olacak, kaderi ne olacaktı? Hangi hesaplar, hangi çıkarlar -örümcekler gibi- ağlarını örmeye çalışacak, hangi dürüstlükler, hangi iyi niyetler ve sağ düşünceler bu ağlardan kurtulabilecek, hangileri bu ağlara takılıp kalacak, can vereceklerdi?
Bir millet mezarının kıyısında boğuşuyor, yeniden hayata katılmak için dişini tırnağına takıyordu. Bu trajik savaşta yenilişin hesabını yapmak kolaydı. Zor olan Küçük Ağa'yı terleten, diken üstünde gibi tedirgin eden zaferdi, zaferden sonrası idi.
Zira, Küçük Ağa inanıyordu ki, başlangıç bugünlerde değildi, milletin yeni kaderi zaferden sonra başlayacak ve bu başlangıç Türkiye'nin hayatla savaşının, o sonsuz şakaya gelmez savaşınbaşlangıcı olacaktı. Ve bu başlangıç hangi yöne tutturulursa öyle gidecekti. İyi ise en iyiye, kötü ise en kötüye. Midecilerle budalalar gerçek vatanseverlerin, kötüler, iyilerin karşısına zaferden sonra geçecekti. Asıl savaş da işte bu idi.
Küçük Ağa gittikçe artan ağrıları ve ateşi içinde aralıksız olarak mırıldandığı dualarından koparak tam uykuya daldı.
Bu sırada bütün Kütahya uyuyordu. Tevfik bey müstesna! Tevfik bey el sürmediği rakı bardağı önünde kâh dalgın, kâh beyni motor gibi işleyerek burnundan soluyup duruyordu. Etem beyden haber gelmedikçe uyuyacağa benzemezdi.
Çerkeş Etem
Kardeşinin gönderdiği haberle olup bitenleri öğrenen Etem bey atına atladığı gibi gece yarısından sonrasını yolda geçirerek, şafaktan önce Kütahya'ya geldi. Tevfik bey ağabeyisini kapıda karşıladı. Ne kucaklaştılar, ne de bir çift lâf ettiler. Adamlara da herhangi bir talimat verilmedi. Hızlı adımlarla içeri girdiler. Tevfik bey önde, aynı hızlı adımlarla merdivenleri çıktılar. Basamaklar ve sofa sarsılıyor, gıcırdıyordu. Etem beyin bu kuvvet ve öfkeyi eşit ölçüde birleştiren sessizliği insana farkına varmadan korku veriyordu. Tevfik beye gelince onu başı önüne eğik, dudakları sımsıkı kapalıydı, ama bu halde korkudan, suçlu sinişinden çok daha başka bir mâna vardı. Bu mâna da ağabeyisinden gelecek her söze ve her hükme razı bir saygıdan, bağlılıktan ibaretti.
Etem bey odaya girer girmez doğru lâmbaya gitti ve kısık fitili iyice açtı. Bu işi o kadar hızla ve zerre kadar duraklamadan, yaptı ki, gören bu odada oturanın ve lâmbayı öyle kısanın kendisi olduğunu sanırdı. Gerçekte ise bu onun en belli en kuvvetli özelliği idi. Girdiği yeri bir anda kavrar, uygun görmediği ne varsa derhal değiştirirdi. Bu da Etem beyin bulunduğu yerde derhal hâkim bir hava yaratmasını sağlardı. Kardeşi kapıyı kapatır kapatmaz sordu:
— Reşit'e haber saldın mı?
Üçüncü kardeş Reşit Saruhan mebusu olarak Ankara'da bulunuyordu. Tevfik bey.-
— Evet... dedi.
En küçük adamına karşı bile sitemden, yanlışını yüze vurmadan daima ve dikkatle kaçınmış olan Etem bey kendini tutamadı ve zehir gibi bir alayla:
— Haberci bari emin birisi olsaydı. Tevfik beyin başı biraz daha öne düştü.
— Anlat.
Sedirde oturmuş bekliyordu. Tevfik bey Küçük Ağa'nın gelişi ile söze başladı, tahkikatı ile öğrendiklerini de ekleyerek herşeyi bir bir anlattı. Sesinde ne suçlu tonu, ne de savunma endişesi vardı. Tanımadığı birinin başından geçenleri söyler gibiydi. Susar susmaz Etem bey sordu.-
— Kimdir bu Küçük Ağa?
Bu ismi o da işitmeye başlamıştı son zamanlarda. Hemen de kâh büyük övgülerle, kâh o kadar büyük kötüleme ve suçlamalarla...
Tevfik bey bu soruyu da kendi duygularını ve kanaatlerini katmadan bütün teferruatı ile cevaplandırdı. Söze Küçük Ağa'nın adamları ile birlikte gelişinden başladı ve Topal İsmail'in ilk kuşkuları ile Karakeçili Sırrı'nın geçirdiği macerayı da anlatmayı ihmal etmedi. Etem bey dikkatle dinledi ve sözünü bir defa bile kesmeden, hattâ yerinden kımıldamadı bile. Kardeşi susunca:
— Görürüz... dedi ve ancak ondan sonra ayağa kalktı.
— Ne yapmayı düşünüyorsun?
Bunu sorarken pencereyi kaldırmıştı. Tevfik beyin dolu kadehini kaptığı gibi aşağıdaki bahçeye fırlattı.

— içme şu mendeburu. Hele böyle zamanlarda.
Tevfik bey susuyordu. Aynı sakin sesle tekrarladı:
— Ne yapmayı düşünüyorsun?
— Sizi bekledim.
— Hiç bir karar, bir tedbir almadın mı?
— Aldım elbette. Yollara gözcü çıkardım, adamlar tetikte.
— Kaç kişi kaldınız?
— Bin küsur.
— Şimdi Alayunt harekete geçmiştir bile. Ankara bile duymuştur. Niyetleri varsa senin gözcülerin de, bin kişi de beş para etmez, bize öğle namazını burada kıldırmazlar.
Odayı arşınlıyordu. Pencerelerin siyahlığı gittikçe açılıyor, kül rengine dönüyordu. Bahçede ve avluda ayak sesleri, mırıltılı konuşmalar ve kişnemeler başlamıştı. Odada lâmbanın ışığı açılıp solgunlaşıyordu. Etem bey onu "Püf' diye döndürdü. Şimdi dönmüş bahçeye bakıyordu. Ük defa dalgın bir sesle mırıldandı:
— Fakat bunu yapamazlar... yapamazlar. Yine uzun bir sessizlik oldu.
— Yapamayacaklar, hiç bir zaman yapamayacaklar demek değildir ama bu...
Sonra her zaman soğuk ve hükmeden sesi ile, birdenbire dönerek sordu:
— Senin ağaların tüneklerinden ne zaman çıkarlar?
Bu ikinci alaydı. Tevfik bey kendini tutamadı.
— Beni bir hiç, burayı da başıboş sanıyorsunuz korkarım. Zapt-ü raptımız mükemmeldir.
Etem bey kardeşine uzun uzun baktı. Göz göze idiler. Tevfik bey fazla direnmedi, başını eğdi. Beriki de o zaman buz gibi bir sesle:
— Belli... dedi ve dönüp pencereye gitti.
Gökyüzü süt rengi idi, ufuk yoktu, on metre kadar aşağıda bahçeyi esmer bir aydınlık ancak belirtebiliyordu. Etem bey öfkesini yavaş yavaş yenmeye başlamıştı. Kardeşinin izzeti nefsine ne kadar düşkün olduğunu bilirdi. Aklından:
«— Kırdım Tevfiği» diye geçirdi. Hem de bunu yok yere yaptığını kabul ederek. Oturdu ve:
— Otur sen de Tevfik... dedi. Tevfik bey toparlandı:
— Kahve, süt, çay, bir şey emreder misiniz?
— Yok, yok... Otur. Nasıl olsa getirirler. Tevfik bey bir kenara ilişti.
— Rahat otur. Uyumamışsın. Ankara'nın harekete geçeceğini sanmıyorum. Benim üzüntüm başka. Artık ip koptu. Biz de Ankara'ya karşı harekete geçemeyiz artık, bir şey kabul ettiremeyiz. Artık yapacağımız da bir darbe olmayacak. Kardeşinin gönlünü'almak istiyordu; fakat bu noktaya gelince yine burnundan solumaya başladı ve sesindeki yumuşama yeniden silinip gitti.
— Haysiyetimiz çok rencide olacak Tevfik... çok... Bir adamımız bile dönmemeli idi, biz müfrezeler kaçırdık, müfrezelerimiz bizi bıraktı. Bunu ihanetimizin karinesi, hattâ hücceti diye kullanacaklar. Çalış, çabala, canını hiçe say, bunca galebe temin et, sonra da hain ol! Kötü Tevfik, kötü! Çok kötü. Biz artık haysiyetimizi kurtarmak için çok daha büyük kötülükleri göze almak zorundayız. Beceremedik mi de kötünün cidden en kötüsü olacağız...
Duramadı, yeniden ayağa kalktı ve odayı arşınlamaya başladı.
— Elimizi tez tutmalıyız. Emret hazırlansınlar-, yola çıkılacak.
Tevfik bey dışarı fırladı, aşağı inerek ağalara haberci yolladı, emirler verdi. Yukarı çıktığı zaman Küçük Ağa sofada namazını kılmış duasını yapıyordu. Tevfik beyi görünce selâmını verip kalktı, seccadesini topladı.
— Ağam geldi. Küçük Ağa. Sen nasılsın?
— iyi. Sağol.
— Belki seni ister. Burada kal.
Tevfik bey içeri girdiği zaman ağabeysini yine pencerenin önünde buldu. Etem bey kararını vermişti. Gediz'e çekilecek, derlenip toparlandıktan sonra da Ankara'ya doğru bir gösteri yürüyüşü yapacaklardı. Bu arada Demirci Efe ile Kara Ahmet ve Düzceli Burhan gibi çete reislerini yanına çekebileceğini umuyordu. Böylece müzakereye girişecek bir kuvvet olurdu. İtibarını yeniden sağlayacak bir iki şart kabul ettirdi mi, Ankara'da - görünüşte de olsa- işler yoluna girerdi. Etem bey bunu mümkün görüyordu. Güvendiği yalnız toplayacağı kuvvet ile eski itibarına karşılık Ankara'nın sıkışık durumu değildi. Yaptığı hesapta asıl önemli yeri Ankara'daki taraftarları tutuyordu, öteki kardeşi Reşit, Saru-han mebusu olarak Meclis'te bulunuyordu, küçümsenmeyecek bir grup da kurmuştu. Onlar elbette çalışacak ve anlaşmazlığın karşısına İsmet'i koymaya muvaffak olacaklardı. Beride Garp Cephesi Kumandanını sevmeyenler kendi adamlarından ibaret değillerdi ve bu hareketine hiç karışmadıkları, hatta işin aslını bilmedikleri halde Tevfik beyi başka tutanlar da vardı.
Bu düşüncelerle sinirleri yatışır gibi oldu. Fakat aksi sonuca karşı nasıl hareket edeceğini düşünmeye de yanaşmadı ve:
«— Onun da sırası gelir!» deyip geçti.

Tevfik bey kapıyı kapadıktan sonra:
— Emirlerini yerine getirdim. Yarım saate varmaz hazır oluruz. Küçük Ağa da kalkmış... dedi.
— Küçük Ağa mı? Haa... çağırsana şunu Tevfik.
— Başüstüne.'
Küçük Ağa içeri girer girmez Etem beyle göz göze geldiler. İkisi de birbirlerinin ruhunu okumak ister gibiydiler. Etem bey bunu anladı. Küçük Ağa da onun anladığını anladı. Yaptığı aptalca bir şeydi, pekâlâ kuşkulandırabilirdi... Yumuşak ve içten gelen sesiyle mümkün olan tek
tedbiri aldı.
— Zât-ı âlinizi tanımayı çok, çok ister ve acaba bu şerefe erecek miyim diye düşünürdüm.
Etem bey inanmadı, ama inanmazlık da yapamadı. Donuk bir sesle:
— Tevfik bey bana herşeyi anlattı. Geçmiş olsun., dedi. Biz bize bağlananları koruruz, kendimizden ayırmayız. Tevfik bey seni seviyor ve beğeniyor. Herhalde ben de başka duygular beslemeyeceğim senin hakkında. Çünkü yiğitliğini, bağlılığını ispat için istemediğin kadar fırsat çıkacak önüne bugünlerde. Şimdi git dinlen, ne olsa yaralısın. Seninle konuşacağım.
Küçük Ağa selâm vererek çıktı ve odasına
girdi.
Etem beyi o birkaç saniye içinde iyice görmüştü. Adam kafasının içinde bir resim gibi duruyordu. Boylu boslu idi, fakat omuz başları öne doğru kasılıyor, hafifçe kamburu çıkıyordu ve benzi sarı idi. Burnu uzundu ve kuvvet ifade ediyordu. Ağzı büyüktü, dudakları kalın sayılabilirdi, konuşmadığı müddetçe, sımsıkı kapalı ve dümdüz duruyordu. Açık renkli gözleri dimdik bakıyordu, kaşları gür ve kalındı, alnı yüksekti. Kısacası tam bir erkek güzeli idi. Avcı biçimi bir pan-talon giymişti. Ayaklarında yumuşak çizmeler, sırtında koyu renkli çuha bir ceket vardı. Beli fişeklikli idi. Kemerlerine soktuğu murassa kamanın kınını gümüş bir kordon boynuna bağlıyordu. Sağ kalçasının üstünde kocaman ve meşin kılıfı açık duran bir tabanca vardı. Küçük Ağa kendini o kadar zorladığı halde sesini canlandıramadı. Bu ses kalın mı, yoksa ince mi idi? Belki de hiç bir özelliği yoktu. Fakat değil. Ses insanı sarıyor, kendini dinletiyordu. Acaba bu kuvveti sahibinin duygulara hükmedebilmesinden veya duygulara yabancı oluşundan mı alırdı? Küçük Ağa düşüncjükçe Etem beyin bakışlarında da aynı duygusuzluğun bulunduğunu farketmeye başladı. Bu adam hırslarından, yapmak istediklerinden, yapmayı kafasına koyduklarından başka hiç bir şeye değer vermeyen biri idi... Ve maske takmaya, kendini gizlemeye tenezzül etmeyen mağrur, mert, cepheden dövüşen, hileleri güreşteki oyunlara benzeyen bir kavga adamı idi. Küçük Ağa bu hükme vardıktan sonra içinde beliren saygıyı ancak hüzünle önleyebildi. Bu adam neden aldanıyor-du? Yazık, çok yazık değil miydi bu? Küçük Ağa'nın çirkin bulduğu ihtiras değil, ihtirasların kontrollere, bu arada vicdan hesaplaşmasına baş kaldırışları, bunları hiçe sayışları idi. Küçük Ağa kabul ediyordu ki, ihtiras öne düşen her yiğidin, her kafanın ilk hakkı, ilk silâhı, ilk dostu, hatta yaradılışının asıl sebebi idi. Ama yiğit, ama kafa ihtirasını dönemeçlerde sorguya çekmedi mi, hak en büyük, en korkunç kayıp oluyor, silâh geri tepiyor, dost efendi kesiliyor, köleleşiyor, karakterin ana çizgisi karakter çürüten, kemiren bir mikrop halini alıyordu. Yazıktı bu, hem de çok yazık! Bu yüzden nice nice kahraman namzetleri, bataklıklara yuvarlanıp gitmişlerdi ve niceleri, niceleri daha aynı şekilde yuvarlanıp gideceklerdi! İşte Çerkeş Etem bey! işte kahpe işgale karşı ilk dalgalanan bayrakların en gönül alıcısı!
İşte koca bir milletin bir daha göğsünü şişire-ceğinden artık ümit kestiği zafer rüzgârlarının ilk estiricilerinden başhcası ve kısacası işte Çerkeş Etem bey!
İşte bu Çerkeş Etem bey hangi korkunç bataklığa nasıl bir kötülükle sürüklenmişti de farkında bile olamıyordu? Fakat hüznün gölgelediği korkunç soru, çabalamalarına rağmen, sık sık göğsünü estin estiriveriyordu. Tevfik beyi karşıda tutarak yapılan plânlar, kurulan umutlar Etem bey ortaya çıktıktan sonra gözönünde cılızlaşıyor, cılızlaşıyor, çocuk oyunları gibi görünüyordu. Etem bey kolay kolay aşılacak bir engele, alt ediliverecek bir hasma benzemiyordu. Zeki idi, uyanıktı ve belki çok iyi koku alıyordu. Küçük Ağa'yı ilk anda görmek isteyişi de elbette bu yüzdendi.
Acaba azıcık olsun kuşkulanmış mıydı? Bakışlarını yeniden hatırladı ve yeniden âciz kaldı bu bakışları mânalandırmak için. Hayalinde yalnız yokmuş sanılacak kadar açık renkli gözler canlanıyordu.. Bir resim gibiydi, göz kapaklarında, kirpiklerinde, alın çizgilerinde ve göze yakın adelelerde en küçük bir kıpırdama bile olmamıştı. Işık oyunlarına tutulmuş fakat çivilenmiş gözler.
Küçük Ağa düşündükçe o karşılaşma dakikalarına nasıl katlandığına, daha doğrusu katlanabildiğine bayağı şaşıyor ve içine daha şimdiden ikinci, üçüncü karşılaşmaların korkusu düşüyordu. Adam sanki bütün sırlarını kitap gibi okuyacaktı.
Etem beye gelince, o Küçük Ağa çıkar çıkmaz, kardeşine:
— Yok, dedi, gözüm tutmadı.
Ve hükmünü kontrol eder gibi sustuktan sonra da, daha pes bir sesle ilâve etti:
— Fazla, çok fazla iyi görünüyor. Cephe adamı değil. Yaptıklarını sen bilmemiş olsan sopaya yatırır, eşşek sudan gelene kadar pataklatır, konuştururdum. Hüdâ bilir ya bir sırrı var bu adamın!

Tevfik hafifçe sallanarak konuşmak istediğini belli etti. Etem bey de bunun farkına vardı ve:
— Sen ne dersin? diye izin verdi.
— Ehemmiyet vermediğim için olacak galiba, söylemeyi unuttum. Bu Küçük Ağa onun lâkabıdır. Kendisi Akşehir'de hoca imiş ve payitahtça pek makbul imiş. Aleyhte müessir telkinleri olduğu için Kuvva'dan üzerine vur emri çıkmış. O da kaçmış, ötesini anlatmıştım. Bildirmediğim bir nokta daha var. Karısını ve görmediği çocuğunu çok merak ediyor. Bütün bunları da bana saklamamı rica ederek anlatmaya mecbur olmuştu. Yani ben daha önce öğrenmiş ve tahkik etmiştim.
Etem beyin yüzü, kendine has fakat pek seyrek görülen mimiklerle artık bir mâna ifade ediyordu. Sağ gözü kuvvet taşan bir şekilde kısılmış, alnı çatılmış, alt dudağını dişliyor, sağ elinin orta parmağı ile pos bıyıklarını kaşıyordu.
— Hm, dedi. Bu mühim. Allah vebal yazmasın, ama ben öyle düşündüm. Şimdi iyi. Biz yine de gözden ırak tutmayız.
Kütahya'daki Çerkeş Etem kuvvetleri Tevfik beyin dediğinden de tez toparlandı ve hazır hale geldi. Sonunda da, başta Küçük Ağa, nereye, ne için gidileceğini, ne olup biteceğini kimse öğrenmeden derhal yola çıkıldı. Yürüyüşte de Küçük Ağa'yı büsbütün kuşkulandıran bir düzen vardı. Müfrezeler Ağa değiştirmiş, her Ağa'nm yanma da beş on adamlı, adı sözüm ona "rehber" olan biri katılmıştı. Bunların hepsi de Etem beyle beraber gelen Çerkeş çetecilerdi. Hedefin Gediz olduğunu ancak konakladıktan sonra öğrenmiş oldular. İlk iki gün kimse kimseyle başbaşa kalamadan geçti. Bu arada da Etem beyin, başta Demirci Efe olmak üzere oralardaki çetelere saldığı haberciler döndü. Aldığı cevaplar Etem beyi çok sevindirmişti. Cevapların hepsi de müsbetti, hepsi de "anca beraber, kanca beraber" diyorlardı. "Anca beraber, kanca beraber!" Etem bey aldığı sözlerin değerini biliyordu. Ortada artık ölümü hiçe sayan bir kader birliği vardı. Bu neticeyi kolaylaştıran da Ankara'nın artık gemleri iyice kısmaya başlaması ve disiplinden tavize yanaşmayışı idi. Bu durum savaşın aslını anlayamayan çete reislerinin hoşuna gitmiyor, çoğu pek basit yaradılışlı olan bu adamların gururlarına, haysiyetlerine dokunuyordu. Çünkü onlar -emir bir yana- öğütleri bile iyi niyetlerine rağmen bir gurur, bir haysiyet meselesi yapıp çıkıyorlardı. Onlara göre koca bir ölüm kalım savaşının merkezi, mihveri kendileri idi, herşey kendilerinden başlıyor, kendilerinde bitiyordu, en iyi siyasetçi kendileri, en iyi kurmay kendileri idi, zira vatanı, milleti en çok seven kendileri idi... Ve onlar olmasa vatan çoktan elden giderdi. Çete reislerinin çoğu işte bu durumda ve böyle düşünmekte idi. Böylece de Etem beyin tasavvurları şans kazanmış oluyordu. Bu tasavvurlara gelince bunlar kardeşi Tev-fik beye söylediklerinden başka bir şey değildi. Toplayabildiği kuvvetle Ankara'ya doğru bir yürüyüş yapacak, ilk müzakere teklifini kabul ettikten sonra sarsılan itibarını kurtarmaya yarayan birkaç şart sürecek, eski durumuna kavuşacaktı. Etem bey bunu mümkün ve kolay sanıyor, şartlarının başında gelen, Garp Cephesi Ku-mandam'nın değiştirilmesini de temin edeceğine inanıyordu.
Ona göre ismet Paşa yalnız Mustafa Kemal Paşa ile yakınlarının tuttuğu ve hiç bir üstünlüğü olmayan bir askerden ibaretti. Kendisine gelince, Meclis-i Mebusan'ın kendini nasıl karşıladığını, mebusların, Mustafa Kemal Paşa ile yakınları da dahil, kendini nasıl dakikalarca ve ayakta alkışladıklarını hatırlıyor, bu hatırlayışla istediği sonuçları avucunun içinde sayıyordu. O bir hakiki ve büyük kahramandı; Etem bey bütün samimiyeti ile hakiki ve büyük bir kahraman olduğuna inanıyordu. Onu, Karakeçili gibi, ilerisi için bazı tedbirler almaya sürükleyen sebep de bu yönüne karşı yapılan saygısızlıklardı. Etem bey İsmet Paşa'nın tutumunu hakiki ve büyük bir kahramana karşı yapılmış saygısızlıklar olarak görüyordu. Etem bey, yine bütün samimiyeti ile kabul etmekte idi ki, kendisi emir alacak değil, emir verecek bir duruma sahiptir. Bunu anlamayan ve kabule yanaşmayanları kinle düşünüyordu, hadlerini bildirmesi şarttı ve Etem bey, bilhassa Karakeçili fiyaskosu ile Kütahya dağılışından sonra ancak bu kin için, bu hesaplaşma için yaşar olmuştu. Gözü artık hiç bir şey görmüyordu. Kaderi artık bu kin ile bu hesaplaşma hırsına bağlı idi.
Fakat Etem beye umut veren zanlarında yanıldığını düşündüren belirtiler fazla gecikmedi, önce Demirci Efe'nin bir baskınla ele geçirildiğini, adamlarının da yaka paça götürüldüğünü haber aldı. Bunu da anlaştığı öbür çetelerin aynı duruma düşmesi takip etti. Demek Ankara olup bitenleri öğrenmişti. Bir akşam karşısına aldığı kardeşine:
— Tevfik, dedi, Ankara'dakiler bütün olup bitenleri biliyor. Bizim tasavvurumuzu artık ancak kuvvet tahakkuk ettirir.
Sustu. Onu çok iyi bilen Tevfik bey, kendisinden bir "evet" veya "hayır" beklediğini anladı.
— Doğrudur efendim!
Etem beyin sağ gözü kısıldı, dişleri alt dudağını kemirmeye başladı, orta parmağı pos bıyıklarını hafif hafif karıştırıyordu; basık bir sesle sordu:
— Peki, kuvvetiniz nedir?
Birdenbire, hiç ummadığı bir keşifte bulunmuş gibi canlandı.
— Evvelâ kuvvet nedir? Bunu bilmeli. Ben senden kuvvetliyim. Ama Küçük Ağa da benden kuvvetli. Dahası var. Sen benimle dövüşemezsin. Ama Küçük Ağa pekâlâ dövüşebilir. Anladın mı?

— Evet.
Tevfik bey gerçekten de çok iyi anlamıştı. Ağabeysinin tasarladığı harekette karşılarına çıkacak kuvvete göre kendi durumları ne olabilirdi?
Fakat Etem bey bu kadarla da kalmadı ve aynı canlılıkla devam etti:
— Asıl mühimmi, ehemmi şu: Düne kadar bizimle olanlar bu işte bizimle olacaklar mı? Yani görünen, var sandığımız kuvvet harekete geçtiğimiz zaman da göründüğü gibi, sandığımız gibi kalacak mı?
Etem bey artık ayağa kalkmış, odayı arşınlıyordu. Kardeşi onun çabucak yorulduğunu, nefeslerinin gittikçe sıklaştığını ve yanaklarına açık bir pembeliğin geldiğini gördü. Etem bey üstelik öksürüyordu da ve bu öksürükler kesik kesikti.
Tevfik bey bir yandan bu hale üzülürken, bir yandan da ortaya attığı "ihanet" ve "arkadan vurma" ihtimalleri üzerinde duruyor, daha doğrusu durmaya çalışıyordu. Olur muydu bu? Olacaksa nasıl önlenebilirdi?
Etem bey de aynı şeyi düşünmüş olmalı idi; bulduğu yolu açıkladı -.
— Elimizi kolumuzu bağlayıp bekleyemeyiz. Marifet insanları kahpeleştirmemekte, kahpeliğe zorlamamakta. Bunun çıkar yolu şudur Tevfik. Toplarız ağaları, onlara yapmak istediğimizi açıkça söyleriz. Gelen gelir, dönen döner, başının çaresine kendi bakar. Belki de hiç biri gelmek istemeyecektir. Veya pek azı razı olacaktır, öyle olursa biz de sakalımızın ne renk olduğunu görür, cürmümüzce davranırız. Bu zorla yola çıkarıp arkadan bıçaklanmaktan çok evlâdır.
Göze çarpacak kadar kuvvet harcayarak ve kısa aralıklarla yaptığı. bu konuşmadan sonra tekrar sedire oturdu.
— Anladın mı?
— Evet.
— Topla öyleyse ağaları.
Tevfik bey emri kısa zamanda yerine getirdi. Ellerindeki dört bine yakın silâhlının otuz küsur ağası aralarındaki itibar sırasına göre Hükümet Konağı'nın .geniş sofasına toplandılar. Kapılar ve merdiven başları Etem beyin yakın adamları tarafından tutulmuştu. Sofada çıt çıkmıyordu. Kaşlar çatık, dudaklar sımsıkı kapalı idi. Kimse bir şey bilmiyor, fakat herkes çok önemli bir şeyler bekliyordu. Derken Etem bey sağ eli, kılıfsız olarak kemerine soktuğu, tabancasının kabzasında sofaya çıktı ve beş adım atıp adamlara hâkim bir açıklıkta durduktan sonra herkesi tek tek süzmeye başladı.
Işık azdı ve yandan geliyordu. Bu yüzden de bakışlarını iyi göremiyorlardi; fakat herkes, tek tek bu bakışlarda bir kader birliğinin cümlelerini okur gibiydi. Etem bey sanki konuşuyordu. Konuşuyor ve hepsine ayrı ayrı, "Sen filânsın, sen şöyle şöyle bir adamsın, seninle ilk defa ti-pili bir günde falan yerde buluştuk. Sonra da bugüne kadar beraber geldik. Ben seni iyi bilirim; sen şunu şunu yaptın, şunu şunu yapamadın. Bundan sonra da şu şu işe yarar, şunu şunu beceremezsin. Bana gelince, ben sana şunları kazandırdım, şunları da kazandırabilirim" der gibiydi.
Küçük Ağa, Etem beyin gözlerinde bu cümleleri okuyor, ötekilerin ise bunu daha açıkça anladıklarını seziyordu.
Güneş vurmuş birer cıva damlası gibi pırıl pırıl parlayan ve renkleri farkedilmeyecek kadar açık olan gözler kendi gözlerine takılınca Küçük Ağa sarsılır gibi oldu. Bu belki de bir kuruntu idi, fakat pekâlâ gerçek olabilirdi. Ve kendisinin ötekilerden farklı bir durumu bulunması tabii idi. Daha tehlikelisi belki de Etem bey kendi hakkında bazı şeyler biliyordu.
Küçük Ağa, "neden olmasın?" diye düşündü. Zira adamın Ankara'da bir yığın taraftarı vardı ve orada bir haber kaçırma savaşı başlamıştı.
Birdenbire Salih'i hatırladı. Salih'ten niçin bir haber çıkmamıştı? Halbuki tekrar tekrar tembih etmiş, yollarda oyalanmamasını ve bir sebeple gecikecek olursa mutlaka, mutlaka haber göndermesini söylemiş, söz de almıştı. Fakat; işte Salih'ten ses seda çıkmıyordu, "belki de suçüstü yakalandı" diye geçirdi aklından. Daha da ileri gitti: "İhtimal şu toplantı benim muhake-memdir!"
Etem beyin sağ eli hep kabzada duruyordu. Ayakları iki karış kadar açıktı, dizleri gerilmişti, belden yukarısı hafifçe öne eğikti, sol eli sıkılmış olarak kalça hizasında duruyordu. Nihayet konuştu:
«— Şimdi kulağınızı iyi açın. Lafa gözleriyle neler söylediğini anladıklarından emin bir şekilde ve sanki çoktan beri konuşurmuş gibi başlamıştı. Ben Ankara hükümetiyle bütün münasebetlerimi kestim. Son olarak gelen aracıları da geri çevirdim. Ki aralarında kardeşim Reşit de vardı. Geri çevirdim. Çünkü artık benim için ha Ankara hükümeti, ha Yunan. Bunu iyi düşünün. Ha o, ha o. Bu herifler ne kadir bilir, ne kıymet. Karı gibi nankör ve dönek bunlar. Batmaktan dokuz kere sayemde kurtuldular. Fakat şimdi hepsi unutuldu. Kendilerini az kuvvetli bulunca ilk dirsek çevirdikleri ben oldum. Kurtarıcılarını unuttular, ufacık bir arzumu yerine getirmediler. Üstelik beni tüyü bitmemiş mülâzimlerinden biri saymaya yeltendiler. Mesele açıktır arkadaşlar. Bu herifler çayı görmeden paçayı sıvadılar, her-şey olup bitmiş, zafer kazanılmış gibi post kavgasına düştüler. Niyetleri anlaşılmıştır artık. Bunlar asıl kahramanları bertaraf edip vatanı ve milleti

ellerine almak isteder. Bugün ben, yarın Zât-ı Şahane! Kendi ikballerinden başka bir şey düşünmezler. Bunun delilleri elimdedir. Bunu size işte ben söylüyorum.»
Başlangıçta top gibi patlayan cümleleri gittikçe basıklaşıyordu. Sesi artık kısılır ve sık sık kesik öksürüklerle duraklar olmuştu. Küçük Ağa1 ya pek uzun gelen bir müddet sustu. Konuşmasının can noktasına başlarken ses yine kuvvetlenmişti.
«— Fakat onları bu ihtiras ile serbest bırakmayacağım, nankörlüklerini ve menhus niyetlerini ödeteceğim. Kararım katidir arkadaşlar. Kuvvetlerimi böldüler; aramıza casuslar kattılar. Demirci Efe gibi, Kara Ahmet gibi yiğit arkadaşlarımı arkadan vurdular. Fakat işte tekrar ediyorum. Kararım katidir, yaptıklarını yanlarına bırakmayacağım, ödeteceğim, onlara da Etem beyin kim olduğunu Yunan'a gösterdiğim gibi göstereceğim. Arkadaşlar, bu vatanı verdikleri söze ihanet eden, dostlarını vuran orospular değil, bu vatanın çocukları kurtarabilir ve kurtaracaktır. Ankara'da ve efrad-ı askeriye arasında da bu kanaat ekseriyettedir. Evet arkadaşlar, bu vatanı kurtarabilecek, kurtardıktan sonra da sahibi aslisine iade edecek ve edebilecek ancak biziz.»
Gene dinlendi. Sustuğu zaman çok daha kuvvetli ve tesirli idi. Küçük Ağa meselenin kendi çapından ne kadar önemli olduğunu düşünürken bunu da anlıyordu. Etem beye karşı durabilmek için akla ve bilgiye fazlasiyle ihtiyaç vardı. Sofadaki adamların arasında acaba böyleleri de bulunuyor muydu? Küçük Ağa bu konuda ümitli değildi. Üstelik bu ümitsizliğini Etem bey zeki bir taktikle büsbütün koyulaştırıverdi:
— Şimdi size açıkça ve mertçe soruyorum; sizden de açıkça ve mertçe cevap istiyorum. Benimle beraber misiniz?
Cevap hemen aynı anda, bütün ağızlardan top gibi patladı i
— Elbette beraberiz.
Sofa çın çın öttü ve havada bir heyecan dalgası gözle görülürcesine esti. Etem bey ellerini, bunu yatıştırmak ister, kumanda eder gibi ve güvenle kaldırdı:
— Acele değil, acele değil. Bende emre itaat esastır. İtaat etmeyene bende merhamet yoktur. Ama bende adamlarımı köle saymak da yoktur. Benim amirliğim kavilleşmeden, söz kesmeden, rızadan sonra başlar. Başladı mı da göz yaşına bakmaz, öğrendiniz bunu elbette. Bilirsiniz, şimdiye kadar hep böyle oldu, bundan sonra da böyle olacak.
Sustu. Tıpkı başlangıçta olduğu gibi herkesi tek tek süzdükten sonra yeniden konuştu, sesi artık vakur ve dosttu, öğüt verir gibiydi.
— Bu mesele mühimdir. Başladıktan, adım atıldıktan sonra kardeşim bile benden merhamet ummasın. Değil ihanetin, beceriksizliğin bile tek alacağı vardır bu işte. Kurşun. Hem de ta beynine. Kimse kurtulmayı da ummasın. Tedbirimi ona göre alırım ben. Aldım bile. Kaçan, siz iyi bilirsiniz, Fizan'a kadar kovalanır ve gebertilir. Ankara'ya nn sığındı? Orada da, birliklerde de adamlarım var; mutlaka, mutlaka, ama mutlaka gebertilir, cezasını bulur. Şimdi size mehil veriyorum. Bu gece düşünün, hattâ güvendiklerinize akıl danışın, kararınızı ona göre verin. Yarın bana tek tek gelir neye karar verdiğinizi söylersiniz. Yanımda Tevfik bile olmayacak. Beraberiz diyenin her zamanki gibi başım üzere yeri var. Ama, beni mazur gör diyene de zerrece kırgınlık duymayacağım. Helâlleşir, bunca kahrın ve mihnetin ve kahramanlığın ortaklığım pay eder ayrılırız. Mertçe ben yokum bu işte diyen yan yolda dönenden elbette kat be kat mak-bulümdür.
Şöyle bir baktı:
— Bu kadar... dedi ve geldiği gibi gitti.
Sofadaki sessizlik Etem beyin ardından da bozulmadı ve havanın ağırlığı olduğu gibi kaldı, ne arttı, ne eksildi. Yalnız, adamlar dışarı çıkarken ikili, üçlü gruplar yapıyordu, Küçük Ağa buna ve kimin kime yanaştığına dikkat etti. Herkes en yakın arkadaşını, en güvendiğini buluyordu. Kendisinin yanma kimse gelmedi, o da kimseye yanaşmadı. Ürkek ayak tıpırtıları kesilip hepsi de çıktıktan sonra Küçük Ağa belli belirsiz bir "Of çekerek doğruldu ve Tevfik beyi gördü. Arka köşede duvara yaslanmış duruyordu. Artık iyice koyulaşan akşam esmerliğinde yüzünün çizgileri eriyip gitmişti. Ama Küçük Ağa kendini süzer ve kötü şeyler düşünür gibi gelmişti ona. Bu kuruntuyu attı ve iki adım yaklaştı, gülümsedi.
Tevfik bey kımıldamadan sordu :
— Ne düşündün Küçük Ağa?
— Hiç., ille bir şey demem gerekse, ne düşünmeli diye düşünüyorum.
Tevfik bey ağır ağır yürüdü. Şimdi artık birbirlerinin nefeslerini işitiyorlardı. Tevfik bey ona uzun uzun baktı ve iç çeker gibi:
— Zor, dedi. Çok zor.
Ve birdenbire dönerek hızlı adımlarla yürüyüp gitti. îçeri girerken açılıp kapanan kapıdan, Küçük Ağa lambanın yanında oturan Etem begin şakaklarını ovup durduğunu gördü. Çökmüş, bitmiş gibiydi. O artık biraz önce sofada konuşan ünlü Çerkeş Etem bey değildi.

Küçük Ağa kaldığı eve gitmek için acele etmedi. Bahçe aralarından geçerek ana yola çıktı. Belli belirsiz bir meyilde yürüdü. Barut rengi akşamda ova rüyalaşıyor, ufuktaki dağlar bir karaltı gibi, kara bulutlar ağarmış gibi görünüyordu.
Tevfik bey, "zor, demişti, çok zor" demişti. Bu da üzerinden atlanıp geçilecek bir lâf değildi. Hele söylenişi de öyle iç çeker gibi ve kırık, umutsuz bir şekilde olursa!
O güne kadar ağasına köle gibi bağlı olan Tevfik bey acaba bu konuşmadan sonra neler düşünüyordu? Ağasının açıkladığı bu ağır, bu sonu bilinmez karar, acaba Tevfik beyin ruhunu ve kafasını tereddütle fiskelemiş mi idi?
Ama Küçük Ağa bunun üzerinde fazla durmadı. Çünkü onları iyi tanımıştı. Tevfik bey ağasının yapacağı işi yüzde bir milyon kötü ve tehlikeli bulsa da son kelimede, "haydi" kelimesinde duraklamadan uçuruma doğru yürüyecekti. Aksini düşünmek ham hayal olurdu.
Ve Küçük Ağa, aşağı yukarı bütün müfreze kumandanlarının da bu durumda olduğunu iyi biliyordu. Onların mertlik anlayışı, kahramanlık, yiğitlik ölçüleri bu idi işte. Bu adamlar aylardır ve aylardır kelle koltukta yaşıyor, düşmana karşı, iç ayaklanmalara karşı Etem Beyden aldıkları emirler çerçevesinde gözlerini kırpmadan dövüşüyorlardı. Fakat aralarında milletin ve memleketin içinde bulunduğu durumu, bu memleket ve millet çapında, düşünen iki üç kişi ya çıkar, ya çıkmazdı. Kafaları da, gönülleri de Etem beyle sınırlı idi. Ve Etem bey onlara her emriyle birlikte başarı getirmişti, itibar, ün ve şeref getirmişti. Buna karşılık aralarında Ankara'nın adını işitmeyenler bile vardı, orduyu İsmet Paşa'dan ibaret sayanlar ve daha kötüsü bir Etem bey - İsmet Paşa çatışması olarak kabul edenler vardı.
Ortalık kararmıştı, fakat Küçük Ağa'mn adımları bir türlü eve doğru gitmek istemiyordu. Zira evi altı ağa paylaşmışlardı ve onların odalarında başbaşa vermiş olmaları pek muhtemeldi. İçindeki bu kaçak psikolojisine sinirlendi. Bir şeyler yapmalıydı. Bu durumda çekinmemeli, engellerin ve tereddütlerin, korkuların üstüne üstüne yürümeli idi. Neden ölümü göze alarak burada kalmıştı? Pisi pisine sıkışmak, kuyruğu kaptırmak için mi? Elbette değil diye düşündü ve hızlanan adımlarla eve doğru yürüdü. Bu arada yalnız bir kere:
— Ahh... Salih'ten bir haber çıksaydı» diye mırıldandı. Her kilit noktasında olduğu gibi bu sefer de Akşehir'i düşünüyor, Emine'yi düşünüyor, yüzünü bilmediği Mehmet'ini düşünüyordu.
İçeri girdiği zaman üst kattaki sofada mırıltılar işitti. Kapıyı sertçe kapattı, seyislerle yüksek sesle konuştu. Böylece geldiğini haber vermiş oluyordu.
Tavana asılı lüks lâmbası geniş sofayı iyice aydınlatmıştı. Havada ağır ağır dalgalanan sigara dumanlan kül mavisi bulutlar gibiydi. Ve duvarlar boyunca, kimi bağdaş kurmuş, kimi diz çökmüş olarak oturanlar evde yatıp kalkan altı ağadan ibaret değildi. Sayıları rahatça onbe-şi bulurdu. Durum önemliydi, umûmi bir karar toplantısına benziyordu.
Küçük Ağa daha son basamakları aşmadan, baş köşeye bağdaş kurmuş oturan Gürcü Mehmet Ağa:
— Nerelerdesin ağa? diye karşıladı.
Hepsi ona bakıyordu. Aralarından birkaçı Küçük Ağa'yı karşılamak, ağırlamak ister gibi şöyle bir doğruldu, ama bunu hiçbiri de tamamlayamadı, hatta daha bir yerleşti. Ne var ki, Küçük Ağa da bu sayede havayı kavramış oldu.
— Dolaştım şöyle bir, Mehmet Ağa. Gürcü bir tuhaf güldü :
— Tam dolaşacak gün, doğrusu ya.
— öyle.
Anlaşmışlardı veya Gürcü öyle görünmeyi uygun buluyordu.
— Buyur otur şuraya.
Yanındaki minderi toplamıştı, orada oturan adam hızla kalktı:
— Buyur.
— Bozmasaydm keyfini.
Küçük Ağa böyle derken dimdik bir yürüyüşle de sofayı geçerek gösterilen yere rahatça oturdu. Merhabalar sıradan tekrarlandı ve Gürcü Mehmet Ağa araya sessizlik komadı.
— öyle., tam düşünülecek gün deriz biz de. Sen ne sonuca vardın, kararın ne?
Küçük Ağa etrafı şöylece de olsa süzmeye vakit bulmuştu. Evet, bu bir toplantı, bir duruşma idi, bir mahkeme havası vardı. Gürcü de, nitekim bir hâkim gibi sormuştu. Ama Küçük Ağa hiç oralı olmadı. Alnını kırıştırarak başını iki yana salladı.
— Sonuca varmak güç, ağa. Gürcü oyuna gelmedi.
— Doğru dersin; güç... Ama şart. Küçük Ağa da tatlı tatlı direndi:
— öyle, şart. Siz ne dersiniz? Gürcü hafiften dikleşti:
— Bırak sen bizi, hay ağa. Sen bilgili, akıllı bir ersin. Bize ne bakıyon sen. Söyle bakayım.
Küçük Ağa anlayışsız ve yapışkan bir çocuk karşısında imiş de canı sıkılmış gibi pufladı:
— Tut ki öyleyim. Lâkin sonuç itibariyle ben bir kişiyim. Siz ise en doğru şeyi yapmış, kafa kafaya vermişsiniz. Malûm a, hakikat meşverettedir.

Meydan okumalar alttan alta ilân edilmiş oluyordu. Gürcü, ona da pekâlâ der gibi bir gülüşle kendini ortaya koydu. Artık sesi sertti:
— Ağa, ağa-, lâf oyunları ile vakit öldürecek halde değiliz. Biz iş bitirmek isteriz. Uygun gördük, sorduk sana. Sormak için burada seni bekleriz, işte. Açığa vurmaktan çekindiğin bir düşüncen mi var yoksa?
Küçük Ağa birden dikleşiverdi: Gürcünün gözlerine baka baka, basık, ama paylayan bir sesle sordu:
— Nasıl, nasıl?
Ve aynı kısık bakışlarını sofada gezdirdi.
— Neden çekineceğim, ağa? Kimden çekineceğim? Niçin çekineceğim, ha?
Kısa bir sessizlik oldu. ötekilerin sindiğini, hiç değilse umduğu tepkiyi göstermediğini anlayan Gürcü uzlaşma arayan bir gülüşle :
— Hey be, ne yiğitsin sen?
Devam edecekti. Ama Küçük Ağa fırsatı kaçırmak niyetinde değildi:
— Yiğitlikle ne alâkası var bunun? Yoksa... Bu sefer Gürcü onun sözünü kesti:
— Yanılma, ağa; hemencecik parlayıverdin de. Acık canın sıkıldı mı, eşe dosta da celallenirsin. Lâfın gelişiydi o, Küçük Ağa. Kim kimden çekinir elbette?
Ama Küçük Ağa bu pohpohlu uzlaşma çıkışına aldırış etmeden ortaya konuştu :
— Biz, hepimiz burada Etem beye bağlıyız. Hesap vereceğimiz bir o var. Başka türlü düşünen umurumda değil. Ben bir ona hesap veririm. Etem bey de bu işte herkesi serbest bıraktı. Hal böyle iken bir de biz birbirimizin karşısına dikilip müşkülü iki kat etmeyelim. Size bir şey diyeceğim, iyi dinleyin. Çok istiyorsanız, hepiniz istiyorsanız herkes ne düşündüğünü ve vermişse kararını burada açıklasın. Ama ne bu açıklama için, ne de karar değiştirmek için kimse kimseyi zorlamasın.
Küçük Ağa/551
Sustu. Asıl söyleyeceklerine sıra geldiğini belli eden bir susuştu bu. Adamlar gözlerini ona dikmiş bekliyorlardı ve bu gözlerdeki bakışlar birbirlerine hiç de benzemiyordu. Kiminde merak vardı, kiminde diş gıcırtısını andıran bir şey. Ama kiminde de sevgi, yakınlık vardı bu bakışların. Ne olursa olsun, o veya bu, hepsi de belirsizdi ama. öfke ile hınç gibi sevgi de çekiniyordu kendini açığa vurmaktan. Küçük Ağa ise olup bitenlerin, şimdiye kadar başından geçenlerin kuvvetlendirdiği bir uyanıklıkla bunu seziyordu. Elinden geldiği kadar tarta tarta, tedbirli konuşmak, lâfın nereye varacağını, nasıl yorumlanabileceğini önceden hesap etmek zorundaydı, bunu iyi biliyordu. Yersiz bir atak, kont-rola alınmayan bir duygu, frenlenemeyen bir sinirleniş herşeyi, başta kendisi olmak üzere her şeyi siler süpürür giderdi. Bu doğruydu, ama bir de şu vardı: Çekingenlik ve aşırı temkin de alınabilecek iyi sonucu yok edebilecekti. Hatta kim bilir, belki de tıpkı öteki ihtimal gibi bu da her şeyi, başta kendisi olmak üzere herşeyi uçurup gidecekti; zira Gürcünün neleri, nereye kadar göze aldığını, niyetinin ve duygularının ne olduğunu, hele hele hazırlığının nereye kadar vardığını kestirmek güçtü. Yutkunmamak, hileci ve çekingen, herşeyden önce de korkak görünmemek için kendini zorlaya zorlaya konuştu. Şimdi artık Gürcü Mehmet Ağa'ya değil, hepsine söylüyordu, vaaz verir gibiydi ve vaaz verdiği günlerdeki gibiydi:
— Etem bey büyüklüğünü ve büyük adam olduğunu, bizleri ne kadar sevip düşündüğünü bir kere daha gösterdi. Şimdi biz çok zor bir vazlyetteyiz. Artık gönlümüzle kafamız aynı yönde değil. Bugüne kadar Etem beyin öl dediği yerde ölmek, kal dediği yerde de kalmak müşkül değildi. Hatta çoğumuz için kolaydı. Çünkü gönüllerimiz ve kafalarımız beraberdi. Hepimiz Etem beyin nabzında atardık. Düşman belliydi ve bütün vatan, bütün Ümmet-i Muhammed için aynıydı. Aynı düşmana karşı ellerimiz gibi gönüllerimiz de kenetlenmiş olarak yanyana yürürdük. Çekinmeden göze aldığımız ölüm bu hedef uğruna idi. Bugün ise, Beyin, Garp Cephesi Kumandanlığı ile düştüğü ihtilaf vaziyeti tamamen değiştirdi. Bugün cephe içinde cephe açılmak ihtimali, yani vebal, yani günah, yani vatana, millete ve din-i mübine ihanet ihtimali vardır.
Sustu. Gözlerini yumdu, başını önüne eğdi. Sanki uyandırdığı tepkiden korkuyor, görmek istemiyor, orada bulunmak istemiyor, bu tepkiyi uzaktan uzağa altıncı duygusu ile anlamak istiyordu. Sanki yüzlerde beliren mânalara bile değer vermiyordu da, ruhlarla, ruhların derinliklerindeki kımıldamalarla bağ kurmaya çalışıyordu. Sonra, bu murakabe halinde bir sonuca varmış gibi daha gür, daha güvenli bir sesle konuştu :
— Bu vebal, bu büyük günah kimlerin kara bahtına yazılıdır? işte bizim cevap vermemiz lâzım gelen, elzem olan sual budur. Ve bizzat Etem bey bu suali kati olarak cevaplandıramadığı içindir ki, bizleri toplayıp ct üslup ile, o şekilde konuştu, tazyike kalkışmadı, bu ağır mesuliyeti yüklenmedi.
Zor geçidi atlamıştı veya atlattığını sanıyordu. Bu sefer herkese tek tek ve sükûnetle bakarak konuştu:
— Düşünüp taşınmak, görüşüp konuşmak, ondan sonra da yol, yordam aramak elbette iyidir. Ama böyle bir meselede birbirimize tesire kalkışmak, hele hele tazyike başvurmak, vebalini çekemeyeceğimiz neticeler doğurur. Son sözü kendimiz söylemeli, kaderimizi tek tek kendimiz tayin etmeliyiz. Dahası da var. Adamlarımızın çoğu bizim ağzımıza bakar akılları pek ermez. Onların vebali de bizim üzerimize olacaktır. Benden hatırlatması.
Hepsine tek tek baktıktan sonra tok bir sesle bitirdi:

— İşte bu kadar.
Küçük Ağa sezişinde yanılmıyordu. Konuşması yalnız onu kurtarmakla kalmamış, ayrı bir önem kazanmasını da sağlamıştı. Bu artık açıkça belli oluyordu. Sofadaki ağaların hepsi de yüzlerini aynı dikkat ve çekilişle ona doğru çevirmişlerdi. Bu yüzlerde, ışık alışlarına göre, ayrı ayrı karakter, hatta niyet belirtileri var sanıla-bilirdi. Gölge kiminin pos bıyıkları ile çenesini, kiminin alnını ve gür kaşlarını kapatıyor, kimi kaytan bir bıyık ile aralanmış dudaklarından ibaret görünüyor, kiminde de parmak parmak kaşların altında yakamozlanan kara veya elâ gözlerden başka bir şey kalmıyordu. Bu arada ışığı tam olarak aldıkları için bütün çizgileriyle çırılçıplak görünen yüzler de vardı. Küçük Ağa'ya bütün bu adamlar yeryüzüne ilk defa çıkmışlar gibi geldi, en sık gördüğünü bile hiç görmemiş gibi bir duyguya kapıldı. Meselâ Demir Ağa. Demir Ağa'nın rolünü oynuyor, duble ediyordu...
Işık, ayrıca fişekliklerde, mavzer namlularında hançer ve kama kabzalarında da ayrı ayrı yankılanıyor, sofayı bastıran sessizliğe endişeler serpiyordu. Herkes endişeli, hiç değilse tedirgindi. Hatta herkesin içinde) en budalalarından en şeytanlarına, en temkinlilerinden en pervasızlarına kadar herkesin içinde, korku, sinmiş kalp gibi atıyordu. Korkunun sesi, kulakları biraz daha keskin olsa işitebilecekmiş gibi geliyordu hepsine de. Ve burada, muhakkak ki, kendilerini birdenbire tek kalıvermiş hissetmelerinin payı büyüktü; Küçük Ağa onlara tehlikelerini, bir de tek olduklarını hatırlatmıştı.
Küçük Ağa onların artık -hiç değilse şu an için- birbirlerini ve göğüslerinde çapraz yapan fişeklikleri ile bellerindeki veya kucaklarındaki silâhları unuttuklarını iyice biliyordu. Halbuki onlar şu ana kadar bu fişeklikler, bu silâhlar ve bu beraberlikte vardılar, ancak böylece vardılar, varlıklarını ancak bunlarla ve bunlarda bulabilirdiler. Şu beriki eğer küstah ve küstahlığında yılışıksa bu yüzdendi, ötekinin gaddar temkini aynı sebepten, berikinin sorumluluğun en ağır hallerinde bile frenlenemeyen sırıtkan ataklığı gene bundandı. Ama şimdi hepsi de tek bir adam, tek bir canlı olduklarını, diz dize iken bile aralarında dağlar bulunduğunu sezivermişlerdi.
Küçük Ağa yaptığı tesiri artık rahatça değer-lendirebiliyordu. Onların hiç değilse bu gece salâhlarını ve beraberliklerini hatırlamaya güç bulamayacaklarını, hiç değilse kendisine karşı hatırlamayacaklarını anlamıştı. On, onbeş kafa yapısı, bir o kadar da mizaç. Çıkar yolu arayan, bunu da kendisinden bekleyen on, onbeş kişi! Saydı, Gürcü Mehmet Aga hariç, onüç kişiydiler.
Rakamı düşününce heyecanlanır gibi oldu; çünkü bu onüç kişi aslında ikibin kadar er demekti, bir cephenin kaderi, hatta sırasında bir ölüm kalım savaşının kaderi demekti. Fakat en iyi sonucu almak şuuru heyecanını bastırdı ve Küçük Ağa elde ettiği bu tesiri en verimli hale getirmek için son kozunu oynadı -.
— Gürcü Mehmet Ağa ne düşündüğümü sorar benden. Söylemekten çekineceğimi sanır. Kendine sordum, size de sorarım. Küçük Ağa kimden çekinsin? Neden çekinsin? Şimdiye kadar çekindiğimi gören olmuş mudur?
Bekledi ve ancak "estağfurullah., yo yo., elbette" gibi mırıltılar işittikten sonra devam etti:
— Çekinmek bizim kârımız değildir. Kaldı ki Etem beyimiz bizi herhal-ü kârda serbest bırakmıştır. Varacağım karar ne olursa olsun Etem beyden -hâşâ- kalleşlik mi beklerim ki çekineyim.
Küçük Ağa artık gürlüğüne öfke sinen bir sesle üstünlüğünü ilân ediyor, meydan okuyordu. Gürcü Mehmet Ağayı saf dışı ediverdi:
— Gürcü Ağa hangi hükme, hangi sebebe dayanır bilmem, kalkmış bana ters ters söylenmek ister, "ağa, ağa der, lâfla vakit geçirme" der. Nasıl der, nasıl diyebilir bunu, ben bilmem, bilmek de istemem. Ben size yalnız şunu söyleyeceğim. Dâva ne Etem bey dâvası, ne de İsmet Paşa davasıdır. Ben kendi hesabıma bir saat düşündüm, sabaha kadar da kafa yoracağım. Kararımı ondan sonra veririm. Şimdiden diyebileceğim bir şey var. Ağalar, ağalar bilin ki Etem
beyin veya İsmet Paşa'nın haklı yahut da haksız oluşu kıymet İfade etmez. Mesele vatana ve din-i mübin'e zarar vermemektedir. Allah-u Ta-alâ hemen cümlemizi bundan korusun.
Elinin tersi ile bıyıklarını şöyle bir sıvazladıktan sonra:
— Benim sözüm bu kadardır, dedi.
Sesi şimdi dost, tatlı ve yumuşaktı. Gürcü Mehmet Ağa daha ne söyleyeceğini düşünürken kalktı ve yattığı odaya doğru yürüdü. Kapının yanında oturan iki müfreze kumandanı yay gibi doğruldular.
— Buyurun Ağam.
İyi. Demek umduğu tesiri yapmıştı. Küçük Ağa konsolun üstündeki lâmbayı yaktı. Odası her zaman ve her yerde olduğu gibi deTli toplu idi, tertemizdi. Geçip sedire oturdu. Kulakları kirişteydi. Fakat sofada beklediği konuşmalar olmadı. Aradan birkaç dakika daha geçtikten sonra Gürcü'nün sesi duyuldu. Adam ezik bir sesle: «— Küçük Ağa doğru der, iyice düşünmeliyiz. Sabah ola, hayır ola. Dağılalım gayrı» gibi bir şeyler söyledi. Sofada bir patırtı başladı. Anlaşılmaz mırıltılar arasında merdiven basamakları bir zaman gıcırdadı. Sokak kapısı kapandıktan sonra da eve tam bir sessizlik çöktü.
Acaba burada yatanlar da mı gitmişti.

Fakat, hayır; merdivenler biraz sonra yeniden gıcırdadı. Demek aşağıda birşeyler konuşulmuştu. Nitekim sofadan San İbrahim'in sesi geldi:
— Küçük Ağa!
— Ne var?
— Az gelebilir miyiz?
Çekinilecek bir şey yoktu, sesten pek güzel anlaşılıyordu bu. Zaten olsa da hiç bir şey kâr etmezdi.
— Gelin, gelin.
Üç kişiydiler, Sarı İbrahim daha eşikte iken:
— Recep'le Musa Gürcü ile gittiler, dedi. Küçük Ağa kımıldamamıştı.
— Olur a., buyurun, oturun...
Ürkek ürkek yerleştiler. Küçük Ağa Musa'nın Gürcü ile gitmeyi akıl edişine pek sevindi, içinden kocaman bir aferin çekti. Musa onun Salih'ten sonra en güvendiği adamdı. Demek epey haber alabilecekti Gürcü'ye dair. Recep'e gelince, o Etem beye ölesiye bağlı olanlardandı.
Sessizliği gene Sarı İbrahim bozdu. Başı öne eğik konuşuyordu:
— Onlar kararlı gibi, Küçük Ağa., anca beraber, kanca beraber diyordu.
— Hayırlısı.
— Hayırlısı., ama biz öyle düşünmeyiz. Deriz ki, gidip cepheye katılalım. Sen ne dersin?
Küçük Ağa, Musa Gürcü'den haber getirsin diye bekliyordu; acaba, o Gürcü de şu karşısın-dakilerden birini bekler miydi ki?
Zerre kadar duygu taşımayan, kupkuru bir sesle, yalnız cevap bekler gibi sordu:
— Eyice düşündünüz mü?
Sarı'nın ta gözbebeklerine bakıyordu. Sarı gözlerini kaçırmadan çocuksu bir gülümseyişle
cevap verdi:
—? Allah iyiliğini versin hay Küçük Ağa., biz düşünsek ne olur, düşünmesek ne olur? Düşünmedik mi daha eyidir. Düşünmek kim, biz kim? Nedir ki, böylesi daha hayırlıdır gibi gelir bize.
Bi de, demin sen konuşurken bunu demek ister gibiydin., gibi geldi bize.
Sustu, sonra da ustaca yokladı:
— Belki de bize öyle geldi.
Küçük Ağa kararını vermişti; oyuna gelmeyi uygun buldu.
— Yoo. Doğrusun. Tam onu demek istedim. Lâkin sırf kendi payıma. Peki bu işi nasıl yapacaksınız?
Sarı canlandı:
— işte onu konuşalım deriz biz de seninle.
Küçük Ağa elinde bilgi ve delil olmadığı zamanlarda yaptığını yaptı, içinden geldiği gibi konuştu, artık çekindiği filân yoktu.
— Adamlarınıza güvenir misiniz? Sarı ile birlikte ötekiler de dikeldiler:
— Evel Allah., ha biz, ha onlar.
O başarıları da başka türlü sağlanamaz, bugünlere kadar başka türlü gelinemezdi. Ama Küçük Ağa vardığı müspet hükümle ısrar etti:
— Aranıza yeni karışanlar yok mu?
Dev gibi bir adam olan Kâzım Ağa güldü:
— Haa... O mu? Biliriz be Küçük Ağa biz onları. Hem, sonra Etem bey serbestsiniz demedi mi?
— Dedi, dedi ama orduya katılmak meselesi çıkınca ortaya, belki istemez. Siz orduya katılacağız diyorsunuz. Bakın, bana kalırsa bu işi topluca yapmamalı ve ne olur ne olmaz, Etem beye; biz bu işi bırakıyoruz demeli. Çift çubuk, kan kız bekliyor demeli. Ne dersiniz?
Birbirlerine baktılar. Sanki onlara mahsus bir sessiz dili vardı; anlaşmışlardı, Sarı:
— Doğru, dedi. Bi birimiz, bi gün sonra da birimiz. Peki sen nidecen? Sormak ayıp değilse? Küçük Ağa ister istemez yutkundu:
— Onu da yarın sabah konuşuruz.
Adamlara bir donukluk, bir üzüntü geldi. Dayanamadı, candan bir gülümseyişle ve rica çeş-nisiyle:
— Olmaz mı? dedi.
— Sağ olun.
— Yarın yine böylece gelin; daha etraflı görüşürüz. Hadi şimdi.
Kalktılar. Küçük Ağa önce davranıp kapıyı açmıştı; böylece gönüllerini iyi almış oldu.
Şimdi bütün mesele Musa'nın getireceği haberde idi. Gürcü Mehmet bir şeyler demişti herhalde.
Lâmbayı alıp pencerenin pervazmdaki çiviye astı ve bütün zor durumlarında yaptığı gibi, İhyâ-ül Ulûm'u okumaya koyuldu. Sanki Fatih Medresesi'nde hatta Akşehir'deki evinde idi. Bir insan içinde bulunduğu şartlardan kopsa kopsa bu kadar kopabilirdi. Bu da herkesi, hele Küçük Ağa'yı veya onun İstanbullu Hoca olduğu devreyi bilenleri şaşkınlıktan donduracak bir durumdu. Başta Kafkas kalpağı, göğüste çapraz fişeklik,

parabellum, kama... Hepsi tamam ve avcı biçimi külota sarılmış haki dolaklar... Sonra da eldeki İhyâ-ül Ulûm'a tam bir ciddiyetle bağlanıp kalmış gözler...
Kapı tıkırdadı ve eşiğin arasından bir kâğıt sürüldü içeriye. Demek döneli hiç değilse on, on-beş dakika olmuş. Küçük Ağa da onların gelişini fark etmişti. Biraz daha bekledikten sonra ayaklarının ucuna basa basa gidip kâğıdı aldı. Bu defa da Musa ile yüzyüze gelmeden yazı ile haberleşmiş oluyorlardı. Saman kâğıdını iyice açıp kitabın arasında tutarak okudu:
"Gürcü ayrılacakları vuralım der. Senin ardına gözcü koyacaklar, amma kimi koyacaklarını söylemediler. Kınalı ile Kel Ağalardan da kuşkulanırlar. Recep de onlardan. Kınah'dan korkma. Bizden. Horoz ile Şemsi de bizden. Emrini bekleriz."
Bir de not vardı .
-"Sarı'ya adın gibi güven. Onun dediklerine de güven."
Küçük Ağa pusulayı bir kere daha okudu. Ezberlemişti. İsimleri bir bir aklından geçirdi. Demek Recep Gürcü'nün adamı idi. Kel'den de kuşkulanırdı. Musa'nın yazmadığı ağalara gelince, onlara içi bir türlü ısınmamıştı zaten. Horoz, Kınalı, Sarı ve Şemsi Ağaları kendine öteden beri yakın bulurdu. Memnun memnun gülümsedi; sezişleri onu aldatmıyordu. Ferahlama halini alan bu memnuniyetle Küçük Ağa üç beş dakika sonra yeniden İhyâ-ül Ulûm'a dalıp gitmişti. Lâm-mayı söndürüp yatağına girdiği zaman gece yarısı oluyordu. Düzce ve etrafında uzayıp giden ova insan ayağı basmamış gibi sessizdi. Arada bir duyulan at kişnemeleri veya köpek ulumaları bu sessizliği büsbütün vahşileştiriyordu.

III

Büyük Oyun

Düzce mosmor bir kış sabahına isteksiz, ürkek ve merak dolu bir kararsızlıkla uyandı. Görünüşe göre herkes birbirinden kaçıyor, fakat gerçekte ise herkes birbiriyle tenhada buluşmak için can atıyordu. Her buluşmada görülmek korkusu, geliverecekler korkusu vardı. İnsanlar sigaralarına ateş istemekten bile çekiniyorlardı. Bu hava yerli halka da geçmişti, onlar Çerkeş Etem beyin hışmını tatmışlardı.
Küçük Ağa sabah namazından sonra seccadesini toplarken küçük pencereden sokağa şöyle bir baktı ve bu havayı ciğerlerinde duydu. Bir şeyler yapmak lâzımdı. Böyle bir günde her şey olabilirdi, insan ne oluyor demeye bile vakit bulamadan yaka paça öbür dünyayı boylardı.
Sofaya çıktı, yüksek sesle öksürdükten sonra tekrar odasına girdi. Az sonra Sarı içerdeydi:
— Yalnız Horoz ile Şemsi gidecek Etem beye; özür dileyip helâlleşsinler ve doğru Alayunt'a gidip Reha'dan selâm deye istasyon kumandanına teslim olsunlar. Derhal.
Sarı fırlayıp çıktı.
Bu sırada Gürcü Mehmet Ağa Etem beyin odasına kabul ediliyordu. Adam söze doğrudan doğruya girdi ve kuşkulandığı müfreze kumandanlarını bir bir saydı, sonunda da; izin ver kı-mıldayanı tepeleyelim, dedi.
Etem bey düşünmeye bile lüzum görmeden:
— Olmaz öyle kancıklık. Söz verdik biz, dedi.
Gürcü kös kös kapıya yönelirken de, yarı gönlünü almak, yarı da durumuna hâkim olmak için ilâve etti •.
— Amma siz göz kulak olun ki biz bir kan-cıklığa uğramayalım. Bana da Küçük Ağa'yı yolla. Tez gelsin.
Gürcü asıl Küçük Ağa'nın üzerinde durmak isterdi. Fakat Pehlivanla Topal'ın başına gelenleri ve Tevfik beyin onu nasıl sevdiğini biliyordu. Kendisi de bir ters oyuna gelebilirdi.
Gidip Küçük Ağa'yı buldu ve "Etem bey sizi ister" dedi.
Etem bey kahvaltı ediyordu. Küçük Ağa içeri girince:
— Buyur otur, dedi. Ye bir iki lokma. Küçük Ağa denileni yaptı.
— Ne haber?
Neyi sorduğu belliydi. Küçük Ağa da kısaca ve açık bir şekilde cevap verdi:
— Anca beraber, kanca beraber!
— Sağol.
— Tereddüt edenler var. Onları da salıvermek iyi olur sanırım.
— Elbette.
Etem beyin "şüphen mi vardı?" der gibi hafifçe kızgın bakışları ile karşılaştı ve onun erkek yüzünü gördü. Daha bir süzülmüş, her çizgisine damga vuran o vahşimsi yapma, sonuçlandırma gücü yerini hüzne bırakmıştı. Küçük Ağa'nın içi burkuldu. Tevfik beyin akşamki hali, şimdi de Etem beyin bu görünüşü! Neden böyle olmuştu bu?
Fakat Etem bey bırakmadı:
— Dinle şimdi Küçük Ağa...

Kocaman yazmasıyla ağzını siliyor ve böylece dünyanın en önemli işini yapar gibi görünmek istiyordu. Söyledikleri sanki havadan sudan şeylerdi.
— Düne kadar sen benim için bir istifhamdın. Hatta kafam senin aleyhine gidiyordu. Bugün artık tam aksi.
Yazmasını hiç de gerekmezken yeniden katladı ve ayağa kalkmadan sofradan uzaklaştı. Gözleri artık Küçük Ağa'nın gözlerini arıyordu •.
— Mühim bir şey mi oldu?.. Yoo.. lehine kuvvetli bir delil mi edindim? O da değil. Doğrusu şu ki, ben kararsızlıktan haz etmem, kuşkuyla iş görmeyi de mertliğe, insanlığa yakıştıramam. Gidiyorum deseydin güle güle, gel helâllaşalım deyecektim. Kaldın, sağol dedim. Aksini görünceye kadar sen benim gözümde Allahı, vicdanı, yüreği olan bir er kişisin. Ben Gürcü Mehmet, Topal İsmail ve benzerleri değilim. Küçük adam değilim, korkak adam hiç değilim. Kancıklardan gelecek belâ, sülâlesiyle gelsin.
Küçük Ağa başını dik tutabilmek, gözlerini kaçırmamak için sinir tırmalayan bir emek harcıyordu. Etem beyin ise yanakları pembeleşti, çok açık renkli gözleri çakmak çakmak olmuştu; sesi ürkütücü idi.
— Allaha bir can borcum var, onun kavgasına düşecek beyinsizlerden değilim. Alnınım leke sürülmesin, gerisi vız gelir bana. '
Yorulmuş gibiydi. Sesi birdenbire normal konuşma tonuna geçti:
— Sen şu Ankara Valisi masalını bilir misin? Dalıp giden Küçük Ağa bir silkinişi önleyemedi :
— Şöyle böyle...
— Nasıl? Açıkça anlat.
— Asmak istemişsiniz. Etem bey acı acı güldü :
— Hatta Meclis Reisini de, yani Mustafa Kemal Paşa'yı da değil mi?
— Onu duymadım.
— öyle öyle. Hem de haber göndermişim. Birdenbire yeniden öfkeleniverdi:
— Tu Allah kahretsin. Ülen ben Paşayı saydığım, Paşayı sevdiğim kadar anamı atamı sevip saymadım. Dikkat et sözüme Küçük Ağa; Ankara'yı kancıklar sarıyor.
Sesi yeniden pesleşti:
— Vali beye gelince, meğer o asılmaktan korkarmış. Demek ki içinde bir şeyler yatarmış. Buradaki isyanı bastırmışım. Yozgat'taki belâyı tepelemişim. Ankara'dan geçip yeni bir gazaya gideceğim. Etem bey Memiş efendi mi be? Dört bin atlı ve eroğlu er yüreği demek Etem bey. Herif bunu bilmiyor bile, zahmet edip karşıcı çıkmadı. Bir sorup anlayalım dedik. İşleri pek çok-muş, gelemezmiş. Paşa'ya bu edepsizin haddini bildir deye rica ettim, Yozgat ayaklanmasınla ilgisi var deye lâflar dolaşıp duruyor dedim. Bunun adı asacağa çıktı, iyi dinle Küçük Ağa o günlerde benim asmak isteyip de asamayacağım ferd-i vahit yoktu memlekette... O avrat kılıklı, o türedi vali bozmasını mı asamayacaktım.
Söver gibi, tükürür gibi güldü:
— Bak bunu neye anlattım sana, onu söyleyeyim. Gençsin ama pek akıllı, pek bilgilisin, aklına, bilgine uygun bir dilin de var, pek güzel konuşurmuşsun. Bana gereksin. İnsan içinde bulunduğu ahvali pek bilemez, büyük işlerin içinde insan büyük hatalar yapar. Yanıldığım yerde beni ikaz et. Sana izin veriyorum. Şimdi niyetimi daha açık anlatayım.
Yutkundu, sonra dışarıya seslendi:
— Birer kahve içelim.
İçeriye arslan gibi bir delikanlı girmişti.
— Kahve. Nasıl emrettin Ağa?
— Sade olsun efendim. Adam çıktı.
— İşin aslı Vali filân değil. İsmet, gel emirberim ol der, ben de buna, hadi ordan deye cevap veririm. Mesele işte bundan ibarettir. Gerisi kahpe avrat uydurması. Neden böyle derim, neden kabul etmem? Onu da anlatayım. Bir kere bu adam cephe kumandanlığı yapacak evsafta değil, adamlarını düşmana kırdırır. Ben bunu anladım. Saniyen benim adamlarım nizamiyede işe yaramazlar, akıllan da, gönülleri de yatmaz buna. Zorlaşan ya pisipisine ölüp giderler, ya bozgun çıkarır, ya da bırakır kaçıp giderler. Yarısı cahil, yarısıysa hem cahil, hem serkeş veya başın?, buyruk, efe meraklısı. Gelmiş burada tam yerlerini bulmuşlar. İsmet efendi Cebel topunu sahrada, yeke yek dövüşün şahı olan Bursa hançerini taarruzda kullanmak ister. Hem boş, hem de günah.
Uzun uzun sustu. Kahveleri gelmişti. Bir yudum içtikten sonra sigara paketini çıkardı:
— Buyur.
— İçmiyorum efendim.
— Ne âlâ! Ah ben., halbuki hekimler yasak da etti. Fakat kahvenin tadı damağıma değdi mi duramıyorum. Sözüm ona nefsime de hükmederim. Buna yenik düştük işte.
Kahveleri getiren delikanlı elinde kibrit bekliyordu. Etem bey sigarayı ağzına alınca yaktı ve ondan sonra çıktı dışarıya.
Etem bey de bir yudum kahve daha alıp sigarasından iki nefes çektikten sonra kaldığı yerden başladı:

— Dahası da var. Yani bir de ben varım. Ben ki bu dört bin atlı yoktan biraraya getirmişim, daha bir avuçken ben olmasam yapılamayacak işler görmüşüm, bunca isyan bastırmış, Kuvva'ya bunca yiyecek, giyecek bulmuşum, her girişmede tepelemişim düşmanı. Demek ki ben birşeyim, demek ki aklım eriyor bu işe ve bu işi iyi beceriyorum.
Birdenbire sustu ve göğüs geçirdi, hüzün, dertlenme derecesini bulmuştu. Sözlerine devam ederken artık Küçük Ağa'ya değil, pencereden dışarıya bakıyordu.
— Hem bunları görmezler, görmek istemezler, hem de siz kalkıp doğru yol bulunsun diye, sırf bunun için söylediniz mi karı kılıklılar fiskosa başlarlar. Ne o? Etem bey de pek gururlanmış hani., hatta şımarmış., kimbilir belki de devletin başına konmayı kurar!..
Gözleri yeniden çakmak çakmak olmuştu,yeniden Küçük Ağa'nın gözlerini bulmuştu:
— Derler ya, Küçük Ağa... aynen böyle fit verirler sağa sola. Benim Ankara'da seksen gözüm, seksen kulağım var. Aynen böyle dedi orospu dölleri.Kahvesini bitirinceye kadar sustu :
— Adam gibi konuşsalar ya. Dediklerimi çürütsünler. Benim gözlerimi onlarınki gibi hırs bürümemiş. Körü körüne inat etmem ben... Mankafa da değilim, deneni anlarım-, ikna etsinler beni, İsmet'in de, îsmet'ten beterinin de emirberi olalım. Olmazsak namerdiz. Vatanın kurtuluşundan, küffarm definden başka ne diler, ne düşünürüz ki, biz? Sonra, biz haddimizi bilmez miyiz? Zafer müyesser olur inşallah, görürler; eskiden ne isek, o oluruz gene. Şanda, şerefte, ikbal ve servette gözü olanın gözü çıksın, öyle gözleri patlatmak da boynumuza borç olsun.
Nefes alarak öfkesini yatıştırdı: — Kaba Türkçesi, Küçük Ağa, söylediğim iki mahzurdan başka bir de ben varım. Ben böyle faydalı olacağımızı, ancak böyle faydalı olabile-ğimizi iyi biliyorum. Adım gibi inanırım buna. Bayrak açmış değilim. Başkumandanlığın her emrini başımızın üstüne komadık mı? Lâkin İsmet yanlış yolda, kötü yolda. Ben de, bile bile yanlış yola, kötü yola düşmem... Vatandan önce kendi ikbal ve istikballerini düşünenlere, kemik kapacağım diye köpeklik edemem.
Ayağa kalktı, uzun bacaklarıyla odayı arşınlamaya başladı. Pos bıyıklarını dişleyip duruyordu. Ama bu çok sürmedi, yorgun bir halde gene sedire oturdu:
— Bunları sana dert dökmek için anlatmam. O da var ya, asıl kastım şu: Ağalarımın hepsi de senden eski. Gücenme, doğrusu bu; hepsine de senden çok güvenirim. Ama onların yiğitliklerinden mertliklerinden, sadakatlanndan başka bir şeyleri yok. Kafaları yalnız dövüşe işler. O da isteneni, öğretileni yaparken. Dövüşten öncesini onlara sormaya pek gelmez. Bu mesele ise çetin. Benim gönlüm bile pek rahat değil. Anlattım sana işte: Haklı olduğumu adım gibi biliyorum. Acaba bana mı böyle geliyor? demeden de yapamıyorum. Kısacası sana akıl danışırım. Düşündüğünü bana açıkça de. Niyetim önce Kütahya'ya, oradan da Ankara'ya yürümek. îsmet'-in sübyanları ile daha tetiğe basmasını bilmeyen devşirmeleri beni durduramaz... Ankara'dan îs-met'in değiştirilmesini ve harekâtta serbest bırakılmamı isteyeceğim. Hepsi o kadar. Lâkin bu iki talebimden de vazgeçecek değilim. Bu taleplerimi istihsal için daha başka, daha hayırlı bir yol var mıdır? Sen bana onu de.
Küçük Ağa başını önüne eğmiş düşünüyordu. Durum kolay kolay içinden çıkılır gibi değildi. Bereket Etem bey:
— Zorlama kendini, dedi, hemen cevap beklemem. Yatsıya kadar vaktim var. Git, rahatça düşün, iyi düşün. Akşam gelirsin, konuşuruz.
Doğruldu. Küçük Ağa da kalktı.
— Haydi güle güle. Akşam yemeğe beklerim.
*
Küçük Ağa don rengi sabaha çıktığı zaman alabildiğine üzgündü. Adamlarının kaldığı hana gidip bir bakması lâzımdı; fakat ne içinde istek,ne de kafasında onlara söyleyecek bir söz vardı. Doğruca eve gitti. Kimseyi görmek de istemiyordu. Hizmetine bakan Alacahöyüklü Şükrü'ye :
— Keyfsizim. Arayanlara yatıyor dersin, dedi. Gidip odasına kapandı. Kendisini tıpkı Gönülsüzlerin Doktor Haydar beyle konuştuğu gecedeki gibi hissediyordu; o geceyi birdenbire olduğu gibi hatırlayıverdi.
Doktor kendisini düpedüz ölümle tehdit etmişti. Konuşmanın son cümleleri bir bir aklın-daydı.
«— Sizden kati ricamızdır» diyordu Doktor İstanbul'lu Hoca'ya, sahi, o bir zamanlar İstan-bul'lu Hoca idi. Bunu şaşarak düşünüyordu şimdi. Sormuştu :
«— Affedersiniz, bir dakika; biz diyorsunuz. Kimsiniz siz?»
«— Kuvvacılar.»
«— Haa, eveet.»
Sesi -İstanbullu Hocanın- kelimelerinden de alaycı ve küçümseyici idi, ama Doktor -kucağında filintası oralı bile olmamıştı:
«— Evet. Sizden kati olarak rica ediyoruz. Bu millî ve mukaddes hareket aleyhindeki tahriklerinize son veriniz. Düşününüz. Düşününce asıl yanlış yolun tuttuğunuz yol olduğunu anlayacak, bize yardımcı

olacaksınız. Bunu da biz ilminizden ve vicdanınızdan bekliyoruz; zira ilminize de vicdanınıza da saygımız ve takdirimiz büyüktür.»
«— İltifat buyuruyorsunuz.»
«— Yanıldığımızı zannetmiyoruz. İnancımız böyledir. Fakat ben şimdi mühim ve kati ricamızı tekrar ile muvazzafım. Aleyhteki faaliyete son veriniz.»
«— Aksi takdirde?»
İkisi de ayağa kalkmışlardı. Doktor, samimiyetini sonra sonra çok daha iyi anladığı saygısını korumuş, ama karan da soğuk bir halde bildirmişti:
«— Aksi takdirde biz bunu teinin edeceğiz. Gerekirse zor kullanarak.»
Ve belli belirsiz bir üzüntü ile eklemişti:
«— Maalesef.»
«— Kuvvet. Yani bu, öyle mi?»
Küçük Ağa, -hayır, hayır, İstanbul' lu Hoca-Doktorun elindeki filintayı gösteriyordu, gülerek, Doktor hüzün sinmiş bir ağırbaşlılıkla:
«— Maalesef» diye tekrarlamıştı. Artık konuşmak istemiyordu. Küçük Ağa :
-yo, yooo, lstanbull'u Hoca ise, tam aksini konuşmak, uzun uzun hesaplaşmak hırsıyla yanıyordu. Demek kendi kendiyle hesaplaşmayı daha o İstanbullu Hoca günlerinde istermiş Küçük Ağa. Doktorun söylediği son sözler, şimdi bir başkası tarafından tekrarlanırmış gibi, kulaklarında şaşılacak bir berraklıkla yankılanıyordu:
«— Doktor bey, ben Zât-ı Şahanenin, Halife efendimizin izinden giderim. Bu yoldan zerrece inhiraf bana ölümden girân gelir.»
Bütün öbür sözleri gibi Doktora bu da tesir etmemişti. O sadece padişaha karşı olmadıklarını söyleyip gittikten sonra, Küçük Ağa -yani İstanbullu Hoca- kendini bomboş sanıvermişti, sanki doğumunun eşiğinde idi, dünya ile sanki yenice karşı karşıya gelecekti. Yirmiiki yaşında
doğum! Gerçi Doktorun karşısındaki durumu sağlamdı, ama şimdi çok daha iyi anlıyordu. Doktorun üç beş cümlesi onun inanç âlemini ta temelden sarsmaya yetip artmıştı. Acaba kendisi de akşam buluşmalarında Etem beye böyle cümleler söyleyemez miydi?
Küçük Ağa kendisinin o günlerdeki hali ile bugünkü Etem beyin arasında kesin bir benzerlik buluyordu. Hatta bu tıpatıp bir uygunluktu. Etem bey de tıpkı İstanbullu Hoca gibi yanılışına yürekten bağlıydı; hesapsız, kitapsız, bir çıkar ummadan... ölümü göze alarak... Belki o da şu sıralarda bir vakit kendisinin düşündüklerini düşünüp yamlışını pekleştirmeye çalışıyordu. Bunu başaracaktı da elbette. Nasıl ki, kendisi de başarmıştı. Acaba Etem beyin bahtı kendisinin-ki kadar yaver miydi? Küçük Ağa işte bunu hiç sanmıyordu-, çünkü Etem bey İstanbullu Hoca'dan bin kat daha kuvvetli idi ve Etem beyin vakti yoktu. Küçük Ağa da. vakit olmayınca ümide kapılmanın mucizeye inanmakla eşit olduğunu öğrenmişti ve o mucizeye inanamazdı, imanı bunu ona yasak etmişti.
Küçük Ağa -yani İstanbullu Hoca- o gece uzun uzun düşünmüştü. Kuvayı Milliye denilen hareket hedefine ulaşsa ne olacaktı? Bir devlet kavgasıdır başlamayacak mıydı? İhtiraslar başı boş kalıp binbir dalavere ile, çeşit çeşit gaddarlıklar ve hilelerle milletin başını yemeyecek miydi? Devlet temelinden yıkılmayacak mıydı? Yeni bir devlet kurmak kolay mıydı? Bu iş çete reislerinin harcı mıydı?
Çerkeş Etem bey işte bu soruların cevaplarını almış gibi konuşuyordu. Ona göre bu sorulann karşılıkları daha şimdiden, zaferin esintisi bile duyulmadan ortaya çıkmış, Devlet kavgası daha şimdiden başlamış, daha şimdiden ihtiraslar kaynaşmaya, dalaverelerle, hilelerle ve gaddarlıklarla adam yemeye, imkân yemeye koyulmuştu. Etem bey uzlaşmaya yanaşmıyor, uzlaşma yollarını kendi eliyle kapıyor ve asıl umut kırıcı, karşısındakileri uzlaşmaya yanaşmaz, bütün uzlaşma ve anlaşma yollarını kapamış görüyordu.
Ama bunları düşünmek artık boştu. Hatta artık Etem beyin istediklerini ve anlayışının yöneldiği sonucu düşünmek bile boştu... îyi veya kötü. Bunların tartışması ayrı ve hiç değilse şimdilik gereksiz birşeydi. Ama niyeti? Küçük Ağa işte buna duraklamadan kötü, çok kötü diyebiliyordu. Asıl korkuncuna gelince, Etem bey artık sadece bu niyeti için vardı, artık sadece bu niyet için yaşıyordu. O, ya İsmet, ya ben diyor, harekâtta tamamen ve tam olarak serbest kalmak istiyordu. Üstelik bunu karşı karşıya oturup konuşacak, bir karara bağlayacak muhatabı da yoktu. îş bir çatışmaya, önlenemez bir çatışmaya dökülmüştü.
Etem bey mertlikten söz etmişti. Gerçekten de mert bir adamdı.
Etem bey memleket sevgisinden söz etmişti. Gerçekten de memleketini seven bir adamdı.
Etem bey durumu, tutumu ve anlayışı için bir takım özürler, mantık ve muhakemeler sıralıyordu. Bunlar gerçekten de akla yatkın şeylerdi.
Ama Etem bey kendi anlayışı, kendi mantık ve muhakemesi ile kendi gerçekleri, kendi çevresiyle sınırlı :<â}
Üstelik bu sert sınırın içindeki herşeyi bütün varlığı ile, bütün varlığı olarak benimsiyor, herhangi bir çatışmada hemencecik bir onur meselesi yapıp çıkıyordu. Onurunu hayatına eşit tutardı o. Onurunu incinmiş görmektense ölmeyi isterdi, bu daha kolay gelirdi ona; hatta onurunu korumak için ölmek en kolay yoldu onun için. Şimdi de işte canını koruma hakkı gibi benimsemekte idi niyetini.

Küçük Ağa düşünüyor ve bir yere gelince Etem beye karşı saygı bile duyuyordu. Etem bey kendisi ile gelmek istemeyen ağalarına güle güle, hakkını helâl et diyebilecek kadar yükseliyordu. Yükseliyordu ama ne için? Kendisi için, kendini aşırı derecede önemsediği için. Ve ona göre Küçük Ağa kalleşti, kancık idi.
Küçük Ağa buraya gelince bedenini ateş basmış gibi oluyor, ciğerleri damlıyordu. Uzandığı sedirden yay gibi fırladı:
«- Tu, Allah kahretsin» diye öfkeli öfkeli söylendi.
Öyle ya, Etem beyin bulunduğu noktadan bakınca yaptığı düpedüz kalleşlikti. Adam işte gidene güle güle diyordu. Ben gelemeyeceğim bey, dese idi, onunla da helâlleşip güle güle diyecekti. Ama Küçük Ağa bunu yapmıyor, Etem beyin kuvvetlerini dağıtmak, onu içinden vurmak için yol arıyordu. Bunun adı da Etem beyin lügatin-da elbette kalleşlik, kancıklık olacaktı.
«— Allah kahretsin» diye tekrarladı. Ancak, şimdi bir hak ve hakikat tartışması yapar gibiydi:
«— Yalnız ona göre, ama yalnız onun lüga-tında» diye kararlı, biraz da hınçlı bir gülümseme ile mırıldandı.
Kuvvetini bulmak için hınca başvuruyordu. Gerçekten, hakikati bulmak için hoşgörürlük kadar hınç ve öfke de gerekiyordu bazan. Dış görünüşü aralamak, durumun aslını kavramak için bu lâzımdı. İsmet, Küçük Ağa'nın umurunda değildi, ama Etem bey de umurunda değil. Aralarındaki anlaşmazlık haksız için sonuç verse de birşeyler kaybedilecek, zarar görülecek, haklı için sonuçlansa da aynı şey olacaktı. Mesele işi bu pis gurur çekişmesi haline getirmemekte idi. Ama gelmişti işte. Şimdi vatan'dı, millet'ti, vatanın ve milletin yararı idi. Bunun için tutulacak yolların hepsi de azizdi, hiç biri de namertlik değildi.
Ve Küçük Ağa, hiç de lüzum olmadığı halde, düşünüyor,, düşünüyor, fakat Etem beyi tutmak için en ufak bir sebep bulamıyordu.
Etem bey mertti, evet. Etem bey savaş için çok yararlı olmuştu, evet. Daha da olabilirdi, yine de evet. Emrindeki kuvvetin büyük değeri vardı ve bu değer Etem'in düşündüğü şekilde de eksilmez, hatta tam gücünü bulurdu, buna da evet. Ama bütün bunlar varılacak hedef için, son hedef için ne mâna ifade edebilirdi? Bu hedef için terazinin bir kefesine Etem bey, öbür kefesine de Ankara konulursa ne olurdu?
Küçük Ağa artık ferahlamıştı. Emin bir şekilde :
«— Ne olacak? Etem bey havaya fırlar, dirhem çekmez» diye söylendi.
Küçük Ağa Akşehir'den ayrıldıktan sonra çok şey işitmiş, görmüş ve öğrenmişti. Artık o büyük yenilişten-önceki bilgi ve inanışlarına göre düşünmüyordu. Uyanık kafası yeni şartların getirdiği ölçüleri hiç değilse sezebiliyor ve her zaman olduğu gibi, hatta daha da kuvvetle, "önce düzen" diyordu, tki kişinin bulunduğu yerde bile iyi'nin, verim'in, başarı'nın ilk ve bırakılmaz şartını bir düzen'de gören Küçük Ağa bir kader savaşında yolunu seçerken elbette ölçü olarak bunu alacaktı.
Eğer hedef yaşama hakkını kurtarmak ve zaferi kendinden ibaret, ölümünü doğumuyla getiren, son'u başlangıcında bulunan bir tabiat olayı gibi bırakmak ise, bir şimşek çakışına, bir yer sarsıntısına, bir esinti veya yağışa döndürmemek ise savaş'ı da asıl savaş'tan sonrası olarak düşünmek, öyle değerlendirmek gerekir. Bu bakımdan Çerkeş Etem bey ne idi? Bir hiç. Bir kuv-"• vet topluluğu, yani, evet, bir hiç. Küçük Ağa bu inanışın insafsızlık olmadığını iyice anlamak için koskoca devlet ordularının yenilip yok edildiği savaşları ve o devletlerin yeniden doğuşunu düşünüyordu. Demek ki önemli olan kuvvet birlikleri değil, düzen idi. İşte o parlak, o dağ gibi Osmanlı ordusu bir hiçe dönmüştü. Fakat işte o göz kamaştıran tarih ışıltısının o büyük düzenin ordudan, kuvvetten ibaret olmadığı bir kere daha ortaya çıkmak üzere bulunuyordu ve bu da elbette Çerkeş Etem bey yüzünden olmuyordu.
Tam tersine bu başarı da, daha öncekiler gibi, Çerkeş Etem'lerin kendilerini de yaratan o büyük, o aziz düzen'in eseri idi ve Etem bey bunun farkına varmazken Ankara o düzen'in şuuru ve yürütücüsü görünüyordu. Etem bey küçük -veya büyük- galebelerin peşinde koşarken Ankara son ve kesin zaferden de önce o millet
ölümsüzlüğünün büyüsü olan düzen için çalışıyordu.
Küçük Ağa seziyordu ki, Çerkeş Etem anlayışının zaferi vatanı derebeylik kavgalarına, o değilse bile post entrikalarının o kadar eritici, o kadar yıpratıcı keşmekeşine götürecek, Ankara'da görülen anlayış ise tam bir kuvvet zaferine ulaşmasa, bile, o besleyici, o geliştirici Osmanlı düzeninin kurtuluşu, yeniden yürürlüğe girişi olacaktı.
Küçük Ağa, aynı gülümseyişle tekrarladı: «— Elbette Etem bey dirhem çekmez, havaya fırlar!»
Etem bey dürüsttü, mertti, çapının en başarılı örneklerinin biriydi, belki de birincisiydi. Fakat herhalde bir Yıldırım Bayezid değildi.
Küçük Ağa bu hatırlayışla burun kıvırır gibi güldü. Yıldırım bile, o nurlu kudret bile düzen'e, devlet'e "son" olmamıştı. Etem bey bu planda ne değer taşıyabilirdi? Etem bey pusuya düşürül-se veya bir meydan savaşında sarılıp esir edilse ne olacaktı? Her şey bitecek miydi?
Küçük Ağa'nın, Etem beyin konuşmada iyice beliren mertliği yüzünden sarsılan içi eski rahatlığını bulmuş, ilk kararına karşı duyduğu güveni daha da kuvvetlenmiş olarak yerine gelmişti.

Şimdi bütün mesele Etem beyin vuracağı darbeyi elden geldiği kadar zayıflatmaktı. Yoksa, bir yanda koca bir vatanın ve milletin kaderi dururken, bunun karşısında tek bir insanın toplum dışı onur kuruntularını ve büyük yanılmalardan doğan tutumunu koyup da "kalleşlik" veya "kancıklık" gibi gereği, gerçeği, ahlâk dayanağı bulunmayan kelimelere takılmak budalalığın ta kendisi olurdu.
Hedef beraberliği ortadan kalkacak, sırf ona dayanan anlaşma yok olacak, sonra da hâlâ "vefa"dan, "arkadaşhk"tan ve "mertlik"ten bahsedilecek ve "kalleş" gibi, "kancık" gibi kaypak, kaypaklıktan kurtulmak için kesin ispatlar isteyen yaftalar silâh diye kullanılacaktı öyle mi?
«— Olmaz öyle şey!..»
Küçük Ağa artık kendini dev gibi hissediyordu; dev gibi ve haklı. Yapacağı işleri toparladı :
İyice güvenmediği ağalardan üç beşini Alayunt'a Kuvvâyı Milliye kumandanına derhal gönderecekti, Etem beyden, kendisine danışmayan birkaç birlik kumandanının daha ayrılacağım sanıyordu. Onlar diledikleri gibi davranırlardı, ister Kuvva'ya katılır, ister dağa çıkar veya köylerine, kentlerine dönerlerdi.
Kendisine gelince, o Musa ve Musa'nın sağlam tanıdığı müfreze kumandanları ile Etem beyin yanında kalacak, Kütahya'ya saldırışı bir bozguna çevirecek bir plân hazırlayacaktı.
Kararını üç dört cümle halinde yazdı ve ahıra inerek her zaman yaptığı gibi batmanın altındaki belli yere bıraktı. Çıkarken de seyislerin odasına uğrayarak:
«— Musa Ağa'ya söyleyin varsa bana bir parça kahve yollasın» dedi. Musa artık vakit geçirmeden pusulayı alırdı.
O günden sonraki olaylar Küçük Ağa'nın hesabına uygun geçti. Musa işleri iyi düzenlemişti. Gelip Etem beyden özür dileyenlerin sayısı fazla kabarık değildi. Etem bey de buna bakarak kararında değişiklik yapmadı. Kendisine bir şey söylenmemiş olmakla beraber Küçük Ağa, Etem beyin Yunanlılarla haberleştiğini anlamıştı. Zira kanunisani -Ocak- ayının dördüncü günü, ikindi üzeri Etem beyin daveti üzerine gidip onunla yaptığı konuşmada bilmediği çok şeyi öğrendi.
Küçük Ağa girdiği zaman Etem bey yine odayı arşınlayıp duruyordu. Fakat bu defa daha zinde ve bilhassa çok daha memnun görünüyordu. Tevfik bey de içerde ve sedirin baş köşesine yakın bir yerde oturuyordu.
«— Buyur Küçük Ağa, şöyle otur» dedi. Etem beyin sesi de kuvvetli idi, ekledi:
«— Bir iki kişi daha gelecek, diyeceklerim var.»
Çok beklemediler, Gürcü Mehmet Ağa ile, müfreze kumandanlarının ileri gelenlerinden beş kişi içeri girdi. Etem bey onlara da oturacakları yerleri bir bir gösterdi ve derhal söze başladı:
«— Garp Cephesi Kumandanı düşmanı bırakıp bizimle uğraşmaya başlamıştı, bilirsiniz. Bizi kendi düşmanı sayıyor ve vatan düşmanından daha tehlikeli tutuyor olmalıydı, leap eden tedbirleri aldım tabii... Fakat telâş olmasın diye hemen söylemedim. Son dakikayı bekledim. Hadise şudur.»
öksürdü, cümlelerini kafasında sıraya koydu. Bu arada da oturanları tek tek süzdü:
«— Yunan cephesini boş bıraktılar, ellerindeki kuvvetleri bizim üzerimize saldılar. İki bin süvari ile yedi, sekiz bin piyade bize yürüdü.
Dün bizden ayrılanları da yarı zorla, yarı türlü vaitlerle aralarına aldılar. Allah razı olsaydı bu akşam, bu akşam değilse yarın Müslüman Müs-lümanı kıracak, kardeş kardeşi öldürecekti. Fakat bu iğrenç niyetlerini tahakkuk ettiremediler. Çünkü karşısındaki cephenin boşaldığını, sahipsiz kaldığını gören Yunan Eskişehir'e ve Afyon'a yürüdü. Garp Cephesi Kumandanlığının bu gafil, bu katil niyeti bir yığın vatan toprağının kaybına, bir sürü islâm köy ve kentinin yakılıp yıkılmasına, Ümmet-i Muhammed'in yeniden kan ağlamasına mal oldu. Lanet ki, yüzlerce, binlerce lanet...»
Etem beyin bu içten öfkesi ve kükreyişi oda-dakileri sarsmış, kuvvetle tahrik etmişti. Yaptığı tesiri uzun bir sususla çivileyen Etem bey tutulacak tek yolu, dünyanın en akla yakın çaresini söyler gibi ağırbaşlı, üzgün ve karşılığa, hatta düşünceye yer bırakmayan bir tonla kararını bildirdi:
«— Şimdi bize mukaddes bir vazife düşüyor arkadaşlar. Bu adamlara hadlerini bildirecek, kendilerini doğru yola, hak yoluna, din ve vatan yoluna davet edeceğiz. Adamlarınızı hazırlayın, harekete geçiyoruz, önce Kütahya'yı alacak; teklifimizi yenileyeceğiz. Kabul etmezlerse hedefimiz Ankara olacak. Şunu da söyleyeyim. Ankara halkıyla, siyâsîleri ve askeri ile bizi bağrına basmak için sabırsızlanmaktadır. Haydi şimdi. Göreyim sizi. Hiç bir zaman yüzümü kara çıkarmadınız. Bu sefer de sizden eminim. Ancak bugün en büyük vatan vazifesine girişeceğinizi bilmenizi isterim. Harekâtın büyük ehemmiyetini burada bulunmayan arkadaşlarınıza ve adamlarınıza tek tek telkin ediniz ve kendilerine bildiriniz ki...»
Burada çok kısa bir zaman için sustu:
«— Bildiriniz ki, ummadıkları yardımcılarımız vardır. En büyük yardımcımız da, elbet ve elbet, Hak'dır. Hak'ka imanımız, vatan muhabbetimiz ve şecaatimizdir!»
Müfreze kumandanları bir heyecan sar'asına kapılmış olarak Düzce'ye dağıldılar. Kararsız, kuşkulu ve tedirgin bekleyişlerle çürüyen günler gitmiş, hareket günleri işte yeniden başlamıştı, işte yeni bir hedefleri vardı şimdi. Hiç biri de bu hedefin aslını astarını araştırmıyor, aklına bile getirmiyor, buna karşılık Etem beyle birlikte olunca, hedefin başarı demek olduğunu hatırlıyorlardı. Şimdiye kadar Etem bey 'yürüyün" dedi, "ileri"

dedi mi başarı değişmez, değiştirilemez kader olmuş, asıl güzeli, başarının ardından da her zaman alkış gelmiş, sevgi gelmiş, övgü gelmişti. Şimdi de elbet böyle olacaktı.
Küçük Ağa Düzce'yi ve iki bine yakın savaş atlısını saran bu neşe dozu çarpıcı heyecanı hüzünle teneffüs ediyordu. Ciğerleri bu hava ile dolmuş, bu hava elle tutulur, gözle görülür bir hal almıştı ve bu havanın en güvendiği adamları salıvermesi de beklenmeyecek bir şey değildi. Bu ihtimalle canı İstemediği, bu isteksizlik bir bitkinlik gibi koyulaştığı haide, büyük bir zorlayışla o zinde, o yılmaz görünüşünü bularak sokağa çıktı, önce kendi müfrezesini, sonra da güvendiklerini dolaştı, etrafını saranlara kuvvet ve üstünlüğünü ilân eden bir tavırla hep aynı şeyi söyledi :
«— Kulağınız, gözünüz, kafanız ve gönlünüz "bende olacak, bende., anlıyor musunuz bende! Beni dinlediniz mi yüzünüz hiç bir zaman kızarmayacak. Allah'ın huzuruna alnınız ak çıkacaksınız. Yüreğinizi pek tutun.»
Küçük Ağa artık zerre kadar çekinmiyordu. Gidip söyleyeceklermiş, Etem bey işitecekmiş, umursamıyordu. İpin kopacağı günler gelmişti. Dikkat ettiği, gözünü dört açtığı bir şey vardı. Gafil avlanmamak.
Yaptığı konuşmanın altında neler gizlendiğini herkes bilirdi, o da bunu iyi bilirdi ve Etem beye, hiç değilse Gürcü Mehmet Ağa'ya bir haber uçuranın çıkması da pek muhtemeldi. Böyle bir şey gerçi dünkü, hatta bu sabahki kadar tehlikeli netice vermeyecekti, ama hesapta bir de kıskıvrak yakalanmak vardı, işte bu ha bir ay önce olmuş, ha şimdi fark etmezdi, o kadar zararlı olurdu. Kuvvetlerin kopuşu, Kütahya baskını sırasında elbette çok daha netice alıcı idi. Fakat aynı işin hemen olması da küçümsenemezdi. Küçük Ağa ısrarla bunu düşünüyor ve kendi kendine tekrarlayıp duruyordu:
«— Yeter ki kıskıvrak yakalanmayalım.»
Bu endişe ile kendisine uyacak müfreze kumandanlarına adamlarını bir an önce kasabanın dışına çekmelerini emretti. Görünüşe göre bu birlikler harekete çabucak hazırlanmışlardı. Nitekim Etem bey görünüşü kabul etti, beğendi. Ağalar beri taraftan hiç bir kimsenin birliğinden uzaklaşmamasını da büyük bir dikkatle önlemiş bulunuyorlardı. Zaten hazırlık telâşı içinde kimsenin kimseye bakacak halde olmayışı da bir başka şans idi. Böylece Etem beyin iki bine yakın atlısı ikindiden az sonra Kütahya'ya baskın yürüyüşüne çıktı. Karla kaplı dağlar ve ova günün son ışıkları altında pırıl pırıldı.
Kütahya'daki Kuvâyı Milliye birlikleri Küçük Ağa'nın yolladığı adamlardan durumu öğrenmiş bulunuyordu. Gözcüler çıkarıldı, eldeki kuvvetler ovaya hâkim tepelerde mevzilere yerleştirildi, mümkün olan müdafaa tedbirleri alındı.
Bu arada Etem kuvvetlerinin geleceğini halk da işitmişti. Şehirde paniğe yakın bir telâş ve korku vardı. Yaşlı kocalar, nineler, nineler ve sakatlar zabitlere koşuyor ve "aman. bizi koyup gitmeyin, Etern Yunandan da zalimdir" diye yal-vanyoriardı. Eli silâh tutanlar askere katılmakta, kadınlar da onlara yemek yetiştirmekte idi. Nihayet yol boylarına konan gözcüler yatsıya doğru haber taşımaya başladılar. Etem'in süvarileri şehre yaklaşıyorlardı. Nitekim yatsı ile birlikte ilk silâh sesleri duyuldu. Etem'in ihtar atışları şiddetli bir karşılık gördü ve hemen başlayan bu körlemesine savaş bütün gece sürdü.
Saldıranlar şehri yarım çember içine almışlardı. Sabaha karşı, müdafaaya kumanda eden İzzettin beye bir elçi geldi ve şehrin teslimini, kuvvetlerin de silâh bırakmasını teklif etti.
İzzettin bey durumu şöyle görmüştü. Şehri saran kuvvetler, Etem beyin şöhretine uymayacak bir şekilde dövüşüyorlardı. Bir kere mesafe çok uzaktı, sonra da ateş geniş çapta gelişi güzel yapılıyor; sanki, aman isabet etmesin diye dikkat ediliyordu. Dürbünle gözüken manzara ise daha da ümit verici idi ve Etem'in birliklerinde bir başıboşluk, bir dağınıklık vardı.
Beride kendi askerleri de, Kütahyalılar da sonuna kadar direnmeye, yeniliş mukadderse bile bunu çok pahalı ödetmeye azimli idiler. Etem'in adamını pek ağır sözlerle kovdu, o giderken de askerlerini şiddetli bir saldırışa karşı elinden geldiği kadar hazırladı.
Kumandan y anılmıyordu. Öğleye doğru, Etem'in askerleri kesif bir topçu ve piyade atışından sonra hücuma kalktı. Etem onlara:
«— Kütahya'yı alın, mal mülk, para pul her-şey, herşey sizin olacak» demişti.
Küçük Ağa o keşmekeşin içinde bile, yarı kendi görüşü, yarı aldığı haberlerle sözlerin birbirine tamamen zıt iki tesir yaptığını anladı. Etem beyin ona bağlı adamlarından bir kısmı büsbütün celallenirken bir kısmı da şaşkın bir kararsızlığa düşüverdi; Kütahya yağma edilecekti, öyle mi?
Onlar Kütahya'da haftalarca kalmış, Kütahyalılarla hak hukuk, tuz ekmek ilgisi kurmuşlardı. En kötüsünün tanıdığı, selâmlaştığı, hatta dertleştiği birkaç tanışı vardı. Çoğuyla, pek çoğuyla sabahların alaca karanlıklarında yollara dökülmüş, aynı şadırvanlarda abdest almış, aynı imamın ardında aynı saflara girmiş, beraber namaz kılmış, Allah'ın huzuruna aynı Nebi'-nin ışığı altında çıkmayı ümit etmişlerdi. Sağ düşünce ve duygudan zerre pay alanları Etem beye bağlılıkları ile bunları karşı karşıya koyuyor ve şaşkın bir kararsızlığa kapılmadan ya-pamıyorlardı. Saldırganlıkları bir hırs halini alanlar ise Allah'ın bahtsız kulları idi. Küçük Ağa inanıyordu ki, vakit geniş ve elverişli olsa da kendilerine üç beş cümle söylenebilse idi onların da değişmesi muhakkaktı, mukadderdi.

Etem bey kuvvetleri bu hava içerisinde, öğleye doğru taarruza kalktılar. Küçük Ağa artık bütün uyanıklığı ve elinden geldiği kadar iyi düzenlediği grafiği gözetiyordu. Bu arada dikkate değer ilk nokta, saldıranların pek çoğunun rast-gele ateş edişi idi. Vurmak için atan mevcudun dörtte birini ya tutuyor ya tutmuyordu. İlerleyiş de aynı şekilde devirmek, ele geçirmek için değildi.
Durdurucu bir direniş ve ateş olmadığı halde birliklerin çoğu mevzilerinde oyalanıyor, ancak Etem beyin bizzat kumanda ettiği ve kendisine çok bağlı kuvvetler fazla mesafe alınca, Tevfik beyin müdahalesiyle yürüyorlardı. Nihayet ikindi üzeri iş ciddiyetini tamamen yitirdi ve savaş aynı cephenin içine dönmek istidadı gösterdi. Emirlerin yerini tehditler, sert müdahaleler almaya başlamıştı. Bunun üzerine Küçük Ağa anlaştığı birliklere kararlaştırılan parolayı verdi. Kısa zamanda da Etem bey kuvvetlerinin yarıyı aşan bir ölçüde İzzettin beye teslim oluver-diği görüldü.
Beride kumandan bey daha Küçük Ağa ile görüşüp işin aslını öğrenmeden Etem bey kalan adamları ile geri çekilmeye başladı. Durumu artık iyice kavrayan İzzettin bey de bir yandan Etem'in arkasına takip birlikleri gönderirken, bir yandan Alayunt'a ve Garp Cephesi Kumandanlığına haber yolladı. Bunun üzerine Gediz'e kadar süren takibi, buradan sonra süvari birlikleri aldı.
Haber çok geçmeden her yana yayılmıştı. Kütahya bayram yapıyordu. Fakat şehrin bu sevinci her yerde aynı şekilde paylaşılamadı. Etem macerasının bu sonucu yüzünden eski başarıları hatırlayıp üzülenler, hatta umutsuzluğa kapılanlar da vardı. Onlara göre Kuvâyı Milliye sağ kolunu kaybetmişti. Fakat birkaç gün sonra Etem beyin Demirci'den geçerek Yunan'a teslim olduğu işitilince bunlar da boyunlarını büküp sustular. Artık istisnasız herkesin benimsediği bir avuntu vardı: Etem beyin yanında çok az insan kalmıştı. Kütahya'da iltihak etmeyenlerin çoğu da kaçışı sırasında kendisinden ayrılmış bulunuyordu.
Aralık ayında mucizeye benzeyen bir mavilik içinde ve güneşin vuruşuyla beyaz ihtişamı büsbütün büyüyen Murat Dağı'nın eteklerinde bir milletin kaderiyle yakından ilgili bir oyun oynanmıştı. Bir büyük isim, bir sevilen ve sayılan kahraman bir hain damgasını alıyor, gerçek sebeplerin dışında meydana gelen bir boşluk, Etem kuvvetlerinin bıraktığı boşluk yeni bir kader olmak istidadı gösteriyordu; bu kader hangi yön-da gelişecekti? Bu soru vatan için çalışan kalplerde ve kafalarda burgulanıyordu. Yine aynı tedirginlikle düşünüyordu ki, Etem bey macerasının böylece bitiminden, bu macerada hiç bir söz hakkı olmayan kimler ne hükümler çıkaracak, kimler hangi durumları sağlayacaktı? Acaba Etem bu tutumuyla yalnız kendi alınyazısma mı uymuştu? Yoksa bu çok daha geniş çevrelerin ve uzak zamanların hâkimi olan ilâhi takdirin eseri miydi? Etem'in ihaneti önemli bir sarsıntı doğurma-yabilirdi veya doğururdu da zamanla, bazı kayıplarla da olsa giderilebilirdi.
Fakat asıl derdin, üzerinde durulacak noktanın bu sarsıntıdan ibaret olduğunu hangi aklı başında adam söyleyebilirdi?
Düşünenler kabul etmek zorunda idiler ki, asıl üzerinde durulacak mesele Etem ihtilâfını ortaya çıkaran tutum, anlayış ve inanışların gelişme şansı ile mahiyetleri idi. Bu şansın, bu mahiyetin bir hayat savaşına giren vatanın savaş boyunca ve savaş sonrası kaderinde oynayacağı roldü. Bu şans ise bu mahiyeti değerlendirmekte ve iyi taraflarını geliştirmekte, yıpratıcı taraflarını önlemekte idi.

Ve Ankara'da

Küçük Ağa ile bin atlıyı geçen birliği Kütahya'da yalnız bir gece tutuldu ve tam bir istihbarat merkezi olarak çalışan Alayunt'a gönderildi. Küçük Ağa bölge kumandanı durumunda olan Yüzbaşı Nazım beyle camı islenmiş bir gemici fenerinin aydınlattığı istasyon odasında konuştu. Bu arada telgraf manipleleri devamlı olarak işliyor, ikide bir telefon çalıyordu.
Küçük Ağa kendisini "Reha" parolası ile tanıtmış, ilk bakışta da Yüzbaşı Nazım beyi hatırlamıştı : Ulu Cami'deki o sarsıntılı vaaz günü Doktor, Yüzbaşı Haydar beyin sağ gerisinde, sütunun dibinde oturuyordu ve Hoca'ya Kuvvacıların hepsinden çok tesir etmişti. Başını dimdik tutuyor, va'zın kendisine yaptığı tesirler yüz çizgilerinden ve bakışlarından pek açık, pek çarpıcı bir şekilde belli oluyordu. O tam bir Osmanlı zabiti idi, hedeflerine bütün canlılığı ile, üstün bir irade ve enerji ile sarılan Türk zabiti.
«— Acaba beni tanıyacak, Küçük Ağa'da istanbullu Hoca'yı keşfedecek mi?»
Bu endişe bütün konuşma boyunca kafasına takıldı kaldı, ayrılıştan sonra da:
«— Beni tanıdı mı? Acaba Küçük Ağa'da İstanbullu Hoca'yı keşfetti mi?» şeklini aldı.
Konuşma hiç de Küçük Ağa'nın umduğu gibi geçmedi. Yüzbaşı, sanki çok daha önemli işlerinin arasına girmiş gibiydi. Telefonlara cevap verirken veya önüne getirilen telgraf şeritlerini okurken nasılsa Küçük Ağa'yı dinlerken de öyleydi. Kaşları çatık, alnı canı sıkılmış gibi hafifçe kırışık ve alt dudağı daima harekette. Bununla beraber Küçük Ağa onun uyanıklığını ve her cümleyi söylenir söylenmez değerlendirişindeki üstünlüğünü anlamakta gecikmedi. Bu da içini ferahlattı; zira orduyla ilk defa temas ediyordu. Etem ve Tevfik beylerin iddialarından kalmış bir tortu vardı içinde. Güvensizlik ve endişe çeşnisi taşıyan bir tortu.

Yüzbaşının ölçülü, azimkar ve çabuk karar veren, sorumluluk düşüncesini bir an bile bırakmayan mizacı bu tortuyu silip attı. Hayatta en önem verdiği disiplin ise, Etem beyin çevresinden çıkınca, burada elle tutulur bir hal alıyordu. Buna da ayrıca sevindi. Yüzbaşıyla vedalaşıp kendisine gösterilen odaya girdiği zaman artık iyice rahatlamıştı. Son cümleleri kafasının içinde evirip çeviriyor, bunu da zevkle yapıyordu; Yüzbaşı:
«— Çok büyük, çok hayırlı bir iş bscerdiniz. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri sizi bizzat taltif edecekler. Bu gece dinlenin, yarın sizi Ankara'ya yollarız.»
Küçük Ağa buz gibi odada, çifte yorganın altında yatağını nefesiyle ısıtmaya çalışırken tekrarlamaktan da kendini alamıyordu:
«— Acaba istanbullu Hoca'yı keşfetti mi?» İstanbullu Hoca keşfedilmemeli, üzerine vur emri çıkan bu adam Allah'ın mağfiretine bırakılmalı idi. Fakat Küçük Ağa'nın kendisi İstanbullu Hoca'yı. Mazisini unutamıyordu, unutamayacaktı da. Emine nasıl unutulur, Mehmet nasıl unutulurdu?
Peki, Salih nerelerde idi? Acaba Salih'in basma da Akşehir'e yolladığı ilk haberci gibi, kötü biz'şeyler mi gelmişti? Salih'i bir daha göremeyecek miydi? Fakat Küçük Ağa bu üzüntü dolu merakın sırf evinden beklediği haberlerle ilgili olmadığını kendi kendine kabul ettirmeye de çalışıyordu. Salih'i sevmiş benimsemiş, yeni ve memnun olduğu kaderinin yapıcısı diye kabul etmişti. O kış gününü, o Ketenlik yaylasındaki sahneyi, o Salih'in tabancasını uzatışını ömrü oldukça hatırlayacak, hem de minnetle, heyecana varan bir sevgiyle hatırlayacaktı.
Nitekim uykuya dalarken yaptığı duasında Salih vardı. Salih'ten bir an önce haber almak için yalvarış vardı. Ama bu nasıl olacaktı? İşte bunu bir türlü bilemiyordu. Meselâ kalkıp da düpedüz soruvereydi, Yüzbaşıya sanki Küçük Ağa'nın İstanbullu Hoca olduğu anlaşılacakmış, an-iaşıhrmış gibi geliyordu ona.
Fakat Küçük Ağa sabah kalkıp da buz gibi su ile apdestini alırken bu endişesinin ne kadar yersiz olduğunu artık kabul etmiş bulunuyordu. Yüzbaşıya Salih'i soracaktı. Ve artık her karşılaştığına da soracaktı. Ve sordu:
— Yüzbaşım, bizim Salih adında bir arkadaşımız vardı, sağ kolu sakat, yüzü yaralı bir yiğitti. Buraya kendisiyle haber yollamıştık. O gün, bugün ses çıkmadı. Acaba bilir misiniz nerelerdedir?
Yüzbaşı Nazım ilk defa olarak, fakat gene de kısa bir an için Küçük Ağa'ya baktı ve donuk bir sesle cevap verdi:
— Salih'i tanırım. Ama Akşehir'den. Burada hiç rastlamadım. Belki benden evvel geldi. Zira ben ancak bir aydır buradayım. Daha önce Yüzbaşı Hamdi beyle Doktor Haydar bey bulunuyordu. Alayunt'ta. Hem onlar daha yakından tanırlar Salih'i. Bilhassa Doktor; hem hemşehrisi, hem de cenup cephesinde beraber bulunmuşlar. Doktoru Ankara'da göreceksiniz sanırım; beş on gün daha orada kalacak. Hemen şimdi haber veririm hareketinizi, o da sizi arar. Küçük Ağa adı yabancısı değildir, hep överlerdi sizi.
Küçük Ağa kendini tutamadi ve :
— Ne siz zahmet edin, ne de Doktor bey rahatsız olsun., mühim değil., bizim Çolak nasıl olsa bir taşın altından çıkar, dedi.
Doktor'un kendisini tanıyacağından emindi. Nitekim yanılmadığı da ortaya çıktı:
Yüzbaşı Nazım bey Küçük Ağa'nın Ankara'ya hareketini bildirmiş, bu arada Doktor, Yüzbaşı Haydar bey için de bir not vermişti. Böylece de Küçük Ağa1 yi yerleştirildiği medresede ilk ziyaret eden Doktor Yüzbaşı Haydar bey oldu. Doktor hücrenin eşiğine geldiği zaman Küçük Ağa şiltesini seriyordu. Aradan daha bir saat bile geçmediği halde titiz temizliği ve derli topluluğu kendisini belli etmeye başlamıştı. Donuk kış güneşinin düşürdüğü gölgeyi farkedince kapıya döndü ve gülümseyerek:
— Buyurun efendim, beni mi emrettiniz? dedi. Aynı anda da gülümseyişi donakaldı. Gönülsüzlerin Haydar beyi tanımıştı.
Ustaca bir hareketle, yol gösterir gibi yaparak loş bir köşeye çekildi:
— Buyurun, bendeniz Küçük Ağa... Tekrarladı:
— Beni mi emrettiniz?
Doktor konuşmak için güçlük çeker gibiydi. İçeri girdi, Küçük Ağa'ya bakmıyor, eşya ile ilgileniyordu. Nihayet kendisini tanıttı ve:
— Alayunt'tan Yüzbaşı Nazım bey bildirdi teşrifinizi. Galiba sormak istediğiniz bazı şeyler varmış.
— Ha, evet., bir arkadaşımızı merak ediyordum., yiğit, vefakâr ve mühim işler becermiş biriydi., çoktandır haber alamadık kendisinden. Salih'ti adı. Çolak Salih derlerdi. Buyurun oturun şöyle., henüz yerleşemedim, kusura bakmayın.
Doktor gösterilen peykeye otururken:
— Çok iyi tanırım Salih'i, dedi. Biz de çok severiz kendisini. Son olarak Alayunt'a yolladığınız kıymetli bilgilen getirdiği zaman görmüştüm. Üç beş gün için Akşehir'e gidip sıla yapacak, sonra da tekrar sizin yanınıza dönecekti.
Sustu ve tabakasını çıkardı:
— îzin verir misiniz içeyim?
— Hay hay, elbette.

— Siz?
— içmiyorum efendim.
— Demek dönmedi yanınıza?
— Hayır efendim. Şimdi daha çok merak edeceğim. Zira katiyen başıboş biri değildi.
— Evet., ama bir nokta var. Pontus'a karşı dövüşeceğim diye tutturmuştu. Belki de...
Küçük Ağa bu yorumu kabul etmedi:
— Bilirim. Lâkin bana uğramadan düşmezdi bu işin peşine., eminim.
Doktor birdenbire başını kaldırdı ve sesine özel bir anlam vermeden soruverdi:
— özel bir haber mi bekliyordunuz Salih'ten?
Küçük Ağa sarsıldı:
— Ne gibi efendim?
Doktor yeniden başını eğip eski donukluğunu almıştı. Belirdiği an sönen bir gülümseyişle:
— Müphem mi buldunuz sualimi? Küçük Ağa anlamıştı. Tanıdı diye düşündü.
Belki de hep tanıyor, İstanbullu Hoca olduğunu çoktan beri biliyordu. Kıpkırmızı olmuştu. Doktor yumuşak ve dost bir sesle fısıldadı:
— Mühim değil.
— Anlamadım efendim?
— Lâf olsun diye sormuştum. Bir an için Akşehir'den öğrenmek istedikleriniz bulunabilir gibi bir zanna kapıldım. Zan tabii. Ben bilhassa merak ediyorum da. Akşehirliyim ben.
Küçük Aga kendini zorluyordu. Bir karar vermiş gibi başladı:
— Doktor bey... Fakat devam edemedi.
Doktor cesaret verdi:
— Evet?..
Küçük Ağa birdenbire kendini buldu. Açık bir gülümseyiş güneş ve ayazdan yanmış güzel yüzünü kapladı.-
— Akşehir'i merak etmek fena bir şey midir?
— Neden fena olsun?
— Fena bir şeyler düşündürebilir mi bazı kimselere?
Sustular. Küçük Ağa ısrar etti:
— Benim için çok mühimdir bu. Lütfen cevap veriniz Doktor bey.
Doktor sigarasından son nefesleri çekmek için oyalandı, sonra:
— Bir kere, Küçük Ağa, dedi. Böyle bir şey olsa olsa yalnız benim için bahis mevzuudur. Bunun için cemîlendirmenizin sebebini anlayamadım.
Küçük Ağa'nm başı önüne düştü. Doktor pek güzel bir şekilde: "İstanbul'lu Hoca'yı benden başka tanıyan yok" demek istemişti.
— Sonra, diye devana etti doktor; ben de böyle bir merakın neden fena bir şey olabileceğini bilemiyorum. Bir nokta daha var: Salih verdiğimiz bir emre rağmen Akşehir'e gitmekte direnince kendisiyle konuştum ve aklıma takılan bir ihtimal üzerinde bilgi istedim. Ne yaptı bilir misiniz? Bana ve bütün büyüklerine karşı daima terbiyeli, edepli ve muti davranan Salih, kalktı, "Söylenecek şeyleri söylemediğim oldu mu? Bu işte üstüme varma, söyleyecek hiçbir şeyim yok" dedi çıktı... Hem de çatık kaşla...
Sustu. Küçük Ağa da o yeni bir sigara ya-ken ani bir cesaretle üstüne üstüne vardı:
— Ne idi bu iş?
Doktor umursamazmış gibi cevap verdi:
— Biz geçen kışın sonlarında Akşehir'de ufak Bir tevkif için emir almıştık. Adamı bulamadık kaçmış. O günler için...
Bir nefes çektikten sonra sesine hususî bir tarar mânası vererek devam etti:
— Bilhassa adamın o günlerdeki tavrı, hare-lltti cihetinden pek mühim bir işti bu. Kaçırdığımız için pek üzgündük. Salih bize, izin verin, ban bulurum onu, dedi. Razı olduk. O da bir ar-kudaşıyla birlikte aldı başını gitti. Gidiş o gidiş. Kendisini ancak sizden haber getirdiği zaman Kördük. Sevindik. Konuşma sırasında o hadise hukkında bir şeyler sorduk: "ne yaptınız, neler geçti başınızdan?" dedik. Bu suallerimiz karşısında da tıpkı Akşehir yolculuğu için yaptığı gibi, adeta, haşin davrandı. Yüzbaşı Hamdi beye de, bana da epey tuhaf geldi bu, ama üzerinde durmadık, unuttuk gittik.
Bir iki dakika kadar süren bir sessizlik oldu Küçük Ağa kımıldamadan pabuçlarının burnuna bakıyor ve Doktorun ısrarla kendisini incelediğini seziyordu. Doktor gerçekten de Küçük Aga'ya dikmişti gözlerini. Ama bu bakışlarda MVgi, saygı, hatta hayranlık vardı.
Nihayet içinde bu duyguların gülümsediği im sesle:
— Küçük Ağa... Küçük Ağa, daima Küçük . Herkes Küçük Ağa diyordu son zamanında. Tabii ben de Küçük Ağa deyip duruyor ve herkes gibi ben de Küçük Ağa'yı merak ediyordum. Gördüm işte... Ve çok sevdim... Herkesten çok daha büyük olacak benim sevincim.

Küçük Ağa başını kaldırdı ve soran gözlerle baktı. Doktor çevik bir davranışla ayağa kalkmıştı. Gidecekti artık. Onun hâlâ soran gözlerine dost gözlerle bakarak:
— Çünkü, dedi. Küçük Ağa'nın siz oluşu... yani... nasıl söylemeli?.. Anlıyor musunuz veya anlatabiliyor muyum bilmem... Sizin gibi genç, güçlü, kuvvetli... ve bilhassa bilgili, akıllı biri oluşu... Kısacası işte siz oluşunuz benim için hususi bir kıymet ve ehemmiyet taşıyor.
Bir müddet gözgöze kaldılar. Sonra doktor alçak bir sesle:
— Tabii, dedi, bu pek hususî telâkki yalnız beni ilgilendirir ve elbette yalnız bende kalacak. Bunu en yakın ahbabım Yüzbaşı Hamdi beye bile anlatabileceğimi zannetmiyorum. İnşallah bundan böyle hepimiz yeni bir dostluk kazanmış oluruz. Müsaadenizi rica edeceğim. Salih'i arattırırız. Ayrıca sizi bazı eşhasla tanıştırmak isterim. Meselâ Mehmet Akif ve Hasan Basri beylerle... Onlar da burada kalıyorlar. Birbirinizden pek hoşlanacağınızı sanırım. Allahaısmarladık efendim. Ziyaretinize yine geleceğim. Ben İstasyon'da kalıyorum, gerekirse oradan ararsınız.
Küçük Ağa Doktor'u, bir tek kelime söylemeden dış kapıya kadar uğurladı ve ancak ayrılacakları sırada:
— Size müteşekkirim, dedi.
— Estağfurullah.
Küçük Ağa mahzun bir gülümseyişle ısrar etti:
— Hatta minnettarım.
Hüznü Doktor'a da geçmişti. Doktor, Küçük Ağa'nın İstanbullu Hoca olduğunu öğrendikten, daha doğrusu Salih'in sebep olduğu şüphenin doğruluğunu anladıktan sonra ister istemez, bu dramatik havaya kayıyordu. Onun ruh yapısı maceranın insan yönüne, erkeksiz kalan ev'e, körpe zevceye ve baba yüzü görmeyen çocuğa kayıtsız kalamaz. Küçük Ağa'nın yakıcı özleyişine yakınlık duymadan yapamazdı.
Küçük Ağa, kendisine teşekkürden, minnetten bahsetmişti. Peki kendisi Küçük Ağa'ya neler söylemek, onun için neler duymak zorundaydı? Doktor İstasyon'a doğru yürürken, asıl borçlu kim diye düşünüyordu. Küçük Ağa'yi herkes övmüştü, herkes övüyordu... öveceklerdi de. Fakat bunu tam hakkı ile yapacak bir tek insan daha var mıydı kendisinden başka?
«— Bir de Salih» diye mırıldandı.
Küçük Ağa'nın, keşfettiği hakikat için neler bıraktığını bilen bir de Salih vardı, o kadar.
Doktor düşünüyordu ki, istanbullu Hoca, isteseydi, Küçük Ağa olacak yerde, pekâlâ İstanbul'a geçebilir, bunu da kolaylıkla yapabilirdi. O zaman ölüm tehlikeleri, yokluklar ve sefalet yerine, asıl asıl bütün bunlardan beter olan büyük hasretler yerine rahat ve varlıklı bir hayat sürebilirdi. Zira karısı ile çocuğunu İstanbul'a, yanına aldırması mesele olmayacaktı.
Fakat İstanbullu Hoca bu yolu tutmamış, nefsini değil vatanını düşünmüştü. Buna, en parlak ve.en değerli ifadesi ile "nefsini feda etmişti" demek gerekirdi.
Ve Doktor, Taşhan'ın önünden geçerken, düşünüyordu ki, bugün, Ankara denen bu ölü şehire ayrı hatta destani bir hava veren binlerce insanın, politikacısı dahil, askeri dahil, ne idiği ve ne istedikleri bilinmeyenleri dahil, kaç tanesi İstanbul'lu Hoca'nın Küçük Ağa olmak için göze aldığı tehlikeleri, feragati ve didişmeyi göze almıştı veya alabilirdi?
Halbuki bu maceranın çok daha güzel, gönül bağlayıcı bir yönü daha vardı. Küçük Ağa hayatı çapındaki bu karardan hiç bir şey beklemiyordu, bekleyemezdi. O erdiği hidayetin, vardığı inancın, yarattığı yeni bir imanın peşine düşmüş, en asil manasıyla, gönüllü bir er kişiydi. Yola çırılçıplak bir canıyla çıkmıştı, yolun sonuna da çırılçıplak bir canı ile varacaktı. Umduğu en büyük şeref, en parlak kazanç gazilikti, şehadetti. Doktor:
«— Eli öpülür bu adamın» diye mırıldandı. İstanbullu Hoca'nın sırrını elbette kalbine gömecekti. Artık İstanbullu Hoca onun için de yoktu, onun için de rahmetle anılacak bir ölü idi. Salih'in sır saklayışını yalnız güzel bulmakla kalmıyor, saygı ile düşünüyordu... Ve Küçük Ağa için Salih'i bulmak başta, elinden gelen herşeyi yapacaktı.

IV

Medresedeki Okyanus

Küçük Ağa hücresine iyice yerleşmiş, son temizliğini de yapmıştı. Hacı Bayram Camiindeki ikindi namazından çıkarken yanına orta boylu, fakat yere çaksan girecek cinsinden, otuz yaşlarında, gür kaşlı ve gür bıyıklı biri geldi:
— Yeni teşrif buyurdunuz sanırım?
— Estağfurullah... Bugün geldim.
— Oda komşusuyuz. Benim adım Sait...
— Şerefyâb oldum efendim. Bendeniz ... Sait bey, gülerek tamamladı:

— Küçük Ağa... Namınız semtimize çok daha evvelleri geldi. Ama mirim, müsade buyurulursa bir noktayı arz edeceğim...
— İstirham ederim efendim...
— Biz sizi -güldü- kıyafetiniz için yanılmamışız... Fakat... Evet, sizi böyle bir kıyafete uygun bir zat zannederdik. Halbuki mirim siz daha ziyade bir mollaya benzersiniz.
O kadar candan, o kadar tatlı bir gülüşü vardı ki, Küçük Ağa da neşelendi:
— İltifat buyuruyorsunuz, dedi.
Kendisini kırk yıllık bir ahbabın yanında sanıyordu artık. Yanılmamıştı da. Sait bey:
— Estağfurullah, estağfurullah, dedikten sonra ilâve etti, bilmem Mehmet Akif ismini işitmişliğiniz var mıdır?
— Elbette, elbette, o nefis, o harikulade Bülbül manzumesini., af buyurun; ona neşide denip., ibda eden edibi tanımaz olur muyum? Tanıma-saydım utanırdım efendim.
— Hay bin yaşayasın mirim... Böyle olduğunu bütün kalbimle tahmin etmiştim. Üstadın kendisi de bizim medresemizde kalmaktadır. Bu akşam lokmayı beraber yeriz, tanışmış olursunuz. Kabul mü mirim?
Küçük Ağa heyecanlanmıştı, bir çocuk samimiyeti ile atıldı:
— Ne şeref, ne şeref...
Sait bey güldü ve "Neredeyse el çırpacak" diye düşündü. İçinde aylardır yaşadığı savaşçı ve politikacılarda sevincin bu kadar canlısına bir kere olsun rastlamamıştı. Artık bu adamla her-şeyi rahatçı konuşabilirdi.
Şadırvanı kıvrılıp medreseye doğru yürüyorlardı. Durdu. Küçük Ağa da ona uyup durunca, tam karşısına alarak:
— Dinle mirim, dedi, üstadı görmek istediğinizi, görünce de sevineceğinizi pek güzel anladım. Siz de biliniz ki, sizi görmek isteyenler ve sizinle tanışınca pek sevinecek olanlar da az değildir. Küçük Ağa'nm Ankara'da nasıl bir kıymet ifade ettiğini bilmez gibisiniz...
Küçük Ağa'nm yüzü kızarıverdi:
— Aman efendim...
— Yok yok... Bunu böylece bilesiniz. Zaten çok geçmeyecek bizzat göreceksiniz. Sizinle bizzat Mustafa Kemal Paşa Hazretleri dahi alâkalan-ılaktadırlar. Zannım odur ki, yarın veya en geç öbür gün sizi kabul buyuracaklardır.
Sait bey Küçük Ağa'nın biraz önceki o çocuksu heyecan ve sevincini kaybedip donuklaşlığını gördü. Bunun neden ileri geldiğini de anlayamadı ve tam karakterine uygun bir şekilde açıkça sordu:
— Ne o mirim; pek hoşlanmamışa benzersiniz?
Küçük Ağa onun kadar samimi olamadı:
— Ne münasebet efendim? Bilâkis...
Sait bey yeniden yürümeye başlayınca da yaptığından utandı:
— Veya... bilir misiniz, sıkılıyorum beyefendi. Belki kendimi iltifata lâyık görmüyor, belki de usul ve erkândan çekiniyorum... Çekiniyorum işte. Bilmem arzedebildim mi?
Sait beyin güceneceğini şimdi anlamıştı. Hak da verdi ve gönlünü almaya çalıştı:
— Emin olunuz mesele bundan ibaret. Siz sorar sormaz söylemeliydim bunu. Lâkin beni nobran bulmanızdan korktum. Bilirsiniz, insan dağda bayırda yaşayınca değişiyor. Daha önceleri de öyle cemiyete karışmışlığımız yoktu.
Medresenin avlusuna girmişlerdi. Sait bey açık neşesini bulmuştu.
— Anlıyorum, dedi. Fakat ortada bir hakikat var. Siz seviliyor, meth ediliyorsunuz. Bir de sizi tanıdılar mı kıymetiniz bir kat daha artacak evleviyetle. Mürekkep yalamışların bile mumla arandığı bir muhitte sizin gibi tahsilli, terbiyeli, akıllı...
Küçük Ağa dostça bir gülüşle kesti:
— Bütün bunları da nereden çıkarıyorsunuz kuzum Allahaşkına?
— Nereden mi? Nereden mi? Ne zannettiniz beni a mirim? Bırakınız da bir parça övüneyim. Biz adamı selikasından, şivesinden tanırız a iki gözüm efendim.
— Bendeniz işte burada ikamet eylemedeyim. Şerikim de benim gibi izmir'den İzzet beydir. Üstadımız ise şu köşedeki odada Hasan Basri beyle beraber kalırlar. Akşama size uğrarım. Yalnız mirim lillâh aşkına çekingenliği bırakıp söyleyiniz. Herhangi bir noksanınız var mıdır?
Küçük Ağa anık tamamen samimiydi. Hiç çekinmeden nüktesini yaptı:
— Sağ olunuz. Şahsımdaki noksanlardan başkaca noksanım kalmadı; lâmbamın gazı bile dolduruldu!
Güldüler ve vedalaştılar. Sait bey, öbür arkadaşları kendisine.-
— Küçük Ağa nasıl biri, diye sordukları zaman, tereddüt etmeden şu cevabı verdi:
— Cin gibi biri. Zeki, nüktedan, sanırım ki çok da bilgili. Fakat mirim, bana sorarsanız en güzel tarafı da ahlâkı. Mert, yiğit, mahviyetkâr ve hürmetkar.
Sait beyin adam tanımadaki ustalığını bildikleri için ötekiler böylece hazırlanan hava içinde, beraberce yenen ilk -yemek ve nohutla bulgur pilâvından ibaret olan bu yemekten sonraki sohbet pek tatlı geçti.

Küçük Ağa hücresine çekildikten^ sonra yeni tanıştığı bu insanları geç vakte kadar düşündü, bazı cümlelerin üzerinde uzun uzun durdu. Bütün bunlardan sonra vardığı neticeler şunlardı:
Bir kere Ankara umduğu ve sandığı gibi kuvvetli bir düzenin merkezi değildi, fakat umduğundan da sandığından da çok daha büyük, çok lana önemli bir karakter kazanmaya istidatlı görünüyordu. Bunu sezmek Küçük Ağa'nın başım döndürdü.
Bugünkü panoramaya bakınca birbiriyle güç bağdaşan, hatta bağdaşmaya şansı bulunmayan, zira kimi tiksindirici, kimi ümit ve şevk kamçılayıcı, kimi insanı kara kara düşündüren, kimi de hayran eden detaylar göze çarpıyordu. Üç saat kadar konuşmada, .bilhassa Mehmet Akif beyin anlattıklarında ve görüşlerini belirten cümlelerinde bu durum açığa çıkmış gibiydi. Zaten bu üç saatlik sohbet de kâh heyecana varan bir iyimserlik tonunda, kâh hüznü bir kader zannettiren kötümserlik havasında geçmiş övgülerin ardından küfürler gelmiş, hayranlıkları lânetlemeler kovalamıştı ve alternatifin tersinden başladığı da olmuştu. Olaylardan, insanlardan, plânlar ve ümitlerden bahsediliyor, bunlara eklenen hükümler ve telâkkiler Ankara'nın realitesini Küçük Ağa için bir düşünce çabasıyla sezilebilir hale getiriyordu.
Ankara bugün için tasnifi yapılmamış bir kitap deposuna benzetilebilirdi, karmakarışık bir yığmak halindeydi. İnsanlar, insanlar, insanlar vardı, bunlar da ani bir göçten sonra bir salona doldurulmuş kitapları andırıyorlardı. Aralarında şaheserler bulunuyor, bilgi ve usûl verenleri, yardımcıları, fakat aynı zamanda da pek beyhu-deleri, hatta pek zararlıları da bulunuyordu. En faydalısının belki de bir cildi bu köşede, öteki cildi bambaşka bir köşedeydi, aralarında fasikül-leri bile oraya buraya sıkışmışları olabilirdi. Ve asıl önemlisi hiç biri bulunması gereken yerde değildi, o onun, o da berikinin yerini almıştı, bu şunun yanında olacak iken, gidip kendisiyle ilgisi ilişiği gösterilemeyecek birinin altına girmişti. Kısaca söylemek gerekirse bu durumuyla ona bir değer biçmek güçten de fazla bir şeydi, insana imkânsız geliyordu.
Ama Küçük Ağa aynı sohbetten anlamıştı ki, bu karmakarışık şehirde, cephedekine eşit bir de tasnif, düzenleme çabası vardı. Ve bu yine cephedekine eşit bir ölüm-kahm önemi taşıyordu. Kolayca söylenebilirdi. Burada da -cephede olduğu gibi- Yunan vardı. İstanbul vardı. Kuvâyı Milliye vardı, ordu çekirdeği vardı. Kuvâyı Seyyare ve çeteler vardı, hatta bütün grafiği ve bu grafiğin buhranları ile birlikte İstanbullu Hoca vardı; hepsi de tasnifi kendine göre yapmak için didiniyor, sonucu kendi anlayışının yönüne çevirmek istiyordu. Kısacası savaş burada da aynı hızı, aynı karakteri taşımakta idi.
Kitaplar kendi köşelerini bulabilecek, her köşe kendi içinde doğru sıralamayı bulabilecek miydi? Bu mümkün müydü?
Küçük Ağa tam bir dua psikolojisi ile:
«— Bu olmalıdır» diye mırıldandı. Zira kurtuluş,, cepheden çok ve cepheden önce buna bağlı idi.
Küçük Ağa bunu derin bir endişe ile seziyordu.
Tarih bilgisi kuvvetli idi. Hâdiselerden hüküm çıkarabilecek bir kafası vardı. İçinde bulunduğu zamanın şartlarına takılıp kalan, toplumun fevkalâde anlarını yalnız kendi sınırları içinde değerlendirmeye kalkışan budalalardan değildi. Şimşek çaktı deyip geçmez, şu şu sebeplerden şimşek çaktı demeye çalışır ve aynı sebepler biraraya gelince şimşeğin yeniden çakacağını düşünürdü. Yani toplumu ilgilendiren hadiselerde de sebeplere inmeyi denerdi.
Bu yapısı içinde Küçük Ağa biliyordu ki büyük sarsıntı ve çalkantı devreleri vurguncuları çok şiddetle ilgilendirmektedir. Vurgunla zengin olmak, emeksiz ve liyakatsiz mevki edinmek isteyenler böyle devrelerde pınarın başında kümeleniyorlardı. Böyle olunca da -kitapların tasnifi-post ve servet avcıları ile hakiki iyiniyet erbabının ayırt edilmesi çok güçleşirdi. Üstelik birinciler dalavere ile, hile ve iftira ile ikincileri yıprat-m&ya çalışır, savaşların en vahşisi, en kalleşi suyun altında, fakat gaddarlığı azalmadan, ara vermeden devam eder giderdi.
Ayrıca bu keşmekeşin içine karşı kuvvetlerin sızdırdığı fitnecileri, fe. atçıları da hesaba katmak gerekiyordu. Yemekten sonraki sohbetin bilhassa bu tehlikelere dokunan kısımları Küçük Ağa'yı tedirgin etmişti. Hiç de iyi ısınmayan odasında, üstüne kaputunu da attığı yorganına sımsıkı sarılmış, kalıp gibi yatarken bütün bu endişelerden sıyrılıp gelecek günlerin, vatan istikbalinin ne olabileceğini düşünmeye çalışıyordu. Bu boşuna çaba sinirlerini adamakıllı germişti.
Boşuna çaba, zira Ankara'yı saran keşmekeşin kaderini kestiremedikten sonra gelecek için ne söyleyebilirdi? Önemli olan, bu şehirdeki gizli savaşın nasıl biteceğini kestirebilmekti.
Küçük Ağa sarsılmaz imânı ile, eninde sonunda, zar zor olsa da, mutlaka fakat mutlaka iyi'nin, doğru'nun ve hakh'nın kazanacağına inanıyordu. Büyük tereddütü kazanç cephesine sızacak kötülüğün ve kötü ihtirasların nispetini kestirememekten doğmakta idi. Bu sızıntı ona sürmekte olan kalleş savaştan da korkunç geliyordu. Çünkü bu sızıntı zaferin sömürülüşü, ke-mirilişi ve hedefinden uzaklaştırılışı olacaktı.
«— Ankara'da kalırsam...» diye bir öfke soluyuşu ile mırıldandı ve hemen ilâve etti:
«— Galiba kalmam lâzım.»
Sonra da bunu aşırı bir gurur yüzünden söylediğini düşünerek utandı:
•— Ben neyim ki...» .

Tevazu kelimesiyle anlatılamayacak bir psikoloji ile kendisini, bütün kuvveti iyini yet ve dürüstlükten ibaret gibi görüyordu.
«— Yalnız iyiniyet ve dürüstlükle ne yapılabilir? Ne yapabilirim?..»
ömrünün hiç bir devresinde taktikçi ve tabyeci olmamış, hele kavgacılığa, mücadeleye daima hor bakagelmişti.
Akla değer verirdi yalnız; akla yani bilgiye, muhakemeye, anlayışa, kısacası hakikate. Netice almak için ikna edilmeliydi. Başkasına aklı ermiyor, başka silâh ve yolları haysiyet kırıcı buluyordu. Böyle olunca, Ankara'da kalmak, bu kalleş savaşta doğru'nun hakh'nın cephesini tutmak kime ne kazandıracaktı? Küçük Ağa, bir ürperme ile sağına döndü, yorganına daha bir sarıldı; onu şimdi daha çok ısıtsın istiyordu. Üşüdüğünden mi? Hava daha mı soğumuştu? Belki. Ama bu ürpertide başka bir şeyler de vardı; milleti ve ülkesi için duyduğu korkuların yanında, doğrudan doğruya kendisi için, kendi adına, kendi varlığı adına içini sarsıcı bir şekilde sarıveren tedirginlikler vardı.
Bir kere ve herşeyden önce, bu kadar güvenilmek, bu kadar kuvvetle benimsenmek istemezdi. Bunu hatırlayınca dikenliğe yalın ayak düşmüş gibi oldu. Ürperişinde bunun payı büyüktü. Benimsenmek ve güvenilmek -onun için, her zaman- borçlanmaların en ağırlarındandı... Hem de rızası alınmadan borçlandırılış. Bir ara Ankara'dan uzaklaşmayı -kaçmayı-düşünürken. sebep daha çok bu idi. Güvenilmek, benimsenmek -elbette- güzel şeylerdi; ama, insan kendisini, ölçmeden, biçmeden bu havanın içinde buluverecek olursa -çoğu zaman- yapmak istemediklerini, yapmayacaklarını yapmak, aslında karşı duracağı ve durması gereken saflarda bulunmak, içinde bulunmayacağı durumlarda, yapısına aykırı tutum ve davranışlarda bulunmak /.orunda kalırdı. Aksinin, yani -ister istemez- geciken direnişlerin döneklik, satılmışlık ve kalleşlik sayılması az görülmemişti.
Bu sarsıcı tedirginliğinin, bu ürpermenin sebebi, Mehmet Akif idi; ama avuntusunu da o geçiriyordu:
Akif gibi bir insanla beraber olmak, konuşmak, öyle birisinin bulunduğunu, zor durumlarda, çetin dönemeçlerde ona akıl danışabileceğini bilmek büyük bahttı. Ama aynı Akif, Ankara'nın belli başlı ve herşeye 'etkili insanlarından öyle ı it ırtreler çizivermişti ki, Akif'in kendisinin bile İnindi aklını kullanmaya -çoğu zaman, hem de .-a gerekli anlar ve durumlarda- fırsat bulup bulamayacağı kolay kolay kestirilemezdi; Seçişlerinin, yargılarının; kısacası ruh ve kafa yapısının, önlenemez bir dürüstlük yüzünden mahkûm düştüğü grubun yarattığı anafor içinde, atom hızıyla fırıl fırıl döne döne dibe batması olamayacak şey değildi.
Akif fazla konuşkan değildi. Aslında, gündüz pek şakacı ve ehl-i dil bulduğu Sait bey dahil, hiçbiri konuşmayı fazla sevmiyorlardı. Ama Akif, usta bir portre ressamıydı; işini beş on cümlecikle pekâlâ yapabiliyordu, meselâ bir Hüseyin Av-ni bey portresi çizivermişti ki, işte hatırlanışı ile Küçük Ağa'nın tedirginliğine baş sebep olabiliyordu:
Akif'in anlattığı Hüseyin Avni, hatta ona korku veriyordu ve bu korku doğrudan doğruya büyük dâva adına idi.
Küçük Ağa, dürüstlüğün, mertliğin, yiğitliğin ve feragatin bir noktadan sonra -veya belki bazı mizaçlarda- kalleşlik, orospuluk, nifakçılık ve en adi ihtiraslara kadar -hatta onlardan da-ka çok- yıkıcı olabileceğini düşünerek yeniden ür-perdi. Anlatılanlar birbirleriyle iyi bağlanabilir-se ortaya çıkan durum gerçekten de korkunçtu. Millet Meclisi'nde, Ali Şükrü'lerin, Kara Vasıfların, Süleyman Necati'lerin, Sait ve Raif Hoca'-lann, nihayet Hüseyin Avni ve Mehmet Akif'lerin etrafında bir "Muhalefet" oluşmuş gibiydi. Ortada bir "Grup" var denilemezdi. Aslında böyle bir çalışma, hatta niyet yoktu. Sohbette adı geçenler sadece "Arkadaş-dost" idiler. Ruh ve kafa yapılan, bunları birleştirmiş, daha doğrusu, aynı tutum ve davranışlara yöneltmişti. Bu yüzden birbirlerini seviyor, sayıyor, benimsiyor ve arıyorlardı. Olayların ve durumların karşısında kendilerini hep yanyana buluyorlardı. Gün gelip de herhangi bir olay veya durumun -sırf hazırlıkları olmadığı, üzerinde daha önceden durup veya bir ihtimaller listesi yaparak hesaba katmadıkları için- kendilerini ayırabileceğini, bu ayrılışın da tıpkı muhalefetlerinin her hali gibi sert ve kesin olabileceğini düşünmüyorlardı. Bu belliydi; Küçük Ağa bunu apaçık olarak görmüştü.
Ve anlamıştı ki, "taraftar" toplamaya, muhtemel "yumruklara" karşı kuvvetli olmaya baktıkları da yoktu. Yapılan bu idi işte. Haksızlık hattâ veya kötü niyet görünce kürsüye aslanlar gibi fırlayıp kükremek onlara yetiyor, yetmeden de çoğunu veriyor, Dünya'nın en saf gururunu ve neşvesini veriyordu. Meclis'e güveniyorlardı. Genel Kurul'un hakkın, vatanseverliğin, doğrunun, hakikat'in, millet menfaatlerinin sesine, dürüstlüğün sesine destek olacağına güveniyorlardı. Bu güven eksiksizdi ve onlara yetiyordu. Bu durumlarla bir noktaya varmak istedikleri de yoktu. Bu seslerin -kükreyişlerin- gün gelip de ustaca oyunlarla, demagojilerle, safsata, hatta düzenlerle, iftiralarla açık düşürülebileceğini akıllarının kıyısından bile geçirmiyorlardı.
Korkunçtu ya... Çünkü, kükreyişleri -dürüstlükleri, vatan endişeleri, hak ve hakikat dâva-cılıkları- öylesine idi ki, ortada kasıt, suç, suç kastı olmasa bile, özellikle böyle hallerde karşısına çıktıklarını -hükümet üyelerini ve öteki yetkilileri- idam hükmü giymişe döndürüveriyor, onları sırf söz konusu hata veya suçlarından ibaret bırakıyor, özür dilemelerini, hatadan dönmelerini anlamsızlaştırıyordu. Bu da kin doğurmaktan, düşmanlıklara

sebep olmaktan başka neye yararda anlayıveriyor, yani yenilmeye mahkûm olduklarını görerek, daha belli olmayan galiplerin havasına kayıyorlardı.
Böyle gelip uzaklaşanları ille de kötü görmenin haksızlık olacağı da belliydi; çünkü aralarında -pekâlâ- mesleklerini -politikayı, idare sorumluluğunu- tek tek olaylar karşısında tavır takınmakla, sağlam bir ortama, kararlı bir düzene bağlamadan yürütülemeyeceğini kavrayanlar da bulunabilirdi. Ve onların da ana düşüncesi milletin, ülkenin menfaatleri olabilirdi.
Zamandan kopup gitmişti. Belli alışkanlığı ile olayları da, insanları da kendileriyle sınırlamaya yanaşmıyor; akşam dinleyip gördüklerini üç boyuttan, tarih açısından, psikolojik açıdan ve nihayet toplum bakımından yargılamaya çalışıyordu. Gerçeğin, hakkın ve hakikatin ancak böyle bulunabileceğine her zaman ve her önemli durumda inanmıştı. Sonra bir de "karşı taraf" denilen şey vardı ve hiç bir durum hiç bir olay onsuz beliremiyor "kendi gerçeği"ni bulamıyordu. Kimdi veya kimlerdi... Ve ne idi burada o; yani karşı taraf?
Mustafa Kemal Paşa'yı, Rauf beyi. Yunus Nadi'yi düşündü ve ötekileri düşünmeye çalıştı; çünkü ötekiler Küçük Ağa için birer isim idi. Ali'ler denmişti, Salih denmişti, Topal Osman, Ekrem, Ahmet, Nazif, falan filan denmişti. Bunların kimi Meclis içinde, kimi asker, kimi yazardı.
Ve Küçük Ağa öğrenmişti ki, Erzurum Kong-resi'ni hazırlayanlar, yani ilk kıvılcımı çakanlar Kâzım Karabekir Paşa ile anlaşan Hüseyin Avni bey ile Raif Hoca idi. Onlar çağırmışlardı Mustafa Kemal Paşa ile Rauf beyi. Hatta bunlar kongreye katılabilsinler diye kendileri üyelikten çekilmiş, yerlerini onlara bırakmışlardı. Şimdi ise, Rauf bey için "elastiki" deyimi kullanılıyor, Paşa göğüs geçirmeden anılmıyordu.
Küçük Ağa, Akif'in çiziverdiği Mustafa Kemal portresini daha bir titizlikle canlandırmaya uğraştı.
Portre netti, kesin çizgili idi, ayrıntıları vermiyor, üstelik onları aratmıyordu, cümleleri de -tastamam hatırladı- şu idi: "bir şey yapmadan duramayan, büyük şeyler yapmak isteyen, başkalarının en olmayacak hayalleri ve ideallerini iş edinen birisi. Ziya Gökalp'çi. Düşünmeye zaman kaptırmıyor; ana çizgiler doğrultusunda hemen harekete geçmek istiyor. Hataları da zaferleri kadar azametli olabilir."
Gene söylenenlerden çıkardığına göre, Mustafa Kemal Paşa, askerlerin de, siyasetçilerin de eksik yanlarını tamamlayabilen seziş, kıvraklık ve karar verme hızı gibi önemli nitelikler taşıyor, "en büyük" adayı bulunuyordu.
Küçük Ağa, onun da Hüseyin Avni'ler, Ali Şükrü'ler, Akif ve Kara Vasıflar grubuna değer verdiğini, bunlarla kaynaşmak istediğini anlamıştı. Meclis içinde veya dışında geçen konuşma ve olayları dinlerken bu gerçek de kendiliğinden beliriyordu. Ama, kendisini hiç zorlamadan seziyor, daha doğrusu sezgiden çok daha kuvvetli bir biçimde, kestirmeden yapamıyordu ki, bu bağlantı mutlaka kopacak... Sonunda kimin, kimlerin kazanıp hangi yanın kaybedeceği söylenmese de, birbirlerine, "ya karnı, ya sırtı" diyecek kadar düşman olacaklardı. Kimi suçlamalı idi?
Küçük Ağa ürpermeyi bir kere daha önleyemedi, sola döndü, yorgana, sanki olabilirmiş gibi, daha da sarılmak için debelendi:
Hoşgörüye, göz yummalara yanaşmayan bütün bağlantılar korkunçtu:
— Dürüstlük ve iyiliğinki daha da korkunç» diye mırıldandı.
Bir rastlantı idi elbette; ama Akif -ayni niyetle değil- bu konuya da dokunmuş, müsamaha -o, tesamüh diyordu- için, aşağı yukan şunları söylemişti:
«En değerli faziletin tesamüh olduğunu öğrendim. Tek tek insanların da, topyekün insanlık ve milletlerin de, gelişme yolunda ilk ve bırakılamaz gücü tesamüh olacaktır. Vay geldi bunu anlamadan iyi bir yaşayış, hatta sadece yaşama hakkı umanların başına.»
Sonra, Akif, içini çekerek susmuş, epeyce süren sessizlikten sonra., çaresizliğin o yürek burkan hüznü ile eklemişti:
«Ama tesamüh, kendine zıt ihtiraslar ve namussuzluklarla., budalalıklarla sınırlanmak zorunda bırakılıyor. Sık da oluyor bu. İnsanoğlunun alınyazısı ile yanacaksanız, işte bu sınırlanış yüzünden yanın; çünkü taassup., en haklı dâvaların çürütücüsü, en tehlikeli yanlış ve yamlış-ların besleyicisi taassup, bu sınırlanışın önlenemez sonucudur.»
O konuşurken aklının ucundan bile geçir-meinişti; ama Küçük Ağa şimdi, "hüznü., acaba.. kendisi ve arkadaşları için mi idi?" diye düşünmeden yapamıyordu. Akif, arkadaşlarının., ve kendisinin dürüstlük taassubunu görmemiş olamazdı.
İçi daha bir başka ateşle yandı;" büyük günahı öğretmişti ona:
Haklı bir durumda, bir çelişkide dürüst tutumu, doğru yolu bulmuş adamın itici, ayırıcı, kırıcı olmaması onun insanlığa ve Tanrı'ya karşı., çünkü hak'ka, hakikat'a, dürüstlük ve doğru'ya karşı bırakılmaz ödevi idi. Haklı dâvaların adamları itici, ayırıcı, kırıcı olmasalardı çağların adla-n çok daha başka, çok daha güzel olurdu.
Aynı ateşi bir kere daha duyarak düşündü ki, Akif -ne çare- haklı idi. Hoşgörürlüğün sınırsız olmasını dilemek., olabileceğini ummak, yanılmaz bir insanlık dilemeye eşittir.
«— Ne yürek yakıcı çıkmaz... Kurtulmak için iki yönlü çaba gerek... Hem de ne çaba!..»
Dürüstlüğün, haklılığın, doğruluğun yükünü taşımak ne kadar da zordu, ya Rabbi!..

***

Vatanın bahtı adına onlar Mustafa Kemal'e, Mustafa Kemal de onlara., mahkûm denecek kadar muhtaçtı. Ama -Küçük Ağa, bunca düşünceden sonra- artık iyice biliyordu, kopacaklardı birbirlerinden., üstelik., can yoldaşı iken can Fırlayıverdi yatağından. Soğuk moğuk yoklu şimdi; yanıyordu. Ateş basmıştı, öfkeliydi. Kızgınlığını kendine yöneltmekten başka çıkar yol bulamadı; söylendi;

«— Teşe'üm yok.»

Doğru, hayra yormalıydı herşeyi. Ama bir de görünenler, elle tutulacak hale gelmişler vardı ortada. Bu istenmeyen ve kimsenin istemeyeceği sonuç için Mustafa Kemal'in içkiciliği bile yeterdi, öteki taraf için de bunların Meclis ve Ankara içi savaş isteğinden farksız olan çıkarcılık ve samimiyetsizlik tasfiyecilikleri!
«— Aptallar!..»
Kime söylediğini kendisi de bilmiyordu; ama bağırmamak için zorlanmıştı, öfkesini hakir çıkarmak ister gibi düşündü:
«— Bu ip kopunca Akif'in çizdiği portreyi hatırlıyordu- Paşa'nın bir şey yapmadan duramayan, büyük şeyler yapmak isteyen mizacı hangi çerveye kalacaktı? O mizacı kimlerin., hangi kasıt ve hesapların en olmayacak hayalleri, idealleri harekete geçirecekti? Ve ideal diye, gerçekleştirilecek büyük iş diye ne teklifler atılacaktı bu mizacın önüne?»
Ve sıra asıl soruya, kördüğüme geliyordu:
«— Dürüstlükse.. vatan sevgisi ise, bu çevrede direnmek ve çevrenin dışına düşmemek için göz yummalar, mizaçtan pay vermeler, bazı faturaları ödemeler dürüstlüğün ve vatan sevgisinin yükleri değil midir?»
İyice bunalmıştı. Hadis'i hatırladı: "Harp hiledir." Ve kendi durumunu düşündü.
Küçük Ağa Ankara'da çalışmanın da bir "gaza", bir "cihat" olduğunu anlamıştı. Mesele cephede mi, yoksa burada mı daha çok faydası dokunacağını bilmekte idi ve bunu bilmek şarttı. Aklı boyuna cephenin külügışsız, yigıt havasına kayıyor, Ankara'da daha beş, on kişi görmeden, şehri tanımadan dağlar, yaylalar, vadiler, ormanlar, açıkta geçirilen karlı, boralı yağmurlu günler gözünde tütmeye başlıyordu. Bir kalleşle, hırsın insanlıktan çıkardığı bir yüzegülücü, bir dost
görünen hainle uğraşmaktansa bir yaylım uu karşı hücuma kalkmak çok daha kolay, kolaydan da fazla bir şeydi, insanın göğsünü esim u, türkü söyler gibi, ilâhi okur gibi nara attıran bir yiğit oyunu idi. Mûsikî ile ünsiyeti olmadığını üzüle üzüle kabul ederdi. Bu öteden beri böyleydi. Ama ilk "Allah Allah" nidasında en büyük müziğin veremeyeceği şevk ve heyecan sar-Miıtii.ını bulmuştu. Bunun böyle olduğuna yemin edebilirdi. Şimdi dağlarla, bayırlarla ve bunların çeşitli halleriyle birlikte o "Allah Allah" ünleyişlerini yakıcı bir özleyişle arıyordu.
Fakat Küçük Ağa'nın bağrına taş basar gibi susturduğu bir başka özleyişi daha vardı. Bu özleyiş artık rüyalarında bile hileye sığınacak ka-dar sindirilmişti. Çok geceler olduğu gibi, bu sefer de, Küçük Ağa dalıp gittikten sonra, bu ebedi özleyişin, bu kendisiyle beraber mezara gelecek özleyişin, belirsiz sembollerin ardına sığınmış, fakat kalbin çarpıntılarına yapabileceği, hatta yapılabilecek en buruk, en mahzun tosirlerini tattı.
Ürkek şuuraltı Emine'yi de, ana sütü kokan Mehmet'i de hatırlamıyor, ama aynı işi, bu sefer Çolak Salih için sahneler hazırlayarak yapıyordu. Bu insafsız oyun Küçük Ağa'yi bütün gece sayıklatmaya, ahlatıp, puhlatrnaya yetti. Daima olduğu gibi bu rüya da kalbini pençeliyor, göğsünü daraltıyor, bütün hücrelerini, tek tek dayanılmaz bir hüzünle dolduruyordu; o kadar ki, hüzün kâinatın tek ifadesi halini almakta idi. Tıpkı mutlak çöküşten sonra peygamberlerin kaderi olan hüzün gibi.
Salih önce Hıdırlığa benzeyen bir sırtta görünüyordu. Arkasında bir bahar şafağının insana ebedi mutluluğu sezdiren renkleri ve baharın cömertliklerini son zerresine kadar değerlendirmiş bir ova vardı. Yine önce Salih, Küçük Ağa'ya, içinde bulunduğu havayı aksettiren lekesiz ve sıhhatli bir sevinç gülümseyişi ile, "bak Hocam sağ kolum yeniden geldi" diyordu.
Gerçekten de Salih sapasağlam, arslan gibi, yakışıklı mı yakışıklı ve tertemiz bir delikanlı olarak görünmekte idi. Küçük Ağa, "sus", Hoca demeyecektin hani" diye hırçınlaşıyor, fakat bir yandan da seviniyordu. Salih'i böyle görmekten çok memnundu. Salih gülüyor: "aldırma Hocam. Artık sana kimse bir şey diyemez. Şimdi benim iki tabancam var., sana yan bakanları böyle..." susuyor ve yüzü birdenbire korkunç bir hal alırken ellerinde, bir an içinde, birer tabanca beliriyor.
Aynı anda Küçük Ağa sebepsiz, fakat dayanılmaz bir acı duyuyor, sanki Salih'in ateş edeceği hedeflerde kendisi varmış, iki ayrı canı olmuş da Salih bunlara nişan almış gibi bir acı. Ciğerlerini yırtan bir çığlıkla "yapma" diye bağırıyor. Fakat çok geç. Salih'in gülüşü, hep o şimşek anının içinde, birdenbire çirkinleşiyor, iblisçe bir mâna alıyor ve iki namludan, dilleri alevli iki ejder gibi iki fişek, çıkıyor, o, ne oldukları asla

bilinmeyen iki hedef, dünyanın en güzel, en değerli iki tablosu iki pala darbesiyle, çerçevelerinden kopup azgın bir denize uçar gibi, yok oluveriyor.
«— Salih!»
Bu daha da iç yırtan bir çığlıktır. Ve Küçük Ağa bu çığlıkla beraber baktığı zaman, Salih artık iğrenç bir korku içindedir:
«— Kollarım, kollarım...» diye inliyor. Artık sol kolu da yoktur Salih'in ve Salih'in yüzü de, vücudu da yara bere, çizik ve çıbanlar içindedir, pislik içindedir. Gökyüzü isli gri bir renk almış, yeşilliği dev gibi kükreyen çınar iskelet kesilmiş, ova bir buz çölüne dönmüştür.
Emine'siz, Mehmet'siz, Akşehir'siz bir rüya dahadır bu. Ama Emine'nin, Mehmet'in, Akşehir'in. ve Küçük Ağa'nın ebedî kaybını haber veren bir hüzün tortusu bırakan rüyalardan biri dahadır.
Küçük Ağa kan ter içinde ve eli ayağı buz kesilmiş, ferden düşmüş bir halde uyandığı zaman sabah ezanına daha birbuçuk saat vardı. Teri kuruyup kânun sabahının serinliği bütün vücudunu diken diken ederken kendine gelir gibi oldu ve gördüğü rüyayı düşünmeden mırıldandı:
«— Bitti. Artık Emine yok...» Emine'sinin artık yok olduğuna yemin edebilirdi. Ama Mehmet'ini düşünmeye cesaret edemiyordu. Pek belirsiz sezgiler içini derinden derine ve uzak aralarla yokladıkça deliriverecek gibi oluyordu. Mehmet'siz bir Küçük Ağa, Mehmet'siz bir dünya mümkün müydü? Ankara mı, cephe mi?
Küçük Ağa bir karar veremeden günler, günler ve haftaları, ayları yiyip tüketen günler geçti; o da farkına varmadan Ankara'nın malı olup çıktı. Tek başına kalsaydı o su altı savaşının dalavereleri içinde kolayca erir, harcanırdı. Fakat Fevzi Paşa Küçük Ağa'daki dürüst kuvvetleri görmüş ve yanma almıştı. Paşa onu bütün tuzaklardan kurtardı. Mehmet Akif gibi, Sait bey gibi hakiki vatanseverlerin hakiki dostu yaptı.
Ve bir gün Küçük Ağa kendisini, Garp Cephesi Karargâhı olan Akşehir'in yolunda buluverdi. Paşa'nın maiyeti ile birlikte onu da götüren tren masmavi bir mayıs sabahı son virajı aldığı zaman, karşısında beliriveren vadiyi görünce, kalbinin nasıl çatlamadığına, Küçük Ağa, yıllarca sonra bile şaşacaktı.
Tanınmasına imkân ve ihtimal yoktu. Fakat o her karşılaştığı Akşehirlinin:
«— A a.. İstanbul'lu Hoca!..» diye bağırıvereceğinden korkuyordu. Zaman geçti ve Küçük Ağa İstanbul'lu Hoca'nın öldüğünü anladı. Belki bu ismi hatırlayan bile yoktu. Belki Emine bile unutup gitmişti.
Bir gün arkadaş edindiği bir yerli ile Hıdırlık'a çıktı. Kızılca yokuşuna kıvrılıp da, Mescidin karşısındaki evlerinin önüne gelince, kendine hâkim olmaya çalışarak sordu :
— Kimindir bu ev?..»
Yanındaki, yüksek sokak duvarının ardından yalnız çatısı görünen eve baktı:
— Bu mu?.. Kirada.
— Kim oturuyor?
— Sandık emini... Dili çözülüverdi:
— Daha onca bir hoca otururdu. Yaman bir adamdı... Bir vaaz verdi mi yer yerinden oynar, Konya bile sallanırdı.
— Gitti mi sonra?
— Yoo, kaçtı.
— Neden?
Kızılca yokuşunu çıkmış, İbre çeşmesinin gelmişlerdi. Küçük Ağa pelitlerin arasında dağa tırmanan patikaya şöyle bir baktı. Kaçış yolu buradan başlamıştı. Durup geriye baktığı düzlüğü de gördü ve o son bakışı hatırladı. Elli metre kadar aşağıda, artık ebediyen bıraktığı evinln bacası tütüyordu. Sabahın morumsu grisinde bu duman sanki ciğerlerine doluyor, boğacak gibi oluyordu. Emine ne olacaktı? Mehmet ne olacak, kendisi ne olacaktı? Ayrılıkta kesin bir ölüm çeşnisi vardı. Aradan, şimdi, işte bir asır geçmiş gibiydi. Lohusa yatağı, zencefil, tarçın kokusuu, nöbet şekeri, ıhlamur ve süt kokusu, doğum sonrası uykusu ve o odanın hiç bir ısıtışa benzemeyen sıcaklığı... Bütün bunlar o kaçış sabahında Istanbul'lu Hoca'yı hatırlanışları ile nasıl sarsmış, nasıl boğulacak gibi yapmışsa, şimdi de Küçük Ağa'ya aynı tazelik ve aynı kuvvetle çarpıyordu.
Ova ve ta karşıdaki bakır rengi Emir Dağları aşağıda uzanıp gidiyordu. Küçük Ağa neden sonra Hıdırlığın ihtiyar çınarının altında çayıra bağdaş kurarken tekrar sordu:
— Neden kaçtı?
Adam anlatmıştı halbuki... Şaşkın bir gülüşle:
— Söyledim ya hay ağa, dedi. O da güldü.
— Dalmışım. Anlatıver bi daha.
— Kuvâ aleyhindeydi, vur emri çıktı.
— Anladım. Peki kimsesi yok muydu?
— Vardı. Karısı vardı... Pek gençmiş. Aynı gün bi de oğlu olmuş.
Sustular. Küçük Ağa öğrenmek imkânını bu kadar yakında görerek heyecanlanıyordu. Birkaç defa yutkunduktan sonra, bir gayretle:

— Perişan olmuştur zavallılar, dedi.
— Yoo, pek değil. Ellerinden tutan çok oldu. Hoca'ya gönülden bağlı olanlar vardı. Sonunda kadıncağızı haii vakti yerinde bir koca herife veriverdiler. Çarıkçı Hasan derler iyi bir adamdır herif.
Ovada sanki bir göl buhalaşıyor, Emir Dağları ufukta dalgaya tutulmuş bir gemi gibi sallanıyor, sarsılıyordu. Gökyüzünün maviliği kaybolup gitmiş, dünya tek hâkim rengi isli sis beyazı olmuştu. Adam:
— Keyifsiz gibisin ağa, dedi.
— Öyle. Birdenbire bir kötülük geldi.
— Gidelim istersen.
— İyi olur.
Daha sonra Küçük Ağa Çarıkçı Hasan'in oturduğu sokaktan günde üç dört defa geçer oldu. Karargâh fotoğrafçısının orada oturması işini kolaylaştırıyordu. Artık bu fotoğrafçı en iyi arkadaşı olmuştu. Nihayet bir gün, artık hayatının en büyük arzusu haline gelen karşılaşma oldu; Mehmet'ini, üvey ağasının yanında yakaladı. Onlar kapıdan çıkar çıkmaz Küçük Ağa da dükkândan fırlamıştı. Kalbi göğsünü güm güm yumrukluyordu. Mehmet'in üstüne atılmak,kollarına alıp bağrına bastırmak istediği halde, karşı karşıya gelince donup kalmış, bütün adaleleri kaskatı kesilmişti. Nefes alamıyordu. Kendisini zorlaya zorlaya, bozuk bir gülümseyişle :
— Aman ne güzel çocuk, diyebildi. Çocuklar durmuş ona bakıyorlardı. Küçük Ağa'nın heyecanı azalmamış, fakat dili çözülür gibi olmuştu:
— Adı ne bunun ağabeysi?
— Mehmet... emmi.
— Mehmet ya. Mehmet ya... Mehmet gel bakayım biraz.
Mehmet korkunç şekilde annesine benziyordu. Ama yine de bu kapkara gözler, bu gür kaşlar, ağızdaki bu hüzün sinmiş irade Küçük Ağa'dandı, kendisindendi. Birdenbire eğilerek Mehmet'i kaptı. Tam bir kapıştı bu. Mehmet korkmaya bile fırsat vermeyen bir şaşkınlık içindeydi. Küçük Ağa boğazı düğümlenmiş, gözleri yana yana, onu öptü, öptü, belki yüzlerce defa öptü; içine sindirmek isteyen bir hırsla öptü. Fotoğrafçı şaşırmış, heyecanlanmıştı. Küçük Ağa, ona :
— Hadi ne olur bizim bir resmimizi çek, dedi.
Bu tam bir yalvarıştı, sanki ömür dileniyordu. Adam, derhal, dedi. Mehmet bir parça kendine gelmiş, dudaklarını büzmeye başlamıştı. Ağlayacaktı. Mehmet ağlamamalıydı ama. Küçük Ağa tam bir panik içinde ceplerini karıştırıyor, çakı, zincir, saat, para, yelek cebine kaçmış bir tabanca mermisi., ne bulduysa çıkarıyor ve ancak :
— Bak, bak Mehmet, cici, diyordu. Fotoğrafta Mehmet ağlarken çıktı. Küçük Ağa ise insanın yüreğini parçalayacak kadar komikti.
Bu fotoğraf çektirme hadisesinden sonra Küçük Ağa'nın kalbini de, kafasını da allak bullak eden değişiklikler oldu. Küçük Ağa herşeyden önce bu yaptığının doğru bir hareket sayılıp sayılmayacağını düşünmeye başlamıştı. Hangi Maceranın neticesiolursa olsun Emine artık başkalarının helali idi.Açık ve dürüst bir hal çaresine başvurmadıktan sonra araya girmesi,hatta arzu duymasıEmineyi benimsemesi günah değilmiydi.

O bu sallantı içinde yüzüp dururken durumu büsbütün zorlaştıran bir durum oldu.Haftalardır yolunu beklediği Mehmet günde iki defa sokağa çıkmaya başladı,böylece deKüçük Ağanın kafasında buhranını ağırlaştıran soru çengelleniverdi.

Fakat Küçük Ağayı bütün bu işkenceleri bir neticeye bağlamaktan alıkoyan bir şey vardı.Mehmeti görmek,Mehmeti okşamak,öpmek,koklamak,göğsünü pır pır ettiren oesintilere kapılıverip iki de bir bağrına bastırmak.Ona üzüm alıyor,düdük alıyor,helva,lablebi,fındık,fıstık. Kısacasısuyu çekilmiş değirmenlere benzeyen dükkanlarda ne bulursa alıyordu.Gün geçtikçeMehmetin kendisine biraz daha sokulduğunu,ısındığını,benimsediğini görüyor,gururla karışık bir mutluluk duyuyordu.Artık bir oğlu vardı.Koca koca kumandanlar dahil herkes Mehmet'e "Küçük Ağanın Mehmet"demeye başlamışlardı.Bir gün sokak yaşlılarından biri Küçük Ağaya sokulup şöyle dedi:
-Büyük sevaba girersin Ağa.Yavrucuğun anası ince hastalığa tutulmuş yatar,günleri sayılı tazeciğin.
İşte o zaman Küçük Ağa tam bir deliye döndü ve Emineyi yanına almak için tam bir hırsa kapıldı.Fakat bunu nasıl yapacaktı?
Paniğe varan telaşı yüzünden akıl almaz bir şey yaptı.Mehmet'le çektirdiği fotoğrafın bir tanesini de Mehmet'e vererekEmine'ye yolladı.Emine onu mutlak tanırdı...Tanırdı elbet....

Aynı gün telgrafhaneye gitti ve iki saatten fazla uğraşarak Doktor Haydar Beyi aradı ve sonunda Onu Polatlı'da buldu.Ne pahasına olursa olsun hemen diye yalvardı. Derdine ancak oçare bulabilirdi.

Doktor Küçük Ağa'ya minnettar bir hızla ertesi gün Akşehir'e geldi. O da kumandanına yalvarıp üç gün izin almıştı.Küçük Ağa derhal anlatmaya başladı.Sonunda da:
-Git Çarıkçı ile konuş,boşasın Emine'yi ben nikahlarım.

Doktor kabul etti.Adamcağız teklifi büyük bir iyi niyetle karşıladı.
-Yalnız çok hasta dedi.
Bir muayene edeyim.Gittiler ve doktor Emine'nin hayattan kopmak üzere olduğunu gördü.Bunu kadıncağız kendide biliyordu.
-Ben bittim Doktor Bey ...Mehmet'e bak sen.
Dktor büyük bir tereddütten sonra:
- Hoca burada dedi.
Emine içini parça parça eden bir gülümseyüşle:
-Bildim,diye fısıldadı.Mehmet'e bak derken Onu meram ederim.Mehmet'i babasıba vermeye bak.Beni bırakın.
***
Doktor bey,konuşmayı da Emine'nin durumunu da Küçük Ağa'ya olduğu gibi anlattı.
-Metin olmak lazım.Mehmet'i önce ninesine alırız, sonra da sana. Bizimkilere tembih ederim, yaparlar onlar bu işi. Mukadderat değişmez Hocam.
Ve o haftanın içinde pırıl pırıl bir Cuma sabahı Emine'cik Hak'kın rahmetine kavuştu..
Küçük Ağa artık öfkesinde vahşi, sükûnetinde mağmum bir insandı. Mücadelede yırtıcı, dostluklarda ve kanaatlerinde fedai idi. Emine'-nin toprağa verildiği akşam Ankara'ya dönmüş ve kurtuluş ile kuruluş yıllarının kaplanı olmuştu. Devirler geçecek, hayranlıklar görecek, düşmanlıklar görecek, varlığı da, yokluğu da bütün unsurları ile tadacak, fakat mutluluğu sadece bir hatıra olarak tanıyacaktı: Tıpkı bulutlar ardındaki bir güneş gibi hüzün, hüzün, yığın yığın hüzün tüllerinin ardında; hüzün mutluluğunun ikinci adıydı artık.

SON